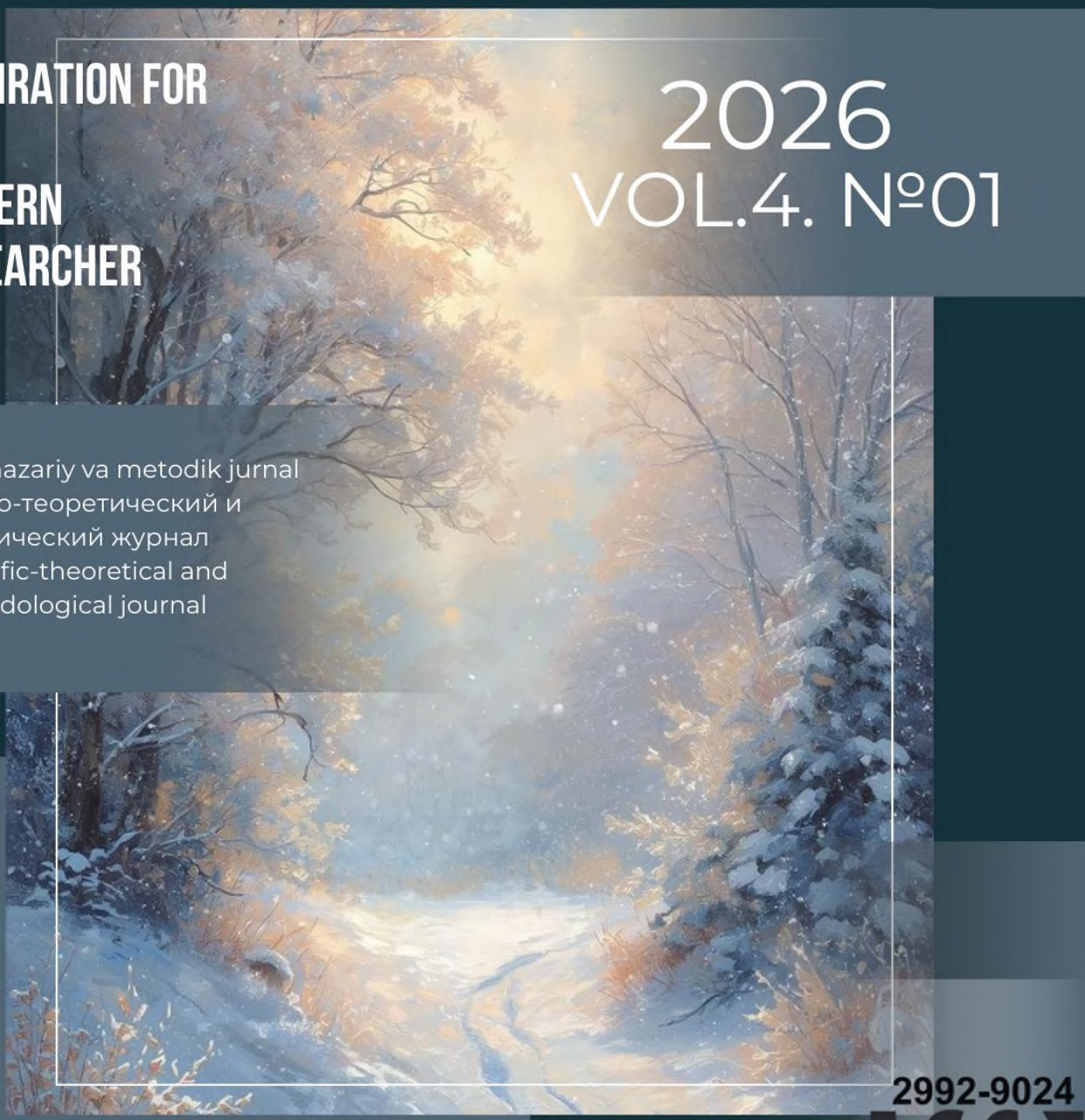
INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

INSPIRATION FOR THE MODERN RESEARCHER

2026
VOL.4. №01

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
Научно-теоретический и методический журнал
Scientific-theoretical and methodological journal

2992-9024
ISSN

2026. VOLUME 4 ISSUE 01 ISSN 2992-9024

INTER EDUCATION
&
GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal
2026-yil,4-tom, 01-son

BUXORO – 2026

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Ilmiy-nazariy va metodik jurnal

UZB

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan

Bosh muharrir: Yadgarov Nodir Djalolovich, pedagogika fanlari doktori, professor

Jamoatchilik kengashi raisi: Ma’murov Bahodir Baxshulloyevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti rektori

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31- yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, psixologiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan, o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi

«INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» ilmiy-metodik jurnalidan ko‘chirib bosish tahririyatning roziligi bilan amalga oshiriladi

Tahririyat manzili:
200100, O‘zbekiston Respublikasi, Buxoro shahri Namozgoh ko‘chasi 24-uy,
E-mail:
pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel: +998(97) 300-34-00
Jurnal sayti:
intereduglobalstudy.com

Maqolada keltirilgan faktlarning to‘g‘riligi uchun muallif mas’uldir

JAMOATCHILIK KENGASHI A‘ZOLARI:

Dr. Ihsan Taktash, professor, Yildirim Boyazit nomidagi Anqara universiteti, Turkiya.

Tanirberganov Medeubek Jumataevich, pedagogika fanlari doktori, professor, Qozog‘iston Pedagogika fanlari Akademiyasining akademigi, M. Auyezov Janubiy Qozog‘iston Universiteti, Qozog‘iston.

Magauova Akmaral Sabitollayevna, pedagogika fanlari doktori, professor, Pedagogik ta’lim bo‘yicha Xalqaro fanlar akademiyasi akademigi, Qozog‘iston Milliy fanlar akademiyasi (QozMTFA) akademigi, Al-Farobiy nomidagi Qozog‘iston Milliy universiteti, Qozog‘iston.

Baydabekov Auez Kenesbekovich, t.f.d., professor, L.N. Gumilyov nomidagi Yevroosiyo milliy universiteti, Qozog‘iston

Chernikova Svetlana Mixaylovna, pedagogika fanlari doktori, professor, I.S. Turgenev nomidagi Oryol davlat universiteti, Rossiya.

Tajixodjayev Zokirxo‘ja Abdusattorovich, texnika fanlari doktori, professor, O‘zbekiston.

Sharif Ramazanovich Baratov, psixologiya fanlari doktori, professor, Buxoro xorojiy tillar va psixologiya instituti, O‘zbekiston.

Nazarov Akmal Mardonovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat universiyeti, O‘zbekiston.

Jabborov Xazrat Xusenovich, psixologiya fanlari doktori (Dsc), dotsent, Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti, O‘zbekiston.

Boymudorova Gulzoda Toshtemirovna, pedagogika fanlari doktori, professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.

Mamatov Dilshod Qodirovich, pedagogika fanlari doktori (Dsc), professor, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.

Qo‘ldoshev Rustambek Avezmurodovich, pedagogika fanlari doktori (Dsc), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston.

Sodikova Munira Rustambekovna, texnika fanlari doktori, dotsent, I.Karimov nomidagi Toshkent davlat texnika universiteti, O‘zbekiston.

Tahrir hay'ati:

Saidbek Boltabayev, Doçent doktor, Karabük Üniversitesi Cengiz Aytmatov Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi, Turkiya.

Kovrik Oksana Aleksandrovna, san'atshunoslik fanlari nomzodi, dotsent, M. Tank nomidagi Belorussiya davlat pedagogika universiteti, Belarus Respublikasi.

Murodov Sherzod Normonovich, fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent Buxoro davlat tibbiyot instituti, O'zbekiston.

Ochilov Farxod Egamberdiyevich, texnika fanlari nomzodi, professor, Qarshi davlat universiyeti, O'zbekiston.

Shovdirov Sunnat Aslanovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Navoiy davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Nurullayev Abduhamid Ro'zimboyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Sharipova Shahlo Sadullayevna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, A. I. Gersen nomidagi Rossiya davlat pedagogika universiteti Toshkent filiali, O'zbekiston.

Jalilov Zarafshon Baxshulloyevich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Muxamedov Shavkat Madjitovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Maxkamova Dilafruz Alievna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Qo'qon davlat universieti, O'zbekiston.

Yuldasheva Dilorom Aliyevna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Qo'qon davlat universiteti, O'zbekiston.

Xalimov Moxir Karimovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti, O'zbekiston.

Mas'ul kotib: **Toshpulatov Faxriddin Urolovich**, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Termiz davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Научно-теоретический и методический журнал

RU

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт

Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Главный редактор: Ядгаров Нодир Джалолович, доктор педагогических наук, профессор

Председатель Общественного совета: Мамуров Баходир Бахшуллоевич, доктор педагогических наук, профессор, ректор Бухарского государственного педагогического института

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, психологии и искусствоведение

Журнал был основан в 2023 году и выпускается на узбекском, русском и английском языках

Использование научно-методического журнала «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» с согласия редакции

Адрес редакции:
ул. Намозгох 24, г. Бухара,
Республика Узбекистан, 200100, E-mail:
pedagogicalperspective2023@gmail. com
Tel: +998(97) 300-34-00

Сайт журнала:
intereduglobalstudy.com

За достоверность информаций, представленных в статье ответственность, несет автор

ЧЛЕНЫ ОБЩЕСТВЕННОГО СОВЕТА:

Dr.Ихсан Токташ, профессор, Анкаринский университет имени Йылдырыма Беязыта, Турция.

Танирбергенов Медеубек Жуматаевич, доктор педагогических наук, профессор, академик Академии педагогических наук Казахстана, Южно-Казахстанский университет им.М. Ауэзова, Казахстан.

Магауова Акмарал Сабитоллаевна, доктор педагогических наук, профессор, академик Международной академии наук педагогического образования, академик КазНАЕН, Казахский Национальный Университет им. Аль Фараби, Казахстан.

Байдабеков Ауезу Кенесбекович, д.т.н., пофессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Казахстан.

Черникова Светлана Михайловна, доктор педагогических наук, профессор, Орловский государственный университет им. И.С.Тургенева, Россия.

Таджиходжаев Зокирходжа Абдусатторович, доктор технических наук, профессор, Узбекистан.

Шариф Рамазанович Баратов, доктор психологических наук, профессор, Бухарский институт иностранных языков и психологии, Узбекистан.

Назаров Акмал Мардонович, доктор психологических наук, профессор, Бухарский государственный университет, Узбекистан.

Жаббаров Хазрат Хусенович, доктор психологических наук, доцент, Ташкентский государственный университет востоковедения, Узбекистан.

Боймудорова Гулзода Тоштемировна, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Маматов Дилшод Кадирович, доктор педагогических наук, профессор, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Кулдошев Рустамбек Авезмуродович, доктор педагогических наук, доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Содикова Мунира Рустамбековна, доктор технических наук, доцент, Ташкентский государственный технический университет им. И.Каримова, Узбекистан.

Редакционная коллегия:

Саидбек Болтабаев, доцент, центр прикладных исследований и тюркского мира им. Дженгиза Айтматова при Университете Карабюк, Турция.

Коврик Оксана Александровна, кандидат искусствоведения, доцент, Белорусский государственный педагогический университет им. М. Танка, Республика Беларус.

Муродов Шерзод Нормонович, доктор философии по физико-математическом наукам, доцент, Бухарский государственный медицинский институт, Узбекистан.

Очилов Фарход Эгамбердиевич, кандидат технических наук, профессор, Каршинский государственный университет, Узбекистан.

Шовдиров Суннат Асланович, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Навоийский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Нуруллаев Абдухамид Рузимбоевич, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Шарипова Шахло Садуллаевна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, филиал Российского государственного педагогического университета имени А.И. Герцена в городе Ташкенте, Узбекистан.

Жалилов Зарафшон Бахшуллоевич, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Мухамедов Шавкат Маджитович, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Бухарский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Махкамова Дилафруз Алиевна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Кокандский государственный университет, Узбекистан.

Юлдашева Дилором Алиевна, доктор философии педагогических наук (PhD), доцент, Кокандский государственный университет, Узбекистан.

Халимов Мохир Каримович, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент, Узбекский национальный педагогический университет имени Низами, Узбекистан.

Ответственный редактор**: Тошпулатов Фахриддин Уролович**, доктор философии (PhD) по педагогическим наукам, доцент, Термезский государственный педагогический институт, Узбекистан.

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY

Scientific theoretical and methodical journal

ENG

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute

The journal was registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 111889 dated August 08, 2023

Editor-in-Chief: Yadgarov Nodir Djalolovich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor

Chairman of the Public Council: Mamurov Bakhodir Bakhshulloevich, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Rector of the Bukhara State Pedagogical Institute

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, psychology and art science

The journal was founded in 2023 and is published in Uzbek, Russian and English.

Use of the scientific and methodological journal «INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY» with the consent of the editorial board

Editorial address**:** st. Namozgokh 24, Bukhara, Republic of Uzbekistan, 200100, Email**:** pedagogicalperspective2023@gmail.com

Tel: +998(97) 300-34-00

Website of the journal: intereduglobalstudy.com

The information presented in the article. are the responsibility of the author for reliability

MEMBERS OF THE PUBLIC COUNCIL:

Dr. Ihsan Toktash, professor, Ankara Yildirim Beyazit University, Turkey

Medeubek J. Tanirbergenov, doctor of pedagogical sciences, professor, Academician of the Academy of Pedagogical Sciences of Kazakhstan, M. Auezov South Kazakhstan University, Kazakhstan

Akmaral S. Magauova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the International Academy of Pedagogical Education Sciences, Academician of KazNANS (Kazakh National Academy of Education), Al-Farabi Kazakh National University, Kazakhstan.

Auyez Baidabekov, Dr.tech.s., professor, L.N. Gumilev Eurasian National University, Kazakhstan.

Svetlana M. Chernikova, doctor of pedagogical sciences, professor I.S. Turgenev, Oryol State University, Russia

Zokirxo'ja A. Tadjixodjayev, doctor of technical sciences, professor, Uzbekistan.

Sharif R. Baratov, doctor of psychological sciences, professor, Bukhara Institute of Foreign Languages and Psychology, Uzbekistan

Nazarov M. Akmal, doctor of psychological sciences, professor, Bukhara State University, Uzbekistan

Jabbartov Kh. Khazrat, doctor of psychological sciences (Dsc), associate professor, Tashkent State University of Oriental Studies, Uzbekistan

Gulzoda T. Boymudorova, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Dilshod K. Mamatov, doctor of pedagogical sciences (Dsc), professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Rustamdek A. Kuldoshev, doctor of pedagogical sciences (Dsc), associate professor, Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan

Munira R. Sodikova, Doctor of Technical Sciences, Associate Professor, Tashkent State Technical University named after I. Karimov, Uzbekistan.

Editorial team:

Saidbek Boltabayev, associate professor, Karabuk University Cengiz Aitmatov Turkic World Application and Research Center, Turkey.

Oksana A. Kovrik, Candidate of Art Studies, Associate Professor, BelarusianState Pedagogical University named after M. Tank, Republic of Belarus

Sherzod N. Murodov, doctor of philosophy in physical and mathematical sciences, associate professor, Bukhara state medical institute, Uzbekistan.

Farxod E. Ochilov, doctor of philosophy of technical sciences (PhD), professor, Qarshi State University, Uzbekistan.

Sunnat A. Shovdirov, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), Navoi State Pedagogical Instituti, Uzbekistan.

Abdukhamid R. Nurullaev, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan.

Shakhlo S. Sharipova, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Branch of the Russian State Pedagogical University named after A.I. Herzen in Tashkent, Uzbekistan.

Zarafshon B. Jalilov, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor. Bukhara state pedagogical institute, Uzbekistan.

Shavkat M. Muxamedov, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Buxoro davlat pedagogika instituti, O'zbekiston.

Dilafruz A. Maxkamova, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Kokand State University, Uzbekistan.

Dilorom A. Yuldasheva, doctor of philosophy of pedagogical sciences (PhD), associate professor, Kokand State University, Uzbekistan.

Mokhir K. Khalimov, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Nizami Tashkent State Pedagogical University of Uzbekistan, Uzbekistan.

Managing editor**: Fakhriddin U. Toshpulatov**, Doctor of Philosophy in Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Termez State Pedagogical Institute, Uzbekistan.

UZB	13.00.00 – pedagogika fanlari	
Xomudjonova Feruza Komiljon qizi	O‘quv mashg‘ulot guruhida shug‘ullanuvchi 14-15 yoshli kurashchilarning harakat tayyorgarligini takomillashtirish metodikasi.	17-24
U.R. Qodirov	Ingliz tili darslarida madaniy va sinergetik yondashuv.	25-38
Abduxakim Nigmatovich Abdullayev	Bolg‘alashni olish texnologik jarayonini detalning chizmasi asosida ishlab chiqish texnologiyasi.	39-44
Ashurova Gulruxon Oxunovna	Naqshbandiya tariqatida emotsional intellekt va uning o‘ziga xos talqini	45-49
Yuldasheva Dildoraxon Abduvaxobovna	O‘zbek tili ta’lim tili bo‘lgan boshlang‘ich sinf maktablarida son so‘z turkumini o‘rganishning innovatsion usullari.	50-57
Siddiqov Ilhomjon Meliqo‘ziyevich, Toshtemirov Javlon Abdullayevich	Informatika va axborot texnologiyalari” fanini o‘qitishning didaktik asoslari.	58-65
Sadikova Dilafruz Xusanovna, Dehqonova Shahnoza Anvar qizi	Maktabgacha ta’lim tashkilot direktorlarini jamoa boshqaruvida ma’naviy madaniyatini shakllantirish metodikasi.	66-72
Rustamova Shoxista Omonjonovna	Tadqiqiy pedagogika fanida talabalar kompetensiyalarini baholashning zamonaviy metodologik yondashuvlari.	73-79
Qurbonova Nigina Boboxo‘jayevna	Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning o‘ziga xos pedagogik jihatlari (Buxoro jadidlari misolida).	80-88
Panferova Irina Vitalievna	Ta’lim tashkilotida tashkiliy o‘zgarishlarni boshqarishning moslashuvchan loyihaviy modeli samaradorligini baholashning metodologik vositalari.	89-95
Muxiddinova Dilfuza Sherdor qizi	Maktabgacha yoshdagi bolalarda ertakterapiya vositasida metakognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirish samaradorligi.	96-104
Lola Zakirovna Namazbaeva	Maktabgacha ta’lim tashkilotida inklyuziv muhitida art-terapiya imkoniyati cheklangan bolalarning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvini belgilovchi omil sifatida.	105-111
Ochilova Xilola Sheraliyevna	Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda nutq rivoji va kitobxonlik o‘rtasidagi bog‘liqlik.	112-121
Xudoyqulova Gulshan Xudoyor qizi	Boshlang’ich sinf o’quvchilariga buyuk ajdodlarimizning merosini o’rgatishdagi noodatiy yondashu.	122-128
Ortikov Oybek Rustamovich, O‘rinova Dilafro‘z Aslon qizi	Multimedia va interaktiv o‘yinlar orqali boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida eko-estetik madaniyatni rivojlantirish.	129-138
Hasanova Dildora Rahmatovna	Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarda ma’naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish.	139-144
D.A.Suyunov, Z.I. Axmedova	Bo‘lajak boshlang’ich sinf o‘qituvchilarini ekologik dunyoqarashini shakllantirishda konseptual tamoyillardan foydalanish.	145-151
Choriyeva Durdona Anvarovna, Xursanboyeva Mashhura Vahob qizi	Akademik litsey o`quvchilarining grammatik kompetensiyalarini rivojlantirish metodikasi.	152-160
Yadgarova Lola Jalolovna	Ta'limda sun'iy intellektdan foydalanish: imkoniyatlar, misollar va istiqbollar.	161-166
Djulibayeva Maftuna Maxkambek qizi	Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalarida muloqot madaniyatining shakllanganlik darajasini aniqlash.	167-175

Fazilova Z.A.	Global pedagogikada raqamli savodxonlik: empirik ma’lumotlar, muammolar va ta’lim strategiyalari.	176-187
Musulmonova Shahnoza To’lqinovna	Maktabgacha ta’lim muassasalarida turli yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishi	188-194
Teshabayeva Zamiraxon Sobirovna, Urmonova Toshxon Ibragimovna	Maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatini rivojlantirish modeli.	195-204
Usanov Zafar Beknazarovich	maktabgacha ta’lim tashkilotini boshqarishda direktorlarning moliyaviy savodxonligini oshirishda xorijiy tadqiqotlarni o‘rganish.	205-210
Xayrov Rasim Zolimxon o`g`li , Qudratova Charosxon Ne`matulla qizi	Zamonaviy tasviriy san’at ta’limida kasbiy-metodik tayyorgarlikning konseptual asoslari.	211--220
Ziyayeva Umida To`raxodjayevna	Maktabgacha yoshdagi bolalarda tasviriy faoliyat ko‘nikmalarini shakllantirishning pedagogik asoslari.	221-231
R.N. Norboyevna, M.D. Mirazizova, M.Z. Tolibjonova	Turli xalqlar madaniyatini o'rganish orqali katta maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish.	
G. A. Doniyorova	Talabalarning akademik ko‘nikmalari va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etishning pedagogik asoslari.	238-245
Xaydarov Sulaymon Amirqulovich	Migratsiya sharoitida pedagogik risklarni boshqarishning nazariy-metodologik asoslari.	246-256
S. M. Muratova	Ilmiy-pedagogik yondashuv asosida maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish.	257-263
Nasulloyeva Sarvinoz	Estetik tarbiyaning mazmuni va milliy qadryatlar bilan aloqasi.	264-270
R. F. Ubaydullayeva	Maktabgacha ta’lim faoliyat markazlarida ta’lim jarayonini davlat dasturi asosida tashkil etish .	271-278
Abdullayeva Asila Abdulxodiyevna	Oliy ta’limda tarix va falsafa fanlarini o‘qitishda pedagogik integratsiya.	279-286
Arslanova Rayxon Rajabboyevna, Bahramov Rustam Raxmatullayevich, Omonqulov Yusufali Shukhrat o’gli	Farmakologiyani o‘qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning afzalliklari.	287-293
Axmedova Maloxat Ergashevna, Pardaboyeva Dilnoza G‘aybulla qizi,	Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy tafakkur asosida intelektualligini rivojlantirish mezonlari va ko‘rsatkichlari.	294-302
Ergasheva Nigora Dilshodjon qizi	Pedagogik hamkorlik asosida bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining metodik kompetensiyalarini rivojlantirishga oid xorijiy tajribalar tahlili.	303-308
G.Sh. Nazarova	Radiologiya fanini o‘qitishda raqamli rentgen tasvirlari integratsiyasining pedagogik samaradorligi.	309-316
Ganiyev Elyorbek Ulug‘bekovich	Talabalar huquqiy kompetentligini baholash va monitoring qilishning nazariy-metodologik asoslari.	317-324
Omonova Muxlisa Do‘stnazar qizi	Deontologik yondashuv asosida o‘qituvchi kompetensiyalarini baholash mezonlari.	325-332
Ortiqova Zulfiya Nurmaxamatovna	Kichik maktab o'quvchilarida assotsiativ fikrlashni rivojlantirish uchun pedagogik texnologiyalarni tahlil qilish.	333-338
Rejametova Iroda Ikramsheykovna	Bo‘lajak ofitserlarda agressivlik yuzaga kelishining psixologik	339-345

	atributlari.	
Toshpulatova Saida Kuzibaevna	Tibbiy ta'limda sog'lom turmush tarzini joriy etish tamoyillari.	346-353
Xabibullayev Alimardon Xidoyatillayevich	Talabalar mobilligi jarayonida akademik va ijtimoiy moslashuv mexanizmlari.	354-362
Yuldasheva Maftuna Mamurjon qizi	Korrektsion-pedagogik faoliyatni o'qituvchilarga o'rgatish metodikasi.	363-372
Turdiyev Bahriddin Samiyevich	Mahmudxuja Behbudiyning pedagogik g'oyalari asosida talabalarning tarixiy bilimlarini rivojlantirish.	373-380
	17.00.00 – san'atshunoslik fanlari	
Ovchinnikov Dmitriy Petrovich	Bela Bartok va Alt: xx asr kompozitorlik tafakkuri kontekstida cholg'uning talqin etilish xususiyatlari.	381-391
Iroda Dashkinova Muradjon qizi	Xonandalik san'atida nafas olish mexanizmlarining anatomik va amaliy asoslari.	392-399
Islyamova Dilyara Rizayevna	O'zbekistonda zamonaviy fortepiano ijrochiligi rivojlanishi kontekstinda milliy an'analar.	400-407
Fazliyeva Zebo Kamarbekovna	Hududiy etnomadaniyat va xalq raqsi.	408-413
Olimova Gulrux Otabekjonovna	"New green shoes" – yosh dizayner tomonidan yaratilgan yangi g'oya.	414-420
Ruziyev Davron Yuldashevich	Musiqa darslari samaradorligini o'stirishda sun'iy intellektning ta'siri.	412-432
Xatira Juldikarayeva	Sahna nutqining aktyorlik mahoratidagi ahamiyati.	433-438
Xudaybergenova Gulshınar Jangabaevna, Seytimbetov Quwanıshbay Xojabaevich	Qoraqalpoq xalqi doston ijrochiligida ijro yo'llari	439-445
Zaretdinov Karamatdin Qurbanbaevich	Ekran san'atida ovozli shovqin effektlari.	446-452
Olimova Yulduz Baxtiyorjon qizi	Farg'ona vodiysi musiqa madaniyati	453-461
	19.00.00 - psixologiya	
Turobova Malika Axmat qizi	O'qituvchilarning motivatsiya darajasi va boshqaruv psixologiyasi metodlarining o'quv jarayoniga ta'siri.	462-465
Abdimuratov Paraxat Seytmuratovich	Qoraqalpog'iston respublikasi shahar va tuman yoshlarida empatiya xususiyatlarining qiyosiy tahlili (nukus shahri va shumanay tumani misolida).	466-475
Orazbaeva Gulbaxar Joldasovna, Yo`ldosheva Dilrabo Sobir qizi	Talabalar shaxsiy uyg`unligiga ta`sir qiluvchi psixologik omillar.	476-483
Ostonov Jasur Shopirjonvich	O'quvchilardagi kognitivlik kompetensiyasini rivojlantirish	484-493
Ra'no Ismaylova	Oilaviy zo'ravonlikni ayollarning emosional- psixologik holatiga ta'siri.	494-500

RU	13.00.00-Педагогические науки	
Хомуджонова Феруза Комилжон кизи	Методика совершенствования двигательной подготовленности борцов 14-15 лет, занимающихся в учебно-тренировочных группах.	17-24
У.Р. Кадыров	Культурный и синергетический подход в уроках английского языка.	25-38
Абдухаким Нигматович Абдуллаев	Технология разработки технологического процесса кованой обработки на основе чертежа детали.	39-43
Ашурова Гулрухон Охуновна	Эмоциональный интеллект в тарикате накшбандия и его специфическая интерпретация.	44-49
Юлдашева Дилдорахон Абдувахобовна	Инновационные методы изучения числительного в начальных классах школ с узбекским языком обучения.	50-57
Сиддиков Илхомджан Меликузиевич, Тоштемиров Джавлон Абдуллаевич	Дидактические основы преподавания предмета" информатика и информационные технологии.	58-65
Садикова Дилафруз Хусановна, Дехконова Шахноза Анваровна	Методика формирования духовной культуры директоров дошкольных образовательных организаций в управлении коллективом.	66-72
Рустамова Шохиста Омонджоновна	Современные методологические подходы к оценке компетенций студентов в научно-исследовательской педагогике.	73-79
Курбонова Нигина Бобоходжаевна	Специфические педагогические аспекты патриотического воспитания молодежи. (на примере Бухарских Джадидов).	80-88
Панферова Ирина Витальевна	Методологический инструментарий оценки эффективности адаптивно-проектной модели управления организационными изменениями в образовательной организации.	89-95
Мухиддинова Дилфуза Шердор Кизи	Эффективность развития метакогнитивных навыков посредством сказочной терапии у детей дошкольного возраста.	96-104
Лола Закировна Намазбаева	Арт-терапия в инклюзивной среде дошкольной образовательной организации как определяющий фактор успешной социализации детей с ограниченными возможностями здоровья.	105-111
Очилова Хилола Шералиевна	Связь между развитием речи и читательской культурой у детей старшего дошкольного возраста.	112-121
Худойкулова Гульшан Худояровна	Необычный подход к обучению младших школьников наследию наших великих предков.	122-128
Ортиков Ойбек Рустамович, Уринова Дилафруз Аслон кызы	Развитие эко-эстетической культуры у учащихся начальной школы с помощью мультимедиа и интерактивных игр.	129-138
Хасанова Дилдора Рахматовна	Формирование духовно-нравственного воспитания у детей младшего школьного возраста.	139-144
Д.А.Суюнов, З.И.Ахмедова	Использование понятийных принципов в формировании экологического мировоззрения будущих учителей начальных классов.	145-151
Чориева Дурдона Анваровна, Хурсанбоева Машхура Вахаб	Методика развития грамматических компетенций академических лицеистов.	152-160

кызы		
Ядгарова Лола Джалоловна	Использование искусственного интеллекта в образовании: возможности, примеры и перспективы.	161-166
Джулибаева Мафтуна Махкамбековна	Определение уровня сформированности культуры общения у обучающихся направления начального образования	167-175
Фазылова З.А.	Цифровая грамотность в глобальной педагогике: эмпирические данные, вызовы и образовательные стратегии.	176-187
Муслимонова Шахноз Тулкиновна	Интеллектуальное развитие детей разного возраста в дошкольных образовательных учреждениях	188-194
Тешабаева Замирахон Собировна, Урмонова Ташхон Ибрагимовна	Модель развития творческих способностей детей старшего дошкольного возраста.	195-204
Усанов Зафар Бекназарович	Изучение зарубежных исследований по повышению финансовой грамотности директоров в управлении дошкольным образовательным учреждением.	205-210
Расим Золимхон угли, Кудратова Чаросхон Нематулла кизи	Концептуальные основы профессионально-методологической подготовки в современном изобразительном искусстве.	211-220
Зияева Умида Тураходжаевна	Педагогические основы формирования навыков изобразительной деятельности у дошкольников.	221-231
Р.Н. Норбоевна, М.Д. Миразизова. М.З. Талибжонова	Формирование национальных и общечеловеческих ценностей у детей старшего дошкольного возраста с помощью изучения культуры разных народов.	232-237
Г. А. Дониёрова	Педагогические основы организации самостоятельной учебной деятельности в развитии академических навыков и профессиональных компетенций студентов.	238-245
Хайдаров Сулейман Амиркулович	Теоретико-методические основы управления педагогическими рисками в условиях миграции.	246-256
С. М. Муратова	Развитие речи детей дошкольного возраста на основе научно-педагогического подхода.	257-263
Насуллоева Сарвиноз	Содержание эстетического воспитания и его связь с национальными ценностями.	264-270
Р. Ф. Убайдуллаева	Организация образовательного процесса в центрах дошкольной образовательной деятельности на основе государственной программы.	271-278
Абдуллаева Асила Абдулходиевна	Педагогическая интеграция при преподавании истории и философии в высшем образовании.	279-286
Арсланова Райхон Раджаббоевна, Бахрамов Рустам Рахматуллаевич, Худойбердиева Севинч Хусан кизи, Омонкулов Юсуфали Шухрат угли	Преимущества использования инновационных педагогических технологий в преподавании фармакологии.	287-293
Ахмедова Малохат Эргашевна, Пардабоева Дилноза Гайбулла кизи	Критерии и показатели развития интеллектуальности будущих учителей начальных классов на основе критического мышления.	294-302
Эргашева Нигора Дилшоджон кизи	Анализ зарубежного опыта развития методических компетенций будущих учителей начального образования на основе педагогического сотрудничества.	303-308
	Педагогическая эффективность интеграции цифровых	309-316

Г.Ш. Назарова	рентгеновских изображений в преподавание радиологии.	
Ганиев Эльёрбек Улугбекович	Теоретико-методологические основы оценки и мониторинга правовой компетентности студентов.	317-324
Омонова Мухлиса Дустназар кизи,	Критерии оценки компетенций педагога на основе деонтологического подхода.	325-332
Ортикова Зулфия Нурмахаматовна	Анализ педагогических технологий для развития ассоциативного мышления у младших школьников.	333-338
Режаметова Ирода Икрамшейковна	Психологические признаки возникновения агрессивности у будущих офицеров.	339-345
Тошпулатова Саида Кузибаевна	Принципы внедрения здорового образа жизни в медицинское образование.	346-353
Хабибуллаев Алимардон Хидоятиллаевич	Академические и социальные механизмы адаптации в процессе мобильности студентов.	354-362
Юлдашева Мафтуна Мамурджан кизи,	Методика обучения педагогов коррекционно-педагогической деятельности.	363-372
Турдиев Бахриддин Самиевич,	Развитие исторических знаний студентов на основе педагогических идей Махмудхуджи Бехбуди.	373-380
	17.00.00-искусствоведение	
Овчинников Дмитрий Петрович	Бела Барток и Альт: особенности трактовки инструмента в контексте композиторского мышления xx века	381-391
Ирода Дашкинова Мураджон кизи	Анатомические и практические основы механизмов дыхания в вокальном искусстве.	392-399
Ислямова Диляра Ризаевна	Национальные традиции в контексте развития современного фортепианного исполнительского творчества узбекистана	400-407
Фазлиева Зебо Камарбековна	Территориальная этнокультура и народный танц.	408-413
Олимова Гулрух Отабекжоновна	«New green shoes» — новая идея, созданная молодым дизайнером.	414-420
Д.Ю.Рузиев	Влияние искусственного интеллекта на повышение эффективности уроков музыки.	412-432
Хатира Джулдикаряева	Значение сценической речи в актерском мастерстве.	433-438
Худайбергенова Гульшинар Джангабаевна, Сейтимбетов Куванышбай Ходжабаевич	Способы исполнения в эпическом исполнении народа Каракалпак.	439-445
Заретдинов Караматдин Курбанбаевич	Звуковые шумовые эффекты в экранном искусстве.	446-452
Олимову Юлдуз Бахтиёржон кизи	Музыкальная культура ферганской долины.	453-461
	19.00.00 – психологические науки	
Туробова Малика Ахмат кизи	Уровень мотивации педагогов и влияние методов психологии управления на учебный процесс.	462-465
Абдимуратов Парахат Сейтмуратович	Сравнительный анализ особенностей эмпатии у городской и сельской молодежи республики каракалпакстан (на примере г. Нукус и шоманайского района).	466-475
Оразбаева Гульбахар Жолдасовна, Юлдошева Дилрабо Собир кизи	Психологические факторы, влияющие на личностную гармонию студентов.	476-483
Остонов Джасур Шопиржонвич	Развитие познавательной компетентности у учащихся.	484-493
Рано Исмайлова	Влияние домашнего насилия на эмоционально - психологическое состояние женщин.	494-500

13.00.00-pedagogical sciences		
Xomudjonova Feruza Komiljon daughter	Methodology for improving the motor readiness of 14-15-year-old wrestlers training in educational practice groups.	17-24
U.R. Kodirov	Cultural and synergistic approach in english lessons.	25-38
Abdukhakim Nigmatovich Abdullayev	Technology of development of the technological process of hammering based on the drawing of the part.	39-44
Ashurova Gulrukhon Okhunovna	Emotional intelligence in the naqshbandi tariqat and its specific interpretation.	45-49
Dildorakhon Abduvakhobovna Yuldasheva	Innovative methods of teaching numbers in primary schools with uzbek as the language of teaching.	50-57
Siddiqov Ilhomjon Meliqo'ziyevich, Toshtemirov Javlon Abdullayevich	Didactic foundations of teaching the subject "computer science and information technology.	58-65
Sadikova Dilafruz Khusanovna, Dehqonova Shaxnoza Anvar qizi	Preschool education methodology for the formation of spiritual culture of the directors of the organization in the management of the team.	66-72
Rustamova Shoxista Omonjonovna	Modern methodological approaches to assessing students' competencies in research pedagogy.	73-79
Kurbanova Nigina Bobokhoyevna	Specific pedagogical aspects of educating young people in the spirit of patriotism. (on the example of Bukhara jadids).	80-88
Panferova Irina Vitalievna	Methodological tools for assessing the effectiveness of an adaptive-project model for managing organizational change in an educational organization.	89-95
Mukhiddinova Dilfuza Sherdor kizi	Effectiveness of developing metacognitive skills through fairytale therapy in preschool children.	96-104
Lola Zakirovna Namazbaeva	As a determining factor in the successful socialization of children with limited access to art therapy in an inclusive environment in a preschool educational organization.	105-111
Ochilova Khilola Sheraliyevna	The relationship between speech development and reading culture in older preschool children	112-121
Khudoykulova Gulshan Khudoyor qizi	An unusual approach to teaching elementary students the legacy of our great ancestors.	122-128
Ortikov Oybek Rustamovich, Urinova Dilafroz Aslan's daughter	Developing eco-aesthetic culture in primary school students through multimedia and interactive games.	129-138
Khasanova Dildora Rakhmatovna	Formation of spiritual and moral education in primary school children.	139-144
D.A. Suyunov, Z.I. Akhmedova	The use of conceptual principles in the formation of an ecological worldview of future primary school teachers.	145-151
Choriyeva Durdona Anvarovna, Khursanboyeva Mashkhura Vahab daughte	Methodology for the development of grammatical competencies of students of academic lyceums.	152-160
Yadgarova Lola Jalolovna	The use of artificial intelligence in education: opportunities, examples and prospects	161-166
Dzhulibayeva Maftuna Makhkambek daughter	Determination of the level of formation of the culture of communication in students of the primary education direction.	167-175
Fazilova Z.A.	Digital literacy in global pedagogy: empirical data, challenges, and educational strategies.	176-187
Muslimonov Shahnoz To'lkinovna	Intellectual development of children of different ages in	188-194

	preschool educational institutions.	
Teshabayeva Zamirakhan Sobirovna, Urmonova Toshkhan Ibragimovna	Model for the development of creative abilities of children of preschool age.	195-204
Usanov Zafar Beknazarovich	Study of foreign research on improving the financial literacy of directors in managing a preschool educational organization.	205-210
Khairov Rasim Zolimkhan son, Charoskhan Ne'matulla daughter	Conceptual foundations of professional-methodological training in modern fine arts education.	211-220
Ziyayeva Umida Turakhodjayevna	Pedagogical foundations for the formation of visual activity skills in preschool children.	221-231
R.N. Norboevna, M.D. Mirazizova. M.Z. Talibzhonova	Formation of national and universal values among older preschool children through the study of the culture of different nations.	232-237
Gulnoza A. Doniyorova	Pedagogical foundations of organizing independent learning activities in the development of students' academic skills and professional competencies.	238-245
Khaydarov Suleyman Amirkulovich	Theoretical-methodological foundations of pedagogical risk management in the context of migration.	246-256
Sabina M. Muratova	Development of speech of preschool children based on a scientific and pedagogical approach	257-263
Nasulloyeva Sarvinoz	The content of aesthetic education and its connection with national values.	264-270
Ra'no F. Ubaydullayeva	Organization of the educational process in pre-school educational activity centers based on the state program	271-278
Abdullayeva Asila Abdulxodiyevna	Pedagogical integration in teaching history and philosophy in higher education.	279-286
Arslanova Raykhon Rajabboyevna, Bahramov Rustam Rakhmatullayevich, Khudoyberdiyeva Sevinch Khusan qizi, Omonqulov Yusufali Shukhrat o'gli,	Advantages of using innovative pedagogical technologies in teaching pharmacology.	287-293
Axmedova Maloxat Ergashevna, Pardaboyeva Dilnoza G'aybulla qizi	Criteria and indicators of intellectual development of future primary school teachers based on critical thinking.	294-302
Ergasheva Nigora Dilshodjon qizi	Analysis of foreign experience in developing methodological competencies of future primary school teachers based on pedagogical collaboration.	303-308
G.Sh. Nazarova	Pedagogical effectiveness of the integration of digital x-ray images in the teaching of radiology.	309-316
Ganiyev Elyorbek Ulug'bekovich,	Theoretical and methodological foundations for assessing and monitoring students' legal competence	317-324
Omonova Muxlisa Do'stnazar qizi	Criteria for assessing the teacher's competencies based on a deontological approach.	325-332
Ortiqova Zulfiya Nurmaxamatovna	Analysis of pedagogical technologies for the development of associative thinking in younger schoolchildren.	333-338
Rejametova Iroda Ikramsheykovna	Psychological signs of aggression in future officers.	339-345
Toshpulatova Saida Kuzibaevna	Principles of introducing a healthy lifestyle into medical	346-353

	education.	
Xabibullayev Alimardon Xidoyatillayevich	Academic and social adaptation mechanisms in the process of student mobility.	354-362
Yuldasheva Maftuna Mamurjon qizi	Methods of teaching teachers correctional and pedagogical activities.	363-372
Turdiyev Bahriddin Samiyevich	Development of students' historical knowledge based on the pedagogical ideas of Mahmudhuja Behbudi.	373-380
Ovchinnikov Dmitriy Petrovich	Bela Bartok and the Viola: features of the instrument's interpretation in the context of 20th-century compositional thinking.	381-391
Iroda Dashkinova Muradjon qizi	Anatomical and practical foundations of breathing mechanisms.	392-399
Islyamova Dilyara Rizaevna	National traditions in the context of the development of contemporary piano performance in Uzbekistan.	400-407
Fazliyeva Zebo Kamarbekovna	Regional ethnoculture and folk dance.	408-413
Olimova Gulrukh Otabekjonovna	"New green shoes" — a new idea created by a young designer.	414-420
D.Yu. Ruziev	The impact of artificial intelligence on improving the effectiveness of music lessons.	412-432
Khatira Juldikarayeva	The importance of stage speech in acting skills.	433-438
Khudaybergenova Gulshınar Jangabaevna, Seytimbetov Quwanıshbay Khojabaevich	Karakalpak people performing paths in saga performance.	439-445
Zaretdinov Karamatdin Qurbanbaevich	Sound noise effects in screen arts.	446-452
Olimova Yulduz Bakhtiyorjon kizi	Musical culture of the fergana valley.	453-461
	19.00.00 – psychological sciences	
Turobova daughter of Princess Akhmat	Influence of the level of motivation of teachers and methods of management psychology on the educational process.	462-465
Abdimuratov Paraxat Seytmuratovich	Comparative analysis of empathy features in urban and rural youth of the republic of karakalpakstan (case study of Nukus city and shumanay district).	466-475
Orazbaeva Gulbaxar Joldasovna, Yuldosheva Dilrabo Sobir qizi	Psychological factors influencing students' personal harmony.	476-483
Ostonov Jasur Shopirzhonvich	Anatomical and practical foundations of breathing mechanisms in vocal art.	484-493
Ra'no Ismaylova	The impact of domestic violence on the emotional and psychological state of women.	494-500

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

O‘QUV MASHG‘ULOT GURUHIDA SHUG‘ULLANUVCHI 14-15 YOSHLI KURASHCHILARNING HARAKAT TAYYORGARLIGINI TAKOMILLASHTIRISH METODIKASI

Xomudjonova Feruza Komiljon qizi, Shahrisabz davlat pedagogika instituti, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada o‘quv mashg‘ulot guruhlarida shug‘ullanuvchi 14-15 yoshli kurashchilarning harakat tayyorgarligini takomillashtirish muammosi ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Ushbu yosh davri sportchilarda harakat sifatlarining shakllanishi, koordinatsion imkoniyatlarning rivojlanishi va musobaqaviy faoliyatga moslashuv jarayonlarining intensivligi bilan xarakterlanadi. Shuning uchun aynan shu bosqichda metodik yondashuvlarning ilmiy asoslangan holda tanlanishi yuqori sport natijalariga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi-o‘quv mashg‘ulot guruhlarida shug‘ullanuvchi 14-15 yoshli kurashchilarning harakat tayyorgarligini rivojlantirishga qaratilgan samarali metodik tizimni ishlab chiqish va uning amaliy samaradorligini eksperimental yo‘l bilan asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatish, testlash, nazorat mashqlari, pedagogik eksperiment, matematik-statistik tahlil usullaridan foydalanildi. Tajriba jarayoni davomida mashg‘ulot jarayoniga maxsus tanlangan koordinatsion, tezkor-kuch, muvozanat va moslashuvchanlikni rivojlantiruvchi mashqlar majmuasi integratsiya qilindi.

NATIJALAR VA MUHOKAMA: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, takomillashtirilgan metodik yondashuv asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar sportchilarning umumiy va maxsus harakat tayyorgarligi ko‘rsatkichlarining sezilarli darajada oshishiga olib keladi. Tajriba guruhi ishtirokchilarida koordinatsiya, reaksiya tezligi, harakat aniqligi va texnik harakatlarni bajarish sifati barqaror rivojlanish tendensiyasini namoyon etdi.

XULOSA: ishlab chiqilgan metodika 14-15 yoshli kurashchilarning harakat tayyorgarligini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi hamda sport mashg‘ulotlari samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Kalit so‘zlar: kurash, harakat tayyorgarligi, o‘quv mashg‘ulot guruhi, sport metodikasi, koordinatsiya, jismoniy sifatlar, o‘smir sportchilar.

МЕТОДИКА СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДВИГАТЕЛЬНОЙ ПОДГОТОВЛЕННОСТИ БОРЦОВ 14-15 ЛЕТ, ЗАНИМАЮЩИХСЯ В УЧЕБНО-ТРЕНИРОВОЧНЫХ ГРУППАХ

Хомуджонову Ферузу Комилжон кизи, Шахрисабзский государственный педагогический институт, Узбекистан.

Аннотация

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается проблема совершенствования двигательной подготовленности борцов 14-15 лет, занимающихся в учебно-тренировочных группах, с научно-педагогической точки зрения. Данный возрастной период характеризуется интенсивным развитием двигательных качеств, координационных способностей и адаптацией к соревновательной деятельности. Поэтому применение научно обоснованных методических подходов на этом этапе имеет важное значение для достижения высоких спортивных результатов.

ЦЕЛЬ: основной целью исследования является разработка эффективной методической системы, направленной на совершенствование двигательной подготовленности борцов 14-15 лет, и экспериментальное обоснование её эффективности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования использовались методы педагогического наблюдения, тестирования, контрольных упражнений, педагогического эксперимента и математико-статистического анализа. В тренировочный процесс были интегрированы специальные упражнения, направленные на развитие координации, скоростно-силовых качеств, равновесия и гибкости.

РЕЗУЛЬТАТЫ И ОБСУЖДЕНИЕ: результаты показали, что занятия, организованные на основе усовершенствованной методики, способствуют значительному повышению уровня общей и специальной двигательной подготовленности спортсменов. Участники экспериментальной группы продемонстрировали устойчивый рост координационных способностей, скорости реакции, точности движений и качества технического выполнения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: разработанная методика обеспечивает комплексное развитие двигательной подготовленности борцов 14-15 лет и повышает эффективность тренировочного процесса.

Ключевые слова: борьба, двигательная подготовленность, учебно-тренировочная группа, спортивная методика, координация, физические качества, подростки.

METHODOLOGY FOR IMPROVING THE MOTOR READINESS OF 14-15-YEAR-OLD WRESTLERS TRAINING IN EDUCATIONAL PRACTICE GROUPS

Xomudjonova Feruza Komiljon daughter, Shahrisabz State Pedagogical Institute, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: this article analyzes the problem of improving the motor readiness of 14-15-year-old wrestlers training in educational practice groups from a scientific and pedagogical perspective. This age period is characterized by intensive development of motor qualities, coordination abilities, and adaptation to competitive activities. Therefore, the application of scientifically grounded methodological approaches at this stage plays a crucial role in achieving high sports performance.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

AIM: the main purpose of the study is to develop an effective methodological system aimed at improving the motor readiness of 14-15-year-old wrestlers and to experimentally justify its effectiveness.

MATERIALS AND METHODS: the study employed pedagogical observation, testing, control exercises, pedagogical experiment, and mathematical-statistical analysis methods. During the experiment, a set of specially selected exercises focused on coordination, speed-strength, balance, and flexibility development was integrated into the training process.

RESULTS AND DISCUSSION: the results showed that training sessions organized based on the improved methodological approach significantly enhanced the general and special motor preparedness of the athletes. Participants in the experimental group demonstrated stable improvement in coordination, reaction speed, movement accuracy, and technical execution quality.

CONCLUSION: the developed methodology ensures the comprehensive development of motor readiness in 14-15-year-old wrestlers and contributes to increasing the overall effectiveness of the training process.

Keywords: wrestling, motor readiness, training groups, sports methodology, coordination, physical qualities, adolescent athletes.

Zamonaviy sport tayyorgarligi tizimida yosh sportchilarning jismoniy va harakat tayyorgarligini maqsadli rivojlantirish masalasi dolzarb ilmiy-pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, o‘smirlik davri bo‘lgan 14-15 yosh oralig‘i sport faoliyatining keyingi bosqichlari uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, ushbu davrda organizmning morfofunksional xususiyatlari, nerv-muskul apparati faoliyati, koordinatsion imkoniyatlari va harakat malakalari jadal rivojlanadi. Bu esa sportchining kelgusida yuqori natijalarga erishish salohiyatini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Kurash sport turi murakkab texnik-taktik harakatlar, tezkor qaror qabul qilish, yuqori darajadagi koordinatsiya, kuch, tezkorlik va muvozanatni talab qiladigan ko‘p komponentli faoliyat turidir. Shuning uchun kurashchilarning tayyorgarlik jarayonida harakat sifatlarini kompleks rivojlantirish muhim metodik vazifa hisoblanadi. Harakat tayyorgarligi sportchining harakatlarni aniq, tejamkor, tez va muvofiqlashtirilgan tarzda bajarish qobiliyatini ifodalovchi integral ko‘rsatkich bo‘lib, u texnik mahoratning shakllanishi va musobaqaviy samaradorlik bilan bevosita bog‘liqdir.

So‘nggi yillarda sport pedagogikasi va jismoniy tarbiya nazariyasida yosh sportchilarni tayyorlash jarayonini individuallashtirish, yoshga xos xususiyatlarni hisobga olish, harakat faoliyatini takomillashtirishga yo‘naltirilgan innovatsion metodikalarni ishlab chiqish bo‘yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Biroq amaliyot shuni ko‘rsatmoqdaki, o‘quv mashg‘ulot guruhlarida shug‘ullanuvchi 14-15 yoshli kurashchilar bilan olib boriladigan mashg‘ulotlar ko‘pincha umumiy jismoniy tayyorgarlikka yo‘naltirilgan bo‘lib, harakat tayyorgarligining muhim komponentlari-koordinatsiya, muvozanat, fazoviy yo‘nalish, reaksiya tezligi va harakat aniqligi yetarli darajada rivojlantirilmaydi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Mazkur holat yosh sportchilarda texnik xatolarning ko‘payishiga, harakatlarning samarasiz bajarilishiga, charchashning tez yuzaga kelishiga hamda musobaqaviy barqarorlikning pasayishiga olib kelishi mumkin. Shuning uchun o‘quv mashg‘ulot jarayonida harakat tayyorgarligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan maxsus metodik yondashuvlarni ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish zarurati yuzaga kelmoqda. 14-15 yoshli sportchilar bilan ishlashda pedagogik yondashuv nafaqat jismoniy yuklamalarni me’yorlash, balki ularning psixofiziologik imkoniyatlarini hisobga olishni ham talab etadi. Ushbu yosh davrida markaziy nerv tizimi yuqori darajada moslashuvchan bo‘lib, murakkab koordinatsion harakatlarni o‘zlashtirish uchun qulay sharoit mavjud bo‘ladi. Bu esa harakat tayyorgarligini maqsadli rivojlantirish uchun optimal davr hisoblanadi. Agar aynan shu bosqichda to‘g‘ri metodik yo‘nalish tanlansa, sportchining texnik bazasi mustahkam shakllanadi va keyingi bosqichlarda yuqori sport natijalariga erishish ehtimoli sezilarli darajada oshadi.

Shu bilan birga, kurash sporti bo‘yicha mavjud metodik qo‘llanmalar asosan umumiy jismoniy sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, harakat tayyorgarligini kompleks, tizimli va yoshga mos ravishda rivojlantirish masalalari yetarli darajada yoritilmagan. Bu esa ilmiy asoslangan, eksperimental sinovdan o‘tgan metodik tizimlarni yaratish zaruratini yanada kuchaytiradi. Mazkur tadqiqot o‘quv mashg‘ulot guruhida shug‘ullanuvchi 14-15 yoshli kurashchilarning harakat tayyorgarligini takomillashtirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, mashg‘ulot jarayoniga maxsus tanlangan mashqlar majmuasini integratsiya qilish orqali sportchilarning umumiy va maxsus harakat imkoniyatlarini rivojlantirishni nazarda tutadi. Tadqiqotda yosh sportchilar uchun samarali, xavfsiz va moslashuvchan metodik yondashuvni ishlab chiqish asosiy vazifa sifatida belgilangan.

Ushbu maqolaning ilmiy ahamiyati shundan iboratki, unda 14-15 yoshli kurashchilarning harakat tayyorgarligini rivojlantirishga qaratilgan yangi metodik yondashuv taklif etiladi hamda uning samaradorligi pedagogik eksperiment orqali asoslanadi. Amaliy ahamiyati esa ishlab chiqilgan metodikaning sport maktablari va ixtisoslashtirilgan mashg‘ulot guruhlari faoliyatida qo‘llanish imkoniyati bilan belgilanadi.

Bugungi kunda sport tayyorgarligi tizimida yosh sportchilarni yuqori natijalarga yo‘naltirilgan holda tayyorlash jarayoni tobora murakkablashib bormoqda. Bu holat sport faoliyatining raqobatbardoshligi oshishi, musobaqa talablarining kuchayishi, texnik-taktik harakatlarning murakkablashuvi va mashg‘ulot jarayoniga qo‘yilayotgan ilmiy talablarning ortib borishi bilan izohlanadi. Ayniqsa, kurash kabi murakkab koordinatsion faoliyatni talab qiluvchi sport turlarida sportchining harakat tayyorgarligi uning umumiy tayyorgarlik darajasini belgilovchi asosiy ko‘rsatkichlardan biri hisoblanadi.

14-15 yosh sportchilari uchun mashg‘ulot jarayoni nafaqat jismoniy sifatlarni rivojlantirish, balki texnik harakatlarning shakllanishi, harakat aniqligi, tezkorlik, muvozanat, fazoviy yo‘nalish va reaksiya tezligi kabi komponentlarni uyg‘unlashtirishni talab etadi. Ushbu yosh davri ontogenez jarayonida harakat funksiyalarining jadallik bilan rivojlanishi, nerv-muskul bog‘lanishlarining mustahkamlanishi va harakat analizatorlarining faol shakllanishi bilan xarakterlanadi. Bu esa aynan shu bosqichda

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

harakat tayyorgarligini maqsadli va tizimli rivojlantirish uchun qulay pedagogik sharoit yaratadi.

Shunga qaramay, amaliyotda o‘quv mashg‘ulot guruhlarida shug‘ullanuvchi 14-15 yoshli kurashchilar bilan olib boriladigan mashg‘ulotlar ko‘pincha umumiy jismoniy tayyorgarlikka yo‘naltirilgan bo‘lib, harakat tayyorgarligining murakkab tuzilmasi yetarlicha hisobga olinmaydi. Mashg‘ulotlar jarayonida texnik elementlarning takrorlanishi ustuvor bo‘lib, harakatlarni bajarishning sifat ko‘rsatkichlari-aniqlik, tejamkorlik, muvofiqlashtirilganlik va moslashuvchanlik-ikkinchi darajaga tushib qolmoqda.

Bu esa yosh sportchilarning texnik harakatlarni yetarli darajada barqaror o‘zlashtira olmasligiga, harakatlar samaradorligining pasayishiga va jarohatlanish xavfining ortishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, harakat tayyorgarligi yetarli darajada shakllanmagan sportchilarda murakkab texnik kombinatsiyalarni bajarishda qiyinchiliklar yuzaga keladi, bu esa ularning musobaqaviy barqarorligini pasaytiradi. Ilmiy manbalarda harakat tayyorgarligi sportchining texnik mahoratini shakllantiruvchi muhim asoslardan biri sifatida e’tirof etiladi. U nafaqat harakatlarning mexanik bajarilishini, balki ularning vaziyatga moslashuvchanligini, tezkor o‘zgarishlarga mos javob berish qobiliyatini va optimal harakat strategiyasini tanlash imkoniyatini ham belgilaydi. Shu sababli harakat tayyorgarligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik tizimlar sportchilarni tayyorlash jarayonida markaziy o‘rinni egallashi lozim.

Mazkur yo‘nalishda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, yosh sportchilar bilan ishlashda harakat tayyorgarligini rivojlantirishga qaratilgan mashg‘ulotlar tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etilganda yuqori natijalarga erishish mumkin. Biroq kurash sporti bo‘yicha mavjud metodik ishlanmalar ko‘proq umumiy jismoniy sifatlarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, harakat tayyorgarligining tarkibiy komponentlari yetarli darajada kompleks ko‘rib chiqilmagan.

Shu munosabat bilan, o‘quv mashg‘ulot guruhlarida shug‘ullanuvchi 14-15 yoshli kurashchilar uchun harakat tayyorgarligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan, yosh xususiyatlariga mos, ilmiy asoslangan va eksperimental tekshiruvdan o‘tgan metodik tizimni ishlab chiqish zarurati vujudga kelmoqda. Ushbu muammo sport pedagogikasi va jismoniy tarbiya nazariyasida dolzarb bo‘lib, uning yechimi yosh sportchilarning texnik mahoratini oshirish, musobaqaviy faoliyat samaradorligini yaxshilash va sport tayyorgarligi jarayonining ilmiyligini ta’minlashga xizmat qiladi. Mazkur tadqiqot aynan ushbu muammoni hal etishga qaratilgan bo‘lib, o‘quv mashg‘ulot jarayoniga maxsus ishlab chiqilgan mashqlar majmuasini integratsiya qilish orqali 14-15 yoshli kurashchilarning harakat tayyorgarligini tizimli ravishda rivojlantirishni nazarda tutadi.

Mazkur tadqiqot zamonaviy sport pedagogikasida yosh kurashchilarni tayyorlash jarayonini ilmiy asosda takomillashtirish zaruratidan kelib chiqadi. O‘smirlik davrida sportchilarning harakat imkoniyatlari jadal rivojlanadi, biroq ushbu rivojlanish ko‘p jihatdan mashg‘ulotlarning mazmuni, tuzilishi va metodik yo‘naltirilganligiga bog‘liq bo‘ladi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, o‘quv mashg‘ulot guruhlarida shug‘ullanuvchi 14-15 yoshli kurashchilar bilan olib boriladigan mashg‘ulotlar ko‘pincha umumiy jismoniy tayyorgarlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan bo‘lib, harakat tayyorgarligining muhim tarkibiy

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

komponentlari yetarli darajada hisobga olinmaydi. Natijada sportchilarning harakat aniqligi, muvofiqlashtirilganligi, vaziyatga moslashuvchanligi va texnik barqarorligi yetarli darajada shakllanmaydi.

Shu munosabat bilan mazkur tadqiqotning asosiy yo‘nalishi o‘quv mashg‘ulot guruhida shug‘ullanuvchi 14-15 yoshli kurashchilarning harakat tayyorgarligini takomillashtirishga qaratilgan metodik tizimni ishlab chiqish hamda uning samaradorligini pedagogik eksperiment asosida ilmiy jihatdan asoslashdan iboratdir. Tadqiqot jarayonida yosh sportchilarning psixofiziologik, biomexanik va koordinatsion xususiyatlari hisobga olingan holda mashg‘ulot jarayoniga maxsus tanlangan mashqlar majmuasini integratsiya qilish nazarda tutiladi. Bu esa sportchilarning harakat faoliyatini yanada samarali, tejamkor va barqaror shakllantirish imkonini beradi.

Mazkur izlanishda o‘quv mashg‘ulot guruhlarida shug‘ullanuvchi 14-15 yoshli kurashchilarning tayyorgarlik jarayoni umumiy obyekt sifatida qaraladi. Ushbu jarayon doirasida sportchilarning harakat tayyorgarligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan metodik vositalar, mashqlar tizimi, ularning mashg‘ulot jarayoniga tatbiqi hamda natijadorligi tadqiqot predmeti sifatida o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari yosh sportchilarning texnik mahoratini oshirish, musobaqaviy faoliyatda barqarorlikni ta’minlash va sport tayyorgarligi jarayonini ilmiy asosda takomillashtirishga xizmat qilishi kutilmoqda.

Tadqiqot jarayonida olingan natijalar o‘quv mashg‘ulot guruhlarida shug‘ullanuvchi 14-15 yoshli kurashchilarning harakat tayyorgarligini maqsadli rivojlantirish sport tayyorgarligi samaradorligini oshirishda muhim omil ekanligini ko‘rsatdi. Pedagogik eksperiment davomida mashg‘ulot jarayoniga maxsus ishlab chiqilgan mashqlar majmuasining kiritilishi sportchilarning harakat faoliyatida sezilarli sifat o‘zgarishlariga olib keldi. Jumladan, tajriba guruhi ishtirokchilarida harakat aniqligi, muvofiqlashtirilganlik, fazoviy yo‘nalish, muvozanatni saqlash hamda tezkor reaksiya ko‘rsatkichlarida barqaror ijobiy dinamika kuzatildi. Bu holat harakat tayyorgarligining sportchining texnik mahorati va musobaqaviy barqarorligini shakllantirishdagi asosiy mexanizmlardan biri ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Olingan natijalar shuni ko‘rsatadiki, harakat tayyorgarligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar tizimli va bosqichma-bosqich tashkil etilganda, yosh sportchilarning murakkab texnik elementlarni o‘zlashtirish jarayoni sezilarli darajada yengillashadi. Sportchilar harakatlarni nafaqat mexanik tarzda, balki vaziyatga mos, tejamkor va optimal strategiya asosida bajarishni o‘rganadi. Bu esa ularning texnik xatolarini kamaytiradi, jarohatlanish xavfini pasaytiradi hamda musobaqa jarayonida barqaror natija ko‘rsatish imkoniyatini oshiradi.

Tadqiqot davomida kuzatilgan yana bir muhim jihat shundan iboratki, harakat tayyorgarligini rivojlantirishga qaratilgan mashqlar nafaqat jismoniy ko‘rsatkichlarga, balki sportchilarning psixologik barqarorligiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Mashg‘ulotlar jarayonida sportchilarning o‘ziga bo‘lgan ishonchi oshadi, murakkab vaziyatlarda tez va to‘g‘ri qaror qabul qilish qobiliyati shakllanadi, bu esa ularning musobaqaviy faoliyatida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu ma’noda, harakat tayyorgarligi sportchining nafaqat

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

jismoniy, balki funksional va psixomotor rivojlanishini ham ta’minlovchi kompleks jarayon sifatida qaralishi lozim.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, 14-15 yoshli kurashchilar bilan ishlashda an’anaviy yondashuvlardan voz kechib, yoshga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda ishlab chiqilgan metodik tizimlardan foydalanish zarur. Harakat tayyorgarligini rivojlantirishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar sportchining keyingi bosqichlarda yuqori sport natijalariga erishish uchun zarur bo‘lgan harakat bazasini shakllantiradi. Aynan ushbu bosqichda qo‘yilgan metodik asoslar sportchining uzoq muddatli sport rivojlanishini belgilab beradi.

Shunday qilib, tadqiqotda ishlab chiqilgan metodik yondashuv 14-15 yoshli kurashchilarning harakat tayyorgarligini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi, ularning texnik mahoratini oshiradi hamda mashg‘ulot jarayonining umumiy samaradorligini ta’minlaydi. Olingan natijalar sport maktablari, ixtisoslashtirilgan o‘quv mashg‘ulot guruhlari va sport to‘garaklari faoliyatida amaliy jihatdan qo‘llanishi mumkin. Mazkur metodikaning tatbiqi yosh sportchilarning tayyorgarlik jarayonini ilmiy asosda takomillashtirish, musobaqaviy barqarorlikni oshirish va sport natijalarining uzluksiz o‘sishini ta’minlash imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Платонов В. Н. Система подготовки спортсменов в олимпийском спорте: общая теория и ее практические приложения: учебник тренера высшей квалификации.-М.: Советский спорт, 2005.-820 с.-ISBN 5-9718-0047-7.
2. Матвеев Л. П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов.-Киев: Олимпийская литература, 1999.-320 с.
3. Озолин Н. Г. Настольная книга тренера: наука побеждать.-М.: АСТ, 2002. -(Серия «Профессия-тренер»).
4. Письменский И. А. Теория и методика избранного вида спорта. Спортивная борьба: учебник для академического бакалавриата.-М.: Издательство Юрайт, 2019.-264 с.-ISBN 978-5-534-05910-6.
5. Туманян Г. С. Спортивная борьба: теория, методика, организация тренировки: учеб. пособие: в 4 кн.-М.: Советский спорт, 1998.-Ч. 3: Методика подготовки. -399 с.
6. Ивко В. С. Греко-римская борьба: учебно-методическое пособие.-Минск: БГУФК, 2023.-319 с.-ISBN 978-985-569-694-1.
7. Варенников Н. А., Губин О. В., Сандраков М. С. Техника спортивной борьбы: учебное пособие. -(Воронеж: ВГАС), 2022. -(пагинация по изданию).
8. Верхошанский Ю. В. Основы специальной силовой подготовки в спорте. -3-е изд.-М.: Советский спорт, 2013.-216 с.-ISBN 978-5-9718-0609-7.
9. Яковлев Н. Н. Биохимия спорта.-М.: Физкультура и спорт, 1974.-288 с.
10. Bompa T. O., Haff G. G. Periodization: Theory and Methodology of Training. -Champaign, IL: Human Kinetics, 2009.-ISBN 978-0-7360-7483-4.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

11. Zatsiorsky V. M., Kraemer W. J. Science and Practice of Strength Training. -2nd ed.-Champaign, IL: Human Kinetics, 2006.-ISBN 978-0-7360-5628-1.
12. Atoev A. K. Kurash (Metodlar va vositalar: o‘smirlar hamda yoshlarni kurashga o‘rgatish) : o‘quv qo‘llanma.-T. : Pedagog, 1987.
13. International Kurash Association. Kurash rules (competition rules).-2022.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

INGLIZ TILI DARSLARIDA MADANIY VA SINERGETIK YONDASHUV

U.R. Qodirov, Navoiy innovatsiyalar universiteti Surxondaryo kampusi, Sho‘rchi, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur ilmiy tadqiqotda ingliz tili fani darslarida madaniy(lingvokulturologik) va sinergetik yondashuvlardan foydalanishning muhim afzalliklari, nazariy va amaliy asoslari va imkoniyatlari tahlil etiladi. Maqolada tilni o‘zlashtirish jarayonida madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish, o‘quvchilarning til kompetensiyasini shakllantirish va samaradorligini oshirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi. Sinergetik yondashuv asosida esa ingliz tili ta’limshunosligida o‘qituvchi, o‘quvchi, o‘quv muhiti va madaniy qarashlarning o‘zaro uyg‘unlashuvi ochib beriladi. Tadqiqotda zamonaviy innovatsion va raqamli texnologiyalar, interfaol metodlar va autentik materiallardan foydalanib ingliz tili darslarining mazmuni va samaradorligini oshirish yo‘llari yoritib beriladi. Iliy ishning natijalari ingliz tili o‘qitishda madaniy va sinergetik yondashuvlarni integratsiyalash orqali o‘quvchilarning mustaqiol, ijodiy fikrlashini, ijtimoiy-madaniy kompetensiyasini rivojlantirish va yaxshilashga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

MAQSAD: ingliz tili darslarida madaniy (kulturologik) va sinergetik yondashuvni qo‘llashdan asosiy maqsad — talabalarda nafaqat lingvistik kompetensiyani, balki madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini**,** mustaqil va ijodiy fikrlashni**,** shuningdek, tilni real kommunikativ vaziyatlarda samarali qo‘llash qobiliyatini shakllantirishdir.

MATERIAL VA METODLAR: tadqiqot jarayonida ingliz tilini o‘qitishga oid ilmiy-metodik adabiyotlarni qiyosiy-tanqidiy o‘rganish, tahlil qilish, pedagogik kuzatuv, sotsiometrik(suhbat, anketa, test, intervyu), diagnostik (so‘rovlar, test o‘tkazish, kuzatish, loyihalashtirilgan metodlar), tajriba-sinov, matematik-statistik tahlil usullaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Tadqiqot davomida ingliz tili darslarida madaniy va sinergetik yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonining samaradorligi an’anaviy o‘qitish usullari bilan taqqoslandi. Tajriba-sinov ishlari natijalari shuni ko‘rsatdiki, madaniy-sinergetik yondashuv asosida olib borilgan darslar talabalarning til kompetensiyasi va madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarining sezilarli darajada rivojlanishiga xizmat qildi.

Xususan, tajriba guruhidagi talabalarda:

ingliz tilida og‘zaki va yozma nutq faolligi oshgani;

madaniy mazmundagi matnlarni tahlil qilish va talqin etish qobiliyati rivojlangani;

turli madaniy kontekstlarda kommunikativ vaziyatlarga moslashish ko‘nikmalari shakllangani kuzatildi.

Sinergetik yondashuv esa o‘quv jarayonida:

talaba, o‘qituvchi va o‘quv materiallari o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni kuchaytirdi;

bilimlarning fanlararo integratsiyasini ta’minladi;

talabalarning mustaqil fikrlashi va reflektiv faoliyatini faollashtirdi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Shuningdek, raqamli ta’lim vositalari va faol metodlardan foydalanish sinergetik ta’sirni yanada kuchaytirib, ta’lim jarayonining ochiq va moslashuvchan tizim sifatida shakllanishiga xizmat qildi.

Mazkur tadqiqot natijalari xorijiy va mahalliy olimlarning madaniy kompetensiyani rivojlantirish hamda sinergetik ta’lim modellarining samaradorligi haqidagi ilmiy qarashlari bilan uyg‘un keladi va ularni amaliy jihatdan tasdiqlaydi.

Umumiy natijalar

Tadqiqot natijalariga asoslanib, quyidagi xulosalarga kelindi:

ingliz tili darslarida madaniy va sinergetik yondashuvni qo‘llash ta’lim sifati va samaradorligini oshiradi**;**

mazkur yondashuv talabalarda madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini shakllantirishda muhim omil hisoblanadi;

sinergetik ta’lim muhiti talabalarning ijodiy, kommunikativ va ijtimoiy faolligini rivojlantiradi.

XULOSA: Mazkur tadqiqot ingliz tili darslarida madaniy va sinergetik yondashuvni joriy etishning nazariy va amaliy jihatlarini o‘rganishga bag‘ishlandi. Tadqiqot natijalari ushbu yondashuvning chet tilini o‘qitish jarayonida yuqori samaradorlikka ega ekanini tasdiqladi.

Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, madaniy yondashuv ingliz tilini o‘rganishni faqat lingvistik birliklarni egallash bilan cheklab qo‘ymasdan, balki talabalarda madaniyatlararo muloqot kompetensiyasini, tolerantlik va ijtimoiy moslashuv ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Sinergetik yondashuv esa o‘quv jarayonining ochiq, dinamik va o‘z-o‘zini rivojlantiruvchi tizim sifatida tashkil etilishiga imkon yaratadi.

Tajriba-sinov natijalariga ko‘ra, madaniy-sinergetik yondashuv asosida tashkil etilgan ingliz tili darslari talabalarning kommunikativ faolligi**,** mustaqil va ijodiy fikrlashi**,** hamda fanlararo integratsiyalashgan bilimlari rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Ushbu yondashuvni qo‘llash natijasida talabalarning o‘zlashtirish ko‘rsatkichlari sezilarli darajada oshgani aniqlandi.

Shu bilan birga, raqamli ta’lim texnologiyalaridan samarali foydalanish madaniy va sinergetik yondashuvning ta’sir doirasini kengaytirib, ta’lim jarayonining sifatini yanada oshirdi. Bu esa ingliz tili o‘qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalarni tatbiq etish zaruratini asoslab berdi.

Umuman olganda, ingliz tili darslarida madaniy va sinergetik yondashuvni joriy etish zamonaviy ta’lim talablariga javob beruvchi, raqobatbardosh va madaniyatlararo muloqotga tayyor mutaxassislarni tayyorlashda muhim pedagogik omil hisoblanadi

Kalit so‘zlar: ingliz tili ta’limshunosligi, madaniy yondashuv, sinergetik yondashuv, til kompetensiyalari, interfaol metod, raqamli texnologiya, pedagogik texnologiya.

КУЛЬТУРНЫЙ И СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД В УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

У.Р. Кадыров, Сурхандарьинского кампуса Навоийского государственного университета инноваций, Шурчи, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данном научном исследовании анализируются важные преимущества, теоретические и практические основы и возможности использования культурных (лингвокультурологических) и синергетических подходов в преподавании английского языка. Особое внимание уделяется вопросам развития межкультурного диалога в процессе усвоения языка, формирования и повышения эффективности языковой компетенции учащихся. На основе синергетического подхода раскрывается взаимодействие учителя, ученика, учебной среды и культурных взглядов в преподавании английского языка. В исследовании освещаются пути повышения содержания и эффективности уроков английского языка с использованием современных инновационных и цифровых технологий, интерактивных методов и аутентичных материалов. Результаты исследования показывают, что интеграция культурных и синергетических подходов в преподавание английского языка способствует развитию и совершенствованию самостоятельного, творческого мышления и социокультурной компетенции учащихся.

ЦЕЛЬ: главная цель использования культурологического и синергетического подхода на уроках английского языка — развитие у учащихся не только языковой компетенции, но и компетенции в межкультурной коммуникации, самостоятельного и творческого мышления, а также умения эффективно использовать язык в реальных коммуникативных ситуациях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в процессе исследования использовались сравнительно-критическое изучение научно-методологической литературы по преподаванию английского языка, анализ, педагогическое наблюдение, социометрические (интервью, анкетирование, тестирование, опрос), диагностические (опросы, тестирование, наблюдение, разработанные методы), экспериментальные методы, а также математические и статистические методы анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в ходе исследования эффективность образовательного процесса, организованного на основе культурно-синергетического подхода на уроках английского языка, сравнивалась с традиционными методами обучения. Результаты экспериментальной работы показали, что уроки, проводимые на основе культурно-синергетического подхода, значительно улучшили языковую компетенцию учащихся и навыки межкультурной коммуникации.

В частности, было отмечено, что учащиеся экспериментальной группы:

увеличили устную и письменную речевую активность на английском языке;

развили способность анализировать и интерпретировать тексты с культурным содержанием;

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

развили навыки адаптации к коммуникативным ситуациям в различных культурных контекстах.

Синергетический подход в процессе обучения:

усилил взаимодействие между учащимися, преподавателями и учебными материалами;

обеспечил междисциплинарную интеграцию знаний;

активизировал самостоятельное мышление и рефлексивную деятельность учащихся.

Также использование цифровых образовательных инструментов и активных методов дополнительно усилило синергетический эффект и способствовало формированию образовательного процесса как открытой и гибкой системы.

Результаты данного исследования согласуются с научными взглядами зарубежных и местных ученых на развитие культурной компетентности и эффективность синергетических образовательных моделей, а также подтверждают их на практике.

Общие результаты

На основании результатов исследования были сделаны следующие выводы:

использование культурно-синергетического подхода на уроках английского языка повышает качество и эффективность обучения;

этот подход является важным фактором формирования межкультурной коммуникативной компетентности у учащихся;

синергетическая образовательная среда развивает творческую, коммуникативную и социальную активность учащихся.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: данное исследование было посвящено изучению теоретических и практических аспектов внедрения культурно-синергетического подхода в уроки английского языка. Результаты исследования подтвердили высокую эффективность этого подхода в процессе обучения иностранному языку.

Анализ показал, что культурно-синергетический подход не ограничивает изучение английского языка только усвоением языковых единиц, но также способствует формированию у учащихся межкультурной коммуникативной компетенции, толерантности и навыков социальной адаптации. Синергетический подход позволяет организовать образовательный процесс как открытую, динамичную и саморазвивающуюся систему.

По результатам экспериментального исследования, уроки английского языка, организованные на основе культурно-синергетического подхода, оказали положительное влияние на развитие коммуникативной активности учащихся, самостоятельного и творческого мышления, а также междисциплинарного интегрированного знания. Было установлено, что в результате использования этого подхода значительно повысились показатели усвоения материала учащимися.

В то же время эффективное использование цифровых образовательных технологий расширило сферу применения культурно-синергетического подхода и

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

дополнительно повысило качество образовательного процесса. Это обосновало необходимость внедрения инновационных педагогических технологий в преподавание английского языка. В целом, внедрение культурного и синергетического подхода в уроки английского языка является важным педагогическим фактором в подготовке специалистов, отвечающих требованиям современного образования, конкурентоспособных и готовых к межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: преподавание английского языка, культурный подход, синергетический подход, языковые компетенции, интерактивный метод, цифровые технологии, педагогические технологии.

CULTURAL AND SYNERGISTIC APPROACH IN ENGLISH LESSONS

U.R. Kodirov, Navoi Innovation University, Surkhandarya Campus, Shurchi, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this scientific study analyzes the important advantages, theoretical and practical foundations and opportunities of using cultural (linguoculturological) and synergistic approaches in English language lessons. The article pays special attention to the issues of developing intercultural dialogue in the process of language acquisition, forming and improving the effectiveness of students' language competence. Based on the synergistic approach, the interaction of the teacher, student, learning environment and cultural views in English language education is revealed. The study highlights ways to improve the content and effectiveness of English language lessons using modern innovative and digital technologies, interactive methods and authentic materials. The results of the study show that integrating cultural and synergistic approaches in English language teaching serves to develop and improve students' independent, creative thinking, socio-cultural competence.

AIM: the main goal of using a cultural (culturological) and synergistic approach in English lessons is to develop in students not only linguistic competence, but also intercultural communication competence, independent and creative thinking, as well as the ability to effectively use language in real communicative situations.

MATERIALS AND METHODS: in the research process, comparative and critical study of scientific and methodological literature on English language teaching, analysis, pedagogical observation, sociometric (interview, questionnaire, test, interview), diagnostic (surveys, testing, observation, designed methods), experimental testing, and mathematical and statistical analysis methods were used.

DISCUSSION AND RESULTS: during the study, the effectiveness of the educational process organized on the basis of a cultural and synergistic approach in English lessons was compared with traditional teaching methods. The results of the experimental work showed that the lessons conducted on the basis of a cultural-synergistic approach significantly improved students' language competence and intercultural communication skills.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

In particular, it was observed that the students in the experimental group:

increased oral and written speech activity in English;

developed the ability to analyze and interpret texts with cultural content;

developed the skills of adapting to communicative situations in different cultural contexts.

The synergistic approach in the learning process:

enhanced the interaction between students, teachers and educational materials;

provided for interdisciplinary integration of knowledge;

activated students' independent thinking and reflective activity.

Also, the use of digital educational tools and active methods further enhanced the synergistic effect and served to form the educational process as an open and flexible system.

The results of this study are consistent with the scientific views of foreign and local scientists on the development of cultural competence and the effectiveness of synergistic educational models, and confirm them in practice.

General results

Based on the results of the study, the following conclusions were drawn:

the use of a cultural and synergistic approach in English lessons increases the quality and effectiveness of education;

this approach is an important factor in the formation of intercultural communication competence in students;

a synergistic educational environment develops students' creative, communicative and social activity.

CONCLUSION: this study was devoted to the study of the theoretical and practical aspects of the introduction of a cultural and synergistic approach in English lessons. The results of the study confirmed the high efficiency of this approach in the process of teaching a foreign language.

The analysis showed that the cultural approach does not limit the learning of English only to the acquisition of linguistic units, but also serves to form intercultural communication competence, tolerance and social adaptation skills in students. The synergistic approach allows the educational process to be organized as an open, dynamic and self-developing system.

According to the results of the experimental test, English lessons organized on the basis of a cultural-synergistic approach had a positive effect on the development of students' communicative activity, independent and creative thinking, and interdisciplinary integrated knowledge. It was found that as a result of using this approach, students' mastery indicators increased significantly.

At the same time, the effective use of digital educational technologies has expanded the scope of the cultural and synergistic approach and further improved the quality of the educational process. This has justified the need to introduce innovative pedagogical technologies in English language teaching.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

In general, the introduction of a cultural and synergistic approach in English language lessons is an important pedagogical factor in preparing specialists who meet the requirements of modern education, are competitive and ready for intercultural communication.

Keywords: english language education, cultural approach, synergistic approach, language competencies, interactive method, digital technology, pedagogical technology.

Bugungi globallashuv jarayonida chet tillarni, xususan ingliz tilini o‘rgatish jarayoni faqat lingvistik jihatdan yondashmay, balki o‘quvchilarning ijtimoiy-madaniy muloqot kompetensiyasini rivojlantirishni ham taqozo etmoqda. Til va madaniyat doimiy bog‘liq bo‘lib, tilni o‘zlashtirish uchun albatta madaniy kontekstni anglab yetishi lozim bo‘ladi. Shuning uchun ingliz tili darslarida madaniy yondashuvni qo‘llash zamonaviy ta’limning muhim qismlaridan ekanligi ko‘p bora e’tirof etilmoqda.

Dars jarayonini tizimli va yaxlit holda tashkil etishda sinergetik yondashuv ham muhim dasturiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur yondashuv ta’lim muhitini murakkabroq, ochiq, o‘z-o‘zini rivojlantiruvchi tizim sifatida namoyon etib, so‘zlovchi va tinglovchi, dars materiallari, ta’lim jarayoni va madaniy aspektlarning integrallashuvi natijasida yangi sifatlarni ro‘yobga chiqishini asoslaydi. Ingliz tili dars jarayonida sinergetik yondashuvdan foydalanish o‘quvchining ijodiy va mustaqil faolligini oshiradi, tanqidiy fikrlash qobiliyatini yaxshilaydi va eng muhimi darsning mazmuni va samaradorligini oshirish imkonini beradi.

Keyingi yillarda chet tilllarni o‘qitishda keng ko‘lamli pedagogik, innovatsion va raqamli texnologiyalardan foydalanilmoqda. Shu nuqtai nazardan madaniy va sinergetik yondashuv ham ingliz tili fanini o‘lashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Ushbu tadqiqotning muhim maqsadi ham ingliz tili darslarida madaniy va sinergetik yondashuvlarni nazariy jihatlarini tahlil etish va ularni amaliyotga tatbiq etishni foydali va samarali yo‘llarini aniqlashdan iborat.

XX asrning kulturologik asriga, madaniyatlarning haqiqiy dialogiga kirdik va bu dialogning samaradorligi bizga bog‘liq. Madaniyatlar dialogi muvaffaqiyati uning aloqa qilishayotgan kishilar va xalqlar madaniyatlariga, ularning hayotiy hamda madaniy-tarixiy tajribasiga qanchalik javob bera olishi bilan belgilanadi.

Ushbu maqolada kulturologik aspektning ingliz tili ta’limi, bugungi lisoniy shaxsni tarbiyalashga ta’sirini o‘rganish muhim ahamiyatga ega ekaniga e’tibor qaratiladi [1]. V.V.Safanova yozishicha, “madaniyatshunoslik” va “kulturologiya” ba’zan terminologik sinonimlar sifatida ishlatiladi. Lingvodidaktikada “madaniyatshunoslik” termini ustida to’xtab o‘tish maqsadga muvofiq ko‘riladi. Mazkur termin, bir tomondan, ma’naviy, moddiy, jismoniy madaniyatni chog‘ishtirma-qiyosiy va qadriyatlarni birgalikda o‘rganish, ikkinchi tomondan, shaxs, madaniyat, jamiyat madaniyati va hamjamiyat madaniyati sifatida talqin qilinadi. Bu terminlarning I.Ya.Levyash tomonidan berilgan falsafiy nazardan chegaralash shundan iboratki, “madaniyatshunoslik” – bu nofalsafiy “bloklar”, madaniyat haqidagi faktologik bilimlar tizimidir. “Kulturologiya esa uning yadrosi (mag‘zi)

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

kishining erkin, ijodiy faoliyatining umumiy qonuniyatlari haqidagi fan...” [1]. Vatandosh tilshunos olimlar E.M.Vereshchagin, V.G.Kostomarov, M.N.Betyutnev, T.D.Tomaxinlar tomonidan til va madaniyatning o‘zaro aloqasi masalasiga doir ishlari nazariy jihatdan ham, tatbiqiy jihatdan ham katta ahamiyatga ega. Ular ishlari tufayli chet til o‘qitish metodikasida o‘tgan asrning 70-yillaridayoq “lingvoo‘lkashunoslik” yo‘nalishi yuzaga keldi. Lingvoo‘lkashunoslik–“bu chet til o‘qitishning bir sohasi bo‘lib, u lingvodidaktikaning umumta’limiy va gumanitar vazifalarini bajarish uchun ta’limning kommunikativligini ta’minlash maqsadida tilning kumuliyativ funksiyasidan foydalanadi. Bu jarayonda adresatning akkulturatsiyasi sodir bo‘ladi. Chunki, ta’lim metodikasi filologik tabiatga ega: tanishtirish til vositalari orqali va ularni o‘rganish jarayonida kechadi” [2].

Lingvoo‘lkashunoslikning mohiyatini to‘liq ifodalagan mazkur ta’rifda uning til o‘qitish sohasi ekani, ta’lim jarayonida bir xalq vakillari boshqa xalq madaniyati shakl va xususiyatlarini qabul qiladi, shaxsiy madaniyatning shakllanish emas,balki “akkulturasiya” sodir bo‘ladi. Lingvoo‘lkashunoslikda tilning tanishtiruvchi- bildiruvchi imkoniyati shu tilni xorijliklarga o‘qitish jarayoniga olib kirish usul va vositalari o‘rganiladi. Konkret usul va vositalardan foydalanish lingvoo‘lkashunoslik negizini tashkil etuvchi besh metodologik tamoyilga asoslanadi [3].

Birinchi tamoyil faktni qabul qilishdan iborat. Bunga ko‘ra, tilning ijtimoiy tabiati xorijlikni yangi voqelikka olib borishning ob’ektiv imkoniyatidir.

Ikkinchi tamoyil chet tilni o‘qish va o‘qitish jarayoni uchun xorijlikni akkulturasiyalash jarayoni tili sifatida tushunishdan iborat.

Uchinchi tamoyil lingvoo‘lkashunoslik vazifalariga asoslanadi va o‘quvchilarda til sohibi bo‘lish xalqqa nisbatan ijobiy holatlarni shakllantirishni nazarda tutadi.

To‘rtinchi tamoyil til o‘qitish jarayonini yaxlit va bir xil bo‘lishini talab qiladi: o‘lkashunoslikka doir ma’lumot tilning tabiiy shakllari va o‘qish matnlari olinadi va bu tashqaridan, sun’iy tarzda, tilga nisbatan tashqi yo‘l bilan qo‘lga kiritilmasligi kerak.

Beshinchi tamoyil lingvoo‘lkashunoslik xususiyatini aniqlashtiradi: ta’limning lingvoo‘lkashunoslik aspekti o‘qish jarayoniga borliqni bilishning filologik usulini amalga oshiradi.

Akkulturasiya – madaniyatlar o‘zaro ta’siri jarayoni, bir xalq tomonidan boshqa xalq madaniyatini to‘liq yoki qisman qabul qilish. Bunda bir yoki ikkala guruhning ham original madaniy qoliplar o‘zgarishi mumkin, ammo ular qo‘shilib ketmaydi. – Tarjimon.

Bu besh metodologik tamoyil kulturologik yondashuvni o‘quv jarayoniga olib kirish tartib-qoidalarini belgilaydi va til o‘qitish maqsadlari uchun material tanlashga ham bevosita ta’sir qiladi va ularning o‘quv-metodik nuqtayi nazardan maqsadga muvofiqligi ta’lim matnlarini tanlash eng yuqori mezon hisoblanadi: 1) matnning o‘lkashunoslikka doir materiallar bilan to‘yinganligi; 2) zamonaviylik – zamonaviy madaniyatga mo‘ljallangan bo‘lish talabi. Bu talabni vaqtinchalik axborot izidan quvish bilan adashtirmaslik kerak; 3) aktual (o‘quvchi nuqtayi nazaridan yangi) istorizm. Mazkur tamoyilga ko‘ra, darsliklarga hozir tilning barcha sohiblariga allaqachon ma’lum bo‘lib qolgan tarixiy ma’lumotlarni kiritmaslik: muayyan tarixiy davr bizga qanchalik yaqin bo‘lsa, ulardan olinadigan

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ma'lumotlar ham shunchalik ko'p bo'ladi; 4) keltirilayotgan dalillar nuqtayi nazaridan matnalrning tipikligi [4].

Xullas, chet tilni lingvokulturologik va kulturologik nuqtaiy nazardan o'rganish, xalq madaniyati, axloq-odobi, an'na va odatlari, maqol va matallaridan ta'lim berish, xorijiy tilning barcha bo'limlarini saviyasi kulturologik o'qitish hozirgi lisoniy shaxslarni ahloqiy va estetik tarbiyalashga yordam beradi. Kulturologik yondashuv shaxsning kasbiy ijodkorligi, uning madaniy takomilida yashashning ijodiy turini shakllantirish o'quvchilarning shaxslar aro va ijtimoiy munosabatlar tizimiga, til va madaniyatni bilishga moslashtiradi.

Madaniyatlararo kompetensiya dunyo xalqlarining o'zaro muloqot qilish asosi bo'lib, chet til o'qitishda muhim ahamiyat kasb etadi. Madaniyatlar aro kompetensiya o'zga madaniyat hodisalarini sabr-toqat bilan idrok etish malakasini uning sohiblari xulqini ularning ko'zi bilan ko'rish istagini taqozo etadi. O'qituvchini o'zi madaniyatlar aro kompetensiyani to'liq egallagan bo'lishi va uni o'z o'quvchilariga singdira bilishi lozim. Chunki, har bir jamiyatda, har bir davlatda kishilar har xil muloqot qiladi. Bunda tarkib topgan axloq, odat, an'ana, madaniyatga qat'iy amal qilish kerak bo'ladi. Madaniyat birlamchi, u iqtisodiyot va siyosatga ta'sir ko'rsatadi. Xalqlarning o'zaro muloqoti, eng avvalo, madaniyat va til yordamida kechadi [6].

Biz madaniyatning V.Z.Bibler tomonidan berilgan ta'rifga tayanamiz: madaniyat – bu turli madaniyat kishilarining bir paytdagi muloqoti va turmushning umumiy shaklidir. Binobarin, ularning har biri kishilarning bir paytda muloqot qilish va yashashining ham umumiy shaklidir: madaniyatlarning ana shu muloqotida shaxslarning bir biri bilan muloqoti sodir bo'ladi. Yu.E.Proxorovning g'oyat ishonarli fikriga ko'ra, ... muloqot tuzilishi doimo o'zaro ta'sir va o'zaro harakatda bo'lgani uchun tarkibiy qismni o'z ichiga oladi: yopiq (интровертив) hodisa – matn, ochiq (экстровертив) hodisa – diskurs, real hodisa – muloqot vaziyatining haqqoniyligi [5].

V.G.Kostomarovning asosli fikricha, muloqotga, madaniy dialog asoslariga o'qitish sof pedagogika doirasidan chiqadi, maishiy, siyosiy va iqtisodiy maqom kasb etadi. Til, shaxs, mentalitet va madaniyatning o'zaro munosabati muammolari ko'plab tadqiqotchilarning aql-zakovatini to'lqinlantirib keladi. Chunki o'z ilmi, o'z tili, o'z mamlakati va boshqa xalqlar madaniyatini anglash va bilish yashashni mazmunli qiladi. Bizga "madaniyatlar dialogi kerak",- deb yozgandi M.M.Baxtin.

"Madaniyatli kishi" tushunchasi turli davrlarda turli ma'noga ega bo'lgan. "Bizning davrda madaniyatli kishi – bu xususiy hayot qobig'i bilan cheklanmagan, planetar tafakkurga ega, o'zini faqat ona madaniyat doirasi bilan cheklanmaydigan, butun sayyora manfaatlari bilan yashovchi, nafaqat bilimdan, balki emotsiyonal estetik jihatdan rivojlangan, o'z madaniyati va boshqa mamlakatlar mulkini to'g'ri tushungan va baholay oladigan shaxsdir",- deb yozadi V.S.Bibler. "Binobarin, hozirgi madaniy ta'limning vazifasi – kishini madaniyatlar haqidagi rangborang ma'lumotlar bilan boyitish, balki unga madaniyatli ko'rishga, o'zining madaniy qiyofasi va obrazini shakllantirishga yordam berish hamdir",- deya ta'lim vazifasiga aniqlik kiritadi. V.M.Mejuyev. Hozirgi davrda mutlaqo ayonki, - deb yozadi N.D.Galskova, "lingvodidaktiv va metodik tadqiqotlarni

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

madaniyatlar aro muloqotga, aniqrog‘i, o‘quvchilarda unda samarali qobiliyatini ishtirok etishni shakllantirish masalalariga qaratish lozim” [1].

Yuqorida bayon qilinganlardan kelib chiqib, biz muhit, madaniyatlar aro muloqotda faol qatnashishga imkon beruvchi, aqliy va ahloqiy kamol topish, kishining shaxsiy madaniyati, bolani madaniyat bilan oshno qilish usuli – bu maqsadli rivojlantiriladigan malakani tushunishdir, deb o‘ylaymiz. “... Bilim yordamida o‘rgatish mumkin, ammo shaxsning real madaniyatining amaliyot xulosasi sifatidagi tushunish ilmiy mushohada doirasidan chetda qolmoqda, - deya bu vazifaning ahamiyati va murakkabligini ta’kidlaydi E.K.Bistriskiy.

II. Bugungi dunyoda kulturologik yondashuv ta’limining muhim jihati hisoblanadi. Mazkur yondashuv til o‘qitishni madaniyat orqali olib boradi, milliy madaniyatni til vositasida o‘rganish masalasiga e’tibor qaratadi. Chet tilni to‘laqonli egallash uchun o‘rganilayotgan til mamlakati madaniyatini chuqur bilish talab qilinadi.

Kulturologik yondashuv har qanday tilni o‘rganishda quyidagi vazifani bajarishni Samoylova A.A – Birsk shahridagi 4-maktab ingliz tili o‘qituvchisi taqozo etadi: o‘quvchilarni tilni xalq madaniyati haqidagi bilimlar manbai sifatida o‘rganish orqali o‘rganilayotgan til mamlakati madaniyati bilan tanishtirishdir.

Chet til ta’limida hozirgi kulturologik yondashuvdagi quyidagilardir:

lingvoo‘lkashunoslik yondashuv

sotsiyomadaniy yondashuv

kommunikativ-etnogafik yondashuv.

Lingvoo‘lkashunoslik yondashuv o‘quvchilarga o‘rganilayotgan til mamlakati madaniyati, xalqi, an’analari bilan tanishishga yordam beradi. E.M. Vereshchagen va V.G.Kostomarov xalq milliy madaniyati bilan chet tilni yonma-yon o‘rganish lozimligi haqida gapiradilar. Lingvoo‘lkashunoslik yondashuvning vazifasi – bu ham til sohibining milliy xususiyatlarini ham butun xalq madaniyatini masalan, har bir mamlakat va madaniyat voqeliklarini: AQShda Mikki Mausni, Rossiyada Matreshkani aks ettiradigan til birliklarini o‘rganishdir.

Sotsiomadaniy yondashuv hozirgi globallashuv davrida birgalikda harakatlana olish ko‘nikmasini nazarda tutgan holda madaniyatlar aro hamkorlik jarayoniga yordam beradi.

Kommunikativ-etnografk yondashuv til va shu tilda so‘zlashuvchi xalq madaniyatini o‘quvchilarga lisoniy va sotsiyomadaniy muhitda bo’lish shart-sharoitlarini yaratishga yo’naltirilgan kulturologik yondashuvdir. Mazkur yondashuvni amalga oshirish yo‘llari:

kuzatish metodi. Bu metodning vazifasi kerakli ma’lumot to‘plash uchun o‘quvchilarga real til muhitini yaratishdir;

so‘rovnoma. U olingan ma’lumotlarni tahlil qilish uchun savollarni o‘z ichiga olgan so‘rovnoma o‘tkazishni taqozo etadi. Bu esa kerakli ma’lumotlarni olishga yo‘naltirilgan.

suhbat (интервью) o‘quvchining chet til vakili bilan yuzma-yuz suhbatini uyushtirishni talab qiladi.

Kulturologik yondashuvni amalga oshirish usullari:

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

autentik illustratsiya o‘rganilayotgan mamlakatning ayrim voqeliklaridan foydalanish;

o‘quvchilarga ingliz tilida bahs-munozara olib borishga imkon beradigan va til madaniyati haqida olingan bilimlarni umumlashtirishga yo‘naltirilgan mavzuli kartochkalarni qo‘llash;

o‘rganilayotgan til asotir va afsonalarini, ertak va hikoyalarini, maqol va matallarini o‘rganish;

o‘zga tilda muloqot sharoitlariga yaqin muammoli sotsiomadaniy vaziyatlarni yaratish;

juft yoki guruh bo‘lib bilim izlash vazifalarini berish;

ma’lum mavzu, turli o‘quv loyihalari va bahs-munozaralar bo‘yicha kommunikativ-ta’limiy o‘yinlardan foydalanish;

chet til o‘qitishda multimediaviy, masalan, “Learn to speak English”, “Tell me more” kabi kurslarni tashkil etish. Ayrim mavzular til sohiblari bilan internet-forumlar yordamida muloqot qilishni taqozo etadi.

Har qanday til muayyan madaniyatlar, milliy mentalitet, olamning milliy manzarasi doirasida o‘rganish maqsadga muvofiq. Chet til o‘qitsh jarayonida o‘quvchilarda boshqa xalqlarga nisbatan hurmat tuyg‘ulari shakllanadi, o‘zga madaniyat, o‘zga hayot tarzi va madaniy qadriyatlarga qiziqish uyg‘onadi. O‘zga madaniyat faqat ma’lum faoliyat, masalan, xorijiy badiiy adabiyotlarni o‘rganilayotgan tilda o‘qish jarayonida bilib olinadi.

Til ma’lum lingvomadaniy jamoa uchun xarakterli bo‘lgan fikrlash usuliga ta’sir qiladi: How are you? (“Ahvolingiz qanday?”) ingliz tilida so‘zlashuvchi mamlakatlarda biror kishining muammolari haqida batafsil ma’lumot olishni emas, balki salomlashishni anglatadi.

Ingliz tili o‘qitishda kulturologik yondashuvni amalga oshirish uchun madaniyatga muvofiqlik va rivojlantiruvchi ta’lim tamoyillari muhim hisoblanadi. Bu quydagi metodlar yordamida qo’lga kiritiladi:

1) muammoli vaziyat va muammoli savollar metodi;
2) qisman-izlavchi va tadqiqiy metodlar;
3) maqol, matal, frazeologizm va ingliz tili uchun xarakterli fikrlarning kontent-tahlil va lingvokulturologik tahlil;
4) tilning barcha sohalarini madaniyat ko‘zgusi orqali o‘zlashtirish metodi;
5) logikali metodika texnologiyasi;
6) madaniy xulq ko‘nikmalarini hosil qilishga mo‘ljallangan o‘qitish metodi;
7) ingliz tili o‘qitishda tabiiy metod

Kulturologik yondashuv doirasida ingliz tili darslarida bajariladigan mashqlarga bir necha misol keltiramiz.

1. Tezgapirishga o‘rgatish mashqlari talaffuzni yo‘lga qo‘yish, ingliz tili intonatsiyasi ustida ishlash, ayniqsa, madaniy kontseptlarni aniqlashda juda samarali. Taklif etilayotgan tezgapirishlar quyidagi talablarga javob berishi kerak: fonoviy bilimlar bilan to‘yinganligi, madaniy konseptlarni topish va tahlil qilish, til egalariga yaqin boqea-hodisalar hamda narsa predmetlarning mavjudligi. O‘quvchilar taklif etilayotgan

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

tezgapirishlarni takrorlaydi va yodlaydi. Buning uchun o‘qituvchi shunday muammoli savollar qo‘yadi: qanday tilda mazkur hodisaga katta e’tibor berilayotganini qanday belgilarga qarab aniqlash mumkin? , “Sanab o‘tilgan tez gapiruvchilarga qaysi mavzu va ob’ektlar ingliz tili egalari uchun muhim?”. Mazkur metodni qo‘llash inglizlar uchun muhim bo‘lgan quyidagi muhim mavzularni aniqlash imkonini berdi: (“What noise annoys an oyster most?”)- bu savolda gap dengizlarda yashaydigan ustritsa ustida ketmoqda, “Six sick sea-serpents swam the seven seas”- bu yerda esa dengiz ilonlari va yetti dengiz haqida gapirilmoqda, ingliz madaniyatida markaziy o‘rinlardan birini egallaydi, chunki, Buyuk Britaniya orollar davlati va bu yerda aholi turar joy dengiz chegarasidan 60-80 km uzoqda joylashgan. Dengiz sohillarida joylashish iqtisod sohalari (kemasozlik, neft va gaz sanoati va b.), aholining faoliyati taomlanish ratsioni bilan bevosita bog‘liq.... .

Qisman-izlanuvchi va tadqiqot metodlari samarali qo‘llash uchun o‘quvchilarga tezgapirishlarni topish, ularning ruscha ma’nolarini to‘plash va kulturologik nuqtayi nazardan tahlil qilish vazifasi beriladi. Topshiriqlarni bajarish paytida o‘quvchilarda, odatda, shunday qiyinchiliklar paydo bo‘ladi: 1) ruscha monandlarni topish va tarjima qilish. Masalan, “How much wood would a woodchuck chuck, if a woodchuck would chuck wood?” tabiiyki, rus tilida bu gapning o‘xshashini topish qiyin. Bunday holatlarda o‘qituvchi bilan birgalikda muqobil variant topilishi mumkin: “Карл у Клары украл кораллы, а Клара у Карла украла кларнет”; 2) tezgapirishlar tahlili o‘quvchilardan nafaqat ingliz tili, balki geografiya, iqtisod, siyosat, madaniyat sohalariga doir bilimlarni ham eslab qoladi.

2. Kontent-tahlil va lingvokulturologik tahlilga oid frazeologizm, maqol va matallarni o‘rganish va tahlil qilish o‘quvchilarda doimo katta qiziqish uyg‘otadi. Chunki bu o‘quvchilarni emotsional, jonli va yorqin obrazlar tizimi bilan tanishtiradi. O‘quv faoliyatining bu shakli kuchli estetik imkoniyatiga ega. U o‘quvchilarda obrazli fikrlash, ijodiy yondashuv, o‘zga madaniyat tarixi va xususiyatlarini tushunish, o‘z madaniyatiga yangicha qarash ko‘nikmalarini hosil qiladi.

Frazeologizm, maqol va matallar tahlili natijasida Buyuk Britaniya aholisini ajratib turuvchi quyidagi xususiyatlar aniqlanishi mumkin: 1) shaxsiy-hayotiy tarzi. Buyuk Britaniya uchun ko‘plab chiroyli bino va qadimiy qal’alarning mavjudligi xarakterlari uning aholisi o‘z uyida yashashni afzal biladi. Buni ularning so‘zlaridan ham bilish mumkin: “My home is my castle” (ya’ni “ mening uyim – mening qal’am, o‘z uyim o‘lan to‘shagim”) va shuningdek, inglizlar o‘zlarining oila bo’lib yashashni ma’qul ko‘radi (bola haqida, ta’til, dam olish haqida gapirish oddiy bir holatlar); 2) aniqlilik, tartiblilik bilan tavsiflanuvchi mehnat faoliyati bilan bog‘liq madaniyat. Inglizlar rahbariyatga nisbatan qisqa distantsiya bo‘ladi; 3) shaxsning sifati. Odatda, inglizlarga o‘z shaxsini ulug‘lash – “men” olmoshini bosh harf bilan yozish xarakteri. Ruslarda aksincha, suhbatdoshga hurmat ramzi sifatida “вы” (“siz”) bosh harf bilan yoziladi, “Dog eats dog” – “kishi kishiga dushman, o‘zingdan topgan baloga qayga borasan da’voga”, “Every man for himself” – “har kim o‘zi uchun, o‘zing uchun o‘l yetim o‘rda ham qirda ham” va b; bosiqlik “Keep your emotions to yourself” – “hislaringni jilovla, hissiyotga berilma, aql bilan ish tut”; “Well, I think it would be better” – “ha, men yaxshi bo‘lardi deb o‘ylayaman”.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Sintaktik sathda emotsional bosiqlik qat'iy so‘z tartibiga ko‘ra ham tanlanadi. Gapda ega, kesim, to‘ldiruvchi bo‘ladi, undov belgisi kamdan-kam holatlarda ishlatilinadi. Kishi har narsaga o‘z mehnati bilan erishish lozimligi quyidagi gaplarda o‘z ifodasini topgan: “to miss a chance” – “imkoniyatni boy bermoq, yo’qotmoq”, “to be a (self) made” – “hamma narsada o‘zi erishgan kishi bo‘lmoq”.

Konservatizm, millatning o‘z tarixi uchun g‘ururlanishi, boshqa millatlardan ajralib turish haqiqiy inglizcha xususiyat. “Unconventional” – “boshqalarga o‘xshamaydi” – inglizning eng yaxshi maqtovi; “Foreign” – “ajnabiy” so‘zi esa salbiy ma’noda qo‘llanadi. Konservatizm yana anaxronizmlar: sutchining aravachasi, qizil telefon butkasi, ikki qavatli qizil avtobuslarning mavjudligida ham kuzatiladi. Konservatizmning yana bir ko‘rsatgichi – tarixan tarkib topgan patriarxat erkakning boshliq ekanidir: “boys and girls” va “men and women”, “The cat knows well whose butter he ate” – “Mushuk go‘sht yeganini biladi”. Hammaga ma’lum murojaat “ladies and gentlemen” – bu qoidadan mustasno, chunki u xalqaro etiket.

Buyuk Britaniya aholisi ehtiyotchanligi: “Prevention is better than the cure” – “Davolashdan ko’ra, oldini olgan afzal”, va “Safety first” – “Birinchi navbatta xavfsizlik”, shubhadorligi: “Silence is golden” – “Sukut - oltin” va “Walls have ears” – “Devorning ham qulog‘i bor”. Mas’uliyatsizlik, odatda, ingliz uchun xos emas. Mavzuga oid iboralarning kamligi shundan dalolat beradi: “Too many cooks spoil the broth” – ruscha muqobili “У семи нянек дитя без глаза”, o‘zbekcha muqobili – “Cho‘pon ko‘p bo‘lsa, qo‘y xarom o‘ladi”.

O‘quvchilarning o‘zaro va o‘qituvchi bilan munosabatini o‘rgatishga qaratilgan ish turi – bu muloqot paytida fikr almashinishni mustaqil faoliyat va ijodkorlikni rivojlantirishga mo‘ljallangan topshiriqlar bilan to’ldirish mumkin. O‘quvchilarga maqol, matal, frazeologizm tahlili asosida inglizlarning xarakterli xususiyatlarini aniqlash vazifasi beriladi. Shuningdek, ma’no nozikliklarini ifodalovchi so‘zlarni tahlil qilish ham maroqli. Ingliz tilida suzish (cho‘milish)ning turli nozikliklarini beruvchi quyidagi fe’llar bor: “to swim” – “suzmoq”, “to sail” – “elkan bilan suzmoq”, “to navigate” – “kemani boshqarmoq”, “to drift” – “suv yuzida nazoratsiz harakatlar qilish”.

Biror kitobni uyda o‘qish va undan frazeologik birliklarni topish ham o‘quvchilar uchun qo‘shimcha vazifa bo‘lishi mumkin. Masalan, K.Doylning “That little squre box” – “O‘sha mitti kvadrat quti” hikoyasida quyidagi frazeologizmlarga: “to run a risk” – “tavakkal qilmoq”, “to keep an eye on” – “ko‘zdan qochirmaslik”, “make yourself at home” – “o‘z uyingizda o‘tirgandek his etish”, to stand smth” – “chidamoq”; maqolda: “if the worst to the worst” – “hech bo‘lmaganda” duch kelish mumkin.

Umuman, frazeologizm, maqol va matal bilan ishlash odatda, ko‘tarinki ruhda, “qiziq-ku”, va “buni qarang-a!” kabi ko‘tarinki ruhda kechadi. Materialni mustahkamlash uchun o‘quvchilar savollar tuzadi. Masalan, “Xalqaro so‘lashuvlar mavzusi”da biri ingliz rolini bajaradi, ikkinchisi rus kishi nomidan gapiradi. So‘zlashuvlar tafsilotlarini o‘quvchilarning o‘zlari mustaqil ravishda o‘ylab topadi va natijada ularda muammoga ijodiy yondashuv, o‘z nutqida maqol, matal va iboralardan foydalanish ko‘nikmasi hosil qilinadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Xullas, biz har bir ingliz tili darsida kulturologik yondashuvga duch kelamiz. Undan foydalanish maktab dasturining u yoki bu mavzusini oddiy yodlashgagina emas, balki tilning o‘zini va uning egalari xarakterini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Chet til ta’limida kulturologik yondashuv tilni madaniyat ifodasi sifatida o‘rganar va madaniy qadriyatlarni bilishda til vosita idrok etish imkonini taqozo etadi. Bu pirovard natijada inson xulqining ma’lum qolipini va nutqiy faoliyatini amalga oshirish ko‘nikmalarini hosil qiladi. Chet tilni lingvokulturologik va kulturologik nuqtaiy nazardan o‘rganish, xalq madaniyati, axloq-odobi, an’na va odatlari, maqol va matallaridan ta’lim berish, xorijiy tilning barcha bo‘limlarini saviyasi kulturologik o‘qitish hozirgi lisoniy shaxslarni ahloqiy va estetik tarbiyalashga yordam beradi. Kulturologik yondashuv shaxsning kasbiy ijodkorligi, uning madaniy takomilida yashashning ijodiy turini shakllantirish o‘quvchilarning shaxslar aro va ijtimoiy munosabatlar tizimiga, til va madaniyatni bilishga moslashtiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Galskova N.D. Sovremennaya metodika obucheniya inostrannym yazykam: Posobie dlya uchitelya.-2-e izd., pererab. i dop.-.: ARKTI, 2003.-192 s.
2. Safonova V.V. // Yazik i kultura. - 2014. - № 1 (25). - S. 123-141.
3. Yegorova, O.S. yozik. Madaniyat. Obrazovanie: Sbornik materialov mejdunarodnoy nauchnoy konferentsii «Chteniya Ushinskogo». Vyp. 2. / Nauch. qizil. O.S. Egorova. - Yaroslavl: Izd-vo YaGPU im. K.D. Ushinskogo, 2006. - 160 s.
4. Belonogova A.A. K voprosu ob effektivnosti vnedreniya kommunikativnogo podhoda v obuchenie shkolnikov angliyskomu yazyku / Belonogova A.A. // V sbornike: Teoretik va amaliy savollar nauki XXI veka Sbornik statey Mejdunarodnoy nauchno-prakticheskie konferentsii. Otvetstvennyy redaktor A.A. Sukiasyan. - 2014. - S. 134-137.
5. Miladova I.B. Gumanitarnoe obrazovanie s positsii sotsiokulturnogo podxoda kak obogashchenie inoyazychnoy practici / Miloradova I.B. // Vestnik TOGIRRO. - 2013. - № 2. - S. 333-334.
6. Prokofeva, V.L. Obuchenie pismennoy rechi na urokax angliyskogo yazyka/ Inostrannye yazyki v shkole - Moskva: Prosveshchenie - №5 – 1997.
7. Safonova V.V. Soizuchenie yazykov i kultur v zerkale mirovyx tendentsiy razvitiya sovremennogo yazykovogo obrazovaniya / Safonova V.V.// Yazik i kultura. - 2014. - № 1 (25). - S. 123-141.
8. Kirpicheva G.Yu., Shishkina O.V. Rannee obuchenie angliyskomu yazyku kak sposob razvitiya kommunikativnoy kultury mladshix shkolnikov / Kirpicheva G.Yu., Shishkina O.V.// Novyy universiteti. Seriya: Aktualnye problemy gumanitarnyh va obshchestvennyx nauk. - 2014 yil. № 1 (34). - S. 29-32.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

BOLG‘ALASHNI OLISH TEXNOLOGIK JARAYONINI DETALNING CHIZMASI ASOSIDA ISHLAB CHIQISH TEXNOLOGIYASI

Abduxakim Nigmatovich Abdullayev, “Texnologiya va professional ta’lim metodikasi” kafedrasi dotsenti, Ph.D. Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Valsovkalash aslida bo‘ylama prokatkadir, chunki bu jarayon ularga sektorli shtamplar mahkamlangan ikkita bolg‘alash juvalari orasida amalga oshiriladi.Shakldor xomaki mahsulotni ko‘pincha shtampning xomaki tayyorlash jilg‘alarida olinadi: yoki ko‘p jilg‘ali bitta shtampda yoki shtampovkalash mashinalarida alohida o‘rnatilgan bir nechta bir jilg‘ali shtamplarda.Bolg‘alashning eng keng tarqalgan defektlari yoriqlar, qiyshayish, o‘lchamlarning talab darajasiga muvofiq bo‘lmasligi, strukturaviy defektlar va metallning hususiyatlaridir. Ko‘pchilik holatlarda bunday defektlarni ularni tayyorlash texnologiyasini to‘g‘ri loyihalashtirib bartaraf qilish mumkin.

MAQSAD: Bolg‘alashni olish texnologik jarayoni detalning chizmasi asosida ishlab chiqiladi. Shtampovkalash texnologik jarayoni uchun ishlab chiqiladigan hujjatlardan biri – bu bolg‘alash chizmasidir, va uning asosida shtamplar va boshqa jihozlarning chizmasi bajariladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Detalni loyihalashtirishda, avvalo shtampdan shtampovkani erkin tarzda chiqarib olish imkonini beruvchi shtampning ayrilishi qay tarzda amalga oshirilishini tasavvur qilish kerak. Shtampning ayrilish yuzasidan detal konstruksiyasi devorlarining egilish burchaklari, dumaloqlash radiuslari singari elementlari bog‘liq bo‘ladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Po‘latning guruhi, murakkablik darajasi va bolg‘alashning aniqlik klassi aniqlagandan keyin uning dastlabki indeksi o‘rnatiladi.

XULOSA: Xomaki mahsulotlarni olovli pechlarda qizdirishda aniqlik klassi T5, massasi 3,2 kg gacha bo‘lgan bolg‘alashlar uchun ishlov berish joizlarini 0,5 mm gacha, 3,2 kg dan 10,0 kg gacha - 0,8 mm ga, 10,0 kg dan ortiq bo‘lsa– 1 mm ga oshirish yo‘l qo‘yiladi.

Kalit so‘zlar: shtampovkalash,qiyalik, yumaloqlash radiuslari, metall teshish asbobi ulagichlari, teshiklarni xomaki chamalash, tashqi yon tomoni yuzalaridagi chuqurchalar,cho‘kma.

ТЕХНОЛОГИЯ РАЗРАБОТКИ ТЕХНОЛОГИЧЕСКОГО ПРОЦЕССА КОВАНОЙ ОБРАБОТКИ НА ОСНОВЕ ЧЕРТЕЖА ДЕТАЛИ

Абдухаким Нигматович Абдуллаев, доцент кафедры «Технология и методология профессионального образования», кандидат педагогических наук, Национальный педагогический университет имени Низами в Узбекистане, Ташкент.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Прокатка по сути является продольной прокаткой, поскольку процесс осуществляется между двумя ковочными штампами с закрепленными на них секторными штампами. Фасонная заготовка чаще всего получается в штамповочных штампах: либо в одном штампе с несколькими штампами, либо в нескольких

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

отдельных штампах, установленных отдельно на штамповочном станке. Наиболее распространенными дефектами при ковке являются трещины, деформация, неровности размеров, структурные дефекты и дефекты свойств металла. В большинстве случаев такие дефекты можно устранить путем правильного проектирования технологии их изготовления.

ЦЕЛЬ: Технологический процесс ковки разрабатывается на основе чертежа детали. Одним из документов, разрабатываемых для процесса штамповки, является ковочный чертеж, на основе которого составляются чертежи штампов и другого оборудования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: При проектировании детали необходимо сначала представить, как будет осуществляться разъем штампа, что позволит свободно извлекать отштампованный элемент. Элементы конструкции детали, такие как углы наклона стенок и радиусы закругления, зависят от разъемной поверхности штампа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: После определения группы стали, уровня сложности и класса точности ковки был установлен ее первоначальный индекс.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: При нагреве сырья в печах допускается увеличение допусков на обработку поковок класса точности Т5 и массой до 3,2 кг на 0,5 мм, с 3,2 кг до 10,0 кг — на 0,8 мм, а для изделий массой более 10,0 кг — на 1 мм.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: штамповка, фаска, радиусы закругления, соединители для штамповочных инструментов по металлу, черновая обработка отверстий, углубления на внешних боковых поверхностях, вмятины

TECHNOLOGY OF DEVELOPMENT OF THE TECHNOLOGICAL PROCESS OF HAMMERING BASED ON THE DRAWING OF THE PART

Abdukhakim Nigmatovich Abdullayev, Associate Professor of the Department of “Technology and Methodology of Professional Education”, Ph.D. Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: The technological process of forging is developed based on the drawing of the part. One of the documents developed for the stamping technological process is the forging drawing, and based on it, drawings of dies and other equipment are made.

AIM: The technological process of obtaining a hammer is developed on the basis of a drawing of a detail. One of the documents that will be developed for the technological process of stamping is a hammering drawing, and on its basis a drawing of stamps and other equipment is performed.

MATERIALS AND METHODS: When designing a part, it is first necessary to imagine how the parting of the stamp will be carried out, which will allow the stamping to be freely removed from the stamp. Elements of the part design, such as the angles of inclination of the walls and the radii of rounding, depend on the parting surface of the stamp.

DISCUSSION AND RESULTS: After determining the steel group, complexity level, and hammering accuracy class, its initial index is established

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

CONCLUSION: When heating raw products in furnaces, it is allowed to increase the processing allowances for forgings of accuracy class T5 and mass up to 3.2 kg by 0.5 mm, from 3.2 kg to 10.0 kg - by 0.8 mm, and for more than 10.0 kg - by 1 mm

Keywords: stamping, bevel, rounding radii, metal punching tool connectors, roughing holes, recesses on the outer side surfaces, depression

Detalni loyihalashtirishda detal uzunligining turli uchastkalaridagi ko‘ndalang kesimlar maydonlarining mumkin bo‘lgan eng kichik farqiga intilish kerak, yupqa devorlar, baland qovurg‘alar, flaneslar, uzun o‘siqlar (otrostki) va ayrilish yuzasiga qo‘shilib turadigan ingichka quyilishlarga yo‘l qo‘maslik kerak. Shuningdek yana har bir holatda metallning sarflanishini qisqartirish maqsadida payvandlangan-shtampovkalangan detallarni olish imkonini ko‘zda tutish kerak.Bolg‘alashni tayyorlash texnologiyasini loyihalashtirishda eng avval *bolg‘alashning dastlabki indeksi* o‘rnatiladi, va bu indeks bolg‘alashning massasi, qotishma markasi, murakkablik darajasi va aniqlik klassi bilan aniqlanadi.*Bolg‘alashning aniqlik klassi* texnikaviy topshiriqlar (TT) bilan yoki 1-jadval bo‘yicha beriladi. *Po‘latning guruhi* uning kimyoviy tarkibiga bog‘liq bo‘ladi: uglerod massa ulushi 0,35% gacha bo‘lgan po‘lat yoki legirlovchi elementlarning jami massa ulushi 2% gacha bo‘lgan po‘lat M1 guruhiga tegishli bo‘ladi, uglerodning massa ulushi 0,35% dan ortiq va 0,65% gacha yoki legirlovchi elementlarning massa ulushi 2% dan 5% gacha bo‘lgan po‘lat M2 guruhga tegishli bo‘ladi, uglerodning massa ulushi 0,65% dan ortiq yoki legirlovchi elementlarning massa ulushi 5% dan ortiq bo‘lsa M3-guruhga tegishli bo‘ladi.*Murakkablik darajasi bo‘yicha* bolg‘alashlar S1, S2, S3, S4 guruhlariga bo‘linadi. Bolg‘alashning murakkablik darajasi (S) bolg‘alash massasining (hajmining) G_p figura massasiga (xajmiga) G_f, munosabati bilan aniqlanadi, va unga shar shaklida, to‘g‘ri chiziqli to‘g‘ri prizma shaklida, silindr yoki parallelepiped bo‘lishi mumkin bo‘lib, unga bolg‘alash sig‘adigan bo‘ladi. G_p / G_f >0,63 bo‘lganida S1 murakkablik darajasi G_p / G_f = 0,63…0,32 – S2; G_p / G_f =0,32…0,16 – S3;

G_p /G_f = 0,16 – S4 qiymatida qabul qilinadi. Yupqa disklar, flaneslar, xalqalar turidagi bolg‘alashlar ularning balandligi diametrga nisbatan 0,2 dan kam bo‘lishida ular ham S4 murakkablik guruhiga tegishli bo‘ladi.S1 va S2 murakkablik guruhlariga teshiklari, katta chiqiqlari, o‘tishlari bo‘lmagan oddiy bolg‘alashlar, masalan oddiy valiklar, kichik uzunlikdagi vallar, oddiy flaneslar, disklar, to‘g‘ri burchakli bolg‘alashlar tegishli bo‘ladi.

1-jadval

Bolg‘alashlarning tavsiya qilinadigan aniqlik klasslari

Asosiy deformatsiyalaydigan uskuna, texnologik jarayonlar	Aniqlik klassi				
	T1	T2	T3	T4	T5
Egri tishli issiq shtampovkalash presslari:					
Ochiq obloylik shtampovkalash yopiq shtampovkalash siqib chiqarish		+	+ +	+ +	+
Gorizontal-bolg‘alash mashinalari				+	+
Vintli, gidravlik presslar				+	+
Issiq shtampovkalash avtomatlari		+	+		
Shtampovkalash to‘qmoqlari				+	+

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Hajmli kalibrovkalash (issiq va sovuq)	+	+			
Presizion shtampovkalash	+				

S3 va S4 yuqori murakkablik guruhlariga disklar, flaneslar, bobishkali richaglar, teshikli chiqiqlar, egik richaglar, mushtumchalar, taqsimlash valiklari, tirsakli vallar, o‘zgaruvchan profilli kichik qalinlikdagi disklar turidagi murakkab bolg‘alashlar kiradi.

Masalan: massasi 1 kg, po‘lat guruhi M_3, murakkablik darajasi S_2 va aniqlik klassi T_1 bo‘lgan bolg‘alash 7 dastlabki indeksga ega bo‘ladi.Bolg‘alashning hisoblash massasi quyidagi formula bo‘yicha aniqlanadi

$$M_n = M_\partial \cdot K_p \ (1.1)$$

M_n, M_∂ – bolg‘alash va tayyor detalning massasi, kg;

K_r – mexanik ishlov berishda metalni qirindiga o‘tishini ko‘zda tutuvchi hisoblash koeffitsienti (2-jadval).

1-jadval

Bolg‘alashning taxminiy hisoblash massasini aniqlash koeffitsienti K_r

Guruh va guruh osti	Detalning tasnifi	Turga oid vakillar	K_r
	Uzaytirilgan shaklda.		
1	To‘g‘ri o‘q bilan.	Vallar, o‘qlar, sapfalar, shatunlar	1,3-1,6
2	Egilgan o‘q bilan.	Richaglar, rulda boshqarish soshkalari	1,1-1,4
3	Dumaloq va ko‘p qirralilar planda.		
4	Dumaloqlar.	Shesternyalar, gupchaklar (stupitsa), flaneslar	1,5-1,8
5	Kvadrat shaklda, to‘g‘ri burchaklilar, ko‘p qirralilar .	Flaneslar, gupchaklar (stupitsa), gaykalar	1,3-1,7
	O‘siqlar bilan	Krestovinalar, ayrilar (vilka)	1,4-1,6
6	Kombinatsiyalashgan shaklda (1 va 2- guruh konfiguratsiyasi elementlarini biriktiruvchi).	Burilish mushtumchalari, tirsakli vallar	1,3-1,8
7	Katta miqdorda ishlov berilmaydigan yuzalar bilan .	Old o‘qlarning to‘sinlari, uzatib berish qutilarini o‘chirib ulash richaglari, ilgaklar	1,1-1,3
8	Teshiklar, chuqur o‘yiq joylar, shtampovkalashda bolg‘alashda bajarilmaydigan podnutreniyalar bilan .	Ichi bo‘sh vallar, flaneslar, tishli g‘ildiraklar (shesternyalar) bloklari	1,8-2,2

Bolg‘alashning hisoblab topilgan massasi bo‘yicha bolg‘alashning chizmasi ishlab chiqiladi, undan keyin uning massasi bolg‘alashning ishlab chiqilgan chizmasi bo‘yicha aniqlashtiriladi. Bunda agar bolg‘alashning chizma bo‘yicha hisoblab chiqilgan massasi

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

formula (1.1) bo‘yicha aniqlangan massadan 20% dan ko‘proq farqlansa, u holda bolg‘alashga qo‘yimlar va joizlar korrektirovka qilinadi.Bolg‘alashning massasiga uning deformatsiyalanmaydigan qismi, hamda obloy kirmaydi.Shtampning ayrilish joyi yuzasini detalning chizmasi asosida quyidagi qoidalar bo‘yicha belgilanadi: shtampning ayrilish joyi (ShAJ) yuzasi bolg‘alashni shtampning ichidan erkin chiqarib olish mumkinligini ta’minlashi kerak; shtampovkalash jilg‘alari eng kichik chuqurlik va kenglikda bo‘lishlari kerak, buning uchun shtampning ayrilish joyini detalning ikkita eng katta gabarit o‘lchamlari yo‘nalishida bajarilishi kerak. Agar bolg‘alashning shtampdagi boshqacha holati joizlar va qo‘shimcha berilgan joylarning kamayishi va metallni tejalishiga olib kelsa, u holda ushbu ko‘rsatilgan qoidadan cheklanish mumkin. Masalan, uncha baland bo‘lmagan aylanish jismlari ko‘rinishida ichi bo‘sh va yaxlit bolg‘alashlarni shtampovkalashda vertikal holda joylashtirish maqsadga muvofiqdir. Bolg‘alashlarning shtampovkadagi bunday holati shtampovkalar unumdorligini oshirish, shtampovkalash egiklari joizlarini va shtampning eskirishini kamaytirish imkonini beradi.Bolg‘alashning qiyin, og‘ir tayyorlanadigan qismlarini (baland ingichka qovurg‘alari, chiqiqlar, bobishkalar va boshq.) shtampning yuqori qismiga joylashtirish kerak, chunki shtampning yuqori qismidagi bo‘shliq pastki qismidagi bo‘shliqqa qaraganda osonroq to‘ldiriladi. Shtampning ayrilish joyini shunday bajarish kerak-ki, bunda shtampning ayrilish joyining yuzasi (tekisligi) bo‘ylab bolg‘alashning konturi bir xil bo‘lishi kerak, va ayrilish joyi tekisligiga bolg‘alashning gorizontal va egik yuzalari emas, balki vertikal yuzalari tutashib turishi (og‘ishlar bilan) kerak. Bu bolg‘alashlarning shtampning ayrilish joylari qismlaridan birining ikkinchi qismiga nisbatan qirov kesib tashlangan keyin siljish sodir bo‘lishi oqibatida shtampning ayrilish joyi yuzasida siljishni (qiyshayish) nazorat qilish imkonini beradi. Mexanik ishlov berishning asosiy joizlari GOST 7505-89 bo‘yicha dastlabki indeks, chiziqli o‘lchamlar va detal yuzasining g‘adir-budirlik parametrlariga ko‘ra aniqlanadi.Tomonga joizlar bolg‘alashning nominal o‘lchamlariga belgilanadi. Siljish, egilganlik, tekislikdan og‘ishlarni ko‘zda tutuvchi qo‘shimcha joizlar bolg‘alashni shaklidan va uni tayyorlash texnologiyasidan kelib chiqib aniqlanadi (GOST 7505-89 bo‘yicha). Temirchilikda mexanik ishlov berishga qo‘yiladigan asosiy joizlarni qo‘shimcha ravishda to‘ldiruvchi qo‘shimcha qoldirilgan joylarga (napusk) shtampovkalash qiyaliklari, yumaloqlash radiuslari, metall teshish asbobi ulagichlari, teshiklarni xomaki chamalash, tashqi yon tomoni yuzalaridagi chuqurchalar va cho‘kma joylar kiradi.Shtampovkalash qiyaliklarini shtampning ayrilish joyi yuzasiga prependikulyar joylashadigan barcha yuzalarga o‘rnatish kerak.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Abdukhakim Nigmatovich Abdullayev (2026). METHOD OF SELECTING AND CALCULATIN TENSIONING. https://advancedscienti.com/index.php/AJEL/issue/view/69. https://doi.org/10.5281/zenodo.18159188.
2. Abdukhakim Nigmatovich Abdullayev(2026). METHOD OF CALCULATING PROBLEMS RELATING TO THREADED JOINTS. https://doi.org/10.5281/zenodo.18173651.https:
1. //lajoe.org/index.php/LAJoE/issue/view/5.
2. Abdullayev.A.N (2026). METHOD OF CALCULATION OF PROBLEMS OF JOINTS WITH KEYS AND GEAR (SLITS). https://doi.org/10.5281/zenodo.18173651.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ЭМОЦИОНАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ В ТАРИКАТЕ НАКШБАНДИЯ И ЕГО СПЕЦИФИЧЕСКАЯ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ

Ашурова Гулрухон Охуновна, Кокадский университет и. о. доцент кафедры Педагогики и психологии, Коканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается концепция эмоционального интеллекта в суфийском тарикате Накшбандия в контексте исламской духовно-философской традиции. Особое внимание уделяется специфике накшбандийского подхода к эмоциональной регуляции, самосознанию, нравственным эмоциям и духовно-психологической трансформации личности. На основе анализа классических суфийских источников и современных психологических теорий раскрывается взаимосвязь между духовной дисциплиной, воспитанием нафса и формированием эмоциональной зрелости. Автор обосновывает тезис о том, что тарикат Накшбандия представляет собой целостную психодуховную модель развития эмоционального интеллекта, отличающуюся интеграцией духовных, этических и социальных аспектов человеческого бытия

ЦЕЛЬ: исламский шариат суфизма и добросовестно выполняя свои требования, проявляя такие благородные качества, как блуд, богобоязненность, смирение к совершенному человеческому уровню, сочетая в себе качества и очищая душу стремиться к достижению. суфизм - нравственное учение Накшбандии. Его идеи ведут к совершенству и защищают человечество от упадка

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в тарикате Накшбандия эмоции рассматриваются как неотъемлемая часть человеческой природы, требующая не подавления, а воспитания. Негативные эмоции — гнев, зависть, гордыня — связываются с необузданным нафсом, тогда как положительные — сострадание, любовь, благодарность — рассматриваются как проявления очищенного сердца (калб). Важной задачей духовного пути является трансформация эмоциональных реакций из импульсивных в осознанные. Этот процесс соответствует современному пониманию эмоциональной саморегуляции, но в накшбандийской интерпретации он направлен на приближение к Богу и нравственное совершенство

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: эмоции оцениваются не с точки зрения полезности, а с позиции их соответствия духовным и этическим нормам. Это позволяет рассматривать тарикат Накшбандия как альтернативную, но методологически целостную модель развития эмоционального интеллекта. В условиях роста тревожности, эмоционального выгорания и утраты смыслов накшбандийская модель эмоционального воспитания приобретает особую значимость. Ее интегративный характер позволяет сочетать внутреннюю дисциплину с социальной активностью.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: тарикат Накшбандия представляет собой целостную духовно-психологическую систему, в рамках которой эмоциональный интеллект занимает

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

важное место. Его специфическая интерпретация основывается на воспитании нафса, очищении сердца и нравственной ответственности личности.

Ключевые слова: тарикат Накшбандия, эмоциональный интеллект, суфизм, психодуховная трансформация, нафс, калб, духовная этика.

NAQSHBANDIYA TARIQATIDA EMOTSIONAL INTELLEKT VA UNING O‘ZIGA XOS TALQINI.

Ashurova Gulruxon Oxunovna, Qo‘qon universiteti, Pedagogika va psixologiya kafedrasi v.b. dotsenti, Qo‘qon, O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada islomiy ma’naviy-falsafiy an’analar kontekstida sufiylikning Naqshbandiya tariqatida emotsional intellekt konsepsiyasi ko‘rib chiqiladi. Naqshbandiylik yo‘lida emotsional regulyatsiya, o‘zini anglash, axloqiy emotsiyalar hamda shaxsning ma’naviy-psixologik transformatsiyasiga xos yondashuv xususiyatlariga alohida e’tibor qaratilgan. Klassik sufiy manbalar va zamonaviy psixologik nazariyalar tahlili asosida ruhiy intizom, nafs tarbiyasi va emotsional yetuklik shakllanishi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik ochib berilgan. Muallif Naqshbandiya tariqatini inson mavjudligining ma’naviy, axloqiy va ijtimoiy jihatlarini uyg‘unlashtirgan emotsional intellektni rivojlantirishning yaxlit psixoduxoviy modeli sifatida asoslaydi.

MAQSAD: Islom shariati va sufiylik talablariga sidqidildan amal qilish, taqvo, kamtarlik, sabr-toqat kabi oliy insoniy fazilatlarni namoyon etish orqali komil inson darajasiga erishishga intilishdan iborat. Sufiylik, xususan, Naqshbandiya tariqati axloqiy ta’limot bo‘lib, uning g‘oyalari insonni ma’naviy kamolotga yetaklaydi va jamiyatni inqirozdan asraydi.

MATERIALLAR VA USULLAR: Naqshbandiya tariqatida emotsiyalar inson tabiatining ajralmas qismi sifatida qaraladi va ularni bostirish emas, balki tarbiyalash lozim deb hisoblanadi. G‘azab, hasad, kibr kabi salbiy emotsiyalar nazoratsiz nafs bilan bog‘liq bo‘lsa, rahm-shafqat, muhabbat, shukronalik kabi ijobiy his-tuyg‘ular poklangan qalb (qalb)ning namoyon bo‘lishi sifatida talqin etiladi. Ruhiy kamolot yo‘lida muhim vazifa — emotsional reaksiyalarni impulsiv holatdan ongli holatga aylantirishdir. Bu jarayon zamonaviy psixologiyadagi emotsional o‘z-o‘zini boshqarish tushunchasiga mos keladi, biroq Naqshbandiy talqinda u Allohga yaqinlashish va axloqiy mukammallikka erishishga qaratilgan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: emotsiyalar foydalilik nuqtayi nazaridan emas, balki ularning ma’naviy va axloqiy me’yorlarga muvofiqligi asosida baholanadi. Bu esa Naqshbandiya tariqatini emotsional intellektni rivojlantirishning muqobil, ammo metodologik jihatdan yaxlit modeli sifatida ko‘rib chiqish imkonini beradi. Tashvish, emotsional charchoq va hayotiy ma’nolar inqirozi kuchayib borayotgan sharoitda Naqshbandiy emotsional tarbiya modeli alohida ahamiyat kasb etadi. Uning integrativ xususiyati ichki intizomni ijtimoiy faollik bilan uyg‘unlashtirishga imkon beradi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

XULOSA: Naqshbandiya tariqati emotsional intellekt muhim o‘rin egallagan yaxlit ma’naviy-psixologik tizimdir. Uning o‘ziga xos talqini nafsni tarbiyalash, qalbni poklash va shaxsning axloqiy javobgarligiga tayanadi.

Kalit so‘zlar: Naqshbandiya tariqati, emotsional intellekt, sufiylik, psixoduxoviy transformatsiya, nafs, qalb, ma’naviy axloq.

EMOTIONAL INTELLIGENCE IN THE NAQSHBANDI TARIQAT AND ITS SPECIFIC INTERPRETATION

Ashurova Gulrukhon Okhunovna, Kokand University and. about. Associate Professor, Department of Pedagogy and Psychology, Kokand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the concept of emotional intelligence in the Naqshbandiya Sufi tariqa in the context of the Islamic spiritual and philosophical tradition. Particular attention is paid to the specifics of the Naqshbandi approach to emotional regulation, self-awareness, moral emotions and spiritual and psychological transformation of the personality. Based on an analysis of classical Sufi sources and modern psychological theories, the relationship between spiritual discipline, nafs education and the formation of emotional maturity is revealed. The author substantiates the thesis that the Naqshbandiya tariqa is a holistic psycho-spiritual model of the development of emotional intelligence, characterized by the integration of the spiritual, ethical and social aspects of human existence

AIM: islamic sharia of Sufism and faithfully fulfilling its requirements, showing such noble qualities as fornication, fear of God, humility to the perfect human level, combining qualities and cleansing the soul to strive to achieve. Sufism is the moral teaching of Naqshbandiya. His ideas lead to perfection and protect humanity from decline

MATERIALS AND METHODS: in the Naqshbandiya tariqa, emotions are seen as an integral part of human nature, requiring not suppression but nurture. Negative emotions - anger, envy, pride - are associated with unbridled nafs, while positive emotions - compassion, love, gratitude - are considered manifestations of a purified heart (kalb). An important task of the spiritual path is the transformation of emotional reactions from impulsive to conscious. This process corresponds to the modern understanding of emotional self-regulation, but in the Naqshbandi interpretation it is aimed at approaching God and moral perfection

DISCUSSION AND RESULTS: emotions are assessed not in terms of utility, but in terms of their compliance with spiritual and ethical standards. This allows us to consider the Naqshbandiya tariqa as an alternative, but methodologically holistic model for the development of emotional intelligence. In conditions of growing anxiety, emotional burnout and loss of meaning, the Naqshbandi model of emotional education acquires special significance. Its integrative nature makes it possible to combine internal discipline with social activity.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

CONCLUSION: the Naqshbandiya tariqa is a holistic spiritual and psychological system within which emotional intelligence occupies an important place. Its specific interpretation is based on the education of nafs, purification of the heart and moral responsibility of the individual

Keywords: Naqshbandiya tariqa, emotional intelligence, sufism, psycho-spiritual transformation, nafs, kalb, spiritual ethics

В условиях глобализации и кризиса ценностей возрастает интерес к духовным и философским традициям, способным предложить целостные модели развития личности. Одним из таких направлений является суфизм, в рамках которого особое место занимает тарикат Накшбандия. Данная суфийская школа, сформировавшаяся в Центральной Азии, выработала уникальную систему духовного и психологического воспитания человека, ориентированную на гармонизацию внутреннего мира и активное социальное участие.

Современная психология, в частности теория эмоционального интеллекта, подчеркивает значимость способности человека осознавать, регулировать и конструктивно выражать свои эмоции. Однако в отличие от секулярных психологических моделей, суфийская интерпретация эмоциональной сферы опирается на духовно-нравственные основания. В этой связи представляется актуальным исследование эмоционального интеллекта в тарикате Накшбандия и выявление его специфической интерпретации.

Понятие эмоционального интеллекта получило широкое распространение в трудах Д. Гоулмана, Дж. Майера и П. Саловея. Согласно их подходу, эмоциональный интеллект включает в себя самосознание, саморегуляцию, эмпатию, мотивацию и социальные навыки. Эти компоненты рассматриваются как ключевые факторы психологического благополучия и социальной адаптации. В суфийской традиции аналогичные идеи присутствуют в форме понятий «мураками» (самонаблюдение), «мухасаба» (самоотчет), «сабр» (терпение), «таваду'» (смирение) и «ихсан» (духовное совершенство). Таким образом, эмоциональный интеллект в суфизме носит не только психологический, но и этико-онтологический характер. Тарикат Накшбандия связан с именем Бахауддина Накшбанда (1318–1389), который сформулировал основные принципы духовного пути, основанные на строгом следовании шариату, внутренней сосредоточенности и социальной ответственности. Центральным девизом тариката является принцип «Дил ба ёр, даст ба кор» — «Сердце с Богом, руки в труде». Этот принцип отражает фундаментальную установку накшбандийского мировоззрения: духовное совершенствование не должно отрывать человека от общества. Напротив, истинная духовность проявляется в нравственном поведении, эмоциональной сдержанности и ответственности перед другими людьми.

В тарикате Накшбандия эмоции рассматриваются как неотъемлемая часть человеческой природы, требующая не подавления, а воспитания. Негативные

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

эмоции — гнев, зависть, гордыня — связываются с необузданным нафсом, тогда как положительные — сострадание, любовь, благодарность — рассматриваются как проявления очищенного сердца (калб). Важной задачей духовного пути является трансформация эмоциональных реакций из импульсивных в осознанные. Этот процесс соответствует современному пониманию эмоциональной саморегуляции, но в накшбандийской интерпретации он направлен на приближение к Богу и нравственное совершенство. Нафс в суфийской психологии представляет собой источник эгоцентричных желаний и неуправляемых эмоций. В тарикате Накшбандия выделяются различные уровни нафса — от нафс аль-аммара (повелевающий злом) до нафс аль-мутмаинна (умиротворенный). Процесс воспитания нафса предполагает развитие самоконтроля, терпения и эмоциональной устойчивости. Эти качества напрямую соотносятся с компонентами эмоционального интеллекта, такими как саморегуляция и эмоциональная осознанность. Одной из отличительных особенностей тариката Накшбандия является практика молчаливого зикра. В отличие от громких коллективных форм поминания, молчаливый зикр направлен на внутреннюю концентрацию и постоянное присутствие сердца.

С психологической точки зрения, данная практика способствует снижению эмоционального напряжения, развитию внимания и устойчивости к стрессу. Она формирует способность наблюдать за своими эмоциями без отождествления с ними, что является ключевым навыком эмоционального интеллекта. Накшбандийская этика подчеркивает важность сочувствия, скромности и служения людям. Эмпатия рассматривается не как эмоциональная реакция, а как нравственная обязанность. Человек, достигший определенного духовного уровня, обязан проявлять терпимость и понимание по отношению к другим. Таким образом, эмоциональный интеллект в накшбандийской интерпретации включает в себя не только индивидуальные психологические навыки, но и социально-нравственную направленность. Особое место в тарикате Накшбандия занимает фигура муршида — духовного наставника. Через личный пример, наставления и духовное руководство муршид способствует формированию эмоциональной зрелости ученика.

Духовное наставничество выполняет функцию, аналогичную современной психотерапии, однако его цель заключается не в адаптации личности к внешним условиям, а в ее внутреннем преображении. В отличие от западных моделей, ориентированных на эффективность и успех, накшбандийская концепция эмоционального интеллекта направлена на достижение внутренней гармонии и нравственного совершенства.

Эмоции оцениваются не с точки зрения полезности, а с позиции их соответствия духовным и этическим нормам. Это позволяет рассматривать тарикат Накшбандия как альтернативную, но методологически целостную модель развития эмоционального интеллекта. В условиях роста тревожности, эмоционального выгорания и утраты смыслов накшбандийская модель эмоционального воспитания

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

приобретает особую значимость. Ее интегративный характер позволяет сочетать внутреннюю дисциплину с социальной активностью.
Использование отдельных элементов данной модели возможно в области образования, психологии и духовно-нравственного воспитания.

Тарикат Накшбандия представляет собой целостную духовно-психологическую систему, в рамках которой эмоциональный интеллект занимает важное место. Его специфическая интерпретация основывается на воспитании нафса, очищении сердца и нравственной ответственности личности. В отличие от секулярных подходов, накшбандийская модель эмоционального интеллекта ориентирована на гармонию между внутренним миром человека, его духовными устремлениями и социальным поведением. Это делает данную традицию актуальной и значимой для современных междисциплинарных исследований.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Шиммель, А. Мистические измерения ислама. — М.: Восточная литература, 2000.
2. Тримингэм, Дж. Суфийские ордены в исламе. — М.: Наука, 1989.
3. Кныш, А. Суфизм: история исламского мистицизма. — СПб.: Петербургское востоковедение, 2018.
4. Наср, С. Х. Исламская духовность: основы. — М.: София, 2007.
5. Корбен, А. Человек света в иранском суфизме. — М.: Восточная литература, 1999.
6. Аль-Газали, Абу Хамид. Возрождение наук о вере (Ихъя ‘улюм ад-дин). — Бейрут–М.: Дар аль-кутуб аль-ильмия, 2005.
7. Кушайри, Абд аль-Карим. Послание о суфизме (ар-Рисала аль-Кушайрийя). — М.: Восточная литература, 2004.
8. Джами, Абд ар-Рахман. Жизнеописания суфиев. — Ташкент: Фан, 1996.
9. Фрейджер, Р. Сердце, личность и душа: суфийская психология роста. — М.: Институт трансперсональной психологии, 2003.
10. Вон, Ф. Что такое духовный интеллект? // Журнал гуманистической психологии. — 2005.
11. Уилбер, К. Интегральная психология. — М.: Постум, 2004.
12. Маслоу, А. Дальние пределы человеческой психики. — СПб.: Евразия, 1999.
13. Х.Алимов. «Дин психологияси» учебник, Тошкент-2019.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

O‘ZBEK TILI TA’LIM TILI BO‘LGAN BOSHLANG‘ICH SINF MAKTABLARIDA SON SO‘Z TURKUMINI O‘RGANISHNING INNOVATSION USULLARI

Yuldasheva Dildoraxon Abduvaxobovna, “University of Economics and Pedagogy” “O‘zbek va rus tillari” kafedrasi katta o‘qituvchisi

Annotatsiya

KIRISH: Ushbu maqolada boshlang‘ich sinflarda son so‘z turkumini o‘qitishning zamonaviy yondashuvlari ko‘rib chiqiladi. Ayniqsa, o‘zbek tilining o‘ziga xos xususiyatlari, raqamli texnologiyalar va o‘yin metodlarining integratsiyasi orqali o‘quvchilarning lingvistik kompetensiyasini shakllantirish masalalariga alohida e’tibor qaratiladi.

MAQSAD: Ta’lim maqsadi jamiyat ehtiyojlariga mos ravishda shakllanadi. Shuning uchun ta’lim va tarbiya maqsadi adekvat va mutanosib bo‘lishi lozim. Ilmiy adabiyotlarda ta’limning asosiy maqsadi — imkoniyatlardan to‘g‘ri, aniq va o‘rinli foydalanish ko‘nikmalarini shakllantirish, mantiqiy va ijodiy fikrlashni rivojlantirish, kommunikativ savodxonlikni oshirish, milliy dunyoqarashni singdirish, sharqona madaniyatni shakllantirish hamda shaxsning ma’naviy boyishini ta’minlashdan iborat ekanligi ta’kidlanadi. Ushbu maqsadlardan kelib chiqib, o‘quvchilar mustaqil fikrlash, og‘zaki va yozma nutq savodxonligi hamda mantiqiy tafakkurni rivojlantiradilar. Ta’lim jarayonida ma’naviy, mafkuraviy va estetik tarbiya ham ta’minlanadi. Sonlarni matematik jihatdan o‘rganish jarayonida ularni xalqning madaniy va axloqiy qadriyatlari bilan bog‘lash imkoniyati yuzaga keladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Sonning leksik-semantik va grammatik xususiyatlari uni leksik birlik sifatida o‘rganishni, shuningdek grammatik jihatdan tahlil qilishni talab etadi. Sonlar grammatika va imlo doirasida suhbat metodi, yarim izlanishli muammoli metod, analitik (tahlil), sintetik (umumlashtirish) hamda induktiv metodlar orqali o‘rgatiladi. Metod tanlash son haqidagi tushunchalarning xususiyati va o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasiga bog‘liq. Agar o‘quvchi sonlar haqida ma’lum bilimga ega bo‘lsa, yarim izlanishli muammoli yoki suhbat metodi qo‘llaniladi; agar bolada son tushunchasi umuman shakllanmagan bo‘lsa, induktiv va analitik metodlardan foydalaniladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Sonlarning leksik-semantik va grammatik xususiyatlari ularni leksik hamda grammatik jihatdan o‘rganishni talab qiladi. Sonlar grammatika va imloni o‘rgatishda suhbat metodi, yarim izlanishli muammoli metod, analitik, sintetik va induktiv metodlar asosida o‘zlashtiriladi. Metodlarni tanlash o‘rganilayotgan son tushunchalarining murakkabligi va o‘quvchilarning bilim darajasiga bog‘liq. Agar o‘quvchida sonlar bo‘yicha dastlabki bilim mavjud bo‘lsa, muammoli yoki suhbat metodidan foydalaniladi; agar tushuncha umuman shakllanmagan bo‘lsa, induktiv va analitik metodlar samarali hisoblanadi.

XULOSA: Mashg‘ulot jarayonida hamda kundalik hayotda didaktik o‘yinlar va mashq-o‘yinlardan keng foydalaniladi. Darsdan tashqari tashkil etilgan o‘yinlar bolalarning matematik tasavvurini mustahkamlaydi, chuqurlashtiradi va kengaytiradi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Ayrim hollarda, masalan, makonda yo‘nalishni aniqlash ko‘nikmalarini rivojlantirishda o‘yinlar asosiy o‘quv vositasi sifatida xizmat qiladi. Innovatsion metodlar — bu darsliklardan voz kechish emas, balki ularni jonli amaliyot bilan boyitishdir. O‘yinlar, AKT va milliy lingvistik xususiyatlarga tayangan holda son so‘z turkumini o‘rganish jarayoni o‘zbek sinflarida samarali, qiziqarli va amaliy ahamiyatga ega bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: innovatsiya, integratsiya, son, geymifikatsiya, rus tili, o‘zbek tili, raqamli texnologiya.

ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ ИЗУЧЕНИЯ ЧИСЛИТЕЛЬНОГО В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ ШКОЛ С УЗБЕКСКИМ ЯЗЫКОМ ОБУЧЕНИЯ

Юлдашева Дилдорахон Абдувахобовна, Старший преподаватель “University of economics and pedagogy” кафедры «Узбекского и русского языков»

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются современные подходы к обучению морфологической категории числительного в начальной школе. Особое внимание уделяется специфике узбекского языка, интеграции цифровых технологий и игровых методик, способствующих формированию лингвистической компетенции учащихся.

ЦЕЛЬ: цель образования формируется в соответствии с потребностями общества. Следовательно, цель образования и воспитания должна быть адекватной и соразмерной. В научной литературе подчеркивается, что целью образования является формирование навыков и компетенций для правильного, ясного и уместного использования возможностей, развитие логико-творческого мышления, повышение коммуникативной грамотности, привитие национального мировоззрения, формирование восточной культуры и духовное обогащение личности. Исходя из образовательной цели, учащиеся совершенствуют свою коммуникативную культуру, развивая самостоятельное мышление, устную и письменную грамотность, а также логическое мышление. В соответствии с образовательной целью обеспечивается духовное, идеологическое и эстетическое воспитание. В процессе математического изучения чисел становится возможным приблизить их к культурным и моральным ценностям народа.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: лексико-семантическая и грамматическая характеристика числа делает его лексическим и требует изучения грамматического аспекта. Количество грамматика и орфография в обучении в разговорном методе, полупоследовательном проблемном методе, аналитическом (аналитическом), синтетическом (содержание), изучается индуктивными методами. Эти методы даны с числовой поверхности в зависимости от характера понятий, уровня подготовки учащихся выбирается. Половина, если читатель имеет некоторый уровень знаний о числе из исследовательского проблемного метода или разговорного метода; если ребенок вообще заботится о бедре при отсутствии понимания используются индуктивные и аналитические методы.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: лексико-семантические и грамматические свойства чисел требуют их изучения в лексическом и грамматическом аспектах. Числа изучаются в рамках разговорного метода обучения грамматике и орфографии, в рамках полуисследовательского проблемного метода, в аналитическом (анализ), синтетическом (сочинение) и индуктивном методах. Выбор методов зависит от характера изучаемых понятий о числах и уровня подготовки учащихся. Если у ученика есть определенный уровень знаний о числах, используется полуисследовательский проблемный метод или разговорный метод; если у ребенка вообще нет понятия о числах, используются индуктивный и аналитический методы.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: на тренировках и от дидактических игр и игр-упражнений в быту широко используется. Игры вне тренировок организуя, укрепляется математическое воображение детей, углубляется и расширяется. В нескольких случаях, например, на развитие навыков познания места в работе игры выступают в качестве основного учебного. Инновационные методы — это не просто отказ от учебников, а их дополнение живой практикой. Использование игр, ИКТ и опора на национальные лингвистические особенности позволяют сделать процесс изучения числительного в узбекских классах эффективным, интересным и практически ориентированным.

Ключевые слова: инновация, интеграция, числительное, геймификация, русский, узбекский, цифровая технология

INNOVATIVE METHODS OF TEACHING NUMBERS IN PRIMARY SCHOOLS WITH UZBEK AS THE LANGUAGE OF TEACHING

Dildorakhon Abduvakhobovna Yuldasheva, Senior Lecturer at the University of Economics and Pedagogy, Department of Uzbek and Russian Languages

Annotation

INTRODUCTION: this article discusses modern approaches to teaching the morphological category of numerals in primary schools. Special attention is paid to the specifics of the Uzbek language, the integration of digital technologies, and game-based methods that contribute to the formation of students' linguistic competence.

AIM: the goal of education is formed in accordance with the needs of society. Therefore, the goal of education and upbringing should be adequate and proportionate. The scientific literature emphasizes that the goal of education is to develop skills and competencies for the correct, clear, and appropriate use of opportunities, to develop logical and creative thinking, to improve communicative literacy, to instill a national worldview, to form an Eastern culture, and to enrich the individual spiritually. Based on the educational goal, students improve their communicative culture by developing independent thinking, oral and written literacy, and logical thinking. In accordance with the educational goal, spiritual, ideological, and aesthetic education is provided. In the

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

process of mathematical study of numbers, it becomes possible to bring them closer to the cultural and moral values of the people

MATERIALS AND METHODS: the lexical-semantic and grammatical characteristics of a number make it lexical and require the study of the grammatical aspect. The number of grammar and spelling in teaching in the conversational method, the semi-sequential problem method, the analytical (analytical), and the synthetic (content) methods is studied using inductive methods. These methods are given from the numerical surface, depending on the nature of the concepts and the level of students' preparation. Half, if the reader has some level of knowledge about the number from the research problem method or the conversational method; if the child cares about the hip at all, inductive and analytical methods are used.

DISCUSSION AND RESULTS: the lexical-semantic and grammatical properties of numbers require their study in the lexical and grammatical aspects. Numbers are studied using the conversational method of teaching grammar and spelling, the semi-research problem method, the analytical (analysis), synthetic (composition), and inductive methods. The choice of methods depends on the nature of the concepts being studied about numbers and the level of students' preparation. If the student has a certain level of knowledge about numbers, a semi-research problem method or a conversational method is used; if the child has no concept of numbers at all, an inductive and analytical method is used.

CONCLUSION: in training and from didactic games and games-exercises in everyday life, it is widely used. Games outside of training are organized to strengthen children's mathematical imagination, deepen it, and expand it. In several cases, for example, games are used as the main educational tool to develop cognitive skills. Innovative methods involve not just abandoning textbooks but supplementing them with real-life experiences. The use of games, ICT, and a focus on national linguistic features make the process of learning numbers in Uzbek classes effective, engaging, and practical.

Keywords: innovation, integration, numeral, gamification, Russian, Uzbek, digital technology

Современная концепция образования опирается на целый ряд подходов, и одним из них является компетентностный подход. Компетентностный подход позволяет формировать знания и умения учащихся, создавать условия для их практического применения в нестандартных, жизненно значимых ситуациях, формировать ценностное отношение к познанию, вырабатывать готовность к саморазвитию и самосовершенствованию. Практическое освоение грамматики – одна из задач современной школы, которую поможет решить компетентностный.

Поэтому я хотела обратить внимание на такой грамматической теме, как «Имя числительное». Несмотря на то, что числительное изучается уже в начальной

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

школе и учащиеся употребляют числительные в своей речи не только на уроках русского языка, эта тема трудно усваивается школьниками.

Мы нередко сталкиваемся с неграмотностью в употреблении числительных как в разного рода жизненных ситуациях, так и на теле- и радиоканалах. Упражнения на закрепление знаний о разрядах и грамматических формах числительных, представленные в большинстве школьных учебников, достаточно однообразны.

Изучение числительного (Son) в начальных классах является фундаментом не только для уроков родного языка (Ona tili), но и для математической грамотности. В школах с узбекским языком обучения данная тема имеет свои особенности, связанные с правописанием сложных числительных, использованием количественных, порядковых и собирательных форм.

Имя числительное и в русском, и в узбекском языках – это часть речи, которое называет количество предметов или порядок при счете. Например: три книги-uchta kitob, две груши-ikkita nok, четвёртый человек- to‘rtinchi odam. Как в русском, так и в узбекском языках к числительным относятся слова, в которых количественные понятия выражают особой частью речи, обозначающий количество предметов или порядок их при счёте, и отличаются своими грамматическими особенностями от других частей речи. В узбекском языке количественные отличаются от остальных частей речи главным образом своим лексическим значением. В русском языке, кроме лексического значения, количественные числительные отличаются от других частей речи своими морфологическими признаками. В обоих языках числительные бывают количественные и порядковые. Количественные числительные, обозначая количество предметов , отвечают на вопросы сколько? (Nechta? Qancha?). В русском языке количественные числительные изменяются по падежам, т.е. склоняются.

Количественные числительные ОДИН изменяется по числам и падежам, и различается по родам: один стул, одна папка, одно пальто. Числительные делятся на количественные (sanoq son) и порядковые (tartib son). Количественные отвечают на вопрос сколько? (nechta?), а порядковые – который? (nechanchi?) например: один (bir) – первый (birinchi), сотый (yuzinchi). Изменяется по падежам (kelishiklarda), а в русском языке изменяется как прилагательное. В узбекском языке BIR (один) в сочетании с существительным примыкает к нему и не изменяется ни по числам, ни по падежам: bir ctol, bir daftar, bir kitob и т.п. Форма множественного числа ОДИН в русском языке главным образом сочетается с существительными, которые употребляются только во множественном числе (одни брюки, одни очки). В узбекском языке нет существительных,которые употребляются только в форме множественном числа. Поэтому узбекские эквиваленты русских существительных типа брюки, очки, ворота,сапоги и.п. сочетаются с числительным BIR и не употребляются в форме множественно числа (одни брюки – bir shim). В русском языке сложное количественное числительное

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

образуется из двух количественных числительных путём сложения. В узбекском языке числительные от одного до десяти, а также o‘n (10), yigirma (20), o‘ttiz (30), qirq (40), ellik (50), oltmish (60), etmish (70), sakson (80), to‘qson (90), yuz (100), ming (1000) состоят из одного слова, и любые составленные числительные образуются путём простого сочетания указательных числительных. Например, bir ming to‘qqiz yuz o‘n to‘qqiz (буквально: одна тысяча девять сто десять девять). Таким образом, в узбекском языке отсутствуют сложные числительные, образованные путём сложения в одно сложное слово простых числительных, как это наблюдается в русском языке, а именно ОДИН+НА+ДЕСЯТЬ= ОДИННАДЦАТЬ (o‘n bir – десять один) и т.п. В русском языке количественные числительные сочетаются с существительными.

Числительное один соглашается с существительными, его род, числа и падеж определяют в зависимости от рода, числа и падежа существительного. В узбекском языке количественные числительные BIR, сочетаясь с существительным, примыкает к ним и остаётся во всех падежах и числах неизменным. Только субстантивированным числительным присоединяются падежные суффиксы. Числительное BIR в узбекском языке часто употребляется в значении неопределенного местоимения. В русском языке числительное ОДИН также может употребляться в значении неопределённого местоимения, но это бывает сравнительно редко. Собирательные числительные ОБА, ОБЕ, ДВОЕ, ТРОЕ, ЧЕТВЕРО, ПЯТЕРО, ШЕСТЕРО, СЕМЕРО и т.д отличаются от собирательных числительных IKKOV, UCHOV, TO‘RTOV и т.д. В узбекском языке нет особого лексического эквивалента для числительного ОБА и поэтому значение его передаётся собирательным числительным IKKOV. Собирательные числительные двое, трое, четверо, пятеро, шестеро и т.д. сочетаются главным образом с одушевлённым существительным мужского рода причём не допускаются сочетания их с названиями животных. В отличии от русского языка в узбекском языке собирательные числительные не сочетаются с существительными. Их функция несколько шире, чем функции русских собирательных числительных. В узбекском языке, сочетаясь с притяжательными суффиксами , могут выполнять: 1.функции главного члена предложения (подлежащего); 2.функции наречия (как наречия в узбекском языке часто выступает форма ikkovlashib, to‘rtovlashib). В узбекском языке неопределённо-количественные значения передаётся присоединением к количественным числительным суффиксов: -TACHA: uygirmatacha daftarim bor.- У меня около 20 книг.; -LAR; U soat sakkizlarda keldi.- Он пришел около восьми часов.; -LARCHA: yuzlarcha -около ста. В узбекском языке суффикс -ларча таакже выражает и оттенок множество предметов, что соответствует русским выражениям» десятки, сотни…» в русском языке эти выражения очень ограничены, а в узбекском языке суффикс -ларча сочетается со многими числительными: -LAB: o‘nlab teatrkar – десятки тетров. В русском языке дробные числительные образуются сочетанием количественного числительного с порядковым (три пятых, две деятых…) При склонении дробных

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

числительных изменяются обе составляющие их части. Существительные же , стоящие после дробных числительных, употребляются в Родительном падежа, единственного числа. В узбекском языке дробные числительные образуются сочетанием количественных числительных, при этом делимое становится в Именительном падеже, а делитель – в исходной форме. В узбекском языке склоняются только делимое:

Bosh kelishik – oltidan besh
Qaratqich kelishigi - oltidan beshning
Jo‘nakish kelishigi – oltidan beshga
Tushum kelishigi – oltidan beshni
O‘rin-payit kelishigi – oltidan beshta
Chiqish kelishigi – oltidan besh dan

В русском языке порядковые числительные склонятся как прилагательные с твёрдой основой (за исключением числительного третий, которое склоняется по образцу притяжательного прилагательного

Единственное число	Множественное число
И.п. пятый завод, третья бригада	И.п. пятый, третий
Р.п. пятого завода, третьей бригады	Р.п. пятых, третьих
В.п. пятый завод, третью бригаду	Д.п. пятым, третьим
П.п. о пятом заводе, третей бригаде	Т.п. пятыми, третьими

В узбекском языке порядковые числительные при сочетании с существительными не изменяются ни по числам, ни по падежам. Только субстантивированные порядковые числительные принимают падежные и прочие суффиксы как существительные. Согласно учению В. В. Виноградова миллион, миллиард и другие обозначения больших величин не принадлежат к категории числительных, так как мыслятся как предметно-собирательные обозначения множества. Они обладают всеми признаками существительных, между прочим и грамматическим родом. Промежуточное между существительными и числительными положение занимает слово тысяча. Оно все сильнее и сильнее втягивается в орбиту имен числительных. С точки зрения Кононова А.Н. числительные в качестве прилагательных определений (все разряды, за исключением порядковых, дробных, собирательных на -ов) Етти ўлчаб бир кес 'Семь [раз] отмерь, один— отрежь’. Иккитадан киринғиз/ 'Входите по два!’. Числительные количественные вне определительных функций используются в словесном выражении математических вычислений и формул: икки карра икки— турт 'дважды два — четыре’; саккиз тацсим турт 'восемь, деленное на четыре’. Числительные всех других разрядов подвергаются контекстуальной субстантивации: Биринчига мукофот бердилар 'Первому дали премию’.

Теперь перейдем на игровые и интерактивные технологи на уроке русского языка. Какие же методы сущестсвуют? Перечислим: Метод «Цифровое лото» Учитель использует QR-коды, за которыми спрятаны задачи. Ученик сканирует код, получает число (например, "25") и должен на узбекском языке составить с ним

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

предложение, соблюдая правила правописания (yigirma besh); Метод «Живые цифры» (Jonli sonlar): Каждый ученик получает карточку с цифрой. Задача — построиться в порядке возрастания или убывания, проговаривая при этом порядковые числительные (birinchi, ikkinchi...). Это развивает кинестетическое восприятие языка. Кейс-метод «Магазин» (Do'kon o'yini):

Имитация реальной ситуации покупки. Ученики используют числительные для обозначения цены, веса и количества товара, что закрепляет связь языка с жизнью. Современный класс в Узбекистане оснащен смарт-досками, что позволяет внедрять визуализацию: Интерактивные упражнения в LearningApps: Создание пазлов, где нужно сопоставить цифру (7) с её словесным написанием (yetti) и порядковой формой (yettinchi); Использование инфографики: Вместо скучных таблиц используются яркие схемы, показывающие разницу между *Sanoq son* (количественные), *Tartib son* (порядковые) и *Dona son* (штучные); Метод «Аудио-диктант»: Использование ИИ-ассистентов, которые диктуют числа на узбекском языке, а ученики должны записать их словами. Это тренирует фонематический слух и орфографическую зоркость. Особое внимание уделяется типичным ошибкам, возникающим из-за влияния разговорной речи. Правописание сложных чисел: В узбекском языке числительные пишутся раздельно (masalan: o'ttiz olti). Инновационный прием «Вагончики» помогает детям понять это: каждое слово — отдельный вагон поезда, который нельзя склеивать.; Аффиксы порядковых числительных: Изучение суффиксов *-inchi/-nchi*. Метод «Светофор»: если слово оканчивается на гласную, выбираем *-nchi* (зеленый свет), если на согласную — *-inchi* (желтый свет). Упражнения на классификацию (Grouping)

Научить различать разряды числительных (*Miqdor son*, *Tartib son*, *Dona son*). «Сортировщик»: На доске в центре — корзины с названиями разрядов. По краям — слова: *besh, yettinchi, o‘ntacha, uchtadan*. Ученик должен перетащить слово в нужную корзину. Если выбор верный, слово «исчезает» со звуком успеха.
«Найди лишнее»: В ряду числительных (например: *to‘rt, olti, sakkizinchi, o‘n*) нужно найти лишнее по разряду. Лишнее слово при нажатии меняет цвет или «лопается».

Инновационные методы — это не просто отказ от учебников, а их дополнение живой практикой. Использование игр, ИКТ и опора на национальные лингвистические особенности позволяют сделать процесс изучения числительного в узбекских классах эффективным, интересным и практически ориентированным.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. В. В. Виноградов — его труд «Русский язык (Грамматическое учение о слове)»
2. Кононов А. Н. Грамматика современного узбекского литературного языка.
3. Решетов В. В. Основы фонетики, морфологии и синтаксиса узбекского языка
4. Работы Селивёрстовой М. А.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

INFORMATIKA VA AXBOROT TEXNOLOGIYALARI" FANINI O'QITISHNING DIDAKTIK ASOSLARI

Siddiqov Ilhomjon Meliqo'ziyevich, Qo'qon davlat unversiteti professori, Qo'qon, O'zbekiston
Toshtemirov Javlon Abdullayevich, Qo'qon davlat unversiteti magistranti, Qo'qon, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: raqamlashtirish jarayonlari jadallashgan sharoitda "Informatika va axborot texnologiyalari" fani o'quvchilarda axborot madaniyati va zamonaviy raqamli kompetensiyalarni shakllantirishning asosiy vositasiga aylanmoqda. Fan mazmuni axborot bilan ishlash, algoritmik fikrlash, kompyuter texnologiyalaridan ongli foydalanish va axborot xavfsizligi bo'yicha ilmiy tasavvurlarni qamrab oladi. Shu bois informatika ta'limining didaktik asoslarini qayta ko'rib chiqish, klassik didaktika tamoyillari bilan birga raqamli pedagogika yondashuvlarini integratsiya qilish dolzarb vazifadir.

MAQSAD: Tadqiqotning maqsadi — "Informatika va axborot texnologiyalari" fanini o'qitishning didaktik asoslarini aniqlash, fanning maqsad va vazifalarini, mazmuni, tamoyillari hamda metodik ta'minotini ilmiy asoslashdan iborat. Shuningdek, o'quvchilarda raqamli kompetensiyani shakllantirishga xizmat qiluvchi muammoli, loyihaviy, interaktiv va AKTga tayangan metodlarni tizimlashtirish hamda ular ta'lim samaradorligiga ko'rsatadigan ta'sirini yoritish ko'zda tutiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda informatika ta'limi bo'yicha mahalliy va xorijiy ilmiy manbalar, o'quv dasturlari, davlat ta'lim standartlari va xalqaro tavsiyalar (jumladan UNESCO'ning o'qituvchilar uchun AKT kompetensiyalari doirasi) tahlil qilindi. Mazmun va tamoyillarni ishlab chiqishda tizimli va faoliyatga yo'naltirilgan yondashuv asos qilib olindi, informatika fani va o'quv predmeti o'rtasidagi mazmuniy farqlar nazarda tutildi. Shuningdek, muammoli ta'lim, loyihaviy metod, gamifikatsiya, virtual laboratoriyalar va masofaviy ta'lim platformalarini qo'llash bo'yicha amaliy tajribalar umumlashtirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Tahlillar informatika o'quv predmetining maqsadlari kompyuter savodxonligini shakllantirish, axborot jarayonlari haqidagi ilmiy tasavvurlarni kengaytirish, AKTdan ongli va ratsional foydalanish, axborot xavfsizligi madaniyatini singdirish bilan bog'liq ekanini ko'rsatdi. Ilmiylik, izchillik, ko'rgazmalilik, faollik va mustaqillik, amaliyotga yo'naltirilganlik hamda individualizatsiya asosiy didaktik tamoyillar sifatida ajratildi, didaktik spiral tamoyili esa mazmunni bosqichma-bosqich chuqurlashtirish zaruratini asoslab berdi. Muammoli va loyihaviy ta'lim, interaktiv metodlar, gamifikatsiya, STEM/STEAM hamda masofaviy platformalar integratsiyasi o'quvchilarning raqamli kompetensiyasi, ijodiy va mustaqil faoliyati sezilarli darajada oshishiga olib kelishi aniqlangan.

XULOSA: "Informatika va axborot texnologiyalari" fanini didaktik jihatdan to'g'ri tashkil etish o'quvchilarda raqamli savodxonlik, axborot madaniyati va kelajak kasbiy faoliyati uchun zarur kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi. Innovatsion metodlar va AKT vositalarini o'qitish jarayoniga chuqur integratsiya qilish informatika

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

darslarini amaliy, ijodiy va shaxsga yo‘naltirilgan tusga keltiradi. Natijada informatika fani o‘quvchini oddiy bilim oluvchidan raqamli muhitda faol ijodkor va mas’uliyatli foydalanuvchi sifatida shakllantiruvchi didaktik tizimga aylanadi.

Kalit so‘zlar: informatika, didaktik tamoyillar, raqamli kompetensiya, informatika o‘qitish metodikasi, AKT, masofaviy ta’lim, innovatsion ta’lim metodlari.

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ПРЕДМЕТА” ИНФОРМАТИКА И ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Сиддиков Илхомджан Меликузиевич, Профессор Кокандский государственный университет, Коканд, Узбекистан
Тоштемиров Джавлон Абдуллаевич, Магистр Кокандский государственный университет, Коканд, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: актуальным является значение инновационных методов в обучении наследию наших великих предков, приведенное в учебнике грамотности чтения 1-4 класс. Выявлено, что хорошие результаты могут быть достигнуты с помощью инновационных методов в воспитании у учащихся начальных классов чувства любви к Родине, в глубоком проникновении в сознание читателя заслуг наших предков перед нацией.

ЦЕЛЬ: формирование творческого мышления, мировоззрения учащихся начальных классов через необычный подход к изучению наследия наших великих предков, привитие чувства национальной гордости и гордости за Родину, сохранение богатого духовного наследия

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: изучая наследие, оставленное великими предками, у младших школьников формируется коммуникативная компетентность; умение работать с информацией; общественная и гражданская компетентность; умение уважать национальные и общечеловеческие ценности. Известно, что уроки чтения в начальных классах служат, прежде всего, для формирования у учащихся самостоятельного мышления и качеств личности. А в Пробуждении таких качеств особое место занимают интерактивные методы. На уроках чтения эффективно использование интерактивных методов под названием “мозговой штурм”, “6x6” в сочетании с логико – разговорными, эвристическими, исследовательскими, сравнительными, индуктивными, дедуктивными методами, которые служат оздоровлению духовности учащихся.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: задача воспитания учащихся начальных классов как духовно-нравственно грамотных, образованных людей во многом взаимосвязана с правильной организацией обучения в начальных классах, в частности, с обучением учащихся самостоятельному мышлению, воспитанием их речи на требуемом уровне. Для читателя с богатым словарным запасом естественно иметь широкий круг мыслей, высокий моральный дух, высокий энтузиазм к чтению и обучению. Изучение богатого духовного наследия наших

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

великих поколений в педагогической деятельности, организуемой учителем, в процессе которой они приобретают исторические знания, служит формированию у них чувства патриотизма.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: при изучении духовного наследия у учащихся начальной школы методы и приемчицы, используемые для применения наследия наших великих предков, значимы тем, что они направлены на формирование навыков, необходимых для всестороннего развития молодого поколения, хозяев нашего будущего, и успешной адаптации в современном обществе.

Ключевые слова: информатика, дидактические принципы, цифровая компетентность, методика преподавания информатики, ИКТ, дистанционное обучение, инновационные методы обучения.

DIDACTIC FOUNDATIONS OF TEACHING THE SUBJECT ”COMPUTER SCIENCE AND INFORMATION TECHNOLOGY

Siddiqov Ilhomjon Meliqo‘ziyevich, Kokand State University prof., Kokand, Uzbekistan
Toshtemirov Javlon Abdullayevich, Master of the Kokand State University, Kokand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: In the context of intensive digitalization, the course “Informatics and Information Technologies” plays a crucial role in shaping students’ information culture and digital competencies. Its content line covers working with information, developing algorithmic thinking, using computer technologies in a conscious and rational way and acquiring basic knowledge of information security. Therefore, there is a growing need to rethink the didactic foundations of informatics teaching and to integrate classical didactic principles with the emerging approaches of digital pedagogy.

AIM: The main aim of the study is to identify and theoretically substantiate the didactic foundations of teaching informatics by defining the course goals, content structure, system of principles, methods and teaching tools. In addition, the study seeks to systematize methodological approaches aimed at developing students’ digital competence and to reveal how innovative methods and ICT tools influence the efficiency and practical relevance of the learning process.

MATERIALS AND METHODS: The research is based on national and international literature on informatics education, curricula, state educational standards and international guidelines, including the UNESCO ICT Competency Framework for Teachers. A systemic and activity-based approach was adopted to model the aims, content and principles of informatics as a school subject, which differs from the scientific discipline in volume and depth. The study also generalizes practical experiences in applying problem-based and project-based learning, interactive methods, gamification, virtual laboratories and distance learning platforms in informatics teaching.

DISCUSSION AND RESULTS: The findings show that the aims of the informatics course are linked to the formation of computer literacy, holistic understanding of information processes, informed use of ICT and adherence to information security rules.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Scientific character, consistency, visuality, activity and independence, practice orientation and individualization are identified as key didactic principles, while the didactic spiral provides gradual deepening of the content. It is established that problem and project methods, interactive techniques, gamification, the STEM/STEAM approach and the integration of ICT tools, virtual labs and online platforms significantly enhance students' digital competence, independence and creative involvement in learning activities.

CONCLUSION: Well-designed didactic foundations for teaching "Informatics and Information Technologies" ensure the development of digital literacy, information culture and essential competencies required for learners' future professional careers. The integration of innovative teaching methods and ICT tools transforms informatics into a practice-oriented and personally meaningful subject in which students act as active creators of digital products. Consequently, such a didactic system contributes to training digitally competent graduates and improving the overall quality of education in the information society.

Keywords: informatics, didactic principles, digital competence, methodology of teaching informatics, ICT, distance learning, innovative teaching methods.

Ta'lim jarayonida informatika fani zamonaviy axborot madaniyatini shakllantirishda asosiy omil hisoblanadi. Bugungi kunda barcha sohalarning raqamlashtirilishi ushbu fan mazmuni va o'qitish jarayoniga yangicha yondashuvni talab qiladi. Didaktik asoslarni chuqur o'rganish informatika darslarini mazmunan boyitish, o'quvchilarning mustaqil fikrlashi va texnologik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism

1. Informatika va axborot texnologiyalari fanining maqsadi

Ushbu fan:

-Axborot bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish

-Algoritmik fikrlashni rivojlantirish

-Zamonaviy kompyuter texnologiyalaridan foydalanishni o'rgatish

-Raqamli savodxonlikni oshirish

-Axborot xavfsizligi madaniyatini singdirishni maqsad qiladi

Informatika o'quv predmeti sifatida informatika fani va uning rivoji bilan uzviy bog'liq. SHuning uchun «Informatika va axborot texnologiyalarini o'qitish nazariyasi va metodikasi» fani birinchi navbatda informatika fanining metodologiyasiga asoslanadi. O'zining xulosalarida u ta'lim va tarbiyaning umumiy tamoyillariga tayanadi. Ma'lumki, ushbu tamoyillar pedagogika va didaktika tomonidan ishlab chiqiladi. Bundan tashqari, «Informatika va axborot texnologiyalarini o'qitish nazariyasi va metodikasi» fani fiziologiya va psixologiya fanlari tomonidan qabul kilingan qonuniyatlardan ham bevosita foydalanadi.

Ta'lim-tarbiyaning asosiy maqsadlaridan biri b´lgan informatikaning fan sifatida o'ziga xosligi, uning zamonaviy fanlar tizimida tutgan o'rni va ahamiyatidan, hozirgi

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

jamiyat hayotidagi ahamiyatidan kelib chiqqan holda «Informatika» fanini o'qitishning maqsadlarini quyidagicha belgilash mumkin:

- o'quvchilarda kompyuter savodxonligini shakllantirish;
- o'quvchilarda axborotga ishlov berish, uzatish va undan foydalanish jarayonlari haqidagi bilimlar asoslarini mustahkam va ongli o'zlashtirib olishlarini ta'minlash;

-o'quvchilarga dunyoning zamonaviy ilmiy ko'rinishini shakllantirishda axborot jarayonlarining ahamiyatini, jamiyatning rivojida yangi axborot va kommunikatsion texnologiyalarning ahamiyatini ochib berish;

-komp'yuterlardan ongli va ratsional foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish. Maktabgacha tarbiya, umumo'rta ta'lim, o'rta maµsus, kasb-ќunar ta'limi va undan keyingi ta'lim bosqichlarini o'z ichiga olgan va informatika va dasturiy ta'minot bo'yicha mutaxassis bo'lmaganlarga mo'ljallangan «Informatika» fani pedagogikamiz uchun yangi bo'lgan nizom va qarashlar sistemasiga asoslangan:

- kadrning butun «ќayotiy tsikli» ќisobga olinishi kerak;
- informatika yo'nalishidagi fanlarni o'qitish dunyoning ќozirgi ќolati va rivojlanish istiqbollarini ќisobga olgan ќolda ta'lim mazmunidagi o'zgarishlarni aks ettirishi kerak;
- informatika va dasturiy ta'minot bo'yicha mutaxassis bo'lmaganlarga dasturlashni o'rgatish zaruriyatidan voz kechish lozim;
- informatika yo'nalishidagi fanlarni o'qitish didaktik spiral tamoyili asosida qurilishi kerak;
- ishlab chiqilayotgan o'quv kurslari mazmunining yangiligi va dolzarblik muddatini uzaytirishni axborotni qayta ishlash tamoyillariga urђu berish asosidagina amalga oshirish mumkin;
- shaxsni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish sifatlarini kafolatlashga yo'naltirilganlik;
- o'qish vaqti resurslarini o'quvchilarning tafakkurini rivojlantirish, o'quv ijodiy faoliyatini tashkil etish foydasiga qayta taqsimlash.

O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimiga yangi bo'g'in, o'rta-maxsus va kasb-hunar ta'limining kiritilishi bilan, informatika o'qituvchilari uchun «Informatika o'qitish metodikasi» fanini yaratish dolzarb muammolardan biri bo'lib qoldi.

2. Didaktik tamoyillar

-Fan o'qitilishida quyidagi tamoyillar muhim:

-Ilmiylik — mazmunning ishonchli, aniq bo'lishi

-Izchillik — bilimlarning bosqichma-bosqich o'zlashtirilishi

-Ko'rgazmalilik — vizual va interaktiv vositalardan foydalanish

-Faollik va mustaqillik — o'quvchi faoliyatini kuchaytirish

-Hayotiylik — olgan bilimlarni amaliyotga tatbiq etish

3. O'qitish metodlari va vositalari

-Informatika darslarida quyidagi metodlar qo'llanadi:

-Muammoli ta'lim

-Loyihaviy metod

-Amaliy mashg'ulotlar

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

-Interaktiv metodlar (klaster, aqliy hujum, guruhlarda ishlash)
-Texnik vositalar:
-Kompyuterlar va planshetlar
-Multimedia dasturlari
-Virtual laboratoriyalar
-Masofaviy ta'lim platformalari (Moodle, Google Classroom)
-raqamli kompetensiyani shakllantirish
-Raqamli kompetensiya quyidagilarni o‘z ichiga oladi:
-Axborot izlash va qayta ishlash
-Dasturiy vositalardan samarali foydalanish
-Kiberxavfsizlik qoidalariga rioya qilish
-Ijodiy texnologik faoliyat yuritish
5. Baholashning zamonaviy yondashuvlari
-Reyting tizimi
-Elektron testlar va onlayn baholash
-Portfoliolar
-Loyihalar natijalarini tahlil qilish Bu esa o‘quvchining individual rivojlanishini kuzatish imkonini beradi.

O'qitishning metodik tizimi. «Informatika va axborot texnologiyalarini o‘qitish nazariyasi va metodikasi» fanining mazmunini aniqlashda informatikaning fan va ikkinchi tomondan o'quv predmeti ekanligi haqidagi tasavvurlardan kelib chiqish kerak. Informatika fani va o'quv predmeti bir-biridan avvalambor mazmunining hajmi va chuqurligi bilan farq qiladi. Informatika o'quv predmeti informatika fanidan o'quvchilarda informatika haqida bir butun, yaxlit bilimlar tizimini hosil qiladigan va kelajak amaliy faoliyatlarida zarur bo'ladigan ma'lumotlarnigina oladi. Informatika o'quv predmeti sifatida o'quv dasturlari va darsliklarda o'z aksini topadi.

Informatika o'quv predmeti tarkibiga kiritilgan o'quv materialining hajmi to'g'risidagi masala hal etilgandan so'ng, ushbu o'quv materialini o'quvchilarga qanday ketma-ketlikda etkazib berish maqsadga muvofiq ekanligini aniqlash lozim.

«Informatika va axborot texnologiyalarini o‘qitish nazariyasi va metodikasi» fanining hususiyatlaridan biri o'quvchilarni informatikaning mazmunini va unga xos ilmiy izlanish usullarini egallash, amaliy bilimlar va ish ko'nikmalarini olishning usul va yo'llarini belgilash lozim. Bularga o'quv materialini o'rganish usullari va zamonaviy pedagogik va psixologik tadqiqotlar asosida o'quv mashg'ulotlarini tashkil etish shakllari kiradi. Informatikadan mashg'ulotlarni samarali o'tkazish uchun tegishli material bazasi, ya'ni maxsus jihozlangan informatika xonasi bo'lishi lozim. Fan mazmuni informatika nazariyasi, kompyuter qurilmalari, dasturlash asoslari, tarmoqlar texnologiyasi, axborot xavfsizligi, sun'iy intellektga oid boshlang‘ich tushunchalarni o‘z ichiga oladi. Ta'lim jarayonida o‘quvchi mustaqil, ijodiy va amaliy faoliyatga keng jalb etiladi.

Informatika darslarini loyihalashda klassik didaktika tamoyillari bilan birga raqamli pedagogika tamoyillari ham qo‘llanadi:

Tamoyil nomi Mazmuni Amaliy qo‘llanishi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Ilmiylik. Fan asoslariga tayangan holda ishonchli ma'lumot berish. Dasturiy vositalar bilan ishlashni izohlash, real misollar keltirish

Faollik. O‘quvchini jarayon markaziga qo‘yish Interaktiv mashqlar va loyihalar

Ko‘rgazmalilik Vizual materiallar orqali o‘zlashtirishni yengillashtirish Multimedia, simulyatorlar

Izchillik. Bilimlarni bosqichma-bosqich berish Dasturlashni oddiydan murakkabgacha o‘rgatish

Amaliyotga yo‘naltirilganlik. Olingan bilimni qo‘llash imkonini berish Real ilovalar yaratish

Individualizatsiya. Har bir o‘quvchining imkoniyatini hisobga olish Differensial topshiriqlar, masofaviy ta’lim

Bu tamoyillar ta’lim samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

3. Informatika darslarida qo‘llaniladigan metod va texnologiyalar

Informatika o‘qitish jarayoni quyidagi innovatsion metodlarga tayangan holda amalga oshiriladi:

Muammoli ta’lim — o‘quvchilarda fikrlash va izlanish ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Loyihaviy metod — real hayotga mos raqamli mahsulot yaratish (sayt, dastur, prezentatsiya).

Aqliy hujum, klaster, sinkveyn — tezkor fikrlashni rivojlantiradi.

Gamifikatsiya — o‘yin elementlari orqali motivatsiyani oshiradi.

STEM/STEAM yondashuvi — informatikaning fanlararo integratsiyasini ta’minlaydi.

AKT vositalari: kompyuterlar, mobil ilovalar, 3D modellashtirish, robototexnika, masofaviy ta’lim platformalari (Moodle, Google Classroom), sun’iy intellekt vositalari.

Natijada o‘quvchi bilim oluvchi emas, balki faol ijodkor sifatida shakllanadi.

Xulosa

“Informatika va axborot texnologiyalari” fanini o‘qitishning didaktik asoslarini to‘g‘ri yo‘lga qo‘yish:

ta’lim samaradorligini oshiradi,

o‘quvchilarni kelajak kasblariga tayyorlaydi,

axborot madaniyatini shakllantiradi.

Innovatsion metodlar va AKT vositalari integratsiyasi natijasida raqamli kompetent kadrlarni tayyorlash imkoniyati kengayadi.

Informatikani o’qitish uchun o’qituvchi avvalo «Informatika» fanini, uning usullarini va rivojlanish tarixini chuqur egallagan bo’lishi lozim.

Informatika va axborot texnologiyalarini o‘qitish nazariyasi va metodikasi bu informatikani o’quv predmeti sifatida hamda turli yoshdagi o’quvchilarga informatikani o’rgatish jarayonining qonuniyatlarini o’rganadigan fandir..

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

1. Karimov I. Informatika va axborot texnologiyalari: O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: TDPU nashriyoti, 2022. – 240 b.
2. Jo‘rayev M., Raxmonqulova S. Informatika o‘qitish metodikasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 2021. – 198 b.
3. Qodirova D. Ta’lim jarayonida AKTdan foydalanishning zamonaviy yondashuvlari // Pedagogika va psixologiya jurnali. – 2023. – №4. – B. 75–82.
4. Polat E.S., Moiseeva M.V. Современные педагогические технологии в образовании. – Москва: Академия, 2020. – 320 с.
5. UNESCO. ICT Competency Framework for Teachers. – Paris, 2018. – 78 p.
6. Becta. Digital Skills in Modern Education. – London, 2020. – 65 p.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOT DIREKTORLARINI JAMOA BOSHQARUVIDA MA'NAVIY MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Sadikova Dilafruz Xusanovna Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti (PhD), dotsent
Dehqonova Shahnoza Anvar qizi Nizomiy nomidagi O'zbekiston milliy pedagogika universiteti Ta'lim va tarbiya nazaryasi (Maktabgacha ta'lim) yo'nalish 2- kurs magistranti

Annotatsiya

KIRISH: maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarining jamoa yetakchiligi jarayonida ma'naviy madaniyatini shakllantirish bo'yicha metodik tavsiyalar yoritiladi. Rahbar faoliyatidagi ma'naviy madaniyatni shakllantirishda jamoaning fikrlari asosida amalga oshirish yetakchilik qiladi.

MAQSAD: maktabgacha ta'lim tashkilotlarida direktorlarning jamoa boshqaruvida ma'naviy madaniyatini shakllantirishga oid metodik tavsiyalar beriladi. Ushbu tavsiyalar asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jamoa bo'lib ishlashni pedagogic yondashuv asosida amalga oshirish, ular bilan hamjihatlikda faoliyatda muvaffaqiyat sari yuksaltirishga xizmat qiladi.

MATERIAL VA METODLAR: maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktorlarining jamoa boshqaruvida ma'naviy madaniyatini shakllantirishga qaratilgan metodlar va pedagogik yondashuvlar o'rganildi. Tadqiqot jarayonida rahbarlik faoliyatida ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni qaror toptirish, jamoa bilan samarali muloqot o'rnatish, ijtimoiy mas'uliyat, o'zini-o'zi boshqarish hamda reflektiv fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi materiallardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Tadqiqot natijalari maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktorlarida jamoa boshqaruvi jarayonida ma'naviy madaniyatni shakllantirish bugungi tez o'zgaruvchan ijtimoiy muhitda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatdi.

XULOSA: maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktorlarini jamoa boshqaruvida ma'naviy madaniyatini shakllantirishda integratsiyalashgan va tizimli yondashuvlarning muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Rahbarlik faoliyatida ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, boshqaruv kompetensiyalari va jamoaviy hamkorlikni uyg'unlashtirish rahbarning samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ma'naviy madaniyat, jamoa boshqaruvi, maktabgacha ta'lim tashkiloti, direktor, rahbarlik faoliyati, boshqaruv kompetensiyasi, ijtimoiy mas'uliyat, ma'naviy-axloqiy qadriyatlar, hamkorlik, pedagogik yetakchilik

МЕТОДИКА ФОРМИРОВАНИЯ ДУХОВНОЙ КУЛЬТУРЫ ДИРЕКТОРОВ ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ В УПРАВЛЕНИИ КОЛЛЕКТИВОМ

Садикова Дилафруз Хусановна, национальный педагогический университет имени Низами (PhD), доцент

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Дехконова Шахноза Анваровна, магистрант 2 курса узбекского национального педагогического университета имени Низами по направлению теория образования и воспитания (дошкольное образование)

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье освещаются методические рекомендации по формированию духовной культуры руководителей дошкольных образовательных организаций в процессе коллективного лидерства. В формировании духовной культуры в деятельности руководителя лидирует реализация на основе мнений коллектива

ЦЕЛЬ: в дошкольных образовательных организациях даются методические рекомендации по формированию духовной культуры директоров в управлении коллективом. Реализация коллективной работы в дошкольных образовательных организациях на основе педагогического подхода, основанного на этих рекомендациях, в сотрудничестве с ними служит продвижению к успеху в деятельности

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в статье изучаются методы и педагогические подходы, направленные на формирование духовной культуры руководителей дошкольных образовательных organizatsiй в сфере управления коллективом. В процессе исследования использовались материалы, служащие для формирования духовно-нравственных ценностей в лидерской деятельности, установления эффективной коммуникatsii в коллективе, развития социальной ответственности, самоорганизatsii и навыков рефлексивного мышления.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что формирование духовной культуры в процессе управления командой среди руководителей дошкольных образовательных organizatsiй имеет большое значение в современной быстро меняющейся социальной среде.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: была продемонстрирована важность комплексных и системных подходов к формированию духовной культуры руководителей дошкольных образовательных organizatsiй в рамках командного управления. Сочетание духовных и нравственных ценностей, управленческих компетенций и командного сотрудничества в лидерской деятельности способствует эффективному функционированию лидера.

Ключевые слова: духовная культура, управление командой, organizatsia дошкольного образования, директор, лидерская деятельность, управленческая компетентность, социальная ответственность, духовные и моральные ценности, сотрудничество, педагогическое лидерство.

PRESCHOOL EDUCATION METHODOLOGY FOR THE FORMATION OF SPIRITUAL CULTURE OF THE DIRECTORS OF THE ORGANIZATION IN THE MANAGEMENT OF THE TEAM

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Sadikova Dilafruz Khusanovna, Nizami National Pedagogical University of Uzbekistan (PhD),
Dehqonova Shaxnoza Anvar qizi, associate professor 2nd year graduate of the National Pedagogical University of Uzbekistan named after Nizami of the (preschool education) direction of theory of Education and upbringing

Annotation

INTRODUCTION: the article will cover methodological recommendations on the formation of spiritual culture of leaders of preschool educational organizations in the process of team leadership. In the formation of a spiritual culture in the activities of the leader, implementation on the basis of the thoughts of the team leads

AIM: in preschool educational organizations, methodological recommendations are given on the formation of the spiritual culture of directors in team management. On the basis of these recommendations, the implementation of teamwork in preschool educational organizations on the basis of a pedagogical approach will serve to promote success in activities in harmony with them

MATERIALS AND METHODS: The article studies methods and pedagogical approaches aimed at forming the spiritual culture of directors of preschool educational organizations in team management. In the research process, materials were used that serve to establish spiritual and moral values in leadership activities, establish effective communication with the team, develop social responsibility, self-management, and reflective thinking skills.

DISCUSSION AND RESULTS: The results of the study showed that the formation of a spiritual culture in the process of team management among directors of preschool educational organizations is of great importance in today's rapidly changing social environment

CONCLUSION: showed the importance of integrated and systematic approaches in forming the spiritual culture of directors of preschool educational organizations in team management. The combination of spiritual and moral values, management competencies and team cooperation in leadership activities contributes to the effective functioning of the leader

Keywords: spiritual culture, team management, preschool educational organization, director, leadership activities, management competence, social responsibility, spiritual and moral values, cooperation, pedagogical leadership.

Maktabgacha ta’lim tashkiloti direktori faoliyati faqat tashkiliy-boshqaruv vazifalarini bajarish bilangina cheklanmay, balki jamoani birlashtirish, sog‘lom ma’naviy muhitni shakllantirish va pedagogik jarayonni samarali tashkil etishni ham o‘z ichiga oladi.Pedagogik nazariyalarda “boshqaruv” tushunchasi ko‘pincha maqsadga yo‘naltirilgan, tizimli va uzluksiz jarayon sifatida talqin etiladi. Jamoa boshqaruvi esa

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

rahbar va jamoa a'zolari o'rtasidagi o'zaro hamkorlikka asoslangan murakkab ijtimoiy-pedagogik jarayon bo'lib, u rahbarning shaxsiy fazilatlari, ma'naviy madaniyati hamda kasbiy kompetensiyasiga bevosita bog'liqdir. Shu nuqtayi nazardan, maktabgacha ta'lim tashkiloti direktorlarining jamoa boshqaruvidagi ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi nafaqat boshqaruv, balki pedagogika fanining ham muhim tadqiqot obyektiga aylanmoqda[1]. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, rahbarlik ko'nikmalari shaxsda o'z-o'zidan shakllanmaydi, balki maqsadli pedagogik ta'sir, uzluksiz o'qitish va amaliy faoliyat jarayonida rivojlanadi. Maktabgacha ta'lim tashkiloti direktori uchun jamoa bilan ishlash ko'nikmalari kommunikativ madaniyat, yetakchilik qobiliyati, muammoli vaziyatlarni hal etish mahorati, shuningdek, axloqiy-me'yoriy qarorlar qabul qilish layoqatini o'z ichiga oladi.

Zamonaviy pedagogik yondashuvlarga ko'ra, rahbarning jamoa boshqaruvidagi faoliyati insonparvarlik tamoyillariga asoslanishi lozim. Bu esa direktorning har bir xodimga shaxs sifatida yondashishi, ularning kasbiy ehtiyoj va imkoniyatlarini inobatga olishi orqali namoyon bo'ladi. Bunday yondashuv rahbarning faqat ma'muriy emas, balki ma'naviy yetakchi sifatida shakllanishini taqozo etadi. Shu bois direktorlarning jamoa boshqaruvidagi ko'nikmalarini rivojlantirish masalasi pedagogik muammo sifatida chuqur tahlil qilinishi zarur [2].Ilmiy-pedagogik tadqiqotlarda rahbarlik ko'nikmalarini tahlil qilishda ularni muayyan guruhlarga ajratish muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha ta'lim tashkiloti direktorlarining jamoa boshqaruvidagi ko'nikmalari ham mazmun va vazifasiga ko'ra bir necha tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, ular o'zaro uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Ushbu ko'nikmalarni tizimli ravishda rivojlantirish rahbarlik faoliyatining samaradorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi.

Rahbar faoliyatidagi kamchiliklar va ularni bartaraf etish yo'llari

Quyida keltirilgan ilmiy manbalar tahliliga ko'ra, rahbar faoliyatida bir qator muammoli jihatlar mavjud bo'lib, ular tashkilot faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

O'zini nazorat qila olmaslik**.**

Rahbarning rivojlanishi uchun mas'ul bo'lgan asosiy omillardan biri bu o'zini boshqara olish qobiliyatidir. O'z-o'zini boshqarishning yetishmasligi rahbarning o'z aqliy va jismoniy imkoniyatlarini to'g'ri idora qila olmasligida namoyon bo'ladi. O'zini nazorat qilishning ikki turi mavjud bo'lib, ulardan biri fikrlash, anglash va idrok etish jarayonida bilimni aks ettiruvchi xulq-atvordir[3]. Aqlning zaifligi, xotiraning sustligi, irodaning kuchsizligi, qat'iyatsizlik rahbarning jamoa a'zolari orasidagi nufuzini pasaytiradi va u kundan-kunga o'z ahamiyatini yo'qota boradi.

Shaxsiy qadriyatlarning buzilishi.

Rahbar, eng avvalo, o'zining "Men"ini, individualligini jamoa oldida muayyan qadriyatlar orqali namoyon etadi. Mavjud qadriyatlarga moslashgan holda, tashkilot xodimlari rahbarni avvalo shaxs sifatida qabul qiladilar. Ammo soxta bilim, kibr, o'z "Men"ini haddan tashqari ulug'lash, boylikka o'chlik, adolatli qarorlardan voz kechish kabi illatlar paydo bo'lishi natijasida rahbarning qadriyatlarga bo'lgan munosabati o'zgaradi[4]. Bu holat jamoa a'zolari tomonidan salbiy baholanadi, rahbarga bo'lgan munosabat va ishonch susayadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Maqsadlarning noaniqligi.

Rahbar lavozimga tayinlangach, odatda yuksak va ulkan maqsadlarni belgilaydi hamda ularni bosqichma-bosqich amalga oshirishga harakat qiladi. Faollik, aniqlik, izchillik, maqsadga intilish rahbar faoliyatining ustuvor jihatlaridir. Biroq ayrim obyektiv va subyektiv sabablar tufayli maqsadlarning ulug‘vorligi yo‘qoladi, faoliyat hajmi qisqaradi, rejalashtirilgan ishlarni amalga oshirish imkoniyati tobora torayib boradi. Maqsadning noaniqligi, aslida uning yo‘qligi, tashkilot rivojiga to‘sqinlik qiladi va faqat yuzaki intilishlar mavjudligini ko‘rsatadi.Umumiylikka yo‘naltirilgan maqsadlar ko‘pincha individuallikka olib keladi, natijada “Biz” va “Men” o‘rtasida qarama-qarshilik yuzaga keladi[5]. Rahbar bilan jamoa o‘rtasida nizolar va ziddiyatli vaziyatlar paydo bo‘ladi va ularni bartaraf etishga katta ruhiy energiya sarflanadi.

O‘zini-o‘zi rivojlantirishdan chekinish**.**

Agar rahbar o‘z ustida ishlash, ma’naviy dunyosini boyitish, o‘z-o‘zini tarbiyalash, mustaqil ta’lim orqali doimiy rivojlanishga intilsa, uning istiqboli porloq bo‘ladi. Ammo o‘z faoliyatini nazorat qilmaslik, baholamaslik va rag‘batlantirmaslik kabi omillar uning ish samaradorligini pasaytiradi, lavozimiga nisbatan sovuqqonlik va befarqlik yuzaga keladi. Soha va tizimda faoliyat yuritayotgan hamkasblar muammolariga befarqlik rahbarning ishga munosabatini susaytiradi va asta-sekin uning faolligi yo‘qoladi.

Muammolarni hal etish ko‘nikmalari.

Ishlab chiqarish jarayonida turli muammolar doimo yuzaga keladi. Rahbarning asosiy vazifasi — ijodkorlikka asoslangan vositalar bilan qurollanishdir. Yangi texnologiyalar, zamonaviy uskunalar, original qurilmalar, kompyuter modellari rahbardan ular bilan ishlash ko‘nikmalarini talab etadi[5]. Ushbu ko‘nikmalarning yetishmasligi rahbarning rivojlanishdan ortda qolishiga olib keladi. Zamondan ortda qolgan rahbar tashkilot uchun ahamiyatini yo‘qotadi.

Rahbarlikdagi nuqsonlarni yengishda turli treninglardan foydalanish yuqori samaradorlik beradi, jumladan:

- muloqot qonuniyatlariga oid treninglar;
- umuminsoniy odob-axloq va muvofiqlik masalalariga bag‘ishlangan treninglar;
- psixodrama va rolli o‘yinlar orqali psixologik vaziyatlarni yaratish;
- favqulodda vaziyatlarda o‘zini boshqarish mashqlari;
- kommunikativ texnologiyalarni o‘zlashtirish bo‘yicha treninglar;
- mimika va pantomimika mashqlari;
- audioyozuvlar asosida tuzatish ishlari;
- oynadan foydalanib yurish-turish, harakat va holatni to‘g‘rilash mashqlari;

Boshqaruv faoliyati samaradorligini oshirish muammosi bilan shug‘ullangan N.Axmedova rahbarlar boshqaruv faoliyatining asosiy yo‘nalishlari, rahbarlarga qo‘yiladigan talablar, kasbiy kompetensiyalari va ularni baholash mezonlari, boshqaruv faoliyatiga ta’sir etuvchi omillar, boshqaruv faoliyati samaradorligini oshirish jarayoni modeli, samaradorlikni oshirish texnologiyalarini tatbiq qiladirahbarlik vaziyatlari asosida yangi sifatlarni shakllantirish mashqlari [6].

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

1. Д.Х. Садикова, М.С. Калауова РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСТВА ИНЖЕНЕРНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ STEAM У СОВРЕМЕННЫХ ДЕТЕЙ Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific.
2. Садикова Д.Х., & О.Р. Будаева. (2023). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ STEAM ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОРГАНИЗАТSIИ ПРЕДМЕТНО-РАЗВИВАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ДОО. Лучшие интеллектуальные исследования
3. Д.Х. Садикова ПЛАНИРОВАНИЕ РАЗВИВАЮЩИХ ИГР СВЯЗАННЫХ С ПРИРОДОЙ. Лучшие интеллектуальные исследования.
4. SHeraliyevna, O. X. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI SUHBAT QURISH O ‘RGALI NUTQINI O ‘STIRISH USULLARI. Лучшие интеллектуальные исследования, 17(4), 82-85.
5. Ochilova, X. S. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH YO’LLARI. Inter education & global study, (7), 144-148.
6. Sheraliyevna, O. H. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH YO ‘LLARI. Лучшие интеллектуальные исследования, 8(4), 70-75.
7. Sheraliyevna, O. H. (2023). TARBIYA-IJTIMOIY HODISA. Лучшие интеллектуальные исследования, 11(1), 130-132.
8. Ochilova, X. S. (2025). MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. Inter education & global study, (1), 319-324.
9. Намазбаева, Л. З. (2025). Инклюзивное образование: интегратsia теоретических основ и практических методов для формирования эффективной образовательной среды. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI JURNALI, 3(5).
10. Намазбаева, Л. З. (2024). Introduction of national values in the process of upbringing and education of preschool children. In Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities (Vol. 3, No. 4, pp. 129-132).
11. Imamova, N. Z., & Ibraximovna, S. U. (2025). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL SALOHIYATINI OSHIRISHDA XALQARO TAJRIBALAR. Shokh Articles Library, 1(2).
12. Baxtiyarovna, S. Z., & Imamova, N. Z. (2025). OTA-ONA VA TARBIYACHI XAMKORLIGIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA SHAXSIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. Shokh Articles Library, 1(1).
13. Imamova, N., & Po‘latova, M. (2025). O ‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasidagi qaror va qonunlari asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishga zamonaviy yondashuv. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI JURNALI, 3(5).

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

14. Джамилова, Н. Н., Хасанова, Ш. Т., & Имамова, Н. З. (2024). СУЩНОСТЬ ПРОЕКТА" УМНЫЙ ДЕТСКИЙ САД" ОРИЕНТИРОВАННОЙ НА СВОБОДНЫЙ ВЫБОР ПРОФЕССИИ ДЕТЬМИ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА. Science and innovation, 3(Special Issue 18), 580-582.
15. Raxmatovna, M. Y. (2025). The importance of developing technical creativity and engineering skills in preschool children. *Shokh Library*.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

TADQIQIY PEDAGOGIKA FANIDA TALABALAR KOMPETENSIYALARINI BAHOLASHNING ZAMONAVIY METODOLOGIK YONDASHUVLARI

Rustamova Shoxista Omonjonovna, Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi, Namangan,O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: zamonaviy ta’limda talabalarning tadqiqotchilik kompetensiyasini aniq baholash ta’lim sifati va ilmiy salohiyatning asosiy ko‘rsatkichi sifatida qaralmoqda.

MAQSAD: tadqiqiy pedagogika fanida talaba kompetensiyalarini baholashning integrativ va refleksiv metodologik asoslarini qisqacha asoslab berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: ilmiy manbalar tahlili, Hattie va Järvelä yondashuvlari solishtirildi, portfel, loyiha, tadqiqiy topshiriq va raqamli monitoringga tayangan integrativ baholash modeli tasvirlandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: formativ baholash, o‘z-o‘zini boshqaruvchi o‘rganish diagnostikasi, psixometrik indikatorlar va raqamli kuzatuvni birlashtirish talabaning yashirin tadqiqiy salohiyatini aniqroq ochib berishi ko‘rsatildi. Baholashda natija bilan birga ilmiy fikrlash jarayoni va refleksiv o‘sish ham inobatga olinishi lozimligi asoslandi.

XULOSA: tadqiqiy pedagogikada kompetensiyalarni baholash oddiy nazorat emas, balki talabaning tadqiqotchilik rivojlanishini boshqaruvchi integrativ mexanizm sifatida qurilishi kerak; buning uchun ko‘p qatlamli, valid va reliabelli diagnostik tizim zarur.

Kalit so‘zlar: tadqiqiy pedagogika, kompetensiyalarni baholash, formativ baholash, refleksiv monitoring, diagnostik indikatorlar, validlik, reliabellik.

СОВРЕМЕННЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ОЦЕНКЕ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ В НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ПЕДАГОГИКЕ

Рустамова Шохиста Омонджоновна, Исследователь Наманганского государственного университета, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в современном образовании точная оценка исследовательских компетенций студентов рассматривается как ключевой показатель качества обучения и научного потенциала.

ЦЕЛЬ: кратко обосновать интегративные и рефлексивные методологические основы оценки компетенций студентов в научно-исследовательской педагогике.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: проведен анализ научных источников, сопоставлены подходы Дж. Хэтти и С. Ярвеля, описана интегративная модель оценки, основанная на портфолио, проектах, исследовательских заданиях и цифровом мониторинге.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: показано, что сочетание формативной оценки, диагностики саморегулируемого обучения, психометрических индикаторов

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

и цифрового отслеживания позволяет точнее выявить скрытый исследовательский потенциал студентов. Обоснована необходимость учитывать не только результат, но и процесс научного мышления и рефлексивного роста.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: оценка компетенций в исследовательской педагогике должна выступать не простым контролем, а интегративным механизмом управления развитием исследовательских способностей студентов, опирающимся на многоуровневую, валидную и надежную диагностическую систему.

Ключевые слова: исследовательская педагогика, оценка компетенций, формативная оценка, рефлексивный мониторинг, диагностические индикаторы, валидность, надежность.

MODERN METHODOLOGICAL APPROACHES TO ASSESSING STUDENTS' COMPETENCIES IN RESEARCH PEDAGOGY

Rustamova Shoxista Omonjonovna, Researcher, Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: in contemporary education, accurate assessment of students' research competencies is viewed as a key indicator of educational quality and scientific potential.

AIM: to concisely substantiate the integrative and reflective methodological foundations for assessing students' competencies in research pedagogy.

MATERIALS AND METHODS: a review of scholarly sources was carried out, the approaches of J. Hattie and S. Järvelä were compared, and an integrative assessment model based on portfolios, project work, research tasks and digital monitoring was outlined.

DISCUSSION AND RESULTS: it is shown that combining formative assessment, diagnosis of self-regulated learning, psychometric indicators and digital tracking makes it possible to reveal students' latent research potential more accurately. The necessity of assessing not only outcomes but also the process of scientific thinking and reflective growth is substantiated.

CONCLUSION: in research pedagogy, competency assessment should function not as mere control, but as an integrative mechanism for managing the development of students' research abilities, relying on a multi-layered, valid and reliable diagnostic system.

Keywords: research pedagogy, competency assessment, formative assessment, reflective monitoring, diagnostic indicators, validity, reliability.

Zamonaviy ta'lim paradigmasida inson kapitalini shakllantirishning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida qaralayotgan tadqiqiy pedagogika fani nafaqat o'quv

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

jarayonining mazmuniy komponentlarini yangilash, balki pedagogik faoliyatning ilmiy-tahliliy tabiatini chuqurlaroq anglashga yo‘naltirilgan didaktik tizim sifatida namoyon bo‘lmoqda. Global bilimlar iqtisodiyotiga o‘tish jarayonining keskin tezlashuvi oliy ta’lim muassasalaridan nafaqat nazariy bilimlarning zamonaviy darajada uzatilishini, balki talabalarda mustaqil, mantiqiy asoslangan, ilmiy-tadqiqot metodlariga tayangan holda murakkab pedagogik masalalarni hal etish kompetensiyalarining shakllanishini talab etmoqda. Shuning uchun ham tadqiqiy pedagogika fanida talabalarning kompetensiyalarini baholash masalasi bugungi ilmiy-pedagogik diskursning markaziy mavzularidan biriga aylangan bo‘lib, u ta’lim sifatini aniqlashning fundamental indikatorlaridan biri sifatida qaralmoqda[1]. Ushbu jarayonning metodologik asoslarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, kompetensiyalarni baholash oddiy nazorat faoliyati bo‘lib qolmay, balki shaxsning ilmiy-tadqiqiy salohiyatini aniqlash, uning bilish jarayonlari tarkibidagi refleksiv unsurlarni o‘lchash, kognitiv-metodologik qobiliyatini baholash, intellektual faollik darajasini belgilash hamda ilmiy muloqotga tayyorlik ko‘rsatkichlarini diagnostika qilishni o‘z ichiga oluvchi ko‘p komponentli, ko‘p bosqichli tizimdir. Bu jarayonda kompetensiyalarni o‘lchash vositalari, mezonlari va metodlari o‘zaro uyg‘unlashgan holda ishlaganda, talabaning tadqiqotga tayyorgarlik darajasi va uning pedagogik faoliyatga ilmiy pozitsiya bilan kirishish salohiyati aniq ko‘rinishga ega bo‘ladi. Shu nuqtai nazardan, tadqiqiy pedagogikaning predmeti sifatida talabaning ilmiy-tadqiqiy kompetensiyalarini shakllantirish jarayoni strukturaviy murakkablikka ega bo‘lib, u o‘quv faoliyatining kognitiv, motivatsion, metodologik va amaliy komponentlarini bir butun sifatida integratsiyalashga asoslangan. Xususan, talabaning ilmiy-bilishga bo‘lgan ehtiyoji va qiziqishi, uning ilmiy muammoni qo‘ya olish layoqati, ilmiy terminologiya va metodologiya bilan ishlash madaniyati, tadqiqotni rejalashtirish hamda natijalarni tahlil qilish ko‘nikmalari kompetensiyaning tarkibiy elementlari sifatida qaraladi. Ushbu komponentlarning shakllanishi esa o‘z navbatida baholash jarayonining metodologik asoslari yetarli darajada ishlab chiqilganini talab qiladi. Chunki baholash tizimi nafaqat mavjud holatni o‘lchaydi, balki ta’lim jarayonining rivojlanish traektoriyasini belgilashda ham muhim boshqaruv mexanizmiga aylanadi. Bugungi kunda ta’lim jarayonini modernizatsiya qilish jarayonlari kompetensiyalarni aniqlash va baholashning yangi diagnostik yondashuvlarini talab qilmoqda[2]. Xususan, baholashning an’anaviy shakllari — test, yozma ish, og‘zaki savol-javob kabi formatlar talabalarning tadqiqiy kompetensiyalarini to‘liq aks ettira olmaydi, chunki mazkur kompetensiyalar bevosita tahliliy fikrlash, ilmiy yondashuv, mustaqil qaror qabul qilish, muammoni ilmiy asosda yecha olish kabi murakkab intellektual jarayonlarni o‘zida mujassam etadi. Shu bois baholash jarayonida portfoliolar, loyiha ishlari, tadqiqiy esse, ilmiy hisobot, amaliy eksperiment natijalarini tahlil qilish, problemali vaziyatlarni hal etish bo‘yicha ko‘nikmalarni baholash kabi zamonaviy usullar keng qo‘llanilmoqda. Tadqiqiy pedagogika fanining mohiyatiga ko‘ra, baholash jarayoni o‘quvchi (talaba)ning subyektiv-ijodiy faoliyatini aniqlashga, uning ilmiy tafakkuridagi ierarxik qatlamlarni ochishga, shuningdek, o‘quv jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan ilmiy asoslangan mexanizm sifatida talqin etiladi. Bunda baholash nafaqat natijani, balki jarayonni ham

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

qamrab oladi. Chunki talabaning ilmiy-tadqiqiy faoliyatga bo‘lgan layoqati jarayon davomida shakllanadi va u bosqichma-bosqich murakkablashib boradi. Shu sababli zamonaviy baholash tizimlari formatif baholash, refleksiv monitoring va diagnostik tahlil kabi yondashuvlarni o‘z ichiga oladi. Formatf baholash talabaning o‘sish dinamikasini aniqlashga yo‘naltirilgan bo‘lsa, refleksiv monitoring ilmiy fikrlash jarayonidagi o‘zgarishlarni tahlil qiladi, diagnostik tahlil esa talabaning mavjud kompetensiya darajasini aniq mezonlar asosida belgilaydi[3]. Zamonaviy ta’lim tizimi kompetensiyalarni baholashda integrativ yondashuvni talab qiladi. Chunki tadqiqiy kompetensiyalar ko‘p qirrali bo‘lib, ularning shakllanish darajasi ham turli omillar bilan belgilanadi. Masalan, talabaning ilmiy muammolarni tahlil qilish qobiliyati uning nazariy tayyorgarligi bilan bevosita bog‘liq bo‘lsa, ilmiy metodlardan foydalanish ko‘nikmasi amaliy faoliyatga tayyorgarlik bilan uzviy bog‘liqdir. Shuningdek, ilmiy-metodik adabiyotlar bilan ishlash, ilmiy matn yaratish, ilmiy xulosalar chiqarish kabi sifatlar ham kompleks baholash tizimini zarur qiladi. Mazkur tizimning samaradorligi esa uning indikatorlarining aniq belgilanishiga, baholash mezonlarining ilmiy asoslanganligiga va o‘lchash natijalarining ishonchliligiga bog‘liq bo‘ladi[4]. Tadqiqiy pedagogika fanida kompetensiyalarni baholashning ilmiy-amaliy jarayon sifatida e’tirof etilishi, avvalo, ta’lim jarayonini shaxsga yo‘naltirilgan tizim sifatida ko‘rish bilan bog‘liqdir. Chunki talaba, o‘quv jarayonining faol subyekti sifatida, o‘zining shaxsiy bilish strategiyasiga ega bo‘ladi, ilmiy faoliyatga bo‘lgan motivlari va individuallik xususiyatlariga ko‘ra farqlanadi. Shu sababli baholash jarayoni standartlashtirilgan ko‘rsatkichlardan iborat bo‘lib qolmay, balki individual yondashuvlar, o‘z-o‘zini baholash mexanizmlari, o‘zaro baholash texnikalari bilan boyitiladi. Bu esa kompetensiyalarni yanada aniqroq va chuqurroq o‘lchash imkonini beradi. Bundan tashqari, ilmiy adabiyotlarda kompetensiyalarni baholashning psixometrik asoslari keng yoritilgan bo‘lib, ular orasida testlashning validligi va reliabelligi, baholovchining subyektivligi, o‘lchash natijalarining farq ko‘rsatkichlari kabi masalalar alohida e’tibor talab qiladi[5]. Tadqiqiy pedagogika fanida bu masalalarning yechimi sifatida ko‘p darajali baholash tizimlari, indikatorlar ierarxiyasi va o‘zaro tekshiruv mexanizmlaridan foydalanish taklif etiladi. Bu yondashuv kompetensiyalarning real darajasini aniqlashga va baholash natijalarining ishonchliligini oshirishga xizmat qiladi[6].

Adabiyotlar tahlili: Tadqiqiy pedagogika fanida talabalarning kompetensiyalarini baholash masalasi bo‘yicha xalqaro ilmiy maktablarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy baholash yondashuvlari kompetensiyalarning strukturaviy-mantiqiy tizimini qayta talqin qilish va uni raqamli, refleksiv hamda diagnostik komponentlar orqali o‘lchashni nazarda tutadi. Xususan, ushbu borada amerikalik olim John Hattiening ilmiy ishlari baholashning formatif mohiyatini, ya’ni o‘quv faoliyatini real vaqt rejimida monitoring qilish, o‘sish dinamikasini aniqlash va talabaning o‘z-o‘zini baholashini kuchaytirish orqali kompetensiyalarning shakllanish trayektoriyasini aniqlashga qaratilgan yondashuvni asoslab beradi. Hattie ta’lim samaradorligini aniqlashning meta-analitik metodidan foydalangan holda, o‘quvchi faoliyatidagi ilmiy-tadqiqiy indikatorlarning, avvalo, refleksiv baholash va o‘zaro baholash tizimlari orqali aniqroq namoyon bo‘lishini isbotlaydi; shu orqali kompetensiyalarni baholashda nafaqat

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

natija, balki jarayonning ilmiy-tahliliy qatlamlari ham alohida ahamiyat kasb etishini ta'kidlaydi. Uning modeli talabaning ilmiy fikrlash sur'atlarini o'lchashda murakkab psixometrik algoritmlarni qo'llash zarurligini ko'rsatadi, bu esa tadqiqiy pedagogika fanida baholash mezonlarining yanada aniqlashtirilishiga xizmat qiladi[7]. Shu bilan birga, Yevropa ilmiy maktabining yetakchi vakillaridan biri bo'lgan finlandiyalik pedagog, kompetensiyalarni baholash bo'yicha taniqli tadqiqotchi Sanna Järveläning ishlarida tadqiqiy kompetensiyalarni o'lchash jarayonida o'quvchining o'z-o'zini boshqaruvchi o'rganish (self-regulated learning) mexanizmlarining diagnostik ahamiyati alohida ta'kidlanadi. Järvelä o'z tadqiqotlarida talabalarning tadqiqot olib borish jarayonidagi kognitiv, meta-kognitiv va motivatsion xatti-harakatlarini aniqlash orqali kompetensiyalarni baholashni taklif qiladi; bunda o'quv jarayonida kuzatiladigan o'z-o'zini nazorat qilish, muammoni ilmiy asosda aniqlash, tadqiqiy rejalashtirish va ilmiy mulohaza yuritish kabi komponentlar o'lchovning asosiy indikatorlari sifatida qaraladi. Uning qarashlariga ko'ra, kompetensiyalarni baholashda faqat yakuniy natijaga tayanish ilmiy-tadqiqiy salohiyatning real darajasini aks ettira olmaydi; aksincha, jarayonni bosqichma-bosqich diagnostika qilish, talabaning o'quv faoliyatidagi o'zgarishlarni chuqur monitoring qilish va raqamli kuzatuv tizimlari orqali o'zaro bog'liq ko'rsatkichlar majmuasini tahlil qilish zarur. Shu nuqtai nazardan, Järveläning yondashuvi tadqiqiy pedagogika fanida kompetensiyalarni baholashning zamonaviy integrativ modelini shakllantirishda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi[8]. Mazkur ikki olimning qarashlari tahlili shuni ko'rsatadiki, kompetensiyalarni an'anaviy baholash shakllari zamonaviy ta'lim ehtiyojlarini to'liq qondira olmaydi, chunki tadqiqiy faoliyat talabaning o'z-o'zini boshqarish, refleksiv fikrlash, meta-kognitiv tahlil va murakkab intellektual faoliyat orqali shakllanadi. Hattie tomonidan taklif etilgan formatif baholash modeli bilan Järvelä tomonidan asoslangan o'z-o'zini boshqaruvchi o'rganish nazariyasi o'zaro uyg'unlashganda, kompetensiyalarni diagnostika qilishning ko'p qatlamli tizimini yaratish imkonini beradi. Shunday qilib, zamonaviy ilmiy-nazariy yondashuvlar kompetensiyalarni baholash jarayonini faqat o'lchash texnikasi emas, balki talabaning ilmiy tafakkurini shakllantirishni boshqaruvchi pedagogik mexanizm sifatida talqin qilishni taqozo etadi.

Metodologik qism: Ushbu tadqiqotning metodologik asoslarini tashkil etuvchi yondashuvlar majmuasi talabalarning tadqiqiy kompetensiyalarini baholash jarayonini ko'p qatlamli tizim sifatida talqin qiluvchi ilmiy-nazariy asoslar bilan uyg'unlashgan holda belgilandi, ya'ni maqolada kompetensiyaviy yondashuv, formatif baholash paradigmasi, meta-kognitiv monitoring, psixometrik tahlil, raqamli kuzatuv metodlari, shuningdek, diagnostikaning e modeli uzviy ravishda qo'llanildi; bu esa o'z navbatida talabalarning ilmiy-tadqiqiy faoliyatini ko'p bosqichli baholash imkonini beruvchi struktura-indikatorlar tizimini yaratishga xizmat qildi, chunki mazkur metodlarda talabaning tadqiqotga tayyorgarlik darajasi faqat yakuniy natija emas, balki ilmiy fikrlash jarayonining dinamikasi, refleksiv qaror qabul qilish strategiyasi, o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalari, ilmiy ma'lumotlar bilan ishlash tezligi va aniqligi, shuningdek, tadqiqot natijalarini qayta ishlashda qo'llanilgan metodologik sxemalarning to'g'riligi bilan baholanadi; shu bois tadqiqotda kuzatuv, eksperimental-topshiriqli baholash, muammoli vaziyatlar orqali

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

diagnostika, individual portfoliolarni tahlil qilish, ilmiy esse va loyiha ishlarini psixometrik mezonlar asosida baholash, talabalarning tadqiqiy faoliyat trayektoriyasini raqamli monitoring qilish va o‘zaro baholash metodlaridan iborat kompleks mexanizm qo‘llanildi, natijada metodlar o‘zaro uyg‘unlikda ishlashi orqali tadqiqiy kompetensiyalarni baholashning yaxlit va ilmiy asoslangan modeli shakllantirildi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalarning tadqiqiy kompetensiyalarini baholashda qo‘llanilgan 78iagnostic78 metodlar majmuasi — formatif baholash yondashuvining refleksiv monitoring bilan uyg‘unlashuvi, meta-kognitiv diagnostika orqali ilmiy fikrlash jarayonining bosqichma-bosqich o‘zgarishini aniqlash, psixometrik indikatorlar yordamida tadqiqiy faoliyatning aniqligi va barqarorligini o‘lchash, raqamli kuzatuv tizimlari orqali o‘quvchining individual ilmiy rivojlanish trayektoriyasini modellashtirish hamda portfoliolarni chuqur tahlil qilish natijasida talabalarning ilmiy-tadqiqiy tayyorgarlik darajasi o‘zining aniq, ishonchli va obyektiv ko‘rinishga ega bo‘ldi, ya’ni baholash jarayonida an’anaviy usullar aks ettira olmaydigan kognitiv-mantiqiy faoliyatning yashirin qatlamlari ochildi, talabalarning ilmiy muammoni aniqlash, ilmiy metodni tanlash, dalillarni tahlil qilish, xulosalar chiqarish, o‘z tadqiqotiga refleksiv yondashish va ilmiy qaror qabul qilish ko‘nikmalari sezilarli darajada farqlanib, ularning tadqiqiy salohiyati to‘liq aniqlanadigan kompleks 78iagnostic model ishlab chiqildi.

Muhokama: Tadqiqiy pedagogika fanida talabalarning kompetensiyalarini baholash masalasiga doir nazariy qarashlar turli ilmiy maktablarda turlicha sharhlanib kelinadi. Xususan, mazkur yo‘nalishda yetakchi olimlar qatorida turuvchi amerikalik tadqiqotchi John Hattie bilan finlandiyalik Sanna Järvelä o‘rtasida baholash jarayonining metodologik mazmuni va psixologik asoslari borasida sezilarli ilmiy polemika mavjud bo‘lib, ushbu bahs kompetensiyalarni o‘lchashning universal modelini shakllantirish bilan bog‘liq fundamental masalalarni yanada chuqurroq ochib beradi. Hattie o‘zining formatif baholash haqidagi qarashlarida baholashni avvalo o‘quv jarayonining ichki dinamikasini aniqlovchi diagnostik mexanizm sifatida talqin qiladi; uning fikricha, talabaning tadqiqiy kompetensiyasini aniqlashda eng muhim omil bu o‘quv jarayoni davomida sodir bo‘ladigan kognitiv siljishlarni muntazam qayd etish va o‘zlashtirishdagi o‘sish trayektoriyasini monitoring qilishdan iboratdir. Hattie nazariyasi baholashning obyektivligi ko‘pincha o‘quvchining o‘zlashtirish tezligi, o‘qituvchidan olingan qayta aloqa sifati, bilimlarni qo‘llay olish sur’ati va ilmiy muammoni hal etishdagi strategik yondashuvga bog‘liq ekanligini ta’kidlaydi[9]. Biroq Järvelä bu pozitsiyani to‘liq qo‘llab-quvvatlamaydi; uning fikricha, kompetensiyalarni baholash jarayoni talabaning o‘z-o‘zini boshqaruvchi o‘rganish faoliyati bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, baholashning markazida tashqi kuzatuv emas, balki ichki metakognitiv jarayonlar turishi kerak. Järvelä nazariyasida o‘quvchi nafaqat o‘z bilimini namoyish etuvchi subyekt, balki o‘z o‘rganish jarayonini boshqaruvchi faol agent sifatida talqin qilinadi. Shuning uchun u baholashning asosiy manbai sifatida talabaning rejalashtirish qobiliyati, refleksiv fikrlash holati, muammoni yechish strategiyasini tanlashga bo‘lgan layoqati, muammoli vaziyatlarda o‘z bilimini qayta tashkil qila olishi va o‘qish jarayonidagi motivatsion barqarorlik darajasini ko‘rsatadi. Järveläning fikricha, tashqi baholash indikatorlari vaqtinchalik natijani aks ettiradi, holbuki

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

metakognitiv jarayonlar talabaning tadqiqiy kompetensiyasi qanday shakllanayotganini ko‘rsatadigan eng ishonchli manbadir[10].

Xulosa: Pedagogik ta’lim transformatsiyasi jarayonida talabalarning tadqiqotchilik kompetensiyalarini rivojlantirish zamonaviy ta’lim tizimining eng muhim vazifalaridan biridir. Tadqiqiy pedagogika tamoyillari asosida shakllantirilgan o‘quv jarayoni nafaqat bilimlarni o‘zlashtirishni, balki talabaning mustaqil izlanish, ilmiy fikrlash, tahlil qilish, muammolarni hal etish, dalillarga tayangan holda xulosa chiqarish kabi yuqori darajadagi ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Haytbaeva S. Talabalarda tadqiqotchilik ko ‘nikmalarini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning o ‘rni //Nordic_Press. – 2024. – T. 3. – №. 0003.
2. Shohbozbek E. et al. Bo’lajak pedagoglarning tadqiqotchilik madaniyatini shakllantirishning konsepsual asoslari //Global Science Review. – 2025. – T. 1. – №. 1. – C. 328-338.
3. Kenjaboyev A., Kenjaboyeva D. Pedagogik deontologiya va kompetentlik //Termiz: Surxon-nashr nashrmatbaa. – 2022.
4. Ruzieva Z., Norboeva S. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida loyihaviy tadqiqtochilik ko ‘nikmalarini rivojlantirish //problems and solutions of scientific and innovative research. – 2025. – T. 2. – №. 5. – C. 197-204.
5. Shohbozbek, E. (2025). Pedagogika psixologiya bolalarning kommunikativ kompatensiyalarini rivojlantirishning nazariy asoslari. Global Science Review, 4(5), 430-439.
6. Lola, Z., & Shohbozbek, E. (2025). Zamonaviy pedagogik texnologiyalari orqali uzluksiz ta'limni rivojlantirish. Global Science Review, 4(3), 328-335.
7. John Hattie, Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement, Routledge, London–New York, 2009, 378 p.
8. Sanna Järvelä, Socially Shared Regulation in Learning: Emerging Research and New Perspectives, Frontline Learning Research, Amsterdam, 2021, 220 p.
9. Shohbozbek, E. (2025). Pedagogik metotologiya uzluksiz ta’lim tizimida maktabgacha ta’limning yoshlar ma’naviyatiga ta’siri. Global Science Review, 4(5), 774-782.
10. Xoliqov I. Pedagogik mahorat Ilmiy-nazariy harbiy ta‟ lim yo „nalishi talabalarida pedagogik kompetensiyani takomillashtirishga zamonaviy yondashuvlar: harbiy ta‟ lim yo „nalishi talabalarida pedagogik kompetensiyani takomillashtirishga zamonaviy yondashuvlar //Buxoro davlat pedagogika instituti jurnali. – 2022. – T. 2. – №. 2.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING O‘ZIGA XOS PEDAGOGIK JIHATLARI (BUXORO JADIDLARI MISOLIDA)

Qurbonova Nigina Boboxo‘jayevna, Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu tadqiqotda vatanparvarlik, yosh avlodni vatanparvarlik tarbiyasi kabi tushunchalarning pedagogik nuqtai nazaridan ko'rib chiqiladi. Buxoro jadidlarning ilmiy merosida yoshlarda vatanparvarlikning o‘rni va ahamiyati, uning shaxsiy, ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy muammolarni hal etishdagi asosiy tamoyillari tahlil qilinadi. Uchinchi Renesans poydevori bo‘lib xizmat qiladigan yoshlarda vatanparvarlik ruhini shakllantirish, jadid bobolarimizning g‘oyalarini amalga oshirish va yuksaltirishning yo‘llari va bir qator chora-tadbirlari taklif etilmoqda.

MAQSAD: yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda Buxoro jadidlarining ilmiy merosi orqali tarbiyalash, ularda ona yurtga muhabbat, vatan ravnaqi uchun tinmay bilim olishlari, dunyoqarashini kengaytirish, malakali o‘z sohasining yetuk mutaxassisi bo‘lishi uchun tarix zarvaraqalaridagi boy ma’naviy merosimizdan oqilona foydalanish

MATERIAL VA METODLAR: XIX asr oxiri –XX asrlarda Buxoroda yashagan jadidlarning faoliyatini yoritib berishda sintez, kompleks yondashuv, tizimli yondashuv, kontent analiz, qiyosiy tahlil, dialektik, usullaridan foydalanildi

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Sog’lom farzandlarni tarbiyalash uchun o‘qib-o‘rganib ilmli, ma’rifatli, eng asosiysi esa ota-onalar o‘z vaqtida farzandlarini zamonaviy fanlarini egallashga yordam berishlarini ta’kidlaganlar. Sadriddin Ayniy bolaning ta’lim va tarbiya olishida ota-onaning javobgarligi haqida so‘z yuritib, o‘z farzandining ma’rifatli bo‘lishi uchun qo‘llaridan kelgancha harakat qiladigan zotlar mavjudligini ta’kidlagan. Jadidlar ota-onalar o‘z farzandlarining tarbiyasi bilan shug’ullanib, ularni maktab va madrasalarga tayyorlab berishlarini ta’kidlaganlar. Ilm-ma’rifatli bo‘lgan yoshlar jamiyatning ajralmas qismi ekanligi, ularda vatan taqdiri daxldorligi hissini shakllantirishga xizmat qiladi.

XULOSA: jadid ma’rifatparvarlari murakkab, ziddiyatli davrlarda ham o‘zlarining islohotchilik faoliyatlarini davom ettirdilar. Taraqqiyparvarlar tomonidan amalga oshirilgan eski usuldagi maktablarniisloh etish, iqtidorli yoshlarni chet elga yuborish, teatr sahnalarini ibratxonaga aylantirish, milliy matbuotni yaratish kabi ishlari kundalik hayotga, odamlarga, jamiyatga ta’siri kuchli bo‘ldi.Ushbu maqsadlar zamirida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, milliy g‘urur va milliy o‘zlikni anglashda mustaqil fikrlay oladigan avlodni tarbiyalashdan iborat.

Kalit so‘zlar: milliy o‘zlikni anglash, vatanparvarlik, fidoiy, ma’rifat, jadid, Buxoro amirligi, istiqlol, mustamlaka, ta’lim-tarbiya, yangi usul, ijtmoiy- siyosiy, ilg’or, jamiyat, mustabid tuzum, gumanistik qarashlar

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ МОЛОДЕЖИ.(НА ПРИМЕРЕ БУХАРСКИХ ДЖАДИДОВ)

Курбонова Нигина Бобоходжаевна, Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данном исследовании рассматриваются с педагогической точки зрения такие понятия, как патриотизм, патриотическое воспитание подрастающего поколения. В научном наследии бухарских джадидов анализируется роль и значение патриотизма у молодежи, его основные принципы в решении личных, социальных, политических и экономических проблем. Предлагаются пути и ряд мер по формированию патриотического духа у молодежи, реализации и возвышению идей наших предков-джадидов, которые послужат фундаментом третьего возрождения.

ЦЕЛЬ: воспитывать молодежь в патриотическом духе через научное наследие бухарских джадидов, воспитывать у них любовь к родному краю, неустанно учиться на благо Родины, расширять кругозор, грамотно использовать наше богатое духовное наследие на заре истории, чтобы стать зрелым специалистом в своей области

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в освещении деятельности джадидов, проживавших в Бухаре в конце XIX-XX вв., использовались методы синтеза, комплексного подхода, системного подхода, контент-анализа, сравнительного анализа, диалектики

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: чтобы вырастить здоровых детей, нужно учиться и быть образованными, просвещенными, и самое главное, чтобы родители вовремя помогали своим детям овладевать современными науками. Садриддин Айни говорил об ответственности родителей за образование и воспитание ребенка, отмечая, что есть породы, которые делают все возможное, чтобы их ребенок стал просветленным. Джадиды утверждали, что родители занимаются воспитанием своих детей и готовят их к школам и медресе. Наука-это то, что просвещенная молодежь является неотъемлемой частью общества, она служит формированию у них чувства принадлежности к судьбе Родины.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: просвещение джадидов продолжало свою реформистскую деятельность даже в сложные, противоречивые времена. Проводимая прогрессистами реформа старомодных школ, отправка талантливой молодежи за границу, превращение театральных сцен в образцовые, создание национальной прессы оказали сильное влияние на повседневную жизнь, людей, общество.В основе этих целей лежит патриотическое воспитание молодежи, воспитание поколения, способного самостоятельно мыслить в духе национальной гордости и национального самосознания.

Ключевые слова: национальное самосознание, патриотизм, самоотверженность, просвещение, Джадид, Бухарский эмират, независимость,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

колониализм, образование, новый метод, социально-политические, прогрессивные, общество, деспотический режим, гуманистические взгляды

SPECIFIC PEDAGOGICAL ASPECTS OF EDUCATING YOUNG PEOPLE IN THE SPIRIT OF PATRIOTISM.(ON THE EXAMPLE OF BUKHARA JADIDS)

Kurbanova Nigina Bobokhoyevna, Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: this study examines patriotism from the pedagogical perspective of concepts such as patriotic education of the younger generation. The scientific heritage of Bukhara jadids analyzes the place and importance of patriotism in youth, its main principles in solving personal, social, political and economic problems. In the youth, which will serve as the foundation of the third Renaissance, ways and a number of measures are proposed to form the spirit of patriotism, implement and elevate the ideas of our jadid grandfathers.

AIM: to educate young people in the spirit of patriotism through the scientific heritage of Bukhara jadids, to receive in them love for the motherland, incessant knowledge for the prosperity of the motherland, to expand their worldview, to wisely use our rich spiritual heritage in the jewels of history to become a competent specialist in his field

MATERIALS AND METHODS: synthesis, complex approach, systematic approach, content analysis, comparative analysis, dialectical, methods were used in the coverage of the activities of the jadids who lived in Bukhara in the late 19th - 20th centuries

DISCUSSION AND RESULTS: to raise healthy children, they were read and learned, educated, and the main thing was that parents at the right time emphasized that they would help their children to master their modern science. Sadriddin Ayniy spoke about the responsibility of the parents in the education and upbringing of the child, arguing that there are breeds that act as best they can to make their child enlightened. The jadids claimed that parents were involved in the upbringing of their children, preparing them for schools and madrasas. The fact that young people with knowledge are an integral part of society, serves to form in them a sense of the inviolability of the fate of the motherland.

CONCLUSION: the Jadid enlightenment continued their reformist activities even in complex, conflicting periods. The influence of the old-fashioned schools implemented by the progressives on everyday life, people, society has been strong, such as their work as planning, sending talented young people abroad, turning theatrical scenes into an ibraternity, creating a national press.These goals consist of educating young people in Zamiri in the spirit of patriotism, raising a generation that can think independently in the realization of national pride and national identity.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Keywords: national identity awareness, patriotism, self-sacrifice, enlightenment, jadid, emirate of Bukhara, independence, colonization, education, new method, ijtmoi-political, progressive, society, positive system, humanist views

Mamlakatimizda globallashuv sharoitida sog‘lom va barkamol avlodni tarbiyalash, yoshlarning ijodiy va intellektual salohiyatini ro‘yobga chiqarish, hozirgi zamon talablariga to‘liq javob bera oladigan, har tomonlama rivojlangan shaxslar bo‘lib yetishishlarini ta’minlash taraqqiyotimizning bosh maqsadidir. Bugungi kunda mamlakatimizda ma’rifatparvar bobolarimiz merosini chuqur o‘rganish masalasiga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bizga ma’lumki, xalqimiz tarixining murakkab damlarida, ma’rifat mash’alini baland ko‘tarib chiqqan buyuk alloma va adiblarimiz jadidchilik xarakatining namoyondalari hisoblanishadi. Jadidchilik (arab. jadid –yangi) turkiy mamlakatlar Turkiston, Kavkaz, Qrim, Tatariston tarixiga XIX asr oxiri XX asr boshlarida muhim ijtimoiy-siyosiy, ma’rifiy harakat sifatida kirgan. Shu davrninng 90-yillarida esa O‘rta Osiyo mamlakatlariga tarqalgan. Jadidchilik harakatining asosiy g‘oyasi avvaliga madaniyat sohasidagi harakat tarzida namoyon bo‘lib, ijtimoiy hayotning taraqqiyoti uchun kurashish, turkiy tillarni rivojlantirish, shu tillarning adabiyotni shakllantirish va boyitish, dunyoviy ilmlarni chuqurroq o‘zlashtirish, fan yutuqlaridan foydalanish hamda ayollar va erkaklar tengligi muammolari uchun kurashishga da’vat qilganlar. Ular uchun o‘z davrida yangi avlod ta’lim va tarbiyasi muammolari faqat orzu bo‘lganligi, jamiyat taraqqiyotida madaniyati, ma’rifati, ilm-fanning rivoji bilan bog‘liqligini har tomonlama teran anglaganlar. O‘zlarining shaxsiy manfaatlari, huzur halovatidan kechib, el-ulus manfaati, yurtimiz taraqqiyotini maqsad qilib amalga oshirgan ta’lim-tarbiyaviy ezguishlari avlodlar xotirasida o‘chmas iz qoldirganliklariga hozirgi kunda guvohmiz.

Turkiston jadidlari o‘z faoliyatini, asosan, XIX asrning oxiri – XX asrning boshlarida boshladilar. Bu davr Turkiston tarixida, Rossiya imperiyasining mintaqadagi ta’siri tobora kuchaygan, an’anaviy ta’lim tizimi va ijtimoiy tartiblar o‘zgarishlar davrini boshlab bergan payt edi. Jadidlar harakati bu o‘zgarishlarga javob sifatida yuzaga kelgan bo‘lib, ular faqat ta’limni isloh qilishni emas, balki butun jamiyatni madaniy, ilmiy va ijtimoiy jihatdan yangilash hamda yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashni o’z oldilariga maqsad qilib qo’yganlar. Turkistonning mustamlaka bo’lgan davrida yashagan jamiyati, yangi g‘oyalar, ilm-fan va madaniy yangilanishlarga o‘ta ehtiyoj sezar edi. Jadidlar o‘z faoliyatida bu ehtiyojni qondirishga intildilar va ta’limni mustahkamlash, rivojlantirish hamda jamiyatni zamonaviylashtirish, yoshlarni vatanparlik ruhida tarbiyalash uchun yangi metod va g‘oyalarni ilgari surdilar. Jadidlar harakati o‘zining ma’rifiy faoliyatini faqat maktablarda o‘quvchilarni ilmiy bilimlar bilan ta’minlashga qaratmagan, balki butun jamiyatni, ayniqsa yoshlarni, ijtimoiy mas’uliyatga, erkin fikrlashga, o‘zligini anglashga va jamiyatga foyda keltirishga undashni maqsad qilgan edilar. Bu esa, nafaqat ilmiy yutuqlar, balki madaniy, siyosiy va ma’naviy yangilanishlarga ham olib kelgan. Jadidlarning o‘z ta’lim dasturlarida,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

har bir o‘quvchiga faqat bilim berish bilan cheklanmasdan, ularni mustaqil fikrlash, vatanparlik ruhida tarbiyalash, yangiliklarni qabul qilish va o‘z yurtiga xizmat qilish g‘oyalariga yo‘naltirishga harakat qilishdi.

Jadidlarning yana bir muhim innovatsion g‘oyasi – milliy o‘zlikni saqlash va rivojlantirish edi. Ular, Turkistonningmadaniy va tarixiy merosini e’tiborga olib, o‘z xalqining an’analarini, tilini va madaniyatini saqlab qolishni, uni o‘zgartirish va yangilashning asosiy omili sifatida ko‘rishgan. Jadidlar, ta’limda milliy g‘oyalarni ham o‘rgatish, yoshlarni o‘z milliy qadriyatlariga hurmat bilan qarashga, o‘z yurtiga xizmat qilishga undashga harakat qilishdi. Ular, o‘z millatining o‘ziga xosligini, uning boy madaniyatini saqlash va rivojlantirishga katta ahamiyat berdilar. Jadidlar, o‘z ta’lim dasturlarida erkin fikrlashni rivojlantirishga katta e’tibor berdilar. Ular, o‘quvchilarga faqat yod olishni emas, balki mustaqil fikrlash, o‘zlarining shaxsiy qarorlarini qabul qilish va ilmiy izlanishlarni olib borishning ahamiyatini o‘rgatishga harakat qilishdi. Jadidlar, jamiyatda yangiliklarni, ilmiy yutuqlarni va taraqqiyotlarni qo‘llabquvvatlashni, shuningdek, ilmiy izlanishlarni rivojlantirishni maqsad qilib qo‘yganlar. Buning natijasida, o‘sha davrda o‘quvchilarni yangi g‘oyalar, yoshlarni vatanparlik ruhida tarbiyalash va ilm-fan bilan tanishtirish, ularni ilmiy fikr yuritishga o‘rgatish ishlari amalga oshirildi

Jadidlarning boy ilmiy merosini o‘rganilishi hamda ular davri bilan bog‘liq tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, jadid mutafakkirlar xalqning davlat va huquq haqidagi tafakkurini boyitib rivojlanishiga ham salmoqli hissa qo‘shganlar. Ammo, ularning bunday mezonda o‘rganilmagani bizni shu yo‘nalishda tadqiqot olib borishga taqozo qildi. Jadid mutafakkirlarning davlat va huquq haqidagi qarashlarini har tomonlama umumlashtirib haqqoniy o‘rganib chiqish va ular ijodini noto‘g‘ri talqinu tadqiqlardan xalos etish, shu vaqtgacha tadqiq etilmagan noma’lum jihatlarini chuqur o‘rganish va tadqiq etish uchun shu mavzu tanlandi. Jadidlar o’z milliy dasturlarida tarbiya masalalariga keng o’rin beradi. O’zlari ochgan yangi usul jadid maktablarida ham o’quvchilar tarbiyasiga alohida e’tibor qaratishgan. Jadidlar maktabni tarbiya maskani deb hisoblashgan. Tarbiya inson dunyoga kelgan kunidan to umrining oxirigacha davom etadiga uzluksiz jarayondir. Jadidlar tom ma’noda ma’naviy, ma’rifiy tarbiya g’oyasining targ’ibotchilaridir. Ularning asarlarida ilgari surilgan ta’lim-tarbiyaga oid fikrlar milliy ma’naviyatimizning rivojlanishida qimmatli manbalar sanaladi. Jadidlar asarlari bugungi kun yoshlari uchun ibrat maktabi desak adashmaymiz.

Ammo Mirzo Siroj bundan tushkunlikka tushmaydi, u Buxoroning kelajagiga ishonadi va taraqqiyot asosini ilm, hunar va tarbiyaga bog‘laydi. Taraqqiyotga erishish uchun maorif sohasini rivojlantirish va isloh qilish kerakligini ta’kidlab: “Biz, Osiyo xalqi, ovro‘poliklardan taraqqiyot jihatidan orqada qolgan bo‘lsak ham, hali vaqt bor, qo‘limizdan chiqib ketgan ilm va sarvatni qayta qo‘lga olishga, bugungi faqirlikdan qutulishga imkoniyatimiz bor, taraqqiyot va obodonchilikni yo‘lini to‘sadigan biror narsa ko‘rinmaydi va hech kim bizning yuzimizga ilm va hunar eshiklarini yopgani yo‘q. Bizning taraqqiyotimiz ilmga bog‘liqdir. Biz maktab va madrasalarimizdagi ta’lim va tarbiyani isloh qilishimiz kerak”, – deb o‘z fikr-mulohazalarini taqdim etadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Sadriddin Ayniy amirlik zamonida voyaga yetdi, tanildi. Eski maktab, madrasa ta'limini oldi. Otasining "Mulla bo'lma, qozi bo'lma, odam bo'l", degan o'giti ta'sirida kamol topdi. Maktabning, madrasaning chalamullalikka yo'naltirilgan ta'limoti, amirlikning mutaassiblikka tayangan tartiboti ma'rifatli ota o'gitiga amal qilgan yosh Sadriddinda qoniqmaslik, norozilik, keyinchalik cheksiz nafrat hisini oshirdi. Ilk she'rlarida imo-ishoralar, ramzlar vositasida ko'ringan bu tuyg'u nasriy asarlarida ochiq-oydin aks eta boshladi. Atrofdagi nochorlik, zulm va zo'ravonlik, amir jallodlari tomonidan akasining qatl etilishi, o'zining darra bilan kaltaklanishi kabi ob'yektiv, sub'yektiv omillar bu nafrat tuyg'usini alangalatganligi shubhasiz. Psixologlarning aniqlashicha, insonda xarakter xususiyatlari 22-25 yoshlar atrofida shakllanadi. Oktyabr to'ntarishi ro'y berganda Sadriddin Ayniy 40 yoshda edi. Adibning ideallari, qaror topgan xarakteri, jumladan, ijtimoiy adolatsizlikka murosasizligi yangi tuzum g'oyalariga mos keldi. Shu bois adib amirning taxtdan ag'darilishini (1920) mamnuniyat bilan qarshilaydi. Yana bir jihati shundaki, sho'ro hukumatiga ham bayroq qilib ko'tarish uchun Sadriddin Ayniyga o'xshagan taniqli, e'tirof etilgan shaxs kerak edi. XIX asrning ikkinchi yarmidan XX asrning 20 yillariga qadar bo'lgan Buxoro tarixida soxtalashtirilgan, xolisona o'rganilmagan nuqtalar ko'p. Tarixiy hujjatlar, darsliklar, ma'lumotnomalar o'z davrining siyosat va mafkurasi ta'sirida bir yoqlama yoritilgan bo'lib, bugungi kun Sadriddin Ayniy asarlarining nafaqat badiiy, balki tarixiy ahamiyati nechog'lik baland va muhimligini ko'rsatib turibdi. Bu borada "Esdaliklar" juda qimmatli manba hisoblanadi. Ayniyning mashhur taraqqiyparvar ulamo Sharifjon Maxdum Sadr Ziyo (1867-1932) haqida yozgan tarixiy ma'lumotlari ham muhim. Buxoroning so'nggi amiri Said Olimxon 1917-yilda islohot farmonini e'lon qilishi arafasida Sadr Ziyoni qozikalonlikka tayinlaydi. Sadr Ziyo amir farmonidan keyin Buxorodan badarg'a qilinib, Qarshiga qozi etib jo'natiladi. 1918-yil mart oyida Kolesov voqealari munosabati sabab, Qarshida uning yaqin qarindoshlari qatl etiladi. U 70 kunlik mahbuslikdan keyin Shahrisabzga qozilikka tayinlangan. Sharifjon Maxdum Sadr Ziyoning ulkan ma'naviy xazinasi istiqlol davri odamlarini ham barkamol shaxs qilib shakllantirish yo'lida beminnat xizmat qilib kelmoqda.

Fitrat bolalar tarbiyani o'zi yashayotga atrof-muhit va atrofidagi bolalardan olishlarini ta'kidlaydi. U ijtimoiy muhitning bola tarbiyasiga katta ta'sir o'tkazishini isbotlab beradi. Fitrat o'zining asarida: "Dunyoda izzat va saodat tolibi bo'lmagan birorta qavm yo'q. Har bir millatning saodati va izzati, albatta, shu xalqning ichki intizomi va totuvligiga bog'liq. Tinchlik va totuvlik esa shu millat oilalarining intizomiga tayanadi",- deya yozadi.

Fitrat axloqi buzuq kishilarni maktabda muallimlik vazifasidagina emas, balki maktab qorovulligiga ham yaqinlashtirmaslikni juda to'g'ri harakat deb biladi.U o'z asarlarida vatanparvarlik, insonparvarlik, ozodlik, mehnatsevarlik, maqsad sari intilish, insonlarga mehrshafqatli bo'lish, o'z manfaatidan xalq manfaatini ustun qo'yish g'oyalarini ulug'laydi. Abdurauf Fitrat o'zining butun hayoti davomida milliy mustaqillikka erishish va mustamlakachilikka qarshi kurash, Yevropa davlatlari ilmi, texnikasi madaniyatidan o'rganish muammolarini tinimsiz targ'ib qilgan siymolardan biri sifatida barchaga, eng avvalo yoshlarga katta ibratdir.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Millat ma'naviyatini isloh etish, odamlarni ma'rifatli qilish, olamga ochiq nazar bilan boqishga o'rgatish va mudroq tafakkurni uyg'otishning eng asosiy omili sifatida jadidlar matbuotning qadrini baland ko'tardi. Ularning sa'y-harakatlari bilan amirlikda matbuot ham rivojlanadi. 1912-yilda 11-martda "Buxoroyi sharif" (forsiy tilda), hamda 14-iyulda "Turon" (turkiy tilda) nomli ilk jadid gazetalari nashr etiladi [6.40]. Ushbu gazetalar amirlikda madaniy-ma'rifiy ishlarni jonlantirishda muhim rol o'ynaydi. Gazetalarni moddiy jihatdan ta'minlash va nashr ishlarini yo'lga qo'yishda ma'rifatparvar jadidlar jonbozlikko'rsatishadi. Shulardan biri mashhur sayyoh, tabib va ma'rifatparvar Mirza Sirojiddin Hakim (1877-1914) bo'lib, u Istanbulda ta'lim olishidan tashqari, XX asr boshlarida Tehrondagi Amerika tibbiyot kolleji va Shveysariyadagi Bern universitetida tahsil olgan dastlabki o'zbek yoshlaridan biri bo'lgan. U o'zining 1912-yilda Yangi Buxoro (Kogon) da nashr etilgan "Tuhfayi ahli Buxoro" (Buxoro ahliga tuhfa) nomli asarida Yevropa va Sharq mamlakatlarida qilgan sayohatini tasvirlab, Buxoroni ham shunday madaniyati rivojlangan davlatlar safida ko'rishni istaydi [6.40]. Mirza Sirojiddin Hakim chet ellarda bo'lganida u yerdagi ta'lim tizimini ham yaxshi o'rganadi va Buxorodagi ta'lim bilan quyidagicha taqqoslaydi: Yevropada maktab va madrasalarni ko'rib o'zimizdagimaktab va madrasalar keldi, esladim-u, yuragim g'am va afsusga to'ldi. Nega bizni millatimiz ilmni shuncha xor qilib, uni tark etadi?... "Eron ulamolari ilm va san'atga g'ayratli, ishtiyoqli bo'lib, hamma shaharlarda maktablar ochgan. Tehronda jadid an'anaviy maktablari, dorulmuallimin, dorulfunun, siyosiy madrasa, harbiy madrasa, tibbiy madrasa mavjud. Muallimlari Farangiston (Fransiya)da tahsil olishgan. Sadriddin Ayniyning yozishicha, 1914-yil martda Buxoro jadidlari tomonidan kitob bilan savdo qiluvchi "Ma'rifat" kutubxonasi tashkil qilinadi. Bu kutubxonada Istanbul, Boku va Rossiyaning shaharlarida nashr qilingan asarlar ham bor edi. Shu yilda "Barakat shirkati" ham ochiladi. Shirkat amirlik hududlarida kitob do'konlari tashkil qilib, ziyo tarqatishni maqsad qilib qo'yadi. Xalq orasida ushbu shirkat "jadidlar shirkati" deb ham nom olgan

Jadid marifatparvarlar, pedagogik nazariyalarni o'rganish va amalga oshirish orqali o'quv jarayonini optimallashtirishga intilishadi. Ularning pedagogik nazariyalari quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:

1. Muhokama va amaliyotga asoslangan o'quv: Jadid marifatparvarlar, o'quv jarayonini muhokama va amaliyot asosida tashkil etishga intilishadi. Ular o'quvchilarga teorik bilimlarni amaliyotga o'tkazish, o'quvchilarning o'zlarini faollashtirish, o'z fikrlarini bayon etish imkoniyatini berish va o'quvchilarni o'zlashtirilgan bilimlarga qiziqtirishga intilishadi.

2. Individual o'quv: Jadid marifatparvarlar, o'quvchilarning individual xususiyatlari va talablari bilan hisoblashga intilishadi. Ular o'quvchilarning o'zlashtirilgano'quv yo'nalishlarini aniqlash, o'quvchilarni o'zlashtirilgan qo'llanmalardan foydalanishga yo'naltirish va har bir o'quvchiga alohida qo'llab-quvvatlash berishga intilishadi.

3. Kooperativ o'quv: Jadid marifatparvarlar, o'quvchilarning hamkorlik va hamkorlik qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga intilishadi. Ular o'quvchilarni guruh ishlariga qo'shish,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

bir-biriga yordam berish va o‘quvchilarning o‘zlarini bir-biriga o‘rgatish imkoniyatini berishga intilishadi.

4.Texnologiyalardan foydalanish: Jadid marifatparvarlar, texnologiyalardan foydalanishni o‘quv jarayonini yanada qulaylashtirish va o‘quvchilarning qiziqishlarini oshirish uchun muhim qilishadi. Ular interaktiv darsliklar, onlayn resurslar, interaktiv ta'lim platformalari va boshqa texnologiyalardan foydalanish orqali o‘quvchilarni qiziqtirish va o‘quv jarayonini yanada maqbul qilishga intilishadi.

5.O‘quv jarayonini shaxsiy yondashish: Jadid marifatparvarlar, o‘quvchilarga o‘zlarining o‘quv yo‘nalishlarida shaxsiy yondashish berishga intilishadi.

Ular o‘quvchilarni o‘zlarining maqsadlarini aniqlash, o‘zlarining o‘quv jarayonlarini rejalashtirish va o‘quvchilarni o‘zlarining o‘zlashtirilgan maqsadlariga erishishda yordam berishga intilishadi. Jadid marifatparvarlar, pedagogik nazariyalarni amaliyotga o‘tkazish va o‘quv jarayonini yangilashga intilishadi. Ular o‘quvchilarning faollashtirishini, o‘zlashtirilgan bilimlarni rivojlantirishini va shaxsiy yondashishlarini oshirishga intilishadi. Bu usul va nazariyalarni amalga oshirish orqali, jadid marifatparvarlar o‘quvchilarga yaxshi o‘quv imkoniyatlari va tajriba berishga imkon berishadi.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, adabiyotshunos va sharqshunos olim Ayniyning ilmiy-adabiy asarida buxorolik ijodkorlar to‘g‘risidagi ma’lumotlar muhim ilmiy va tarbiyaviy ahamiyatga ega bo‘lib, ular o‘tmishdagi Buxoro tarixi va ilmu ma’rifatini o‘rganishda qimmatli manba sifatida xizmat qila oladi. Eng asosiysi, adibning bu asari xalqimizning ma’naviy merosi bo‘lib, barkamol avlodni tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun ham u “Fan xalqqa boylik keltiradi”, deb yozgan edi. Ushbu fikr orqali aytish joizki, barcha insonlar ilm olish orqali Vatanni ravnaqini yuksaltirish, jamiyatda o‘z o‘rniga ega bo‘lish hamda yot g‘oyalarga qarshi kurashish immunitetini shakllantiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ш.М.Мирзиёев. Билимли авлод – буюк келажакнинг, тадбиркор халқ – фаровон ҳаётнинг, дўстона ҳамкорлик эса тараққиётнинг кафолатидир. - Тошкент:_- “Ўзбекистон” – 2019. -Б.21.
2. Мирзо Сирожиддин Ҳаким. Туҳафи аҳли Бухоро (Сафарнома). Душанбе, “Адиб”, 1992.
3. Айний С. Бухоро инқилоби тарихи учун материаллар // Асарлар. 8 томлик. I том. Нашрга тайёрловчи Мажид Ҳасаний. –Тошкент: Ўз ССР Давлат бадиий адабиёт нашриёти, 1963.
4. Bobojonova Feruza. Buxoro amirligida ta’lim tizimi (XIX asr oxiri – XX asr boshlari) /F. Bobojonova; -Toshkent: ,,Adib’’ nashriyoti, 2014.
5. Жамолова Д. Тарихнинг номаълум саҳифалари / Домла Икромнинг «Машҳур бидъатлар баёни» асари ҳақида. – Тошкент: 2020. № 7.
6. Ahmedov, Sirojiddin, Rajabov Qahramon (2000-2005). “Jadidchilik”. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

7. “Jadidizm”. Ensiklopedik lug‘at. Toshkent: O‘zbek sovet ensiklopediyasi bosh redaksiyasi. 1988. p. 271.
8. “Jadidizm”. O‘zbek sovet ensiklopediyasi. 4. Toshkent: O‘zbek sovet ensiklopediyasi bosh redaksiyasi. 1973. 278-279 b.
9. Markaziy Osiyo XX asr boshida: islohotlar, yangilanish, taraqqiyot va mustaqillik uchun kurash, Toshkent, 2001.
10. O‘zbekiston tarixi: yangi nigoh. Jadidlar harakatidan milliy mustaqillikka qadar, Toshkent, 1998
11. Jadidchilik: islohot, yangilanish, mustaqillik va taraqqiyot uchun kurash, Toshkent, 1999.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

TA’LIM TASHKILOTIDA TASHKILIY O‘ZGARISHLARNI BOSHQARISHNING MOSLASHUVCHAN LOYIHAVIY MODELI SAMARADORLIGINI BAHOLASHNING METODOLOGIK VOSITALARI

Panferova Irina Vitalievna, PhD, Toshkent shahridagi Puchon Universiteti professori, O‘zbekiston, Tashkent, ORCID: 0000-0002-5049-5078

Annotatsiya

KIRISH: ta'lim tashkilotidagi tashkiliy o'zgarishlarning barqarorligini baholash uchun uslubiy vositalarni ishlab chiqishning dolzarbligi asoslanadi. Strukturaviy va mazmunli yangilik-boshqaruvning adaptiv – dizayn modeli (APMU) taqdim etildi, uning tuzilishi iterativlik va transparentlik tamoyillariga asoslanadi. Asosiy o'zgaruvchilar operatsiya qilindi: o'lchanadigan ko'rsatkichlar – ta'lim tashkilotining faolligining ob'ektiv mezoni sifatida moslashuvchanlik indeksi (IA) va xodimlarning o'zgarishlarni idrok etishini aks ettiruvchi qarshilik indeksi (IC) joriy etildi.

MAQSAD: ushbu tadqiqotda ta’lim tashkilotlaridagi o‘zgarishlarining barqarorlashtirishni, zamonaviy ta'lim tizimi innovatsiyalarning intensiv integratsiyasi bilan bog'liq chuqur o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Jamiyatning mutaxassislarni tayyorlash sifati va tezligiga bo'lgan talablarining evolyutsiyasi an'anaviy, direktiv boshqaruv modellaridan innovatsiyalarning barqarorligi va izchilligini ta'minlaydigan moslashuvchan, proaktiv usullarga o'tish zarurligini taqozo etadi.

MATERIAL VA METODLAR: gipotezani har tomonlama tekshirishni ta'minlash va tashkiliy o'zgarishlar fenomenining ko'p o'lchovliligini hisobga olish uchun miqdoriy ma'lumotlarning statistik ishonchliligini sifat xususiyatlarini tushunish chuqurligi bilan birlashtirgan aralash yondashuv (Mixed Methods Approach) qo'llanilgan (P. Bazeley, 2015).

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot doirasida o'tkazilgan nazariy va uslubiy tahlilning markaziy natijasi ta'lim tashkilotidagi tashkiliy o'zgarishlarni boshqarishning adaptiv-dizayn modelini (Apmu) ishlab chiqishdir. Modelning tarkibiy va mazmunli yangiligi direktivadan tizim, faoliyat va axborot yondashuvlari tamoyillarini birlashtirgan proaktiv (moslashuvchan) boshqaruvga o'tishdan iborat.

XULOSA: APMUNI joriy etish va adaptivlikni oshirish o'rtasidagi sabab-oqibat munosabatlarini tekshirish uchun eg va kg shakllanishi bilan eksperimental strategiya qo'llaniladi. ushbu yondashuv tizimli yondashuvning asosiy elementidir, chunki u APU modelining mustaqil o'zgaruvchi sifatida ta'sirini ajratishga imkon beradi.

Kalit so‘zlar: tashkiliy o'zgarishlar, ta'lim tashkiloti, adaptiv dizayn boshqaruv modeli, operatsion, proaktivlik, moslashuvchanlik indeksi, qarshilik indeksi.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТАРИЙ ОЦЕНКИ ЭФФЕКТИВНОСТИ АДАПТИВНО-ПРОЕКТНОЙ МОДЕЛИ УПРАВЛЕНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННЫМИ ИЗМЕНЕНИЯМИ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Панферова Ирина Витальевна, PhD, профессор Университета Пучон, Узбекистан, Ташкент, ORCID: 0000-0002-5049-5078

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: обоснована актуальность разработки методических средств оценки устойчивости организационных изменений в образовательной организации. Представлено структурное и содержательное новшество-адаптивно – проектная модель управления (АПМУ), структура которой основана на принципах итеративности и прозрачности. Были оперированы основные переменные: измеряемые показатели – индекс гибкости (ИА) как объективный критерий активности образовательной организации и индекс сопротивления (ИС), отражающий восприятие сотрудниками изменений.

ЦЕЛЬ: в настоящем исследовании отмечается стабилизация изменений в образовательных организациях, современная система образования претерпевает глубокие изменения, связанные с интенсивной интеграцией инноваций. Эволюция требований общества к качеству и скорости подготовки специалистов диктует необходимость перехода от традиционных, директивных моделей управления к гибким, упреждающим методам, обеспечивающим стабильность и согласованность инноваций.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: для обеспечения всесторонней проверки гипотезы и учета многомерности явления организационных изменений применялся смешанный подход (Mixed Methods approach), сочетающий статистическую достоверность количественных данных с глубиной понимания качественных характеристик (п. Baseley, 2015).

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: центральным результатом теоретико-методического анализа, проведенного в рамках исследования, является разработка адаптивно-проектной модели управления организационными изменениями в образовательной организации (Апму). Структурная и содержательная новизна модели заключается в переходе от директивного к упреждающему (гибкому) управлению, сочетающему принципы системного, деятельностного и информационного подходов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: центральным результатом теоретико-методического анализа, проведенного в рамках исследования, является разработка адаптивно-проектной модели управления организационными изменениями в образовательной организации (Апму). Структурная и содержательная новизна модели заключается в переходе от директивного к упреждающему (гибкому) управлению, сочетающему принципы системного, деятельностного и информационного подходов.

Ключевые слова: организационные изменения, образовательная организация, адаптивно-проектная модель управления, операционализация, проактивность, индекс адаптивности, индекс сопротивления.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

METHODOLOGICAL TOOLS FOR ASSESSING THE EFFECTIVENESS OF AN ADAPTIVE-PROJECT MODEL FOR MANAGING ORGANIZATIONAL CHANGE IN AN EDUCATIONAL ORGANIZATION

Panferova Irina Vitalievna, PhD, professor at Bucheon University in Tashkent, Uzbekistan. ORCID: 0000-0002-5049-5078

Annotation

INTRODUCTION: the relevance of the development of methodological tools for assessing the stability of organizational changes in an educational organization is based. A structural and meaningful innovation was presented – the adaptive-design model of management (APMU), the structure of which is based on the principles of iterativity and transparency. The main variables were operated on: measurable indicators – the flexibility index (IA) and the resistance index (IC), reflecting the perception of change by employees, were introduced as objective criteria for the activity of the educational organization.

AIM: in this study, the stabilization of their changes in educational organizations, the modern educational system is experiencing deep changes associated with the intensive integration of innovations. The evolution of society's requirements for the quality and speed of training professionals necessitates the transition from traditional, directive management models to flexible, proactive methods that ensure the stability and consistency of innovation.

MATERIALS AND METHODS: to ensure a comprehensive examination of the hypothesis and take into account the multidimensionality of the phenomenon of organizational changes, a mixed approach (Mixed Methods Approach) was used, combining the statistical reliability of quantitative data with the depth of understanding of qualitative characteristics (P. Bazeley, 2015).

DISCUSSION AND RESULTS: the Central result of the theoretical and methodological analysis carried out within the framework of the study is the development of an adaptive-design model (Apmu) for managing organizational changes in an educational organization. The structural and meaningful novelty of the model consists in the transition from directive to proactive (flexible) management, which combines the principles of system, activity and information approaches.

CONCLUSION: An experimental strategy with the formation of eg and kg is used to test the causal relationships between the introduction of APMU and increased adaptability. this approach is a key element of the systematic approach as it allows for the separation of the effects of the APU model as an independent variable.

Keywords: organizational change, educational organization, adaptive design management model, operational, proactivity, flexibility index, resistance index.

Современная образовательная система претерпевает глубокую трансформацию, связанную с интенсивной интеграцией инноваций. Эволюция требований общества к качеству и скорости подготовки специалистов диктует необходимость перехода от традиционных, директивных моделей управления к

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

гибким, проактивным методам, способным обеспечить устойчивость и системность нововведений. В контексте глобальной модернизации образования, ключевой задачей становится не просто внедрение новшеств, а эффективное управление организационными изменениями, минимизирующее сопротивление персонала и повышающее адаптивную способность образовательной организации как открытой системы (I. Panferova & N. Sobirova, 2025).

Что касается моделей и подходов к управлению изменениями, в рамках исследования было установлено отсутствие универсальности подходов: успешные изменения зависят от выбора и адаптации адекватных моделей, при этом ни одна из них не является универсальной, и каждая имеет свои ограничения (например, поэтапные модели – недостаток гибкости). Также наблюдается синтез теорий: на микроуровне, в рамках отдельной школы, применяются как классические модели (K. Lewin, 1951; Дж. Коттер, 2006), так и современные подходы, ориентированные на самоорганизацию и непрерывное улучшение (У.Э. Деминг, 2009). В результате, наиболее эффективным признана эффективность интеграции: интегративный подход, сочетающий элементы разных теорий и включающий концепцию "распределённого лидерства", что повышает гибкость и вовлеченность коллектива (Н.Н. Давыдова, 2020; Е.С. Заир-Бек, 2022; Е.Я. Ямбург, 2024).

Для обеспечения комплексной верификации гипотезы и учета многоаспектности феномена организационных изменений применен смешанный подход (Mixed Methods Approach), сочетающий статистическую достоверность количественных данных с глубиной понимания качественных характеристик (P. Bazeley, 2015).

Для оценки уровня Ис и степени вовлеченности широкого круга субъектов было организовано анкетирование. Опрос проводился дважды (на констатирующем и результирующем этапах) с использованием 5-уровневой шкалы Лайкерта (Б. Деррик, П. Уайт, 2017).

Содержание включает блоки, фокусирующиеся на восприятии информированности, факторах сопротивления и эффективности коммуникаций (G.A. Mkrtychyan, E.E. Voilokova, 2015). При обработке данных применяется t-критерий Стьюдента (Biometrika, 6, 1908) для сравнения средних значений по шкалам Ис между экспериментальной группой (ЭГ) и контрольной группой (КГ), что обеспечивает статистическую значимость различий.

Для обеспечения объективной оценки и доказательства институционализации принципов АПМУ, а также для выявления причинно-следственных связей, не обнаруживаемых количественно, в исследовании используются качественные методы: интервью и анализ документации (A. Bryman, 2006).

Интервью (полу структурированное) было организовано для выявления причинно-следственных связей, не обнаруживаемых количественно (в рамках деятельностного подхода). При этом акцент был сделан на фокусирование на итеративность и гибкость процесса принятия решений на основе вопросов, направленных на описание фаз "Check" и "Act".

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Контент-анализ документации был использован для объективной оценки и доказательства институционализации принципов АПМУ (например, закрепление положений о проектном управлении в локальных актах образовательной организации).

Центральным результатом теоретико-методологического анализа, проведенного в рамках исследования, является разработка адаптивно-проектной модели управления (АПМУ) организационными изменениями в образовательной организации. Структурно-содержательное новшество модели заключается в переходе от директивного к проактивному (гибкому) управлению, интегрирующему принципы системного, деятельностного и информационного подходов.

Структура АПМУ базируется на трех функциональных блоках:

Блок I. Управление портфелем изменений (стратегический уровень) обеспечивает принцип декомпозиции, то есть трансформирует реформы в управляемый портфель проектов.

Блок II. Итеративное проектное управление (оперативный уровень) реализует принцип итеративности, то есть способствует прохождению циклов Plan-Do-Check-Act для повышения индекса адаптивности (Иа).

Блок III. Обеспечение и закрепление ресурсов (институциональный уровень) отвечает за принцип транспарентности и вовлечения, то есть подразумевает преодоление сопротивления (Ис) и институционализацию изменений.

Для практической имплементации модели разработан пятистадийный алгоритм, где ключевой является Стадия 3 (Реализация итерационного цикла). Данная стадия позволяет проектным командам оперативно вносить корректировки (Act), что является прямым механизмом повышения Иа. Функциональность АПМУ обусловлена комплексом организационно-педагогических условий (ОПУ), среди которых критически выделяются кадрово-компетентностное обеспечение и ресурсно-временная диспетчеризация.

Таким образом, разработанный методологический инструментарий, включающий t-критерий Стьюдента, индекс адаптивности (Иа) и индекс сопротивления (Ис), обеспечивает комплексную и объективную верификацию выдвинутой гипотезы. Применение смешанного подхода (Mixed Methods Approach) позволяет сочетать статистическую достоверность количественных данных с глубиной понимания качественных характеристик (K. Koskey & V. Stewart, 2013), что является необходимым условием для оценки эффективности структурно-содержательного новшества. Теоретико-методологическое обоснование полностью обеспечило структурно-содержательную и методическую основу исследования в ходе экспериментальной апробации.

Для верификации причинно-следственной связи между внедрением АПМУ и повышением адаптивности используется экспериментальная стратегия с формированием ЭГ и КГ. Данный подход является ключевым элементом системного подхода, поскольку позволяет изолировать влияние модели АПУ как независимой переменной.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Контрольная группа (КГ) работает по традиционной, директивной (неадаптивной) модели. Экспериментальная группа (ЭГ) реализует организационные изменения с использованием методических элементов модели АПУ.

Принцип изоморфности соблюден, поскольку группы сопоставимы по базовым параметрам (тип образовательной организации, стаж персонала) и исходным показателям Ис и Иа (М.А. Колотовченко, Р.И. Хотеева, 2023).

Использование t-критерия Стьюдента для сравнения ЭГ и КГ обеспечивает высокую внутреннюю валидность исследования (A.J. Onwuegbuzie & R.B. Johnson, 2006). Статистически значимые различия между группами по ключевым метрикам свидетельствуют, что повышение Иа является результатом именно внедрения АПМУ, а не общеобразовательных тенденций. Более того, диагностика Ис позволяет верифицировать гипотезу о том, что вовлечение учителя (субъекта инновационной деятельности) в процесс совместной оценки и планирования в рамках АПУ статистически значимо снижает уровень сопротивления по сравнению с традиционной директивной трансляцией новшеств.

Таким образом, теоретико-методологическое обоснование позволило разработать структурно-содержательное новшество – Адаптивно-Проектную Модель Управления (АПМУ) и комплексный методологический инструментарий для ее эмпирической верификации. Центральный результат заключается в операционализации ключевых переменных, введении индекса адаптивности (Иа) как объективного критерия гибкости образовательной организации, и индекса сопротивления (Ис), отражающего субъективное восприятие изменений. Применение смешанного подхода, статистического и эмпирического методов (t-критерий Стьюдента, интервью) и экспериментальной стратегии обеспечило высокую валидность и доказательность выводов. Внедрение АПМУ, основанной на принципах итеративности и транспарентности, позволило статистически значимо повысить адаптивность образовательной организации и снизить уровень сопротивления педагогического персонала.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Panferova, I., Sobirova, N. (2025). Management of Innovation Processes in the Modern School. *The American Journal of Social Science and Education Innovations*, Volume 07, Issue 12, 22-25.
2. https://doi.org/10.37547/tajssei/Volume07Issue12-04
3. Lewin, K. (1951). Field theory in social science: selected theoretical papers. New York: Harper & Row.
4. Коттер, Д.П. (2006). Впереди перемен / Джон П. Коттер; пер. с англ. – Москва: Олимп-Бизнес, 256 с.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

5. Деминг, Э.У. (2009). Выход из кризиса: новая парадигма управления людьми, системами и процессами / Эдвардс Деминг; пер. с англ. — Москва: Альпина Паблишер, 370 с.
6. Давыдова Н.Н. (2020). Управление процессами самоорганизации общеобразовательного учреждения. *Образование и наука*, № 11 (79).
7. Заир-Бек Е.С. (2022). Моделирование системы управления современной общеобразовательной школой с позиций системного подхода. *Вестник Тамбовского университета. Серия: Гуманитарные науки*, № 7 (111), С. 202-212.
8. Ямбург Е.Я. (2024). Проектирование модели управления в общеобразовательной школе в условиях реализации социального партнерства. *Педагогика и современность*, Т. 2, № 2, С. 81-90.
9. Bazeley, P. (2015). Mixed Methods in Management Research: Implications for the Field. *The Electronic Journal of Business Research Methods*, 13(1), 27-35.
10. Деррик Б., Уайт П. (2017). Сравнение двух выборок, полученных в результате индивидуального опроса по шкале Лайкерта. *Международный журнал математики и статистики,* 18 (3), 1-13.
11. Mkrtychyan, G.A., Voilokova, E.E. (2015). Personnel resistance to change as the assessment element of HR managers. *Vestnik of Lobachevsky State University of Nizhni Novogorod. Series: Social Sciences*, No1 (37), 45-52.
12. Biometrika, 6 (1908), pp. 1–25, reprinted on pp. 11–34 in “Student’s” Collected Papers, Edited by E. S. Pearson and John Wishart with a Foreword by Launce McMullen, Cambridge University Press for the Biometrika Trustees, 1942.
13. Bryman, A. (2006). Integrating quantitative and qualitative research: How is it done? *Qualitative Research*, 6(1), 97-113.
14. Koskey, K., & Stewart, V. (2013). A Concurrent Mixed Methods Approach to Examining the Quantitative and Qualitative Meaningfulness of Absolute Magnitude Estimation Scales in Survey Research. *Journal of Mixed Methods Research*, 8(2), 180-202.
15. Колотовченко, М.А., Хотеева, Р.И. (2023). Взаимосвязь уровня стрессоустойчивости и адаптации к выполнению профессиональных задач у сотрудников полиции. Психология личности в трансформирующемся мире: воспитание, развитие, социализация. *Сборник материалов Международной научно-практической конференции*. Калуга: Калужский государственный университет им. К. Э. Циолковского, С. 109-117.
16. Onwuegbuzie, A. J., & Johnson, R. B. (2006). The validity issue in mixed research. *Research in the Schools*, 13(1), 48-63.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA ERTAKTERAPIYA VOSITASIDA METAKOGNITIV KO‘NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH SAMARADORLIGI

Muxiddinova Dilfuza Sherdor qizi, Chirchiq davlat pedagogika universiteti “Maktabgacha va boshlang’ich ta’lim metodikasi” kafedrasi o’qituvchisi Toshkent, O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada maktabgacha 5–7 yoshdagi bolalarda metakognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirishda ertakterapiya texnologiyalaridan foydalanish asosida olib borilgan tajriba-sinov ishlarining mazmuni, bosqichlari va natijalari yoritilgan. Tadqiqot aniqlovchi, shakllantiruvchi va yakunlovchi bosqichlarda tashkil etilib, tajriba va nazorat guruhlari misolida metakognitiv jarayonlarning rivojlanish darajalari qiyosiy tahlil qilindi. Ovoz chiqarib o‘ylash, jurnalist metodi, kross-sektor va so‘rovnoma kabi metodlardan foydalanish bolalarning tahlil qilish, taqqoslash, refleksiya va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatgani statistik jihatdan asoslandi. Olingan natijalar ertakterapiya texnologiyalarining maktabgacha ta’lim jarayonida didaktik samaradorlikni oshirishdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

MAQSAD: maktabgacha 5–7 yoshdagi bolalarda metakognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirishda ertakterapiya texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik samaradorligini aniqlash, ushbu texnologiyalar asosida tashkil etilgan ta’lim-tarbiyaviy faoliyatning mazmuni va natijalarini ilmiy asoslash hamda amaliyot uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat

MATERIAL VA METODLAR: tadqiqot jarayonida pedagogik kuzatuv, so‘rovnoma, suhbat, tajriba-sinov, qiyosiy tahlil hamda matematik-statistik metodlardan foydalanildi. Tajriba-sinov ishlari aniqlovchi, shakllantiruvchi va yakunlovchi bosqichlarda tashkil etilib, tajriba va nazorat guruhlari misolida olib borildi. Shuningdek, ovoz chiqarib o‘ylash, jurnalist metodi, kross-sektor yondashuvi va ertakterapiya asosidagi interfaol mashg‘ulotlar metakognitiv jarayonlarni rivojlantirish vositasi sifatida amaliyotga joriy etildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijalari ertakterapiya texnologiyalari asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bolalarning tahlil qilish, taqqoslash, refleksiya va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatganini tasdiqladi. Tajriba guruhi tarbiyalanuvchilarida metakognitiv ko‘nikmalarning yuqori va o‘rta darajalari ko‘rsatkichlarining barqarorligi kuzatildi, natijalar Styudent va Pirson mezonlari asosida statistik jihatdan asoslandi. Bu esa tanlangan metodikaning didaktik va amaliy samaradorligini ko‘rsatadi.

XULOSA: xulosa qilib aytganda, ertakterapiya texnologiyalaridan foydalanish maktabgacha ta’lim jarayonida bolalarda metakognitiv ko‘nikmalarni rivojlantirishning samarali vositasi ekanligi aniqlandi. Tadqiqot natijalari ushbu yondashuv bolalarning bilish jarayonlarini faollashtirish, mustaqil va ijodiy fikrlashini rivojlantirish hamda ta’lim sifatini oshirishga xizmat qilishini ko‘rsatdi. Ishlab chiqilgan metodik tavsiyalar

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

maktabgacha ta’lim tashkilotlari amaliyotida qo‘llash uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, metakognitiv ko‘nikmalar, ertakterapiya texnologiyalari, tajriba-sinov ishlari, refleksiya, interfaol metodlar.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ РАЗВИТИЯ МЕТАКОГНИТИВНЫХ НАВЫКОВ ПОСРЕДСТВОМ СКАЗОЧНОЙ ТЕРАПИИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Мухиддинова Дилфуза Шердор Кизи, Чирчикский государственный педагогический университет Преподаватель кафедры «Методология дошкольного и начального образования», Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: рассматриваются содержание, этапы и результаты экспериментальной работы, проведенной на основе использования технологий сказочной терапии в развитии метакогнитивных навыков у детей дошкольного возраста 5–7 лет. Исследование было организовано по объяснительному, формирующему и заключительному этапам, а сравнительный анализ уровней развития метакогнитивных процессов был проведен на примере экспериментальной и контрольной групп. Статистически обосновано, что использование таких методов, как «размышление вслух», журналистский метод, межсекторальный подход и анкетирование, оказало положительное влияние на формирование у детей навыков анализа, сравнения, рефлексии и самостоятельного мышления. Полученные результаты подтверждают важность технологий сказочной терапии в повышении дидактической эффективности в процессе дошкольного образования.

ЦЕЛЬ: целью данной статьи является определение педагогической эффективности применения технологий сказочной терапии в развитии метакогнитивных навыков у детей дошкольного возраста 5–7 лет, научное обоснование содержания и результатов образовательной деятельности, организованной на основе этих технологий, и разработка методических рекомендаций для практики.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в процессе исследования использовались педагогическое наблюдение, анкетирование, интервью, экспериментальные тесты, сравнительный анализ, а также математико-статистические методы. Экспериментальные тесты были организованы в объяснительном, формирующем и заключительном этапах и проводились на примере экспериментальной и контрольной групп. Также в практику были внедрены методы «думай вслух», журналистские методы, межсекторные подходы и интерактивные упражнения на основе сказочной терапии как средства развития метакогнитивных процессов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты проведенных экспериментальных исследований подтвердили, что занятия, организованные на

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

основе технологий сказочной терапии, оказали положительное влияние на развитие у детей навыков анализа, сравнения, рефлексии и самостоятельного мышления. В экспериментальной группе наблюдалась стабильность показателей высокого и среднего уровней метакогнитивных навыков, результаты были статистически обоснованы по критериям Стьюдента и Пирсона. Это свидетельствует о дидактической и практической эффективности выбранной методики.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в заключение установлено, что использование технологий сказочной терапии является эффективным средством развития метакогнитивных навыков у детей в процессе дошкольного образования. Результаты исследования показали, что такой подход способствует активации познавательных процессов детей, развитию самостоятельного и творческого мышления, а также повышению качества образования. Разработанные методические рекомендации имеют важное научное и практическое значение для использования в практике дошкольных образовательных организаций.

Ключевые слова: дошкольное образование, метакогнитивные навыки, технологии сказочной терапии, экспериментальная работа, рефлексия, интерактивные методы.

EFFECTIVENESS OF DEVELOPING METACOGNITIVE SKILLS THROUGH FAIRYTALE THERAPY IN PRESCHOOL CHILDREN

Mukhiddinova Dilfuza Sherdor kizi, Chirchik State Pedagogical University
Teacher of the Department of “Preschool and Primary Education Methodology”, Toshkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: stages and results of experimental work conducted on the basis of the use of fairy tale therapy technologies in the development of metacognitive skills in preschool children aged 5–7. The study was organized into explanatory, formative and final stages, and a comparative analysis of the levels of development of metacognitive processes was carried out on the example of experimental and control groups. It was statistically substantiated that the use of methods such as thinking aloud, journalistic method, cross-sector and questionnaires had a positive effect on the formation of children's skills of analysis, comparison, reflection and independent thinking. The results obtained confirm the importance of fairy tale therapy technologies in increasing didactic efficiency in the preschool education process.

AIM: the purpose of this article is to determine the pedagogical effectiveness of using fairy tale therapy technologies in the development of metacognitive skills in preschool children aged 5–7, to scientifically substantiate the content and results of educational activities organized on the basis of these technologies, and to develop methodological recommendations for practice.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MATERIALS AND METHODS: in the research process, pedagogical observation, questionnaires, interviews, experimental tests, comparative analysis, and mathematical and statistical methods were used. Experimental tests were organized in explanatory, formative, and final stages and were conducted on the example of experimental and control groups. Also, think-aloud, journalistic methods, cross-sector approaches, and interactive exercises based on fairy tale therapy were introduced into practice as a means of developing metacognitive processes.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the conducted experimental studies confirmed that classes organized on the basis of fairy tale therapy technologies had a positive effect on the development of children's skills of analysis, comparison, reflection and independent thinking. Stability of indicators of high and medium levels of metacognitive skills was observed in the experimental group, the results were statistically substantiated based on the Student and Pearson criteria. This indicates the didactic and practical effectiveness of the selected methodology.

CONCLUSION: in conclusion, it was found that the use of fairy tale therapy technologies is an effective means of developing metacognitive skills in children in the process of preschool education. The results of the study showed that this approach serves to activate children's cognitive processes, develop independent and creative thinking, and improve the quality of education. The developed methodological recommendations are of significant scientific and practical importance for use in the practice of preschool educational organizations

Keywords: preschool education, metacognitive skills, fairy tale therapy technologies, experimental work, reflection, interactive methods.

Barchamizga ayonki, tajriba-sinov ishlarini olib borish amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqot ishining muhim qismlaridan biri hisoblanadi. O'tkaziladigan tajriba-sinov ishidan ko'zlangan maqsad ta'lim-tarbiyaviy jarayonda aniqlangan muammolarni bartaraf etish uchun xizmat qiluvchi muhim metodik tavsiyalar va tadqiqot yo'nalishida ta'lim samaradorligiga erishishga salmoqli xissa qo'shadigan ilmiy dalillarga asoslangan takliflar ishlab chiqish va ularni amaliyotga qo'llanganda qanday natijalarga erishilganligini yoritib beruvchi bo'lim hisoblanadi.

Mazkur tadqiqot ishimiz Maktabgacha 5-7 yoshdagi bolalarda metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirishda ertakterapiya texnologiyalaridan foydalanish bo'yicha olib borilgan tajriba-sinov ishlari quyidagi bosqichlarga bo'lib olindi;

- Aniqlovchi-ta'kidlovchi bosqichi
- Shakllantiruvchi bosqich
- Yakunlovchi-statistik bosqich
- Olingan so'rovnomalarda bolalarning metakognitiv ko'nikmalarini rivojlantirishga asoslanib, unda tarbiyalanuvchilarning narsa va hodisalarni anglashi, berilayotgan turli ma'lumotlarni tahlil qila olishi va ularni bir-biridan farqlashi,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

umumiy xulosaga kelishi va o'zi uchun zarur axborotlarni ajratib olishi harakat qilish darajalari bo'yicha tahlil qilindi.

Tajriba-sinov ishining aniqlashtiruvchi bosqichidan so'ng tashkilotdagi tarbiyalanuvchilar tajriba guruhi va nazorat guruhlariga bo'lib olindi. Nazorat guruhidagi tarbiyalanuvchilarga avvaldan qo'llanilib kelingan ya'ni, an'anaviy metodikalar asosida, tajriba guruhida esa – ertakterapiya texnologiyalari asosida metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish asosida tavsiya etilgan faoliyat ishlanmalari va texnologiyalar qo'llanildi. Bunda tarbiyachi-pedagoglarga tajriba guruhidagi faoliyatlarni tashkil etish bo'yicha namunaviy faoliyat ishlanmalari va texnologiyalari ishlab chiqilib, qo'llash uchun tavsiya etildi. (ilovada)

Tajriba-sinov ishlarining shakllantiruvchi bosqichidan keyin, tarbiyalanuvchilardan olingan natijalar umumlashtirildi va tahlil ishlari olib borildi. Xulosalarni chiqarishda bolalarning berilgan topshiriq va vazifalarga mustaqil, ijodiy yondashuvlariga hamda fikrlash jarayonining aniq va tushunarliligi, bildirgan fikriga mos dalillar keltirishi, ma'lumotlardan yakuniy xulosa chiqarib fikrini tugallay olishi kabi ko'rsatkichlar belgilab olindi.

Tajriba-sinov ishlarini olib borishda metabilish jarayonlarini rivojlantiruvchi quyidagi metod turlarini aniqladik va amaliyotda qo'lladik:

- *Ovoz chiqarib o'ylash.* Ushbu metod tarbiyalanuvchilarda ko'rgan, kuzatgan va o'rgangan narsalari haqida ovoz chiqarib gapirish va fikr yuritishga asoslangan.

- *Jurnalist metodi*. Tarbiyalanuvchilar bilan olib borilgan turli xil suhbat, savol-javoblar jarayonida ular amalga oshirayotgan harakatlarni kuzatish va tahlil qilishni o'rganadilar. Tarbiyachi yoki biror boshqa bola jurnalist obrazida gavdalanadi. Pedagog tomonidan tayyorlangan mavzu bolalar uchun qiziqarli, dolzarbligini yo'qotmagan va tarbiyalanuvchilarni mushohada qilishga undovchi mavzu tanlanishi maqsadga muvofiq. Jurnalist esa, aynan shu mavzu doirasida qolgan bolalarga savollar bilan yuzlanadi.

- *Ta'limda kross-sektor*. Mazkur jarayonda bolalarga bir yoki bir nechta topshiriq va muammoli vaziyatlarga qanday yo'l topishi, fikr yuritishi, qobiliyatini qay darajada ishga solishi haqida ma'lumot beradi.

- *So'rovnoma*. Tadqiqot ishi olib borilayotgan mavzuga oid ma'lumotlarnda aniq, tushunarli va lo'nda holatda javob olishga yordam beruvchi sharoit yaratadi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim – tarbiya jarayonlarida metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradigan metodlarni amaliyotda qo'llash davri 2023-2026 yillarni o'z ichiga olib, bu davr mobaynida turli xil mavzudagi materiallar tayyorlandi:

✓ Metakognitiv ko'nikmalarni shakllantirishga asoslangan mashg'ulotlar tashkil etildi va ushbu faoliyatlar jarayonida mualliflik texnologiyalarini amaliyotda qo'llab ko'rildi;

✓ Tarbiyalanuvchilar bilan ishlashda ertakterapiya texnologiyalari bilan ishlashga nisbatan qiziqish va xohishlari o'rganildi;

✓ Tajriva-sinov davrida pedagog-xodimlar bilan yakka tartibda va guruhli suhbatlar tashkil etilib, belgilab olingan reja bo'yicha amalga oshiriladigan ishlar yuzasidan maslahatlar berildi;

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

✓ Tadqiqot ishimizning tajriba-sinov qismining boshida va oxirida foydalaniladigan nazorat usullari va shakllari haqida ma'lumot berilib, sinov oxirida barcha natijalar jamlanildi va umum-yakuniy xulosalar olindi;

Tarbiyachi-pedagoglar uchun ta'lim-tarbiyaviy faoliyatda qo'llaniladigan ertakterapiya texnologiyalari asosida metakognitiv jarayonlarni rivojlantirishga oid metodik tavsiyalar ishlab chiqildi. Soha vakillari tomonidan olib borilayotgan har bir faoliyatni "Motivatsiya-Idrok-Tafakkur" kabi mantiqan bosqichlarga bo'lingan holda tashkil etishda tarbiyalanuvchilarning aqliy mehnat qilishlariga turtki beruvchi hamda har bir bolaning shaxsiy qobiliyatlari va imkoniyatlaridan kelib chiqqan holda yondashish, bildirilayotgan har bir fikrni xurmat qilish, tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash, faoliyatda tarbiyalanuvchilar erkin faoliyat olib borishlari uchun kerakli didaktik vositalardan unumli foydalanish, ertakterapiya texnologiyalari asosida tashkil etilayotgan mashg'ulotlar uchun metod va texnologiyalarni to'g'ri tanlash va boshqalar berilgan tavsiyalar zamirida aks etadi.

O'quv-tarbiyaviy faoliyat turli xil interfaol metodlardan unumli foydalanilgan holda tashkil etilib, tarbiyalanuvchilarni faqat taqlid qilishga emas, balki o'yin faoliyati davomida ularning o'z qiziqishlaridan kelib chiqqan holda ijtimoiy- siyosiy, maishiy va ishlab chiqarishga oid mavzular asosidagi syujetli-rolli o'yinlarni o'ynash jarayonida har xil topshiriqlar berib borildi.

Tajriba ishlarini olib borish mobaynida, tarbiyalanuvchilarda metakognitiv ko'nikmalarni shakllantirishga asoslangan jarayonlarni amaliy holatda qanday qo'llanilishini tadbiq etib ko'rdik. Faoliyat jarayonida tarbiyachi tomonidan mustaqil shaxsni tarbiyalash, bolalarning madaniy va ma'naviy dunyosini boyitish orqali har tomonlama yetuk bolalarni ta'limning keyingi bosqichiga sifatli bilim bilan borishlari nechog'lik muhim jarayonligi aniqlandi.

Ertakterapiya texnologiyalari vositasida metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish metodikasini amalda qo'llash natijasida:

1) "Ilk qadam" Davlat o'quv dasturi asosida tarbiyalanuvchilarning metakognitiv ko'nikmalarining shakllanganlik darajasini aniqlash;

2) Bolalarning bugungi kunda bilim olishidagi aniqlangan lakunalarni to'ldirish va shu bilan birga tashkilotlardagi o'quv-tarbiyaviy ta'lim sifatini oshirishga qaratilgan ishlarni rejalashtirish;

3) Ta'limiy-tarbiyaviy muhitni yaxshilashda zamonaviy metodik va didaktik, pedagogik texnologiyalarni amaliyotda qo'llashdagi qiyinchiliklarni aniqlash va bartaraf etish bo'yicha bir qator vazifalarni belgilab olindi;

O'tkazilgan tajriba-sinov ishlarining kutilgan natijalarni berishida uning maxsus texnologiyalar va metodlar asosida olib borilganligi, pedagogik imkoniyatlarning optimalligi, tajriba-sinov ishlari tashkil etadigan maydonlarining geografik joylashuv, natijalarning sifatini belgilovchi mezonlarning ishlab chiqilishi va yakunlovchi ko'rsatkichlarning matematik-statistik tahlili bilan izohlanadi.

Mazkur tadqiqot ishimizni olib borishda tajriba-sinov ishlaridan ko'zlangan asosiy faraz – maktabgacha 5-7 yoshdagi bolalarda metakognitiv ko'nikmalarini ertakterapiya

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

texnologiyalari vositasida rivojlantirish metodikasini rivojlantirish maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi didaktik jarayonning sifat samaradorligiga erishish hisoblanadi.

Tajriba ishlari davomida olingan ko'rsatkichlar avval o'zaro qiyoslandi va keyinchalik me'yoriy ko'rsatkichlar bilan taqqoslandi:

Maktabgacha yoshdagi bolalarda metakognitiv ko'nikmalarni ertakterapiya texnologiyalari vositasida rivojlantirish metodikasining samaradorlik darajasi

Tajriba davri	Tarbiyalanuvchilar soni	Rivojlanish darajalari		
		yuqori	o'rta	past
Tajriba boshida	181	43	58	80
Tajriba yakunida	181	43	57	81

Metakognitiv ko'nikmalarni ertakterapiya texnologiyalari vositasida rivojlantirish metodikasi asosida samaradorlikka erishish uchun olib borilgan ishlardan olingan natijalar tajriba va nazorat guruh bolalarining umumiy o'rtacha ko'rsatkichlari Styudent va Pirsonning matematik-statistika metodik yordamida tahlil qilindi.

Ertakterapiya texnologiyalari vositasida metakognitiv ko'nikmlalarni rivojlantirishga aoslangan tadqiqot ishimizda quyidagicha me'zonlar ishlab chiqildi.

Maktabgacha ta'limda metakognitiv ko'nikmalarni ertakterapiya texnologiyalari vositasida rivojlantirishning mezonlari

№	Metakognitiv ko'nikmalarni shakllantiruvchi mezonlar	Metakognitiv jarayon	Kutilayotgan natija
1	Olingan ma'lumotlardagi asosiy tushunchalarni ajratib olish va tahlil qilish	Izohlash va saralash	Ta'limiy vositalarni kognitiv idrok etish;bolalarning intilish va qiziqishlarini metodik izchillikda rivojlantirish
2	Ertak syujeti bo'yicha mavjud tasavvurlarini boshqalarniki bilan qiyoslash	Taqqoslash	Ta'lim-tarbiyaviy jarayonda didaktik materiallarni bolalarning sgaxsiy tajriba va bilimlari bilan uyg'un holda taqdim etish

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

3	Ma'lumotlarni bir-biri bilan solishtirish	Parametrlar bo'yicha tahlil	Kognitiv faollik ko'rsatkichi bo'yicha barqarorlik, ishtiyoq, bilishning anglanganligi, ijodiy namoyon bo'lish
4	O'z mustaqil fikrini jamoa oldida bildira olish	Refleksiya	Noan'anaviy ta'limiy vaziyatlarda o'zini tutishi va o'quv vazifasini hal etishda mustaqil bo'lishga intilish
5	O'z fikr-mulohazalarini asoslash	Mavjud muammolarni hal qilishga kirishish	Har bir tarbiyalanuvchi hamkorlikda o'z oldiga qo'yilgan vazifani bajarishi
6	Kuzatilgan voqea-hodisalarga o'z munosabatini bildirish	Turli xil muammoli vaziyatlardan o'zi mustaqil chiqa olishi	O'rganishning anglab yetilganligi, ijodiy namoyon bo'lish

Yuqorida ifodalanganidek, ertakterapiya texnologiyalari orqali tarbiyalanuvchilarda metakognitiv ko'nikmalarni rivojlantirish jarayonlari *sahnalashtirilgan o'yin, ijodiy, individual, variativ va kompetensiyaviy yondashuv*lar vositasida amalga oshirilgan. Ushbu jarayonda refleksiya sifatida bola o'zining shaxsiy fikr va ichki kechinmalarini mulohaza qilishga yo'naltirilgan tahlil ko'rinishida asklanadi. Refleksiya vositasida bola bilish jarayonlari va o'sha faoliyatning faol ishtirokchisiga aylanadi. Mazkur mezonlar asosida bolalardagi metakognitiv ko'nikmalarning shakllanganligini aniqlashda quydagi uchta daraja belgilab olindi.

1. Yuqori daraja **–** bilish jarayonlariga bo'lgan qiziqishi juda yuqori. O'quv materiallarini mustaqil ravishda o'qib-o'rganishga harakat qiladi, ma'lumotlar ichidan muhimlarini ajratib oladi. Jamoa bo'lib ishlashda faol kirishib ketadi, mavzu doirasidagi voqea-hodisalarni erkin tahlil qila oladi. O'z fikrini erkin ifodalash orqali o'z tasavvuridagi ma'lumotlarni yangisi bilan taqqoslay oladi. Boshqa bolalar bilan muloqotda kirishimli va munozara yutadi, o'z fikrlarini dalillar bilan himoya qilishga intiladi. Mavjud materiallarni umumlashtirib, bayon etish bilan birga o'rgangan bilimlarini amaliyotda erkin tadbiq eta oladi.

2. O'rta daraja - bilish jarayonlariga bo'lgan qiziqishi mavjud. Ma'lumotlar ichidan muhimlarini ajratib oladi. Mavzu doirasidagi voqea-hodisalarni erkin tahlil qila oladi. O'z tasavvuridagi ma'lumotlarni yangisi bilan taqqoslay oladi, ba'zi holatlarda biroz qiynaladi. Boshqa bolalar bilan muloqotda kirishimli va munozara yutadi, o'z fikrlarini bayon eta oladi. Mavjud materiallarni bayon eta oladi, umumiy holati qoniqarli.

3. Past daraja - bilish jarayonlariga bo'lgan qiziqishi mavjud, lekin barqaror emas. Ma'lumotlar ichidan muhim faktlarni har doim ham ajrata olmaydi. Mavzu doirasidagi

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

voqea-hodisalarni imkon qadar tahlil qilishga harakat qiladi. O'z fikrlarini qiynalmasdan, erkin bayon eta olmaydi. Umumiy holati sust.

Biz tajriba sinov ishlarini olib borishda ertakterapiya texnologiyalari asosida turli xil texnologiya va metodlardan foydalanib ko'zlangan natijaga erishishga harakat qildik. Yuqoridagilarga tayanib xulosa qilish mumkinki, maktabgacha katta va maktabga tayyorlov guruhlari tarbiyalanuvchilarining metakognitiv ko'nikmalarini shakllantirish yuzasidan reja asosida belgilab olingan chora-tadbirlar va amalga oshirilgan ishlar muayyan samaradorlikni ta'minladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Akmedova, Z. Ertakterapiya: metodik qo'llanma. Toshkent, 2018. 112 b
2. Muxiddinova, D. Sh. **"**Maktabgacha ta'lim tizimida tarbiyachining ko'p qirrali roli." *Ekonomika i Sotsium* xalqaro ilmiy jurnali, Moskva, 2025, № 9(136), 60–66-betlar.
3. Muxiddinova, D. Sh. "Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar tasnifi." "Zamonaviy ta'lim va ma'naviy-axloqiy tarbiyaning dolzarb masalalari" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallari, Nizomiy nomidagi TDPU, 2024, 1-jild, 871-son, 764–767-betlar.
4. Isakjanova, R., Muhiddinova, D**.** "Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish uchun innovatsion texnologiyalar tasnifi." *Innovative Research in Science* xalqaro ilmiy jurnali, 2022, № 1, 51–55-betlar.
5. Urmonova, T. I. "Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq va ijodiy tafakkurni rivojlantirishda interfaol ta'lim metodlaridan foydalanish." "Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda ma'naviy-estetik tarbiyani rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari" mavzusidagi xalqaro ilmiy konferensiya materiallari, Namangan, 2024-yil 28–29-may, 130–132-betlar.
6. Urmonova, T. I. "Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish pedagogik muammo sifatida." *Mug'allim ham uzluksiz bilimlendiriw* ilmiy-metodik jurnali, 2025, № 2/3.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTIDA INKLYUZIV MUHITIDA ART-TERAPIYA IMKONIYATI CHEKLANGAN BOLALARNING MUVAFFAQIYATLI IJTIMOIYLASHUVINI BELGILOVCHI OMIL SIFATIDA

Lola Zakirovna Namazbaeva, p.f.f.d. (PhD), dotsent Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika universiteti dotsenti, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: O'zbekiston Respublikasining zamonaviy ta'lim siyosati ta'limni insonparvarlashtirish, ta'lim xizmatlaridan teng foydalanishni ta'minlash hamda inklyuziv ta'lim muhitini rivojlantirishga yo'naltirilgan. Ushbu jarayonda maktabgacha ta'lim shaxs shakllanishi, ijtimoiy identifikatsiya va kommunikativ ko'nikmalar rivojining poydevori sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Imkoniyati cheklangan bolalar ko'pincha ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklarga duch keladi, bu esa muloqot buzilishlari, emotsional barqarorlikning pasayishi va o'zini ifodalash shakllarining cheklanganligida namoyon bo'ladi. Shu munosabat bilan nafaqat nuqsonlarni tuzatishga, balki bolaning shaxsiy salohiyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan pedagogik texnologiyalarni izlash zarurati ortmoqda.

MAQSAD: tadqiqot maqsadi — maktabgacha ta'lim tashkilotining inklyuziv muhitida imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiylashtirish omili sifatida art-terapiya imkoniyatlarini nazariy jihatdan asoslash va ochib berish.

MATERIAL VA METODLAR: ushbu tadqiqotda falsafiy, psixologik-pedagogik va metodik adabiyotlarni nazariy tahlil qilish; inklyuziv amaliyotda art-terapiya joriy etish bo'yicha mahalliy va xorijiy tajribalarni umumlashtirish; an'anaviy va art-terapevtik ta'lim modellarini qiyosiy tahlil qilish; Maktabgacha ta'lim tashkilotidagi pedagogik kuzatuvlar asosida empirik ma'lumotlarni tizimlashtirishdan foydalanildi. Tadqiqot materiallari sifatida art-terapiya, inklyuziv pedagogika, maktabgacha psixologiya sohasidagi ilmiy ishlar hamda maktabgacha ta'lim tashkilotlaridagi amaliy faoliyat natijalari xizmat qildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: an'anaviy va art-terapevtik yondashuvlarni taqqoslash natijasida, art-terapiya qo'llanilganda imkoniyati cheklangan bolalarning muloqot, emotsional holat va ijtimoiy faollik sohalarida barqaror ijobiy dinamika kuzatilgani aniqlandi. Art-terapiyaning muhim jihati shundaki, u ta'lim jarayonini rivojlanishdagi kamchiliklarga emas, balki bolaning kuchli tomonlari va ijodiy salohiyatiga tayanib tashkil etish imkonini beradi.

XULOSA: inklyuziv maktabgacha ta'lim tizimida art-terapiya imkoniyati cheklangan bolalarning ijtimoiy moslashuvi, kommunikativ ko'nikmalari va shaxsiy salohiyatini rivojlantirishga xizmat qiluvchi samarali korrektsion-rivojlantiruvchi texnologiya hisoblanadi. Art-terapevtik metodlarni MTT amaliyotiga joriy etish insonparvar ta'lim muhitini yaratishga va bolalarning ijtimoiy muvaffaqiyatiga erishishga imkon beradi. Tadqiqot natijalari art-terapiyani inklyuziv maktabgacha amaliyotga keng joriy etish zarurligini tasdiqlaydi.

Kalit so'zlar: inklyuziv ta'lim, art-terapiya, maktabgacha pedagogika, imkoniyati cheklangan bolalar, ijtimoiylashuv, sensor integratsiya, korrektsion-rivojlantiruvchi muhit.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

АРТ-ТЕРАПИЯ В ИНКЛЮЗИВНОЙ СРЕДЕ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ КАК ОПРЕДЕЛЯЮЩИЙ ФАКТОР УСПЕШНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ

Лола Закировна Намазбаева, п.f.f.d. (PhD), доцент узбекского национального педагогического университета имени Низами, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: современная образовательная политика Республики Узбекистан направлена на гуманизацию образования, обеспечение равного доступа к образовательным услугам и развитие инклюзивной образовательной среды. В этом процессе дошкольное образование приобретает особое значение как основа формирования личности, социальной идентичности и развития коммуникативных навыков. Дети с ограниченными возможностями часто испытывают трудности в социальной адаптации, что проявляется в нарушениях общения, снижении эмоциональной устойчивости и ограниченности форм самовыражения. В связи с этим возрастает необходимость поиска педагогических технологий, направленных не только на исправление недостатков, но и на развитие личностного потенциала ребенка.

ЦЕЛЬ: цель исследования-теоретическое обоснование и раскрытие возможностей арт-терапии как фактора социализации детей с ограниченными возможностями в инклюзивной среде дошкольной образовательной организации.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в настоящем исследовании использованы теоретический анализ философской, психолого-педагогической и методической литературы; обобщение отечественного и зарубежного опыта внедрения арт-терапии в инклюзивную практику; сравнительный анализ традиционных и арт-терапевтических моделей обучения; систематизация эмпирических данных на основе педагогических наблюдений в организация дошкольного образования. Материалами исследования послужили научные работы в области арт-терапии, инклюзивной педагогики, дошкольной психологии, а также результаты практической деятельности в дошкольных образовательных организациях.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в результате сравнения традиционного и арт-терапевтического подходов установлено, что при применении арт-терапии наблюдается устойчивая положительная динамика в сферах общения, эмоционального состояния и социальной активности детей с ограниченными возможностями здоровья. Важным аспектом арт-терапии является то, что она позволяет организовать учебный процесс, опираясь не на недостатки в развитии, а на сильные стороны и творческий потенциал ребенка.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в системе инклюзивного дошкольного образования арт-терапия является эффективной коррекционно-развивающей технологией, служащей развитию социальной адаптации, коммуникативных навыков и личностного потенциала детей с ОВЗ. Внедрение арт-терапевтических методов в

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

практику организация дошкольного образования позволяет создать гуманную образовательную среду и добиться социального успеха детей. Результаты исследования подтверждают необходимость широкого внедрения арт-терапии в инклюзивную дошкольную практику.

Ключевые слова: инклюзивное образование, арт-терапия, дошкольная педагогика, дети с ОВЗ, социализация, сенсорная интеграция, коррекционно-развивающая среда.

AS A DETERMINING FACTOR IN THE SUCCESSFUL SOCIALIZATION OF CHILDREN WITH LIMITED ACCESS TO ART THERAPY IN AN INCLUSIVE ENVIRONMENT IN A PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION

Lola Zakirovna Namazbaeva, p.f.f.d. (PhD), associate professor of the National Pedagogical University of Uzbekistan named after Associate Professor Nizami, Tashkent, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the modern educational policy of the Republic of Uzbekistan is aimed at humanizing education, ensuring equal access to educational services and developing an inclusive educational environment. In this process, preschool education is of particular importance as the foundation for the development of personality formation, social identification and communicative skills. Children with disabilities often have difficulties in social adaptation, which is manifested in communication disorders, decreased emotional stability, and limited forms of self-expression. In this regard, the need for the search for pedagogical Technologies is increasing, which are aimed not only at correcting defects, but also at developing the child's personal potential.

AIM: the purpose of the study is to theoretically substantiate and reveal the possibilities of art therapy as a factor in the socialization of children with disabilities in the inclusive environment of a preschool educational organization

MATERIALS AND METHODS: this study used theoretical analysis of philosophical, psychological-pedagogical and methodological literature; generalization of domestic and foreign experiments on the introduction of art therapy in inclusive practice; comparative analysis of traditional and art-therapeutic educational models; systematization of empirical data based on pedagogical observations in a preschool educational organization. As research materials, the results of scientific work in the field of art therapy, inclusive pedagogy, preschool psychology and practical activities in preschool educational organizations served.

DISCUSSION AND RESULTS: comparing traditional and art-therapeutic approaches, it was found that stable positive dynamics were observed in the areas of communication, emotional state and social activity of children with disabilities when art therapy was used. An important aspect of Art therapy is that it allows you to organize the educational process based on the strengths and creative potential of the child, and not on developmental deficiencies.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

CONCLUSION: in an inclusive preschool system, art therapy is an effective corrective-developmental technology that serves to develop the social adaptation, communicative skills and personal potential of children with disabilities. The introduction of Art-therapeutic techniques into the practice of preschool makes it possible to create a humane educational environment and achieve the social success of children. The results of the study confirm the need for the widespread introduction of art therapy into inclusive preschool practice.

Keywords: inclusive education, art therapy, preschool pedagogy, children with disabilities, socialization, sensory integration, corrective-developmental environment.

Дальнейший анализ исследуемой проблемы позволяет утверждать, что внедрение арт-терапевтических технологий в систему инклюзивного дошкольного образования в полной мере соответствует современным тенденциям развития педагогической науки и практики, ориентированных на личностно-развивающую, гуманистическую и компетентностную парадигмы образования. В условиях модернизации образовательных систем и усиления внимания к проблеме равного доступа к качественному образованию для всех категорий детей арт-терапия выступает не только как инновационный метод коррекционно-развивающей работы, но и как универсальный педагогический инструмент, обеспечивающий гармоничное сочетание обучения, воспитания и развития личности ребёнка.

В контексте инклюзивного образования арт-терапия приобретает особую ценность как средство, способное нивелировать различия между детьми с нормативным развитием и детьми с ограниченными возможностями здоровья, обеспечивая им равные возможности для самовыражения, участия в коллективной деятельности и переживания ситуации успеха. Посредством художественно-творческой деятельности формируется общее пространство взаимодействия, в котором нивелируются барьеры, обусловленные речевыми, когнитивными или моторными ограничениями, а социальное взаимодействие осуществляется на основе эмоциональной выразительности, образного мышления и совместного творчества.

Особую значимость арт-терапия приобретает в аспекте профилактики вторичных нарушений развития, возникающих вследствие социальной изоляции, дефицита общения, ограниченности социального опыта и эмоциональной депривации. Художественно-творческая деятельность выступает как средство компенсации недостатков социального опыта, создавая условия для формирования у детей с ОВЗ устойчивой мотивации к взаимодействию со сверстниками, развитию эмпатии, способности понимать эмоциональные состояния других людей, а также навыков конструктивного разрешения конфликтных ситуаций. Эти качества являются важнейшими предпосылками успешной интеграции ребёнка в детский коллектив и его дальнейшей социальной адаптации.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Следует подчеркнуть, что эффективность арт-терапии в значительной степени определяется качеством педагогического сопровождения, уровнем профессиональной подготовки специалистов и степенью их готовности к использованию инновационных методов коррекционно-развивающей работы. Арт-терапия требует от педагога не только владения методиками художественно-творческой деятельности, но и глубокого понимания психологических механизмов развития ребёнка, особенностей различных категорий ОВЗ, принципов инклюзивного образования и междисциплинарного взаимодействия. В этой связи возрастает необходимость включения арт-терапевтических технологий в содержание профессиональной подготовки и повышения квалификации педагогических кадров, работающих в системе дошкольного и инклюзивного образования, а также разработки специализированных учебно-методических комплексов и программ.

Не менее важным является и вопрос взаимодействия дошкольной образовательной организации с семьёй ребёнка как ключевого субъекта коррекционно-развивающего процесса. Арт-терапия обладает значительным потенциалом для вовлечения родителей в образовательную и коррекционную деятельность, поскольку многие её формы доступны для реализации в домашних условиях и не требуют специального оборудования. Совместное участие детей и родителей в художественно-творческой деятельности способствует укреплению эмоциональных связей, формированию доверительных отношений, развитию родительской компетентности и созданию позитивного психологического климата в семье, что, в свою очередь, усиливает коррекционно-развивающий эффект педагогической работы.

Анализ зарубежного и отечественного опыта свидетельствует о том, что системное применение арт-терапии в инклюзивной практике позволяет существенно повысить эффективность психолого-педагогического сопровождения детей с ОВЗ, обеспечивая не только коррекцию отдельных нарушений, но и полноценное развитие их личностных, творческих и социальных ресурсов. При этом арт-терапия выступает не как изолированный метод, а как органичная часть комплексной коррекционно-развивающей системы, интегрированной в образовательный процесс дошкольной организации и дополняющей традиционные педагогические технологии.

Особую роль арт-терапия играет в формировании так называемой «развивающей образовательной среды», в которой ребёнок воспринимается не как объект коррекции, а как активный субъект собственного развития. Такая среда ориентирована на поддержку инициативы, самостоятельности, способности к выбору и ответственности, что является принципиально важным для формирования личностной зрелости и социальной компетентности детей с ОВЗ.

Таким образом, арт-терапия может рассматриваться как стратегически значимый ресурс развития инклюзивного дошкольного образования, способствующий реализации принципов доступности, вариативности,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

индивидуализации и непрерывности образования. Её применение позволяет перейти от компенсаторной модели работы с детьми с ОВЗ, ориентированной преимущественно на устранение дефицитов, к модели развития, направленной на раскрытие их потенциальных возможностей, формирование позитивной жизненной перспективы и устойчивой мотивации к обучению и социальной активности.

Перспективы дальнейших исследований в данной области связаны с разработкой и апробацией комплексных программ арт-терапевтического сопровождения для различных категорий детей с ОВЗ, изучением эффективности отдельных видов арт-терапии (изотерапии, музыкотерапии, сказкотерапии, драматерапии и др.) в зависимости от структуры нарушений, возраста детей и условий образовательной среды, а также с анализом долгосрочных результатов влияния арт-терапии на процессы социализации, школьной адаптации, формирования личностной устойчивости и жизненной компетентности.

Важным направлением дальнейших научных изысканий является также разработка диагностического инструментария для оценки эффективности арт-терапевтических воздействий в инклюзивной практике, что позволит перейти от преимущественно качественных оценок к более объективным и измеримым показателям результативности.

В заключение следует отметить, что расширение практики применения арт-терапии в инклюзивном дошкольном образовании не только отвечает современным требованиям гуманизации и индивидуализации образовательного процесса, но и вносит существенный вклад в формирование толерантного, поддерживающего и развивающего образовательного пространства, в котором каждый ребёнок, независимо от своих возможностей, получает право на полноценное развитие, признание и социальный успех, что в перспективе способствует формированию более справедливого и гуманного общества.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Namazbayeva, L. Content, Factors And Principles Of Preparing Future Teachers For Research Activity. European Journal of Humanities and Educational Advancements, 4(4), 87-94.
2. Намазбаева, Л. З. (2025). Инклюзивное образование: интеграция теоретических основ и практических методов для формирования эффективной образовательной среды. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI JURNALI, 3(5).
3. Намазбаева, Л. З. (2024). ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ЧЕРЕЗ ПРИОБЩЕНИЕ К КУЛЬТУРНОМУ НАСЛЕДИЮ. Inter education & global study, (7), 109-116.
4. Намазбаева, Л. (2025). Эффективные педагогические стратегии и игровые методики для инклюзивных детей. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI JURNALI, 3(1).

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

5. Намазбаева, Л. З. (2024). Introduction of national values in the process of upbringing and education of preschool children. In Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities (Vol. 3, No. 4, pp. 129-132).
6. Намазбаева, Л. З. (2023). Роль детского экспериментирования в развитии познавательных способностей у детей и их понимания окружающего мира. Лучшие интеллектуальные исследования, 4(2), 23-28.
7. SHeraliyevna, O. X. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI SUHBAT QURISH O ‘RGALI NUTQINI O ‘STIRISH USULLARI. Лучшие интеллектуальные исследования, 17(4), 82-85.
8. Ochilova, X. S. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH YO’LLARI. Inter education & global study, (7), 144-148.
9. Sheraliyevna, O. H. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH YO ‘LLARI. Лучшие интеллектуальные исследования, 8(4), 70-75.
10. Ochilova, X. S. (2025). MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. Inter education & global study, (1), 319-324.
11. Садикова, Д. Х. (2024). ЭКСПЕРИМЕНТЫ ДЛЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С УЧЕТОМ ТЕХНОЛОГИЙ STEAM. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 55(2), 26-28.
12. Садикова, Д. Х. (2021). ЗНАЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ У СТУДЕНТОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ. Наука и образование сегодня, (5 (64)), 72-73.
13. Baxtiyarovna, S. Z., & Imamova, N. Z. (2025). OTA-ONA VA TARBIYACHI XAMKORLIGIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA SHAXSIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. Shokh Articles Library, 1(1).
14. Imamova, N., & Po‘latova, M. (2025). O ‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasidagi qaror va qonunlari asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishga zamonaviy yondashuv. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI JURNALI, 3(5).
15. Джамилова, Н. Н., Хасанова, Ш. Т., & Имамова, Н. З. (2024). СУЩНОСТЬ ПРОЕКТА” УМНЫЙ ДЕТСКИЙ САД” ОРИЕНТИРОВАННОЙ НА СВОБОДНЫЙ ВЫБОР ПРОФЕССИИ ДЕТЬМИ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА. Science and innovation, 3(Special Issue 18), 580-582.
16. Djamilova, N., Kim, I., Marasulova, D., Imamova, N., & Ismanova, G. (2022). Ecological Culture Development of Independent Learning, Creativity, Integrative Technology and Logical Thinking. Journal of Pharmaceutical Negative Results, 25242529.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA NUTQ RIVOJI VA KITOBXONLIK O‘RTASIDAGI BOG‘LIQLIK

Ochilova Xilola Sheraliyevna, Nizomiy nomidagi O‘zbekiston Milliy pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston “Maktabgacha ta’lim pedagogikasi va psixologiyasi kaferdasi” o‘qituvchisi, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maktabgacha yoshdagi bolalar tarbiyasida nutq rivoji va kitobxonlik madaniyati o‘rtasidagi bog‘liqlik muhim ahamiyatga ega. Kitob o‘qish faoliyati bolalarda so‘z boyligini oshirish, fikrlarni izchil ifodalash va tafakkurini rivojlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, rivojlangan nutq bolaning badiiy matnni tushunish qobiliyatini oshiradi va o‘z navbatida kitobga bo‘lgan qiziqishni kuchaytiradi. Hozirgi kunda maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarda nutq va kitobxonlikni rivojlantirish usullari bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar olib borilmoqda, ammo ular orasida nutq rivoji bilan kitobxonlik darajasi o‘rtasidagi aniq bog‘liqlikni o‘rganishga qaratilgan tadqiqotlar kam. Shu sababli, ushbu maqolada maktabgacha katta yoshdagi bolalarda nutq rivoji va kitobxonlik darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash maqsad qilindi.

MAQSAD: maktabgacha katta yoshdagi bolalarda nutq rivoji darajasi va kitobxonlik darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash. Ushbu ilmiy maqolaning maqsadi maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tarbiyalanayotgan katta yoshdagi (5–6 yosh) bolalarda nutq rivoji jarayonida kitobxonlik faoliyatining o‘rni va ahamiyatini ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilish, badiiy adabiyot bilan ishlash orqali bolalarning og‘zaki nutqi, lug‘at boyligi, grammatik tuzilishi hamda nutq madaniyatini rivojlantirish imkoniyatlarini yoritishdan iborat.

MATERIAL VA METODLAR: tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy-pedagogik usul va metodlardan foydalanildi: Nazariy tahlil usuli – pedagogik, psixologik va metodik adabiyotlarni o‘rganish va tahlil qilish; Kuzatish metodi – bolalarning kitobxonlik va kitobxonlik madaniyatini jarayonidagi nutqiy faoliyatini bevosita kuzatish ;Suhbat metodi – bolalar bilan o‘qilgan asar yuzasidan savol-javoblar o‘tkazish; Hikoyalash va qayta hikoya qilish metodi – bolalarning bog‘lanishli nutqini aniqlash va rivojlantirish; Ifodali o‘qish metodi – tarbiyachi tomonidan badiiy asarlarni ifodali o‘qish orqali nutq madaniyatini shakllantirish; Taqqoslash va umumlashtirish metodi – olingan natijalarni tahlil qilish va xulosa chiqarish. Nutq rivojini ta’minlashda kitobxonlik asosida quyidagi usul va metodlardan samarali foydalanish mumkin.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot jarayonida olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda nutq rivoji darajasi bevosita kitobxonlik faoliyatining muntazamligi va mazmuniga bog‘liq. Kuzatish va suhbatlar davomida badiiy adabiyot bilan tizimli shug‘ullangan bolalarning lug‘at boyligi, gap tuzish qobiliyati hamda bog‘lanishli nutqi nisbatan yuqori ekanligi aniqlandi. Kitobxonlik faoliyati bolalarning faol va passiv lug‘atini sezilarli darajada boyitadi;Badiiy asarlar asosida tashkil etilgan mashg‘ulotlar bog‘lanishli nutqni rivojlantiradi;Ifodali o‘qish va qayta hikoyalash metodlari nutqning grammatik to‘g‘riligini shakllantiradi;Sahnalashtirish va rolli o‘yinlar bolalarning dialogik nutqi va nutq madaniyatini oshiradi;Kitobxonlikka asoslangan pedagogik yondashuv maktabga tayyorgarlik jarayonini samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Olingan natijalar maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivoji va kitobxonlik o‘rtasida yaqin bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Nutq rivoji bolaga matnni tushunish va mustaqil mutolaaga bo‘lgan qiziqishni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Shu bilan birga, kitob bilan ishlash faoliyati bolalarning so‘z boyligini kengaytiradi va tafakkurini rivojlantiradi.Natijalar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha ta’lim muassasalarida bolalarning nutq va kitobxonlik madaniyatini bir vaqtda rivojlantirish uchun:Hikoya aytish va ertak tinglash mashg‘ulotlarini muntazam tashkil etish;Bolalarga yoshiga mos badiiy adabiyotlarni tanlash;Nutq mashqlarini o‘yin shaklida o‘tkazish tavsiya etiladi.Bu tadqiqot bolalarda nutq va kitobxonlikni rivojlantirishning samarali usullarini aniqlashga yordam beradi va maktabgacha ta’lim dasturlarini boyitadi.

XULOSA: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda nutq rivoji va kitobxonlik o‘rtasida uzviy bog‘liqlik mavjud. Kitobxonlikka asoslangan pedagogik usul va metodlardan samarali foydalanish bolalarning nutqiy rivojlanishini ta’minlaydi, lug‘at boyligini oshiradi va nutq madaniyatini shakllantiradi. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkilotlarida kitobxonlik faoliyatini tizimli ravishda tashkil etish muhim ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda nutq rivoji va kitobxonlik o‘rtasida sezilarli ijobiy bog‘liqlik mavjud. Nutq rivojini qo‘llab-quvvatlash va badiiy adabiyot bilan tanishtirish bolalarning kitobga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va ularning so‘z boyligi, tafakkuri va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Shu bois maktabgacha ta’limda nutq va kitobxonlikni bir vaqtda rivojlantirish metodikasi alohida e’tibor talab qiladi.

Kalit so‘zlar: Maktabgacha ta’lim, nutq rivoji, kitobxonlik, pedagogik metodlar, badiiy adabiyot, lug‘at boyligi, bog‘lanishli nutq.

СВЯЗЬ МЕЖДУ РАЗВИТИЕМ РЕЧИ И ЧИТАТЕЛЬСКОЙ КУЛЬТУРОЙ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Очилова Хилола Шералиевна, преподаватель кафедры педагогики и психологии дошкольного образования Национального педагогического университета им. Низами, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в воспитании детей дошкольного возраста важное значение имеет взаимосвязь между развитием речи и культурой чтения. Чтение книг способствует обогащению словарного запаса детей, формированию навыков последовательного выражения мыслей и развитию мышления. В то же время развитая речь повышает способность ребёнка понимать художественный текст и, в свою очередь, усиливает интерес к книге.В настоящее время в дошкольных образовательных организациях проводится множество исследований, посвящённых методам развития речи и читательской культуры у детей, однако среди них недостаточно работ, направленных на изучение конкретной взаимосвязи между уровнем речевого развития и степенью сформированности читательской

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

культуры. В связи с этим в данной статье поставлена цель выявить взаимосвязь между развитием речи и уровнем читательской культуры у детей старшего дошкольного возраста.

ЦЕЛЬ: выявление взаимосвязи между уровнем развития речи и уровнем читательской активности у детей старшего дошкольного возраста.Цель данной научной статьи заключается в научно-теоретическом анализе роли и значения читательской деятельности в процессе речевого развития детей старшего дошкольного возраста (5–6 лет), воспитывающихся в дошкольных образовательных организациях, а также в раскрытии возможностей развития устной речи, словарного запаса, грамматического строя и культуры речи детей посредством работы с художественной литературой.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования были использованы следующие научно-педагогические методы и приёмы: теоретический анализ - изучение и анализ педагогической, психологической и методической литературы; метод наблюдения - непосредственное наблюдение за речевой деятельностью детей в процессе чтения; метод беседы - проведение вопросов и ответов с детьми по содержанию прочитанных произведений; метод рассказывания и пересказа - выявление и развитие связной речи детей; метод выразительного чтения - формирование культуры речи посредством выразительного чтения художественных произведений воспитателем; методы сравнения и обобщения - анализ полученных результатов и формулирование выводов.Для обеспечения речевого развития на основе читательской деятельности возможно эффективное использование указанных методов и приёмов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты, полученные в ходе исследования, показали, что уровень речевого развития детей старшего дошкольного возраста напрямую зависит от регулярности и содержания читательской деятельности. В процессе наблюдений и бесед было установлено, что у детей, систематически занимающихся художественной литературой, словарный запас, умение строить предложения и уровень связной речи находятся на более высоком уровне.Читательская деятельность значительно обогащает активный и пассивный словарь детей;занятия, организованные на основе художественных произведений, способствуют развитию связной речи;методы выразительного чтения и пересказа формируют грамматическую правильность речи; инсценирование и ролевые игры повышают уровень диалогической речи и культуру речи детей;педагогический подход, основанный на читательской деятельности, способствует эффективной организации процесса подготовки к школе. Полученные результаты свидетельствуют о наличии тесной взаимосвязи между развитием речи и читательской деятельностью у детей дошкольного возраста. Развитие речи играет важную роль в формировании способности понимать текст и интереса к самостоятельному чтению. В то же время работа с книгой расширяет словарный запас детей и развивает их мышление.Результаты исследования показывают, что для одновременного развития речевой и

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

читательской культуры детей в дошкольных образовательных организациях рекомендуется:
Регулярно организовывать занятия по рассказыванию и прослушиванию сказок; Подбирать для детей художественную литературу, соответствующую их возрастным особенностям;

Проводить речевые упражнения в игровой форме. Данное исследование способствует выявлению эффективных методов развития речи и читательской культуры у детей и обогащает программы дошкольного образования.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показывают, что между развитием речи и читательской деятельностью у детей старшего дошкольного возраста существует тесная взаимосвязь. Эффективное использование педагогических методов и приёмов, основанных на читательской деятельности, обеспечивает речевое развитие детей, способствует обогащению словарного запаса и формированию культуры речи. В связи с этим системная организация читательской деятельности в дошкольных образовательных организациях имеет важное значение.У детей старшего дошкольного возраста выявлена выраженная положительная взаимосвязь между развитием речи и читательской активностью. Поддержка речевого развития и приобщение к художественной литературе повышают интерес детей к книге и способствуют развитию их словарного запаса, мышления и социальных навыков. В связи с этим методика одновременного развития речи и читательской культуры в дошкольном образовании требует особого внимания.

Ключевые слова: дошкольное образование, развитие речи, читательская культура, педагогические методы, художественная литература, словарный запас, связная речь.

THE RELATIONSHIP BETWEEN SPEECH DEVELOPMENT AND READING CULTURE IN OLDER PRESCHOOL CHILDREN

Ochilova Khilola Sheraliyevna, National Pedagogical University of Uzbekistan named after Nizami, Tashkent, Uzbekistan “chair of preschool education pedagogy and psychology”, Tashkent, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: in the education of preschool children, the relationship between speech development and reading culture plays an important role. Reading books helps enrich children’s vocabulary, develop the ability to express thoughts coherently, and enhance their thinking skills. At the same time, well-developed speech improves a child’s ability to understand literary texts and, in turn, increases interest in books.Currently, numerous studies are being conducted in preschool educational institutions on methods of developing speech and reading culture in children. However, there is a lack of research specifically focused on examining the direct relationship between the level of speech development and the degree of reading culture formation. Therefore, the aim of

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

this article is to identify the relationship between speech development and the level of reading culture in older preschool children.

AIM: to identify the relationship between the level of speech development and the level of reading activity in older preschool children.The aim of this scientific article is a scientific-theoretical analysis of the role and significance of reading activities in the process of speech development of older preschool children (5–6 years old) attending preschool educational institutions, as well as an exploration of the possibilities for developing oral speech, vocabulary, grammatical structure, and speech culture of children through working with literary texts.

MATERIALS AND METHODS: the following scientific-pedagogical methods and techniques were used in the study: Theoretical analysis - studying and analyzing pedagogical, psychological, and methodological literature; Observation method - direct observation of children's speech activity during reading; Conversation method **-** conducting questions and answers with children about the content of the read works; Storytelling and retelling method - identifying and developing children's coherent speech; Expressive reading method - forming speech culture through expressive reading of literary works by the educator; Comparison and generalization methods - analyzing the obtained results and drawing conclusions.

DISCUSSION AND RESULTS: the results obtained in the study showed that the level of speech development in older preschool children directly depends on the regularity and content of their reading activities. Observations and conversations revealed that children who systematically engage with literary works have a higher level of vocabulary, sentence construction skills, and coherent speech.Reading activities significantly enrich children's active and passive vocabulary;Lessons organized based on literary works contribute to the development of coherent speech;Methods of expressive reading and retelling help form grammatical accuracy in speech;Dramatization and role-playing activities enhance children's dialogic speech and overall speech culture;A pedagogical approach based on reading activities supports the effective organization of school readiness. The results indicate a close relationship between speech development and reading activities in preschool children. Speech development plays an important role in forming the ability to understand texts and fostering interest in independent reading. At the same time, working with books expands children's vocabulary and develops their thinking skills.The study shows that for the simultaneous development of speech and reading culture in preschool educational institutions, it is recommended to: Regularly organize storytelling and story-listening activities;select literary works appropriate to the children's age; Conduct speech exercises in a playful, game-based format. This research helps identify effective methods for developing speech and reading culture in children and enriches preschool education programs.

CONCLUSION: the results of the study indicate a close relationship between speech development and reading activities in older preschool children. The effective use of pedagogical methods and techniques based on reading activities ensures children's speech development, enriches their vocabulary, and contributes to the formation of

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

speech culture. Therefore, the systematic organization of reading activities in preschool educational institutions is of great importance.A pronounced positive relationship between speech development and reading activity has been identified in older preschool children. Supporting speech development and introducing children to literary works increase their interest in books and contribute to the development of their vocabulary, thinking skills, and social abilities. In this regard, the methodology for the simultaneous development of speech and reading culture in preschool education requires special attention.

Keywords: preschool education, speech development, reading culture, pedagogical methods, literary works, vocabulary, coherent speech.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev “Yoshlarni kitob o‘qishga bo‘lgan qishiqishlarini oshirishga, ularning kitob bilan do‘st bo‘lishiga, aholining kitbxonlik saviyasini yanada oshirishga alohida e'tibor qaratish lozim” - deb ta’kidlaydilar. Yoshlarning ma'anaviy-ma'rifiy, badiiy-estetik hamda milliy va jahon adabiyotlarini mutolaa qilish madaniyatini yuksaltirish, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish ustuvor vazifaga aylanmoqda. Buyuk mutafakkir, so‘z mulkining sultoni Alisher Navoiy “Kitob beminnat ustoz, bilim va ma’naviy yuksalishga erishishining eng asosiy manbai” deya ta'kidlagan bo‘lsa, Sohibqiron Amir Temur “Kitob - barcha bunyodkorlik, yaratuvchanlik va aql-idrokning. Ilmu donishning asosidir. Hayot o‘rgatuvchi murabbiydir” deya uqtirishgan.

Bog‘lanishli nutq - bu mantiqiy jihatdan bog‘liq bo‘lgan bir qator jumlalardan iborat batafsil, to‘liq, kompozitsion va grammatik jihatdan tuzilgan semantik va emotsional bayonot. Bog‘lanishli nutq tilning lug‘at boyligini egallashni, til qonunlari va me’yorlarini o‘zlashtirishni, ya’ni grammatik tuzilmani egallash, shuningdek, ularni amaliy qo‘llash, o‘zlashtirilgan til materialidan amaliy foydalana olish, ya’ni tayyor matn mazmunini boshqalarga to‘liq, izchil va tushunarli yetkaza olish yoki mustaqil ravishda izchil matn tuza olish. Bog‘lanishli nutq deganda muloqot va o‘zaro tushunishni ta’minlaydigan mazmunli, batafsil bayonot tushuniladi. Bog‘lanishli nutq - o‘z predmet mazmunidan kelib chiqib tushuniladigan nutqdir. Bog‘langan nutq to‘rtta asosiy bog‘lanish guruhining mavjudligi bilan tavsiflanadi: aqliy charchoq – nutqning obyektiv dunyo va tafakkur bilan aloqasi; funksional uslub – nutqning aloqa sheriklariga nisbat berish; psixologik – nutqning muloqot sohalariga mosligi; grammatik – nutqning til tuzilishiga munosabati. Bog‘langan nutq nutq faoliyatining eng murakkab shaklidir. U izchil, tizimli, batafsil taqdimot xarakteriga ega. Bog‘langan nutqning asosiy vazifasi kommunikativdir. U ikkita asosiy shaklda amalga oshiriladi: dialog va monolog. Bog‘langan nutq vaziyatli yoki kontekstli. Vaziyat nutqi muayyan vaziyat bilan bog‘liq bo‘lib, so‘zlovchi o‘z fikrining mazmunini nutqida to‘liq aks ettirmasligi mumkin. Kontekstli nutq vaziyatni hisobga olmasdan, faqat lingvistik vositalarga tayangan holda bayonot tuzishni talab qiladi. Maktabgacha yoshdagi bola, birinchi navbatda, o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lgan dialogik nutqni o‘zlashtiradi, bu so‘zlashuv nutqida maqbul bo‘lgan lingvistik vositalardan foydalanishda namoyon bo‘ladi, lekin monologni qurishda adabiy til qonunlari qabul

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

qilinishi mumkin emas. Dialogik nutq maktabgacha yoshdagi bolalar o‘rtasidagi muloqotning asosiy shaklidir. Bolani dialogga o‘rgatish, unga aytilgan nutqni tinglash va tushunish qobiliyatini rivojlantirish, suhbatga kirish va uni qo‘llab-quvvatlash, savollarga javob berish va o‘z-o‘zidan so‘rash, tushuntirish, turli xil til vositalaridan foydalanish va o‘zini tutish qobiliyatini rivojlantirish, aloqa holatini hisobga olish muhimdir. Monologik nutq deganda bir shaxsning izchil nutqi tushuniladi, uning kommunikativ maqsadi voqelikning ayrim faktlarini bildirishdir. Monologik nutq oldindan tayyorgarlikni talab qiladi. U dialogik nutqqa qaraganda ancha rivojlangan va grammatik jihatdan shakllangan. Monologik nutq ko‘nikmalarini shakllantirish bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan va kommunikativ yo‘nalish, taqdimot mantig‘i, tuzilishi, shuningdek, til vositalarining ma’lum bir tashkil etilishi bilan ajralib turadigan izchillik va yaxlitlik kabi fazilatlarni majburiy rivojlantirishni talab qiladi. Nutqning izchilligi matnning har bir turidagi nutqning tuzilishi va uning xususiyatlari, shuningdek, matn ichidagi aloqa usullari haqidagi g‘oyalar asosida shakllanishi mumkin. Muvofiq nutqni rivojlantirish masalalari har doim ham dolzarb bo‘lib kelgan va ko‘plab tadqiqotchilar uning muammolari bilan shug‘ullanishgan: L.S.Vygotskiy, S.L.Rubinshteyn, F.A.Soxin, V.V.Gerbova, E.P.Korotkova, V.I.Loginova va boshqalar. Ularning ta’kidlashicha, maktabgacha katta yoshda bolaning eng muhim aqliy jarayonlari eng jadal rivojlanadi, ular orasida kognitiv jarayonlar asosiy o‘rinni egallaydi. Ular izchil nutqni yanada shakllantirishga va maktabda muvaffaqiyatli o‘qishga hissa qo‘shadilar.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda izchil nutqni shakllantirishning uslubiy asoslarining amaliy jihati yetarlicha ochilmaganligi sababli, qobiliyatlarni shakllantirishning psixologik shartlariga oid ko‘plab nuqtai nazarlar tez o‘zgarib turadi, E.A.Flerina o‘z tadqiqotlarida jonli so‘z bilan ishlashga katta ahamiyat bergan. Tarbiyachi - hikoya qilish uchun matn tanlashda aniq ko‘rsatmalar bergan taqdirdagina, ya’ni ma’lum bir mavzu, yagona syujet chizig‘i, sodda, ammo jarangdor, ritmik, rangbarang til kabilarga ega bo‘ladi. Shunday vaziyatdagina hikoya tuzish va uni qayta aytib berish bolaga qiyinchilik tug‘dirmaydi. A.M.Leushina maktabgacha yoshdagi bolalarda izchil nutqni shakllantirish muammosini rivojlantirishga katta hissa qo‘shgan bo‘lib, u bolalarga ijodiy hikoya qilishni o‘rgatish bo‘yicha ko‘rsatmalar ishlab chiqqan. Katta maktabgacha yoshda, olimning fikriga ko‘ra, bolalar ifoda rejasini tuzishda ishtirok etishlari va ijodiy fikrni rag‘batlantirish uchun fikrni boshqarishlari mumkin. Uning ta’kidlashicha, bolaning hissiyligi ifodali til vositalaridan ongli ravishda foydalanish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Ammo buning uchun maxsus ish olib borish va bolani so‘zda ma’lum bir badiiy mazmunni ifodalash usullari bilan qurollantirish kerak bo‘ladi. Muvaffaqiyatli nutqning asosiy fazilatlari orasida u tashkiliylikni ta’minlaydigan va nutqning ta’sirchanligi uchun zarur shart bo‘lgan bayon qilishning ma’nosini tushunishga imkon beradigan izchillikni ajratib ko‘rsatadi. Dialogik nutq o‘zgaruvchan savol va javoblar shaklida yoki ikki yoki undan ortiq ishtirokchilarning suhbati (suhbati) shaklida amalga oshiriladigan replikalardan, nutq reaksiyalari zanjiridan iborat. Bu vaziyatning umumiyligiga, biz nima haqida gapirayotganimizni bilishga tayanadi. Bunday holda, so‘zning ma’nosini o‘zgartirishi mumkin bo‘lgan yuz ifodalari, imo-ishoralar va intonatsiya alohida rol o‘ynaydi. Tasodifiy dialogda replikalar murakkab jumlalar bilan tavsiflanmaydi, fonetik

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

qisqartmalar, kutilmagan shakllanishlar va g‘ayrioddiy so‘z birikmalari, shuningdek, sintaktik me’yorlarning buzilishi mavjud. Shu bilan birga, dialogda bola bayonotning mustaqilligini o‘rganadi, u o‘z bayonotining mantig‘iga amal qilish qobiliyatini rivojlantiradi, ya’ni monologik nutq malakalari dialogda yuzaga keladi va rivojlanadi. Nutqning ikkala shaklini (dialog va monolog) rivojlantirish bolaning nutqini rivojlantirish jarayonida yetakchi rol o‘ynaydi va bolalar bog‘chasida nutqni rivojlantirish bo‘yicha ishlarning umumiy tizimida markaziy o‘rinni egallaydi. Muvaffaqiyatli nutqni o‘rganishni amaliy tilni o‘zlashtirishning maqsadi va vositasi deb hisoblash mumkin. Nutqning turli tomonlarini o‘zlashtirish izchil nutqni rivojlantirishning zaruriy shartidir va shu bilan birga, izchil nutqni rivojlantirish bolaning individual so‘zlar va sintaktik tuzilmalardan mustaqil foydalanish qobiliyatini rivojlantirishga yordam beradi. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning bog‘lanishli nutqini rivojlantirishda quyidagi innovatsion texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir:

Vizual modellashtirish texnologiyasi. Vizual modellashtirish – bu o‘rganilayotgan obyektning muhim xususiyatlarini takrorlash, uning o‘rnini bosuvchisini yaratish va u bilan ishlashdir. Ushbu texnikadagi rasm bilimlarni bog‘lashi va uni bolaning xotirasida saqlashi mumkin bo‘lgan jihatdir. Bunday rasmlardan har qanday mavzuda mnemonik jadval yaratish qiyin emas: ertak, she’r, maqol yoki topishmoq. Mnemonik jadval yordamida bola tasviriy hikoyalar tuzishni, eshitgan voqeani yoki ertakni tez va osonlik bilan takrorlashni o‘rganadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda vizual modellashtirish usulidan foydalanishning dolzarbligi quyidagilardan iborat: - Birinchidan, maktabgacha yoshdagi bola juda moslashuvchan va o‘rgatish oson, lekin bolalar tez charchash va faoliyatga qiziqishni yo‘qotish bilan ajralib turadi. Vizual modellashtirishdan foydalanish bolada qiziqish uyg‘otadi va bu muammoni hal qilishga yordam beradi. - Ikkinchidan, ramziy o`xshatishdan foydalanish materialni eslab qolish va o’zlashtirish jarayonini osonlashtiradi, tezlashtiradi, xotira bilan ishlash texnikasini shakllantiradi. - Uchinchidan, grafik analogiyadan foydalanib, biz bolalarni asosiy narsani ko‘rishga va olingan bilimlarni tizimlashtirishga o‘rgatamiz. - To‘rtinchidan, ushbu texnologiyadan foydalangan holda biz bolalarda model asosida nutq so‘zlarini shakllantirish qobiliyatini rivojlantiramiz.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. D.R.Babayeva, X.SH.Ochilova. O‘quv qo‘llanma/ “Nutq o‘stirish metodikasi”.T.:-2024
2. D.R.Babayeva. Darslik/ “Nutq o‘stirish metodikasi”.T.:-2021
3. Sheraliyevna, O. H. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINING GRAMMATIK TO’G’RILIGINI SHAKLLANTIRISH. Лучшие интеллектуальные исследования, 10(1), 179-185.
4. SHeraliyevna, O. X. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI SUHBAT QURISH O‘RGALI NUTQINI O‘STIRISH USULLARI. Лучшие интеллектуальные исследования, 17(4), 82-85.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

5. Ochilova, X. S. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH YO'LLARI. Inter education & global study, (7), 144-148.
6. Sheraliyevna, O. H. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI. Лучшие интеллектуальные исследования, 8(4), 70-75.
7. Sheraliyevna, O. H. (2023). TARBIYA-IJTIMOIY HODISA. Лучшие интеллектуальные исследования, 11(1), 130-132.
8. Sheraliyevna, O. H. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINING GRAMMATIK TO'G'RILIGINI SHAKLLANTIRISH. Лучшие интеллектуальные исследования, 10(1), 179-185.
9. Sheraliyevna, O. H. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH YO'LLARI. Лучшие интеллектуальные исследования, 8(4), 70-75.
10. Ochilova, X. S. (2025). MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. Inter education & global study, (1), 319-324.
11. Намазбаева, Л. З. (2025). Инклюзивное образование: интеграция теоретических основ и практических методов для формирования эффективной образовательной среды. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI, 3(5).
12. Намазбаева, Л. З. (2024). ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО САМОСОЗНАНИЯ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ЧЕРЕЗ ПРИОБЩЕНИЕ К КУЛЬТУРНОМУ НАСЛЕДИЮ. Inter education & global study, (7), 109-116.
13. Намазбаева, Л. (2025). Эффективные педагогические стратегии и игровые методики для инклюзивных детей. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI, 3(1).
14. Намазбаева, Л. (2025). Эффективные педагогические стратегии и игровые методики для инклюзивных детей. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI, 3(1).
15. Намазбаева, Л. З. (2024). Introduction of national values in the process of upbringing and education of preschool children. In Proceedings of International Conference on Educational Discoveries and Humanities (Vol. 3, No. 4, pp. 129-132)
16. Садикова, Д. Х. (2024). ЭКСПЕРИМЕНТЫ ДЛЯ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С УЧЕТОМ ТЕХНОЛОГИЙ STEAM. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 55(2), 26-28.
17. Садикова, Д. Х., & Будаева, О. Р. (2023). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ STEAM ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОРГАНИЗАЦИИ ПРЕДМЕТНО-РАЗВИВАЮЩЕЙ СРЕДЫ В ДОО. Лучшие интеллектуальные исследования, 9(1), 9-13.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

18. Садикова, Д. Х., & Калауова, М. С. (2024, March). РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСТВА ИНЖЕНЕРНЫХ СПОСОБНОСТЕЙ STEAM У СОВРЕМЕННЫХ ДЕТЕЙ. In Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies (Vol. 3, No. 3, pp. 180-184).
19. Садикова, Д. Х. (2021). ЗНАЧЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ФОРМИРОВАНИИ У СТУДЕНТОВ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КАЧЕСТВ. Наука и образование сегодня, (5 (64)), 72-73.
20. Садикова, Д. Х. (2023). ВЗАИМОСВЯЗЬ МЕЖДУНАРОДНЫХ РЕЙТИНГОВ И МОДЕЛИ STEAM-ОБРАЗОВАНИЯ: ПЕРЕСМОТР ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПОДХОДОВ. Science and innovation, 2(Special Issue 13), 301-305.
21. Imamova, N. Z., & Ibraximovna, S. U. (2025). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL SALOHIYATINI OSHIRISHDA XALQARO TAJRIBALAR. Shokh Articles Library, 1(2).
22. Baxtiyarovna, S. Z., & Imamova, N. Z. (2025). OTA-ONA VA TARBIYACHI XAMKORLIGIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA SHAXSIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. Shokh Articles Library, 1(1).
23. Imamova, N., & Po'latova, M. (2025). O 'zbekiston Respublikasi Prezidentining ta'lim sohasidagi qaror va qonunlari asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda tadqiqotchilik faoliyatini rivojlantirishga zamonaviy yondashuv. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI, 3(5).
24. Джамилова, Н. Н., Хасанова, Ш. Т., & Имамова, Н. З. (2024). СУЩНОСТЬ ПРОЕКТА" УМНЫЙ ДЕТСКИЙ САД" ОРИЕНТИРОВАННОЙ НА СВОБОДНЫЙ ВЫБОР ПРОФЕССИИ ДЕТЬМИ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА. Science and innovation, 3(Special Issue 18), 580-582.
25. Raxmatovna, M. Y. (2025). The importance of developing technical creativity and engineering skills in preschool children. *Shokh Library*.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIGA BUYUK AJDODLARIMIZNING MEROSINI O'RGATISHDAGI NOODATIY YONDASHUV

Xudoyqulova Gulshan Xudoyor qizi, Osiyo Xalqaro Universitetining 2-kurs magistranti, Buxoro, O'zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: 1-4-sinf o`qish savodxonligi darsligida berilgan buyuk ajdodlarimiz merosini o`rgatishda innivatsion metodlarning ahamiyati dolzarb bo'lib hisoblanadi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida Vatanni sevish tuyg'usini o'stirishda, ajdodlarimizning millat uchun qilgan xizmatlarini o`quvchi ongiga chuqur singdirishda innovatsion metodlar orqali yaxshi natijalarga erishish mumkinligi ochib berilgan.

MAQSAD: boshlang'ich sinf o'quvchilarda buyuk ajdodlarimizning merosini o'rganishdagi noodatiy yondashuv orqali ta'limda kreativ fikrlashni, ularning dunyoqarashini shakllantirish, ona yurtga milliy g'urur va iftixor tuyg'ularini singdirish, boy ma'naviy merosni asrab –avaylash

MATERIAL VA METODLAR: buyuk ajdodlar qoldirgan merosini o'rganish orqali boshlang'ich sinf o'quvchilarda kommunikativ kompetensiya; axborot bilan ishlash kompetensiyasi; ijtimoiy va fuqarolik kompetensiyasi; milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat kompetensiyasi shakllanadi. Ma'lumki, boshlang'ich sinflarda o'qish darslari, avvalo, o'quvchilarda mustaqilfikrlash va shaxslik sifatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bunday sifatlarni uyg'otishda esa interfaol usullar alohida o'rin egallaydi. O'qish darslarida o'quvchilar ma'naviyati sog'lomlashuviga xizmat qiladigan mantiqiy – suhbat, evristik, tadqiqot, taqqoslash, induktiv, deduktiv metodlar bilan birga "fikriy hujum", "6x6" nomli interfaol metodlardanfoydalanish samaralidir.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: boshlang'ich sinf o'quvchilarini ma'naviy-axloqiy jihatdan barkamol, bilimli inson qilib tarbiyalash vazifasi ko'p jihatdan boshlang'ich sinflarda ta'limni to'g'ri uyushtirish, xususan, o'quvchilarni mustaqil fikrlashga o'rgatish, ularning nutqini talab darajasida o'stirish bilan o'zaro bog'liq. So'z zahirasi boy o'quvchining fikrlash doirasi keng, ma'naviyati yuksak, o'qish-o'rganishga ishtiyoqi baland bo'lishi tabiiydir. Bu jarayonda o'qituvchi tomonidan tashkil etilgan pedagogic faoliyatida buyuk avlodlarimizning boy ma'naviy merosini o'rganish ularni tarixiy bilimlarga ega bo'lish, ularda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishga xizmat qiladi.

XULOSA: boshlang'ich sinf o'quvchilarda ma'naviy merosni o'rganishda buyuk ajdodlarimizning merosini qo'llaniladigan metod va usullar kelajagimiz egalari bo'lmish yosh avlodni har tomonlama rivojlantirish va zamonaviy jamiyatga muvaffaqiyatli moslashish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgani bilan ahamiyatlidir.

Kalit so'zlar: Ahmad al-Farg'oniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy, Kamoliddin Behzod, Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Bobur, jadid bobolarimiz, "O'rnini to'ldir " metodi, "Tanlab o'qish" metodi.

НЕОБЫЧНЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НАСЛЕДИЮ НАШИХ ВЕЛИКИХ ПРЕДКОВ

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Худойкулова Гульшан Худояровна, магистрант 2 курса Азиатского международного университета, Бухара, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: актуальным является значение инновационных методов в обучении наследию наших великих предков, приведенное в учебнике грамотности чтения 1-4 класс. Выявлено, что хорошие результаты могут быть достигнуты с помощью инновационных методов в воспитании у учащихся начальных классов чувства любви к Родине, в глубоком проникновении в сознание читателя заслуг наших предков перед нацией.

ЦЕЛЬ: формирование творческого мышления, мировоззрения учащихся начальных классов через необычный подход к изучению наследия наших великих предков, привитие чувства национальной гордости и гордости за Родину, сохранение богатого духовного наследия

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: изучая наследие, оставленное великими предками, у младших школьников формируется коммуникативная компетентность; умение работать с информацией; общественная и гражданская компетентность; умение уважать национальные и общечеловеческие ценности. Известно, что уроки чтения в начальных классах служат, прежде всего, для формирования у учащихся самостоятельного мышления и качеств личности. А в Пробуждении таких качеств особое место занимают интерактивные методы. На уроках чтения эффективно использование интерактивных методов под названием “мозговой штурм”, “6х6” в сочетании с логико – разговорными, эвристическими, исследовательскими,сравнительными, индуктивными, дедуктивными методами, которые служат оздоровлению духовности учащихся.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: задача воспитания учащихся начальных классов как духовно - нравственно грамотных, образованных людей во многом взаимосвязана с правильной организацией обучения в начальных классах, в частности, с обучением учащихся самостоятельному мышлению, воспитанием их речи на требуемом уровне. Для читателя с богатым словарным запасом естественно иметь широкий круг мыслей, высокий моральный дух, высокий энтузиазм к чтению и обучению. Изучение богатого духовного наследия наших великих поколений в педагогической деятельности, организуемой учителем, в процессе которой они приобретают исторические знания, служит формированию у них чувства патриотизма.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: при изучении духовного наследия у учащихся начальной школы методы и приемчицы, используемые для применения наследия наших великих предков, значимы тем, что они направлены на формирование навыков, необходимых для всестороннего развития молодого поколения, хозяев нашего будущего, и успешной адаптации в современном обществе.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Ключевые слова: Ахмад аль-Фергани, Абу Райхан Беруни, Абу Али ибн Сина, Алишер Навои, камалиддин Бехзад, Амир Темур, Захириддин Мухаммад Бабур, Джадид бабалар, метод “замена”, метод “выборочного чтения”.

AN UNUSUAL APPROACH TO TEACHING ELEMENTARY STUDENTS THE LEGACY OF OUR GREAT ANCESTORS

Khudoykulova Gulshan Khudoyor qizi, 2nd year graduate of Asian International University, Bukhara, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the importance of innovative techniques in teaching the heritage of our great ancestors, given in the Reading Literacy textbook grade 1-4, is considered relevant. It has been revealed that good results can be achieved through innovative techniques in fostering a sense of love for the homeland in elementary school students, in deep immersion in the reader's mind of the services that our ancestors have done for the nation.

AIM: through an unusual approach to the study of the heritage of our great ancestors in primary school students, the formation of creative thinking in education, their worldview, the absorption of national feelings of pride and pride in the motherland, the preservation of a rich spiritual heritage

MATERIALS AND METHODS: through the study of the heritage left by great ancestors, communicative competence is formed in elementary students; competence in working with information; competence in social and civic; competence in respect for national and universal values. It is known that reading lessons in elementary grades serve, first of all, to form the qualities of independence and personality in students. In the evocation of such qualities, however, interactive methods occupy a special place. In reading lessons, interactive techniques called “mental attack”, “6x6”, along with logical – conversational,heuristic, research, comparative, inductive, deductive methods that serve the wellness of students ' spirituality, are effective.

DISCUSSION AND RESULTS: the task of educating elementary students as a spiritually-morally competent, educated person is in many ways interconnected with the correct Organization of education in elementary grades, in particular, teaching students to think independently, growing their speech at the level of demand. It is natural for a rich reader to have a wide range of thinking, a high spirituality, a high passion for reading and learning. In this process, the study of the rich spiritual heritage of our great generations in pedagogical activities organized by the teacher serves to acquire them historical knowledge, to form a sense of patriotism in them.

CONCLUSION: in the study of spiritual heritage in primary school students, the methods and methods used to apply the heritage of our great ancestors are significant in that they are aimed at the formation of the skills necessary for the comprehensive development of the young generation, the owners of our future, and successful adaptation to modern society.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Keywords: Ahmad al-Farghani, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoi, Kamoliddin Behzod, Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Babur, our Jadid grandfathers, the “fill up ” method, the “selective reading” method.

Boshlang‘ich ta’lim tizimida o‘qish savodxonligi darslari o‘quvchilarning nafaqat to‘g‘ri va tez o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirish, balki ularning ma’naviy-axloqiy dunyoqarashini boyitishda ham muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, buyuk ajdodlarimiz – Ahmad al-Farg‘oniy, Abu Rayhon Beruniy , Abu Ali ibn Sino ,Alisher Navoiy, Kamoliddin Behzod , Amir Temur , Zahiriddin Muhammad Bobur kabi mutafakkirlar merosini o‘rganish boshlang‘ich sinf yoshidagi bolalarda milliy o‘zlikni anglash, vatanparvarlik, insonparvarlik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni shakllantirish uchun xizmat qiladi.

Zamonaviy ta’limda kompetensiyaviy yondashuvga alohida e`tabor qaratilmoqda. Buyuklar merosini o‘rganish orqali o‘quvchilarda:

-kommunikativ kompetensiya;
-axborot bilan ishlash kompetensiyasi;
-ijtimoiy va fuqarolik kompetensiyasi;
-milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat kompetensiyasi shakllanadi

Har bir boshlang`ich sinf o‘qish savodxonligi darsligining 2-qismida buyuk ajdodlarimiz haqida ma’lumotlar keltirilgan. Bu orqali ko‘zlangan asosiy maqsad yosh avlodga erta yoshdan ajdodlari kim ekanligini , tomirida kimlarning qoni oqayotganligini o‘rgatish va qalbiga singdirishdir.

2-sinf o‘qish savodxonligi darsligining 2-qismida “Mashhur tabib bobomiz” mavzusida Abu Ali ibn Sinoning Buxoro Yaqinidagi Afshona qishlog‘ida tug‘ilganligi, tibbiyot olamiga qo‘shgan hissasi, G‘arbda Avitsenna nomi bilan mashhurligi keltirilgan. Ibn Sino o‘gitlarini Po‘lat Mo‘min she’r qilib yozgan “Ibn Sino ulashar davo” she’ri keltirilgan. O‘quvchi yoshiga oid bilimlarni she’r orqali sodda tilda tez tushunib oladi.

Og‘iz darvoza
Uni tut toza
Tirnoqdagi kir,
Har nega qodir.
Yurmoqlik iflos
Kasalga asos.[1]

Shu mavzuni o‘tish jarayonida Abu Ali ibn Sinoning Buxoro viloyatidagi Afshona qishlog‘ining hozirgi kundagi rasmi xaritadan ko‘rsatilsa o‘quvchilar xotirasida yanada tez saqlanib qoladi. Erta yoshdan xarita bilan ishlashni o‘rganadi.Buyuk olim tavalludining 1000 yilligi Afshonada tantanali nishonlangan. Shu munosabat bilan

[1] U.B.Aydarova. 2-sinf o‘qish savodxonligi darsligining 2-qismi. T.Novda .2023

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Afshonada ikkita spool gumbazli , eshik va ustunlari o‘yilgan , devor bezaklari bilan bezatilgan muhtasham dam olish maskani qurilgan [2]

2-sinf o‘qish savodxonligi darsligining 3-qismida “Biz buyuklar avlodimiz ” audiomatn berilgan .Abu Rayhon Beruniy , Al- Xorazmiy, Imom Buxoriy bobolarimizning ilm-fan taraqqiyotiga qo‘shgan hissasi haqida aytib o‘tilgan. **“O‘rnini to‘ldir ” metodi**dan foydalanib o‘quvchilar mavzuni mustahkamlash mumkin.

_____ - birinchi bo’lib fanda Yer sayyorasi dumaloq ekanligini , uning o‘z o‘qi va Quyosh atrofida aylanishini ilmiy jihatdan asoslab bergan.

[2] Azimxo‘ja Otaxo‘jayev.Abu Ali ibn Sino .Toshkent ”Abu matbuot-konsalt” 2011. 6-bet

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

_____- Yerning tortishish kuchini o‘rgangan.
_____- asarlarida to‘rtta amaldan foydalanish qoidalarini yozib qoldirgan.
_____- Buxoroda tavallud topgan. Islom olamining yirik mutafakkiri, hadis ilmining sultoni.
_____- Yer shari xaritasini chizgan, 1-globusni yaratgan.
_____- hadislarni to‘plash va tizimga solish bilan shug‘ullangan.
_____- 0, 1,2,3,4,5,6,7,8,9 raqamlarining yozilishini batafsil bayon qilgan.

2-sinf o‘qish savodxonligi darsligining 3-qismida “Buyuk sarkarda ” mavzusida mard , jasur bobomiz Amir Temur haqida ma’lumot berilgan . Amir Temur yirik davlat arbobi, buyuk turkey sarkarda , markazlashgan davlat asoschisi, ilm-fan va madaniyat homiysi sifatida ta’rif berilgan. Shaxrisabz yaqinidagi Xo’ja ilg’or qishlog’ida tug’ilgan.[3] “Amir Temur va chumoli” rivoyati keltirilgan. Bu rivoyat mazmunini tushuntirish va o’quvchilarning to’g’ri , tushunib o’qish ko’nikmalarini shakllantirish maqsadida **“Tanlab o’qish” metodi**dan foydalanish maqsadga muvofiq.

1. Amir Temurga berilgan savolni topib o’qing. (Matnni tushunib o’qigan o’quvchi uning qaysi qismida qanday ma’lumot yozilganini juda yaxshi biladi va o’qituvchi aytgan qismni tezda topib o’qiydi.)
2. Amir Temurning o’ziga o’zi aytgan gapini topib o’qing. (O`zimga o’zim : “Men shu chumolichalik ham bo’la olmaymanmi?”- dedim.)
3. Barcha narsadan umidimni azay deganimda …

Amir Temurning o’gitlari o’quvchilarga tarbiyaviy ta’sir qiladi. Ularda ezgu fazilatlarni shakllantiradi. Adolat , jasorat , yaxshilik, shirin so’z qudratini o’quvchilar ongiga singdirishga yordam beradi.

Amir Temur o’gitlari

1. Adovat emas, adolat yengadi.
2. Bir kalmia shirin so’z qilichni qiniga kiritar.
3. Yaxshini yomon kunda sina.
4. Kuch adolatdadir.
5. Qo’rqmasang yov qochar.

Buyuk astronom , matematik, o’z davrining atoqli allomasi. Temuriylar davlati hukmdori, Amir Temurning nabirasi Mirzo Ulug’bek haqida 2-sinf o’qish savodxonligi darsligida mavzu berilgan . Samarqandda Ulug’bek rasadxonasining qurilganligi , “Ziji jadidi Ko’ragoniy ” astronomik jadvali haqida ma’lumotlar berilgan. Abdulla Po’latovning “ Mirzo Ulug’bek” she`ri keltirilgan .

Millat manfaatini o’ylagan buyuk ajdodlarimizdan jadidchilarimizni yosh avlodga o’rgatish, ularning millat, xalq , Vatan oldidagi buyuk xizmatlarini e’tirof etmaslik mumkin emas. Shu sababli 2- sinf o’qish savodxonligi darsligining 3-qism 49-betida “Millat manfaatini o’ylagan zotlar, sizni unutmaydi aslo avlodlar !” mavzusida buyuk mutafakkirlarimizdan Munavvarqori Abdurashidxonov , Abdulla Qodiriy ,

[3] U.B.Aydarova .2-sinf o‘qish savodxonligi darsligining 3-qismi. T.Novda 2023 35-bet

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Mahmudxo'ja Behbudiy , Abdulla Avloniy yosh avlodga tanishtirilgan. Jadidchilarning bolalarning ta'lim-tarbiyasiga qo'shgan hissa alohida e'tibor va e'tirofga loyiqdir. \

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. U. B. Aydarova . 2 - sinf o'qish savodxonligi darsligining 2-qismi. T.Novda 2023
2. Azimxo'ja Otaxo'jayev. Abu Ali ibn Sino. Toshkent "Abu matbuot-konsalt" 2011. 6-bet
3. U. B. Aydarova . 2 - sinf o'qish savodxonligi darsligining 3-qismi. T.Novda 2023

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MULTIMEDIA VA INTERAKTIV O‘YINLAR ORQALI BOSHLANG‘ICH SINF O‘QUVCHILARIDA EKO-ESTETIK MADANIYATNI RIVOJLANTIRISH

Ortikov Oybek Rustamovich, Buxoro davlat pedagogika instituti Umumiy pedagogika kafedrasi dotsenti, Buxoro, O‘zbekiston.
O‘rinova Dilafro‘z Aslon qizi, Buxoro davlat pedagogika instituti magistranti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida eko-estetik madaniyatni rivojlantirishda multimedia va interaktiv o‘yinlarning ahamiyati, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interaktiv ta’lim vositalari va elektron resurslar yordamida bolalarda tabiatga hurmat, atrof-muhitni asrash va estetik didni shakllantirishdan iborat.

MAQSAD: boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida multimedia va interaktiv o‘yinlar orqali eko-estetik madaniyatni rivojlantirish orqali ularning atrof-muhitga bo‘lgan hurmatini va javobgarlik hissini shakllantirish. O‘quvchilarni ekologik muammolarni tushunishga, tabiatni asrab-avaylashga va resurslarni tejashga o‘rgatish. Eko-estetik madaniyatni shakllantirish orqali bolalarda barqaror rivojlanish, yashil texnologiyalarni qo‘llash va atrof-muhitni muhofaza qilishning ahamiyatini anglashni ta’minlash.

MATERIAL VA METODLAR: tadqiqotda sifat va miqdoriy tadqiqotlarni birlashtirgan aralash usullardan foydalaniladi. Materiallar rivojlanishni baholash vositalari, ta'lim bo'yicha ko'rsatmalar va boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida kuzatuv ma'lumotlarini o'z ichiga oladi. Usullar ota-onalar va o'qituvchilarning so'rovlari, erta yoshdagi mutaxassislar bilan suhbatlar va ta'lim muassasalariga o'tayotgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik madaniyatni rivojlantirish jarayoni kuzatuvlarini o'z ichiga oladi.Ma'lumotlarni tahlil qilish ekologik madaniyatni rivojlantirish strategiyalari va boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ekologik madaniyatni rivojlantirish xususiyatlari aniqlashga qaratilgan

MUHOKAMA VA NATIJALAR: eko-estetik bilimlarning ilmiy asoslari nazariy, amaliy bilimlari va mustaqil ishlar jarayonida tushuntiriladi. Boshlang`ich sinf o‘quvchilarida eko-estetik madaniyatni shakllantirishda asosiy e’tibor atrof-muhit muhofazasi, tabiatdan oqilona va tejamkorlik bilan foydalanish, atrof-muhitni yaxshilashga qaratilgan texnologiyalarni qo‘llash bilan bog‘liq bo‘lgan global bilimlarga katta ahamiyat beriladi.

XULOSA: boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida eko-estetik madaniyatni shakllantirish faoliyatini tashkil qilishga yo‘naltirilgan o‘quv jarayonining asosiy xususiyati-o‘quvchini ijtimoiy hayotga tayyorlashdan iboratdir. Shuningdek, o‘quvchi kundalik ishlarining davomi sifatida sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarda bevosita turli mazmundagi suhbatlar, savoljavoblarda qatnashadi, kechalarni tashkil qilishda ishtirok etadi, rollarni bajaradi, tinglaydi, qolaversa, bular orqali bilimi va eko-estetik madaniyat tushunchasi boyib boradi.

Kalit so‘zlar: Boshlang‘ich sinf, eko-estetik madaniyat, multimedia, interaktiv o‘yinlar, ekologik ong, pedagogik texnologiyalar, ijodiy faoliyat.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

РАЗВИТИЕ ЭКО-ЭСТЕТИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЫ У УЧАЩИХСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ С ПОМОЩЬЮ МУЛЬТИМЕДИА И ИНТЕРАКТИВНЫХ ИГР

Ортиков Ойбек Рустамович, доцент кафедры общей педагогики Бухарского государственного педагогического института, г. Бухара, Узбекистан.
Уринова Дилафруз Аслон кызы, магистрант Бухарского государственного педагогического института, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: значение мультимедийных и интерактивных игр в развитии эко-эстетической культуры у младших школьников заключается в формировании у детей бережного отношения к природе, бережного отношения к окружающей среде, эстетического вкуса с помощью современных педагогических технологий, интерактивных средств обучения и электронных ресурсов.

ЦЕЛЬ: формирование у младших школьников уважения к окружающей среде и чувства ответственности посредством развития эко-эстетической культуры посредством мультимедийных и интерактивных игр. Учить студентов понимать экологические проблемы, сохранять природу и экономить ресурсы. Обеспечение устойчивого развития детей, внедрения зеленых технологий и осознания важности охраны окружающей среды посредством формирования экоэстетической культуры.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании используются смешанные методы, сочетающие качественные и количественные исследования. Материалы включают инструменты оценки успеваемости, учебные пособия и данные наблюдения за учениками начальной школы. Методы включают опросы родителей и педагогов, беседы со специалистами раннего возраста и наблюдения за процессом развития экологической культуры у младших школьников, поступающих в образовательные учреждения oladi.Ma анализ данных направлен на выявление стратегий развития экологической культуры и особенностей развития экологической культуры у младших школьников

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: научная основа ЭКО-эстетического знания объясняется в процессе теоретического, практического познания и самостоятельной работы. При формировании экоэстетической культуры у младших школьников большое значение придается глобальным знаниям, основной упор делается на охрану окружающей среды, рациональное и бережливое использование природы, применение технологий, направленных на оздоровление окружающей среды.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Главной особенностью образовательного процесса, направленного на организацию деятельности по формированию экоэстетической культуры у младших школьников, является подготовка воспитанника к общественной жизни. Также во внеурочной воспитательной работе ученик как продолжение своей повседневной деятельности непосредственно участвует в разговорах различного содержания, вопросах-ответах, участвует в организации

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

вечеров, выполняет роли, слушает, кроме того, благодаря этому его знания и понимание экоэстетической культуры обогащаются.

Ключевые слова: Начальный класс, ЭКО-эстетическая культура, мультимедиа, интерактивные игры, экологическое сознание, педагогические технологии, творческая деятельность.

DEVELOPING ECO-AESTHETIC CULTURE IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH MULTIMEDIA AND INTERACTIVE GAMES

Ortikov Oybek Rustamovich, associate professor of the Department of general pedagogy of the Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan.
Urinova Dilafroz Aslan's daughter, graduate student of Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the importance of multimedia and interactive games in the development of eco-aesthetic culture in primary school students, with the help of modern pedagogical technologies, interactive educational tools and electronic resources, consists in the formation of respect for nature, environmental preservation and aesthetic taste in children

AIM: the formation of their respect for the environment and a sense of responsibility in elementary school students through the development of an eco-aesthetic culture through multimedia and interactive games. Teaching students to understand environmental issues, preserve nature, and save resources. Ensuring the understanding of the importance of sustainable development, application of green technologies and environmental protection in children through the formation of an eco-aesthetic culture

MATERIALS AND METHODS: the study uses mixed methods that combine qualitative and quantitative research. The materials include development assessment tools, educational guidance, and observational data in primary school students. Methods include surveys of parents and teachers, interviews with early-age professionals, and observations of the process of developing ecological culture in primary school students moving to educational institutions oladi.Ma data analysis is aimed at identifying strategies for the development of ecological culture and features of the development of ecological culture in primary school students

DISCUSSION AND RESULTS: the scientific basis of eco-aesthetic knowledge is explained in the process of theoretical, practical knowledge and independent work. In the formation of eco-aesthetic culture in primary school students, great importance is attached to global knowledge, the main emphasis of which is on Environmental Protection, the rational and economical use of nature, the application of technologies aimed at improving the environment.

CONCLUSION: the main feature of the educational process aimed at organizing the activities of the formation of an eco-aesthetic culture in primary school students is the preparation of the student for social life. Also, as a continuation of their daily work, the

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

student directly participates in extracurricular educational activities in conversations of various content, questions, participates in the organization of evenings, performs roles, listens, and, moreover, through these, his knowledge and the concept of eco-aesthetic culture become richer.

Keywords: Primary class, eco-aesthetic culture, multimedia, interactive games, environmental consciousness, pedagogical technologies, creative activity.

Jahonda ekologik muammolar tobora keskinlashib borayotgani, iqlim o‘zgarishi, suv tanqisligi va chiqindilarni boshqarish kabi masalalar global ahamiyat kasb etayotgani shubhasiz. Shu munosabat bilan bolalarda ekologik ong va madaniyatni shakllantirish bugungi kunda dolzarb vazifa sifatida qaraladi. YUNESKO tomonidan “Barqaror rivojlanish uchun ta’lim”[1] loyihasi doirasida eko-estetik madaniyatni rivojlantirish va interfaol multimedia vositalari orqali qulay va samarali ta’lim muhitini yaratish bo‘yicha ko‘plab dasturlar ishlab chiqilgan. Shuningdek, BMT tomonidan qabul qilingan “Barqaror rivojlanish maqsadlari – 2030” hujjatida ta’lim sifatini oshirish, tabiatni asrash va jamiyatda eko-estetik madaniyatni shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.

An’anaviy ta’lim jarayonida nazariy bilimlarga asosiy e’tibor qaratilishi sababli boshlang‘ich sinf o‘quvchilari ekologik jarayonlarni real voqealar bilan bog‘lab, jonli kuzatish imkoniyatlaridan yetarlicha foydalanolmaydi. Shu bois, interaktiv multimedia vositalari va o‘yinlar orqali ekologik mavzularni sodda va qiziqarli shaklda o‘rganish, amaliy xulosa chiqarish va estetik didni rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratiladi.

Ushbu tadqiqot ishida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida eko-estetik madaniyatni rivojlantirishda multimedia va interaktiv o‘yinlarning pedagogik ahamiyati, ularning dars jarayonida qo‘llanilishi va ekologik bilimlarni shakllantirishdagi roli tahlil qilinadi.

Dunyoda eko-estetik madaniyatni rivojlantirish bo‘yicha ko‘plab tadqiqotlar olib borilmoqda, xususan, xorijiy umumiy o‘rta ta’lim va ilmiy-tadqiqot muassasalari tajribasi bu jarayonning samarali usullarini ko‘rsatadi. Masalan, Amerikada Harvard universiteti qoshidagi CLT (Center for Learning and Teaching) ochiq ta’lim resurslari (Open Educational Resources) doirasida maxsus vizual platformalar yaratib, global iqlim o‘zgarishi va chiqindilarni qayta ishlash texnologiyalari haqida interaktiv materiallarni joylashtiradi. Bu esa maktab o‘qituvchilari uchun ekologik bilimlarni ta’lim jarayoniga kiritishda qulayliklar yaratadi. Shuningdek, Eco-Schools[2] va Green School kabi xalqaro dasturlar maktab infratuzilmasini ekologik jihatdan yaxshilash, atrof-muhitni muhofaza qilishda amaliy harakatlarni joriy etish va o‘quvchilarni bu jarayonga faol jalb qilishga qaratilgan. NASA va ESA kabi kosmik agentliklar tomonidan ishlab chiqilgan yer monitoringi dasturlari esa maktablar bilan hamkorlikda olib boriladigan tarbiyaviy loyihalarda aniq ma’lumotlarni taqdim etadi, atmosfera, suv havzalari va o‘rmonlarni real

[1] BMT va uning O‘zbekistondagi sheriklari “Barqaror rivojlanish maqsadlari”ga erishish ustida ish olib bormoqda: ular O‘zbekiston va butun dunyo aholisi duch kelayotgan asosiy muammolarni hal etishga qaratilgan 17 ta o‘zaro bog‘liq va ulkan maqsaddan iborat.

[2] Ekologik maktablar UNDESA – BMTning Barqaror rivojlanish uchun ta’lim o‘n yilligi (2005 – 2014) tomonidan e’tirof etilgan global dastur bo‘lib, o‘quvchilarga o‘z maktablari va jamiyatlarida barqarorlikni ta’minlashda faol ishtirok etish imkonini beradi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

vaqtda kuzatish imkonini beradi[3]. Ushbu tajribalar shuni ko‘rsatadiki, interaktiv va multimedia vositalari yordamida ekologik bilimlarni amaliy tarzda o‘rgatish o‘quvchilarda ekologik ongni shakllantirish va eko-estetik madaniyatni rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

O‘zbekistonda eko-estetik madaniyatni rivojlantirish borasida bir qator davlat dasturlari, qonun hujjatlari va loyihalar amalga oshirilmoqda, bu borada ta’lim tizimini modernizatsiya qilishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Xususan, “Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi” doirasida atrof-muhitni muhofaza qilish, yashil iqtisodiyotni joriy etish hamda yosh avlodga zamonaviy ekologik bilim va ko‘nikmalarni singdirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar olib borilmoqda.

Mazkur yo‘nalishda amalga oshirilayotgan loyihalar, jumladan “Yashil makon” va “Ekologik targ‘ibot markazlari”, maktablar va ta’lim muassasalarida eko-estetik madaniyatni rivojlantirishga qaratilgan. Ayrim maktab, akademik litsey va kollejlarda virtual laboratoriyalar va 3D simulyatsiyalar joriy etilishi o‘quvchilarga ekologik jarayonlarni tajriba orqali o‘rganish imkonini beradi. Shu tariqa, nazariy bilimlar real hayot misollari bilan mustahkamlanib, yoshlarning amaliy ko‘nikmalari va eko-estetik didi rivojlanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022–2024 yillardagi farmon va qarorlari, shuningdek, Vazirlar Mahkamasining normativ-huquqiy hujjatlari ekologik ta’limni rivojlantirish, jamoatchilik nazoratini kuchaytirish va maktablarda ekologik ongni oshirish bo‘yicha aniq vazifalarni belgilaydi.

Shu nuqtai nazardan, multimedia va interaktiv o‘yinlar boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida eko-estetik madaniyatni shakllantirishda samarali pedagogik vosita sifatida ahamiyat kasb etadi. Interaktiv o‘yinlar va vizual simulyatsiyalar yordamida o‘quvchilar ekologik jarayonlarni jonli kuzatib, tabiatni asrashga qaratilgan amaliy harakatlarni o‘rganadi, shu bilan birga estetik did va ekologik ongni uyg‘unlashtiradi. Ushbu pedagogik yondashuv O‘zbekiston sharoitida ekologik ta’limni modernizatsiya qilish va yosh avlodni ekologik jihatdan savodli yetuk shaxs sifatida tarbiyalashda muhim vosita hisoblanadi.

UNESCOning “Barqaror rivojlanish yo‘lida ta’lim” dasturlari doirasida olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, vizual ta’lim texnologiyalari va interaktiv metodlardan foydalanish o‘quvchilarning atrof-muhitga oid bilim va ko‘nikmalarini samarali rivojlantirishda yuqori natija beradi. Shuningdek, UNEP (BMTning Atrof-muhit bo‘yicha dasturi) va turli xalqaro ilmiy markazlarning izlanishlari interaktiv va multimedia vositalarining ekologik mas’uliyatni tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Jahon tajribalari asosida, masalan, Worldwatch Institute kabi ekologik yo‘nalishda faoliyat yurituvchi ilmiy markazlar virtual laboratoriya, raqamli simulyatsiya va interaktiv ko‘rgazmalar yordamida o‘quvchilarda ekologik ong va madaniyatni shakllantirish samarali ekanini ko‘rsatgan. MIT Teaching and Learning Laboratory, Stanford Graduate

[3] https://gov.uz/oz/uzspace/news/view/91090

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

School of Education va King's College London Ta'lim instituti tomonidan o'tkazilgan tadqiqotlar esa interaktiv vizual darslar o'quvchilarda ekologik muammolarga munosabat, ijodiy fikrlash va ekologik kompetensiyalarni mustahkamlashni oshirishini tasdiqlaydi.

Xususan, ko'rgazmali materiallar, videolavhalar, interaktiv elektron manbalar, raqamli platformalar va simulyatsiya qurilmalari didaktik jihatdan keng imkoniyat yaratadi. Yevropa Ittifoqi (European Commission, EEA) va Amerika Qo'shma Shtatlaridagi pedagogik markazlar (masalan, California Education and the Environment Initiative) ekologik ta'limga mos interaktiv yondashuvlarni joriy etib, o'quvchilarda ekologik ong va barqaror fikrlashni shakllantirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqqan.

Shuningdek, xalqaro standartlarga muvofiq, ekologik ta'lim uch asosiy komponentni o'z ichiga oladi**:** atrof-muhit haqida ta'lim**,** atrof-muhit yordamida ta'lim, va atrof-muhit uchun ta'lim. Bu yondashuv ekologik ta'lim va tarbiyaning turli masalalarini bir butun tizim sifatida yechishga imkon beradi. Masalan, Avstriyada "Maktab bog'i", "Tabiat uchun ijodiyot" kabi loyihalar, Daniyada "Toza daryolar", "Yashil bayroq", Shvetsiyada esa "Yevropada atrof-muhit" yillari kabi dasturlar maktab dasturlariga kiritilgan va bolalarni ekologik masalalarda faol ishtirokchi sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, interaktiv va multimedia vositalarini qo'llash orqali ekologik ta'limni samarali tashkil etish, o'quvchilarda eko-estetik madaniyat va barqaror fikrlashni shakllantirish mumkin. Bu yondashuvlar kelajak avlodni ekologik masalalarda bilimli, mas'uliyatli va faol fuqarolar sifatida tarbiyalashga xizmat qiladi.

Mamlakatimiz olimlari ekologik ta'lim va interaktiv vizual vositalardan foydalanish sohasida keng ilmiy tadqiqotlar olib bormoqdalar. Jumladan, S.A. Azamova, D.Y. Nurishov, N.N. Ravshanova, G.K. Obidova, B.K. Xojanov, A. Abdumalikov, A.J. Qurbonov, M. Abdullayeva, H.E. Toshmaxmatov va N. Xodjilayeva kabi olimlar interaktiv va vizual ta'lim vositalari yordamida o'quvchilarda atrof-muhitga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish jarayonini ilmiy-tadqiqotlar bilan asoslab beradi. Ular shuningdek, o'quvchilarning eko-estetik madaniyatini rivojlantirish metodikasiga oid amaliy tavsiyalar ishlab chiqqan. Bu tavsiyalar interaktiv o'yinlar, multimedia materiallar va vizual ko'rgazmalar orqali o'quvchilarni ekologik ongga yo'naltirishda muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, Mustaqil Davlatlar Hamdo'stligi (MDH) olimlari, jumladan K.D. Ushinskiy, L.S. Vygotskiy, A.N. Leontyev, V.A. Suxomlinskiy, A.S. Makarenko, P.P. Blonskiy, P.F. Kapterev va S.T. Shatskiy, interaktiv va vizual ta'lim vositalarining o'quvchilarda mustahkam bilim hosil qilishga ta'sirini, shuningdek, mustaqil fikrlash va amaliy faoliyat ko'nikmalarini rivojlantirishdagi rolini keng o'rganib, ilmiy meros sifatida taqdim etgan. Ularning tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, tasviriy ko'rgazmali materiallar yordamida psixik rivojlanish darajasi yuqori bosqichga ko'tarilishi, shuningdek, eko-estetik madaniyatni shakllantirish samaradorligi sezilarli darajada oshadi.

Xorijiy olimlar ham interaktiv vizual materiallardan foydalanishning pedagogik ahamiyatini keng tadqiq qilgan. Masalan, J. Dewey, J. Piaget, D. Kolb, P. Freire, M. Montessori va J. Bruner o'quv jarayonida interaktiv metodlarni qo'llash orqali

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, atrof-muhitni anglash va ekologik tafakkurni shakllantirish mumkinligini ta’kidlagan. Shu bilan birga, ular interaktiv materiallar yordamida real hayotiy tajribalarni aks ettiruvchi va amaliy faoliyatga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar tashkil etishning samaradorligini asoslab bergan.

Biroq, mavjud tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, vizual-didaktik vositalar, innovatsion o‘qitish formatlari va pedagogik monitoring mexanizmlari asosida ekologik tarbiyaning uzluksizligini ta’minlashga qaratilgan ilmiy-amaliy metodik tizim hali to‘liq shakllantirilmagan. Shu sababli, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida eko-estetik madaniyatni multimedia va interaktiv o‘yinlar orqali rivojlantirish borasida chuqur ilmiy tadqiqotlar olib borish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo‘ladi.

O‘zbekistondagi umumta’lim muassasalarida eko-estetik madaniyatni shakllantirish bugungi kunda dolzarb vazifa sifatida qaralmoqda. Bu jarayonning muhimligi shundan iboratki, atrof-muhitni muhofaza qilish, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va barqaror rivojlanish prinsiplarini ta’minlash uchun jamiyatning keng qatlamlariga ekologik tarbiya berish zarur. Shu nuqtai nazardan, ta’lim jarayonida eko-estetik madaniyatni rivojlantirish nafaqat fanlararo integratsiyani, balki samarali pedagogik texnologiyalarni qo‘llashni ham talab qiladi.

Pedagogik tahlil shuni ko‘rsatadiki, eko-estetik madaniyat tushunchasi shaxsning ma’naviy-axloqiy kamoloti bilan bevosita bog‘liq. O‘quvchilarda ekojavobgarlik hissini uyg‘otish, tabiat bilan muvozanatda yashash qadriyatlarini shakllantirish va eko-muammolarni hal etish ko‘nikmalarini rivojlantirish ekologik tarbiyaning asosiy maqsadi hisoblanadi. Shu asosda umumta’lim muassasalarida eko-estetik madaniyatni zamonaviy pedagogik metodlar bilan integratsiya qilish zaruriyati ortib borayotgani kuzatiladi.

Muhokama davomida ta’kidlash lozimki, eko-estetik madaniyat ta’lim mazmunida alohida fan sifatida emas, balki barcha fanlar bilan bog‘liq holda fanlararo integratsiyada amalga oshirilishi lozim. Bu yondashuv “ekologik kompetentlik” tushunchasining shakllanishini taqozo qiladi. Shu bilan birga, eko-estetik madaniyatning pedagogik interpretatsiyasi va uning umumta’limdagi roli tabiat, jamiyat va inson o‘rtasidagi muvozanatni ta’minlashga qaratilgan konseptual asos sifatida qaraladi.

Bundan tashqari, pedagogika nazariyasi eko-estetik madaniyatni shaxs ongida mehr-shafqat, tabiat bilan garmoniyada yashash va amaliy eko-ko‘nikmalarni egallash bilan bog‘laydi. Shu sababli, eko-estetik madaniyat tushunchasi bir vaqtning o‘zida etika, estetika, tabiiy fanlar, tarbiyaviy jarayon va jamiyat taraqqiyotini birlashtiruvchi kompleks fenomen sifatida qabul qilinadi. Muhokama natijasida, umumta’lim muassasalarida eko-estetik madaniyatning shakllanishi tanqidiy fikrlash, refleksiya, metakognitiv yondashuv va muntazam amaliy mashg‘ulotlar orqali amalga oshirilishi eng samarali yondashuv ekanligi aniqlanadi.

Psixodidaktika fanlararo sohalar - pedagogika, psixologiya, didaktika, neyropedagogika va boshqa bilim yo‘nalishlari chorrahasida rivojlanadi va fanni o‘rganish jarayonida o‘quvchining hissiy, kognitiv hamda motivatsion ehtiyojlarini hisobga olishni taklif qiladi. Shu nuqtai nazardan, o‘quvchida eko-estetik madaniyatning shakllanishi tabiat bilan ongli va mas’uliyatli munosabat orqali namoyon bo‘ladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Pedagogik yondashuvlarda tabiat inson yashash muhiti sifatida talqin etiladi va u bilan bog‘liq ilmiy qonuniyatlar, shuningdek, insonning birlamchi ehtiyojlarini atrof-muhitdan qondirish mexanizmlari metodik ishlanmalarda aks ettirilishi lozim. Natijada, umumiy o‘rta ta’lim maktablarida biologiya, geografiya, kimyo, fizika, tarbiyaviy soatlar va hatto adabiyot darslarida eko-estetik madaniyat konsepsiyalarini tatbiq etish imkoniyati mavjudligi aniqlanadi.

Shu bilan birga, eko-estetik madaniyat turli fanlarda birlashuvchi, ular o‘rtasida anglash va amaliy tatbiq etish jarayonini mustahkamlovchi qadriyatlar majmuasi sifatida talqin qilinadi. Pedagogika nazariyasida eko-estetik madaniyat tushunchasi tarixiy jihatdan rivojlanib, avvaliga ekologik tarbiya, keyinchalik ekologik ta’lim sifatida ko‘rilgan, hozirda esa ekologik kompetentlik, eko-mafkura va eko-salohiyat kabi tushunchalar bilan uyg‘unlashgan holda o‘quvchilarda alohida pedagogik rol egallaydi.

Muhokama shuni ko‘rsatadiki, psixodidaktika yondashuvi orqali eko-estetik madaniyatni shakllantirish nafaqat nazariy bilimlarni, balki o‘quvchilarning hissiy va amaliy kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, fanlararo integratsiya va psixodidaktik tamoyillar asosida eko-estetik madaniyatning rivojlanishi umumta’lim maktablarida samarali va tizimli tarzda amalga oshirilishi mumkin.

O‘rganilgan adabiyotlar va tajribalar shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida eko-estetik madaniyatni shakllantirishda multimedia va interaktiv o‘yinlarning roli muhimdir. Interaktiv ta’lim vositalari va vizual materiallar yordamida o‘quvchilar ekologik jarayonlarni jonli kuzatishi, tabiat bilan bog‘liq bilimlarni qiziqarli va amaliy tarzda egallashi mumkin. Shu orqali ularning ekologik ongini oshirish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish va ekojavobgarlikni shakllantirish imkoniyati kengayadi.

Xalqaro va mahalliy tajribalar shuni ko‘rsatadiki, interaktiv metodlar o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash, mustaqil qaror qabul qilish va amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirishda samarali vosita sifatida ishlatiladi. Multimedia vositalari esa darslarni yanada qiziqarli va vizual jihatdan boyitadi, bu esa o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi va eko-estetik madaniyatni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Shu bilan birga, ekologik madaniyatni rivojlantirishda fanlararo integratsiya va psixodidaktik yondashuvlarning ahamiyati alohida ta’kidlanadi. Biologiya, geografiya, kimyo, fizika, adabiyot va tarbiyaviy darslar o‘quvchilarning ekologik kompetentligini mustahkamlash, tabiat bilan muvozanatni anglash va amaliy eko-ko‘nikmalarni egallash imkonini beradi.

Natijada, multimedia va interaktiv o‘yinlardan foydalangan holda ekologik madaniyatni shakllantirish nafaqat boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining bilimini oshirish, balki ularni ekologik mas’uliyatga ega, ijodiy va tanqidiy fikrlay oladigan shaxs sifatida tarbiyalashda samarali pedagogik vosita ekanligi tasdiqlanadi.

Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida eko-estetik madaniyatni rivojlantirishda multimedia va interaktiv o‘yinlar samarali pedagogik vosita sifatida e’tirof etiladi. Interaktiv metodlar va vizual ta’lim vositalari o‘quvchilarda ekologik ongni shakllantirish, tabiat bilan mas’uliyatli munosabatni rivojlantirish va eko-ko‘nikmalarni amaliy tarzda egallash imkonini beradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, fanlararo integratsiya va psixodidaktik yondashuvlar ekologik madaniyatning mustahkam shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Biologiya, geografiya, kimyo, fizika, adabiyot va tarbiyaviy darslar orqali o‘quvchilar nafaqat nazariy bilimga ega bo‘ladi, balki ekologik masalalarni hal etish va amaliy faoliyat ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

Shu bilan birga, multimedia va interaktiv o‘yinlardan foydalangan holda darslarni qiziqarli va vizual jihatdan boyitish o‘quvchilarning faolligi va ijodiy fikrlashini oshiradi. Natijada, bu pedagogik yondashuv boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini ekologik mas’uliyatga ega, barqaror fikrlash va eko-estetik madaniyatga ega shaxs sifatida tarbiyalashda samarali vosita ekanligi tasdiqlanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Azamova S.A. Ekologik globallashuv sharoitida O`zbekiston umumta`lim maktablari o`quvchilarida ekologik madaniyatni shakllantirish zaruriyati. Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtorefarati. – Buxoro, 2024. 49 bet.;
2. Абдуазимова З. А. Шахс-эстетик дидини шакллантиришда эко-эстетик маданият //Academic research in educational sciences. – 2022. – Т. 3. – №. NUU Conference 2. – С. 110-114.
3. Artikov O. Methodology for developing professional competences of physical education teachers //Развитие и инновации в науке. – 2025. – Т. 4. – №. 1. – С. 41-46.
4. Artikov O., Murodova M. Opportunities to develop ecological culture of students //BIO Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – Т. 130. – С. 04025.
5. John Dewey. Experience and Education. Kappa Delta Pi, 1998. – P. 23-25; Jean Piaget. The Construction of Reality in the Child. Basic Books, 2004. – P. 45-47;; Paulo Freire. Pedagogy of the Oppressed. Continuum, 2000. – P. 81-85;
6. Константин Дмитриевич Ушинский. Педагогическая антропология. – Москва: Просвещение, 2004. – С. 45- 46.;
7. Maria Montessori. The Absorbent Mind. Holt, Rinehart and Winston, 2007. – P. 92-94; Jerome Bruner. Toward a Theory of Instruction. Harvard University Press, 2006. – P. 74-77
8. Murodova M. M. Bo’lajak boshlang’ish sinf o’qituvchilari faoliyatida pedagogik deontalogiya va kompetentlik //Scientific progress. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 90-97.
9. Nurishov D.Y. Jismoniy tarbiya darslarida yuqori sinf o‘quvchilarni ekologik madaniyatini rivojlantirishning pedagogik asoslari. Pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtorefarati. – Chirchiq, 2024. 70 bet.;
10. Oybek O., Maqsuda M. Talabalar axborot texnologiyalaridan foydalanish ko’nikmalarini rivojlantirishning pedagogik asoslari //Interpretation and researches. – 2024. – Т. 2. – №. 18. – С. 33-40.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

11. Ortiqov O.R. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar jarayonida mafkuraviy immunitetni rivojlantirish texnologiyalari (oliy ta'lim mussasalari misolida) // Экономика и социум. 2022. №3-2 (94).
12. Ortiqov O. R. Imom abu homid g'azzoliyning ma'naviy-axloqiy qarashlari //Экономика и социум. – 2023. – №. 3-2 (106). – С. 231-234.
13. Olimov S., Artikov O., Murodova M. The use of national values in forming the ecological world view of students //BIO Web of Conferences. – EDP Sciences, 2024. – Т. 141. – С. 04027.
14. Obidova G.K. Kompleks yondashuv asosida talabalarda ekologik madaniyatni rivojlantirish texnologiyasi (Texnika oliy o'quv yurtlarida ingliz tilini o'qitish misolida). Pedagogika fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtorefarati. – Namangan, 2024. 72 bet
15. Павел Петрович Блонский. Основы педагогической психологии. – Москва: 2001. – С. 87-89;
16. Петр Федорович Каптерев. Теория педагогического процесса. – Москва: Знание, 2003. – С. 112- 114;
17. Ходжиболаева Н. Экологик компентликнинг ижтимоий-педагогик мазмуни ва унинг компонентлари //Science and innovation. – 2022. – Т. 1. – №. D6. – С. 250-256.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

BOSHLANG‘ICH MAKTAB YOSHIDAGI BOLALARDA MA’NAVIY-AXLOQIY TARBIYANI SHAKLLANTIRISH

Hasanova Dildora Rahmatovna, Osiyo xalqaro universiteti talabasi, O‘zbekiston, Navoiy shahri

Annotatsiya

Kirish. Ushbu ilmiy maqolada boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarda ma’naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish masalalari tahlil qilinadi. Maqolada ta’lim jarayonida zamonaviy pedagogik yondashuvlar, o‘qituvchining ijtimoiy mas’uliyati va tarbiyaviy faoliyatining ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, turli mamlakatlar ta’lim tizimlarida qo‘llanilayotgan ilg‘or tajribalar va innovatsion yondashuvlar o‘rganilgan. Tadqiqot natijalari bolalarda ma’naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish jamiyat taraqqiyoti uchun muhim omil ekanini ko‘rsatadi.

Maqsad. Boshlang‘ich maktab yoshidagi bolalarda ma’naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirishga qaratilgan zamonaviy ta’lim yondashuvlarini amalga oshirish bolalarning ruhiy holatini barqarorlashtirishga, mustaqil fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, yosh avlod ongida Vatanga sadoqat, uning taqdiri bilan bog‘liqlik tuyg‘usini shakllantirish, yot g‘oya va qarashlarning salbiy ta’siriga qarshi mafkuraviy immunitet hosil qilish muhim ahamiyat kasb etadi.

Materiallar va metodlar. Maktabda qo‘llaniladigan asosiy metodlar quyidagilardan iborat: axloqiy tarbiya darslari, sinfdan tashqari tadbirlar, ijodiy faoliyat, pedagogning shaxsiy namunasi. Ma’naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirishda so‘z orqali ta’sir etish metodlari, amaliy metodlar, o‘yin metodlari hamda emotsional ta’sir usullaridan foydalaniladi. Ushbu metodlar asosida ta’limni tashkil etish bolalarda axloqiy fazilatlarni, ijobiy xulq-atvor va ma’naviy sifatlarni shakllantirishga yordam beradi.

Muhokama va natijalar. Agar maktab yoshidagi bolalarda ma’naviy-axloqiy tarbiya tizimli ravishda shakllantirilsa, ularda Vatanga sadoqat, ona yurtga muhabbat, jamiyatda o‘z o‘rnini topa olish, mustaqil fikrlash va yot g‘oyalarga qarshi kurashish qobiliyati rivojlanadi. Natijada bolalarda salbiy ta’sirlarga nisbatan ma’naviy va mafkuraviy immunitet shakllanadi.

Xulosa. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarida ma’naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish oila, maktab va jamiyatning hamkorlikdagi faoliyatini talab etadigan muhim jarayondir. Tarbiya jarayonining barcha ishtirokchilari o‘zaro hamjihatlikda ish olib borgandagina bolaning shaxs sifatida har tomonlama va uyg‘un rivojlanishi ta’minlanadi. Chunki aynan bolalik davrida insonning kelajak hayoti, jamiyatda munosib o‘rin egallashi va atrof-muhit bilan uyg‘un yashashiga asos bo‘ladigan muhim fazilatlar shakllanadi.

Kalit so‘zlar: ma’naviy-axloqiy tarbiya, pedagogik yondashuvlar, ijtimoiy mas’uliyat, innovatsion metodlar, tarbiya tizimi.

ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННОГО ВОСПИТАНИЯ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Хасанова Дилдора Рахматовна, студентка Азиатского международного университети, Узбекистан, Навои

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной научной статье анализируется система формирования профессиональной культуры в процессе подготовки будущих преподавателей в престижных высших учебных заведениях мира. В статье рассматриваются методы развития профессиональной культуры на основе современных требований к образованию, социальной ответственности преподавателей и педагогических подходов. Также изучается опыт и инновационные подходы высших учебных заведений различных стран. Результаты данного исследования подчеркивают важность формирования профессиональной культуры в процессе подготовки будущих педагогов.

ЦЕЛЬ: реализация современных образовательных подходов к формированию духовно-нравственного воспитания детей младшего школьного возраста служит стабилизации психического состояния детей, развитию способностей к самостоятельному мышлению, привитию в сознании подрастающего поколения чувства верности Родине и сопричастности к ее судьбе, формированию у них идеологического иммунитета к негативному влиянию чужих идей и взглядов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Основные методы, используемые в школе: Уроки нравственности, Внеклассные мероприятия. Творческая деятельность, Пример педагога. Методы и приемы духовно-нравственного воспитания: Словесные методы, Практические методы, Игровые методы, Эмоциональное воздействие. организация обучения этими методами способствует формированию у детей духовно-нравственного воспитания, нахождению в них нравственных качеств, положительных качеств.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: если формировать у детей школьного возраста духовно-нравственное воспитание, воспитывать в них преданность Родине, любовь к родному краю, у них формируется иммунитет к приобретению человеческих качеств, места в обществе, к самостоятельному мышлению, к борьбе с чуждыми представлениями.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: формирование духовно-нравственного воспитания у младших школьников — это задача, требующая согласованных усилий семьи, школы и общества. Только совместная работа всех участников воспитательного процесса сможет обеспечить гармоничное развитие личности ребенка и его подготовку к жизни в обществе. Важно помнить, что именно в детстве закладывается основа для дальнейшего роста и становления человека, способного жить в гармонии с собой и окружающим миром.

Ключевые слова: профессиональная культура, педагогические подходы, социальная ответственность, инновационные методы, система наставничества, культурная диверсификация, интердисциплинарный подход, кросс-дисциплинарный подход.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL EDUCATION IN PRIMARY SCHOOL CHILDREN

Khasanova Dildora Rakhmatovna, student of the Asian International University, Republic of Uzbekistan, Navoi

Annotation

INTRODUCTION: this scientific article analyzes the system of forming a professional culture in the process of training future teachers at prestigious higher education institutions around the world. The article examines methods for developing a professional culture based on modern requirements for education, the social responsibility of teachers, and pedagogical approaches. It also explores the experience and innovative approaches of higher education institutions in various countries. The results of this study highlight the importance of forming a professional culture in the process of training future teachers.

AIM: the implementation of modern educational approaches to the formation of spiritual and moral education for children of primary school age serves to stabilize the children's mental state, develop their abilities for independent thinking, instill in the younger generation a sense of loyalty to their homeland and involvement in its fate, and form their ideological immunity to the negative influence of foreign ideas and views.

MATERIALS AND METHODS: the main methods used in school: Moral lessons, extracurricular activities. Creative activities, the example of a teacher. Methods and techniques of spiritual and moral education: Verbal methods, practical methods, game methods, emotional influence. The organization of education using these methods contributes to the formation of spiritual and moral education in children, the discovery of moral qualities and positive qualities in them.

DISCUSSION AND RESULTS: if we provide school-age children with spiritual and moral education, and if we instill in them a sense of loyalty to their homeland and a love for their native land, they will develop an immunity to acquiring human qualities, a place in society, and the ability to think independently and fight against foreign ideas.

CONCLUSION: the formation of spiritual and moral education in primary school students is a task that requires the coordinated efforts of the family, school, and society. Only through the joint work of all participants in the educational process can we ensure the harmonious development of the child's personality and prepare them for life in society. It is important to remember that it is during childhood that the foundation is laid for the further growth and development of a person who can live in harmony with themselves and the world around them.

Keywords: professional culture, pedagogical approaches, social responsibility, innovative methods, mentoring system, cultural diversification, interdisciplinary approach, and cross-disciplinary approach.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Актуальность темы. Духовно-нравственное воспитание — это ключевой аспект формирования личности, который закладывает основы моральных ценностей, убеждений и поведения [1, с. 256; 2, с.384]. В младшем школьном возрасте дети особенно восприимчивы к нравственным и духовным идеалам, что делает этот период важным для воспитания целостной личности [3, с. 208].

Современное общество сталкивается с множеством вызовов, связанных с утратой моральных ориентиров, что подчеркивает важность духовно-нравственного воспитания [4, с. 320; 5, с. 176; 6, с. 192]. На младшем школьном этапе закладываются фундаментальные основы мировоззрения, отношения к людям, природе, культуре и обществу. Воспитание в этом возрасте определяет, какими ценностями и нормами ребенок будет руководствоваться в дальнейшей жизни[7, с. 304].

Основной целью духовно-нравственного воспитания является формирование у ребенка системы моральных ценностей и установок, которые способствуют развитию уважения к другим людям, толерантности, ответственности и стремления к самосовершенствованию. Основные задачи включают:

1. Развитие у детей представлений о добре, справедливости, честности и милосердии.
2. Формирование уважительного отношения к культуре и традициям родной страны.
3. Воспитание навыков сотрудничества и умения находить компромиссы.
4. Развитие осознанного отношения к своим поступкам и их последствиям.
5. Создание условий для самовыражения и творческого развития.

Влияние семьи на духовно-нравственное воспитание

Семья играет ключевую роль в формировании духовно-нравственных ценностей. Родители являются первыми наставниками ребенка, их поведение и убеждения служат примером для подражания. Важно, чтобы семья демонстрировала единство в воспитании, поддерживала атмосферу доверия и взаимного уважения.

Некоторые рекомендации для родителей:

1.Обеспечить личный пример нравственного поведения.

2.Чтение и обсуждение с детьми литературных произведений, отражающих моральные ценности.

3.Участие в семейных традициях и совместных делах.

4.Поддержка духовных интересов ребенка, включая посещение культурных мероприятий, музеев, театров.

Роль школы в духовно-нравственном воспитании

Школа, наряду с семьей, является важным институтом, где дети получают знания о нравственных нормах и ценностях. Педагогическое воздействие направлено на создание благоприятной образовательной среды, которая способствует развитию у детей морального сознания и поведения.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Основные методы, используемые в школе:

1. Уроки нравственности. Введение специализированных занятий, посвященных обсуждению моральных дилемм и этических вопросов.
2. Внеклассные мероприятия. Организация кружков, экскурсий, конкурсов и акций, направленных на формирование духовных ценностей.
3. Творческая деятельность. Поощрение участия в проектах, которые развивают эмпатию, терпимость и чувство ответственности.
4. Пример педагога. Учитель должен быть примером нравственного поведения и источником вдохновения для детей.

Методы и приемы духовно-нравственного воспитания

Эффективное воспитание предполагает использование разнообразных методов и подходов, включая:

1. Словесные методы. Беседы, лекции, чтение и анализ произведений, обсуждение ситуаций.
2. Практические методы. Участие в волонтерских акциях, помощь одноклассникам, участие в экологических и благотворительных проектах.
3. Игровые методы. Ролевые игры, драматизации и театральные постановки, которые способствуют пониманию моральных норм.
4. Эмоциональное воздействие. Использование искусства (музыка, живопись, литература) для формирования у детей чувства прекрасного и духовной отзывчивости.

Роль внеурочной деятельности

Внеурочная деятельность предоставляет уникальные возможности для духовно-нравственного воспитания. Это время, когда дети могут развивать свои интересы, учиться работать в команде, проявлять инициативу. Примеры таких мероприятий:

1. Волонтерские проекты.
2. Экскурсии в места духовного и культурного значения.
3. Спортивные соревнования, способствующие воспитанию силы воли и честности.
4. Участие в театральных постановках, концертах и конкурсах.

Проблемы и пути их решения

Несмотря на значимость духовно-нравственного воспитания, существует ряд проблем:

1. Недостаточная вовлеченность родителей. Для решения необходимо проводить консультации и тренинги для родителей.
2. Недостаток квалифицированных педагогов. Организация курсов повышения квалификации поможет улучшить ситуацию.
3. Нехватка образовательных программ. Разработка и внедрение современных программ, ориентированных на духовно-нравственное развитие, станет важным шагом.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Формирование духовно-нравственного воспитания у младших школьников — это задача, требующая согласованных усилий семьи, школы и общества. Только совместная работа всех участников воспитательного процесса сможет обеспечить гармоничное развитие личности ребенка и его подготовку к жизни в обществе. Важно помнить, что именно в детстве закладывается основа для дальнейшего роста и становления человека, способного жить в гармонии с собой и окружающим миром.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Кротова Н.А. Духовно-нравственное воспитание в современной школе: теория и практика. — М.: Академический проект, 2015. — 256 с.
2. Зязюн И.А. Педагогическая культура учителя: учеб. пособие. — М.: Педагогика, 2004. — 384 с.
3. Фридман Л.М. Основы духовно-нравственного воспитания младших школьников. — СПб.: Питер, 2016. — 208 с.
4. Христосова Л.В. Духовно-нравственное воспитание школьников: программы и методики. — Ростов н/Д: Феникс, 2013. — 320 с.
5. Шевченко Л.В. Воспитание нравственности младших школьников: теория и практика. — М.: Владос, 2002. — 176 с.
6. Лисенкова Е.В. Воспитание духовных ценностей у детей младшего школьного возраста. — Екатеринбург: Уральский рабочий, 2017. — 192 с.
7. Мудрик А.В. Социализация личности: учеб. пособие для вузов. — М.: Академия, 2004. — 304 с.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

BO‘LAJAK BOSHLANG’ICH SINF O‘QITUVCHILARINI EKOLOGIK DUNYOQARASHINI SHAKLLANTIRISHDA KONSEPTUAL TAMOYILLARDAN FOYDALANISH

D.A.Suyunov, Termiz davlat pedagogika instituti, Boshlang‘ich ta’lim kafedrasi dotsenti. p.f.f.d (PhD)
Z.I.Axmedova, Termiz davlat pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya

KIRISH: ekologik ta’lim insonning atrof-muhit bilan munosabatlarini uyg‘unlashtirishga qaratilgan, hayot sifatini belgilaydigan tabiatning bir qismi sifatida o‘zini anglash, uning holati uchun javobgarlikni shakllantirish sanaladi. Bu tabiiy muhitni muhofaza qilish va himoya qilish, asrab avaylash hamda uning ma’naviy va moddiy qadriyatlarini o‘zlashtirish majburiyatlarini chuqur anglash orqali pedagogik ta’sir subyektining ufqlarini sezilarli darajada kengaytirish va boyitishga qaratilgan ekologik ta’limning rivojlanayotgan vazifasidan dalolat beradi.

MAQSAD: bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida ekologik dunyoqarashni shakllantirishda konseptual tamoyillardan foydalanish, ularning kasbiy tayyorgarligida ekologik ong va mas’uliyatni shakllantirish.

MATERIAL VA METODLAR: tadqiqot davomida pedagogik kuzatuv, testlar, suhbatlar, anketalar va eksperiment usullari qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: ta’lim tizimida integratsiyalashgan yondashuv keng qamrovli dasturni ta’minlaydi, qaratilgan ta’lim jarayoni tizimining elementlari belgilangan. Ushbu yondashuv inklyuziyaga hissa qo‘shadi, metodologiyasi tomonidan ishlab chiqilgan ta’lim muhitida o‘quvchilarning ekologik tarbiyasi pedagogika universiteti o‘rganishga asoslangan o‘zini rivojlantirish va o‘z-o‘zini tashkil etish ijtimoiy va tabiat hodisalari kiradi. Bu yondashuv ta’lim tizimining o‘zaro ta’sir qilish usullarini aniqlash va foydalanish imkonini beradi, boshqalaralar bilan universitet davlat tashkilotlari, qo‘mitalar, markazlar; mumkin ularning o‘zgaruvchanligi asosida birgalikda rivojlanish yo‘nalishlari; atrof-muhit parametrlarining holati to‘g‘risida yangi ma’lumotlarni o‘zlashtirish asosida qayta aloqaning ta’sirini hisobga olish zarur. Tadqiqot natijalari bo‘lajak o‘qituvchilarda ekologik bilimlar yetarli bo‘lmaganini, ammo maqsadli metodik yondashuv orqali ularni rivojlantirish mumkinligini ko‘rsatdi.

XULOSA: ta’lim tizimiga ekologiyaga oid ta’lim dasturini tashkil etish zarurati ekologiya sohasida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi darajasini oshirishga qaratilgan o‘quv jarayonida to‘g‘ri foydalanish ta’lim sifatini balki ekologik muammolarni hal etishning eng maqbul yo‘li hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: ta’lim, maktab, ta’lim, kasbiy tayyorgarlik, foydalanish, interfaol metod, ekologik dunyoqarash, o‘qitish, ekologik tarbiya, munosabat, tabiiy fanlar, o‘qituvchi, boshlang‘ich sinf.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОНЯТИЙНЫХ ПРИНЦИПОВ В ФОРМИРОВАНИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Д.А.Суюнов, доцент кафедры начального образования Термезского государственного педагогического института. p.f.f.d (PhD)
З.И.Ахмедова, магистрант Термезского государственного педагогического института

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: экологическое воспитание направлено на гармонизацию взаимоотношений человека с окружающей средой, формирование самосознания как части природы, определяющей качество жизни, ответственности за ее состояние. Это свидетельствует о развивающейся задаче экологического образования, направленной на существенное расширение и обогащение кругозора субъекта педагогического воздействия посредством глубокого осознания ответственности за сохранение и охрану природной среды, ее сохранение и усвоение ее духовных и материальных ценностей

ЦЕЛЬ: использование понятийных принципов в формировании экологического мировоззрения у будущих учителей начальных классов, формирование экологического сознания и ответственности в их профессиональной подготовке

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования использовались педагогическое наблюдение, тесты, интервью, анкеты и экспериментальные методы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: комплексный подход в системе образования предусматривает комплексное применение, намечаются элементы системы целенаправленного образовательного процесса. Такой подход способствует инклюзивности, экологическому воспитанию учащихся в образовательной среде, методика которой разработана педагогическим университетом основана на изучении саморазвития и самоорганизации социальных и природных явлений. Такой подход позволяет выявить и использовать способы взаимодействия образовательной системы, университета с другими государственными организациями, комитетами, центрами; возможны направления совместного развития на основе их изменчивости; необходимо учитывать влияние обратной связи на основе усвоения новой информации о состоянии параметров среды. Результаты исследования показали, что будущим педагогам не хватает экологических знаний, но их можно развивать с помощью целенаправленного методического подхода.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: необходимость организации экологической образовательной программы в образовательной системе направлена на повышение уровня профессиональной подготовки будущих педагогов в области экологии правильное использование в образовательном процессе является оптимальным способом повышения качества образования, а также решения экологических проблем.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Ключевые слова: образование, школа, образование, профессиональная подготовка, использование, интерактивный метод, экологическое мировоззрение, обучение, экологическое воспитание, отношение, естественные науки, учитель, начальный класс

THE USE OF CONCEPTUAL PRINCIPLES IN THE FORMATION OF AN ECOLOGICAL WORLDVIEW OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS

D.A. Suyunov, associate professor of the Department of Primary Education, Termez State Pedagogical Institute. p.f.f.d (PhD
Z.I.Akhmedova, graduate student of Termez State Pedagogical Institute

Annotation

INTRODUCTION: environmental education is considered to be the formation of self-awareness, responsibility for its state, as part of nature, which determines the quality of life, aimed at harmonizing human relations with the environment. This is evidenced by the developing task of environmental education, aimed at significantly expanding and enriching the horizons of the subject of pedagogical influence through a deep understanding of the obligations of protecting and protecting the natural environment, preserving and mastering its spiritual and material values.

AIM: the use of conceptual principles in the formation of an ecological worldview in future primary school teachers, the formation of environmental awareness and responsibility in their professional training

MATERIALS AND METHODS: pedagogical observation, tests, interviews, questionnaires and experimental methods were used during the study

DISCUSSION AND RESULTS: in the educational system, an integrated approach provides a comprehensive program, elements of the system of the focused educational process are defined. This approach contributes to inclusion, in the educational environment developed by the methodology of the Pedagogical University of environmental education of students self-development and self-organization based on learning social and natural phenomena. This approach makes it possible to identify and use methods of interaction of the educational system, with others university state organizations, committees, centers; possible directions of joint development based on their variability; it is necessary to take into account the impact of feedback on the basis of mastering new information about the state of environmental parameters. The results of the study showed that future teachers did not have enough environmental knowledge, but that it was possible to develop them through a targeted methodological approach.

CONCLUSION: the need for the educational system to organize an educational program on ecology proper use in the educational process aimed at increasing the level of professional training of future teachers in the field of ecology is the most optimal way to solve environmental problems, and not the quality of Education

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Keywords: education, school, education, professional training, use, interactive method, ecological worldview, teaching, environmental education, attitude, natural sciences, teacher, primary class.

Hozirgi kunda bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligining umumiy tizimida ekologik ta’limning ahamiyatining konseptual va uslubiy asoslari keltirilgan. Integratsion, shaxsiy faoliyat va pedagogic yondashuvlarga asoslangan ekologik ta’lim jarayonini amalga oshirish algoritmi ishlab chiqildi, maqsad va vazifalar shakllantiriladi, ekologik ta’limning tamoyillari va vazifalari aniqlandi va asoslandi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligini ilmiy-uslubiy adabiyotlar asosida tahlil qilish, atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi mutaxassis - amaliyotchilarning ilg‘or pedagogik tajribasini umumlashtirish, pedagogik tajriba-sinov, test, matematik statistika usullari bugungi kunning asosiy vazifasidir. Pedagogik tajriba-sinov ma’lumotlari aniqlab chiqilgan ekologik ta’lim metodologiyasining samaradorligini ko‘rsatdi, u o‘z mazmuniga tarbiyaviy faoliyat vositalari, usullari, shakllari, uning darajasini belgilovchi shart-sharoitlar va omillarni o‘z ichiga oladi. Ekologik ta’lim samaradorligining nazariy jihatdan asoslangan va tajriba-sinovlar tasdiqlangan ko‘rsatkichlari pedagogika ta’lim muassasalari bo‘lajak o‘qituvchilarining kasbiy tayyorgarligi darajasining oshishini ko‘rsatadigan ma’lumotlarni real holatda baholash imkonini beradi. Ekologik ta’lim - boshlang‘ich sinf o‘qituvchining ekologiya sohasidagi kasbiy tayyorgarlik darajasini oshirishning eng muhim shartlaridan biri, ta’lim muassasalaridagi o‘quv jarayonining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

Ekologik ta’lim insonning atrof-muhit bilan munosabatlarini uyg‘unlashtirishga qaratilgan, hayot sifatini belgilaydigan tabiatning bir qismi sifatida o‘zini anglash, uning holati uchun javobgarlikni shakllantirish sanaladi. Bu tabiiy muhitni muhofaza qilish va himoya qilish, asrab avaylash hamda uning ma’naviy va moddiy qadriyatlarini o‘zlashtirish majburiyatlarini chuqur anglash orqali pedagogik ta’sir subyektining ufqlarini sezilarli darajada kengaytirish va boyitishga qaratilgan ekologik ta’limning rivojlanayotgan vazifasidan dalolat beradi. Zamonaviy ekologik vaziyatning shu holatini saqlab qolish va yanada rivojlantirish sharti. Ekologiya va atrof-muhit muhofazasi ilmi hamda amaliyoti o‘ziga xos rivojlanish tarixiga ega.

O‘tgan asr so‘ngida ekologik ta’lim-tarbiya nazariyasi va metodikasini shakllantirishdagi dastlabki qadam tabiatni muhofaza qilish vazifalarini hal etishga yo‘naltirilgan, insonning tabiatni muhofaza qilish faoliyati esa uning asosiy mazmuniga aylangan. Biroq tabiatni muhofaza qilish ta’lim - tarbiyasi, o‘sha paytdagi tajribalar ko‘rsatganidek, odamning tabiatga uyg‘un munosabatini shakllantirishda muhim o‘rin tutmagan.

Demak, tabiat – inson uchun go‘yoki beshik, bamisoli ona quchog‘i hisoblanadi. Uning bag‘ri keng, qalbi esa inson uchun hamisha ochiqdir. U o‘z saxovati, noz-ne’matlarini insonlardan aslo ayamaydi. Yer esa jamiki boyliklar, noz-ne’matlar resursi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

sanaladi. Shu bois insoniyat tomonidan e'zozlanib, ulug'lanib, ona - zamin deya e'tirof etiladi. Bugungi kunda tahdid solayotgan eng katta muammo – ekologik halokatning oldini olishda atrof-muhitni mehr-muhabbat va shafqat bilan muhofaza qilish, e'zozlash insoniyatga yordam berishi mumkin.

Tabiatdan oqilona foydalanish – jamiyatning moddiy va ma'naviy-madaniy ehtiyojlarini qondirish maqsadida tabiiy sharoit va resurslar xilma-xilligidan foydalanish shakllari va ularni muhofaza qilish chora-tadbirlari majmui ishlab chiqilgan. Tabiatdan foydalanish bo'yicha har bir tadbir uni muhofaza qilish bilan birga qo'shib olib borilgandagina atrof-muhit ifloslanishining oldini olish mumkin bo'ladi.

Hozirgi kunda jamiyatning iste'molchilikdan tabiatni muhofaza qilishgacha bo'lgan tashqi dunyo bilan munosabatlar tabiatini tubdan o'zgartirishga tayyor emasligidan dalolat beradi. Jonlantirish zarurati milliy tizimning barcha qismlarida ekologik ta'limga qaratilganligi hisoblanadi. Ekologik ta'lim jarayonini tizimli-strukturaviy ta'minlash foydalanish bilan bog'liq integrativ asoslangan shaxsiy faoliyat muhim o'rin tutadi. Bu munosabatlarni hisobga olgan holda o'rganilayotgan jarayonni ko'rib chiqish imkonini beradi, uning turli tarkibiy qismlari va elementlarining o'zaro bog'liqligi.

Ta'lim tizimida integratsiyalashgan yondashuv keng qamrovli dasturni ta'minlaydi, qaratilgan ta'lim jarayoni tizimining elementlari belgilangan. Ushbu yondashuv inklyuziyaga hissa qo'shadi, metodologiyasi tomonidan ishlab chiqilgan ta'lim muhitida o'quvchilarning ekologik tarbiyasi pedagogika universiteti o'rganishga asoslangan o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini tashkil etish ijtimoiy va tabiat hodisalari kiradi. Bu yondashuv ta'lim tizimining o'zaro ta'sir qilish usullarini aniqlash va foydalanish imkonini beradi, boshqalaralar bilan universitet davlat tashkilotlari, qo'mitalar, markazlar; mumkin ularning o'zgaruvchanligi asosida birgalikda rivojlanish yo'nalishlari; atrof-muhit parametrlarining holati to'g'risida yangi ma'lumotlarni o'zlashtirish asosida qayta aloqaning ta'sirini hisobga olish zarur.

Asosiy g'oya shaxsan faoliyat yondashuvi subyektni uning fazilatlari, qobiliyatlari, ehtiyojlari namoyon bo'ladigan faoliyatga kiritish zaruratidan iborat; individual rivojlanish va takomillashtirishning istiqbollari va asosiy yo'nalishlari ochiladi. Amaliy ekologik faoliyat ko'nikmalarining etishmasligi asosiy hisoblanadi, muhitga to'sqinlik qiladi. Ta'lim yuqori o'ziga xosliklar kasbiy-pedagogik ta'lim uning shakllanishiga qaratilganligidan iborat, mutaxassis o'qituvchilar bilan o'rta maktab kasbiy-pedagogik bolalar uchun muhabbat, sabr-toqat, adolat va boshqalaralar, shaxsiy halollik, mustaqillik, mehnatsevarlik va boshqalara xossalaridir.

Atrof-muhitni muhofaza qilish – insoniyatning sog'lom yashashi va faoliyat ko'rsatishi muhitini, ya'ni tabiiy, tabiiy-antropogen va antropogen obyektlarni, ekologik tizimlarni va tabiiy resurslarni saqlash, qayta tiklash va ulardan to'g'ri foydalanishga, odam faoliyatining atrof-muhitga salbiy ta'sirini cheklashga, mahalliy va mintaqaviy qulay sharoitlarni bir maromda saqlab, shaxsning atrof-muhit bilan o'zaro munosabatini uyg'unlashtirish va ekologik ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan barcha chora-tadbirlar majmuidir.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Yuqori darajadagi kasbiy pedagogik tayyorgarligi ekologik bilimlarni va atrof-muhitni o‘zlashtirish uchun kamroq vaqt talab etadi, kasbiy makonni kengaytiruvchi vektor sifatida muhitni muhofaza qilish bo‘yicha harakatlar ko‘nikmalarini shakllantirishni ta’minlaydigan atrof-muhit bilan o‘zaro munosabatlarning o‘ziga xos konsepsiyasini ishlab chiqish faoliyati.

Pedagogik tayyorgarlik dinamik bo‘lib, bu zamonaviy jamiyatning chuqur o‘zgarishlari bilan bog‘liq. Ijtimoiy taraqqiyotning hozirgi bosqichining o‘ziga xosligi jamiyatning keyingi rivojlanishini ta’minlashning murakkab muammolarini hal qilishda inson, uning aql-zakovati, ma’naviy-axloqiy rivojlanishining rolini sezilarli darajada oshirishdan iborat.

Jamiyatda o‘rnatilgan xulq-atvor normalari va qoidalarini, aloqa sohasidagi madaniy qadriyatlarni o‘zlashtirish zarurligini belgilaydigan ta’lim . Bu ta’limning ta’lim bilan chambarchas bog‘liqligidan dalolat beradi, chunki ta’lim va tarbiya jarayonlarining birligigina shaxsning rivojlanishi va takomillashishini ta’minlaydi. O‘qituvchining ekologiya sohasidagi yuqori malakasi nafaqat maxsus bilimlarning, balki ta’limning ham tegishli darajasi bilan bog‘liq. Biz ekologik ta’limni “Ma’naviy-axloqiy rivojlanishning maxsus tashkil etilgan maqsadli jarayoni deb hisoblaymiz, bo‘lajak o‘qituvchining ekologiya sohasida kasbiy tayyorgarligi muhim tarkibiy komponent universitetdagi o‘quv jarayoni. Ekologik samaradorlik psixologik-pedagogik majmua bilan belgilanadigan omillar” deb bekorga talqin etilmagan.

Yuqoridagi fiklardan kelib chiqib aytadigan bo‘lsak, ilmiy va ilmiy uslubiy adabiyotlarni tahlil qilishdan shu jihat aniq bo‘ldiki, ta’lim tizimiga ekologiyaga oid ta’lim dasturini tashkil etish zarurati ekologiya sohasida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi darajasini oshirishga qaratilgan o‘quv jarayonida to‘g‘ri foydalanish ta’lim sifatini balki ekologik muammolarni hal etishning eng maqbul yo‘li hisoblanadi. Ushbu muammoni hal qilish uchun biz ekologik ta’lim samaradorligi ko‘rsatkichlarini ishlab chiqdik, ulardan foydalanish bizga aniqlash imkonini beradi o‘quv jarayonini tashkil etishning vositalari, usullari va uslubiy texnikasi, shakllari majmuasidan foydalanishning maqsadga muvofiqligi, pedagogik sharoitlar, ishlashga ta’sir qiladi o‘qituvchilar va bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining ma’lum bir yo‘nalishdagi faoliyati hisoblanishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Suyunov, D. A. (2022). Boshlang’ich sinf o’quvchilarida ekologik tafakkurni shakllantirish vositalari. Science and innovation. International scientific journal, (5-P), 43-47.
2. Suyunov, D. A. (2024). Boshlang’ich sinf o’qituvchilarda tabiiy fanlarni o‘qitishda tabiatga nisbatan ijobiy muhitni shakllantirish. Inter education & global study, (8), 349-354.
3. Suyunov D.A. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarda matematika fanini o‘qitishda aqliy tafakkurini shakllantirishda mental arifmetikaning o’rni. “Boshlang‘ich ta’lim:

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

samarali ta'lim amaliyoti, muammolari, istiqbollari"., mavzusida Xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari to'plami. 17-18-may 2024-yil. II qism
4. Narbayev A.B. Hozirgi jamiyat va ta'limda medianing o'rni "Muhammad al-Xorazmiy izdoshlari" Respublika ilmiy – texnikaviy anjumani materiallari. Urganch. 2018. B.173-175.
5. Suyunov, D. A., & Axmedova, Z. I. (2025, February). Boshlang'ich sinflarda ekologik dunyoqarashini tarbiyalashda konseptual tamoyillardan foydalanishni takomillashtirish. In INTERNATIONAL CONFERENCE ON MODERN DEVELOPMENT OF PEDAGOGY AND LINGUISTICS (Vol. 2, No. 2, pp. 8-11).
6. Mamatmusayeva, D., & Suyunov, D. (2025). THE IMPORTANCE OF IMPROVING THE USE OF THE MEANS OF INFORMATION TECHNOLOGY IN THE TEACHING OF NATURAL SCIENCES IN ELEMENTARY GRADES. *International Journal of Artificial Intelligence*, *1*(1), 1019-1021.
7. G'aybullayev N. va boshqalar. Pedagogika. O'quv qo'llanma. - T., 2005
8. Suyunov.D.A (2021). METHODOLOGY OF USING THE HERITAGE OF CENTRAL ASIAN THINKERS IN THE FORMATION OF ECOLOGICAL THINKING IN PRIMARY EDUCATION. World Bulletin of Social Sciences, 5, 131-134.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

AKADEMIK LITSEY O`QUVCHILARINING GRAMMATIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI

Choriyeva Durdona Anvarovna, Nizomiy nomidagi O`zbekiston milliy pedagogika universiteti “Maktabgacha va boshlang`ich ta’lim” fakulteti Maktabgacha ta’lim nazariyasi va metodikasi kafedrasi dotsenti, PhD, Toshkent, O‘zbekiston
Xursanboyeva Mashhura Vahob qizi, mustaqil tadqiqotchi.

Annotatsiya

KIRISH: maqolada zamonaviy ta’limning talablari, xususan, “mehnat bozoridagi dinamik o‘zgarishlar, insonning nafaqat bilim va ko‘nikmalari, balki shaxsiy fazilatlariga bo‘lgan talablarning ortishi kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’limni tashkil etish zaruratini hamda bir qancha olimlar tomonidan kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim muammolari bo‘yicha metodik tavsiyalar yoritiladi.

MAQSAD: ta’lim tizimida o‘quvchilarga faqat nazariy bilim, malaka va ko‘nikmalarni berish bilan kifoyalanmasdan, o‘rganayotgan ma’lumotlarini jamiyatda o‘z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida qo‘llay olish kompetensiyalarini shakllantirishga oid metodik tavsiyalar beriladi.

MATERIAL VA METODLAR: maqolada grammatik kompetensiyani shakllantirish maqsadida grammatik qonun-qoidalardan xabardor bo‘lish, egallangan bilimlarni mustahkamlash uchun turli mashq va topshiriqlar, leksik-grammatik mashqlar tilni o‘rganish jarayonida asosiy vositalar, mashqlar yordamida o`quvchilar yangi so‘z va iboralarni o‘zlashtirishi, grammatik qoidalarni mustahkamlashi va tilning amaliy jihatlarini tushunib olish imkoniyati, leksik-grammatik mashqlarning turlari asosida grammatik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi materiallardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari akademik litseylar, umumiy o‘rta ta’lim bilan oliy ta’lim o‘rtasidagi muhim bo‘g‘in sifatida o‘quvchilarning lingvistik tayyorgarligini chuqurlashtirish, globallashuv jarayonlarining jadallashuvi chet tillarini, xususan, ingliz tilini mukammal egallagan, kommunikativ va grammatik jihatdan savodli kadrlarni tayyorlash muhim ahamiyat kasb etishini ko‘rsatdi.

XULOSA: zamonaviy metodikada grammatik kompetensiya kommunikatsiyaga asoslangan ta’lim yondashuvining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, grammatikani qoidalar bilan emas, amalda nutqiy muloqotda zarur bo‘ladigan grammatik shakllar, strukturalar bilan kontekstual tarzda o‘rgatishni, grammatik kompetensiyaning ahamiyatli jihatlaridan biri uni zamonaviy pragmatika bilan aloqadorlikda o‘quvchilarga samarali faoliyat yuritishiga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: kompetensiyaviy yondashuv, leksika va grammatika ko‘nikmasini va mantiqiy fikrlash, innovatsion texnologiya.

МЕТОДИКА РАЗВИТИЯ ГРАММАТИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ АКАДЕМИЧЕСКИХ ЛИЦЕИСТОВ

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Чориева Дурдона Анваровна, доцент кафедры теории и методики дошкольного образования факультета ”дошкольное и начальное образование” национального педагогического университета Узбекистана имени Низами, PhD
Xursanboyeva Машхура Вахаб кызы, независимый исследователь

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматриваются требования современного образования, в частности, «динамичные изменения на рынке труда, повышение требований не только к знаниям и навыкам, но и к личностным качествам человека, необходимость организации образования на основе компетентностного подхода, а также методические рекомендации ряда ученых по проблемам образования на основе компетентностного подхода

ЦЕЛЬ: в системе образования даны методические рекомендации по формированию компетенций, позволяющих учащимся применять полученные знания в своей личной, профессиональной и социальной деятельности в обществе, не только путем предоставления им теоретических знаний, навыков и умений.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в статье основными инструментами и упражнениями в процессе изучения языка являются знание грамматических правил и норм, закрепление полученных знаний, лексико-грамматические упражнения, которые являются основными инструментами и упражнениями для изучения учащимися новых слов и материалов. используется для развития грамматических компетенций на основе способности осваивать фразы, укреплять грамматические правила и понимать практические аспекты языка, а также виды лексико-грамматических упражнений.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что академические лицеи, как важное звено между общеобразовательными средними и высшими учебными заведениями, углубляют языковую подготовку учащихся, а в условиях ускорения процессов глобализации подготовка коммуникативно и грамматически грамотных кадров с отличным владением иностранными языками, в частности английским, имеет большое значение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в современной методике грамматическая компетенция является одним из основных компонентов коммуникативно-ориентированного образовательного подхода, который предполагает обучение грамматике не по правилам, а по грамматическим формам и структурам, необходимым в речевой коммуникации, в контекстном виде, и одним из важных аспектов грамматической компетенции является то, что она помогает учащимся эффективно функционировать в связи с современной прагматикой.

Ключевые слова: компетентностный подход, лексико-грамматические навыки и логическое мышление, инновационные технологии.

METHODOLOGY FOR THE DEVELOPMENT OF GRAMMATICAL COMPETENCIES OF STUDENTS OF ACADEMIC LYCEUMS

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Choriyeva Durdona Anvarovna, associate professor of the Department of theory and methodology of preschool education of the Faculty of "preschool and primary education" of the National Pedagogical University of Uzbekistan named after Nizami, PhD, Tashkent, Uzbekistan
Khursanboyeva Mashkhura Vahab daughter, independent researcher

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the requirements of modern education, in particular, the dynamic changes in the labor market, the increasing demands not only on knowledge and skills but also on personal qualities, the need to organize education based on a competency-based approach, as well as the methodological recommendations of several scholars on the problems of education based on a competency-based approach.

AIM: the education system provides methodological recommendations for the development of competencies that enable students to apply acquired knowledge in their personal, professional, and social activities in society, not only by providing them with theoretical knowledge, skills, and abilities.

MATERIALS AND METHODS: in this article, the primary tools and exercises in language learning include knowledge of grammar rules and norms, reinforcement of acquired knowledge, and lexical and grammatical exercises, which are the primary tools and exercises for students to learn new words and materials. This exercise is used to develop grammatical competencies based on the ability to master phrases, reinforce grammar rules, and understand the practical aspects of language, as well as types of lexical and grammatical exercises.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the study showed that academic lyceums, as an important link between general secondary and higher education institutions, deepen students' language training. In the context of accelerating globalization, the training of communicatively and grammatically competent personnel with excellent command of foreign languages, particularly English, is of great importance.

CONCLUSION: in modern methodology, grammatical competence is one of the main components of the communication-oriented educational approach, which involves teaching grammar not according to rules, but according to grammatical forms and structures necessary in speech communication, in a contextual form, and one of the important aspects of grammatical competence is that it helps students function effectively in connection with modern pragmatics.

Keywords: competency-based approach, lexical and grammatical skills and logical thinking, innovative technologies

Bugungi kunda globallashuv jarayonlarining jadallashuvi chet tillarini, xususan, ingliz tilini mukammal egallagan, kommunikativ va grammatik jihatdan savodli kadrlarni

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

tayyorlashni taqozo etmoqda. O‘zbekiston Respublikasi ta’lim tizimida amalga oshirilayotgan islohotlar ham ta’lim oluvchilarda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishga qaratilgan bo‘lib, bu jarayonda grammatik kompetensiya muhim tarkibiy qism hisoblanadi.

Akademik litseylar umumiy o‘rta ta’lim bilan oliy ta’lim o‘rtasidagi muhim bo‘g‘in sifatida o‘quvchilarning lingvistik tayyorgarligini chuqurlashtirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, ingliz tili fanini o‘qitishda grammatik bilimlarning amaliy nutq faoliyatida to‘g‘ri va samarali qo‘llanilishi dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, ko‘plab o‘quvchilar grammatik qoidalarni nazariy jihatdan bilsalar-da, ularni real kommunikativ vaziyatlarda qo‘llashda qiyinchiliklarga duch kelmoqdalar.

Mazkur holat ingliz tili grammatikasini o‘qitishda an’anaviy yondashuvlardan kompetensiyaviy va kommunikativ yondashuvlarga o‘tish zaruratini yuzaga keltiradi. Shundan kelib chiqib, akademik litsey o‘quvchilarining grammatik kompetensiyalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan samarali metodikani ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish bugungi kunning dolzarb ilmiy-pedagogik muammolaridan biri hisoblanadi.

Respublikamizda chet tili o‘qitish metodikasini G.X.Bakiyeva, L.T.Axmedova, A.Tajiyeva, D.Mamirbayeva, J.A.Kurbanbayev, ta’limda kompetensiyaviy yondashuvning mohiyati va uni chet tili o‘qitishdagi ahamiyati T.Q.Sattorov, D.U.Hashimova, M.M.Vahobov, B.X.Xodjayev, N.A.Muslimov, G.A.Asilova, J.E.Usarov, B.Raxmonov, U.Tursunovning ilmiy ishlarida ko‘rib chiqilgan. Ingliz tili grammatikasi nazariyasi, nutqda grammatik kompetensiya shakllantirish masalalari S.A.Misirov, M.Y.Jusupov, I.B.O‘tayeva, J.Jalolov, M.Choriyev, M.G‘apporov, I.V.Rahmonov, H.T.Mustafayeva, A.A.Isoqovlarning tadqiqot ishlarida yoritib berilgan.

MDH mamlakatlarida chet tilini o‘qitish metodikasi, grammatik va boshqa til kompetensiyalari ta’limi metodikasi hamda metodlari masalalarida O.M.Bobiyenko, L.S.Vigotskiy, N.D.Galskovo, I.A.Zimnyaya, O.N.Podgorskaya, G.V.Rogova S.Seytlin, I.V.Robertlar tadqiqot ishlarini olib borishgan. Dunyo mamlakatlari metodikalarida til o‘rgatish jarayoniga kommunikativ yondashuv, turli kompetensiyalar masalalari, grammatikani o‘qitish muammolari, grammatik kompetensiya hamda zamonaviy hozirgi ingliz tili darslaridagi implementatsiyasi kabi tadqiqotlar M.Varschauyer, S.Greany, F.Bordbar, S.D.Shyamleye, D.F.Parel, H.D.Brovn, J.C.Richards kabi olimlar tomonidan olib borilgan.

Jahonda globallashuv asri rivoji ortidan jamiyatning turli sohalariga innovatsion texnologiyalar kirib bormoqda. Ta’lim jarayoni, xususan, chet tillarini o‘qitishda qo‘llanadigan metod va vositalarga ham yangicha yondashuvni talab qilmoqda. Ingliz tilida to‘g‘ri va ravon so‘zlash uchun uning grammatik qonun-qoidalaridan maqsadga muvofiq boxabar bo‘lish, mazkur tilning imlo va talaffuzini maktab yoshidanoq mukammal o‘rganish joiz. Zotan, hozirda innovatsion ta’lim texnologiyalaridan foydalanib darsni saviyali tashkil etish, o‘quvchilar bilimini ko‘zlangan me’yor darajasiga yetkazish maqsadida texnik vositalardan o‘rinli va unumli foydalana olish, ta’lim jarayonini zamonaviylashtirish hamda uning samaradorligini oshirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Kelajak avlodga ta’lim va tarbiya berish jarayonida axborot

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

texnologiyalaridan samarali foydalanish amaliyoti borasida rivojlangan mamlakat olimlari tomonidan muayyan tadqiqotlar amalga oshirilmoqda.[1]

Respublikamizda so‘nggi yillarda maktabgacha va maktab ta’limi, o‘rta maxsus va oliy ta’lim tizimida axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanib o‘qitish tizimini yo‘lga qo‘yish borasida ko‘plab islohotlar amalga oshirildi. Jumladan, zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan unumli foydalana oladigan, shuningdek, chet tillaridan birini yoki bir nechtasini chuqur o‘zlashtirgan kadrlar tayyorlashning yuqori darajasi va sifatini ta’minlashda muhim vazifalar belgilandi hamda samarali ishlar amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining 2020-yil 23-sentabrdagi O‘RQ-637-son “Ta’lim to‘g‘risida” Qonuni, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF 60-son “2022- 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 29-apreldagi PF5712-son “O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”, 2020-yil 5-oktabrdagi PF-6079-son “Raqamli O‘zbekiston-2030” strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, 2020-yil 29-oktabrdagi PF-6097-son “Ilm-fanni 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida” farmonlari, 2021-yil 19-maydagi PQ-5117-son “O‘zbekiston Respublikasida xorijiy tillarni o‘rganishni ommalashtirish faoliyatini sifat jihatidan yangi bosqichga olib chiqish chora-tadbirlari to‘g‘risida” qarori, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 19-yanvardagi 34-son “Xorijiy tillarni o‘rganishni takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” qarori va boshqa huquqiy me’yoriy hujjatlarda belgilangan vazifalar amaliyoti hamda tatbiqida muayyan darajada o‘z hissasini qo‘shadi.

Bugun ta’lim jarayonida fanlararo kompetensiyaviy yondashuvlarga katta e’tibor qaratilmoqda. Ta’lim tizimida pedagoglar oldida turgan asosiy vazifalardan biri shuki, o‘quvchilarga faqat nazariy bilim, malaka va ko‘nikmalarni berish bilan kifoyalanmasdan, ushbu o‘rganayotgan ma’lumotlarini jamiyatda o‘z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida qo‘llay olish qobiliyatlarini ham shakllantirish kerak.[4] Kompetensiyaviy yondashuv o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lish, axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan o‘z ehtiyojlarida oqilona foydalanish, kasbiy faoliyatda tashabbuskorlik ko‘rsatish, sog‘lom raqobat va umummadaniy ko‘nikmalarni shakllantiradi”. Zotan, ta’lim jarayonida axborotlar bilan ishlash masalasini zamon talablari asosida doimiy ravishda takomillashtirib borish lozimligini bugungi kun amaliyoti ko‘rsatmoqda. Zamonaviy ta’limning talablari, xususan, “mehnat bozoridagi dinamik o‘zgarishlar, insonning nafaqat bilim va ko‘nikmalari, balki shaxsiy fazilatlariga bo‘lgan talablarning ortishi” kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’limni tashkil etish zaruratini yuzaga keltirdi hamda bir qancha olimlar tomonidan kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim muammolari o‘rganildi, ilmiy-metodik asoslari ishlab chiqildi. I.A.Zimnyayaga ko‘ra, “kompetensiya” tushunchasi ilk bor XX asrning 50-60-yillarida fanga amerikalik tilshunos N.Xomskiy tomonidan kiritilgan, olim “Sintaktik strukturalar”, “Sintaktik nazariyaning aspektllari” nomli asarlarida kompetensiyani

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

shaxsning biror faoliyatni amalga oshira olish qobiliyati sifatida talqin etgan, shuningdek, so‘zlovchi hamda tinglovchining bilimi va tilni ma’lum bir nutqiy vaziyatlarda qo‘llay olish kompetensiyasi o‘rtasidagi farqning muhimligi haqida fikr yuritgan. “Kompetensiya” ma’lum bir soha bo‘yicha professionallikni, shu sohaga oid bilim va ma’lumotlarga ega bo‘lishni, layoqatlilik va omilkorlik kabi jihatlarni o‘z ichiga oladi. Ilmiy adabiyotlarda kompetensiya va kompetentlik to‘g‘risida turli fikrlar mavjud. N.V.Samarina “kompetentlik” va “kompetensiya” tushunchalari bir o‘zakdan tashkil topganligiga qaramasdan o‘xshash ma’no anglatmasligini ta’kidlaydi. An’anaviy ta’lim berish jarayonidan zamonaviy kompetensiyaviy ta’limga o‘tishda ma’lum bir qiyinchiliklar vujudga kelishi mumkin, biroq agar ular yengib o‘tilsa, samarali natijalar kelishi aniq. Grammatika so‘zi yunoncha “grammatike” so‘zidan olingan bo‘lib, “yozish” degan ma’noni anglatishi ma’lum. Manbalarga ko‘ra, ingliz tili grammatikasi tarixi XVI asr oxirida Uilyam Bullokarning “Ingliz tili grammatikasi” risolasidan boshlanadi. Zero, “grammatika nutqiy faoliyatni boshqarib boruvchi obyektiv til voqeligidir”.

So‘nggi yillarda grammatikaning lingvistik tahlildagi o‘rni va uning bevosita til ta’limidagi vazifasi to‘g‘risida har xil, ba’zan o‘ta manfiy qarashlar va fikrlar bildirilganligini ham kuzatamiz. Bil’aks, grammatikasiz go‘zal, tartibli nutq tuzib bo‘lmasligi ham ma’lum. Zamonaviy ta’lim jarayonida o‘qituvchilar oldida turgan asosiy maqsadlardan biri o`quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishdir. Bu maqsadga erishish jarayonida leksik-grammatik mashqlar katta ahamiyatga ega. Ayniqsa, chet tilini o‘rganishda bunday mashqlar o`quvchilarning til ko‘nikmalarini mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi.

Kasbiy kompetensiyalar – bu o`quvchilarning o‘z kasbiy faoliyatida zarur bo‘lgan bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘zlashtirishi va amalda qo‘llashga tayyorligini ta’minlaydigan imkoniyatdir. Ushbu jarayon, ayniqsa, chet tili o‘qituvchilari uchun muhim bo‘lib, ular o‘z o`quvchilariga tilni nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham to‘liq o‘rgatishi ko‘zda tutiladi. Xorijiy tillarni o‘qitishda leksika va grammatika ko‘nikmasini va mantiqiy fikrlashni nazorat qilish uchun mashq topshiriqlarining turlari quyidagilarga bo‘linadi: og‘zaki va yozma nutq, leksik va grammatik ko‘nikmalarning shakllanganlik darajasini tekshirish mashq hamda topshiriqlar asosida amalga oshirilib, ular asosida an’anaviy (ko‘pchilikka ma’lum) mashq usullari yotadi: moslashtirish (matching) ko‘ptanlovli vazifa (multiple choice) bo‘sh joylarni to‘ldirish (gap-filling) qo‘shimcha (completion) saralash, tartibga solish (sorting) tanlash, muqobil tanlov (selection, true-false statements) ortiqcha so‘zni olib tashlash (odd one out) identifikatsiya (identification) klouz-mashq (cloze mashq). Grammatik kompetensiyani shakllantirish uchun, avvalo, grammatik qonun-qoidalardan xabardor bo‘lish darkor, egallangan bilimlarni mustahkamlash uchun turli mashq va topshiriqlar bajarish kerak. Ta’kidlash lozimki, leksik-grammatik mashqlar tilni o‘rganish jarayonida asosiy vositalardan biri hisoblanadi. Bunday mashqlar yordamida o`quvchilar yangi so‘z va iboralarni o‘zlashtiradi, grammatik qoidalarni mustahkamlaydi va tilning amaliy jihatlarini tushunib olish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Leksik-grammatik mashqlar o`quvchilarning kommunikativ kompetensiyasini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

oshirish, tilni tushunish va undan to‘g‘ri foydalanish qobiliyatlarini rivojlantirishda samarali usuldir.[6]

Shu o‘rinda leksik-grammatik mashqlarning turlari haqida so‘z yuritish lozim deb hisoblaymiz. Leksik-grammatik mashqlar ko‘plab turlarga bo‘linadi va ularning har biri o‘ziga xos maqsad va vazifalarga ega. Asosiy leksik-grammatik mashqlarning quyidagi turlarini sanab o‘tish mumkin:

- Gap tuzish mashqlari: O`quvchilarga yangi o‘rganilgan so‘zlarni qo‘llab gap tuzish vazifasi topshiriladi. Bu turdagi mashqlar o`quvchilarning grammatik qoidalarga asoslangan holda so‘zlarni to‘g‘ri qo‘llashini rivojlantiradi.
- O‘rnini to‘ldirish mashqlari: Bo‘sh qoldirilgan joylarni mos so‘z yoki ibora bilan to‘ldirish orqali o`quvchilarning leksik bilimlarini mustahkamlashga yordam beradi.
- So‘z birikmalarini o‘rganish mashqlari**:** Ushbu mashqlar orqali o`quvchilar so‘zlarning bir-birlari bilan qanday birikish qoidalarini o‘rganadi va ularni til amaliyotida to‘g‘ri qo‘llashni o‘zlashtiradi.
- Tarjima mashqlari: O`quvchilar bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish orqali so‘z va iboralarni o‘rganadi va grammatik qoidalarga e’tibor qaratadi.

Bo‘lajak chet tili o‘qituvchilarining kasbiy faoliyatda leksik-grammatik mashqlarni qo‘llash muhim ahamiyat kasb etadi. Chet tili o‘qitish jarayonida leksik-grammatik mashqlar orqali o‘qituvchilar o`quvchilarning kasbiy kompetensiyalarini samarali rivojlantirishi mumkin. Masalan, leksik mashqlar yordamida o‘qituvchi o`quvchilarga kasbiy sohada zarur bo‘lgan atamalarni o‘rgatadi, grammatik mashqlar esa o`quvchilarga bu atamalarni to‘g‘ri qo‘llashni o‘rgatadi. Kasbiy faoliyatda grammatik qoidalar va leksik birliklarni to‘g‘ri qo‘llash muhim. O`quvchilar ushbu mashqlar yordamida kasbiy mavzularda yozish, gapirish va eshitishni o‘rganadi. Shu tariqa, leksik-grammatik mashqlar kasbiy faoliyatning kommunikativ tomonlarini rivojlantirishga ma’lum darajada xizmat qiladi.

Ushbu jarayonda mashqlarning amaliyotda qo‘llanishi alohida muhim ahamiyatga ega. Leksik-grammatik mashqlarni samarali qo‘llash uchun o‘qituvchilar quyidagi amaliyotlardan foydalanishlari mumkin:

- Differensial yondashuv: Har bir o`quvchining individual ehtiyojlariga mos mashqlar tanlanadi. Masalan, ba’zi o`quvchilar leksik ko‘nikmalarni rivojlantirishga ko‘proq e'tibor qaratishlari kerak bo‘lsa, boshqalari grammatikani chuqurroq o‘rganishga ehtiyoj sezishlari mumkin.
- Kontekstual mashqlar: Kasbiy kontekstga asoslangan mashqlar o`quvchilarga o‘z kasbiy faoliyatlarida uchraydigan vaziyatlar orqali tilni o‘rganishga yordam beradi. Masalan, hujjatlar bilan ishlash, kasbiy yozishmalarni o‘rganish yoki kasbiy suhbatlarda qatnashish uchun zarur bo‘lgan leksik va grammatik ko‘nikmalarni rivojlantirish mumkin.
- Interaktiv metodlar**:** Mashqlarni interaktiv tarzda tashkil qilish o`quvchilarni dars jarayonida faol ishtirok etishga undaydi. Masalan, rolli o‘yinlar, muhokamalar va guruhiy loyihalar orqali o`quvchilar grammatik va leksik bilimlarini mustahkamlashlari mumkin [5].

Shunday qilib, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda leksik-grammatik mashqlar muhim vosita hisoblanadi. Ushbu mashqlar o`quvchilarning tilni tushunish va to‘g‘ri

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

qo‘llash qobiliyatlarini rivojlantirishga yordam beradi. Leksik-grammatik mashqlarni to‘g‘ri tashkil qilish orqali o‘qituvchilar o`quvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashda ularga katta yordam bera oladilar. Shu bilan birga, interaktiv va kontekstual metodlar orqali bu jarayonni yanada samarali qilish mumkin.

Aytish joizki, leksik-grammatik mashqlar yordamida o`quvchilarning kommunikativ kompetensiyalarini rivojlantirish muhim hisoblanadi. Chet tillarni o‘rganish jarayonida kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish asosiy maqsadlardan biri hisoblanadi. Til o‘rganuvchilarning muvaffaqiyatli muloqot qila olish qobiliyati nafaqat ularning lug‘at boyligi va grammatik bilimlariga, balki bu bilimlarni qanday samarali qo‘llay olishlariga ham bog‘liqdir. Shu jihatdan leksik-grammatik mashqlar muhim vosita bo‘lib, o`quvchilarga tilning strukturaviy tomonlarini o‘zlashtirish va bu bilimlarni amaliyotda qo‘llash imkonini beradi. Ushbu jarayonda leksik-grammatik mashqlarning kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishdagi o‘rni va ularni samarali qo‘llash usullarini ko‘rib chiqish lozim bo‘ladi.

Xulosa sifatida ta’kidlash lozimki leksik-grammatik mashqlar chet tilini o‘rganishda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning muhim vositasidir. Bu mashqlar o`quvchilarning so‘z boyligini oshirish, grammatik bilimlarini mustahkamlash va ularni muloqotda qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ularni real vaziyatlarga moslashtirish va interfaol usullar bilan tashkil qilish o`quvchilarning tilni amaliyotda to‘g‘ri va samarali qo‘llashiga katta hissa qo‘shadi. Shuning uchun leksik-grammatik mashqlarni o‘quv jarayonida muntazam qo‘llash va ularni samarali tashkil qilish chet tilini o‘rganuvchilarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Norqulova M.B. “O`quvchilarni ingliz tili Grammatik kompetensiyasini shakllantirishda AKTdan foydalanish metodikasi” o`quv qo`llanma 2025
2. Anvarovna, C. D. (2024). MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROCESSES IN PRESCHOOL EDUCATION. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 37(6), 58-62.
1. Anvarovna, C. D. (2024). MAKTABGACHA TA’LIMDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKSIYALASHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 37(6), 48-53.
3. Chorieva, D. (2020). IMPROVING STUDENTS'READINESS FOR PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS OF PRESCHOOL CHILDREN. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(3).
4. Choriyeva, D. (2022). TARBIYACHINING PEDAGOGIK MAHORATINI OSHIRISHDA PEDAGOGIK TEXNIKANING ROLI. Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya: Nazariy va amaliy izlanishlar, 1(24), 101-103.
5. Chorieva, D. A. BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY MAHORATLARINI OSHIRISH YO‘LLARI. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

TA'LIM VAZIRLIGI NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI, 385.

6. Anvarovna, C. D. (2024). TA'LIM-TARBIYA JARAYONIDA INNOVATSION PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK DIAGNOSTIK SAMARALI METODLARDAN FOYDALANISH. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 37(6), 54-57.
7. Chorieva, D. (2020). DIAGNOSTICS AS A BRANCH OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL KNOWLEDGE AND TYPE OF RESEARCH ACTIVITY OF A TEACHER. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(3).
8. Choriyeva, D. (2023). OILA VA MAKTABGACHA TA'LIM TIZIMIDA AMALGA OSHIRILADIGAN IJTIMOIY VAZIFALAR. Talqin va tadqiqotlar, 1(32).
9. Chorieva, D. (2020). DIAGNOSTICS AS A BRANCH OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL KNOWLEDGE AND TYPE OF RESEARCH ACTIVITY OF A TEACHER. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(3).
10. Чориева, Д. А. (2019). Педагогическая диагностика в условиях дошкольного образования. Актуальные проблемы современного образования: опыт и инновации, 86.
2. 12.Чориева, Д. А. (2021). МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ РАБОТЫ С АГРЕССИВНЫМИ ДЕТЬМИ. In Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста (pp. 152-161).
3. 13. Чориева, Д. А. (2022). ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ДИАГНОСТИКА ФАОЛИЯТИ БИЛАН ШУҒУЛЛАНУВЧИ ШАХСГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР: https://doi. org/10.53885/edinres. 2022.9. 09.014 Чориева Дурдона Анваровна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети Мактабгача таълим факультети Мактабгача таълим психологияси ва педагогикаси кафедраси педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), в. б. доценти. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (9), 99-102.
4. 14.Chorieva, D. A. BO'LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY MAHORATLARINI OSHIRISH YO'LLARI. O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI, 385.
5. 15. Durdona, C. (2023, December). KREATIVLIK ORQALI BOLALARNING QOBILYATLARINI OSHIRISH. In " Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 12, pp. 302-305).
6. 16. Raxmatovna, M. Y. (2025). The importance of developing technical creativity and engineering skills in preschool children. *Shokh Library*.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

TA'LIMDA SUN'IY INTELLEKTDAN FOYDALANISH: IMKONIYATLAR, MISOLLAR VA ISTIQBOLLAR

Yadgarova Lola Jalolovna, Buxoro davlat universiteti axborot tizimlari va raqamli texnologiyalar kafedrasi katta o'qituvchisi, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: sun'iy intellektni (SI) ta'lim jarayoniga integratsiyalashning asosiy yo'nalishlari tahlil qilinadi: ta'limni shaxsiylashtirish, muntazam vazifalarni avtomatlashtirish, adaptiv ta'lim platformalari va o'quv ma'lumotlarini tahlil qilish. Maqolada sun'iy intellektni (SI) ta'lim jarayoniga integratsiyalashning asosiy yo'nalishlari tahlil qilinadi: ta'limni shaxsiylashtirish, muntazam vazifalarni avtomatlashtirish, adaptiv ta'lim platformalari va o'quv ma'lumotlarini tahlil qilish. Sun'iy intellektni turli shakllarda qo'llash misollari ko'rib chiqiladi — raqamli yordamchilardan tortib aqlli ta'limni qo'llab — quvvatlash tizimlarigacha-shuningdek, sun'iy intellekt texnologiyalarini joriy etishda ta'lim muassasalari duch keladigan asosiy afzalliklar va qiyinchiliklarni ko'rsatadi. Sun'iy intellektning ta'lim samaradorligini oshirish va individual ta'lim traektoriyalarini shakllantirishga ta'sirini qo'llab-quvvatlovchi tadqiqot natijalari taqdim etildi.

MAQSAD: sun’iy intellektdan ta’limda foydalanish o‘qituvchini almashtirmasdan, balki uning faoliyatini raqamli yordamchi sifatida qo‘llab-quvvatlaydi. Natijada o‘qituvchi ko‘proq strategik, kreativ va tarbiyaviy vazifalarga e’tibor qaratadi, bu esa o‘qitish jarayonining sifatini va samaradorligini sezilarli darajada oshiradi.

MATERIAL VA METODLAR: sun’iy intellekt ta’lim jarayonida shaxsiy yondashuvni kuchaytirishga xizmat qiladi. SIning yana bir jihati – innovatsion ta’lim usullarini joriy etishdir. Sun’iy intellekt yordamida virtual va kengaytirilgan haqiqat texnologiyalarini qo‘llash orqali o‘quvchilarni mavzuga jalb qilish darajasini oshiradi. sun’iy intellekt o‘quv dasturlarini turli tillarga avtomatik tarjima qilish imkoniyatini ta’minlaydi, bu esa xalqaro hamkorlikni rivojlantirishda katta yordam beradi. SI asosida yaratilgan virtual yordamchilar va interaktiv tizimlar ham ta’limni boyitishda katta ahamiyatga ega.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: sun'iy intellektdan avtomatlashtirilganbaholash tizimlarini yaratish orqali talabalar bilimini tekshirishda ham foydalanish mumkin. Masalan,Gradescope platformasi testlar va uy vazifalariga javoblarni tahlil qilish, ularni oldindan belgilanganmezonlar bo‘yicha avtomatik ravishda baholab, ob’ektiv va izchil baholashni ta’minlash uchun sun’iyintellektdan foydalanadi.Ta'lim jarayonida sun'iy intellektdan foydalanish Khan Academy platformasi kabi intellektualta'lim platformalarini yaratish orqali o'zini namoyon qilishi mumkin. Khan Academy o‘quvmateriallarini har bir talabaning malaka darajasi va ehtiyojlariga moslashtirish uchun mashinanio‘rganish algoritmlaridan foydalanadi

XULOSA: sun’iy intellekt texnologiyalarining ta’lim tizimiga joriy etilishi zamonaviy pedagogik jarayonning ajralmas qismiga aylanmoqda. U nafaqat o‘quv jarayonini samarali tashkil etishga, balki ta’lim sifatini oshirish, o‘qituvchilar mehnatini yengillashtirish va o‘quvchilarning shaxsiy qobiliyatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Kalit so‘zlar: pedagogik kompetentsiyalar, sun'iy intellekt, o'quv jarayoniga moslashish, AI texnologiyalari.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В ОБРАЗОВАНИИ: ВОЗМОЖНОСТИ, ПРИМЕРЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Ядгарова Лола Джалоловна, старший преподаватель кафедры Информационных систем и цифровых технологий Бухарского государственного университета, Бухара, Республика Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: будут проанализированы основные области интеграции искусственного интеллекта (ИИ) в образовательный процесс: персонализация обучения, автоматизация рутинных задач, адаптивные образовательные платформы и анализ данных обучения. В статье анализируются основные направления интеграции искусственного интеллекта (ИИ) в образовательный процесс: персонализация обучения, автоматизация рутинных задач, адаптивные образовательные платформы и анализ обучающих данных. Будут рассмотрены примеры применения ИИ в различных формах — от цифровых помощников до интеллектуальных систем поддержки обучения-а также показаны основные преимущества и проблемы, с которыми сталкиваются образовательные учреждения при внедрении технологий ИИ. Представлены результаты исследований, подтверждающие влияние искусственного интеллекта на повышение эффективности обучения и формирование индивидуальных траекторий обучения.

ЦЕЛЬ: использование искусственного интеллекта в образовании не заменяет учителя, а поддерживает его деятельность в качестве цифрового помощника. В результате учитель больше ориентируется на стратегические, творческие и воспитательные задачи, что значительно повышает качество и эффективность процесса обучения

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: искусственный интеллект служит для усиления личностного подхода в образовательном процессе. Другой аспект си – внедрение инновационных методов обучения. Повышает уровень вовлеченности учащихся в предмет за счет использования технологий виртуальной и дополненной реальности с использованием искусственного интеллекта. искусственный интеллект обеспечивает возможность автоматического перевода учебных программ на разные языки, что очень помогает в развитии международного сотрудничества. Виртуальные помощники и интерактивные системы, основанные на Си, также имеют большое значение для обогащения образования

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: искусственный интеллект также можно использовать для проверки знаний учащихся путем создания автоматизированных систем оценки. Например, платформа Gradescope использует искусственный интеллект для анализа ответов на тесты и домашние задания, автоматически

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

оценивая их по заранее определенным критериям и обеспечивая объективную и последовательную оценку.Использование искусственного интеллекта в образовательном процессе может проявиться в создании интеллектуальных образовательных платформ, таких как платформа Khan Academy. Khan Academy использует алгоритмы машинного обучения для адаптации учебных материалов к уровню квалификации и потребностям каждого студента

ЗАКЛЮЧЕНИЕ|: внедрение технологий искусственного интеллекта в систему образования становится неотъемлемой частью современного педагогического процесса. Он служит не только эффективной организации учебного процесса, но и повышению качества образования, облегчению труда учителей, развитию личностных способностей учащихся.

Ключевые слова: педагогические компетенции, искусственный интеллект, адаптация к учебному процессу, технологии искусственного интеллекта

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EDUCATION: OPPORTUNITIES, EXAMPLES AND PROSPECTS

Yadgarova Lola Jalolovna, is a senior lecturer at the Department of Information Systems and Digital Technologies of Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the main areas of integration of artificial intelligence (SI) into the educational process are analyzed: personalization of Education, automation of routine tasks, analysis of adaptive educational platforms and educational data. The article analyzes the main areas of integration of artificial intelligence (SI) into the educational process: personalization of Education, automation of routine tasks, analysis of adaptive educational platforms and educational data. Examples of the use of artificial intelligence in various forms are considered — from digital assistants to Intelligent Education Support Systems — and also show the main advantages and difficulties faced by educational institutions in the implementation of AI technologies. The results of the study were presented, supporting the impact of artificial intelligence on improving educational efficiency and the formation of individual educational trajectories.

AIM: the use of artificial intelligence in education does not replace the teacher, but supports his activities as a digital assistant. As a result, the teacher focuses more on strategic, creative and educational tasks, which significantly increases the quality and efficiency of the teaching process

MATERIALS AND METHODS: artificial intelligence serves to strengthen the personal approach in the educational process. Another aspect of SI is the introduction of innovative educational methods. It increases the level of student involvement in the subject by applying virtual and augmented reality technologies using artificial intelligence. artificial intelligence provides the ability to automatically translate curricula into different languages, which greatly helps in the development of international cooperation. SI-based

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

virtual assistants and interactive systems are also of great importance in enriching education

DISCUSSION AND RESULTS: artificial intelligence can also be used to test student knowledge by creating automated learning systems. For example, the Gradescope platform uses suniyintellect to analyze tests and responses to homework, automatically evaluate them on predefined tasks, and provide objective and consistent assessment.The use of artificial intelligence in the educational process can manifest itself by creating intellectual education platforms such as the Khan Academy platform. Khan Academy uses machine learning algorithms to adapt their training materials to the skill level and needs of each student

CONCLUSION: the introduction of artificial intelligence technologies into the educational system is becoming an integral part of the modern pedagogical process. It serves not only to effectively organize the educational process, but also to improve the quality of Education, relieve teacher labor and develop the personal abilities of students.

Keywords: pedagogical competencies, artificial intelligence, adaptation to the educational process, AI technologies

Искусственный интеллект — это область компьютерных наук, занимающаяся созданием таких программ и систем, которые способны выполнять задачи, характерные для человеческого интеллекта, — понимание языка, обучение, рассуждение и решение сложных проблем. Термин был впервые предложен Джоном Маккарти на семинаре в Дартмутском колледже в 1956 году, что считается официальным рождением этой научной дисциплины.

ИИ не ограничивается одним универсальным определением, а трактуется по-разному в зависимости от подходов исследователей: от машин, обучающихся на опыте, до систем, имитирующих человеческое рассуждение.

Искусственный интеллект становится важной частью современного образования, трансформируя традиционные подходы к преподаванию и обучению. ИИ-системы способны анализировать большие массивы данных о знаниях и поведении учащихся, адаптировать учебные материалы под индивидуальные потребности и эффективно поддерживать педагогов в процессе обучения.

Основные направления использования ИИ в образовании

Персонализация обучения

ИИ позволяет создавать индивидуальные траектории обучения для каждого учащегося, учитывая его уровень знаний, скорость усвоения материала и предпочтительный стиль обучения. Такие системы помогают адаптировать задания, задачи и рекомендации в реальном времени, улучшая усвоение материала.

Адаптивные образовательные платформы

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Современные образовательные платформы с элементами ИИ автоматически подстраивают содержание курса под способности и успехи учащегося, повышая мотивацию и вовлечённость в процесс обучения.

Автоматизация рутинных задач

ИИ-технологии используются для автоматической проверки тестов и заданий, а также для обработки результатов успеваемости, что значительно снижает нагрузку на преподавателей и позволяет им сосредоточиться на индивидуальной работе с учащимися.

Применение в предметном обучении

В сферах языкового образования и гуманитарных дисциплин ИИ помогает в интерактивном анализе текстов, развитии навыков письма и речи, а также в индивидуальной поддержке учащихся в освоении сложных тем.

Примеры внедрения ИИ в образовательную практику

Примеры успешного применения ИИ в разных странах и образовательных системах показывают его потенциал:

- Международные адаптивные учебные платформы, использующие ИИ-алгоритмы, помогают подбирать материалы и задания для каждого ученика.
- В языковом обучении ИИ-инструменты анализируют ошибки и предлагают целевые упражнения для повышения уровня владения языком.
- Исследования показывают, что ИИ должен дополнять традиционное обучение, усиливая педагогическую поддержку, а не заменяя наставника.

Преимущества и вызовы

Преимущества

- Улучшение качества обучения**:** ИИ способствует глубокому пониманию учебного материала и повышению мотивации учащихся.
- Персонализация образовательного процесса**:** адаптация под способности каждого обучающегося.
- Автоматизация и повышение эффективности: сокращение времени на рутинные административные и педагогические задачи.

Вызовы

- Цифровое неравенство**:** доступ к ИИ-технологиям может быть ограничен из-за стоимости и инфраструктуры, что создаёт риск углубления разрыва между разными группами учащихся.
- Этические вопросы: необходимость ответственного использования данных, защита личной информации и обеспечение прозрачности алгоритмов.
- Роль преподавателя: требуется переосмысление роли педагога как фасилитатора и наставника в мире цифровых технологий.

Перспективы развития

Перспективы развития ИИ в образовании включают углубление интеграции интеллектуальных ассистентов, создание более совершенных адаптивных систем обучения и усиление цифровой грамотности учащихся и преподавателей.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Повышение компетенций в области ИИ становится критическим элементом современной образовательной подготовки.

ИИ в образовании представляет собой мощный инструмент, открывающий новые возможности для персонализации обучения, повышения эффективности педагогического процесса и автоматизации рутинных задач. При этом внедрение ИИ должно сопровождаться продуманной образовательной политикой, обеспечивающей равный доступ, этичное использование данных и усиление роли учителя как ключевого участника образовательного процесса.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Холиков А. О. *Искусственный интеллект в образовании: как ИИ меняет процесс обучения.* JournalSS.org.
2. Несмеянова Т. С. *Использование искусственного интеллекта в системе образования.* Мир педагогики и психологии №04 (105).
3. Ядгарова Л.Д., Файзиева Н.Б. Специфика и структура педагогического процесса // Ученый XXI века, международный научный журнал №11(24), 2016. С.44-45.
4. Атаева Г.И., Ядгарова Л.Д. Оценка прикладных свойств обучающей платформы MOODLE в Бухарском государственном университете // Universum:технические науки. Научный журнал, часть 1. №6(75), 2020. С.30-32.
5. Ядгарова Л.Д., Эргашева С.Б. Способы использования интерактивных методов в образовательном процессе // Academy № 9(60), 2020. С.11-12.
6. Ядгарова Л.Д., Эргашева С.Б. Требования к тестовым заданиям в электронных учебниках // Проблемы педагогики, научно-методический журнал. №8(56). 2020. С.36-39.
7. Ядгарова Л.Д., Мурадова Г.Б. Сложности перевода речевые стили литературного языка // Academy № 12(51), 2019. С.63-65.
8. Ядгарова Л.Д., Нуруллаева Н. Методика преподавания музыки в школе // Ученый XXI века, международный научный журнал №41(51), апрель 2019. С.24-25.
9. Ядгарова Л.Д., Акобирова Л.Х. Применение образовательных технологий на уроках компьютерной графики // Проблемы педагогики, научно-методический журнал. №2(47). 2020. С.46-47.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

BOSHLANG‘ICH TA’LIM YO‘NALISHI TALABALARIDA MULOQOT MADANIYATINING SHAKLLANGANLIK DARAJASINI ANIQLASH

Djulibayeva Maftuna Maxkambek qizi, Fan va texnologiyala universiteti, Ta’lim tarbiya nazariyasi va metodikasi (boshlang‘ich ta’lim) yo‘nalishi 2-kurs magistranti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalarida muloqot madaniyatining shakllanganlik darajasini aniqlash masalasi tadqiq etilgan. Tadqiqotning asosiy maqsadi bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining pedagogik muloqotga oid bilim, ko‘nikma va malakalarini baholash hamda ularning kasbiy faoliyatga tayyorgarlik darajasini aniqlashdan iborat. Tadqiqot jarayonida diagnostik so‘rovnoma, pedagogik kuzatuv va tahlil metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar talabalar muloqot madaniyatining shakllanganlik darajasi turli bosqichlarda ekanligini hamda ayrim komponentlar yetarli darajada rivojlanmaganligini ko‘rsatdi. Mazkur tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishida mutaxassislar tayyorlash jarayonini takomillashtirishda ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

MAQSAD: muloqot madaniyati pedagogning ta’lim jarayonida o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, o‘z fikrini aniq va tushunarli ifodalash, shuningdek, shaxslararo munosabatlarni ijobiy ruhda tashkil etish qobiliyatlarini qamrab oladi.

MATERIAL VA METODLAR: tadqiqotning metodologiyasi boshlang‘ich ta’limda zamonaviy o‘qitish usullarining samaradorligini baholash uchun puxta ishlab chiqilgan bo‘lib, sifatli va miqdoriy yondashuvlarning kombinatsiyasiga asoslanadi. Bu yondashuv o‘quv jarayonidagi o‘zgarishlarni har tomonlama tahlil qilish va turli ko‘rsatkichlar orqali natijalarni solishtirish imkonini beradi. Sifatli yondashuv o‘quvchilarning tajribasi, his-tuyg‘ulari va o‘qituvchilarning kuzatuvlariga asoslangan ma’lumotlarni yig‘ishga qaratilgan bo‘lsa, miqdoriy yondashuv raqamli ko‘rsatkichlar, ya’ni test natijalari va so‘rovnomalar orqali aniq ma’lumotlarni tahlil qilishga xizmat qiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘qitish jarayonida o`quvchi talabalarga shaxs sifatida qaralishi, ular bilan muloqot madaniyati asosida munosabatda bo‘lish, nutqi ravon va ilmiy tilda amalga oshirilishi, turli pedagogik texnologiyalar hamda zamonaviy metodlarni qo`llanilishi ularni mustaqil, erkin fikrlashga, Izlanishga, har bir masalaga ijodiy yondashish, ma`suliyatni sezish, ilmiy tadqiqod ishlarini olib borish, tahlil qilish ilmiy adabiyotlardan unimli foydalanishga, eng asosiysi, o`qishga, fanga, pedogogika va o`zi tanlagan kasbiga bo`lgan qiziqishlarni kuchaytiradi.

XULOSA: tadqiqot natijalari talabalar orasida muloqot ko‘nikmalari, xususan tinglash madaniyati, pedagogik vaziyatlarda muloqotni boshqarish hamda emotsional barqarorlik kabi sifatlarni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatdi. Bu holat bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida muloqot madaniyatini shakllantirishga qaratilgan maxsus pedagogik chora-tadbirlarni joriy etish zarurligini asoslaydi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta’lim, muloqot madaniyati, pedagogik muloqot, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari, kasbiy kompetensiya, muloqot ko‘nikmalari, pedagogik diagnostika

ОПРЕДЕЛЕНИЕ УРОВНЯ СФОРМИРОВАННОСТИ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ У ОБУЧАЮЩИХСЯ НАПРАВЛЕНИЯ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Джулибаева Мафтуна Махкамбековна, магистрант 2 курса по направлению "теория и методика воспитания" (начальное образование), университет науки и технологий, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: исследована проблема определения уровня сформированности культуры общения у учащихся направления начального образования. Основной целью исследования является оценка знаний, умений и навыков педагогического общения будущих учителей начальных классов и определение уровня их подготовки к профессиональной деятельности. В ходе исследования использовались методы диагностического опроса, педагогического наблюдения и анализа. Полученные результаты показали, что уровень формирования культуры общения учащихся находится на разных стадиях, а также недостаточное развитие отдельных компонентов. Результаты данного исследования имеют научно-практическое значение для совершенствования процесса подготовки специалистов в области начального образования.

ЦЕЛЬ: культура общения включает в себя умение педагога налаживать эффективное сотрудничество с воспитанниками, родителями и коллегами в образовательном процессе, четко и понятно выражать свое мнение, а также организовывать межличностные отношения в позитивном духе

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: методика исследования тщательно разработана для оценки эффективности современных методов обучения в начальном образовании и основана на сочетании качественного и количественного подходов. Такой подход позволяет всесторонне анализировать изменения в процессе обучения и сравнивать результаты по различным показателям. В то время как качественный подход направлен на сбор данных, основанных на опыте учащихся, эмоциях и наблюдениях учителей, количественный подход служит для анализа точных данных с помощью числовых показателей, то есть результатов тестов и анкет.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в процессе обучения ученик должен относиться к ученикам как к личности, относиться к ним на основе культуры общения, свободно и на научном языке говорить, применять различные педагогические технологии и современные методы, побуждать их к самостоятельному, свободному мышлению, поиску, творческому подходу к каждому вопросу, осознанию ответственности, проведению научно-исследовательской работы, анализу и эффективному использованию научной

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

литературы., главное, усиливает интерес к учебе, науке, педагогике и выбранной профессии.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: результаты исследования показали необходимость развития у учащихся таких качеств, как коммуникативные навыки, в частности культура слушания, умение управлять общением в педагогических ситуациях, эмоциональная устойчивость. Данное обстоятельство обосновывает необходимость внедрения специальных педагогических мероприятий, направленных на формирование культуры общения в процессе подготовки будущих учителей начальных классов.

Ключевые слова: начальное образование, культура общения, педагогическое общение, будущие учителя начальных классов, профессиональная компетентность, коммуникативные навыки, педагогическая диагностика

DETERMINATION OF THE LEVEL OF FORMATION OF THE CULTURE OF COMMUNICATION IN STUDENTS OF THE PRIMARY EDUCATION DIRECTION

Dzhulibayeva Maftuna Makhkambek daughter, University of Science and Technology, Master of the 2nd course in the theory and methodology of Education Education (Primary Education), Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: the question of determining the level of formation of the culture of communication in students of the primary education direction has been studied. The main purpose of the study is to assess the knowledge, skills and qualifications of future primary school teachers regarding pedagogical communication and determine the level of their preparation for professional activities. Diagnostic survey, pedagogical observation and analysis methods were used in the research process. The results obtained showed that the level of formation of the student communication culture is at different stages, as well as that some components are not sufficiently developed. The results of this study are of scientific and practical importance in improving the process of training specialists in the direction of primary education.

AIM: the culture of communication covers the abilities of an educator to establish effective cooperation with students, parents and colleagues in the educational process, to express his opinion clearly and intelligibly, as well as to organize interpersonal relationships in a positive spirit

MATERIALS AND METHODS: the methodology of the study is carefully designed to assess the effectiveness of modern teaching methods in primary education, based on a combination of qualitative and quantitative approaches. This approach allows you to comprehensively analyze changes in the learning process and compare results through different indicators. While the qualitative approach focuses on collecting data based on student experience, emotions, and teacher observation, the quantitative approach serves to analyze specific data through numerical indicators, i.e. test scores and surveys.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

DISCUSSION AND RESULTS: in the process of teaching, students are treated as individuals, treated on the basis of a culture of communication with them, their speech is fluent and carried out in a scientific language, the application of various pedagogical technologies and modern methods enhances their interest in independent, free thinking, search, creative approach to each issue, sense of responsibility, conducting scientific research work, analysis

CONCLUSION: the results of the study showed the need for the development of such qualities among students as communication skills, in particular listening Culture, Communication Management in pedagogical situations and emotional stability. This situation justifies the need to introduce special pedagogical measures aimed at the formation of a culture of communication in the process of training future primary school teachers.

Keywords: primary education, communication culture, pedagogical communication, teachers of the future primary class, professional competence, communication skills, pedagogical diagnostics

Zamonaviy ta’lim tizimida bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi nafaqat fan asoslarini bilishi, balki samarali pedagogik muloqotni tashkil eta olish kompetensiyasi bilan ham belgilanadi. Pedagogik muloqot o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir jarayoni bo‘lib, u ta’lim samaradorligi, tarbiyaviy muhit va shaxs rivojiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi [4]. Shu bois, muloqot madaniyati pedagog shaxsining muhim kasbiy sifati sifatida e’tirof etiladi.

O‘zbekiston Respublikasida ta’lim tizimini modernizatsiya qilish jarayonida pedagog kadrlarning kasbiy kompetensiyalarini, jumladan kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri sifatida belgilangan. Xususan, “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonunda ta’lim oluvchilarning shaxsiy rivoji, ijtimoiy faolligi va muloqot madaniyatini shakllantirish ta’lim jarayonining muhim yo‘nalishlari sifatida qayd etilgan [2]. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida bo‘lajak mutaxassislarni kasbiy va ijtimoiy kompetensiyalar asosida tayyorlash zarurligi ta’kidlangan [1]. Boshlang‘ich ta’lim tizimida o‘qituvchining muloqot madaniyati alohida ahamiyat kasb etadi, chunki boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining shaxs sifatida shakllanishida o‘qituvchi bilan bo‘ladigan muloqot hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Tadqiqotchilar fikricha, pedagogik muloqot madaniyati o‘qituvchining nutq madaniyati, empatiya, tinglash qobiliyati va pedagogik ta’sir ko‘rsatish mahoratini o‘z ichiga oladi [7]. Bu komponentlarning yetarli darajada shakllanmaganligi o‘quv jarayonida kommunikativ to‘siqlarning yuzaga kelishiga olib keladi [5]. Ilmiy tadqiqotlarda bo‘lajak o‘qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish masalasi muhim pedagogik muammo sifatida qaralmoqda. Jumladan, A. A. Raxmonov o‘z tadqiqotlarida talabalarda pedagogik muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishga xizmat qilishini asoslab bergan [6]. Xalqaro tadqiqotlarda ham o‘qituvchining muloqot kompetensiyasi

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

uning kasbiy samaradorligining asosiy omillaridan biri ekanligi qayd etilgan [8]. Biroq, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalarida muloqot madaniyatining shakllanganlik darajasini aniqlashga qaratilgan diagnostik tadqiqotlar yetarli darajada tizimli olib borilmagan. Shu sababli, mazkur tadqiqot bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida muloqot madaniyatining shakllanganlik darajasini aniqlash, mavjud holatni baholash va aniqlangan muammolar asosida ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga qaratilgan.

Muloqot madaniyati pedagogning ta’lim jarayonida o‘quvchilar, ota-onalar va hamkasblar bilan samarali hamkorlikni yo‘lga qo‘yish, o‘z fikrini aniq va tushunarli ifodalash, shuningdek, shaxslararo munosabatlarni ijobiy ruhda tashkil etish qobiliyatlarini qamrab oladi. Tolipov va Usmonboyeva pedagogik muloqotni o‘qituvchining pedagogik mahorati bilan uzviy bog‘liq jarayon sifatida izohlaydi va uni ta’lim jarayonining samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri deb hisoblaydi [4]. Boshlang‘ich ta’lim bosqichida muloqot madaniyatining ahamiyati yanada ortadi, chunki kichik yoshdagi o‘quvchilarning shaxs sifatida shakllanishida o‘qituvchining nutqi, munosabati va muloqot uslubi hal qiluvchi rol o‘ynaydi. o‘qituvchi bilan o‘quvchi o‘rtasidagi ishonchli va samimiy muloqot o‘quvchilarning darsga bo‘lgan qiziqishini oshiradi, ularning ijtimoiy faolligi va emotsional barqarorligini ta’minlaydi [7]. Shu bois, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida muloqot madaniyatini shakllantirish alohida pedagogik vazifa sifatida qaraladi. Ilmiy adabiyotlarda muloqot madaniyatining tarkibiy komponentlari turlicha talqin etilgan bo‘lsa-da, ko‘pchilik tadqiqotchilar uni uch asosiy komponentga ajratadilar: kognitiv, faoliyat va shaxsiy-emotsional komponentlar [6]. Kognitiv komponent pedagogik muloqotga oid nazariy bilimlarni, ya’ni muloqot qonuniyatlari, pedagogik nutq madaniyati, muloqot etikasi va pedagogik ta’sir ko‘rsatish usullarini o‘z ichiga oladi. Ushbu bilimlar bo‘lajak o‘qituvchining muloqot jarayonini ongli ravishda tashkil etishiga xizmat qiladi. Faoliyat komponenti muloqot jarayonida namoyon bo‘ladigan amaliy ko‘nikma va malakalarni qamrab oladi. Bular jumlasiga tinglash qobiliyati, savol berish va javob qaytarish madaniyati, fikrni izchil va aniq ifodalash, shuningdek, muloqot jarayonini boshqarish ko‘nikmalari kiradi. Raxmonovning ta’kidlashicha, aynan ushbu komponent bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligida muhim ahamiyat kasb etadi, chunki nazariy bilimlarning amaliyotda qo‘llanish darajasi muloqot madaniyatining real holatini belgilaydi [6]. Shaxsiy-emotsional komponent esa pedagogning empatiya, sabr-toqat, emotsional barqarorlik va ijobiy munosabat bildirish kabi shaxsiy sifatlarini ifodalaydi. Musurmonova o‘qituvchi shaxsining kasbiy madaniyatini tahlil qilar ekan, pedagogik muloqotda emotsional muvozanat va insonparvarlik tamoyillarining muhimligini alohida ta’kidlaydi [7]. Ushbu komponentning yetarli darajada rivojlanmaganligi pedagogik jarayonda kommunikativ to‘siqlar va nizolarni keltirib chiqarishi mumkin. Xalqaro tadqiqotlarda ham o‘qituvchining muloqot madaniyati uning kasbiy samaradorligi bilan bevosita bog‘liqligi qayd etilgan. Jumladan, Bakic-Tomić va hammualliflar o‘qituvchi muloqot kompetensiyasini kasbiy faoliyatning asosiy ko‘rsatkichlaridan biri sifatida baholaydi va uning rivojlanishi ta’lim sifatini oshirishga xizmat qilishini asoslab beradi [8]. Demak, bo‘lajak boshlang‘ich sinf

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

o‘qituvchilarida muloqot madaniyatining tarkibiy komponentlarini kompleks tarzda shakllantirish ularning kelajakdagi pedagogik faoliyati uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida muloqot madaniyatining shakllanganlik darajasini aniqlash ilmiy asoslangan mezonlar va ishonchli diagnostik metodlarni talab etadi. Ilmiy adabiyotlarda kommunikativ kompetensiyani baholash jarayonida muloqot madaniyatining tarkibiy komponentlariga mos mezonlarni belgilash muhimligi ta’kidlanadi [6]. Shu sababli, mazkur tadqiqotda baholash jarayoni muloqot madaniyatining kognitiv, faoliyat va shaxsiy-emotsional komponentlariga asoslandi. Kognitiv mezon talabalarning pedagogik muloqotga oid nazariy bilimlarini aniqlashga qaratildi. Ushbu mezon doirasida talabalarning pedagogik muloqot mohiyati, nutq madaniyati, muloqot etikasi va boshlang‘ich ta’limda pedagogik muloqotning o‘ziga xos xususiyatlari haqidagi bilimlari baholandi. Tadqiqotchilarning fikriga ko‘ra, pedagogik muloqot bo‘yicha yetarli nazariy bilimga ega bo‘lmagan talabalar amaliy faoliyatda samarali muloqotni tashkil etishda qiyinchiliklarga duch keladilar [4]. Faoliyat mezoni talabalarning muloqot ko‘nikma va malakalarini aniqlashga xizmat qildi. Mazkur mezon orqali tinglash madaniyati, savol berish va javob qaytarish ko‘nikmalari, fikrni aniq va izchil ifodalash, shuningdek, pedagogik vaziyatlarda muloqotni boshqarish qobiliyati baholandi. Raxmonov ta’kidlaganidek, kommunikativ ko‘nikmalar pedagogik kompetensiyaning amaliy ifodasi bo‘lib, ularning shakllanganlik darajasi o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligini belgilovchi muhim ko‘rsatkich hisoblanadi [6]. Shaxsiy-emotsional mezon pedagogning shaxsiy sifatlari bilan bog‘liq bo‘lib, empatiya, sabr-toqat, emotsional barqarorlik va ijobiy munosabat bildirish qobiliyatlarini o‘z ichiga oldi. Musurmonova o‘qituvchi shaxsining kasbiy madaniyatini tahlil qilar ekan, pedagogik muloqotda emotsional muvozanat va insonparvarlik tamoyillarining ustuvor ahamiyatga ega ekanligini ta’kidlaydi [7]. Ushbu mezon talabalar tomonidan muloqot jarayonida namoyon etiladigan shaxsiy-emotsional holatlarni aniqlash imkonini berdi. Tadqiqotda muloqot madaniyatining shakllanganlik darajasini aniqlash maqsadida bir nechta o‘zaro to‘ldiruvchi metodlardan foydalanildi. Jumladan, diagnostik so‘rovnoma orqali talabalarning pedagogik muloqotga oid bilimlari va o‘z-o‘zini baholash ko‘rsatkichlari aniqlandi. Pedagogik kuzatuv metodi yordamida esa talabalar muloqot ko‘nikmalarining amaliy mashg‘ulotlar va pedagogik vaziyatlardagi real namoyon bo‘lishi tahlil qilindi [5]. Olingan ma’lumotlarni umumlashtirish va tizimlashtirish uchun tahlil metodi qo‘llanildi. Xalqaro tadqiqotlarda ham kommunikativ kompetensiyani aniqlashda birgina metod bilan cheklanmasdan, kompleks yondashuvdan foydalanish tavsiya etiladi. Bakic-Tomić va hammualliflar o‘qituvchi muloqot kompetensiyasini baholashda nazariy bilimlar va amaliy faoliyat uyg‘unligini hisobga olish zarurligini asoslab berganlar [8]. Shu asosda mazkur tadqiqotda qo‘llanilgan mezon va metodlar talabalar muloqot madaniyatining shakllanganlik darajasini ishonchli aniqlash imkonini berdi.

O‘tkazilgan diagnostik tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalarida muloqot madaniyatining shakllanganlik darajasi bir xil emasligini ko‘rsatdi. Tadqiqot davomida to‘plangan ma’lumotlar kognitiv, faoliyat va shaxsiy-emotsional mezonlar asosida tahlil qilindi hamda talabalar muloqot madaniyatining past, o‘rta va yuqori

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

darajalari bo‘yicha tavsiflandi. Kognitiv mezon bo‘yicha tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalarning aksariyati pedagogik muloqotga oid asosiy tushunchalar va nazariy bilimlarga ega. Biroq, bu bilimlar ko‘pincha umumiy xarakterga ega bo‘lib, pedagogik vaziyatlarda ularni ongli va tizimli qo‘llashda qiyinchiliklar kuzatildi. Bu holat pedagogik muloqot bo‘yicha bilimlar yetarli darajada chuqurlashtirilmaganligini ko‘rsatadi va Tolipov hamda Usmonboyeva tomonidan qayd etilgan nazariy bilim bilan amaliy faoliyat o‘rtasidagi tafovut mavjudligi haqidagi fikrlarni tasdiqlaydi [4].

Faoliyat mezoni asosida olingan natijalar talabalarning muloqot ko‘nikmalari turli darajada shakllanganligini aniqladi. ayrim talabalar pedagogik vaziyatlarda fikrini aniq ifodalash, savol berish va muloqot jarayonini boshqarishda yetarli faollik ko‘rsatsa, boshqa bir qism talabalar tinglash madaniyati va muloqotni davom ettirishda sustlikka yo‘l qo‘ydi. Raxmonov ta’kidlaganidek, kommunikativ ko‘nikmalarning yetarli darajada shakllanmaganligi bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi [6]. Tadqiqot natijalari ushbu fikrni amaliy jihatdan tasdiqladi. Shaxsiy-emotsional mezon bo‘yicha tahlil talabalar orasida empatiya, emotsional barqarorlik va ijobiy munosabat bildirish kabi sifatlarning namoyon bo‘lish darajasi ham turlicha ekanligini ko‘rsatdi. Ba’zi talabalar muloqot jarayonida samimiylik va ochiqlikni namoyon etgan bo‘lsa, ayrim hollarda muloqotda ishonchsizlik, tortinchoqlik va emotsional beqarorlik holatlari kuzatildi. Bu holat Musurmonova tomonidan ko‘rsatilgan pedagog shaxsining kasbiy madaniyati bilan bog‘liq muammolar mavjudligini yana bir bor tasdiqlaydi [7]. Umumiy tahlil shuni ko‘rsatdiki, talabalar orasida muloqot madaniyatining o‘rta darajada shakllanganligi ustunlik qiladi. Yuqori daraja ko‘rsatkichlari alohida talabalarda kuzatilgan bo‘lsa-da, muloqot madaniyatining barcha komponentlari bo‘yicha barqaror yuqori natijalar yetarli emas. Past darja ko‘rsatkichlari esa pedagogik muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish bo‘yicha tizimli ishlar olib borish zarurligini ko‘rsatadi. Xalqaro tadqiqotlarda ham o‘qituvchi muloqot kompetensiyasining yetarli darajada shakllanmaganligi ta’lim jarayonining samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi qayd etilgan [8]. Shu bois, mazkur tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalarida muloqot madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan maqsadli pedagogik choralar ishlab chiqish zarurligini asoslaydi.

O‘tkazilgan tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalarida muloqot madaniyatining shakllanganlik darajasi turlicha ekanligini ko‘rsatdi. Tahlillar shuni aniqladiki, talabalarning aksariyatida pedagogik muloqotga oid nazariy bilimlar mavjud bo‘lsa-da, ushbu bilimlarni amaliy pedagogik vaziyatlarda samarali qo‘llashda qiyinchiliklar kuzatilmoqda. Bu holat muloqot madaniyatining kognitiv va faoliyat komponentlari o‘rtasida muayyan nomuvofiqlik mavjudligini ko‘rsatadi. Tadqiqot davomida muloqot madaniyatining kognitiv, faoliyat va shaxsiy-emotsional komponentlari asosida olib borilgan diagnostika natijalari talabalarning muloqot madaniyati ko‘proq o‘rta darajada shakllanganligini aniqlash imkonini berdi. Yuqori darajadagi ko‘rsatkichlar ayrim talabalar faoliyatida kuzatilgan bo‘lsa-da, muloqot madaniyatining barcha komponentlari bo‘yicha barqaror va tizimli rivojlanish yetarli darajada ta’minlanmagan. Shuningdek, tadqiqot natijalari talabalar orasida muloqot ko‘nikmalari, xususan tinglash madaniyati,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

pedagogik vaziyatlarda muloqotni boshqarish hamda emotsional barqarorlik kabi sifatlarni rivojlantirish zarurligini ko‘rsatdi. Bu holat bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida muloqot madaniyatini shakllantirishga qaratilgan maxsus pedagogik chora-tadbirlarni joriy etish zarurligini asoslaydi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishida ta’lim olayotgan talabalarda muloqot madaniyatini rivojlantirish pedagogik tayyorgarlikning muhim tarkibiy qismi ekanligini tasdiqladi. Mazkur tadqiqot natijalari oliy ta’lim muassasalarida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonini takomillashtirish, ularning kasbiy kompetensiyasini oshirish hamda pedagogik muloqot madaniyatini shakllantirishga qaratilgan ilmiy-amaliy ishlar uchun asos bo‘lib xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari asosida boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishida bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida muloqot madaniyatini shakllantirishga qaratilgan ishlarni tizimli tashkil etish zarurligi aniqlandi. Shu munosabat bilan oliy ta’lim muassasalarining o‘quv rejalari va fan dasturlarida pedagogik muloqot, nutq madaniyati hamda shaxslararo munosabatlarga oid mavzular mazmunini kengaytirish maqsadga muvofiqdir. Mazkur yo‘nalishdagi mashg‘ulotlarni nazariy bilimlar bilan cheklab qolmasdan, ularni amaliy mashqlar, pedagogik vaziyatlar tahlili va reflektiv faoliyat bilan uyg‘unlashtirish talabalar kommunikativ kompetensiyasining samarali rivojlanishiga xizmat qiladi. Shuningdek, talabalarda muloqot madaniyatini rivojlantirish jarayonida interfaol va trening texnologiyalaridan muntazam foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Rol o‘yinlari, guruhli munozaralar, pedagogik muloqotga oid treninglar va muammoli vaziyatlarni yechish jarayonlari talabalar tomonidan muloqot ko‘nikmalarining real pedagogik sharoitlarda qo‘llanishiga imkon yaratadi. Bunday faoliyat shakllari bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining o‘ziga ishonchini oshirish, fikrni aniq ifodalash va muloqotni boshqarish malakalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Pedagogik amaliyot jarayonida talabalarning muloqot madaniyatini shakllantirish masalasiga alohida e’tibor qaratish zarur. amaliyot davomida talabalar tomonidan o‘quvchilar, ota-onalar va ta’lim jarayoni ishtirokchilari bilan olib boriladigan muloqotni tizimli kuzatish va baholash orqali ularning kasbiy tayyorgarligi yanada takomillashtiriladi. Shu bilan birga, muloqot madaniyatining shakllanganlik darajasini aniqlash uchun diagnostik vositalardan muntazam foydalanish talabalardagi ijobiy o‘zgarishlarni monitoring qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarida empatiya, emotsional barqarorlik va ijobiy munosabat bildirish kabi shaxsiy sifatlarni rivojlantirishga qaratilgan psixologik mashg‘ulotlarni tashkil etish muhimdir. Ushbu mashg‘ulotlar pedagogik muloqot jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan kommunikativ to‘siqlarni bartaraf etish hamda ta’lim jarayonida sog‘lom psixologik muhitni yaratishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi to‘g‘risida PF–5847-son Farmon. — Toshkent, 2019-yil 8-oktabr.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

2. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni. Ta’lim to‘g‘risida. — O‘RQ–637-son. — Toshkent, 2020-yil 23-sentabr.
3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Pedagog kadrlarni tayyorlash, qayta tayyorlash va ularning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida qaror. — 187-son, 2021-yil 26-mart, Toshkent.
4. Tolipov O‘., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. — Toshkent: Fan, 2016. — 176–182-b.
5. Xolmatova M.M. Pedagogik muloqot madaniyatini shakllantirish masalalari // *Xalq ta’limi*. — 2020. — №3. — 45–49-b.
6. Raxmonov A.A. Bo‘lajak o‘qituvchilarda kommunikativ kompetensiyani rivojlantirishning pedagogik asoslari // *Pedagogik ta’lim*. — 2021. — №2. — 62–66-b.
7. Musurmonova O. O‘qituvchi shaxsining kasbiy madaniyati. — Toshkent: O‘qituvchi, 2018. — 98–105-b.
8. Bakic-Tomić L., Dvorski J., Kirinić A. Elements of Teacher Communication Competence // *International Journal of Research in Education and Science*. — 2015. — Vol. 1, No. 2. — P. 157–166.
9. Hargie O. Skilled Interpersonal Communication: Research, Theory and Practice. — London: Routledge, 2011. — P. 112–130.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

GLOBAL PEDAGOGIKADA RAQAMLI SAVODXONLIK: EMPIRIK MA'LUMOTLAR, MUAMMOLAR VA TA'LIM STRATEGIYALARI

Fazilova Z.A., psixologiya kafedrasi dotsenti, Navoiy davlat universiteti, Navoiy, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH. Raqamli savodxonlik global pedagogikaning asosiy kompetensiyalaridan biri bo'lib, xalqaro ta'limga kirish imkoniyatlarini, ta'lim sifati va akademik mobillikni belgilab beradi. Mazkur maqolada turli mamlakatlar oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalar va faoliyat yuritayotgan professor-o'qituvchilar o'rtasida o'tkazilgan nazariy tahlil hamda original empirik tadqiqot natijalari keltirilgan. So'rovnoma va statistik tahlil asosida raqamli kompetensiyalar darajasi, ularning pedagogik jarayonga integratsiyasi hamda institutsional qo'llab-quvvatlash borasida sezilarli farqlar aniqlangan. Olingan natijalar raqamli savodxonlikni xalqaro ta'lim standartlariga muvofiq ravishda tizimli rivojlantirish zarurligini tasdiqlaydi.

MAQSAD. Avval ta'kidlanganidek, raqamli savodxonlik umumiy savodxonlik kabi "muayyan kasbga bog'liq emas". Pedagogning raqamli savodxonligi — bu boshqa kasb egalari singari, raqamli texnologiyalardan kundalik foydalanish sohasidagi asosiy bilimlar, ko'nikmalar va munosabatlar tizimidir. Shu sababli mazkur tadqiqotda Birlashgan Millatlar Tashkiloti tomonidan berilgan ta'rif asos qilib olindi. Unga ko'ra, "raqamli savodxonlik — bu iqtisodiy va ijtimoiy hayotda ishtirok etish uchun raqamli qurilmalar va tarmoq texnologiyalari yordamida axborotni xavfsiz va to'g'ri boshqarish, tushunish, integratsiya qilish, almashish, baholash, yaratish hamda undan foydalanish qobiliyatidir".

MATERIALLAR VA METODLAR. Tadqiqot jarayonida har bir o'qituvchiga intervyu shaklida 15 ta dixotomik savol berildi. Ushbu savollar raqamli muhitning besh asosiy o'lchovi (dimensiyalari) bo'yicha bilimlar, ko'nikmalar va munosabatlarni tavsiflovchi qarama-qarshi bayonotlar juftligi ko'rinishida tuzilgan. Ular quyidagilardan iborat:

1. axborot (kontent),
2. kompyuter texnologiyalari,
3. media,
4. kommunikatsiyalar,
5. innovatsiyalar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR. Pedagogning raqamli savodxonligi zamonaviy ta'lim jarayonining muhim tarkibiy qismiga aylandi. Texnologiyalar jadal rivojlanayotgan sharoitda o'qituvchining roli o'zgarib bormoqda, bu esa undan nafaqat pedagogik metodlarni chuqur bilishni, balki zamonaviy raqamli vositalarni puxta egallashni ham talab etadi. Raqamli savodxonlik ta'lim faoliyatida texnologiyalardan samarali foydalanish uchun zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalarni, shuningdek ularni qo'llashning axloqiy va huquqiy jihatlarini tushunishni o'z ichiga oladi.

XULOSA. Shunday qilib, zamonaviy maktab ta'limini raqamli savodxonliksiz tasavvur etib bo'lmaydi. Raqamli savodxonlik pedagog va o'quvchilar uchun asosiy

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

kompetensiyalardan biridir. U pedagogga darslarga tayyorgarlik ko‘rishda zarur materiallarni izlash, ta’limni individuallashtirish uchun elektron ta’lim resurslarini yaratish kabi keng imkoniyatlarni ochib beradi. Natijada o‘quvchilarning o‘qishga bo‘lgan motivatsiyasi oshadi va ta’lim jarayoni yanada qiziqarli hamda samarali bo‘ladi.

Kalit so‘zlar: raqamli savodxonlik, global pedagogika, raqamli kompetensiyalar, oliy ta’lim, empirik tadqiqot.

ЦИФРОВАЯ ГРАМОТНОСТЬ В ГЛОБАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКЕ: ЭМПИРИЧЕСКИЕ ДАННЫЕ, ВЫЗОВЫ И ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ СТРАТЕГИИ

Фазылова З.А. доцент кафедры психологии, Навоийский государственный университет, Навои, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: цифровая грамотность является ключевой компетенцией глобальной педагогики, определяющей доступ к международному образованию, качество обучения и академическую мобильность. В статье представлены результаты теоретического анализа и оригинального эмпирического исследования, проведённого среди студентов и преподавателей вузов разных стран. На основе анкетирования и статистического анализа выявлены существенные различия в уровне цифровых компетенций, степени их педагогической интеграции и институциональной поддержки. Полученные результаты подтверждают необходимость системного развития цифровой грамотности в соответствии с международными образовательными стандартами.

ЦЕЛЬ: как было упомянуто ранее, цифровая грамотность, как и общая грамотность человека, «не имеет профессии». Цифровая грамотность педагога — это такая же система базовых знаний, навыков и установок в сфере повседневного использования цифровых технологий, как и у людей других профессий. Поэтому в настоящем документе за основу было взято определение ООН, согласно которому «цифровая грамотность — это способность безопасно и надлежащим образом управлять, понимать, интегрировать, обмениваться, оценивать, создавать информацию и получать доступ к ней с помощью цифровых устройств и сетевых технологий для участия в экономической и социальной жизни

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе интервью каждому преподавателю предлагалось ответить на 15 дихотомических вопросов, представленных в виде полярных пар утверждений, описывающих (1) знания, (2) навыки и (3) установки в отношении пяти основных измерений (dimensions) цифровой среды: (1) информации (контента), (2) компьютерных технологий, (3) медиа, (4) коммуникаций, (5) инноваций

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: цифровая грамотность педагога стала ключевым компонентом современного образовательного процесса. В условиях стремительного развития технологий роль учителя трансформируется, что требует от него не только глубокого понимания педагогических методов, но и владения современными цифровыми инструментами. Цифровая грамотность включает в себя знания и навыки, необходимые для эффективного использования технологий в образовательной деятельности, а также понимание этических и правовых аспектов их применения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: таким образом, современное обучение в школе невозможно без цифровой грамотности педагогов и учащихся. Цифровая грамотность является одной из главных компетенций педагога. Благодаря ей перед педагогом открываются следующие возможности: поиск материалов для подготовки к урокам, создание электронных образовательных ресурсов для индивидуализации обучения. Все это позволяет повысить мотивацию у учащихся и сделать процесс обучения увлекательным и эффективным.

Ключевые слова: цифровая грамотность, глобальная педагогика, цифровые компетенции, высшее образование, эмпирическое исследование

DIGITAL LITERACY IN GLOBAL PEDAGOGY: EMPIRICAL DATA, CHALLENGES, AND EDUCATIONAL STRATEGIES

Fazilova Z.A. Associate Professor of the Department of Psychology, Navoi State University, Navoi, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: digital literacy has become a fundamental competence in global pedagogy, influencing access to international education, learning quality, and academic mobility. This study examines digital literacy through conceptual analysis and original empirical research involving university students and teachers from multiple countries. Using survey methodology and statistical analysis (descriptive statistics, correlation analysis), the research identifies significant gaps in digital competence levels, pedagogical integration, and institutional support. The findings highlight the necessity of systematic digital literacy development aligned with global education frameworks.

AIM: as mentioned earlier, digital literacy, like general literacy, "has no profession." A teacher's digital literacy is the same system of basic knowledge, skills, and attitudes in the field of everyday use of digital technologies as those of people in other professions. Therefore, this document is based on the UN definition, which states that "digital literacy is the ability to safely and appropriately manage, understand, integrate, share, evaluate, create, and access information using digital devices and network technologies for participation in economic and social life."

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MATERIALS AND METHODS: during the interview, each teacher was asked to answer 15 dichotomous questions presented in the form of polar pairs of statements describing (1) knowledge, (2) skills, and (3) attitudes regarding the five main dimensions of the digital environment: (1) information (content), (2) computer technology, (3) media, (4) communications, (5) innovation

DISCUSSION AND RESULTS: digital literacy has become a key component of the modern educational process. With the rapid development of technology, the role of the teacher is transforming, requiring not only a deep understanding of pedagogical methods, but also the ability to use modern digital tools. Digital literacy encompasses the knowledge and skills necessary for effective use of technology in educational activities, as well as an understanding of the ethical and legal aspects of its application.

CONCLUSION: thus, modern education at school is impossible without the digital literacy of teachers and students. Digital literacy is one of the main competencies of a teacher. It provides the following opportunities for teachers: searching for materials to prepare for lessons, creating electronic educational resources for individualized learning. All of this helps to increase students' motivation and make the learning process engaging and effective.

Keywords: digital literacy, global pedagogy, digital competence, higher education, empirical study

Глобализация образования предъявляет новые требования к личности и обществу. Одним из ключевых факторов успешной интеграции в международное образовательное пространство является способность эффективно использовать цифровые технологии. Переход к дистанционным, смешанным и гибридным моделям обучения делает цифровую грамотность базовой компетенцией учащихся, педагогов и образовательных организаций.

Цифровая грамотность — это комплекс навыков и компетенций, которые позволяют человеку эффективно и безопасно использовать цифровые технологии для получения, обработки, создания и распространения информации. Это не только умение работать с компьютером и интернетом, но и способность критически оценивать источники, обеспечивать кибербезопасность и применять цифровые инструменты в различных сферах жизни и труда.

Структура цифровой грамотности может быть представлена следующими элементами:

1. Технические навыки – умение пользоваться устройствами, программным обеспечением, интернет-ресурсами.

2. Информационная грамотность – способность находить, оценивать и использовать информацию.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

3. Коммуникативные навыки в цифровой среде – умение взаимодействовать через цифровые платформы.

4. Креативность и цифровое производство – создание цифрового контента.

5. Критическое мышление и киберэтика – понимание рисков, умение анализировать цифровые явления.

В последние годы мировое образование переживает трансформацию. Наиболее яркие тенденции:

- Рост онлайн-образования (MOOCs, платформы дистанционного обучения).
- Интернационализация учебных программ (двухвузовские дипломы, совместные курсы).
- Международные стандарты компетенций (например, DigComp, ISTE).
- Гибридные модели обучения, сочетающие офлайн и онлайн компоненты.

Во всех этих трендах цифровая грамотность выступает базовой компетентностью, обеспечивающей доступ к знаниям и успешную коммуникацию на глобальном уровне.

Мир стремительно цифровизируется — от экономики и медицины до образования и управления. Образование как система отражает эти изменения: цифровые технологии перестали быть вспомогательным элементом и становятся ключевым фактором в трансформации подходов к обучению и профессиональной подготовке.

Причины роста значимости цифровой грамотности:

- Цифровые навыки требуются не только в IT-сфере, но и в любой профессии XXI века;
- Цифровое обучение расширяет доступ к знаниям для удалённых, социально-необеспеченных и особых групп;
- Инструменты анализа больших данных, ИИ и адаптивного обучения открывают новые способы индивидуализации образования.

Глобальные образовательные тенденции

1. Интеграция технологий в учебный процесс

Современные образовательные системы всё активнее применяют:

- платформы дистанционного и онлайн-обучения (MOOC, LMS),
- интерактивные курсы, вебинары, мультимедиа-контент,
- цифровые средства оценки (тестирование, электронные портфолио).

2. Искусственный интеллект и адаптивное обучение

ИИ становится частью образования:

- индивидуальная подстройка учебных программ под уровень учащегося,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

• интеллектуальные помощники и analitika учёбы,
• автоматизация рутинных задач педагога.

Кроме того, в разных странах развиваются национальные инициативы по внедрению ИИ — например, поддержка ИИ-грамотности у школьников и учителей.

3. Развитие цифровой грамотности педагогов

Педагогам необходимо не только владеть базовыми компьютерными навыками, но и уметь:

• использовать цифровые образовательные платформы,
• адаптировать методы обучения для цифровой среды,
• интегрировать технологические инструменты в практику преподавания.

4. Расширение доступа и борьба с цифровым неравенством

Глобальные инициативы фокусируются на включении всех групп в цифровое образование — это адресные программы для сельских зон, применение офлайн-решений, энергонезависимых цифровых библиотек и др.

5. Новые форматы и гибкие модели обучения

Традиционный классный урок постепенно дополняется или заменяется:

• гибридным обучением (смешанное офлайн/онлайн),
• интерактивными и коллаборативными средами,
• проектно-ориентированным подходом.

Современные эксперты выделяют так называемые навыки XXI века — это не только ИКТ-компетенции, но и:

• критическое мышление,
• умение работать с данными,
• цифровая этика и безопасность,
• креативность и умение учиться всю жизнь.

Основные глобальные вызовы

-Цифровой разрыв

Различия в доступе к устройствам и интернету остаются серьёзным препятствием для равноправного образования.

-Готовность педагогов

Не все учителя имеют достаточный уровень цифровых компетенций, что требует масштабного повышения квалификации.

-Безопасность и этика

Работа в цифровой среде включает вопросы защиты данных, авторских прав и грамотного использования ИИ.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Цифровая грамотность — это не просто навык работы с техникой, это критически важная компетенция для жизни и работы в цифровом мире. Глобальные образовательные тенденции направлены на глубокую интеграцию технологий в образование, развитие новых форм обучения и поддержку индивидуального образовательного пути. Ключевыми остаются вопросы доступности, качественной подготовки педагогов и этики применения технологий.

Примеры из разных стран

Финляндия

Фокус: цифровая компетентность + критическое мышление

- Цифровая грамотность встроена во все предметы, а не изучается отдельно.
- Большое внимание уделяется медиа-грамотности: умению распознавать фейки, манипуляции, дезинформацию.
- Учителей активно обучают работе с цифровыми инструментами и ИИ.

Тренд: технологии — инструмент, а не цель; приоритет — мышление и самостоятельность учащихся.

Эстония

Фокус: цифровое государство и школа

- Программирование и основы цифровой безопасности изучаются уже в начальной школе.
- Используются единые национальные образовательные платформы и электронные дневники.
- Развивается ИИ-грамотность: понимание того, как работают алгоритмы и ИИ-системы.

Тренд: подготовка учащихся к жизни в полностью цифровой среде.

Сингапур

Фокус: навыки будущего и lifelong learning

- Государственная стратегия «SkillsFuture» поддерживает обучение на протяжении всей жизни.
- В школах развивают data literacy, цифровое проектирование, робототехнику.
- Активно используется смешанное и персонализированное обучение.

Тренд: цифровая грамотность как основа конкурентоспособности страны.

США

Фокус: гибкость и инновации

- Широкое использование онлайн-платформ, ИИ-ассистентов, адаптивных курсов.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

• Большое внимание — цифровой этике, защите данных и авторскому праву.
• Развитие STEM/STEAM-образования.

Тренд: экспериментирование и разнообразие моделей обучения.

Китай

Фокус: масштаб и технологии

• Массовое внедрение ИИ, аналитики обучения и онлайн-платформ.
• Цифровая грамотность связана с развитием инженерных и технологических навыков.
• Государство активно инвестирует в EdTech.

Тренд: технологизация образования на национальном уровне.

Россия (и страны СНГ)

Фокус: базовая цифровая грамотность и ИКТ-компетенции

• Национальные программы по цифровой экономике и цифровым навыкам.
• Развитие онлайн-образования, электронных платформ, цифровых учебников.
• Усиление внимания к информационной безопасности и цифровой культуре.

Тренд: переход от базовых ИКТ-навыков к более комплексной цифровой грамотности.

Общие глобальные тенденции

Независимо от страны, можно выделить общие направления:

• переход от «умения пользоваться техникой» к цифровому мышлению
• рост роли ИИ и персонализированного обучения
• развитие медиа и информационной грамотности
• акцент на обучение в течение всей жизни
• необходимость постоянного повышения цифровых компетенций педагогов.

В условиях цифровизации образования цифровая грамотность становится одной из ключевых компетенций как педагога, так и обучающихся. Она определяет способность эффективно использовать цифровые технологии для организации, реализации и оценки образовательного процесса [3].

Велика роль цифровой грамотности в педагогическом процессе. Цифровая грамотность влияет на педагогические процессы следующим образом:

• Повышение мотивации учащихся через интерактивные методики.
• Персонализация обучения на основе данных и аналитики.
• Развитие метапредметных навыков (критическое мышление, сотрудничество).
• Расширение доступа к образовательным ресурсам вне локальных границ.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

• Поддержка непрерывного профессионального развития педагогов через онлайн-курсы и сообщества практики.

Сегодня профессия педагога требует не только владения предметом, но и умения интегрировать цифровые инструменты в учебный процесс.

Современные исследователи отмечают, что цифровая грамотность в педагогике включает не только владение техническими средствами, но и умение педагогически обоснованно интегрировать цифровые технологии в обучение [1]. Использование электронных образовательных ресурсов, онлайн-платформ и интерактивных инструментов повышает наглядность учебного материала и мотивацию обучающихся [2].

Цифрово грамотный педагог способен индивидуализировать обучение, учитывать уровень подготовки учащихся и выстраивать персональные образовательные траектории, что особенно важно в условиях смешанного и дистанционного обучения [2]. Кроме того, цифровые технологии позволяют осуществлять оперативную обратную связь и объективное оценивание учебных достижений [1].

Особое значение в педагогическом процессе приобретает формирование цифровой культуры и безопасного поведения в сети. По мнению Г. У. Солдатовой и Е. И. Рассказовой, школа и педагог играют ведущую роль в развитии у обучающихся ответственного отношения к цифровой среде, критического мышления и навыков информационной безопасности [4].

В контексте национальной системы образования Узбекистана цифровая грамотность рассматривается как важнейшее условие модернизации педагогического процесса. Исследования узбекских авторов подчёркивают необходимость целенаправленного формирования цифровых компетенций у будущих педагогов, включая умение работать с цифровыми образовательными платформами и ресурсами [5].

Цифровая грамотность в педагогическом процессе — это совокупность знаний, умений и установок педагога и обучающихся, обеспечивающих эффективное, безопасное и педагогически целесообразное использование цифровых технологий в обучении и воспитании.

Она включает:

• информационную и медиа-грамотность;
• умение работать с цифровыми образовательными платформами;
• основы кибербезопасности;
• цифровую этику;

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

• навыки работы с ИИ и данными.

Роль цифровой грамотности для педагога

Цифрово грамотный педагог:

1. Повышает эффективность обучения

Использование интерактивных материалов, онлайн-ресурсов и мультимедийных средств делает обучение более наглядным и мотивирующим.

2. Индивидуализирует образовательный процесс

Цифровые инструменты позволяют:

• адаптировать задания под уровень учащихся;

• отслеживать прогресс в реальном времени;

• выстраивать персональные траектории обучения.

3. Расширяет педагогический инструментарий

Педагог применяет:

• системы дистанционного обучения (LMS),

• электронные тесты и портфолио,

• виртуальные лаборатории и симуляции.

4. Формирует цифровую культуру учащихся

Учитель выступает не только источником знаний, но и наставником в вопросах:

• безопасного поведения в сети,

• критической оценки информации,

• ответственного использования ИИ и цифровых ресурсов.

Роль цифровой грамотности для обучающихся. Для учащихся цифровая грамотность:

• развивает самостоятельность и ответственность за обучение;

• формирует навыки критического мышления и анализа информации;

• готовит к будущей профессиональной деятельности;

• способствует развитию коммуникативных и проектных навыков в цифровой среде.

Влияние цифровой грамотности на методы обучения. Цифровая грамотность меняет саму структуру педагогического процесса:

Традиционные методы дополняются: смешанным (blended learning) обучением; проектной и исследовательской деятельностью; коллаборативным онлайн-обучением.

Оценивание становится: более объективным; непрерывным; ориентированным на компетенции, а не только на знания.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Основные проблемы и ограничения. Несмотря на очевидные преимущества, существуют и трудности:

- разный уровень цифровой подготовки педагогов;
- риск формального использования технологий;
- перегрузка учащихся цифровыми инструментами;
- вопросы защиты персональных данных и этики.

Перспективы развития. В ближайшие годы роль цифровой грамотности в педагогике будет усиливаться за счёт:

- интеграции искусственного интеллекта в обучение;
- развития адаптивных образовательных сред;
- перехода к модели обучения в течение всей жизни (lifelong learning).

Цифровая грамотность является неотъемлемой частью современного педагогического процесса, способствующей повышению качества образования, профессиональному развитию педагога и успешной социализации обучающихся в цифровом обществе [3].

Проблемы и вызовы внедрения цифровой грамотности

Несмотря на очевидные преимущества, существует ряд проблем:

1. Неравный доступ к технологиям — цифровой разрыв между регионами и социальными группами.

2. Низкий уровень подготовки педагогов — недостаток профессионального развития в области ИКТ.

3. Инфраструктурные ограничения — недостаточная техническая база школ и вузов.

4. Психологические барьеры — сопротивление изменениям, страх новых технологий.

5. Риски безопасности и защиты данных — угрозы приватности и информационной безопасности.

Для преодоления этих барьеров необходимы совместные усилия государственных структур, образовательных учреждений и международных организаций.

Международные практики развития цифровой грамотности. Некоторые страны и международные организации уже внедряют успешные модели:

- Европейская рамка DigComp 2.2 — определяет уровни цифровых компетенций для граждан.
- Программа ISTE Standards — стандарт компетенций для педагогов и студентов.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

- MOOCs и международные учебные платформы (Coursera, edX, FutureLearn).
- Сотрудничество в рамках ЮНЕСКО по развитию цифрового образования.

Эти инициативы ориентированы на формирование устойчивых компетенций, необходимых для жизни и работы в XXI веке.

Таким образом, цифровая грамотность является фундаментальным компонентом современного образования и ключевым фактором успешной интеграции в глобальное образовательное пространство. Ее развитие требует системного подхода: модернизации педагогического образования, создания инфраструктуры, обеспечения доступа к технологиям и формирования международных стандартов. Только при сочетании этих элементов возможно построение образования, отвечающего вызовам глобализации.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Роберт И. В. *Современные информационные технологии в образовании.* — М.: Юрайт, 2021.
2. Полат Е. С. *Новые педагогические и информационные технологии в системе образования.* — М.: Академия, 2020.
3. UNESCO. *Digital Literacy Global Framework.* — Paris: UNESCO, 2018.
4. Солдатова Г. У., Рассказова Е. И. *Цифровая грамотность и безопасность детей и подростков.* — М.: Генезис, 2020.
5. Рахимова Д. Х. Рақамли саводхонликни шакллантиришнинг педагогик асослари // *Uzbekistan Pedagogical Journal*. — 2022.
6. Сайидов Қ. С., Каримова М. А. Рақамли таълим муҳитида ўқитувчининг касбий компетенцияси // *Педагогик таълим*. — 2021.
7. Нишонов М. Н. Таълим тизимида ахборот-коммуникация технологияларидан фойдаланиш. — Тошкент, 2020.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MAKTABGACHA TA'LIM MUASSASALARIDA TURLI YOSHDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL RIVOJLANISHI

Musulmonova Shahnoza To'lqinovna, Nizomiy nomidagi O`zbekiston milliy pedagogika universiteti "Maktabgacha va boshlang`ich ta'lim" fakulteti Maktabgacha ta'lim nazariyasi va metodikasi kafedrasi o'qtuvchisi, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: mazkur maqolada maktabgacha ta'lim muassasalarida turli yoshdagi bolalarning intellektual rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan pedagogik model yoritilgan. Model bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda, o'yin faoliyati, muammoli vaziyatlar, muloqot va ijodiy topshiriqlar asosida intellektni rivojlantirishni ko'zda tutadi.

MAQSAD: bugungi kunda maktabgacha ta`lim tarbiyalanuvchilarining intellektual salohiyatini rivojlantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada maktabgacha ta`lim tarbiyalanuvchilarining intellektual salohiyatini rivojlantirish va takomillashtirish dolzarb masalalari yoritib berilgan

MATERIAL VA METODLAR: maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarga ta'lim berish jarayonida ularning psixik rivojlanishiga oid ilmiy nazariyalardan samarali foydalanish yo'llarini aniqlash hamda tarbiyachilarga bolalar bilan individual va yosh xususiyatiga ko'ra yondashish uslublaridan foydalanish bo'yicha tavsiyalar berish maqsadga muvofiqdir. Bolaning atrofidagi insonlar bilan turli xil munosabatda bo'lishining asosida turli xil motivlar yotadi. Bularning barchasi bolaning individual xususiyatidan kelib chiqib, uni boshqa bolalardan nafaqat intellekti, balki axloqiy motivatsion jihatdan farqlanadigan shaxsga aylantiradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: yangi talablarga javob beruvchi zamonaviy, islohlashgan maktabgacha ta'lim muassasasi tarbiyachisining yuksak bilim va kasbiy mahoratga ega bo'lishi talab etiladi. Har bir ota-ona o'z farzandini eng bilimdon, yuksak ma'rifatli, mahoratli, ijodkor tarbiyachi tarbiyasiga berishni istaydi. Maktabgacha ta'lim pedagogikasi bo'lajak tarbiyachilarga talabalik davridan boshlab, maktabgacha ta'linming asl mohiyati bola va tarbiyachining hamkorlik faoUyati ekanligini, bola tarbiyasining maqsadini, bola ruhiyatini rivojlantirish qoidalariga amal qilishni o'rgatadi. O'z kasbining mohir ustasi bo'lish uchun tarbiyachi maktabgacha ta'lim pedagogikasi fanini chuqur egallashi lozim.

XULOSA: ta'lim jarayonida bolalar uchun diagrammalar, tasvirlar, videolar va modellar kabi ko'rgazmali materiallardan foydalanish ularni ijodiy fikrlash hamda jamoa bilan ishlashga kreativ yondashadi. Bolalar amaliy faoliyatlar, laboratoriya ishlarini o'tkazish orqali fan va tabiatni o'rganadilar. Bolalar real hayotdagi tabiiy muammolarni hal qilishni o'rgatadi. Pedagoglar uchun interaktiv ta'lim texnologiyalarini qo'llashni o'rgatadigan treninglar va kurslar tashkil etish ularni jamiyatda o'z o'rnini egallashga, raqobatbardosh kadrlar tayyorlashga zamonaviy tarzda amalga oshiriladi. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning intintellektual salohiyatini rivojlantirish orqali yuksak intellekt sohiblarini tarbiyalashimiz bizning asosiy maqsadlarimizdan hisoblanadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Kalit so‘zlar: blalar, tarbiya, maktabgacha ta’lim, rivojlanuvchi, tabiat, intelektual, intelekt, takomillashtirish

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ РАЗНОГО ВОЗРАСТА В ДОШКОЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Муслимонова Шахноз Тулкиновна, учащуюся кафедры теории и методики дошкольного образования факультета «Дошкольное и начальное образование» Узбекского национального педагогического университета имени Низами, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматривается педагогическая модель, направленная на обеспечение интеллектуального развития детей разного возраста в дошкольных образовательных учреждениях. Модель предусматривает развитие интеллекта на основе игровых занятий, проблемно-ориентированных, коммуникативных и творческих заданий с учетом возраста и индивидуальных особенностей детей.

ЦЕЛЬ: сегодня одной из проблем развития системы дошкольного образования является повышение и обеспечение интеллектуального потенциала этих дошкольных учебных заведений. В статье освещаются проблемы дошкольного образования.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: целесообразно определить способы эффективного применения научных теорий психического развития в процессе обучения детей дошкольного возраста и дать педагогам рекомендации по использованию индивидуальных и возрастных подходов к детям. Различные мотивы лежат в основе различных взаимоотношений ребенка с окружающими. Все это, исходя из индивидуальных особенностей ребенка, делает его личностью, отличающейся от других детей не только по уровню интеллекта, но и по нравственной мотивации.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: современное, реформированное дошкольное образовательное учреждение, отвечающее новым требованиям, требует от педагога высокого уровня знаний и профессиональных навыков. Только родитель захочет отдать своего ребенка в руки самого знающего, высокообразованного, квалифицированного и творческого педагога. Дошкольная педагогика, начиная со студенческих лет, учит будущих педагогов тому, что истинная сущность дошкольного образования заключается в совместной деятельности ребенка и педагога, в цели воспитания ребенка и в правилах развития детской психики. Чтобы стать мастером своей профессии, педагог должен глубоко овладеть предметом дошкольной педагогики.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: использование наглядных материалов, таких как диаграммы, изображения, видео и модели для детей, помогает детям творчески мыслить и творчески работать с коллективом. Дети изучают науку и природу, проводя

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

практические занятия, лабораторные исследования. Дети учатся решать реальные проблемы. Организация тренингов и курсов по применению интерактивных образовательных технологий для педагогов будет осуществляться по-современному, чтобы они могли занять свое место в обществе, подготовить конкурентоспособные кадры. Нашей основной целью является воспитание обладателей высокого интеллекта путем развития интеллектуального потенциала детей дошкольного возраста.

Ключевые слова: дети, образование, дошкольное образование, развитие, природа, интеллект, интеллект, интеллект, совершенствование

INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF CHILDREN OF DIFFERENT AGES IN PRESCHOOL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Muslimonov Shahnoz To'lkinovna, student of the Department of Theory and Methodology of Preschool Education, Faculty of Preschool and Primary Education, Nizami Uzbek National Pedagogical University

Annotation

INTRODUCTION: This article examines a pedagogical model aimed at ensuring the intellectual development of children of different ages in preschool educational institutions. The model provides for the development of intelligence based on play-based activities, problem-oriented, communicative and creative tasks, taking into account the age and individual characteristics of children.

AIM: Today, one of the challenges in developing the preschool education system is enhancing and ensuring the intellectual potential of these preschool educational institutions. This article highlights the challenges of preschool education.

MATERIALS AND METHODS: It is advisable to determine ways of effectively applying scientific theories of mental development in the process of teaching preschool children and to give teachers recommendations on the use of individual and age-specific approaches to children.

preschool age and provide teachers with recommendations on using individual and age-appropriate approaches to children.

DISCUSSION AND RESULTS: A modern, reformed preschool educational institution that meets new requirements requires a teacher to have high knowledge and professional skills. Only a parent wants to give their child to the most knowledgeable, highly educated, skilled, and creative educator. Preschool pedagogy teaches future educators, starting from their student years, that the true essence of preschool education is the cooperative activity of the child and the educator, the purpose of child education, and the rules for developing the child's psyche. To become a master of his profession, the educator must thoroughly master the science of preschool pedagogy

CONCLUSION: Using visual materials such as charts, images, videos and models for children helps children think creatively and work creatively with the team. Children study science and nature, conducting practical classes, laboratory research. Children

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

learn to solve real problems. The organization of trainings and courses on the application of interactive educational technologies for teachers will be carried out in a modern way so that they can take their place in society and train competitive personnel. One of our main goals is to educate the owners of high intelligence by developing the intellectual potential of preschool children

Keywords: children, education, preschool education, developing, nature, intellectual, intellect, improvement

Fan va tabiiyatni tanishtirish orqali maktabgacha yoshdagi bolalarning intellektual imkoniyatlarini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish modeli zamonaviy ta'lim jarayonini yangilash va pedagogik texnologiyalarni samarali qo‘llashga asoslangan. Bu model, ta’lim jarayonini yanada interaktiv va bolalar uchun qiziqarli qilishni maqsad qiladi. Quyida, bolalar intellektual imkoniyatlarini rivojlantirish uchun takomillashtirilgan texnologiyalarni qo‘llashda zarur bo‘lgan yondashuvlar, metodlar va vositalarni ko‘rib chiqamiz. Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning intellektual salohiyatini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, turli yoshdagi bolalar bilan ishlashda yagona yondashuv emas, balki moslashuvchan va differensial model zarur bo‘ladi. Chunki har bir yosh davri o‘ziga xos psixologik va kognitiv rivojlanish bosqichlariga ega. Intellekt — bu bolaning bilish jarayonlari idrok, xotira, tafakkur, nutq, tasavvur majmuasi bo‘lib, u atrof-muhitni anglash va muammolarni hal etish qobiliyatini belgilaydi. Maktabgacha yoshda intellektual rivojlanish quyidagi omillar orqali shakllanadi ,Faol o‘yin faoliyati ,kattalar va tengdoshlar bilan muloqot, tajriba va kuzatishlar ,ijodiy faoliyat ,Turli yoshdagi bolalar uchun intellektni rivojlantirish modeli

Taklif etilayotgan model uch asosiy bosqichni o‘z ichiga olad.Bu bosqichda bolalarning: Yosh xususiyatlari , qiziqishlari , bilish darajasi, individual imkoniyatlari aniqlanadi. Natijalarga ko‘ra, tarbiyachi ta’lim jarayonini rejalashtiradi.

Modelning asosiy maqsadi — bolalarning ilmiy tafakkurini rivojlantirish, fan va tabiiyatga bo‘lgan qiziqishlarini oshirish, mustaqil fikrlash va ijodkorlik ko‘nikmalarini shakllantirish uchun pedagogik texnologiyalarni yangilashdir. Bu jarayon bolalar uchun o‘qishni qiziqarli va samarali qilishga yordam beradi.Modelni amalga oshirishning asosiy yo‘nalishlari .Interaktiv texnologiyalarni qo‘llash. Bolalar uchun interaktiv o‘yinlar, ilovalar va simulyatorlar yordamida fanning asosiy tushunchalarini o‘rgatish. Bu vositalar bolalar o‘rgatish jarayonida faol ishtirok etishlarini, ilmiy kuzatishlar olib borishlarini va muammolarni hal qilishni o‘rgatadi. Interaktiv doskalar va ta'lim platformalar: Virtual laboratoriyalar, videodarslar va multimediya vositalarini qo‘llash orqali bolalar fanni o‘rganishda qiziqarli va samarali tajriba olishlari mumkin.Bolalar o‘qish jarayonida turli ilmiy va tabiiy loyihalarda ishtirok etishlari mumkin. Masalan, bog‘da o‘simliklarni o‘sdirish, hayvonlar bilan tajriba o‘tkazish, ekologik masalalar bo‘yicha tadqiqotlar qilish.Pedagoglar bolalarga o‘rgatishda muammolarni berishlari va ularni hal qilishga undashlari lozim. Bu yondashuv bolalarning analitik fikrlashini va ijodiy yondashuvini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

rivojlantiradi.Bolalar o‘yinlar yordamida fan va tabiiyatni o‘rganishadi. O‘yinlar bolalarning bilim olish jarayonini qiziqarli va samarali qiladi. Simulyatsiya va ro‘y xususiyatlar: O‘yin orqali tabiatdagi muammolarni hal qilish, ilmiy tadqiqotlar olib borish va yangi g‘oyalarni ishlab chiqish uchun o‘yinli simulyatsiyalarni qo‘llash. Fan va tabiiyat bo‘yicha materiallar, rasmlar, diagrammalar va animatsiyalar orqali tushuntirish, bolalarning vizual va tasavvur qobiliyatlarini rivojlantirish. Video materiallar: Bolalar tabiatdagi hodisalarni ko‘rish va tahlil qilish uchun video va dokumental filmlar orqali o‘rgatiladi.Bolalarga o‘zlarining o‘rganish maqsadlarini belgilash va o‘rganish jarayonini rejalashtirishda yordam berish.Pedagoglar har bir bolaning intellektual imkoniyatlarini hisobga olgan holda ta'limni shaxsiylashtiradilar. Bu esa bolalarga o‘zlarining bilim va ko‘nikmalarini mustahkamlashda yordam beradi.Tabiatni o‘rganishda san'at (rasm, qo‘lyozmalar, teatr) vositalarini qo‘llash, bolalarga ilmiy g‘oyalarni ijodiy va estetik tarzda yetkazish. Bolalar o‘rganayotgan tabiiy hodisalarni badiiy tarzda tasvirlashadi, bu ularga o‘zgacha qarash va analitik fikrlashni o‘rgatadi.O‘qituvchi va bolalar o‘rtasida muloqotni rivojlantirish uchun faol o‘qitish metodlarini qo‘llash savol-javoblar, guruhli faoliyatlar, muhokamalar.Ilmiy o‘yinlar yordamida bolalar fanni o‘rganishda faollashadi, natijada ularning intellektual salohiyatlari ortadi.Kompyuter dasturlari, mobil ilovalar va interaktiv platformalar yordamida o‘quv materiallari taqdim etiladi.Ta’lim jarayonida bolalar uchun diagrammalar, tasvirlar, videolar va modellar kabi ko‘rgazmali materiallardan foydalanish. Bolalar amaliy faoliyatlar, laboratoriya ishlarini o‘tkazish orqali fan va tabiiyatni o‘rganadilar. Bolalar real hayotdagi tabiiy muammolarni hal qilishni o‘rgatadi.Pedagoglar uchun interaktiv ta'lim texnologiyalarini qo‘llashni o‘rgatadigan treninglar va kurslar tashkil etish.O‘qituvchilarni yangi pedagogik texnologiyalarni qo‘llashga tayyorlash va yangiliklardan xabardor qilish.

Maktabgacha yoshdagi turli yosh guruhidagi bolalarning intellektini rivojlantirish modeli ularning individual va yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi lozim. Mazkur model bolalarda mustaqil fikrlash, mantiqiy tafakkur va ijodiy yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi hamda keyingi ta’lim bosqichlari uchun mustahkam poydevor yaratadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1.To’lqinovna, M. S. (2023). MAKTABGACHA TA’LIMDA BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH METODIK TAVSIYALAR ISHLAB CHIQISH. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 19(1), 57-60.
2.To’lqinovna, M. S. (2023). MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA NUTQ O’STIRISH JARAYONIDA BOLALARNING MUSTAQIL FIKRLASHGA O’RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 14(1), 177-179.
3.To’lqinovna, M. S. (2023). MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARDA NUTQ O’STIRISH JARAYONIDA BOLALARNING MUSTAQIL FIKRLASHGA O’RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. PEDAGOGS jurnali, 26(1), 163-165.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

4.Musulmonova, S. T. (2022, November). BASIC PRINCIPLES OF CREATING A SUBJECT-DEVELOPING ENVIRONMENT. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE" THE TIME OF SCIENTIFIC PROGRESS" (Vol. 1, No. 3, pp. 140-144).
5. Musulmonova, S. T. (2023). USE OF THE METHOD OF POINT DEVELOPMENT IN TEACHING STUDENTS OF PRE-SCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS TO THINK INDEPENDENTLY. Analysis of world scientific views International Scientific Journal, 1(4), 78-83.
6.SHeraliyevna, O. X. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI SUHBAT QURISH O ‘RGALI NUTQINI O ‘STIRISH USULLARI. Лучшие интеллектуальные исследования, 17(4), 82-85.
7.Ochilova, X. S. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH YO’LLARI. Inter education & global study, (7), 144-148.
8.Sheraliyevna, O. H. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH YO ‘LLARI. Лучшие интеллектуальные исследования, 8(4), 70-75.
9.Sheraliyevna, O. H. (2023). TARBIYA-IJTIMOIY HODISA. Лучшие интеллектуальные исследования, 11(1), 130-132.
10. Ochilova, X. S. (2025). MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH TEXNOLOGIYASI. Inter education & global study, (1), 319-324.
Ravshanova, N. N. (2023). Designing Modern Models of Biological Education Theories and Content in Educators. Telematique, 22(01), 3034-3040.
11. Norboyevna R.N., Shukurullaev A.O. Maktabgacha ta’lim tashkilotida ekologik teatrni tashkil etish orqali ekologik konseptual asoslarini shakllantirish. // Inter education & global study. 2024. №7. B.122–128.
12. Ravshanova, N. N. (2025). REFLEKSIYA BO ‘LAJAK O ‘QITUVCHINING KASBIY FAOLIYATIDA MUHIM SIFATI. Inter education & global study, (1), 362-370.
13. Ravshanova, N. (2025). MAIN WAYS AND METHODS OF FORMING STUDENTS’REFLECTIVE SKILLS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL TRAINING. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI JURNALI, 3(1).
14. Ravshanova, N. N., & qizi Nuraliyeva, R. R. (2025). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI RAHBARLARINING KOGNITIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH. Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal, 3(1), 36-42.
15.Imamova, N. Z., & Ibraximovna, S. U. (2025). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNING INTELLEKTUAL SALOHIYATINI OSHIRISHDA XALQARO TAJRIBALAR. Shokh Articles Library, 1(2).
16.Baxtiyarovna, S. Z., & Imamova, N. Z. (2025). OTA-ONA VA TARBIYACHI XAMKORLIGIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA SHAXSIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. Shokh Articles Library, 1(1).
17.Imamova, N., & Po‘latova, M. (2025). O ‘zbekiston Respublikasi Prezidentining ta’lim sohasidagi qaror va qonunlari asosida maktabgacha yoshdagi bolalarda tadqiqotchilik

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

faoliyatini rivojlantirishga zamonaviy yondashuv. MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI, 3(5).
18.Джамилова, Н. Н., Хасанова, Ш. Т., & Имамова, Н. З. (2024). СУЩНОСТЬ ПРОЕКТА" УМНЫЙ ДЕТСКИЙ САД" ОРИЕНТИРОВАННОЙ НА СВОБОДНЫЙ ВЫБОР ПРОФЕССИИ ДЕТЬМИ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА. Science and innovation, 3(Special Issue 18), 580-582.
19.Djamilova, N., Kim, I., Marasulova, D., Imamova, N., & Ismanova, G. (2022). Ecological Culture Development of Independent Learning, Creativity, Integrative Technology and Logical Thinking. Journal of Pharmaceutical Negative Results, 25242529.
20. Maxmutazimova, Y. (2025). Maktabgacha yoshdagi bolalarni kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda STEAM texnologiyasidan foydalanish. *Maktabgacha va maktab ta'limi jurnali*, *3*(1).

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALAR IJODIY QOBILIYATINI RIVOJLANTIRISH MODELI

Teshabayeva Zamiraxon Sobirovna, Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)dotsent
Urmonova Toshxon Ibragimovna, o’qituvchi, Chirchiq davlat pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya:

KIRISH. ushbu maqolada maktabgacha (5-6) yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirish modelining tuzilmasi, komponentlari, metodologik yondoshuv va tamoyillari yoritilgan. Shuningdek, ilmiy-pedagogik tadqiqot jarayonida olingan kuzatish va empirik tahlil natijalarini umumlashtirish natijasida ijtimoiy-pedagogik zaruratning ta’limdagi transfarmatsion jarayonlar va maktabgacha ta’lim tashkilotlari hamda oila kollobaratsiyasiga asoslangan o’zaro uzviylik masalasi tahlil etilgan.

MAQSAD: maktabgacha ta’lim muassasalarida ijodiy faoliyatni tashkil etish, pedagogik yondashuvlarni tizimli qo‘llash va mashg‘ulotlarni interaktiv usullar bilan boyitish bolalarning ijodiy salohiyatini to‘liq ochish va rivojlantirishga yordam beradi.Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, ijodiy qobiliyatning shakllanishi nafaqat pedagogik metodlar va mashg‘ulotlar mazmuni bilan, balki oilaviy muhit, ijtimoiy aloqalar va bolalarning individual psixologik xususiyatlari bilan ham chambarchas bog‘liqdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: ilmiy-pedagogik tadqiqot jarayonida olingan kuzatish va empirik tahlil natijalarini tahlil etish, umumlashtirish natijasida ijtimoiy-pedagogik zarurat sifatida ta’limdagi transfarmatsion jarayonlar va maktabgacha ta’lim tashkilotlari va oila kollobaratsiyasiga asoslangan o’zaro uzviylik jarayoni aniqlaydi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, bolalarning ijodiy qobiliyati ularning individual psixologik xususiyatlari, qiziqishlari, fantaziyasi, tasavvuri va atrof-muhit ta’siriga bog‘liq holda shakllanadi.Maktabgacha ta’limda ijodiy qobiliyatni rivojlantirish jarayoni nafaqat individual psixologik xususiyatlarga, balki pedagogik metodlar, mashg‘ulot turlari va ijtimoiy-madaniy muhit bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bu jarayonni kompleks tarzda yondashish orqali samarali amalga oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA: hozirgi globallashuv davrida innovatsiyon texnika va texnologiyalar rivojlangan davrda bolalarning fikrlash doirasi hamda ularning ijodiy qobiliyatlari ham kengayib bormoqda. Bolalarning ijodiy qobiliyatlari va fikrlashlarini rivojlantiruvchi bir qator yangi dasturlar joriy etilmoqda. Ijodiy qobiliyatlarning tarkibiy qismlari masalasi bo'yicha turli nuqtai nazarlarni tahlil qilgandan so'ng, xulosa qilishimiz mumkinki, ularni aniqlashga bo'lgan yondashuvlar farqiga qaramay, tadqiqotchilar bir ovozdan ijodiy tasavvur va ijodiy fikrlash sifatini ijodiy qobiliyatlarning muhim tarkibiy qismlari sifatida ajratib ko'rsatishadi.

Kalit so‘zlar: ijodiy qobiliyat, ijodiy qobiliyatni rivojlantirish modeli, oila kollobaratsiyasi, metodologik yondoshuv, tashkiliy-texnologik component, ijodiy qobiliyatni rivojlantirish omillari

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

МОДЕЛЬ РАЗВИТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Тешабаева Замирахон Собировна, доктор философии (PhD)по педагогическим наукам доцент
Урмонова Ташхон Ибрагимовна, учитель, Чирчикский государственный педагогический университет, Ташкент, Узбекистан

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ. в данной статье рассмотрены структура, компоненты, методологический подход и принципы модели развития творческих способностей у детей дошкольного (5-6) возраста. Также в результате обобщения результатов наблюдений и эмпирического анализа, полученных в ходе научно-педагогического исследования, был проанализирован вопрос о взаимосвязи социально-педагогической необходимости, основанной на трансфармационных процессах в образовании и взаимодействии дошкольных образовательных организаций и семьи

ЦЕЛЬ: организация творческой деятельности в ДОУ, системное применение педагогических подходов и обогащение занятий интерактивными методами способствуют полному раскрытию и развитию творческого потенциала детей.Исследования показывают, что формирование творческих способностей тесно связано не только с содержанием педагогических методов и занятий, но и с семейным окружением, социальными связями, индивидуально-психологическими особенностями детей.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в результате анализа, обобщения результатов наблюдательного и эмпирического анализа, полученных в ходе научно-педагогического исследования, определяются трансфармационные процессы в образовании как социально-педагогическая необходимость и процесс взаимной преемственности на основе коллобарации дошкольных образовательных организаций и семьи

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что творческие способности детей формируются в зависимости от их индивидуально-психологических особенностей, интересов, фантазии, воображения и влияния окружающей среды.Процесс развития творческих способностей в дошкольном образовании тесно связан не только с индивидуально-психологическими особенностями, но и с педагогическими методами, видами обучения и социокультурной средой, что служит эффективной реализации процесса за счет комплексного подхода.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в нынешнюю эпоху глобализации, когда инновационные методы и технологии развиваются, круг мышления детей, а также их творческие способности также расширяются. Внедряется ряд новых программ, развивающих творческие способности и мышление детей. Проанализировав различные точки зрения на вопрос о компонентах творческих способностей, можно сделать вывод,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

что, несмотря на различие подходов к их определению, исследователи единодушно выделяют качество творческого воображения и творческого мышления как важные составляющие творческих способностей.

Ключевые слова: творческие способности, модель развития творческих способностей, семейное коллоборационизм, методологический подход, организационно-технологический компонент, факторы развития творческих способностей

MODEL FOR THE DEVELOPMENT OF CREATIVE ABILITIES OF CHILDREN OF PRESCHOOL AGE

Teshabayeva Zamirakhan Sobirovna, doctor of philosophy in Pedagogical Sciences (PhD)associate professor
Urmonova Toshkhan Ibragimovna, teacher, Chirchik State Pedagogical University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION. this article covers the structure, components, methodological approach and principles of the model for the development of creative abilities in preschool (5-6) children. Also, as a result of summarizing the results of observation and empirical analysis obtained in the process of scientific and pedagogical research, the issue of mutual continuity of socio-pedagogical necessity based on transfarmational processes in education and preschool educational organizations and family collobarization was analyzed.

AIM: organization of creative activities in preschool educational institutions, systematic application of pedagogical approaches and enrichment of classes with interactive methods will help to fully open and develop the creative potential of children.Research shows that the formation of creative abilities is closely related not only to the content of pedagogical methods and training, but also to the family environment, social ties and individual psychological characteristics of children.

MATERIALS AND METHODS: analysis of the results of observation and empirical analysis obtained in the process of scientific and pedagogical research, as a result of generalization, as a result of social and pedagogical necessity, determines the process of mutual continuity in education, based on transfarmational processes and collobaration of preschool organizations and family.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the study showed that children's creative abilities are formed depending on their individual psychological characteristics, interests, fantasy, imagination and environmental influences.The process of developing creative abilities in preschool education is closely related not only to individual psychological characteristics, but also to pedagogical methods, types of training and the socio-cultural environment, which serves to effectively implement the process by approaching it in a complex way.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

CONCLUSION: during the development of innovative techniques and technologies in the current era of globalization, the scope of children's thinking and their creative abilities are also expanding. A number of new programs are being introduced that develop children's creative abilities and thinking. After analyzing various points of view on the question of the components of creative abilities, we can conclude that, despite the difference in approaches to their identification, researchers unanimously distinguish the quality of creative imagination and creative thinking as important components of creative abilities.

Keywords: creative ability, creative ability development model, family collobaration, methodological approach, organizational and technological component, creative ability development factors

Jahonda maktabgacha yoshdagi bolalarda moslashuvchan ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirish, ijodkorlikni rivojlantirishning innovatsion metodikalarini joriy etish, xalqaro standartlar asosida o'quv-metodik materiallar mazmunini takomillashtirishga qaratilgan ko'plab ilmiy-amaliy tadqiqotlar olib borilmoqda. Bugungi globallashuv davrida dunyo miqyosida maktabgacha ta'lim sohasini raqamli transformatsiyalash, bolalarni har tomonlama rivojlantirishning innovatsion modellari va mexanizmlarini ishlab chiqish hamda zamonaviy texnologiyalar bilan o'zaro uyg'unlikda kreativ shaxsni tarbiyalashning ilmiy-metodik ta'minotini takomillashtirish dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi.

Ayniqsa, maktabgacha ta'limning faol va yetakchi sub'ektlari bo'lgan bolalarning yosh va psixologik xususiyatlari, ularning ijtimoiy, shaxsiy, hissiy, nutqiy, jismoniy hamda ijodkorlik qobiliyatlari rivojlanishining o'ziga xos jihatlari pedagogdan yuksak kasbiy mahorat, ijodiy yondashuvni talab qiladi.Bolalardagi ijodiy faoliyatning har qanday kurtaklari ta'lim-tarbiya, faoliyatidan tashqarida kamol topa olmaydi. Ta'lim-tarbiya jarayonida bolalardagi yashirin iste'dodlarni yuzaga chiqarish, maktabgacha yoshdan boshlab o'z faoliyatini namoyon qilishi uchun imkoniyat yaratish, ulardagi ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirish kelajakda yuksak salohiyatli, ijtimoiy faol, o'tkir zehnli, kashfiyotchilik qobiliyatini namoyon eta oladigan raqobatbardosh kadrlarni voyaga yetkazish garovi bo'lib hisoblanadi.Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish tizimini takomillashtirishga oid tadqiqotlar yurtimiz olimlari K.Mirzayev, J.Turdiyeva, N.Ismaylova, T.Xurvaliyeva, D.Abduraximova, F.Qodirovalarning tadqiqotlarida batafsil yoritilgan.Mustaqil davlatlar hamdo'stligi (MDH) olimlaridan V.Kusakova, B.Gerbova, A.Mixaylova, Ye.Tixeeva, F.Blexer, Ye.Nosova, A.A.Leontev, L.S.V'gotskiy, L.A.Venger, I.A.Beschanova, A.Ye,Goncharova va boshqa bir qator olimlar tomonidan bolalarni har tomonlama tarbiyalashda ijodiy rivojlantirish sohasini o'rni va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda turli metod va texnologiyalardan foydalanish masalalari keng ko'lamda o'rganilgan. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarni ijodiy qobiliyatini rivojlantirish masalalari E.Bono,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

B.Blum, A.Shiyan, J.Almon, A.Baroody, K. Lange, V. Seyffert kabi xorijlik olimlarning tadqiqotlarida o‘z aksini topgan.

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish yuzasida soha olimlari tomonidan ilmiy tadqiqotlar olib borilgan bo‘lishiga qaramay, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda ijodiy qobiliyatni rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish maxsus tadqiqot ob’ekti sifatida tadqiq qilinmagani, bu sohada chuqur ilmiy yondashuvlar, yangi bilimlarga bo‘lgan ehtiyojning zarurligini belgilaydi. Maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning omillarini, o‘ziga xos xususiyatlari, texnologiyalari va modelini takomillashtirishni tadqiq qilish zamonaviy maktabgacha ta’lim pedagogikasining dolzarb masalalaridan bitridir desak mubolag’a bo’lmaydi.

Mamlakatimizda “Ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo‘yiladigan davlat talablari" va “Ilk qadam” o‘quv dasturining ishlab chiqilishi uzluksiz ta’lim tizimida maktabgacha ta’limni samarali amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratdi. O‘quv dasturida maktabgacha ta’lim tashkilotida rivojlantiruvchi muhitni tashkil etishda bolalarning o‘ziga xos belgilarga ega bo‘lgan yoshga doir xususiyatlari va ehtiyojlarini hisobga olish muhim ahamiyat kasb etishi qayd etiladi. Shu bilan birga rivojlantiruvchi muhit mazmunida quyidagilar ko‘rsatiladi:

- maktabgacha ta’lim tashkilotining ko‘rgazmali-rivojlantiruvchi muhiti mazmuni madaniy-tarixiy qadriyatlar: milliy va mintaqaviy an’analar; tabiat, iqlimdan kelib chiquvchi xususiyatlarga mos bo‘lishi lozim;

- muhit mazmuni birlamchi dunyoqarash asoslarini shakllantirish, bolaning muvaffaqiyatli ijtimoiy moslashuviga yordam berishi lozim.Bu o‘z navbatida maktabgacha yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoni samaradorligini oshirish bilan bog‘liq quyidagi vazifalarni hal qilish zaruriyatini keltirib chiqaradi:

- maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyatida bolalarga ijodkorlik va uning turlari, bilan tanishtirishga doir yangi mexanizmlarini ishlab chiqish va joriy etish;

-bolalarda ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda kasbiy pedagogik muammolarni hal qilish yo‘llarini bilish;

-maktabgacha ta’lim tashkiloti rivojlantiruvchi ta’lim muhitida o‘quv-metodik, didaktik materiallar va adabiyotlarni to‘g‘ri tanlab olish va amaliyotga tadbiq etish;

- bolalar ijodkorligi ta’limida samaradorlikka erishish uchun o‘qitish tamoyillari, zamonaviy texnologiyalar va usullarini belgilashga e’tibor qaratishni nazarda tutadi. Albatta, maktabgacha ta’limni ham shaklan, ham mazmunan yangilashga qaratilgan bu kabi innovatsiyalar ota-onalardan tortib barcha pedagoglar bola tarbiyasi, uning ta’lim olishga tayyorgarligiga zamon talablaridan kelib chiqqan holda yondashuvini talab etadi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti guruhlarida tashkil etiladigan rivojlantiruvchi muhitdagi jarayonlar bolalarning doimiy ravishda yangi bilimlarni o‘zlashtirishga, mustahkamlashga yordam beradi. Bolalarni o‘z bilimini mustaqil ravishda to‘ldirib borish, kechayotgan yangilanish jarayonlariga munosib moslashib borishga o‘rgatish rivojlantiruvchi ta’lim muhitining asosiy maqsadidir. Dastur asosida tashkil etiladigan rivojlantiruvchi ta’lim muhiti bolalarda quyidagilarni tarkib toptiradi:

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

- o‘zgarishlarni qabul qilish va amalga oshirish;
- tanqidiy fikrlash;
- tanlashni amalga oshirish;
- muammolarga yechim topa olish;
- ijodiy, tafakkur va ixtirochilik imkoniyatlarini namoyon etish;
- odamlar, jamiyat, mamlakat, atrof-olam to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilish.

Amalga oshirilayotgan tadqiqotlar doirasida ishlab chiqilgan maktabgacha katta yoshdagi (5-6) bolalar ijodiy qobiliyatini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirishning tarkibiy-funktsional modeli quyidagi o‘zaro bog‘liq bloklardan iboratıo Maqsadli blokda maqsadni aniqlash va shakllantirish, ya’ni zamonaviy texnologiyalarni takomillashtirish asosida maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatini rivojlantirishga erishishni nazarda tutadi. Ilmiy-pedagogik tadqiqot jarayonida olingan kuzatish va empirik tahlil natijalarini tahlil etish, umumlashtirish natijasida ijtimoiy-pedagogik zarurat sifatida ta’limdagi transfarmatsion jarayonlar va maktabgacha ta’lim tashkilotlari va oila kollobaratsiyasiga asoslangan o’zaro uzviylik jarayoni aniqlaydi.

Metodologik yondashuv blogi tizimli, shaxsga yo‘naltirilgan va faoliyatga asoslangan, o‘zaro bog‘liq bo‘lgan va o‘rganilayotgan jarayonni tashkil etish majmuini belgilaydigan asosiy tamoyillarni o‘z ichiga oladi, ya’ni: ijodiy faoliyat turlari bilan tanishtirish, faollik, hamkorlik, psixologik qo‘llab-quvvatlash, rivojlantiruvchi ta’lim muhitini badiiy estetik tashkil etish va individual qulaylik. Maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatini rivojlantirish texnologiyalarini takomillashtirish mazmunini loyihalash blogida bolalar ijodiy qobiliyatini rivojlantirishning pedagogik-psixologik shartlari aniqlashtirish va rivojlantiruvchi ta’lim texnologiyalari asosidagi diagnostik-integratsion dastur ishlab chiqishni o’z ichiga oladi.

Tashkiliy-texnologik komponent blogi rivojlantiruvchi ta’lim muhitini tashkil etish omillari, shakllari, texnologiyalari va pedagogik shart-sharoitni belgilaydi, shuningdek, tarbiyalanuvchilarning ijodiy muvaffaqiyatli rivojlanishi uchun zarur bo‘lgan bilim va ko‘nikmalarni egallashini ta’minlaydi.Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayonining samaradorligi quyidagi omillarga asoslanishi aniqlandi:

- kollaboratsiya - oila, maktabgacha ta’lim tashkiloti, MTTning bolaning ijodiy rivojlanishi borasidagi kuzatuvlari, imkoniyatlarning birlashishi, hamkorligi, davlat talablarining bolalarni har tomonlama rivojlanishini baholashga yo‘naltirilganligi, ijtimoiy institutlarning faol ta’siri;

-axborotli-ma’rifiy omil- ota-onalar hamda tarbiyachi-pedagoglarda bolalarning har tomonlama ijodiy rivojlanishi borasidagi bilimlarning mavjudligi va o‘zaro muvofiqligi; har bir bolada ijodkorlik qobiliyatlarini rivojlantirishda individual-differensial yondashuv, ularni har tomonlama rivojlanish darajasini kuzatish, variativ dasturlar ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish borasidagi pedagogik-psixologik va maxsus-metodik bilim, malaka va ko‘nikmalar majmuasi;

- tashkiliy-metodik omil–maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi o‘quv-tarbiyaviy jarayonda innovatsion ta’lim turlari: shaxsga yo‘naltirilgan, interfaol ta’lim, hamkorlik

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ta'limi, dasturiy ta'lim, muammoli ta'lim, mustaqil ta'lim hamda o'yin texnologiyalari turlaridan samarali foydalanish; tarbiyalanuvchilar bilish faoliyatini ob'ektiv baholanishi;

- kvalimetrik omil- psixodiagnostik metodikalar bazasining mavjudligi; o'quv-axborot manbalari (takomillashtirilgan o'quv dasturlari, metodik qo'llanmalar, media faoliyat ishlanmalari), mashg'ulot jihozlari va ko'rgazmalar, raqamli texnologiyalarga asoslangan didaktik ishlanmalar.Maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, o'zida ta'lim vazifalarini muvaffaqiyatli hal etadigan va pedagogik jarayon rivoji uchun imkoniyatlar yig'indisini hisoblangan qulay tashkiliy-pedagogik shart-sharoitni yaratishni talab qiladi.Shuningdek, pedagogik tizim ishlashi va rivojini ta'minlovchi, ta'lim va moddiy-texnik makon muhitining ta'lim jarayoni sub'ektlariga ijobiy ta'sir etuvchi imkoniyatlari yig'indisini aks ettiruvchi tashkiliy pedagogik shart-sharoitlar belgilandi.Maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish tizimining o'ziga xosligidan kelib chiqib, tadqiqot doirasida quyidagi tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarning ta'minlanishi jarayon samaradorligi oshirishga xizmat qilishi aniqlandi:

1. Mazmunli sharoit. Ma'lumki, bolalar ijodiy rivojlanishi ularning axloqiy, intellektual, jismoniy, ijtimoiy-shaxsiy rivojlanish yo'nalishlari va kompetensiyalari tizimi bo'lib, bunda maktabgacha yoshdagi bolalarning rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari, kompleks diagnostika metodlari hamda baholash tizmining mavjudligi bilan alohida o'rin tutadi.

2.Texnologik sharoit. Bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishva baholash jarayonida:

- o'yinli texnologiyalar (rolli-ishchan o'yinlar, immitatsion o'yinlari);
- pedagogik muammoli vaziyatlarni yechish va tahlil qilish, "Kvest-games";
- kichik guruhlarda ishlash, mikro-mashg'ulotlar;
- ijodiy tadqiqotchilik metodlarini tatbiq etish;
-relaksatsiya mashgulotlariga alohida e'tibor qaratildi.

3.Refleksiv-korreksion sharoit. Yaratilgan pedagogik shart-sharoitlarning natijaviy-mahsuli sifatida refleksiv-korreksion (natijalarga tuzatish kiritish, korreksiyalash, rivojlantirish, qayta baholash) sharoit muhitining yaratilishiga alohida e'tibor berildi. Bunda refleksiv-korreksion sharoit mazmuni quyidagicha belgilandi:

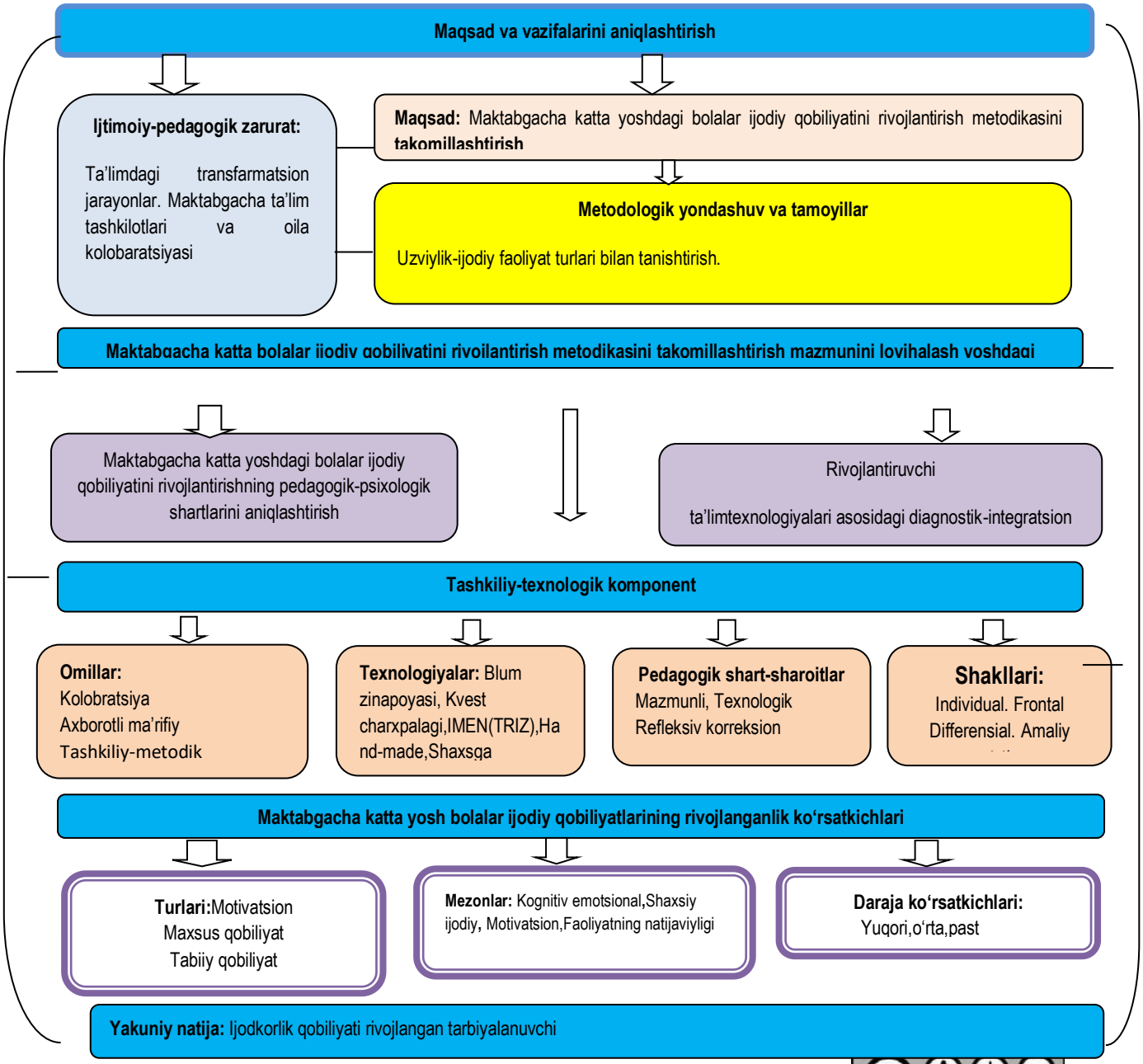
- faol bilish motivatsiyasini rivojlantirish;
- ijodkorlik ko'nikmalarini shakllantirish;
-shaxsiy-ijtimoiy, kommunikativ, intelektual kompetensiyalarini rivojlantirish;
- noan'anaviy mashg'ulot ishlanmalarini va qo'shimcha ta'lim sharotini yaratish.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarining rivojlanish darajalarini baholashda tarbiyalanuvchilarning kognitiv-emotsional, shaxsiy-ijodiy tasavvuri, motivatsion faoliyati va maqsadga erishish istagi ko'rsatkichlari quyidagi mezonlar asosida baholandi: Tarbiyalanuvchining kognitiv-emotsional ko'rsatkichlari: tartibsiz fikrlashi, ko'proq g'oyalar o'ylab topishi, tasvirlarni chizish qobiliyati, vositalardan qulay foydalanishi, temperamentining xususiyatlari (plastiklik, o'zgaruvchanlik). Shaxsiy ijodiy qobiliyat ko'rsatkichlari: ijodiy salohiyatni faollashtirish, ijodiy tasavvurdan foydalanish, mustaqillik, ichki pozitsiyaga egaligi (ijodiy faoliyatga qiziqish).Motivatsion-qiymat ko'rsatkichlari: ijodiy faoliyatga ehtiyoj, ijodkorlik qiymatini tan olish, ijodiy mahsulotni

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

yaratish orqali faoliyatda o‘zini namoyon etishga intilish; faoliyatning natijaliligi ko‘rsatkichlari: ijodiy faoliyat usullarini o‘zlashtirisi, belgilangan muammoni ijodiy hal qilishda texnikani tanlash, g‘oyani amalga oshirish uchun turli materiallarni tanlash, maqsadga erishish va o‘z faoliyatining aniq natijalarini olish istagi. Ilmiy-pedagogik tahlillar shuni ko’rsatdiki, maktabgacha ta’lim tashkilotlaridagi kompetensiyaviy yondashuv maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy rivojlanishining tuzilmaviy modeliga funksional o’zgartirishlar kiritishni talab etadi. (1- rasm). Maktabgacha katta (5-6) yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish metodikasini takomillashtirish modeli tuzilmasi quyidagi komponentlardan tashkil topgan:maqsadli (ijtimoiy buyurtma, maqsad va vazifalar); -metodik yondoshuvli (maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning pedagogik faoliyat mazmuni va o‘quv-tarbiyaviy jarayonni tashkil etish.etishdagi pedagogik tamoyillar);

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

2.1-rasm. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarni ijodiy qobiliyatini rivojlantirish texnologiyalari bilan takomillashtirilgan modeli

- tashkiliy-tuzilmaviy (maktabgacha katta yosh bolalari ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoniga ta'sir etuvchi omillar, texnologiyalar, shart-sharoitlar, shakllar);
- diagnostik-natijaviy (maktabgacha katta yosh bolalari ijodiy qobiliyatlarini ko'rsatkichlarining rivojlanganligi mezonlari, daraja ko'rsatkichlari va natija).

Mazkur model doirasidagi ta'lim tizimini tashkil etish natijasida, maktabgacha katta yoshdagi bolalar ijodiy qobiliyatlari rivojlanishini ta'minlovchi ilmiy dunyoqarash, tushunchalar, qonuniyatlar, tamoyillar bilan bog'liq jihatlar tarbiyalanuvchilarda mustaqil o'rganish, tanqidiy fikrlash, muammoli vaziyatlarga yechim topish, jamoaviy ish qobiliyatini rivojlanganligi, tashabbuskorlik, o'z-o'zini namoyon qilish ko'nikmalariga ega bo'lganliklari kuzatildi.

Ta'lim jarayonida tarbiyachi va tarbiyalanuvchining hamkorligi yoki turli imkoniyatlardan birgalikda foydalanish ijodkorlikning asosi hisoblanadi bolalar bir vaqtda texnologiyalarni qo'llashi, yangi innovatsiyalarni yaratishi mumkin. Oqilona tashkil etilgan sog'lom ijtimoiy-ma'naviy muhit bolalarda izlanishga, tashabbus ko'rsatishga va ijodkorlik qobiliyatlarini namoyon etishga rag'bat uyg'otadi. Bunda tarbiyachilar bola rivojlanishi qanday kechayotganligi to'g'risida aniq tasavvurga ega bo'lishlari, buning uchun esa ularni doimiy ravishda nazorat qilib borishlari kerak bo'ladi.

Natijaviylik mezonida bolalarda ijodiy qobiliyatning rivojlanganligi, intellektial, ijtimoiy va psixoligik rivojlanganlik darajalarini inobatga olingan holda baholandi.

Xulosa o'rnida jodkorlik qobiliyatlari bolalarning har tomonlama rivojlanishida muhim omil bo'lib, kelajakda to'laqonli shaxsiy sifatlar shakllanishining kompleks jarayoni hisoblanadi, deyish mumkin. Ilmiy izlanishlar natijasida quyidagi tavsiyalarni keltirish mumkin:

1. Maktabgacha katta (5-6) yosh bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish jarayoniga bolalarda bilim, ko'nikma, malakalarni chuqur o'zlashtirishga yo'naltiruvchi, rag'batlantiruvchi omil va harakatlantiruvchi kuch sifatida qarash maqsadga muvofiq.
2. Bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda ularning individual xususiyatlari, ehtiyojlari, qiziqishlari, mayl va istaklarini inobatga oluvchi shaxsga yo'naltirilgan va rivojlantiruvchi ta'lim texnologiyalaridan foydalanish samarali usul hisoblanadi.
3. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari o'quv-tarbiyaviy faoliyati kelajakda ijtimoiy buyurtma tarbiyalanuvchilarning individual qiziqishlari, tangidiy va ijodiy fikrlash, raqamli savodxonlik, loyihalarni boshqarish kabi muhim kompetensiyalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ehtiyojlariga ko'ra belgilanishi lozimligini ko'rsatmoqda.
4. Bolalar ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bir qator tamoyillarga alohida e'tibor qaratishni taqozo etadi: bolalarni ijodiy faoliyat turlari bilan tanishtirish; faollik; hamkorlik; individual qulaylik; atrof-muhitni badiiy estetik tashkil etish va psixologik qo'llab-quvvatlash kabilar.
5. Maktabgacha katta yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan ta'limiy faoliyatlar mazmuni, shakl va metodlari tarbiyalanuvchilarda ijodiy-tadqiqotchilik va mustaqil bilish

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

qobiliyatlarini rivojlantirishga doir rivojlantiruvchi motivatsion, produktiv texnologiyalar va mexanizmlarni zamonaviy tajribalarga tayanib to‘gri tanlashni taqozo etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 22-dekabrdagi” Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi 802 sonli qarori. O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi- 23.12.2020 y., 09/20/802/1658-son.
2.Abdullaevaning N.SH., Maktabgacha ta’limni variativ yondashuv asosida takomillashtirish. Ped.fan.dok. diss.avtoreferati. –Toshkent, 2019.-23 b.
3. Mirbabayeva Y.P. Maktabgacha yoshdagi bolalarning badiiy-ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishning ayrim masalalari ”Maktabgacha ta’lim tizimi xodimlarini rivojlantirish: amaliyot va xorijiy tajriba”Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. 2024.23-24.05. 744 b.
4. Razzakov B.X.O‘quvchilarning ijodiy qobiliyati va istedodini rivojlantirish omillari. Международный научный журнал «ВЕСТНИК НАУКИ»№ 11(56)- 78 b.
5. Rustamova M.M. Mexnat ta’limi darslarida o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini shakllantirish texnologiyalari(Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari misolida).Zamonaviy ta’lim|Современное образование 2015. №6 son.42-43b.
6. Tilovova M.M. Art pedagogika vositasida bolalar ijodkorligini rivojlantirish. Образование и инновационные исследования.2022. №5.112 b.
7.Турдиева M. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishda shaxsga yo‘naltirilgan ta’limning o‘rni. 2021. – T. 8. – №. 8.
8.Urmonova T.I. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarning ijodiy qobiliyatini rivojlantirish texnologiyalari. Maktabgacha va maktabta’limi jurnal.2025 y.13.02.436-438 b.
9.Urmonova T.I. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ijodiy fikrlash jarayonlarini o‘stirishda interfaol metodlardan foydalanish. // Образование наука и инновационные идеи в мире. 40 (3) 197 - 200 b.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTINI BOSHQARISHDA DIREKTORLARNING MOLIYAVIY SAVODXONLIGINI OSHIRISHDA XORIJIY TADQIQOTLARNI O'RGANISH

Usanov Zafar Beknazarovich, Maktabgacha ta'lim tashkilotlari direktor va mutaxassislarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti tadqiqotchisi, Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarishda direktorlarning moliyaviy savodxonligini oshirishda xorijiy tadqiqotlarni o'rganish bo'yicha metodik tavsiyalar yoritiladi. Maktabgacha ta'lim tashkilot direktorlarining moliyaviy savodxonligini oshirishda xorijiy olimlar tomonidan olib borilgan ishlar va ularning fikr mulohazalarini tahlil qilishdan iborat.

MAQSAD: maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarishda direktorlarning moliyaviy savodxonligini oshirishda xorijiy tadqiqotlarni o'rganishda metod va usullarini inobatga olgan holda maktabgacha ta'lim tashkilot direktorlari uchun metodik tavsiyalar tayyorlash hamda ish jarayonida qo'llashga asoslanadi.

MATERIAL VA METODLAR: maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarishda direktorlarning moliyaviy savodhonligini oshirish orqali iqtisodiy barqarorlikka erishish mexanizmi takomillashtirish, ortiqcha harajatlarni optimallashtirish, bugungi kunning eng dolzrb masalasi bo'lgan yashil iqtisidiyotga o'tish, maktabgacha ta'limga zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish, usul va shakllari hamda innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish yuzasidan ilmiy tadqiqotlar olib borish katta ahamiyatga ega.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: maktabgacha ta'lim tashkilot direktorlarining moliyaviy savodxonligida bugungi kundagi moliyaviy me'yoriy hujjatlarning mazmun-mohiyatini o'rganish, ularni ijrosini ta'minlashda qiyinchiliklarga duch kelmasligini oldini oladi.Shuningdek ular orasida xorijiy tajribalar asosida ilmiy bilimlar berish raqobatbardosh kadrlar yetishib chiqishi, maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbari orasida iqtisodiy savodxonlikni oshirishga xizmat qiladi.

XULOSA: maktabgacha ta'lim tashkilotini boshqarishda direktorlarning moliyaviy savodxonligini oshirishda xorijiy tadqiqotlarni o'rganish integratsiyalashgan va tizimli yondashuvlarning muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatdi. Xorijiy tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan izlanishlar bugungi kun rivojlanish bosqichida direktorlar ish faoliyatida moliyaviy va iqtisodiy boshqaruvida kerakli bilimga va amliyot jarayonida uni to'g'ri tadbiq etish ko'nikmasini shakllantiradi va malakali rahbar sifatida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: jamoa boshqaruvi, maktabgacha ta'lim tashkiloti, direktor, rahbarlik faoliyati, boshqaruv kompetensiyasi, ijtimoiy mas'uliyat, moliyaviy savodxonlik, tadqiqotlar.

ИЗУЧЕНИЕ ЗАРУБЕЖНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ ПО ПОВЫШЕНИЮ ФИНАНСОВОЙ ГРАМОТНОСТИ ДИРЕКТОРОВ В УПРАВЛЕНИИ ДОШКОЛЬНЫМ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМ УЧРЕЖДЕНИЕМ.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Усанов Зафар Бекназарович — научный сотрудник Института переподготовки и повышения квалификации директоров и специалистов организаций дошкольного образования,Ташкент, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье представлены методические рекомендации по изучению зарубежных исследований по повышению финансовой грамотности руководителей дошкольных образовательных организаций. Она состоит из анализа работ зарубежных ученых и их мнений по повышению финансовой грамотности руководителей дошкольных образовательных организаций.

ЦЕЛЬ: разработать методические рекомендации для руководителей дошкольных образовательных организаций с учетом методов и техник изучения зарубежных исследований и применить их в рабочем процессе

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в управлении дошкольной образовательной организацией большое значение имеет проведение научных исследований по совершенствованию механизма достижения экономической стабильности путем повышения финансовой грамотности директоров, оптимизации накладных расходов, переходу к зеленой экономике, которая является актуальной на сегодняшний день, внедрению в дошкольное образование современных технологий, методов и форм, а также инновационных подходов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: изучение содержания современных финансовых нормативных актов в финансовой грамотности директоров дошкольных образовательных организаций позволяет избежать затруднений в обеспечении их исполнения.Также предоставление научных знаний на основе зарубежного опыта среди них способствует конкурентной подготовке кадров, повышению экономической грамотности среди руководителей дошкольных образовательных организаций.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: исследование зарубежных исследований показало, что в повышении финансовой грамотности директоров в управлении дошкольной организацией важное значение имеют комплексный и системный подходы. Исследования, проведенные зарубежными исследователями, на сегодняшнем этапе развития формируют у директоров необходимые знания в области финансово-экономического управления производственной деятельностью и умение правильно применять их в процессе практики и проявлять себя как компетентный руководитель.

Ключевые слова: управление коллективом, дошкольная организация, директор, управленческая деятельность, управленческая компетентность, социальная ответственность, финансовая грамотность, исследования.

STUDY OF FOREIGN RESEARCH ON IMPROVING THE FINANCIAL LITERACY OF DIRECTORS IN MANAGING A PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Usanov Zafar Beknazarovich, researcher at the institute for retraining and advanced training of directors and specialists of Preschool Educational Organizations, Tashkent, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the article provides methodological recommendations for studying foreign research on improving the financial literacy of directors in managing preschool educational organizations. It consists of analyzing the work carried out by foreign scientists and their opinions on improving the financial literacy of directors of preschool educational organizations.

AIM: to develop methodological recommendations for directors of preschool educational organizations, taking into account the methods and techniques of studying foreign research, and to apply them in the work process.

MATERIALS AND METHODS: in the management of the preschool educational organization, it is of great importance to carry out scientific research on improving the mechanism of achieving economic stability by increasing the financial literacy of directors, optimizing excess costs, moving to green economics, which is the most pressing issue of today, the implementation of modern technologies in preschool education, methods and forms, as well as improving

DISCUSSION AND RESULTS: preschool education in the financial literacy of the directors of the organization, studying the content and essence of today's financial regulatory documents, prevents them from having difficulties in ensuring their implementation.Also among them, the provision of scientific knowledge on the basis of foreign experiences serves to increase the growth of competitive personnel, economic literacy among the head of preschool educational organizations.

CONCLUSION: the study of Foreign Studies in increasing the financial literacy of directors in the management of a preschool educational organization has shown that integrated and systematic approaches are important. Research carried out by foreign researchers today at the stage of development, the directors form the necessary knowledge in their financial and economic management in their work activities and the skills to properly implement it in the amliyot process, and are manifested as a qualified leader.

Keywords: team management, preschool Organization, Director, leadership activities, management competence, social responsibility, financial literacy, research.

Rivojlangan mamlakatlarning ilg‘or ish tajribasini o‘rganish va umumlashtirish ham Maktabgacha ta’lim tashkilotning muhim vazifalaridandir. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari hamda maktabgacha ta’lim tashkiloti xodimlarining amaliy faoliyati va nazariy xulosalarini boyitishga xizmat qiladi. Kadrlar tayyorlashni takomillashtirish ham

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

maktabgacha ta’lim tashkilotining muhim masalalaridan biri. 2025-yilda ta’lim tizimida moliyaviy boshqaruvning dolzarbligi yanada ortib bormoqda. Maktabgacha ta’lim tashkiloti rahbaridan nafaqat smeta tuzish yoki hisobot topshirish, balki strategik fikrlash, raqamli moliyaviy boshqaruv va barqaror rivojlanish tamoyillarini chuqur bilish talab etiladi. Moliyaviy savodxonlik avvalo rahbarning o‘z tashkilotiga nisbatan mas’uliyatli, rejalashtiruvchi va innovatsion yondasha olishi bilan belgilanadi.2025-yil tendensiyalarida moliyaviy boshqaruvda raqamli hisob-kitob tizimlaridan foydalanish ustuvor ahamiyat kasb etadi. Rahbar kundalik moliyaviy jarayonlarni elektron platformalarda yurita olishi, to‘lovlar, shartnomalar va xarajatlar bo‘yicha raqamli tekshiruv mexanizmlarini qo‘llay olishi zarur. Bunda sun’iy intellekt asosidagi analitik dasturlar moliyaviy ko‘rsatkichlarni prognozlashda katta yordam beradi. Rahbar ma’lumotlarni real vaqt rejimida kuzatib borishi orqali tezkor va to‘g‘ri moliyaviy qarorlar qabul qila oladi. Moliyaviy savodxonlikni oshirishning muhim yo‘nalishlaridan biri rahbarning o‘z jamoasi bilan ochiq moliyaviy munosabatlar yurita olishi, jamoada shaffof boshqaruv tamoyillarini qaror toptirishi hisoblanadi.

Bozor iqtisodiyotida muvaffaqiyatga erishishning asosiy omillaridan biri iqtisodiy kompetentlik ekanligi o‘rganilgan natijalar orqali tasdiqlanadi. Iqtisodiy bilimlar qaror qabul qilish qobiliyatini rivojlantiradi, resurslarni samarali taqsimlashni ta'minlaydi va moliyaviy barqarorlikni oshiradi. Shaxsiy moliyaviy savodxonlik, tadbirkorlik va raqobatbardoshlik iqtisodiy kompetentlik bilan bevosita bog‘liqdir. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida muvaffaqiyatga erishish uchun iqtisodiy kompetentlikning yuqori darajasi talab qilinadi.Maktabgacha ta’lim tashkilotini boshqarishda direktorlarning moliyaviy savodhonligini oshirish orqali iqtisodiy barqarorlikka erishish mexanizmi takomillashtirish, ortiqcha harajatlarni optimallashtirish, bugungi kunning eng dolzrb masalasi bo’lgan yashil iqtisidiyotga o’tish, maktabgacha ta’limga zamonaviy texnologiyalarni tatbiq etish, usul va shakllari hamda innovatsion yondashuvlar asosida takomillashtirish yuzasidan ilmiy tadqiqotlar olib borish katta ahamiyatga ega.

Bugungi kunda maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotini boshqarishda direktorlarning moliyaviy savodxonligini oshirishda xorijiy tadqiqotlarni o’rganishga qaratilgan metodlar va pedagogik yondashuvlar o‘rganilmoqda. Tadqiqot jarayonida rahbarlik faoliyatida moliyaviy qaror toptirish, jamoa bilan samarali muloqot o‘rnatish, ijtimoiy mas’uliyat, o‘zini-o‘zi boshqarish hamda boshqaruv ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiluvchi materiallardan foydalanildi.Iqtisodiy bilimlar bu iqtisodiy barqaralikning asosiy omili ekanligini namoyon etishi, jumladan maktabgacha ta’lim hizmatlarini har tomonlama rivojlantirish va turli xil iqtisodiy muammoni yechishni ta’minlaydigan zamonaviy yondashuvlardan biri deyish mumkin Biroq, mazkur yo‘nalishning paydo bo‘lishi bir asrdan kam emas. Ilk davlatchilik boshlangan davrida iqtisodiy jarayoonlarni g’znachilar tomonidan amalga oshirilgan. Asta-sekin, tashkilotlar, muassasalar, ularning turli hil mulkchilik shakllari paydo bo’la boshlagan bo’lsa shu davrdan iqtisodiy jarayonlari amaliyotga kiritilgan. Mazkur soha maktabgacha ta’lim tizimida sifatli hizmat ko’rsatishni joriy qilish, tashkilot direktorining moliyaviy qonun buzilishlarga yo’l qo’yishini bartaraf etishni ko‘zda tutadi. Iqtisodiy bilimlarni o‘rganish, tahlil qilish, kuzatish, tajriba-sinovlarini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

o‘tkazish (suhbat, intervyular); yozma so‘rovnoma, ekspert baholash, mohiyati, maqsadi va vazifalari.

Maktabgacha ta’lim tashkilot direktorlarining moliyaviy savodxonligida bugungi kundagi moliyaviy me’yoriy hujjatlarning mazmun-mohiyatini o’rganish, ularni ijrosini ta’minlashda qiyinchiliklarga duch kelmasligini oldini oladi. Tadqiqot natijalari maktabgacha ta’lim tashkilotini boshqarishda direktorlarning moliyaviy savodxonligini oshirishda xorijiy tadqiqotlarni o’rganishda boshqaruv faoliyatida moliyaviy ishlarni to’g’ri yo’lga qo’yish tez o‘zgaruvchan ijtimoiy muhitda muhim ahamiyat kasb etishini ko‘rsatdi.Nazariy tahlil bosqichi G. S. Beckerning inson kapitaliga investitsiya nazariyasi, P. Druckerning bosh-qaruv samaradorligiga oid qarashlari hamda mahalliy va xorijiy olimlarning ta’lim boshqaruvida moliyaviy kompetensiyalarni rivojlantirishga doir ilmiy ishlari tahlil qilindi. Shuningdek, OECD va UNESCO tomonidan ishlab chiqilgan maktabgacha ta’lim muassasalarini boshqarish bo‘yicha metodik tavsiyalar umumlashtirildi va milliy ta’lim tizimi sharoitiga mos jihatlari aniqlashtirildi.Maktabgacha ta’lim tizimida iqtisodiy jarayonni takomillashtirish masalalari Xorijiy mamlakatlarning maktabgacha ta’lim tashkilotlari, qayta tayyorlash va malaka oshirish hamda moliyviy faoliyati bo‘yicha tajribalari, ularning kamchilik va afzalliklari, Maktabgacha ta’lim menejmentining predmeti, mazmuni, vazifalari. Maktabgacha ta’lim tashkiloti direktorlarining malakasini oshirish metodikasi bo‘yicha matematik metodlar, yangi axborot texnologiyalarni qo‘llash va uni to’g’ri amalga oshirish lozim.

Maktabgacha ta’lim tashkilotini boshqarishda direktorlarning moliyaviy savodxonligini oshirishda xorijiy tadqiqotlarni o’rganish integratsiyalashgan va tizimli yondashuvlarning muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Xorijiy tadqiqotchilar tomonidan olib borilgan izlanishlar bugungi kun rivojlanish bosqichida direktorlar ish faoliyatida moliyaviy va iqtisodiy boshqaruvida kerakli bilimga va amliyot jarayonida uni to’g’ri tadbiq etish ko’nikmasini shakllantiradi va malakali rahbar sifatida namoyon bo’ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Hamdamova, M., Sadikova, S., & Abdiyeva, F. (2024). Bibliometric Analysis of Research on Inclusive Education: A Review of Papers from the Scopus Database Published in English for the Period of 2013-2022. *The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences*, *36*, 90-96.
2. Abdiyeva, F. F. (2024). THE IMPORTANCE OF DEVELOPING INTELLECTUAL ABILITIES OF CHILDREN OF PRESCHOOL AGE IN THE ACTIVITIES OF THE CENTER FOR SCIENCE AND NATURE. *World of Scientific news in Science*, *2*(3), 191-196.
3. Abdiyeva, F. (2024). PROFESSIONAL QUALITIES OF THE LEADER IN PRESCHOOL EDUCATION MANAGEMENT. *Modern Scientific Research International Scientific Journal*, *2*(3), 246-250.
4. Abdiyeva, F. F., & Abdumutallibova, N. A. (2024). FORMATION OF INTELLECTUAL CAPABILITIES OF PRESCHOOL CHILDREN BY

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

INTRODUCING THEM TO SCIENCE AND NATURE. *Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi*, *13*(4), 95-98.

5. Ёзиева, У., & Абдиева, Ф. (2021). Maktabgacha ta'lim tashkiloti samaradorligini oshirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish muammolari. Общество и инновации, 2(11/S), 111-114.
6. Abdiyeva, F. F. (2023, January). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI RAHBARINING BOSHQARUV MADANIYATINI INNOVATSION YONDASHUVLAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI. In *INTERNATIONAL CONFERENCES* (Vol. 1, No. 2, pp. 397-400).
7. Ёзиева, У., & Абдиева, Ф. (2021). Проблемы использования информационно-коммуникационных технологий для повышения эффективности дошкольного образования. *Общество и инновации*, *2*(11/S), 111-114.
8. Abdieva, F. (2022). МАКТАБГАЧА ТАЪЛИМ ТАШКИЛОТИ ДИРЕКТОРЛАРИНИНГ БОШҚАРУВ МАДАНИЯТИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. Science and innovation, 1(B8), 2154-2156.
9. Abdieva, F. (2022). IMPROVING THE MANAGEMENT CULTURE OF DIRECTORS OF PRE-SCHOOL EDUCATION ORGANIZATIONS. Science and Innovation, 1(8), 2154-2156.
10. Abdiyeva, F. (2025). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI DIREKTORLARINI JAMOA BOSHQARUVIDA KASBIY SIFATLARNI SHAKLLANTIRISH IMKONIYATLARI. *MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI*, *3*(1).
11. Fayzullayevna, A. F. (2025). ESSENTIAL FOUNDATIONS AND CHALLENGES IN DEVELOPING PROFESSIONAL QUALITIES FOR COLLECTIVE MANAGEMENT OF PRESCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATION DIRECTORS. *SHOKH LIBRARY*.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ZAMONAVIY TASVIRIY SAN'AT TA'LIMIDA KASBIY-METODIK TAYYORGARLIKNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Xayrov Rasim Zolimxon o`g`li , pedagogika fanlari falsafa doktori
**Qudratova Charosxon Ne`matulla qizi**, "Ta`sviriy san`at" ta`lim yo`nalishi magistranti,

Annotatsiya

KIRISH: Zamonaviy ta'lim sharoitida tasviriy san'at o'qituvchisining kasbiy-metodik tayyorgarligi ta'lim sifati va samaradorligini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Ushbu tayyorgarlik pedagogik, badiiy va metodik kompetensiyalarning uyg'unligini talab etadi.

MAQSAD: Tasviriy san'at ta'limida kasbiy-metodik tayyorgarlikning asosiy konseptual yo'nalishlarini aniqlash.

MATERIALLAR VA METODLAR: Ilmiy adabiyotlar tahlili, taqqoslash va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Kasbiy-metodik tayyorgarlik kompetensiyaviy va ijodiy yondashuv asosida tashkil etilganda bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik va badiiy salohiyati rivojlanadi.

XULOSA: Kasbiy-metodik tayyorgarlik tasviriy san'at o'qituvchisining professional shakllanishida muhim ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: tasviriy san'at ta'limi, kasbiy-metodik tayyorgarlik, kompetensiya, ijodiy yondashuv.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ В СОВРЕМЕННОМ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

Расим Золимхон угли доктор философии в области педагогических наук
Кудратова Чаросхон Нематулла кизи магистрант по специальности «Изобразительное искусство»

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Профессионально-методическая подготовка преподавателя изобразительного искусства является важным условием качества образования.

ЦЕЛЬ: Определение концептуальных основ профессионально-методической подготовки.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Анализ научной литературы.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Компетентностный подход повышает эффективность художественно-педагогической подготовки.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Профессионально-методическая подготовка играет ключевую роль в системе художественного образования.

Ключевые слова: изобразительное искусство, профессионально-методическая подготовка, компетентность.

CONCEPTUAL FOUNDATIONS OF PROFESSIONAL-METHODOLOGICAL TRAINING IN MODERN FINE ARTS EDUCATION

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Khairov Rasim Zolimkhan son, doctor of philosophy in Pedagogical Sciences Kuhtova Charoskhan Ne'matulla daughter, master of educational direction" founding art"

Annotation

INTRODUCTION: Professional and methodological training is essential for effective fine arts education.

AIM: To identify key conceptual foundations of professional-methodological training.

MATERIALS AND METHODS: Analysis of scientific literature.

DISCUSSION AND RESULTS: Competency-based and creative approaches enhance teacher training.

CONCLUSION: Professional-methodological training is crucial for fine arts teachers.

Keywords: fine arts education, professional

Zamonaviy ta'lim tizimi rivojlanish bosqichida tasviriy san'at o'qituvchilarini kasbiy-metodik tayyorlash jarayoniga qo'yiladigan talablar tubdan yangilanib bormoqda. Bu holat, avvalo, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida belgilangan ustuvor vazifalar - ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish va mehnat bozorida raqobatbardosh pedagog kadrlar tayyorlash zarurati bilan belgilanadi [1]. Mazkur jarayon tasviriy san'at ta'limi yo'nalishida o'qiyotgan talabalarning nafaqat nazariy bilimlari, balki metodik kompetensiyalari, amaliy tayyorgarligi va ijodiy salohiyatini rivojlantirishni ham taqozo etadi.

Kasbiy-metodik tayyorgarlikning ilmiy-nazariy asoslarini o'rgangan ko'plab pedagog olimlar, jumladan, R.X.Djurayev, N.A.Muslimov, N.N.Azizxodjayeva, U.Sh.Begimqulov, Z.K.Ismailova, O.A.Qo'ysinov kabi tadqiqotchilar ta'lim jarayonini modernizatsiya qilishda metodik integratsiya, fanlararo bog'liqlik, talabalarning faol ijodiy fikrlashi va amaliy tayyorgarligi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini ta'kidlaydi [8; 42-b.]. Tasviriy san'at o'qituvchilari tayyorlovidagi muammolarni badiiy-ijodiy faoliyatga tayyorlash, metodikaning tarixiy taraqqiyoti va zamonaviy yondashuvlar bilan boyitish zarurligi M.N.Nabiyev, R.H.Hasanov, S.F.Abdirasilov, S.S.Bulatov, O'.U.Nurtayev, H.E.Sultonov kabi olimlar tomonidan keng o'rganilgan [9; 24-b.]. Yuqoridagi ilmiy qarashlar zamonaviy tasviriy san'at o'qituvchilariga qo'yiladigan talablarda kasbiy-metodik tayyorgarlikning yangi kontseptual asoslarini shakllantirish zarurligini ko'rsatadi. Chunki bugungi o'qituvchi nafaqat o'quv materialini yetkazuvchi, balki o'quvchi shaxsiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi, kreativ fikrlashni rag'batlantiruvchi, loyihalash, tahlil qilish, integratsiya va moslashuvchan o'qitish kabi ko'nikmalarga ega bo'lgan yetuk mutaxassis bo'lishi lozim.

Maqolaning dolzarbligi shundan iboratki, hozirgi davrda tasviriy san'at ta'limi tizimida metodik tayyorlovni bosqichma-bosqich shakllantirish, ta'lim jarayonining

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

nazariy, amaliy, tahliliy va faoliyat bosqichlari o‘rtasidagi uzviylikni belgilash, bo‘lajak pedagoglarning kreativ kompetensiyasini rivojlantirish bo‘yicha ilmiy asoslangan tizimga ehtiyoj kuchaymoqda. Hozirgi mavjud ilmiy tadqiqotlar metodik tayyorgarlikning alohida yo‘nalishlarini yoritgan bo‘lsa-da, konseptual yondashuv sifatida yaxlit modelning ishlab chiqilishi yetarli darajada to‘liq tizimlashtirilmagan. Shundan kelib chiqib, mazkur tadqiqotning maqsadi - zamonaviy tasviriy san’at ta’limida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirishning konseptual asoslarini ilmiy jihatdan asoslash va metodik yo‘nalishlarini aniqlashdan iborat. Zamonaviy tasviriy san’at ta’limida kasbiy-metodik tayyorgarlikning ilmiy asoslarini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, metodik tayyorlov tizimi murakkab pedagogik jarayon bo‘lib, u o‘quv jarayonining mazmuni, metodlari, bosqichlari, pedagogik shart-sharoitlari va o‘qituvchining professional kompetensiyalari bilan uzviy bog‘liqdir. Tadqiqotlar ko‘rsatadiki, bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchisining tayyorgarligi samaradorligi ko‘p jihatdan metodik tizimning konseptual yondashuvlariga tayanadi.

Oliy ta’lim tizimida metodik tayyorlovning nazariy asoslarini o‘rgangan Sh. Begimqulov, Z.K. Ismailova kabi olimlarning fikrlariga ko‘ra, zamonaviy ta’lim jarayoni talabalarning mustaqil faoliyatini kuchaytirish, ijodiy fikrlashni rivojlantirish va fanlararo integratsiyani taqozo etadi [8; 42-b.]. Bu fikr tasviriy san’at ta’limiga ham xos bo‘lib, bo‘lajak o‘qituvchi zamonaviy maktab talablari asosida ta’limning metodik mazmunini puxta egallashi lozim. Tasviriy san’at o‘qituvchilari tayyorloviga oid ilmiy yondashuvlar S.F. Abdirasilov, O‘.U. Nurtayev, H.E. Sultonov kabi olimlar tomonidan keng yoritilgan bo‘lib, ular o‘qituvchi faoliyatining nazariy, amaliy va badiiy-ijodiy komponentlarini uyg‘unlashtirish zarurligini ta’kidlaydi [9; 24-b.]. R.H. Hasanovning fikricha, tasviriy san’at metodikasi kursi bo‘lajak pedagoglarda amaliy vazifalarni tashkil etish, jarayonni tahlil qilish va darsni boshqarish ko‘nikmalarini shakllantirishda asosiy o‘rin tutadi [7; 43-46-b.]. A.E. Baxmutskiy ta’lim mazmunining rivojlanish jarayoni jamiyat taraqqiyoti bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, o‘qituvchi tayyorlov tizimida mazmuniy yangilanishlar muhim o‘rin tutishini asoslaydi [5; 46-b.]. Bu yondashuv tasviriy san’at fani mazmunini qayta ko‘rib chiqish, innovatsion texnologiyalarni tatbiq etish va metodik kompetensiyalarni shakllantirish zaruratini kuchaytiradi.

A.V. Xutorskoyning konseptual qarashlarida metodik tayyorlovni oldindan loyihalash, natijaviylikka yo‘naltirilgan ta’lim mazmuni va kompetensiyalarni shakllantirish tamoyillari ustuvor ahamiyatga ega ekani ko‘rsatiladi [10; 67-b.]. Uning fikricha, talabalarning egallagan bilimlari amaliy faoliyatda qay darajada qo‘llanishi ularning kasbiy-metodik yetuklik darajasini belgilaydi. Metodik tayyorlovning shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvini M.V. Grab o‘z tadqiqotlarida asoslab, talabaning individual xususiyatlarini hisobga olish metodik tayyorgarlik samaradorligini oshirishda muhim omil ekanini ta’kidlaydi [4; 14-b.]. Bu yondashuv tasviriy san’at o‘qituvchisida individual pedagogik uslubning shakllanishiga zamin yaratadi. Kasbiy-metodik tayyorlovning amaliy jihatlari ham bir qator tadqiqotchilar tomonidan yoritilgan. Xususan, E.N. Sokolova bo‘lajak rassom-pedagoglar metodik tayyorgarligini takomillashtirishda tizimlilik, metodik tahlil, amaliy mashg‘ulotlarni modellashtirish kabi omillar hal qiluvchi ahamiyatga egaligini

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

asoslaydi [6; 125-b.]. R.B. Yarmatov esa pedagog shaxsini tarbiyalash va rivojlantirishda bosqichma-bosqich kompetensiyalarni shakllantirishni ta'limiy jarayonning mazmuniy yadrosi sifatida ko'radi [3; 25-b.].

Ushbu ilmiy qarashlar asosida kasbiy-metodik tayyorlovning konseptual tuzilmasi odatda quyidagi jihatlarni qamrab oladi (1-rasm):

1. Nazariy tayyorgarlik - tasviriy san'atning mazmuni, qonuniyatlari, pedagogik va psixologik asoslarni o'zlashtirish.
2. Amaliy tayyorgarlik - dars jarayonini tashkil etish, badiiy-ijodiy mashg'ulotlarni boshqarish, metodik faoliyatni amalda qo'llash.
3. Tahliliy tayyorgarlik - darsni tahlil qilish, xatolarni aniqlash, dars sifati va natijadorligini baholash.
4. Faoliyatga yo'naltirilgan tayyorgarlik - o'quv jarayonida real vaziyatlarni hal qilish, boshqaruv, kommunikatsiya va kreativlikni namoyon etish.
5. Integrativ tayyorgarlik - fanlararo aloqalarni o'rnatish, san'atshunoslik, pedagogika, psixologiya va texnologiyalarni uyg'unlashtirish [2; 12-b.].

Metodik tayyorgarlikning bosqichma-bosqich shakllanishi E.N. Sokolova, R.B. Yarmatov va boshqa olimlarning ilmiy asoslariga tayanib ishlab chiqilgan bo'lib, u nazariy, amaliy, tahliliy, harakat va faoliyat bosqichlarining o'zaro bog'liqligini aks ettiradi [6; 125-b.; 3; 25-b.].

1-rasm. Kasbiy-metodik tayyorgarlikni shakllantirish

Metodologik nuqtai nazardan, ushbu tadqiqotda quyidagi kasbiy-metodik tayyorgarligini shakllantirish yondashuvlar asos sifatida tanlandi: Tadqiqotchi olimlar E.N. Sokolova [6; 120-b.]. va R.B. Yarmatovlarning [3; 40-b.] ilmiy qarashlari, shuningdek, turli ta'lim muassasalarida olib borilgan ko'p yillik pedagogik tajribalar shuni ko'rsatadiki, bo'lajak tasviriy san'at o'qituvchilarida kasbiy-metodik tayyorgarlik izchil, bosqichma-bosqich shakllanadi. Mazkur jarayon o'zaro bog'liq bo'lgan bir necha tarkibiy qismlardan iborat bo'lib, ular nazariy, amaliy, tahliliy, harakatli va faoliyat bosqichlari orqali rivojlanib boradi.

Nazariy qism - maktabda tasviriy san'atni o'qitish metodikasi yuzasidan ilmiy-nazariy materiallarni chuqur o'rganishni nazarda tutadi. Bu bosqichda talaba pedagogik g'oyalar, ta'lim mazmuni, badiiy tasvirning didaktik asoslari bilan tanishadi. Nazariy

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

bilimlar keyinchalik dars ishlanmalari yaratish va o‘quv faoliyatini loyihalashda boshlang‘ich tayanch vazifasini bajaradi.

Amaliy qism - talabaning maktab dasturi asosida pedagogik rasm chizish, “master-klass”lar tashkil etish, turli tasvirlash materiallari bilan ishlash ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan. Bu jarayonda talaba rangtasvir, grafika, kompozitsiya, naturaga qarab chizish kabi mashg‘ulotlarning metodik yechimlarini amalda qo‘llashni o‘rganadi.

Tahliliy qism - bo‘lajak o‘qituvchilarni ta’lim jarayonini, darsliklar va ko‘rgazmali vositalarni tahlil qilish, o‘quv materialining dolzarbligini aniqlash, uning o‘quvchi yoshi va psixologik xususiyatlariga mosligini baholashga yo‘naltiradi. Talaba o‘z darsini va kursdoshlarining mashg‘ulotlarini tahlil qilgan holda sub’ektiv tajribani boyitadi, kamchiliklarni aniqlaydi va metodik tayyorgarligini takomillashtiradi.

Harakatli qism - metodik malakalarni amaliyotga joriy etish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda talaba sinfda psixologik muhit yaratish, o‘quvchilarni o‘quv faoliyatiga jalb etish, mavzuni sodda va tushunarli shaklda bayon qilish, savol-javoblar tashkil etish, o‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish kabi pedagogik harakatlarni o‘zlashtiradi. Shuningdek, u mustaqil ishlarni tashkil etish, darsni yakunlash va natijalarni umumlashtirish ko‘nikmalariga ega bo‘ladi.

Faoliyat qism - kasbiy-metodik kompetensiyalarning haqiqiy shakllanish darajasi bo‘lib, bunda talaba olingan bilim va ko‘nikmalarni pedagogik amaliyotda qo‘llaydi. Mazkur bosqichda u darslarni rejalashtiradi, ta’lim vazifalarini aniqlaydi, turli pedagodik vaziyatlarda mos qarorlar qabul qiladi. V.P. Simonov ta’kidlaganidek, bu jarayonda ta’lim tizimlarini boshqarish, pedagogik menejment, metodik ishlanmalarni tashkil etish muhim o‘rin tutadi [11; 23-b.]. Kreativ qism. Zamonaviy talablarga ko‘ra, bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchisining kreativligi uning kasbiy sifatlari bilan uzviy bog‘liq. Pol Torrens tomonidan ilgari surilgan kreativlikning ravonlik, moslashuvchanlik, o‘ziga xoslik va yaratuvchanlik kabi mezonlari san’at pedagogi uchun muhim kompetensiyalar hisoblanadi. Patti Drepeau ham kreativ fikrlash, amaliy kreativ faoliyatni tashkil etish, ijodiy ishlanmalar yaratish bo‘lajak o‘qituvchining professional o‘sishida keyingi bosqich sifatida e’tirof etadi. V.P. Simonovning [11; 76-b.] ta’kidlashicha, kreativlik innovatsiyalar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, o‘qituvchi tasviriy san’at yo‘nalishidagi yangi yondashuvlar, metodlar va janrlar haqida muntazam xabardor bo‘lishi lozim. Shaxsiy tajriba, “Men-kontseptsiyasi”, yangilikka intilish o‘qituvchining kreativ faoliyatini shakllantiruvchi asosiy omillardir.

Pedagogik faoliyatning o‘quv-pedagogik, tashkilotchilik, gnostik va kommunikativ turlari bo‘lajak o‘qituvchidan puxta metodik tayyorgarlikni talab qiladi. U mashg‘ulotlarni loyihalash, o‘quvchilar imkoniyatlarini hisobga olish, muloqotni to‘g‘ri tashkil etish, pedagogik vazifalarni hal qilish, o‘z faoliyatini tahlil qilish orqali o‘z kasbiy mahoratini izchil rivojlantiradi.

Shu tariqa, adabiyotlar tahlili kasbiy-metodik tayyorgarlikni takomillashtirishning nazariy-metodologik asoslari yetarli darajada ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, zamonaviy san’at ta’limi kontekstida uning konseptual modelini yangicha metodik yondashuvlar asosida qayta ko‘rib chiqish dolzarbligini ko‘rsatadi. Zamonaviy tasviriy san’at ta’limida

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

kasbiy-metodik tayyorgarlikni takomillashtirish masalasi bo‘lajak o‘qituvchilarning professional shakllanishi, ta’lim jarayonida metodik faoliyatni to‘g‘ri amalga oshirishi va o‘quvchilarning badiiy-ijodiy rivojlanishini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, metodik tayyorlovning samaradorligi ko‘p jihatdan pedagogik shart-sharoitlarning to‘g‘ri tashkil etilishi, ta’lim mazmunining modernizatsiyasi hamda o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy sifatlari bilan bog‘liq [8; 40-b.]. O‘quv jarayonining mazmuni jamiyat taraqqiyoti bilan uyg‘un holda shakllanishi lozimligi A.E. Baxmutskiy tomonidan alohida ta’kidlangan bo‘lib, bu tasviriy san’atni o‘qitish jarayonida ham mazmunning zamonaviy san’at talablari asosida yangilanib borishini talab qiladi [5]. Shuningdek, A.V. Xutorskoy ta’lim natijalariga yo‘naltirilgan kompetensiyaviy yondashuvni metodik tayyorlovning asosiy tamoyillaridan biri sifatida ko‘rsatadi [10; 67-b.]. Bu yondashuv bo‘lajak san’at o‘qituvchisining bilim, ko‘nikma va malakalarining real pedagogik faoliyatda qo‘llanishini baholashga imkon beradi. M.V. Grabning individual yondashuvga asoslangan qarashlari tasviriy san’at ta’limida alohida ahamiyatga ega bo‘lib, talabaning psixologik, ijodiy va qobiliyaviy xususiyatlarini hisobga olish metodik tayyorlov sifatiga bevosita ta’sir qiladi [4; 14-b.]. E.N. Sokolova ham metodik tayyorlov jarayonini tizim sifatida ko‘rib, unda nazariy, amaliy, tahliliy va innovatsion komponentlarning o‘zaro bog‘liqligini ta’kidlaydi [6; 125-b.]. Maqoladagi tahlillar asosida kasbiy-metodik tayyorlovni shakllantirishning olti bosqichli modeli ishlab chiqilgan bo‘lib, u metodik tayyorlov jarayonining izchilligini va bosqichma-bosqich chuqurlashuvini ta’minlaydi:

Birinchi bosqich - birinchi navbatda, bo‘lajak o‘qituvchilar tomonidan o‘qitiladigan fan orqali maktab o‘quvchilarining bidimlarini shakllantirish zarurligini tushunishga hissa qo‘shadigan ta’lim-tarbiya jarayoni mazmunining maqsadli yo‘nalishlarini aniqlash; metodologik, san’atshunoslik, psixologiya va pedagogika fanlari yutuqlarini hisobga olib, fan mazmunining kontseptual mazmuni anglash. Loyihalashning ikkinchi bosqichi - bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligi mazmunini aniqlash bilan bog‘liq. U estetik, badiiy, axloqiy, ekologik, vatanparvarlik tarbiya sohasidagi bilim va ko‘nikmalarni o‘z ichiga oladi. Tadqiqot natijasida olingan ma’lumotlarga qaraganda: 1) maxsus fanlar - chizmatasvir, rangtasvir, kompozitsiya, haykaltaroshlik, plastik anatomiya, rangshunoslik, perspektiva, san’at tarixi, tasviriy san’atni o‘qitish nazariyasi va metodikasi; 2) ijtimoiy va gumanitar fanlar tsiklining fanlari - Jahon va O‘zbekiston tarixi; O‘zbekistonning eng yangi tarixi; madaniyatshunoslik; dinshunoslik; 3) tabiatshunoslik fanlari tsiklining o‘quv predmetlari -ekologiya va energiyani tejash asoslari; 4) umumiy kasbiy fanlar tsiklining o‘quv predmetlari - pedagogika; psixologiya; nutq madaniyati - ular maktab o‘quvchilarining ma’naviy madaniyatini shakllantirish uchun metodik tayyorgarlikning zaruriy shartidir.

Uchinchi bosqich umumiy kasbiy, gumanitar, maxsus va metodik tsikllarning o‘quv fanlari o‘rtasida integratsiya va fanlararo aloqalarni o‘rnatishni o‘z ichiga oladi. Bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining bilimlari, ko‘nikmalari va malakalari integratsiyasi quyidagi yo‘nalishlarda amalga oshiriladi: predmetli (tasviriy san’at mutahassisligi fanlari); psixologik-pedagogik; xususiy-metodik; texnologik va metodik integratsiya. Bu bo‘lajak

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

o‘qituvchilar uchun ta’limiy dunyoqarashini yaxlit kartinasini shakllantiradi, “tabiat - jamiyat - inson” tizimida sodir bo‘layotgan jarayonlarni izohlaydi, zamonaviy sharoitda maktab o‘quvchilarini estetik, badiiy, axloqiy, ekologik, vatanparvarlik, mafkuraviy tarbiyalashga kompleks yondashuvning dolzarbligini tushungan holda.

To‘rtinchi bosqich - bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarini metodik faoliyatga kiritish orqali maktab o‘quvchilarining ma’naviy madaniyatini shakllantirishda metodik kompetentsiyasini shakllantirishga qaratilgan metodik vazifalarni nazariy asoslash va ishlab chiqishni o‘z ichiga oladi.

Beshinchi bosqich talabalarni maktab o‘quvchilarining ma’naviy madaniyatini shakllantirishga tayyorlashning metodik modeli vositalarini aniqlash bilan bog‘liq. Bunga quyidagilar kiradi: 1) estetikani naturada, ya’ni tabiat qo‘yinida idrok etish; 2) tasviriy san’at asarlarida badiiy obrazni idrok etish; 3) amaliy tasviriy faoliyat (xalq ijodiyoti asarlariga illustratsiyalar bajarish). Metodik modelni loyihalashning oltinchi bosqichi tanlangan qiymat-maqsadli ko‘rsatmalar va o‘quv jarayonining refleksiya bilan belgilanadigan (birinchi bosqichda bo‘lgani kabi) amalga oshirilgan ishlarni aks ettirish bilan bog‘liq. Yuqoridagi bosqichlar tizimi bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchisi kompetensiyalarini shakllantirishda yaxlit yondashuvni ta’minlaydi. Kompetensiyalar tarkibiga shaxsiy, kommunikativ, metodik, amaliy-badiiy va kreativ kompetensiyalar kiradi.

Pol Torrens tomonidan ko‘rsatilgan kreativlikning to‘rtta komponenti - ravonlik, moslashuvchanlik, o‘ziga xoslik va yaratuvchanlik - tasviriy san’at o‘qituvchisining kasbiy faoliyatida muhim ijodiy ko‘nikmalar sifatida namoyon bo‘ladi. Bu komponentlar bo‘lajak pedagogni san’atning zamonaviy yo‘nalishlari, yangi texnologiyalar va innovatsion metodlar bilan ishlashga tayyorlaydi. Shuningdek, Patti Drepeau yaratgan modelda kreativlikni rivojlantirishning to‘rtta yo‘li - kreativ fikrlash, kreativ faoliyat jarayonlari, amaliy kreativ harakatlar va kreativ mahsulotlardan foydalanish tasviriy san’at ta’limi uchun to‘liq mos keladi. Bu yondashuv bo‘lajak o‘qituvchi uchun innovatorlik faoliyatiga kirish imkonini beradi. Shu tariqa, metodik tayyorlovning olti bosqichli modeli, kreativlik nazariyalari va kompetensiyaviy yondashuvlarning uyg‘unlashuvi bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchisida kasbiy-metodik tayyorgarlikning konseptual poydevorini yaratadi. Bu model zamonaviy ta’lim talablariga mos ravishda pedagogning nazariy bilimlarini mustahkamlash, amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirish, kreativ tafakkurini shakllantirish va metodik faoliyatini yanada takomillashtirish imkonini beradi. Tadqiqot natijalari zamonaviy tasviriy san’at ta’limida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirishga oid qator muhim ilmiy-nazariy va amaliy xulosalarni aniqlashga imkon berdi. Avvalo, kasbiy-metodik tayyorgarlikning konseptual asoslari belgilanib, ta’lim mazmuni jamiyat taraqqiyoti va zamonaviy talablar bilan bog‘liq holda uzluksiz ravishda yangilanib borishi lozimligi ko‘rsatildi. Bu A.E. Baxmutskiy ta’lim mazmunining dinamik o‘zgarishi haqidagi qarashlari bilan uyg‘undir [5]. Shu bilan birga, R.X. Djurayev, N.A. Muslimov, Z.K. Ismailova va U.Sh. Begimqulov tadqiqotlariga tayangan holda metodik integratsiya, fanlararo bog‘liqlik, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv va ijodiy tafakkurni rivojlantirish zamonaviy metodik tayyorgarlikda yetakchi yo‘nalishlar ekani aniqlandi [8; 42-b.].

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Tadqiqot doirasida bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligining nazariy, amaliy, tahliliy, harakat, faoliyat va refleksiv bosqichlardan iborat olti bosqichli modeli ishlab chiqildi. U Ye.N. Sokolova, R.B. Yarmatov va R. Hasanov ishlariga asoslanib, metodik tayyorgarlikning yaxlit, tartibli va bosqichma-bosqich rivojlanishini ta’minlaydi [6; 125-b.; 3; 25-b.; 7]. Shuningdek, Pol Torrens kreativlik modelining to‘rt komponenti – ravonlik, moslashuvchanlik, o‘ziga xoslik va yaratuvchanlik – san’at o‘qituvchisining innovatsion fikrlashi va ijodiy samaradorligini oshirishda muhim omil sifatida baholandi. Zamonaviy ta’lim sharoitida axborot texnologiyalari, raqamli grafika, STEAM kontekstlari, vizual savodxonlik va loyihalash texnologiyalarini ta’limga joriy etish metodik tayyorgarlik samaradorligini oshirishini ko‘rsatdi. Bu A.V. Xutorskoy ta’lim mazmunini natijalarga yo‘naltirish haqidagi tamoyillari bilan ma’nan bog‘liqdir [10; 67-b.]. Shu bilan birga, metodik tayyorlov bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy shaxsini shakllantirishda muhim rol o‘ynashi, kommunikativ, tashkiliy, gnostik va menejerlik kompetensiyalarining shakllanishiga xizmat qilishi ma’lum bo‘ldi. Bu jihatlar Simonovning pedagogik menejment haqidagi qarashlari bilan asoslanadi [11]. Tadqiqot M.V. Grabning individual yondashuv haqidagi fikrlariga tayangan holda, talabalarning psixik xususiyatlari, qiziqishlari va ijodiy imkoniyatlarini hisobga olgan metodik tayyorlovning samarasi ancha yuqori bo‘lishini ham ko‘rsatdi [4; 14-b.]. Shu bilan birga, amaliyot jarayonining uzluksiz emasligi, refleksiv mexanizmlarning yetishmasligi va zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash ko‘nikmalarining yetarli darajada shakllanmagani kabi cheklovlar mavjud ekani aniqlandi. Bunday kamchiliklarni bartaraf etish uchun metodik qo‘llanmalarni takomillashtirish, integratsion yondashuvlarni kengaytirish va innovatsion metodlarni joriy etish zarurligi qayd etildi. Umuman, taklif etilgan model o‘qituvchining ijodiy salohiyatini ro‘yoniga chiqarish, metodik mustaqillikni oshirish, amaliy mashg‘ulotlar effektivligini ta’minlash, talabalarda tahliliy va refleksiv fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirish, raqamli hamda an’anaviy texnikalarni uyg‘un qo‘llash imkoniyatlarini kengaytirish bilan ahamiyatlidir. Shu bilan birga, kasbiy-metodik tayyorgarlikni yanada rivojlantirish ta’lim mazmunini innovatsion asosda yangilash, metodik faoliyatni diagnostika va monitoring orqali baholash, ustoz-shogird tizimini rivojlantirish, amaliyot jarayonini modul asosida tashkil etish va kreativ kompetensiyalarni baholash mezonlarini ishlab chiqishga bog‘liq ekani aniqlandi.

Ushbu tadqiqot zamonaviy tasviriy san’at ta’limida bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy-metodik tayyorgarligini takomillashtirishning ilmiy-nazariy va amaliy jihatlarini chuqur tahlil qilish imkonini berdi. Olingan natijalar asosida quyidagi xulosalar shakllantirildi: Tadqiqot natijalari kasbiy-metodik tayyorgarlikning konseptual asoslarini aniqlashga imkon berdi. Tasviriy san’at ta’limida o‘qituvchining kasbiy-metodik tayyorgarligi nazariy bilimlar, amaliy ko‘nikmalar, pedagogik kompetensiyalar, kreativ faoliyat va refleksiv yondashuvlarni qamrab olgan yaxlit pedagogik tizim ekanligi ilmiy jihatdan asoslandi. Bo‘lajak o‘qituvchilar tayyorgarligining olti bosqichli modeli (nazariy, amaliy, tahliliy, harakat, faoliyat va refleksiv) zamonaviy pedagogik talablarga to‘la mos kelishi hamda kasbiy kompetensiyalarni bosqichma-bosqich shakllantirishda muhim ahamiyatga egaligi isbotlandi. Shuningdek, ta’lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuv

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ustuvor ekani, xususan kommunikativ, ijodiy, badiiy-amaliy, metodik, tashkiliy va shaxsiy kompetensiyalarning rivojlanishi zamonaviy kasbiy tayyorgarlikning asosiy mezoni sifatida namoyon bo‘lishi aniqlandi.Tadqiqotda kreativlikning o‘qituvchi shaxsidagi o‘rni alohida ko‘rsatilib, Pol Torrensning kreativlik komponentlari — ravonlik, moslashuvchanlik, o‘ziga xoslik va yaratuvchanlik - bo‘lajak pedagoglarda badiiy-ijodiy fikrlash va innovatsion yondashuvlarni qo‘llash qobiliyatini shakllantirishda muhim omil ekanligi isbotlandi. Metodik tayyorlovni takomillashtiruvchi zamonaviy pedagogik yo‘nalishlar sifatida raqamli texnologiyalar, STEAM yondashuvlari, vizual savodxonlik, integratsion yondashuvlar va amaliy mashg‘ulotlarni modellashtirilgan tarzda tashkil etish orqali metodik mahoratni samarali oshirish imkoniyatlari aniqlandi.

Shu bilan birga, ta’lim jarayonida individual yondashuvning muhim o‘rni tasdiqlandi. Talabalarning individual xususiyatlari, qiziqishlari, badiiy qobiliyatlari, psixologik imkoniyatlari va ijodiy salohiyatini hisobga olish metodik tayyorgarlik samaradorligini sezilarli darajada oshirishi aniqlandi. Tadqiqot doirasida taklif etilgan mexanizmlar - metodik diagnostika, refleksiv tahlil, ustoz-shogird tizimi, amaliyot darslarini modellashtirish va raqamli platformalardan foydalanish bo‘lajak tasviriy san’at o‘qituvchilarining kasbiy shakllanishini jadallashtiruvchi amaliy vositalar sifatida baholandi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontseptsiyasini. https://lex.uz/docs/4545884.
2. Abdirasilov S., Nurtaev O‘. Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida tasviriy san’atni o‘qitish texnologiyasi. Metodik qo‘llanma. - T.: TDPU, 2021. - 110 b.
3. Yarmatov R.B. Bo‘lajak o‘qituvchi shaxsini tarbiyalash va rivojlantirish. -T.: Fan va texnologiya. 2009. -128 b.
4. Граб М. В. Индивидуальный подход в обучении студентов вузов изобразительному искусству // Вестник магистратуры. 2015. №11-3 (50). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/individualnyy-podhod-v-obuchenii-studentov-vuzov-izobrazitelnomu-iskusstvu (дата обращения: 14.12.2025).
5. Бахмутский, А.Е. Мониторинг школьного образования: проблемы и решения. - СПб.: КАРО, 2007. - 176 с. https://www.labirint.ru/books/334279/
6. Соколова Е.Н. Совершенствование методической подготовки будущего художника-педагога в вузе // Известия РГПУ им. А. И. Герцена. 2011. №129. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/sovershenstvovanie-metodicheskoy-podgotovki-buduschego-hudozhnika-pedagoga-v-vuze (дата обращения: 14.12.2025).
7. Hasanov R. Maktabda tasviriy san'atni o‘qitish metodikasi. - T.: Fan, 2004. - 250 b.
8. Хайров Р. (2025). Совершенствование профессиональной подготовки студентов изобразительного искусства через акварельную живопись. Предпринимательства и педагогика, 4 (2), 126-136. https://inlibrary.uz/index.php/entrepreneurship-pedagogy/article/view/81026

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

9. Khayrov, R.Z.U. 2025. The Role of Drawing and Painting in the Training of Future Teachers of Fine Arts. International Journal of Formal Education. 4, 7 (Jul. 2025), 41-48. https://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/5420
10. Хуторской А.В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций. Инновации в общеобразовательной школе. Методы обучения // Сб. научных трудов / под ред. А. В. Хуторского. - 2006. - С.67-69. https://www.khutorskoy.ru/books/bibliography.htm
11. Симонов В.П. Педагогический менежмент: Ноу-хау в образовании. Учебное пособие. –М.: Высшее образование, 2006, -357 с.
https://unilibrary.uz/literature/133118

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA TASVIRIY FAOLIYAT KO‘NIKMALARINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

**Ziyayeva Umida To`raxodjayevna,** Nizomiy nomidagi O`zbekiston milliy pedagogika universiteti “Maktabgacha va boshlang`ich ta’lim” fakulteti Maktabgacha ta’lim nazariyasi va metodikasi kafedrasi o`qituvchisi, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirish, bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanib, maktabgacha yosh davrida bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, estetik didini shakllantirish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini hosil qilish, tasviriy faoliyatga o‘rgatish usullari va metodlarini to‘g‘ri tanlash bolalarning tasavvuri, mayda qo‘l motorikasi, kuzatuvchanligi hamda estetik idrokini rivojlantirish, zamonaviy ta’lim talablariga mos ravishda innovatsion metodlardan foydalanish, o‘yin texnologiyalari orqali tasviriy faoliyatni tashkil etish bolalarda o‘qishga bo‘lgan qiziqishni oshirishi va ijodiy faollikni kuchaytirish bo‘yicha metodik tavsiyalar yoritiladi

MAQSAD: maktabgacha ta’lim tashkilotida tasviriy faoliyatga o‘rgatishning samarali usullari va metodlarini o‘rganish hamda ularni ta’lim jarayonida qo‘llash orqali bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, estetik didini shakllantirish, tasavvur va fikrlash faoliyatini boyitishdan iborat. Shuningdek, bolalarda turli tasviriy materiallar bilan ishlash ko‘nikmalarini hosil qilish, mayda qo‘l motorikasini rivojlantirish va mustaqil ijodiy faoliyatga bo‘lgan qiziqishni oshirish mazkur mavzuning asosiy maqsadini tashkil etadi.

MATERIALLAR VA METODLAR: maqolada maktabgacha ta’lim tashkilotida tasviriy faoliyatga o‘rgatish usullari va metodlarini to‘g‘ri tanlash bolalarning tasavvuri, mayda qo‘l motorikasi, kuzatuvchanligi hamda estetik idrokini rivojlantirishga, zamonaviy ta’lim talablariga mos ravishda innovatsion metodlardan foydalanish, o‘yin texnologiyalari orqali tasviriy faoliyatni tashkil etish bolalarda o‘qishga bo‘lgan qiziqishni oshirishga va ijodiy faollikni kuchaytirishga xizmat qiluvchi materiallardan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari tasviriy faoliyatning turli ko’rinishlarida o’rgatish usullari, turli vositalar yordamida kompozitsiyaga o’rgatish vazifasini rasmda illyustratsiyalarga qarab tushuntirilishi, mashg’ulotda alohida metod va usullar ko’rgazmali va og’zaki, ko’rgazmalilik bolalar tasviriy faoliyatining moddiy hissiy asosini yangilaydi, so’z esa to’g’ri tasavvurni, tahlilni, idrok qilinganlarni va tasvirlayotganlarini umumlashtirishni shakllanishiga yordam berishini ko‘rsatdi.

XULOSA: maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tasviriy faoliyat bolalar ijodkorligini rivojlantirishning muhim qismi bo’lib, bu jarayon ularning badiiy didini shakllantirish, ko’rish xotirasini rivojlantirish va ijodiy tasavvurlarini boyitishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: tasviriy faoliyat, estetik did, motivatsiya va rag’batlantirish, ijodkorlik.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ НАВЫКОВ ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ У ДОШКОЛЬНИКОВ

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Зияева Умида Тураходжаевна, преподаватель кафедры теории и методики дошкольного образования факультета “дошкольное и начальное образование” национального педагогического университета имени Низами, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье отмечается, что сегодня совершенствование системы дошкольного образования, обеспечение всестороннего развития детей является одним из приоритетных направлений государственной политики, направленной на развитие творческих способностей детей дошкольного возраста, формирование эстетического вкуса и навыков самостоятельного мышления, правильный выбор методов и приемов обучения изобразительной деятельности, развитие воображения, мелкой моторики рук, наблюдательности и эстетического восприятия детей, развитие современной эстетической культуры. освещены методические рекомендации по применению инновационных методов, организации изобразительной деятельности с помощью игровых технологий, повышению интереса детей к чтению, усилению творческой активности в соответствии с образовательными требованиями

ЦЕЛЬ: заключается в развитии творческих способностей детей, формировании эстетического вкуса, обогащении воображения и мыслительной деятельности путем изучения эффективных методов и приемов обучения изобразительной деятельности в дошкольной образовательной организации и их применения в образовательном процессе. Также основной целью данной темы является формирование у детей навыков работы с различными изобразительными материалами, развитие мелкой моторики рук и повышение интереса к самостоятельной творческой деятельности

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в статье Правильный выбор методов и приемов обучения изобразительной деятельности в дошкольной образовательной организации использованы материалы, способствующие развитию воображения, мелкой моторики рук, наблюдательности и эстетического восприятия детей, применению инновационных методов в соответствии с современными образовательными требованиями, организации изобразительной деятельности через игровые технологии, способствующие повышению интереса детей к чтению и усилению творческой активности.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что методы обучения в различных видах изобразительной деятельности, с помощью различных средств объясняется задача обучения композиции в картинке по иллюстрациям, отдельные приемы и приемы в обучении наглядно-словесные, наглядность обновляет материальную эмоциональную основу изобразительной деятельности детей, а слово способствует формированию правильного воображения, анализа, обобщения воспринимаемого и описываемого.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: изобразительная деятельность в дошкольных образовательных организациях является важной частью развития творчества

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

детей, этот процесс служит формированию их художественного вкуса, развитию зрительной памяти, обогащению творческого воображения.

Ключевые слова: изобразительная деятельность, эстетический вкус, мотивация и стимулирование, творчество

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR THE FORMATION OF VISUAL ACTIVITY SKILLS IN PRESCHOOL CHILDREN

Ziyayeva Umida Turakhodjayevna, teacher of the Department of theory and methodology of preschool education of the Faculty of "preschool and primary education" of the National Pedagogical University of Uzbekistan named after Nizami, Tashkent, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the article highlights one of the priorities of the state policy to improve the preschool education system today, ensure comprehensive development of children, develop creative abilities of children in the preschool age period, form aesthetic taste and form independent thinking skills, correctly select methods and techniques for teaching visual activity development of children's imagination, small hand motor skills, observation and aesthetic perception, use innovative methods in

AIM: it consists in the development of children's creative abilities, the formation of aesthetic taste, the enrichment of imagination and thinking activities through the study of effective methods and methods of teaching visual activities in preschool educational organization and their application in the educational process. Also, the formation of skills for working with various pictorial materials in children, the development of small hand motor skills and the increase in interest in independent creative activities form the main goal of this topic.

MATERIALS AND METHODS: in the article, the correct choice of methods and techniques for teaching visual activity in a preschool educational organization was used materials that serve to develop children's imagination, fine-hand motor skills, observability and aesthetic perception, use innovative methods in accordance with modern educational requirements, Organization of visual activity through game technologies, increase interest in reading in children and increase creative activity.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the study showed that teaching methods in different manifestations of visual activity, explaining the task of teaching composition by means of various means according to illustrations in painting, separate methods and methods in training refresh the material emotional basis of visual and verbal, visual children's visual activity, while the word helps to form the correct imagination, analysis, generalization of

CONCLUSION: in preschool educational organizations, visual activity is an important part of the development of children's creativity, a process that serves to form their artistic taste, develop visual memory and enrich their creative imagination.

Keywords: visual activity, aesthetic taste, motivation and motivation, creativity

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tizimini takomillashtirish, bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktabgacha yosh davrida bolalarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, estetik didini shakllantirish va mustaqil fikrlash ko‘nikmalarini hosil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu jarayonda tasviriy faoliyat bolalarning ruhiy, aqliy va jismoniy rivojiga bevosita ta’sir ko‘rsatuvchi samarali vositalardan biri sanaladi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotida tasviriy faoliyatga o‘rgatish usullari va metodlarini to‘g‘ri tanlash bolalarning tasavvuri, mayda qo‘l motorikasi, kuzatuvchanligi hamda estetik idrokini rivojlantirishga xizmat qiladi. Zamonaviy ta’lim talablariga mos ravishda innovatsion metodlardan foydalanish, o‘yin texnologiyalari orqali tasviriy faoliyatni tashkil etish bolalarda o‘qishga bo‘lgan qiziqishni oshiradi va ijodiy faollikni kuchaytiradi.

Shuningdek, bugungi kunda bolalarda gadjetlarga qaramlik kuchayib borayotgan bir paytda, tasviriy faoliyat orqali ularni real faoliyatga jalb etish, qo‘l mehnati va ijodiy mashg‘ulotlar bilan shug‘ullanishga o‘rgatish dolzarb masalalardan biridir. Shu sababli maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tasviriy faoliyatga o‘rgatishning samarali usullari va metodlarini chuqur o‘rganish, amaliyotga joriy etish hamda pedagoglar faoliyatida keng qo‘llash bugungi kun talabi hisoblanadi.

Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida tasviriy faoliyat bolalar ijodkorligini rivojlantirishning muhim qismi bo’lib, bu jarayon ularning badiiy didini shakllantirish, ko’rish xotirasini rivojlantirish va ijodiy tasavvurlarini boyitishga xizmat qiladi. Maktabgacha ta’lim tashkiloti uchun o’ziga xos bo’lgan asosiy guruxni o’yin usullari tashkil etadi va bu o’yinlardan turli metodlar ichida foydalanish mumkin. Bolalarni tasvirlashning muhim usullariga, turli tasvirlash materiallardan foydalanish yo’llariga o’rgatish zarur.

Tasviriy faoliyatni o’rgatish metodlari va usullari quyidagi yo’nalishlarda amalga oshiriladi:

1. Amaliy mashg’ulotlar orqali o’rgatish: Bu usulda bolalarga rasm chizish, loydan va xamirdan shakllar yasash, qurish-yasash faoliyatlari o’rgatiladi. Bolalarga predmetlarni naturaga asoslangan holda chizish o’rgatiladi, bu esa ularda kuzatuvchanlik va detallarni e’tiborga olish ko’nikmasini rivojlantiradi. Mashg’ulotlarni murakkablik darajasiga qarab bosqichma-bosqich tashkil etish muhimdir. Masalan, kichik guruhda mashg’ulotlar 5-7 daqiqa davom etib, katta guruhlarda 30-35 daqiqagacha yetkaziladi.

2. Estetik didni shakllantirish: Mashg’ulotlarda bolalarni badiiy asarlar bilan tanishtirish, tabiatdagi go’zalliklarni tushuntirish orqali ularning estetik sezgilarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratiladi. Bunday faoliyat bolalarning atrof-muhitni san’at asari sifatida qabul qilishiga yordam beradi.

3. Motivatsiya va rag’batlantirish usullari: Mashg’ulot davomida bolalarning ijodkorlik faoliyatini ijobiy baholab, “Barakalla”, “Juda yaxshi chizding” kabi so’zlar orqali rag’batlantirish ularning o’z ishtiyoqini oshiradi va o’rganish jarayoniga mas’uliyat bilan yondashuvni shakllantiradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

4. Materiallar bilan ishlash: Bolalarga plastilin, loy va boshqa qo'l mehnati vositalarini ishlatish o'rgatiladi. Masalan, loyni ishlatishda uni tayyorlash usullari, quritish va bo'yash texnologiyalari bolalarga tushuntiriladi. Bu usullar bolalarning qo'l motorikasini va mantiqiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega.

5. Ijodkorlikni rivojlantirish: Bolalar o'z tasavvurlariga ko'ra turli shakllar yaratishi uchun ularga imkoniyat beriladi. Masalan, "Kamalak chizish" mashg'ulotida ularga o'z tasavvurlarini chizmaga tushirish erkinligi beriladi, bu esa ularning ijodiy fikrlash qobiliyatini oshiradi.

Bolalarni tasvirlashning muhim usullariga, turli tasvirlash materiallardan foydalanish yo'llariga o'rgatish zarur.

Ko'rgazmali metod va o'rgatish usullari. Kuzatish metodi tasviriy faoliyatga o'rgatish tizimining umumiy asosini tashkil qiladi. Chunki u atrof-muhitni o'rganishda, bilish, hamda uni aks ettirishda muxim omil sifatida xizmat qiladi. Bolalarda qanchalik kuzatish, atrof-olam ko'rinishi bilan aloqa o'rnatish, umumiylik va yakkalikni ajratish malakasi rivojlangan bo'lsa, shuncha bolalar ijodiy qobiliyatining rivojlanishi bog'lik bo'ladi. Lekin kuzatishning o'zi ko'rganni tasvirlab berishga to'la imkon bermaydi. Bolalarni tasvirlashning muhim usullariga, turli tasvirlash materiallardan foydalanish yo'llariga o'rgatish zarur. Ko'rgazmali metod va o'rgatish usullariga naturadan, rasm reproduksiyalaridan, namunadan, boshqa ko'rgazmali qo'llanmalardan foydalanish, alohida predmetlarni ko'rib chiqish, tarbiyachi tamonidan tasvirlash usullarini ko'rsatib berish, bolalarning bajargan ishlarini mashg'ulot yakunida ko'rsatish, ularni baholash kiradi.

Naturadan foydalanish. Tasviriy san'atda naturadan foydalanish deganda, kuzatish asosida predmet yoki ko'rinishni tasvirlash tushuniladi. Naturadan foydalanib ishlanganda chizayotgan kishining ko'ziga nisbatan naturaning qay holatda turganini hisobga olgan holda ma'lum bir nuqtai nazardan turib, predmet ko'rinishi tasvirlanadi. Bu naturadan olib tasvirlash xususiyati mashg'ulot mobaynida o'zgacha idrokning rivojlanishiga ko'mak beradi. Bunda asosiysi tomashabinning idroki bo'lib, tekislikda tasvirlangan predmet (rasm, applikatsiya) faqat bir tamondan idrok qilinadi; loydan buyum yasaganda va qurish-yasashda bolalarda naturani o'girib qurish, hamda hajm-shaklni turli xil burilishda tahlil qilish imkoni bo'lishi kerak.

Mashg'ulotda predmetlarni ko'rib chiqish. Kichik va o'rta guruxlarda ko'pincha mashg'ulot boshida alohida predmetlar ko'rsatiladi. Bolalar diqqatini topshiriqqa qaratish va tasavvurlarini jonlantirish maqsadida bolalarga koptok, lenta (tasma), belkurak va shu kabilar ko'rsatiladi. Mashg'ulotning qolgan vaqti mobaynida esa, bolalar o'z tasavvurlari asosida chizadilar. Ular rasmlarini ko'rgan predmetlariga nisbatan taqqoslay olmaydilar va predmetlarni idrok qilishlariga qaytib murojat qilmaydilar. Katta guruxda ham predmetlarni ko'rib chiqish uchun imkon bo'ladi.

Namunadan foydalanish. Namunadan foydalanish ko'proq o'rgatish usuliga taalluqlidir. Bolalarning umumiy estetik didlarini oshirish uchun chiroyli predmetlarni tomosha qildirish kerak. Masalan: gilamlar, vazalar, kashtachilik va hokazo. Dekorativ rasm chizish mashg'ulotlarida bolalar ko'rgan predmetlarini aks ettirib, ulardagi

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

naqshlarni qayta chizibgina qolmay, balki mustaqil ravishda naqshlarni aks ettirib, yorqin rang va shakllarni moslashtirib chizishni ham o'rganadilar. Shuning uchun boshlang'ich bosqichda bolalar namunadan naqsh elementlarini chizib oladilar, keyinchalik elementlarni o'rnini va rangini o'zgartirib boradilar. Bolalar ma'lum bir malakaga ega bo'lganlaridan keyin, bir necha xil namunalarni bolalar ihtiyoriga ko'rsatish mumkin. Ba'zi mashg'ulotlarda tarbiyachi namunani qo'yadi va bolalar ko'rib chiqib, tanishib, tarbiyachining ko'rsatmasisiz mustaqil ravishda ishlaydilar. Predmetli rasm chizish yoki buyum yasashda namuna ko'chirib olish uchun emas, balki tasvirlanayotgan predmet haqidagi tasavvurni aniqlash uchun qo'yiladi.

Rasmlardan foydalanish. Rasmlar asosan bolalarning atrof-muxit haqidagi tasavvurlarini aniqlash uchun va tasviriy usullarini, vositalarini tushuntirish uchun xizmat qiladi. Pedagog va psixologlarning tashviqotlari shuni ko'rsatadiki, 2 yoshdagi bolalar rasmni predmet tasviri sifatida tushunib yetadilar. Lekin rasmdagi qahramonlarning o'rtasidagi bog'liqlikni, ya'ni harakatlarni tushunish kechroq, 4-5 yoshlarda yuzaga keladi.

Tarbiyachi tomonidan ishlash usulini ko'rsatib berish. Maktabgacha ta'lim muassasida ta'lim jarayonida bolalar o'rganishi kerak bo'lgan tasvirlash ko'nikma va malakalarni o'lchamini aniqlab beradi. Keng bo'lmagan doiradagi malakalarni o'lchamini aniqlab beradi. Keng bo'lmagan doiradagi malakaga ega bo'lgan bola turli xil predmetlarni tasvirlay oladi.

Bolalar ishlarini tahlil qilish. Bolalar o'zlari bajargan yoki do'stlari bajargan ishni mustaqil ravishda tahlil qilib, baho berishlari 5 yoshga borib to'la shakllanadi. Kichik guruxdagi bolalar o'z harakatlarini va ularning natijalarini nazorat qila olmaydilar, shuning uchun ular o'z ishlarini bajarayotgan vaqtda mamnun bo'lgan bo'lsalar, ularning natijasidan ham mamnun bo'lishi uchun tarbiyachidan maqtov eshitishni kutadilar. Kichik guruxda tarbiyachi bolalarning ishlarini baholayotganda tahlil qilmaydi, balki 4-5 yaxshi bajarilgan ishlarni bolalarga ko'rsatadi. Shu bilan birga qolgan bolalar ishlarini ham maqtaydi chunki maqtov bolalarning ushbu mashg'ulotga nisbatan qiziqishini saqlab qolishga yordam beradi. Rasmlarni ko'rsatishning maqsadi esa, bolalarning o'z ishlarini natijasiga jalb qilishdir. O'rta va katta guruxlarda tarbiyachi bolalarning ishlarini ko'rsatadi va kamchiliklarini aytib o'tadi. Bolalar kamchiliklarini qanchalik ko'ra bilsalar, shunchalik keyingi rasmlarini ongli ravishda chizib boradilar. Mashg'ulot yakunida tarbiyachi bolalar ishlaridan birini olib, ijobiy tamonlarini ko'rsatadi.

Og'zaki metod va o'rgatish usullari. Tasviriy faoliyat mashg'ulotdagi doimo tarbiyachining bolalar bilan suhbatidan boshlanadi. Suhbatning maqsadi bolalar xotirasidagi avvalgi idrok qilingan obrazlarni qayta esga olish va mashg'ulotga bo'lgan qiziqishini uyg'otishdir. Bolalar o'z tasavvvurlari asosida ijod qiladigan mashg'ulotlarda suhbatning o'rni kattadir.

Suhbat qisqa, mazmunli va his-xayajonli bo'lishi kerak. Tarbiyachi asosiy diqqatini mashg'ulotda qilinadigan ishga qaratadi. Bolalarning mavzu bo'yicha yoki yangi tasvirlash usullari xaqidagi tasavvurlarini aniqlab olishdan avval, suhbat mobaynida yoki, suhbatdan keyin tarbiyachi kerakli predmet yoki rasmni ko'rsatadi. Topshiriqni boshlashdan avval esa, ish usulini bolalarga ko'rsatadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Suhbat o'rgatish metodi sifatida 4- 7 yoshli bolalar bilan ishlashda asosiy rol o'ynaydi. Kichik guruxlarda suhbat bolalar tasvirlashlari kerak bo'lgan predmetni eslatish uchun yoki yangi ish usulini o'rgatish uchun kerak bo'ladi. Bunday hollarda suhbat tasvirlashning maqsadini va vazifalarini bolalarga yaxshiroq tushuntirish uchun xizmat qiladi. Bolalarning tasavvurlari va hissiyotlari tez jonlanib, ijodiy kayfiyatlari tez yo'qolib qolmasligi uchun suhbat metod sifatida ham, usul sifatida ham qisqa va 3-5 minutdan oshmasligi kerak. Yaxshi uyushtirilgan suhbat mashg'ulotda maqsadga yaxshi erishish uchun qulay sharoit yaratadi.

Badiiy adabiyotning obrazlaridan foydalanish. Badiiy obrazni o'ziga mujassamlashtirgan nutq o'ziga yarasha ko'rgazmalikka egadir. Masalan: She'r, xikoya, topishmoq va hokazo. Ifodali o'qilgan badiiy asar ijodiy kayfiyatning oshishiga, tafakkurning, hayolning faol ishlashiga yordam beradi. Shu maqsad bilan badiiy so'zdan faqatgina ifodali o'qish mashg'ulotlarida emas, balki predmetlarni idrok qilgandan so'ng tasvirlash jarayonlarida ham foydalaniladi. Barcha yosh guruxlarda mashg'ulotlarni maqsadga yo'naltirilgan holda topishmoq aytishdan boshlash mumkin.

Tarbiyachining ko'rsatmalari va tushunchalari. Tarbiyachining ko'rsatmalari barcha ko'rgazmali usullari o'z ichiga oladi, hamda o'zi mustaqil o'rgatish usuli sifatida xizmat qiladi. Kichik yoshdagi bog'cha bolalari uchun og'zaki ko'rsatmalar kamdan-kam beriladi. Bolalarning tasvirlash malakalari yetarli bo'lmay, sezgi analizatorining ishtirokisiz tarbiyachining ko'rsatmasini tushunmaydilar (ko'rish, eshitish, qo'l, tam bilish sezgilari). Agarda bolalar mustaxkam ko'nikmaga ega bo'lsalar, tarbiyachi ko'rgazmali ko'rsatmasiz tushuntirishi mumkin. 5-6 yoshli bolalar uchun bir so'zning o'zi xotiradagi chizish usuli haqidagi tasavvurni eslashga yordam beradi. Tarbiyachining ko'rsatmalari butun gurux bolalariga va alohida bolalarga qaratilgan bo'lishi mumkin. Butun guruh uchun beriladigan ko'rsatmalar mashg'ulotning boshida beriladi. Ular qisqa, lo'nda, tushunarli bo'lishi kerak. O'rta va katta guruxlarda tarbiyachi bolalar topshiriqlarini qanday o'zlashtirganliklarini bilish uchun biror boladan topshiriqning ketma-ketligini va qaysi usullardan foydalanib bajarish kerakligini so'raydi. Bunday qayta so'rash yaxshi tushinishlariga yordam beradi. Kichik guruxda tushuntirib, ko'rsatgandan so'ng, tarbiyachi yana ishni nimadan boshlash kerakligini qayta esga soladi. Katta guruhda esa bolalarga: nimani chizishini yoki yasashini, asosiysi nimadan iborat, predmetlarni qanday joylashtirish kerakligi haqida o'ylashni taklif qiladi.

O'yinli o'rgatish usullari. Tasviriy faoliyatda o'yinlaridan foydalanish ko'rgazmali amaliy o'rgatish usuliga kiradi. Bola qancha kichik bo'lsa, o'yin uning tarbiyasida shuncha katta o'rin tutadi. O'yin usullari qo'yilgan masalaga nisbatan bolalarning ishini diqqatini yaxshi jalb qiladi va hayol bilan tafakkurning ishini yengillashtiradi. Kichik yoshdagi bolalar uchun o'yin mashqlaridan rasm chizishda keng foydalaniladi. Maqsad bolalarning oddiy chiziqli shakllarni chizishga o'rgatish, hamda qo'l harakatlarini rivojlantirishdir. Bolalar tarbiyachining ortidan qo'llari bilan havoda, so'ng qog'ozda turli chiziqlarni chizadilar. Tarbiyachi: «bolakay yo'lda chopib ketyapti», «mashina yurib ketyapti» va hokazo, degan iboralar bilan tushuncha hosil qiladi. Obraz bilan harakatning birlashuvi

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

bola tamonidan chiziqlarni va sodda shakllarni tasvirlash malakasiga ega bo'lishni ancha tezlatadi. Kichik guruxda predmetlarni tasvirlashda ham o'yin usullaridan foydalaniladi.

O'yinli o'rgatish usullari. Tasviriy faoliyatda o'yinlaridan foydalanish ko'rgazmali amaliy o'rgatish usuliga kiradi. Bola qancha kichik bo'lsa, o'yin uning tarbiyasida shuncha katta o'rin tutadi. O'yin usullari qo'yilgan masalaga nisbatan bolalarning ishini diqqatini yaxshi jalb qiladi va hayol bilan tafakkurning ishini yengillashtiradi. Kichik yoshdagi bolalar uchun o'yin mashqlaridan rasm chizishda keng foydalaniladi. Maqsad bolalarning oddiy chiziqli shakllarni chizishga o'rgatish, hamda qo'l harakatlarini rivojlantirishdir. Bolalar tarbiyachining ortidan qo'llari bilan havoda, so'ng qog'ozda turli chiziqlarni chizadilar. Tarbiyachi: «bolakay yo'lda chopib ketyapti», «mashina yurib ketyapti» va hokazo, degan iboralar bilan tushuncha hosil qiladi. Obraz bilan harakatning birlashuvi bola tamonidan chiziqlarni va sodda shakllarni tasvirlash malakasiga ega bo'lishni ancha tezlatadi. Kichik guruxda predmetlarni tasvirlashda ham o'yin usullaridan foydalaniladi.

Amaliy metodlar. Tasviriy san'atga o'rgatish mobaynida bolalar turli materiallardan foydalanish ko'nikmasiga ega bo'ladilar. Rasm chizish, loydan buyum yasash, applikatsiya turli metodlardan, hamda o'rgatish usullaridan foydalanishni talab qiladi, shu jumladan bolalarda ko'nikma malakalarni hosil qiladigan amaliy metodlardan ham foydalanish talab qiladi. Amaliy metodlardan asosiysi bo'lmish, texnik va ba'zan tasviriy malakalarni o'rgatadigan mashqlardir. Kichik guruxda bu mashqlar bolalar uchun sezilarli emasdir yumaloq shaklli predmetlarni yasashni o'rganib, bolalar koptokni, olmani, apelsinni va shu kabi predmetlarni yasaydilar. Yo'llarini, yomg'irlarni chizib, ular gorizontal va vertikal chiziqlarni chizishni mashq qiladilar. Katta guruxdagi bolalar oldida esa, to'g'ridan to'g'ri ma'lum bir topshiriq qo'yiladi, chiroyli va to'g'ri shtrix bilan chizishga o'rganish. Shtrixlab chizishni ko'rsatib bergandan so'ng, bolalarga murakkab bo'lmagan predmet konturini (Masalan: uy, qo'ziqorin, olma) chizib olib, uni ozoda qilib bo'yamaslik rasmni xunuk qilib qo'yishini biladilar va sidqidildan mashq qiladilar. Mashqlardan tasviriy harakterga ega bo'lgan topshiriqlarni tushinish uchun foydalaniladi. Masalan: tarbiyachi bir chiziq bilan inson boshining yonmacha qiyofasini chizishni ko'rsatib berganidan so'ng, bolalar bir necha marta odam boshining rasmini qayta- qayta chizadilar. Tarbiyachining vazifasi bolalarning tasviriy faoliyatini shunday tashkil qilish kerakki, u faol va ijodiy bo'lsin. Har bir mashg'ulot faqatgina didaktik vazifasini emas, ya'ni ma'lum bir predmetni tasvirlashni o'rgatish emas, balki boladan ishni mustaqil bajarishni ham talab qiladi. Shu maqsad bilan tarbiyachi turli xil usullardan foydalanishi mumkin: maslaxat, maqtov, topshiriqni bajarish usulini ko'rsatmasi (to'liq bo'lmagan), o'yinchoq ko'rsatmasi, eslatma va shu kabilar. Bolani shunday holatga qo'yish kerakki, u o'ylagan o'yini bajarishi uchun o'zi yo'l topsin. Shunday qilib u yoki bu metod va usullarni tanlash quyidagilarga bog'liqdir:

Mashg'ulot mazmuniga va mashg'ulot oldida turgan maqsadga, shu bilan birga, tasviriy faoliyatning vazifalariga;

Bolalarning yoshi va rivojlanish darajasiga;

Bolalar foydalanadigan tasvirlash materiallariga bog'liqdir. Atrof olam xaqidagi tasavvurlarni mustahkamlash maqsadli mashg'ulotlarda, asosan og'zaki metodlar:

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

suhbatlar, bolalarning ko'rganlarini xotiradan qayta eslash uchun yordam beradigan savollar qo'llaniladi.

Tasviriy faoliyatning turli ko'rinishlarida o'rgatish usullari turlichadir, chunki bir obraz turli vositalar yordamida vujudga keltiriladi. Masalan: mazmunli (mazmunli) mavzularda kompozitsiyaga o'rgatish vazifasini rasmda illyustratsiyalarga qarab tushuntiriladi, uzoqlashayotgan predmetlar yuqoriroqda, yaqindagilari esa pastroqda chiziladi. Bu masala loydan buyum yasaganda shakllarning ularning holatiga qarab joylashtiriladi; yonma-yon yoki ketma-ket va hokazo. Bu yerda alohida tushuncha yoki ko'rsatma berish shart emas. Har bir usuldan o'ylab, mashg'ulot oldida turgan vazifalarga nisbatan, dasturda berilgan mashg'ulotning mazmuniga nisbatan va asosan ushbu gurux bolalarining qay darajada rivojlanganligini hisobga olgan holda foydalanish kerak. Mashg'ulotda alohida metod va usullar ko'rgazmali va og'zakilari-o'zaro qo'shiladi, mujassamlashtiriladi va bir-biriga umumiy ta'lim jarayonida bog'lanadi. Ko'rgazmalilik bolalar tasviriy faoliyatining moddiy hissiy asosini yangilaydi, so'z esa to'g'ri tasavvurni, tahlilni, idrok qilinganlarni va tasvirlayotganlarini umumlashtirishni shakllanishiga yordam beradi.

Tasviriy faoliyatga o'rgatishda individual yondashuv, bolalarning qiziqishlarini hisobga olish va faoliyatni qiziqarli usullar orqali tashkil etish muhimdir. Bu orqali nafaqat ijodkorlik, balki muloqot va jamoadagi hamkorlik ko'nikmalari ham shakllanadi.

Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim tashkilotida tasviriy faoliyatga o'rgatish bolalarning har tomonlama rivojlanishida muhim o'rin egallaydi. Tasviriy faoliyat jarayonida bolalarning ijodiy fikrlashi, estetik didi, kuzatuvchanligi va tasavvuri rivojlanadi, shuningdek, ularning mayda qo'l motorikasi va mustaqil ishlash ko'nikmalari shakllanadi. To'g'ri tanlangan usul va metodlar mashg'ulotlarning samaradorligini oshirib, bolalarning o'qishga va ijodga bo'lgan qiziqishini kuchaytiradi. Amaliy mashg'ulotlar, o'yin texnologiyalari, rag'batlantirish usullari hamda turli tasviriy materiallardan foydalanish bolalarda erkin ijod qilish imkoniyatini yaratadi. Pedagogning vazifasi esa bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda mashg'ulotlarni tashkil etish, ularni qo'llab-quvvatlash va ijodiy faoliyatga yo'naltirishdan iboratdir. Shu bois, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tasviriy faoliyatga o'rgatishning zamonaviy, samarali metodlarini keng joriy etish, pedagoglarning kasbiy mahoratini oshirish va mashg'ulotlarni innovatsion yondashuvlar asosida tashkil etish bolalarni barkamol, ijodkor va estetik didga ega shaxs sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Теория и методика изобразительной деятельности в детском саду. М.: Просвещение. 2000.
2. Sh.T.Nurmatova "Tasviriy faoliyatga o`rgatish nazariyasi va metodikasi" Uslubiy qo`llanma 2018 y.
3. Anvarovna, C. D. (2024). MAKTABGACHA TA'LIMDA PEDAGOGIK DIAGNOSTIKA VA KORREKSIYALASHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 37(6), 48-53.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

4. Chorieva, D. (2020). IMPROVING STUDENTS'READINESS FOR PEDAGOGICAL DIAGNOSTICS OF PRESCHOOL CHILDREN. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(3).
5. Choriyeva, D. (2022). TARBIYACHINING PEDAGOGIK MAHORATINI OSHIRISHDA PEDAGOGIK TEXNIKANING ROLI. Zamonaviy dunyoda pedagogika va psixologiya: Nazariy va amaliy izlanishlar, 1(24), 101-103.
6. Chorieva, D. A. BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY MAHORATLARINI OSHIRISH YO‘LLARI. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI, 385.
7. Anvarovna, C. D. (2024). TA’LIM-TARBIYA JARAYONIDA INNOVATSION PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK DIAGNOSTIK SAMARALI METODLARDAN FOYDALANISH. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 37(6), 54-57.
8. Chorieva, D. (2020). DIAGNOSTICS AS A BRANCH OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL KNOWLEDGE AND TYPE OF RESEARCH ACTIVITY OF A TEACHER. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(3).
9. Choriyeva, D. (2023). OILA VA MAKTABGACHA TA’LIM TIZIMIDA AMALGA OSHIRILADIGAN IJTIMOIY VAZIFALAR. Talqin va tadqiqotlar, 1(32).
10. Chorieva, D. (2020). DIAGNOSTICS AS A BRANCH OF PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL KNOWLEDGE AND TYPE OF RESEARCH ACTIVITY OF A TEACHER. European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol, 8(3).
11. Чориева, Д. А. (2019). Педагогическая диагностика в условиях дошкольного образования. Актуальные проблемы современного образования: опыт и инновации, 86.
12.Чориева, Д. А. (2021). МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ РАБОТЫ С АГРЕССИВНЫМИ ДЕТЬМИ. In Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста (pp. 152-161).
13. Чориева, Д. А. (2022). ПЕДАГОГИК-ПСИХОЛОГИК ДИАГНОСТИКА ФАОЛИЯТИ БИЛАН ШУҒУЛЛАНУВЧИ ШАХСГА ҚЎЙИЛАДИГАН ТАЛАБЛАР: https://doi. org/10.53885/edinres. 2022.9. 09.014 Чориева Дурдона Анваровна Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети Мактабгача таълим факультети Мактабгача таълим психологияси ва педагогикаси кафедраси педагогика фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), в. б. доценти. Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал, (9), 99-102.
14.Chorieva, D. A. BO‘LAJAK TARBIYACHILARNING KASBIY MAHORATLARINI OSHIRISH YO‘LLARI. O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI NIZOMIY NOMIDAGI TOSHKENT DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI, 385.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

15. Durdona, C. (2023, December). KREATIVLIK ORQALI BOLALARNING QOBILYATLARINI OSHIRISH. In " Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 12, pp. 302-305).
16. Anvarovna, C. D. (2024). MANAGEMENT OF INNOVATIVE PROCESSES IN PRESCHOOL EDUCATION. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 37(6), 58-62.
17. Зияева, У. Т., Латипова, Л. С., & Турсункулова, Д. А. (2024). СОЦИАЛЬНАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ РЕБЕНКА-ДОШКОЛЬНИКА. INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH OF PROBLEMS OF SCIENCE AND EDUCATION., 1(5), 5-12.
18.Umida, Z. (2024). FORMING CREATIVE THINKING OF FUTURE EDUCATORS. PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS, 4(38), 97-103.
19.Зияева, У. (2019). The Role of the Teacher in Learning English. Молодой ученый, (6), 214-216.
20. Rakhmatovna, M. Y. (2026). THE URGENTIFICITY OF IMPROVING THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PRE-SCHOOL EDUCATORS WITH THE HELP OF INFORMATION TECHNOLOGIES. *Shokh Articles Library*, *1*(1), 873-876.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

TURLI XALQLAR MADANIYATINI O'RGANISH ORQALI KATTA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA MILLIY VA UMUMINSONIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISH

R.N. Norboyevna, Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti, Toshkent, O‘zbekiston
M.D. Mirazizova, M.Z. Tolibjonova, Nizomiy nomidagi O‘zbekiston milliy pedagogika universiteti, (magistrantlari) Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada turli xalqlar madaniyatini o'rganish orqali katta maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirish muammosi ko'rib chiqiladi.

MAQSAD: maktabgacha yoshdagi bolalarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishda turli xalqlar madaniyatini o'rganishning pedagogik imkoniyatlarini ilmiy asoslash va ochib berish.

MATERIAL VA METODLAR: tadqiqot davomida maktabgacha ta'lim bo'yicha davlat hujjatlari, axloqiy va ko'p madaniyatli ta'lim bo'yicha ilmiy ishlar, shuningdek maktabgacha ta'lim muassasalari uchun uslubiy qo'llanmalar ishlatilgan. Amaliy material sifatida ertaklar, xalq o'yinlari, urf-odatlar, musiqa, illyustratsiyalar va turli xalqlar madaniyati elementlari qo'llanilgan. Tadqiqot davomida maktabgacha ta'lim bo'yicha davlat hujjatlari, axloqiy va ko'p madaniyatli ta'lim bo'yicha ilmiy ishlar, shuningdek maktabgacha ta'lim muassasalari uchun uslubiy qo'llanmalar ishlatilgan. Amaliy material sifatida ertaklar, xalq o'yinlar

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, katta maktabgacha yoshdagi bolalarni turli xalqlar madaniyati bilan tanishtirish milliy va umuminsoniy qadriyatlarning shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bolalar urf-odatlar va urf-odatlarga qiziqishni kuchaytirdilar, boshqalarga nisbatan ochiqroq, xayrixoh va hurmatli bo'ldilar. Mashg'ulotlar jarayonida o'quvchilar o'zlarining ona madaniyatiga hurmat tuyg'usini kuchaytirdilar, muloqot, o'zaro yordam va bag'rikenglik ko'nikmalarini rivojlantirdilar. Tajribadan oldin va keyin natijalarni taqqoslash maktabgacha yoshdagi bolalar bilan tarbiyaviy ishlarda turli xalqlar madaniyatidan foydalanish samaradorligini tasdiqladi.

XULOSA: qilib shuni yana bir bor ta’kidlash lozimki, refleksiya kontseptual bilim va mutaxassisning shaxsiy tajribasi o‘rtasidagi eng muhim, hal qiluvchi bo‘g‘inga aylanadi. Refleksiyani o‘rganmasdan, kontseptual g‘oyalar shakllanadigan professional bilimlar, go‘yo ongda yetarlicha shakillanmaydi va bu harakatga bevosita rahbarlik qilishiga imkon bermaydi.

Kalit so‘zlar: katta maktabgacha yosh, milliy qadriyatlar, umuminsoniy qadriyatlar, dunyo xalqlari madaniyati.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ФОРМИРОВАНИЕ НАЦИОНАЛЬНЫХ И ОБЩЕЧЕЛОВЕЧЕСКИХ ЦЕННОСТЕЙ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ПОМОЩЬЮ ИЗУЧЕНИЯ КУЛЬТУРЫ РАЗНЫХ НАРОДОВ.

Р.Н. Норбоевна, Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами, Ташкент, Узбекитан.
М.Д. Миразизова. М.З. Талибжонова, Национальный педагогический университет Узбекистана имени Низами, (магистранты) Ташкент, Узбекитан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье рассматривается проблема формирования национальных и общечеловеческих ценностей у детей старшего дошкольного возраста посредством изучения культуры разных народов.

ЦЕЛЬ: научно обосновать и раскрыть педагогические возможности изучения культуры разных народов в формировании у детей старшего дошкольного возраста национальных и общечеловеческих ценностейю.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования использовались государственные документы по дошкольному образованию, научные работы по нравственному и поликультурному воспитанию, а также методические пособия для ДОО. В качестве практического материала применялись сказки, народные игры, традиции, музыка, иллюстрации и элементы культуры разных народов. Основными методами исследования стали анализ педагогической литературы, наблюдение за деятельностью детей, беседы, изучение детских работ, а также педагогический эксперимент и диагностика уровня сформированности национальных и общечеловеческих ценностей.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что знакомство детей старшего дошкольного возраста с культурой разных народов положительно влияет на формирование национальных и общечеловеческих ценностей. У детей повысился интерес к традициям и обычаям, они стали более открытыми, доброжелательными и уважительными по отношению к другим. В процессе занятий у воспитанников укрепилось чувство уважения к родной культуре, развились навыки общения, взаимопомощи и толерантности. Сравнение результатов до и после эксперимента подтвердило эффективность использования культуры разных народов в воспитательной работе с детьми дошкольного возраста.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: разнообразие используемых в этих целях средств помогает привить старшим дошкольникам чувство симпатии, уважения, дружелюбия к людям других национальностей, принять и понять национальную самобытность, обычаи и традиции, устранить зачатки национализма, нетерпимости к людям других национальностей

Ключевые слова: старший дошкольный возраст, национальные ценности, общечеловеческие ценности, культура народов мира.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

FORMATION OF NATIONAL AND UNIVERSAL VALUES AMONG OLDER PRESCHOOL CHILDREN THROUGH THE STUDY OF THE CULTURE OF DIFFERENT NATIONS.

R.N. Norboevna, Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Tashkent, Uzbekistan.
M.D. Mirazizova. M.Z. Talibzhonova, National Pedagogical University of Uzbekistan named after Nizami, (undergraduates) Tashkent, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: the article examines the problem of the formation of national and universal values in older preschool children through the study of the culture of different nations.

PURPOSE: to scientifically substantiate and reveal the pedagogical possibilities of studying the culture of different nations in the formation of national and universal values in older preschool children.

MATERIALS AND METHODS: the research used state documents on preschool education, scientific papers on moral and multicultural education, as well as methodological manuals for preschool institutions. Fairy tales, folk games, traditions, music, illustrations and elements of culture of different nations were used as practical material. The main research methods were the analysis of pedagogical literature, observation of children's activities, conversations, study of children's works, as well as pedagogical experiment and diagnosis of the level of formation of national and universal values.

DISCUSSION AND RESULTS the results of the study showed that the acquaintance of older preschool children with the culture of different nations has a positive effect on the formation of national and universal values. Children have increased their interest in traditions and customs, they have become more open, friendly and respectful towards others. During the lessons, the students strengthened their sense of respect for their native culture, developed communication skills, mutual assistance and tolerance. A comparison of the results before and after the experiment confirmed the effectiveness of using the culture of different peoples in educational work with preschool children.

CONCLUSION: the variety of tools used for these purposes helps to instill in older preschoolers a sense of sympathy, respect, and friendliness towards people of other nationalities, to accept and understand national identity, customs, and traditions, and to eliminate the beginnings of nationalism and intolerance towards people of other nationalities.

Keywords: senior preschool age, national values, universal values, culture of the peoples of the world.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Preschool age is a crucial period for laying the foundations of socially significant values and moral–ethical standards. At this stage, a child begins to absorb ethical norms accepted in society, learns to evaluate actions from a moral perspective, regulate their own behavior according to these norms, and experiences ethical feelings such as empathy and compassion. Every child is born into a social environment where parents, caregivers, and teachers play a key role in the process of socialization. Acting as mediators between the child and the surrounding world, they transmit cultural ideals, norms, and values that correspond to social expectations and the child's individual characteristics. Gradually, the child adopts social roles and attitudes, interprets them, and makes them part of their own value system.

Initially, children tend to evaluate only the actions of others, such as peers or characters in stories. By middle preschool age, however, they are already able to assess actions regardless of personal sympathy and justify their judgments. In older preschool children, relationships with peers change significantly: friendliness, willingness to help, empathy, and emotional responsiveness become more apparent, while manifestations of aggressive or instinctive behavior decrease. Although competition remains a lifelong phenomenon, by the senior preschool age children can already recognize the inner world of others—their desires, preferences, and emotional states. At the age of six, children increasingly demonstrate altruistic behaviors, such as helping, sharing, giving gifts, and showing sympathy.

During the preschool years, the foundations of national identity and respect for other cultures are also formed. Children begin to understand cultural values, traditions, and distinctive features of different peoples. A trusting and friendly atmosphere in preschool institutions is essential for fostering positive interpersonal communication. Preschool children rarely distinguish one another by nationality; therefore, educators should focus on teaching appropriate communication skills—how to ask questions, offer help, apologize, and interact respectfully. To ease communication, especially in diverse groups, children may temporarily use simplified or international names.

Intercultural education should not be limited to isolated activities such as regional content, single celebrations, or occasional games. It must represent a purposeful, systematic, and continuous process aimed at shaping a respectful worldview and a conscious attitude toward cultural diversity. This work should permeate everyday life in each preschool group and extend into family education.

The fundamental principles of intercultural communication include tactfulness in interaction with people of different national backgrounds; the understanding that nationality should not negatively affect interpersonal relationships; respect for one's own traditions as well as those of others; an informed and thoughtful approach to discussing cultural and ethical issues; respect for the customs, rituals, and norms of the ethnic environment in which one lives; and basic knowledge of the language of the main ethnic

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

group. It is not necessary to know all traditions in detail—respect and openness toward other cultures are the key ethical requirements.

Educators play an important role in explaining to children that different peoples have unique traditions that may seem unfamiliar. Such differences should never become a reason for ridicule or negative attitudes. A wide range of educational tools can be used to foster intercultural ethics, including literature, illustrations, films, music, dances, and visual arts. National toys, especially dolls, are particularly effective. In senior and preparatory groups, dolls representing various cultures help children learn about traditional clothing, daily life, crafts, natural conditions, and national character traits. These dolls should accurately reflect cultural features, evoke positive emotions, and often represent characters from national literature.

The formation of intercultural communication ethics is especially effective through role-playing and active games that incorporate national attributes. Through play, children explore the social world, express curiosity, develop creativity, and deepen their understanding of cultural diversity. Folk art, music, illustrations, and folklore—such as proverbs and sayings—also contribute significantly to this process. They reflect moral norms, enrich children's speech, promote tolerance, and encourage respectful behavior. Folklore helps children understand the inner world of other cultures, reduces fear of differences, and fosters friendship and mutual understanding.

Overall, the use of diverse educational resources promotes empathy, respect, friendliness, and acceptance of cultural uniqueness among older preschool children. The most effective means of developing intercultural ethics include learning about folk traditions and rituals, engaging with literature and folklore of different peoples, using national toys, encouraging direct communication, and involving children in culturally meaningful games and activities.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ravshanova, N. N. (2023). Designing Modern Models of Biological Education Theories and Content in Educators. Telematique, 22(01), 3034-3040.

2. Ravshanova, N. N. (2025). REFLEKSIYA BO 'LAJAK O 'QITUVCHINING KASBIY FAOLIYATIDA MUHIM SIFATI. *Inter education & global study*, (1), 362-370.

3. Ravshanova, N. (2025). MAIN WAYS AND METHODS OF FORMING STUDENTS'REFLECTIVE SKILLS IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL AND PEDAGOGICAL TRAINING. *MAKTABGACHA VA MAKTAB TA'LIMI JURNALI*, *3*(1).

4. Ravshanova, N. N., & qizi Nuraliyeva, R. R. (2025). MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTI RAHBARLARINING KOGNITIV QOBILIYATLARINI RIVOJLANTIRISH. *Zamonaviy fan va ta'lim yangiliklari xalqaro ilmiy jurnal*, *3*(1), 36-42.

5. Sheraliyevna, O. H. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINING GRAMMATIK TO'G'RILIGINI SHAKLLANTIRISH. Лучшие интеллектуальные исследования, 10(1), 179-185.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

6. SHeraliyevna, O. X. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARNI SUHBAT QURISH O ‘RGALI NUTQINI O ‘STIRISH USULLARI. Лучшие интеллектуальные исследования, 17(4), 82-85.

7. Ochilova, X. S. (2024). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALARDA KITOBXONLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH YO’LLARI. Inter education & global study, (7), 144-148.

8. Sheraliyevna, O. H. (2023). MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH YO ‘LLARI. Лучшие интеллектуальные исследования, 8(4), 70-75.

9. Sheraliyevna, O. H. (2023). TARBIYA-IJTIMOIY HODISA. Лучшие интеллектуальные исследования, 11(1), 130-132.

10. To’lqinovna, M. S. (2023). MAKTABGACHA TA’LIMDA BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH METODIK TAVSIYALAR ISHLAB CHIQISH. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 19(1), 57-60.

11. To’lqinovna, M. S. (2023). MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARIDA NUTQ O’STIRISH JARAYONIDA BOLALARNING MUSTAQIL FIKRLASHGA O’RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 14(1), 177-179.

12. To’lqinovna, M. S. (2023). MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTLARDA NUTQ O’STIRISH JARAYONIDA BOLALARNING MUSTAQIL FIKRLASHGA O’RGATISH METODIKASINI TAKOMILLASHTIRISH. PEDAGOGS jurnali, 26(1), 163-165.

13. Musulmonova, S. T. (2022, November). BASIC PRINCIPLES OF CREATING A SUBJECT-DEVELOPING ENVIRONMENT. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE" THE TIME OF SCIENTIFIC PROGRESS" (Vol. 1, No. 3, pp. 140-144).

14. Musulmonova, S. T. (2023). USE OF THE METHOD OF POINT DEVELOPMENT IN TEACHING STUDENTS OF PRE-SCHOOL EDUCATIONAL ORGANIZATIONS TO THINK INDEPENDENTLY. Analysis of world scientific views International Scientific Journal, 1(4), 78-83.

15. Raxmatovna, M. Y. (2025). The importance of developing technical creativity and engineering skills in preschool children. *Shokh Library*.

16. Maxmutazimova, Y. (2025). Maktabgacha yoshdagi bolalarni kommunikativ kompetensiyasini rivojlantirishda STEAM texnologiyasidan foydalanish. *Maktabgacha va maktab ta’limi jurnali*, *3*(1).

17. Rakhmatovna, M. Y. (2026). THE URGENTIFICITY OF IMPROVING THE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF PRE-SCHOOL EDUCATORS WITH THE HELP OF INFORMATION TECHNOLOGIES. *Shokh Articles Library*, *1*(1), 873-876.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

TALABALARNING AKADEMIK KO‘NIKMALARI VA KASBIY KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDA MUSTAQIL TA’LIM FAOLIYATINI TASHKIL ETISHNING PEDAGOGIK ASOSLARI

G. A. Doniyorova, Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Mazkur maqolada oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarning akademik ko‘nikmalari va kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish hamda rivojlantirishda mustaqil ta’lim faoliyatini samarali tashkil etish masalalari tahlil qilinadi. Tadqiqotda mustaqil ta’lim faoliyatining pedagogik mazmuni, uning kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etilish xususiyatlari hamda ta’lim jarayonidagi ahamiyati yoritilgan. Ilmiy ish jarayonida nazariy tahlil, pedagogik kuzatuv, so‘rovnoma va tajriba-sinov metodlaridan foydalanildi. Olingan natijalar mustaqil ta’lim faoliyatini rejalashtirilgan va tizimli tashkil etish talabalarning akademik tayyorgarligi hamda kasbiy kompetensiyalarining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatishini tasdiqladi. Tadqiqot xulosalari oliy ta’lim amaliyotida mustaqil ta’lim jarayonini takomillashtirish uchun muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi.

MAQSAD: Mazkur ilmiy tadqiqot oliy ta’lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarning akademik ko‘nikmalari va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida mustaqil ta’lim faoliyatini samarali tashkil etishning pedagogik asoslarini aniqlash, shuningdek, mazkur faoliyatni takomillashtirishga xizmat qiluvchi samarali shakl, metod va mexanizmlarni ilmiy hamda amaliy jihatdan asoslashni maqsad qiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot jarayonida oliy ta’lim muassasalari talabalari akademik ko‘nikmalari va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etish bilan bog‘liq nazariy va amaliy manbalar tahlil qilindi. Tadqiqot materiali sifatida pedagogika va psixologiya yo‘nalishidagi ilmiy adabiyotlar hamda o‘quv-metodik resurslardan foydalanildi. Tadqiqot kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan va tizimli yondashuvlar asosida olib borildi. Ilmiy ishda adabiyotlar tahlili, pedagogik kuzatuv, so‘rovnoma, tajriba-sinov hamda natijalarni tahlil qilish metodlari qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Tajriba-sinov jarayonida mustaqil ta’limga yo‘naltirilgan topshiriqlar tizimini joriy etish talabalarning o‘quv faolligini oshirish, mustaqil fikrlash va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantirishga ijobiy ta’sir ko‘rsatgani aniqlandi. So‘rovnoma va pedagogik kuzatuv natijalari talabalarning mustaqil ta’limga bo‘lgan munosabatida ijobiy o‘zgarishlar yuz berganini hamda ilmiy manbalar bilan ishlash va o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalari shakllanganini tasdiqladi. Olingan natijalar mavjud ilmiy yondashuvlar bilan uyg‘un bo‘lib, mustaqil ta’lim faoliyatini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish oliy ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishini ko‘rsatadi.

XULOSA: Tadqiqot natijalari talabalarning akademik ko‘nikmalari va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda mustaqil ta’lim faoliyatini pedagogik jihatdan asoslangan holda tashkil etish muhim ahamiyatga ega ekanligini ko‘rsatdi. Mustaqil

CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ta’limni kompetensiyaviy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar asosida rejalashtirish talabalarning o‘quv faolligini oshirish, mustaqil fikrlash va o‘z-o‘zini rivojlantirish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Tadqiqotda aniqlangan natijalar oliy ta’lim muassasalarida mustaqil ta’lim jarayonini takomillashtirish hamda ta’lim samaradorligini oshirishda ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: mustaqil ta’lim faoliyati, akademik ko‘nikmalar, kasbiy kompetensiyalar, kompetensiyaviy yondashuv, oliy ta’lim.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОРГАНИЗАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ УЧЕБНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РАЗВИТИИ АКАДЕМИЧЕСКИХ НАВЫКОВ И ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ СТУДЕНТОВ

Г. А. Дониёрова, Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье анализируются вопросы эффективной организации самостоятельной учебной деятельности в вузах для формирования и развития академических навыков и профессиональных компетенций студентов. В исследовании раскрывается педагогическое содержание самостоятельной учебной деятельности, особенности её организации на основе компетентностного подхода, а также её значение в образовательном процессе. В ходе научной работы применялись методы теоретического анализа, педагогического наблюдения, анкетирования и опытно-экспериментальной работы. Полученные результаты подтверждают, что планомерная и системная организация самостоятельной учебной деятельности оказывает положительное влияние на развитие академической подготовленности и профессиональных компетенций студентов. Выводы исследования служат важной методической основой для совершенствования процесса самостоятельной учебной деятельности в практике высшего образования.

ЦЕЛЬ: Настоящее научное исследование направлено на выявление педагогических основ эффективной организации самостоятельной учебной деятельности в процессе развития академических навыков и профессиональных компетенций студентов высших учебных заведений, а также на научно-практическое обоснование эффективных форм, методов и механизмов совершенствования данной деятельности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В процессе исследования был проведён анализ теоретических и практических источников, связанных с организацией самостоятельной учебной деятельности в целях развития академических навыков и профессиональных компетенций студентов вузов. Материалами исследования послужили научная литература и учебно-методические ресурсы в области педагогики и психологии. Исследование проводилось на основе компетентностного, личностно-ориентированного и системного подходов. В работе применялись

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

методы анализа литературы, педагогического наблюдения, анкетирования, опытно-экспериментальной работы, а также анализа полученных результатов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: В ходе опытно-экспериментальной работы было установлено, что внедрение системы заданий, ориентированных на самостоятельную учебную деятельность, положительно сказывается на повышении учебной активности студентов, развитии навыков самостоятельного мышления и аналитических способностей. Результаты анкетирования и педагогического наблюдения подтвердили позитивные изменения в отношении студентов к самостоятельной учебной деятельности, а также сформированность навыков работы с научными источниками и навыков само-контроля. Полученные данные согласуются с существующими научными подходами и свидетельствуют о том, что организация самостоятельной учебной деятельности на основе компетентностного подхода способствует повышению эффективности высшего образования.

ВЫВОД: Результаты исследования показали важное значение педагогически обоснованной организации самостоятельной учебной деятельности в развитии академических навыков и профессиональных компетенций студентов. Планирование самостоятельной учебной деятельности на основе компетентностного и личностно-ориентированного подходов способствует повышению учебной активности студентов, формированию навыков самостоятельного мышления и саморазвития. Выявленные в исследовании результаты имеют научно-практическое значение для совершенствования процесса самостоятельной учебной деятельности в вузах и повышения эффективности образования в целом.

Ключевые слова: самостоятельная учебная деятельность, академические навыки, профессиональные компетенции, компетентностный подход, высшее образование.

PEDAGOGICAL FOUNDATIONS OF ORGANIZING INDEPENDENT LEARNING ACTIVITIES IN THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' ACADEMIC SKILLS AND PROFESSIONAL COMPETENCIES

Gulnoza A. Doniyorova, Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: This article analyzes the issues of effectively organizing independent learning activities in higher education institutions to form and develop students' academic skills and professional competencies. The study explores the pedagogical essence of independent learning activities, the specific features of their organization based on the competency approach, and their significance in the educational process. The research employed methods of theoretical analysis, pedagogical observation, surveys, and experimental testing. The obtained results confirm that a planned and systematic organization of independent learning activities has a

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

positive impact on the development of students' academic preparedness and professional competencies. The research conclusions serve as an important methodological foundation for improving the process of independent learning in higher education practice.

AIM: The present scientific study aims to identify the pedagogical foundations of effectively organizing independent learning activities in the process of developing academic skills and professional competencies of students in higher education institutions, as well as to provide scientific and practical justification for effective forms, methods, and mechanisms for improving this activity.

MATERIALS AND METHODS: The study involved the analysis of theoretical and practical sources related to the organization of independent learning activities aimed at developing academic skills and professional competencies of university students. Scientific literature and educational-methodological resources in the fields of pedagogy and psychology served as research materials. The study was conducted based on competency-based, student-centered, and systemic approaches. The research applied methods of literature analysis, pedagogical observation, surveys, experimental testing, and analysis of results.

DISCUSSION AND RESULTS: The experimental phase revealed that the implementation of a system of tasks oriented toward independent learning positively influenced the increase in students' learning activity, as well as the development of independent thinking and analytical skills. The results of surveys and pedagogical observations confirmed positive changes in students' attitudes toward independent learning and the formation of skills in working with scientific sources and self-monitoring. The findings are consistent with existing scientific approaches and demonstrate that organizing independent learning activities based on the competency approach contributes to enhancing the effectiveness of higher education.

CONCLUSION: The research results highlight the significant importance of pedagogically grounded organization of independent learning activities in the development of students' academic skills and professional competencies. Planning independent learning based on competency-based and student-centered approaches promotes increased student engagement, the formation of independent thinking, and self-development abilities. The results obtained in the study hold scientific and practical value for improving the process of independent learning in higher education institutions and enhancing overall educational effectiveness.

Keywords: independent learning activity, academic skills, professional competencies, competency-based approach, higher educationAnnotation

Zamonaviy oliy ta’lim tizimida talabalarning akademik ko‘nikmalari va kasbiy kompetensiyalarini hamda integrativ tafakkurini rivojlantirish muhim pedagogik vazifalardan biri hisoblanadi. Ta’lim jarayonida bilimlarning tez yangilanib borishi, mehnat

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

bozorida raqobatning kuchayishi va kasbiy faoliyatga qo‘yilayotgan talablarning ortib borishi talabalarda mustaqil o‘rganish, tahlil qilish va bilimlarni amaliyotda qo‘llay olish qobiliyatlarini shakllantirishni taqozo etmoqda. Shu jihatdan mustaqil ta’lim faoliyatini samarali tashkil etish bugungi oliy ta’lim tizimining muammolaridan sanaladi. Ayniqsa, onlayn va masofaviy ta’lim jarayonining pedagogik-psixologik xususiyatlarini aniqlashtirish, fanlararo integratsiyaning pedagogik imkoniyatlarini rivojlantirish masalalari bugungi ta’lim tizimining dolzarb muammolaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda.

Shu bilan birga, talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatiga oid akademik ko‘nikmalari va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda zamonaviy didaktik vositalardan samarali foydalanish, kasbiy yo‘naltirilgan ta’lim mazmunini takomillashtirish, multimedia va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini ta’lim jarayoniga keng joriy etish masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda talabalarning kreativ fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish hamda mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etish metodikasini ilmiy asosda takomillashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Globallashuv, raqamli transformatsiya va axborot oqimining keskin ortib borishi sharoitida oliy ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri talabalarning akademik ko‘nikmalari va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda mustaqil ta’lim faoliyatini shakllantirishdan iboratdir. Mustaqil ta’lim talabaning bilim, ko‘nikma va malakalarni mustaqil izlash, tahlil qilish, qayta ishlash va amaliy faoliyatga tatbiq etish jarayonini qamrab oladi. Ushbu yondashuv zamonaviy ta’limning muhim mezonlaridan biri bo‘lgan uzluksiz ta’lim va o‘zini o‘zi rivojlantirish tamoyillariga to‘liq mos keladi.

An’anaviy auditoriya mashg‘ulotlari ko‘pincha talabaning passiv ishtirokini ta’minlasa, zamonaviy pedagogik yondashuvlar talaba shaxsini ta’lim jarayonining markaziga qo‘yishni, uning mustaqil fikrlash, tanqidiy tahlil va ijodiy yondashuvlarini rivojlantirishni talab etadi. Bu esa ta’lim jarayonining mazmuni va tashkiliy shakllarini qayta ko‘rib chiqish zaruratini yuzaga keltiradi. Mustaqil ta’lim faoliyati talabaning o‘quv jarayonida faol subyekt sifatida ishtirok etishini ta’minlaydi. U talabaning shaxsiy mas’uliyati, o‘z-o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoji, mustaqil fikrlash va qaror qabul qilish qobiliyatlarini shakllantirishga xizmat qiladi. Oliy ta’lim amaliyotida mustaqil ta’lim faoliyati talabalarning bilimlarni chuqurlashtirish, ilmiy manbalar bilan ishlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va ijodiy yondashuvni rivojlantirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Akademik ko‘nikmalar va kasbiy kompetensiyalar o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik: Akademik ko‘nikmalar talabaning o‘quv faoliyatini samarali tashkil etish, ilmiy axborotni izlash, tahlil qilish va umumlashtirishga xizmat qiladi. Kasbiy kompetensiyalar esa bilim va ko‘nikmalarni kelajakdagi kasbiy faoliyatda qo‘llashga yo‘naltirilgan bo‘lib, ularning shakllanishi akademik ko‘nikmalarning rivojlanishiga bevosita bog‘liqdir. Shu sababli mustaqil ta’lim faoliyati akademik ko‘nikmalar orqali kasbiy kompetensiyalarni shakllantirishning muhim pedagogik mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi. Oliy ta’lim tizimi oldida turgan asosiy vazifalardan biri talabalarning akademik ko‘nikmalari (o‘quv mahorati, ilmiy izlanish qobiliyati) va kasbiy kompetensiyalarini (professional malakalar, amaliy layoqatlar) rivojlantirishda mustaqil ta’lim faoliyatini kuchaytirishdan iboratdir. Bu

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

jarayon nafaqat nazariy bilimlarni o‘zlashtirish, balki ularni real hayot va kasbiy muhitda qo‘llay olish qobiliyatini shakllantirishni nazarda tutadi.

Akademik ko‘nikmalar nima? Akademik ko‘nikmalar – talabalarning o‘quv jarayonida muvaffaqiyat qozonishiga yordam beradigan asosiy mahoratlardir. Ular orasida quyidagilar alohida ahamiyatga ega:

- Tadqiqot va axborot bilan ishlash — ishonchli manbalarni tanlash, ma’lumotlarni tahlil qilish va statistik natijalarni tushunarli yetkazish.
- Yozma va og‘zaki muloqot — ilmiy maqolalar yozish, hisobotlar tayyorlash, omma oldida chiqish qilish.
- Vaqtni boshqarish va tashkillashtirish — topshiriqlarni ustuvorlik bo‘yicha bajarish, loyihalarni rejalashtirish.
- Tanqidiy fikrlash — muammolarni aniqlash, gipotezalar qo‘yish va dalillarga asoslangan xulosalar chiqarish.

Bu ko‘nikmalar talabalarga nafaqat o‘qishda, balki kasbiy faoliyatda ham yuqori samara beradi.

Kasbiy kompetensiyalar nima? Kasbiy kompetensiyalar – mutaxassisning o‘z sohasida nazariy bilimlarni amaliyotga tatbiq etish qobiliyati. O‘zbekistonda Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 30-sentyabrdagi 616-son qaroriga ko‘ra, kasbiy malaka va bilimlarni rivojlantirish tizimi yanada takomillashtirilmoqda. Kompetensiyalar quyidagi turlarga bo‘linadi:

- Maxsus (kasbga oid) → soha bilimi va amaliy ko‘nikmalar.
- Ijtimoiy → jamoada ishlash, muloqot qilish.
- Metodik → muammolarni mustaqil hal qilish, o‘z-o‘zini rivojlantirish.
- Raqamli va innovatsion → zamonaviy texnologiyalardan foydalanish.

Talabalarning akademik va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun quyidagi samarali usullardan foydalanish mumkin:

1. Amaliyot va stajirovkalarni kuchaytirish — talabalar real ish muhitida tajriba orttiradi, kasbiy mahoratni oshiradi.
2. Loyiha va muammoga asoslangan o‘qitish — talabalar real muammolarni hal qilish orqali tanqidiy fikrlash va ijodiy yondashuvni rivojlantiradi.
3. Interfaol metodlar — guruh ishlari, debatlar, onlayn platformalar (masalan, elektron ta’lim resurslari) orqali kommunikativ va raqamli ko‘nikmalar oshiriladi.
4. Mustaqil ish va tadqiqot — talabalar o‘z loyihalarini olib borib, o‘z-o‘zini baholash va refleksiya qilishni o‘rganadi.
5. Raqamli vositalar integratsiyasi — onlayn kurslar, virtual simulyatsiyalar va axborot texnologiyalari orqali zamonaviy kompetensiyalar shakllanadi.

Natijada, bu ko‘nikma va kompetensiyalarni rivojlantirish talabalarni mehnat bozorida raqobatbardosh mutaxassisga aylantiradi, ularning kasbiy va shaxsiy o‘sishini ta’minlaydi.

Tadqiqotda tayaniladigan pedagogik yondashuv va tamoyillar: Talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etishda quyidagi pedagogik yondashuv va tamoyillarga tayanish zarur deb hisoblanadi:

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

1. Kompetensiyaviy yondashuv – bilimlarni amaliy faoliyatda qo‘llay olishga yo‘naltirilgan ta’limni ta’minlash.
2. Shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyili – talabaning individual qobiliyatlari va ehtiyojlarini inobatga olish.
3. Faollik va mustaqillik tamoyili – talabaning o‘quv jarayonidagi faol ishtirokini rag‘batlantirish.
4. Refleksiya tamoyili – talabaning o‘z faoliyatini tahlil qilishi va baholashini ta’minlash.

Mazkur tamoyillar mustaqil ta’lim faoliyatining samaradorligini oshirishda metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Kompetensiyaviy yondashuv nazariyasi (Competency-Based Education) A.J.Harrow, R.White va boshqa olimlar ishlarida rivojlangan bu nazariya ta’lim natijalarini bilim emas, balki kompetensiyalar (qobiliyatlar majmui) orqali baholashni taklif qiladi. Akademik ko‘nikmalar – kognitiv kompetensiyalar (tahlil, sintez), kasbiy kompetensiyalar esa amaliy va ijtimoiy kompetensiyalarni o‘z ichiga oladi. O‘zbekistonda bu yondashuv Davlat ta’lim standartlari va “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da aks etgan.

Bloom taksonomiyasi (Benjamin Bloom, 1956; qayta ishlangan versiya – Anderson va Krathwohl, 2001) Bilimni olti darajaga bo‘ladi: eslab qolish, tushunish, qo‘llash, tahlil qilish, baholash va yaratish (ijod qilish). Akademik ko‘nikmalar asosan yuqori darajalar (tahlil, baholash) bilan bog‘liq, kasbiy kompetensiyalar esa “qo‘llash” va “yaratish” darajalarida namoyon bo‘ladi. Zamonaviy ta’limda bu taksonomiya loyiha va muammoga asoslangan o‘qitishda qo‘llaniladi.

Lev Vygotskiyning sotsiokultural nazariyasi “Yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasi talabaning mustaqil bajara oladigan vazifadan bir qadam yuqoriroq vazifani o‘qituvchi yoki tengdoshlar yordami bilan bajarishi mumkinligini ko‘rsatadi. Kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda amaliyot, stajirovka va mentorlik shu zonani faollashtiradi.

Devid Kolbning tajribaviy o‘rganish nazariyasi (Experiential Learning Cycle, 1984) O‘rganish to‘rt bosqichdan iborat: konkret tajriba → refleksiv kuzatish → abstrakt kontseptualizatsiya → faol tajriba. Talabalarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda amaliy mashg‘ulotlar, loyihalar va stajirovkalarni tashkil etishda bu model samarali.

Barkamol shaxs konsepsiyasi (O‘zbekiston milliy modeli) Intellektual, ma’naviy va jismoniy jihatdan rivojlangan shaxsni shakllantirish. Talabalarning akademik va kasbiy kompetensiyalari bu modelning asosiy komponentlaridan biridir.

Talabalarning akademik ko‘nikmalari va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish Bloom taksonomiyasi, kompetensiyaviy yondashuv va tajribaviy o‘rganish nazariyalariga asoslangan holda amalga oshiriladi. Bu jarayon raqamli transformatsiya va globallashuv talablariga mos ravishda mustaqil ta’lim faoliyatini kuchaytirish, amaliyot va loyihaviy ishlarni integratsiyalash orqali samarali bo‘ladi. O‘zbekiston ta’lim islohotlarida bu yo‘nalish davlat siyosati darajasida qo‘llab-quvvatlanmoqda.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatini tashkil etishda pedagogika fanida shakllangan bir qator ilmiy g‘oyalarga tayanish muhim ahamiyatga ega. Xususan, o‘qitishning faol usullari, o‘z-o‘zini boshqariladigan ta’lim, kompetensiyaviy ta’lim konsepsiyasi hamda konstruktivistik yondashuv mustaqil ta’lim faoliyatining nazariy asosini tashkil etadi. Ushbu nazariyalar talabaning bilimlarni mustaqil ravishda egallashi va ularni amaliy faoliyatga integratsiya qilishini ta’minlashga yo‘naltirilgan.

Mazkur mavzuni o‘rganishda quyidagi vazifalar ustuvor hisoblanadi:

- talabalarning mustaqil ta’lim faoliyatining pedagogik mohiyatini tahlil qilish;
- akademik ko‘nikmalar va kasbiy kompetensiyalar mazmunini aniqlash;
- mustaqil ta’lim faoliyatini kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etish yo‘llarini belgilash;
- mustaqil ta’lim faoliyatining samaradorligini oshirishga qaratilgan pedagogik tavsiyalar ishlab chiqish.

Xulosa qilib aytganda, talabalarning akademik ko‘nikmalari va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda mustaqil ta’lim faoliyatini ilmiy asoslangan holda tashkil etish oliy ta’lim samaradorligini oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Mazkur jarayonni tizimli, maqsadli va pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish talabalarning kasbiy tayyorgarligini kuchaytiradi hamda ularning mehnat bozoriga moslashuvchanligini ta’minlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent, 2022.
2. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. Oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi. – Toshkent, 2019.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonuni (yangi tahrir). – Toshkent: O‘zbekiston, 2020.
4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 616-son qarori “Kasbiy malaka va bilimlarni rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”. – 2021 yil 30 sentyabr.
5. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021. – 432
6. Xodjayev B.X. Zamonaviy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Fan, 2018.
7. Alimuhamedov R., Qodirov S. Oliy ta’limda kompetensiyaviy yondashuv asoslari. – Toshkent: O‘qituvchi, 2020.
8. Zunnunov A., Sultonov A. Pedagogik texnologiyalar va innovatsion ta’lim. – Toshkent, 2019.
9. OECD. Innovating Education and Educating for Innovation. – Paris, 2016.
10. UNESCO. Rethinking Education: Towards a Global Common Good? – Paris, 2015.
11. Garrison D.R. Self-directed learning and distance education. – London, 2003.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MIGRATSIYA SHAROITIDA PEDAGOGIK RISKLARNI BOSHQARISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Xaydarov Sulaymon Amirqulovich - "University of management and future technologies", Ijtimoiy fanlar kafedrasi, dotsent. PhD.

Annotatsiya

KIRISH: Mazkur maqolada migratsiya sharoitida yoshlar tarbiyasi va ta'lim jarayonida yuzaga keladigan pedagogik risklarni boshqarishning nazariy-metodologik asoslari tahlil qilinadi. Tadqiqotda pedagogik risk tushunchasining ilmiy mazmuni ochib berilib, uning ijtimoiy, psixologik va madaniy determinantlari asoslab beriladi. Xorijiy ilmiy tadqiqotlar va nazariy konsepsiyalar asosida migratsiya sharoitida pedagogik risklarni boshqarishga oid zamonaviy metodologik yondashuvlar tizimlashtiriladi. Maqolada tizimli, ekologik va madaniyatlararo yondashuvlarning pedagogik risklarni boshqarishdagi roli yoritilib, ularni ta'lim amaliyotiga tatbiq etish yo'llari ko'rsatiladi. Natijada migratsiya sharoitida yoshlarning ijtimoiy moslashuvi, ta'limdagi muvaffaqiyati va shaxsiy rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiluvchi konseptual yondashuv shakllantiriladi.

MAQSAD: Bugungi kunda globallashuv mehnat migratsion jarayonlari ishtirokchisi sifatida xalqaro mehnat bozorlarini liberallashtirish, tovar ayirboshlashning kengayishi, sotsiomadaniy hamda halqaro munosabatlarning turli jihatlarini integratsiyasi hamda mamlakatdagi demografik omillarning dinamik ko'rsatkichlar tahlili, mehnatga layoqatli yoshdagi va qariyalarni oshib borish tendensiyasi va bular bilan bog'liq holda davlat chegaralarini yanada kengroq ochilishi ko'zatilmoqda. Bu tendensiyalar mamlakatimizda mehnat migratsiya siyosatini amalga oshirishda yangicha yondashuv va mehanizmlarni ishlab chiqish zaruratini taqozo etmoqda

MATERIAL VA METODLAR: Pedagogik risklarni boshqarishda tizimli yondashuv yetakchi metodologik asoslardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, migratsiya sharoitida yuzaga keladigan pedagogik risklar alohida hodisa sifatida emas, balki ta'lim tizimining barcha tarkibiy qismlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik natijasida shakllanadi. Tizimli yondashuv ta'lim maqsadlari, mazmuni, metodlari, pedagog kadrlar salohiyati va ta'lim muhitining bir butunligini ta'minlashga yo'naltiriladi. Bu orqali migratsiya jarayonida yuzaga keladigan beqarorlik va nomutanosibliklar aniqlanib, ularni boshqarish imkoniyati yaratiladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: mamlakatimizda mehnat migratsiyasi jarayonlaridagi muommolarni bartaraf etish, aholi hayot farovonligini yuksaltirish, turmush tarzini yaxshilash, fuqarolar tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish, bandlik darajasini oshirish, ish o'rinlarini ko'paytirish, kambag'allikka barham berish, xalqaro do'stona munosabatlarni shakillantirish borasidagi aktual tashabbuslarining hayotga tadbiq etilishida xamjixat xarakat qilish talab etiladi. Buning natijasida, muhojirlikda yurgan ziyoli, xunarmand hamyurtlarimizning o'z ona vataniga qaytishiga imkon beradi.

XULOSA: Migratsiya zamonaviy davrning eng murakkab va ko'p qirrali jarayonlaridan biri bo'lib, u global darajada ijtimoiy-iqtisodiy tengsizliklar, siyosiy beqarorlik, ekologik inqiroz va demografik bosimlar kabi omillar bilan bevosita bog'liq.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Ushbu ilmiy ish davomida migratsiya jarayonlariga oid asosiy nazariy yondashuvlar, ularni o‘rganish metodologiyasi va migratsiyaning inson resurslari boshqaruvidagi o‘rni keng yoritildi.Migratsiya faqatgina odamlarning joylashuvini o‘zgartirishi emas, balki ularning hayot sifatiga, ijtimoiy holatiga, jamiyatdagi tenglik va adolatga, mehnat bozori barqarorligiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi

Kalit so‘zlar: migratsiya, pedagogik risklar, risklarni boshqarish, nazariy-metodologik asoslar, yoshlar tarbiyasi, ijtimoiy moslashuv, madaniyatlararo ta’lim, integratsiya, xorijiy tajriba, ta’lim strategiyasi

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ УПРАВЛЕНИЯ ПЕДАГОГИЧЕСКИМИ РИСКАМИ В УСЛОВИЯХ МИГРАЦИИ

Хайдаров Сулейман Амиркулович - ” университет управления и будущих технологий", кафедра социальных наук, доцент. PhD.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье анализируются теоретико-методологические основы управления педагогическими рисками, возникающими в процессе воспитания и обучения молодежи в условиях миграции. В исследовании раскрывается научное содержание понятия педагогического риска и обосновываются его социальные, психологические и культурные детерминанты. На основе зарубежных научных исследований и теоретических концепций систематизируются современные методологические подходы к управлению педагогическими рисками в условиях миграции. В статье освещается роль системного, экологического и межкультурного подходов в педагогическом управлении рисками и показаны пути их применения в образовательной практике. В результате формируется концептуальный подход, служащий обеспечению социальной адаптации, успешности в образовании и личностном развитии молодежи в условиях миграции.

ЦЕЛЬ: Сегодня глобализация как участник трудовых миграционных процессов предполагает либерализацию международных рынков труда, расширение товарооборота, интеграцию различных аспектов социокультурных и международных отношений, анализ динамических показателей демографических факторов в стране, тенденцию к увеличению трудоспособного возраста и старости и в связи с этим более широкое открытие государственных границ. Эти тенденции обусловливают необходимость разработки новых подходов и механизмов реализации трудовой миграционной политики в нашей стране

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Системный подход в педагогическом управлении рисками является одной из ведущих методологических основ. Согласно этому подходу педагогические риски, возникающие в условиях миграции, формируются не как отдельное явление, а как результат взаимодействия всех компонентов системы образования. Системный подход направлен на обеспечение целостности образовательных целей, содержания, методов, потенциала педагогических кадров

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

и образовательной среды. Благодаря этому выявляются нестабильности и дисбалансы, возникающие в процессе миграции, и создается возможность управлять ими.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: требуется сотрудничество в реализации актуальных инициатив по преодолению проблем в процессах трудовой миграции в нашей стране, повышению благосостояния населения, улучшению образа жизни, развитию предпринимательской деятельности граждан, повышению уровня занятости, увеличению числа рабочих мест, искоренению бедности, формированию международных дружественных отношений. Благодаря этому интеллигенция, находившаяся в эмиграции, позволяет нашим соотечественникам-ремесленникам вернуться на родину.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Миграция-один из самых сложных и многогранных процессов современной эпохи, который на глобальном уровне напрямую связан с такими факторами, как социально-экономическое неравенство, политическая нестабильность, экологический кризис и демографическое давление. В ходе данной научной работы были широко рассмотрены основные теоретические подходы к миграционным процессам, методология их изучения и роль миграции в управлении человеческими ресурсами.Миграция не только меняет местонахождение людей, но и оказывает прямое влияние на качество их жизни, социальный статус, равенство и справедливость в обществе, стабильность рынка труда

Ключевые слова: миграция, педагогические риски, управление рисками, теоретико-методические основы, воспитание молодежи, социальная адаптация, межкультурное образование, интеграция, зарубежный опыт, образовательная стратегия

THEORETICAL-METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF PEDAGOGICAL RISK MANAGEMENT IN THE CONTEXT OF MIGRATION

Khaydarov Suleyman Amirkulovich,"University of management and future technologies", Department of Social Sciences, Associate Professor. PhD.

Annotation

INTRODUCTION: This article analyzes the theoretical and methodological foundations of the management of pedagogical risks arising in the process of youth education and education in the conditions of migration. The study reveals the scientific content of the concept of pedagogical risk, on the basis of which social, psychological and cultural determinants are based. On the basis of foreign scientific research and theoretical concepts, modern methodological approaches to managing pedagogical risks in the context of migration are systematized. The article highlights the role of systemic, environmental and intercultural approaches in pedagogical risk management and outlines ways to apply them to educational practice. As a result, in the context of

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

migration, a conceptual approach is formed that serves to ensure the social adaptation, success in education and personal development of young people.

AIM: Today, as a participant in the labor migration processes of globalization, the liberalization of international labor markets, the expansion of turnover, the integration of various aspects of sociomadanic and international relations, and the analysis of dynamic indicators of demographic factors in the country, the tendency to increase working age and old age, and the wider opening of state borders in connection with these are These trends dictate the need to develop a new approach and mechanisms in the implementation of labor migration policies in our country

MATERIALS AND METHODS: A systematic approach to the management of pedagogical risks is one of the leading methodological foundations. According to this approach, pedagogical risks arising in the context of migration are formed not as a separate phenomenon, but as a result of the interdependence between all the components of the educational system. The systematic approach is aimed at ensuring the educational goals, content, methods, the potential of pedagogical personnel and the integrity of the educational environment. Through this, the instability and imbalances that occur in the migration process are identified and the possibility of managing them is created.

DISCUSSION AND RESULTS: in our country, the implementation of actual initiatives to eliminate treatment in labor migration processes, improve the well-being of the population, improve lifestyle, develop entrepreneurial activity of citizens, increase employment, increase jobs, end poverty, shape international friendly relations is required. Thanks to this, the intellectual who walked in emigration will allow our despicable compatriots to return to their native homeland.

CONCLUSION: Migration is one of the most complex and multifaceted processes of the modern era, directly related to factors such as socio-economic inequalities, political instability, environmental crises and demographic pressures at the global level. During this scientific work, the main theoretical approaches to migration processes, the methodology of their study and the role of migration in human resource management were widely covered.Migration not only changes the location of people, but also directly affects their quality of life, social status, equality and justice in society, and the stability of the labor market

Keywords: migration, pedagogical risks, risk management, theoretical-methodological foundations, youth education, social adaptation, intercultural education, integration, foreign experience, educational strategy

So‘nggi o‘n yilliklarda migratsiya jarayonlari global miqyosda jadallashib, jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biriga aylandi. Iqtisodiy rivojlanishdagi nomutanosiblik, mehnat bozoridagi o‘zgarishlar, ta’lim olish imkoniyatlarining kengayishi hamda ijtimoiy omillar migratsiyaning turli shakllarini vujudga keltirmoqda. Ushbu jarayonlar nafaqat demografik va iqtisodiy sohalarga, balki ta’lim tizimi va yoshlar tarbiyasiga ham chuqur

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ta’sir ko‘rsatmoqda. Ayniqsa, migratsiya sharoitida ta’lim va tarbiya jarayonining barqarorligini ta’minlash hamda yuzaga kelayotgan pedagogik risklarni samarali boshqarish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Migratsiya yoshlarning yashash muhiti, ijtimoiy munosabatlari va tarbiyaviy makonini tubdan o‘zgartiradi. Yangi ijtimoiy-madaniy muhitga moslashish jarayoni yoshlar uchun murakkab psixologik va pedagogik sinovlar bilan kechadi. Til to‘siqlari, madaniy tafovutlar, ta’lim tizimidagi farqlar va ijtimoiy moslashuvdagi qiyinchiliklar yoshlarning ta’lim jarayonidagi faolligi va tarbiyaviy rivojlanishiga salbiy ta’sir etuvchi pedagogik risklarni yuzaga keltiradi. Ushbu risklar o‘z vaqtida aniqlanib, ilmiy asoslangan yondashuvlar orqali boshqarilmasa, yoshlarning shaxs sifatida shakllanishi va ijtimoiy integratsiyasiga jiddiy putur yetkazishi mumkin.

Zamonaviy pedagogika va ijtimoiy fanlarda “risk” tushunchasi noaniqlik, ehtimoliy salbiy oqibatlar va beqarorlik bilan bog‘liq holatlarni ifodalaydi. Migratsiya sharoitida pedagogik risklar ta’lim va tarbiya jarayonida rejalashtirilgan natijalarga erishishni qiyinlashtiruvchi omillar sifatida namoyon bo‘ladi. Bu esa pedagogik faoliyatda faqat an’anaviy tarbiya usullari bilan cheklanib qolmasdan, risklarni oldindan prognozlash, baholash va boshqarishga yo‘naltirilgan nazariy-metodologik yondashuvlarni talab etadi.

Xorijiy ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, migratsiya sharoitida pedagogik risklarni boshqarish tizimli, ekologik va madaniyatlararo yondashuvlarga asoslangan holda amalga oshirilgandagina samarali natijalarga erishish mumkin. Ushbu yondashuvlar yoshlarning individual ehtiyojlari, psixologik holati va ijtimoiy tajribasini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, pedagogik risklarni boshqarish jarayonida ta’lim muassasalari, oila va jamiyat o‘rtasidagi hamkorlik muhim metodologik asos sifatida e’tirof etiladi.

O‘zbekiston sharoitida ham tashqi va ichki migratsiya jarayonlarining kuchayishi yoshlar tarbiyasida yangi pedagogik vazifalarni yuzaga keltirmoqda. Migratsiya ta’sirida shakllanayotgan tarbiyaviy muammolarni bartaraf etish uchun xorijiy tajribalarni milliy ta’lim tizimi bilan uyg‘unlashtirish, ilmiy asoslangan boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish zarur. Shu jihatdan, migratsiya sharoitida pedagogik risklarni boshqarishning nazariy-metodologik asoslarini tadqiq etish ta’lim tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.[1] Mazkur maqolada migratsiya sharoitida pedagogik risklarning mohiyati, ularni boshqarishga oid nazariy yondashuvlar va metodologik asoslar tahlil qilinib, yoshlarning ijtimoiy moslashuvi va ta’limdagi muvaffaqiyatini ta’minlashga qaratilgan ilmiy xulosalar ishlab chiqiladi.

Pedagogik risk tushunchasining nazariy asoslari

Zamonaviy ta’lim tizimi murakkab va o‘zgaruvchan ijtimoiy muhitda faoliyat yuritayotgani sababli pedagogik faoliyat doimo ma’lum darajadagi noaniqlik va ehtimoliy xavflar bilan bog‘liq bo‘ladi. Ushbu holat pedagogik risk tushunchasining ilmiy jihatdan asoslanishini taqozo etadi. Pedagogik risk, eng avvalo, ta’lim va tarbiya jarayonida rejalashtirilgan natijalarga erishishga to‘sqinlik qiluvchi, salbiy oqibatlar yuzaga kelish

[1] Beck U. Risk Society: Towards a New Modernity. – London: Sage Publications, 1992;

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ehtimoli mavjud bo‘lgan omillar majmuasi sifatida talqin etiladi. U ta’lim subyektlari – o‘quvchi, pedagog, ta’lim muassasasi va ijtimoiy muhit o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir natijasida shakllanadi.

Ilmiy adabiyotlarda risk tushunchasi dastlab iqtisodiyot, menejment va sotsiologiya fanlari doirasida rivojlangan bo‘lsa-da, keyinchalik pedagogika faniga ham faol tatbiq etila boshlandi. Pedagogik yondashuvda risk tushunchasi faqat salbiy holat sifatida emas, balki ta’lim jarayonida rivojlanish imkoniyatlarini yuzaga chiqaruvchi omil sifatida ham qaraladi. Ya’ni, risk mavjud bo‘lgan sharoitda pedagogik qarorlarning to‘g‘ri qabul qilinishi ta’lim samaradorligini oshirishga xizmat qilishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, pedagogik risklar boshqarilishi mumkin bo‘lgan jarayon sifatida ilmiy asosda o‘rganiladi.[2]

Pedagogik risklarning nazariy asoslarini tushuntirishda tizimli yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, pedagogik risklar ta’lim tizimining alohida elementi emas, balki uning barcha tarkibiy qismlari – maqsad, mazmun, metod, vosita va natijalar o‘rtasidagi nomutanosiblik natijasida yuzaga keladi. Masalan, ta’lim mazmunining o‘quvchilarning ijtimoiy-madaniy tajribasiga mos kelmasligi yoki pedagogik metodlarning ularning individual xususiyatlarini inobatga olmasligi risk omili sifatida namoyon bo‘ladi. Shu bois pedagogik risklarni tahlil qilishda ta’lim jarayonining barcha komponentlarini yaxlit holda o‘rganish zarur.

Pedagogik risk tushunchasining nazariy asoslari psixologik yondashuv bilan ham chambarchas bog‘liq. Ta’lim jarayonida yuzaga keladigan risklar ko‘pincha o‘quvchilarning motivatsiyasi, emotsional holati va shaxsiy ehtiyojlari bilan bevosita aloqador bo‘ladi. Psixologik moslashuv darajasining pastligi, o‘ziga ishonchsizlik, stress va ijtimoiy begonalashuv pedagogik risklarning kuchayishiga olib keladi. Ayniqsa, migratsiya sharoitida ushbu omillar yanada murakkablashib, yoshlarning ta’lim jarayonidagi muvaffaqiyatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Nazariy jihatdan pedagogik risklarni ijtimoiy-konstruktiv yondashuv asosida ham izohlash mumkin. Ushbu yondashuvga ko‘ra, ta’lim jarayoni ijtimoiy munosabatlar va madaniy tajriba asosida quriladi. Agar o‘quvchi o‘zining ijtimoiy-madaniy tajribasini ta’lim muhitida to‘liq namoyon eta olmasa yoki u e’tibordan chetda qolsa, pedagogik risklar yuzaga keladi. Bu holat ta’lim muassasasida inklyuziv va madaniyatlararo yondashuvlarning yetarli darajada qo‘llanilmasligi bilan izohlanadi.

Pedagogik risk tushunchasining nazariy asoslari ekologik yondashuv doirasida ham rivojlangan. Ushbu yondashuv ta’lim subyektining rivojlanishini o‘rab turgan muhit – oila, ta’lim muassasasi, jamiyat va madaniyat bilan uzviy bog‘liq holda ko‘rib chiqadi. Ekologik nuqtayi nazardan pedagogik risklar ta’lim muhitidagi beqarorlik, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi va muhit omillarining o‘zaro nomutanosibligi natijasida shakllanadi. Bu yondashuv pedagogik risklarni faqat ta’lim jarayoni bilan cheklab qo‘ymasdan, keng ijtimoiy kontekstda tahlil qilish imkonini beradi.[3]

[2] Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979;
[3] Banks J. A. Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum, and Teaching. – Boston: Pearson Education, 2015;

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Migratsiya sharoitida pedagogik risklarni boshqarishning metodologik yondashuvlari

Migratsiya sharoitida ta’lim va tarbiya jarayonini samarali tashkil etish pedagogik risklarni ongli ravishda boshqarishni talab etadi. Pedagogik risklarni boshqarish metodologiyasi mazkur jarayonni tasodifiy emas, balki ilmiy asoslangan, tizimli va maqsadga yo‘naltirilgan faoliyat sifatida tashkil etishga xizmat qiladi. Metodologik yondashuvlar pedagogik risklarni aniqlash, baholash, oldini olish va ularning salbiy oqibatlarini minimallashtirishga qaratilgan ilmiy tamoyillar va usullar majmuini o‘z ichiga oladi. Migratsiya sharoitida ushbu yondashuvlarning ahamiyati yanada ortib, ular yoshlarning ijtimoiy moslashuvi va ta’limdagi muvaffaqiyatini ta’minlashda muhim omilga aylanadi.

Pedagogik risklarni boshqarishda tizimli yondashuv yetakchi metodologik asoslardan biri hisoblanadi. Ushbu yondashuvga ko‘ra, migratsiya sharoitida yuzaga keladigan pedagogik risklar alohida hodisa sifatida emas, balki ta’lim tizimining barcha tarkibiy qismlari o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik natijasida shakllanadi. Tizimli yondashuv ta’lim maqsadlari, mazmuni, metodlari, pedagog kadrlar salohiyati va ta’lim muhitining bir butunligini ta’minlashga yo‘naltiriladi. Bu orqali migratsiya jarayonida yuzaga keladigan beqarorlik va nomutanosibliklar aniqlanib, ularni boshqarish imkoniyati yaratiladi.

Migratsiya sharoitida pedagogik risklarni boshqarishda ekologik yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv ta’lim subyektining rivojlanishini uni o‘rab turgan ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy muhit bilan uzviy bog‘liq holda tahlil qiladi. Migrant yoshlarning tarbiyaviy muammolari ko‘pincha oila, ta’lim muassasasi va jamiyat o‘rtasidagi aloqalarning uzilishi bilan bog‘liq bo‘ladi. Ekologik yondashuv pedagogik risklarni faqat ta’lim jarayonidagi kamchiliklar bilan izohlab qolmasdan, ularni keng ijtimoiy kontekstda baholash imkonini beradi. Bu esa risklarni boshqarishda kompleks choralar ishlab chiqishga zamin yaratadi.[4] Madaniyatlararo yondashuv migratsiya sharoitida pedagogik risklarni boshqarishning muhim metodologik asoslaridan biridir. Migrant yoshlar ko‘pincha yangi madaniy muhitga moslashish jarayonida o‘z milliy qadriyatlari va ijtimoiy tajribasini saqlab qolish bilan bog‘liq qiyinchiliklarga duch keladi. Agar ta’lim jarayonida madaniy farqlar e’tiborga olinmasa, bu pedagogik risklarning kuchayishiga olib keladi. Madaniyatlararo yondashuv ta’lim muhitida bag‘rikenglik, o‘zaro hurmat va madaniy xilma-xillikni qo‘llab-quvvatlash orqali risklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Pedagogik risklarni boshqarishda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv ham muhim metodologik ahamiyatga ega. Ushbu yondashuv har bir o‘quvchining individual ehtiyojlari, qiziqishlari va psixologik xususiyatlarini inobatga olishni nazarda tutadi. Migratsiya sharoitida yoshlarning individual rivojlanish trayektoriyasi keskin o‘zgarishi mumkin bo‘lib, bu pedagogdan moslashuvchan va differensial yondashuvni talab etadi. Shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv pedagogik risklarni individual darajada aniqlash va ularni boshqarish imkonini beradi.

[4] Castles S., de Haas H., Miller M. J. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. – London: Palgrave Macmillan, 2014;

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv pedagogik risklarni boshqarishda amaliy jihatdan samarali hisoblanadi. Ushbu yondashuv ta’lim jarayonida yoshlarning faol ishtirokini ta’minlash, ularni ijtimoiy va ta’limiy faoliyatga jalb etish orqali risklarni kamaytirishga xizmat qiladi. Migratsiya sharoitida yoshlarning passivligi va begonalashuvi pedagogik risklarning asosiy manbalaridan biri bo‘lib, faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuv ushbu muammoni bartaraf etishda muhim rol o‘ynaydi.

Shuningdek, kompetensiyaviy yondashuv migratsiya sharoitida pedagogik risklarni boshqarishda strategik ahamiyat kasb etadi. Ushbu yondashuv yoshlarning ijtimoiy, kommunikativ va madaniyatlararo kompetensiyalarini rivojlantirish orqali ularni turli riskli vaziyatlarga tayyorlashni nazarda tutadi. Natijada migrant yoshlar o‘zgaruvchan muhitda mustaqil qaror qabul qilish va muammolarni hal etish qobiliyatiga ega bo‘ladi.[5]

Xorijiy tajriba asosida pedagogik risklarni boshqarish mexanizmlari

Xalqaro miqyosda migratsiya jarayonlarining kuchayishi ta’lim tizimida pedagogik risklarni boshqarishga oid samarali mexanizmlarni ishlab chiqishni taqozo etgan. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, migratsiya sharoitida yuzaga keladigan pedagogik risklarni boshqarish faqat alohida pedagogik choralar bilan emas, balki kompleks, ko‘p darajali va institutsional mexanizmlar orqali amalga oshiriladi. Ushbu mexanizmlar ta’lim siyosati, o‘quv dasturlari, pedagog kadrlar tayyorlash va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimlari bilan uzviy bog‘langan holda joriy etiladi.

Yevropa Ittifoqi davlatlarida pedagogik risklarni boshqarishning asosiy mexanizmlaridan biri sifatida inklyuziv ta’lim siyosati qaraladi. Ushbu siyosat migrant yoshlarning ta’lim tizimiga to‘laqonli integratsiyasini ta’minlashga yo‘naltirilgan bo‘lib, til o‘rganish dasturlari, moslashuv kurslari va psixologik-pedagogik qo‘llab-quvvatlash xizmatlarini o‘z ichiga oladi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, til va madaniy moslashuvni qo‘llab-quvvatlash orqali ta’limdagi muvaffaqiyatsizlik, ijtimoiy begonalashuv va motivatsiya pasayishi kabi pedagogik risklar sezilarli darajada kamayadi.

Skandinaviya mamlakatlarida pedagogik risklarni boshqarish mexanizmlari ko‘proq ekologik va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlarga asoslanadi. Ushbu davlatlarda migrant yoshlar bilan ishlashda ta’lim muassasasi, oila va mahalliy hamjamiyat o‘rtasidagi hamkorlik mustahkam yo‘lga qo‘yilgan. Masalan, maktablarda maxsus maslahatchilar va ijtimoiy pedagoglar faoliyat yuritib, migrant o‘quvchilarning ijtimoiy-psixologik holatini muntazam monitoring qiladi. Bu mexanizm pedagogik risklarni erta aniqlash va ularni individual darajada boshqarish imkonini beradi.[6] AQSh ta’lim tizimida pedagogik risklarni boshqarish mexanizmlari ko‘proq kompetensiyaviy va faoliyatga yo‘naltirilgan yondashuvlar asosida shakllantirilgan. Migrant yoshlarning ta’limdagi muvaffaqiyatini ta’minlash uchun ikki tilli ta’lim dasturlari, madaniyatlararo kommunikatsiya mashg‘ulotlari va loyiha asosida o‘qitish usullari keng qo‘llaniladi. Ushbu mexanizmlar yoshlarning faolligini oshirish, o‘ziga ishonchini mustahkamlash va ijtimoiy moslashuv jarayonini tezlashtirish orqali pedagogik risklarni kamaytirishga xizmat qiladi.

[5] Heckmann F. Integration and Integration Policies. – Bamberg: European Forum for Migration Studies, 2006;
[6] UNESCO. Global Education Monitoring Report: Migration, Displacement and Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2019;

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Kanada tajribasida pedagogik risklarni boshqarish mexanizmlari davlat darajasida muvofiqlashtirilgan strategiyalar orqali amalga oshiriladi. Migrant yoshlar uchun moslashuv dasturlari nafaqat ta'lim muassasalarida, balki mahalliy jamoalar va nodavlat tashkilotlar bilan hamkorlikda olib boriladi. Ushbu mexanizm pedagogik risklarni faqat ta'lim muammosi sifatida emas, balki ijtimoiy masala sifatida hal etishga yo'naltirilganligi bilan ajralib turadi.

Osiyo davlatlari, xususan Yaponiya va Janubiy Koreyada pedagogik risklarni boshqarish mexanizmlari intizom, akademik qo'llab-quvvatlash va madaniy moslashuvni uyg'unlashtirish asosida tashkil etilgan. Ushbu mamlakatlarda migrant yoshlar bilan ishlashda moslashtirilgan o'quv dasturlari, mentorlik tizimi va qo'shimcha darslar orqali ta'limdagi uzilishlarning oldi olinadi. Bu mexanizmlar pedagogik risklarni kamaytirishda muhim amaliy ahamiyatga ega.[7] Xorijiy tajriba tahlili shuni ko'rsatadiki, pedagogik risklarni boshqarish mexanizmlarining samaradorligi ularning tizimliligi, uzluksizligi va moslashuvchanligi bilan belgilanadi. Eng muhim jihat shundaki, rivojlangan davlatlarda pedagogik risklarni boshqarish jarayoni doimiy monitoring, tahlil va qayta baholash mexanizmlariga asoslanadi. Bu esa migratsiya sharoitida yuzaga keladigan yangi risklarni o'z vaqtida aniqlash va ularga mos strategiyalar ishlab chiqish imkonini beradi.

Pedagogik risklarni boshqarishning konseptual modeli

Migratsiya sharoitida pedagogik risklarni samarali boshqarish aniq tuzilgan, mantiqiy izchillikka ega bo'lgan konseptual modelni ishlab chiqishni talab etadi. Konseptual model pedagogik risklarni boshqarish jarayonini yaxlit tizim sifatida talqin qilib, uning asosiy tarkibiy qismlari, ularning o'zaro bog'liqligi va funksional mexanizmlarini ilmiy jihatdan asoslab beradi. Ushbu model ta'lim jarayonida yuzaga keladigan risklarni tasodifiy hodisa sifatida emas, balki oldindan aniqlash, prognozlash va boshqarish mumkin bo'lgan jarayon sifatida ko'rib chiqishga imkon yaratadi. Pedagogik risklarni boshqarishning konseptual modeli, eng avvalo, maqsadli komponentga tayanadi. Ushbu komponentning asosiy vazifasi migratsiya sharoitida yoshlarning ta'lim va tarbiyaviy rivojlanishini barqaror ta'minlash, pedagogik risklarning salbiy ta'sirini minimallashtirishdan iborat. Maqsadli komponent pedagogik faoliyatning umumiy strategiyasini belgilab, barcha keyingi jarayonlar uchun yo'nalish vazifasini bajaradi. Bu bosqichda risklarni boshqarish ta'lim sifati, ijtimoiy moslashuv va shaxsiy rivojlanish bilan uzviy bog'liq holda rejalashtiriladi. Modelning nazariy-metodologik komponenti pedagogik risklarni boshqarishning ilmiy asoslarini o'z ichiga oladi. Ushbu komponent tizimli, ekologik, shaxsga yo'naltirilgan va madaniyatlararo yondashuvlarga tayangan holda shakllanadi. Nazariy-metodologik asos pedagogik risklarning kelib chiqish sabablari, ularning tuzilmasi va rivojlanish mexanizmlarini tushuntirib beradi. Ayniqsa, migratsiya sharoitida pedagogik risklar ijtimoiy, psixologik va madaniy omillar bilan uzviy bog'liq bo'lgani sababli, mazkur komponent kompleks tahlilni talab etadi.[8]

[7] Berry J. W. Immigration, Acculturation, and Adaptation. – Applied Psychology, 1997, Vol. 46(1), pp. 5–34;
[8] Abdullaeva M. M. Pedagogikada risk tushunchasi va uni boshqarish masalalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020;

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Konseptual modelning mazmuniy komponenti pedagogik risklarni boshqarish jarayonida amalga oshiriladigan ta'limiy va tarbiyaviy faoliyat yo'nalishlarini belgilaydi. Ushbu komponent doirasida ta'lim mazmunini migrant yoshlarning ehtiyojlari va imkoniyatlariga moslashtirish, moslashuv kurslari, madaniyatlararo muloqotni rivojlantirishga yo'naltirilgan mashg'ulotlar tashkil etish nazarda tutiladi. Mazmuniy komponent pedagogik risklarni kamaytirishga xizmat qiluvchi aniq pedagogik choralar majmuasini shakllantiradi.

Modelning tashkiliy-texnologik komponenti pedagogik risklarni boshqarishning amaliy mexanizmlarini o'z ichiga oladi. Bu komponentda pedagogik monitoring, diagnostika, profilaktika va korreksiya tadbirlari amalga oshiriladi. Migratsiya sharoitida risklarni boshqarish samaradorligi ushbu jarayonlarning uzluksizligi va tizimliligiga bog'liq bo'ladi. Tashkiliy-texnologik komponent pedagoglar, psixologlar, ijtimoiy pedagoglar va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, risklarni boshqarishda jamoaviy yondashuvni shakllantiradi.

Konseptual modelning subyektiv komponenti pedagogik risklarni boshqarishda ishtirok etuvchi barcha subyektlarning faoliyatini qamrab oladi. Ushbu komponent pedagog, o'quvchi, oila va ta'lim muassasasi o'rtasidagi o'zaro aloqalarni muvofiqlashtiradi. Migratsiya sharoitida pedagogik risklarni boshqarishda pedagoglarning kasbiy kompetensiyasi, madaniyatlararo sezgirligi va refleksiv qobiliyatlari muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, o'quvchilarning faol ishtiroki va o'z-o'zini boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish ham konseptual modelning muhim jihati hisoblanadi.[9] Modelning baholash-natijaviy komponenti pedagogik risklarni boshqarish samaradorligini aniqlashga xizmat qiladi. Ushbu komponentda ta'lim natijalari, ijtimoiy moslashuv darajasi va tarbiyaviy rivojlanish ko'rsatkichlari tahlil qilinadi. Baholash-natijaviy komponent risklarni boshqarish jarayonining qanchalik muvaffaqiyatli amalga oshirilganini aniqlab, zarur hollarda modelga tuzatishlar kiritish imkonini beradi. Bu jarayon pedagogik risklarni boshqarishda refleksiv va moslashuvchan yondashuvni ta'minlaydi.Migratsiya jarayonlarining kuchayishi zamonaviy ta'lim tizimi oldiga yangi vazifalarni qo'yib, yoshlar tarbiyasi va ta'lim jarayonida pedagogik risklarning paydo bo'lish ehtimolini oshirmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, migratsiya sharoitida yuzaga keladigan pedagogik risklar murakkab, ko'p omilli va tizimli xarakterga ega bo'lib, ularni tasodifiy yoki alohida pedagogik choralar orqali bartaraf etish mumkin emas. Mazkur risklar ijtimoiy, psixologik, madaniy va institutsional omillarning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi.Maqolada pedagogik risk tushunchasining nazariy asoslari tahlil qilinib, uning ta'lim jarayonidagi noaniqlik va ehtimoliy salbiy oqibatlar bilan uzviy bog'liqligi asoslab berildi. Shuningdek, migratsiya sharoitida pedagogik risklarni boshqarish tizimli, ekologik, shaxsga yo'naltirilgan va madaniyatlararo yondashuvlar integratsiyasiga asoslanishi zarurligi aniqlandi. Ushbu yondashuvlar pedagogik risklarni oldindan aniqlash, baholash va ularning salbiy ta'sirini minimallashtirish imkonini beradi.

[9] Risku M. Educational Leadership and Risk Management. – Journal of Educational Administration, 2014, Vol. 52(1), pp. 106–123;

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Xorijiy tajriba tahlili shuni ko‘rsatdiki, rivojlangan davlatlarda pedagogik risklarni boshqarish ta’lim siyosati darajasida muvofiqlashtirilgan mexanizmlar orqali amalga oshiriladi. Inklyuziv ta’lim, moslashuv dasturlari, madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish va pedagogik monitoring tizimlari pedagogik risklarni kamaytirishda samarali vosita sifatida namoyon bo‘lmoqda. Ushbu tajribalarni O‘zbekiston ta’lim tizimi sharoitiga moslashtirish migratsiya ta’sirida yuzaga kelayotgan tarbiyaviy muammolarni bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida ishlab chiqilgan pedagogik risklarni boshqarishning konseptual modeli migratsiya sharoitida ta’lim va tarbiya jarayonini barqaror tashkil etish uchun ilmiy asos bo‘lib xizmat qiladi. Modelning maqsadli, nazariy-metodologik, mazmuniy, tashkiliy-texnologik va baholash-natijaviy komponentlari pedagogik risklarni boshqarish jarayonining yaxlitligini ta’minlaydi. Ushbu model pedagogik faoliyatda moslashuvchanlik, uzluksizlik va refleksiv yondashuvni qaror toptirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, migratsiya sharoitida pedagogik risklarni boshqarish ta’lim tizimining barqaror rivojlanishini ta’minlash, yoshlarning ijtimoiy moslashuvi va shaxsiy kamolotini qo‘llab-quvvatlashning muhim sharti hisoblanadi. Ilmiy asoslangan metodologik yondashuvlar va xorijiy tajriba asosida ishlab chiqilgan mexanizmlarni amaliyotga joriy etish pedagogik risklarning salbiy oqibatlarini kamaytirish bilan birga, ta’lim jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Beck U. Risk Society: Towards a New Modernity. – London: Sage Publications, 1992;
2. Bronfenbrenner U. The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design. – Cambridge, MA: Harvard University Press, 1979;
3. Banks J. A. Cultural Diversity and Education: Foundations, Curriculum, and Teaching. – Boston: Pearson Education, 2015;
4. Castles S., de Haas H., Miller M. J. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. – London: Palgrave Macmillan, 2014;
5. Heckmann F. Integration and Integration Policies. – Bamberg: European Forum for Migration Studies, 2006;
6. UNESCO. Global Education Monitoring Report: Migration, Displacement and Education. – Paris: UNESCO Publishing, 2019;
7. Berry J. W. Immigration, Acculturation, and Adaptation. – Applied Psychology, 1997, Vol. 46(1), pp. 5–34;
8. Abdullaeva M. M. Pedagogikada risk tushunchasi va uni boshqarish masalalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020;
9. Risku M. Educational Leadership and Risk Management. – Journal of Educational Administration, 2014, Vol. 52(1), pp. 106–123;

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ILMIY-PEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISH

S. M. Muratova, Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish masalasi ilmiy-pedagogik yondashuv asosida yoritilgan. Tadqiqot jarayonida bolalar nutqining shakllanishiga ta’sir etuvchi asosiy pedagogik omillar, jumladan, ta’lim jarayonini to‘g‘ri tashkil etish, nutqni rivojlantiruvchi muhit yaratish, zamonaviy metod va texnologiyalardan foydalanish hamda bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, maktabgacha ta’lim muassasalarida nutqni rivojlantirish bo‘yicha olib borilayotgan pedagogik faoliyatning samaradorligini oshirish yo‘llari ko‘rsatib berilgan. Maqola natijalari maktabgacha ta’lim tizimida faoliyat yuritayotgan pedagoglar va mutaxassislar uchun amaliy ahamiyatga ega.

MAQSAD: Ushbu maqolaning maqsadi maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish jarayonini ilmiy-pedagogik yondashuv asosida tahlil qilish, nutqiy rivojlanishga ta’sir etuvchi pedagogik shart-sharoitlarni aniqlash hamda maktabgacha ta’lim muassasalarida nutqni rivojlantirish samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot jarayonida maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishga oid pedagogika va psixologiya fanlariga doir ilmiy adabiyotlar, normativ-huquqiy hujjatlar, o‘quv-metodik qo‘llanmalar hamda maktabgacha ta’lim muassasalarida qo‘llanilayotgan ilg‘or pedagogik tajribalar material sifatida foydalanildi. Shuningdek, maktabgacha ta’lim muassasalarining amaliy faoliyati jarayonida to‘plangan kuzatuv natijalari va tahliliy ma’lumotlar tadqiqot materiallarini tashkil etdi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ilmiy-pedagogik yondashuv asosida tashkil etilgan ta’lim jarayoni maktabgacha yoshdagi bolalar nutqining rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Xususan, nutqni rivojlantiruvchi muhitning yaratilishi, didaktik o‘yinlar, interfaol metodlar hamda muloqotga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlardan muntazam foydalanish bolalarning so‘z boyligini oshirish, grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzish va bog‘langan nutqini rivojlantirishga xizmat qilgani aniqlandi. Kuzatuv va diagnostik tahlillar natijasida bolalarning nutqiy faolligi sezilarli darajada oshgani, ular o‘z fikrlarini erkin va izchil ifodalashga intila boshlagani kuzatildi. Ayniqsa, mashg‘ulotlar jarayonida bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish, shuningdek, tarbiyachi tomonidan to‘g‘ri nutqiy namuna ko‘rsatish nutq rivojiga ijobiy ta’sir ko‘rsatgani muhokama qilindi.

XULOSA: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish jarayoni ilmiy-pedagogik yondashuv asosida tashkil etilgandagina samarali natijalarga erishish mumkin. Nutqni rivojlantiruvchi muhit yaratish, zamonaviy pedagogik metod va texnologiyalardan foydalanish, shuningdek, bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish bolalar nutqining har tomonlama rivojlanishiga

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

xizmat qiladi. Tadqiqot davomida aniqlanganki, pedagog tomonidan to‘g‘ri va ravon nutqiy namuna ko‘rsatilishi, muloqotga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlar va didaktik o‘yinlardan foydalanish bolalarning nutqiy faolligini oshiradi hamda ularning so‘z boyligini kengaytiradi. Olingan natijalar ilmiy manbalarda ilgari surilgan nazariy qarashlarning amaliy jihatdan tasdiqlanganini ko‘rsatdi.

Kalit so’zlar: maktabgacha ta’lim, nutqni rivojlantirish, bolalar nutqi, ilmiy-pedagogik yondashuv, nutqiy muhit, pedagogik shart-sharoitlar, didaktik o‘yinlar, nutqiy faollik, innovatsion ta’lim metodlari.

РАЗВИТИЕ РЕЧИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА НА ОСНОВЕ НАУЧНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

С. М. Муратова, Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассматривается вопрос развития речи детей дошкольного возраста на основе научно-педагогического подхода. В ходе исследования проанализированы основные педагогические факторы, влияющие на формирование речи детей, включая правильную организацию образовательного процесса, создание развивающей речевой среды, использование современных методов и технологий, а также учет возраста и индивидуальных особенностей детей. Также указаны пути повышения эффективности педагогической деятельности, проводимой в дошкольных образовательных учреждениях для развития речи. Результаты статьи имеют практическое значение для педагогов и специалистов, работающих в системе дошкольного образования.

ЦЕЛЬ: данной статье рассматривается вопрос развития речи у детей дошкольного возраста на основе научно-педагогического подхода. ЦЕЛЬ: Целью данной статьи является анализ процесса развития речи у детей дошкольного возраста на основе научно-педагогического подхода, выявление педагогических условий, влияющих на развитие речи, и разработка методических рекомендаций, направленных на повышение эффективности развития речи в дошкольных образовательных учреждениях.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В процессе исследования в качестве материалов использовались научная литература по педагогическим и психологическим наукам, нормативно-правовые документы, учебно-методические пособия, а также передовой педагогический опыт, применяемый в дошкольных образовательных учреждениях в отношении развития речи у детей дошкольного возраста. Также в качестве материалов исследования были использованы результаты наблюдений и аналитические данные, собранные в процессе практической деятельности дошкольных образовательных учреждений.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Результаты исследования показали, что образовательный процесс, организованный на основе научно-педагогического

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

подхода, оказывает положительное влияние на развитие речи у детей дошкольного возраста. В частности, было установлено, что создание благоприятной для развития речи среды, регулярное использование дидактических игр, интерактивных методов и коммуникативно-ориентированных упражнений способствовали расширению словарного запаса детей, развитию грамматически правильных предложений и связной речи. В результате наблюдений и диагностического анализа было отмечено значительное увеличение речевой активности детей, они стали стремиться свободно и последовательно выражать свои мысли. В частности, обсуждалось, что учет возраста и индивидуальных особенностей детей во время упражнений, а также правильная речевая модель со стороны воспитателя оказывают положительное влияние на развитие речи.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Результаты исследования показали, что эффективных результатов можно достичь только при организации процесса развития речи у детей дошкольного возраста на основе научно-педагогического подхода. Создание благоприятной для развития речи среды, использование современных педагогических методов и технологий, а также учет возраста и индивидуальных особенностей детей способствуют всестороннему развитию речи детей.

Ключевые слова: дошкольное образование, развитие речи, речь детей, научно-педагогический подход, речевая среда, педагогические условия, дидактические игры, речевая активность, инновационные методы обучения.

DEVELOPMENT OF SPEECH OF PRESCHOOL CHILDREN BASED ON A SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL APPROACH

Sabina M. Muratova, Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: This article covers the issue of speech development of preschool children based on a scientific and pedagogical approach. In the course of the research, the main pedagogical factors influencing the formation of children's speech were analyzed, including the correct organization of the educational process, the creation of an environment that develops speech, the use of modern methods and technologies, and taking into account the age and individual characteristics of children. Also, ways to increase the effectiveness of pedagogical activities carried out in preschool educational institutions to develop speech are indicated. The results of the article are of practical importance for educators and specialists working in the preschool education system.

AIM: The purpose of this article is to analyze the process of speech development in preschool children based on a scientific and pedagogical approach, identify pedagogical conditions affecting speech development, and develop methodological recommendations aimed at increasing the effectiveness of speech development in preschool educational institutions.

MATERIALS AND METHODS: In the research process, scientific literature on pedagogical and psychological sciences, regulatory and legal documents, educational

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

and methodological manuals, and advanced pedagogical experiences used in preschool educational institutions related to the development of speech in preschool children were used as materials. Also, the results of observations and analytical data collected in the process of practical activities of preschool educational institutions formed the research materials.

DISCUSSION AND RESULTS: The results of the study showed that the educational process organized on the basis of a scientific and pedagogical approach has a positive effect on the development of speech in preschool children. In particular, it was found that the creation of a speech-developing environment, the regular use of didactic games, interactive methods and communication-oriented exercises served to increase children's vocabulary, develop grammatically correct sentences and coherent speech. As a result of observation and diagnostic analysis, it was observed that children's speech activity significantly increased, they began to strive to express their thoughts freely and consistently. In particular, it was discussed that taking into account the age and individual characteristics of children during the exercises, as well as the correct speech model by the educator, had a positive effect on speech development.

CONCLUSION: The results of the study showed that effective results can be achieved only when the process of developing speech in preschool children is organized on the basis of a scientific and pedagogical approach. Creating a speech-developing environment, using modern pedagogical methods and technologies, as well as taking into account the age and individual characteristics of children, serves the comprehensive development of children's speech. The study found that the teacher's correct and fluent speech model, the use of communication-oriented activities and didactic games increase children's speech activity and expand their vocabulary. The results showed that the theoretical views put forward in scientific sources are practically confirmed.

Keywords: preschool education, speech development, children's speech, scientific and pedagogical approach, speech environment, pedagogical conditions, didactic games, speech activity, innovative teaching methods.

Bugungi kunda O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Xususan, maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning intellektual, ijtimoiy va nutqiy kompetensiyalarini shakllantirish masalalari normativ-huquqiy hujjatlar va davlat dasturlarida alohida e’tirof etilgan. Shu jihatdan, O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi tomonidan tasdiqlangan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi maktabgacha ta’lim jarayonini zamonaviy talablar asosida tashkil etishda muhim metodik asos bo‘lib xizmat qiladi. “Ilk qadam” davlat dasturida bolalar rivojlanishining besh asosiy sohasi belgilangan bo‘lib, ulardan biri nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalarini rivojlantirishga qaratilgan. Mazkur soha doirasida bolalarning og‘zaki nutqini shakllantirish, so‘z boyligini oshirish, grammatik jihatdan to‘g‘ri nutq tuzish hamda

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

muloqotga kirishish ko‘nikmalarini rivojlantirish asosiy vazifalar sifatida belgilangan. Bu esa maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishni ilmiy-pedagogik yondashuv asosida tashkil etish zarurligini ko‘rsatadi. Maktabgacha yosh davri bolaning nutqi jadal rivojlanadigan, atrof-muhit bilan faol muloqotga kirishadigan muhim bosqich hisoblanadi. Aynan ushbu davrda nutqni rivojlantirish uchun qulay pedagogik shart-sharoitlar yaratish, ta’lim jarayonida o‘yin faoliyati, interfaol metodlar va nutqiy mashg‘ulotlardan samarali foydalanish bolaning keyingi ta’lim bosqichlariga tayyorgarligini ta’minlaydi. Shu bois, “Ilk qadam” dasturi talablariga tayangan holda bolalar nutqini rivojlantirish masalasini ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan o‘rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqning rivojlanishi ularning bilish jarayoni, ijtimoiy moslashuvi va shaxs sifatida kamol topishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Nutq orqali bola atrof-muhitni anglaydi, o‘z his-tuyg‘ularini ifodalaydi va muloqot jarayoniga kirishadi. Shu bois maktabgacha ta’lim tizimida bolalar nutqini rivojlantirish masalasi nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy ahamiyatga ega muhim vazifa sifatida qaraladi.

O‘zbekiston Respublikasida maktabgacha ta’lim mazmunini yangilash va uni xalqaro standartlar asosida tashkil etish maqsadida ishlab chiqilgan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi bolani markazga qo‘ygan yondashuvga asoslanadi. Mazkur dasturda bolaning mustaqil fikrlashi, tashabbuskorligi va muloqotga kirishish qobiliyatlarini rivojlantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Ayniqsa, nutqiy rivojlanish bolaning barcha rivojlanish sohalari bilan uzviy bog‘liq holda olib borilishi lozimligi dasturda alohida ta’kidlanadi. “Ilk qadam” dasturida nutqni rivojlantirish jarayoni kundalik faoliyat, erkin o‘yinlar, markazlar bilan ishlash hamda integratsiyalashgan mashg‘ulotlar orqali amalga oshirilishi belgilangan. Bu esa an’anaviy mashg‘ulotlarga nisbatan bolalarning tabiiy nutqiy ehtiyojlarini qondirishga, ularning erkin muloqot qilishiga va faol so‘zlashuv muhitini shakllantirishga imkon yaratadi. Bunday yondashuv nutqni sun’iy mashqlar orqali emas, balki hayotiy vaziyatlar asosida rivojlantirishni taqozo etadi.

Ilmiy-pedagogik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktabgacha yoshda nutqni rivojlantirish samaradorligi pedagogik jarayonning rejaliligi, tizimliligi va bolaning individual rivojlanish sur’atlarini hisobga olish bilan chambarchas bog‘liq. Shu nuqtayi nazardan, “Ilk qadam” dasturi talablarini ilmiy-pedagogik asosda tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etish pedagoglar oldiga yangi metodik yondashuvlarni joriy etish vazifasini qo‘yadi.

Ilmiy-pedagogik yondashuv nutqni rivojlantirishni quyidagi tamoyillar asosida tashkil etadi:

1.Individual yondashuv

- Integratsiyalashgan mashg‘ulotlar: nutqni rivojlantirishni o‘yin, musiqa, badiiy faoliyat va ijodiy mashg‘ulotlar bilan birlashtirish;
- Nutqiy muhit yaratish: bolalarni erkin muloqot qilishga rag‘batlantirish, so‘z boyligini kengaytiruvchi faoliyatlarni qo‘llash.

2. “Ilk qadam” dasturidagi yondashuv

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

- O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi tasdiqlagan “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturida bolalarning nutqiy rivoji besh asosiy kompetensiya orqali shakllantiriladi, jumladan:
  - Og‘zaki nutqni rivojlantirish;
  - So‘z boyligini oshirish;
  - Grammatik jihatdan to‘g‘ri gap tuzish;
  - Mustaqil fikr bildirish va savol-javobga kirishish;
  - Muloqotda o‘zini erkin ifodalash.

Dasturda tavsiya etilgan metodlar nutqni rivojlantirishni tabiiy, qiziqarli va interaktiv tarzda amalga oshirishga yo‘naltirilgan. Masalan: didaktik o‘yinlar, hikoya tuzish, rolli o‘yinlar va interfaol mashg‘ulotlar bolalarning nutqiy faolligini oshiradi.

3. Pedagogik metodlar va amaliy misollar

O‘yin metodlari.

Misol: Bolalar “Bozor o‘yinini” o‘ynab, turli mahsulotlarni so‘zlab, savdo-sotiq nutqini rivojlantiradi. Bu mashq so‘z boyligini oshirish va muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Hikoya tuzish va tasvirlash mashqlari

Misol: Pedagog bolalarga rasm ko‘rsatadi va ulardan rasm asosida hikoya tuzishni so‘raydi. Bu bolalarning fikrlarini ketma-ket va mantiqiy ifodalash, nutqini boyitishga yordam beradi.

Rolli o‘yinlar va dramalashtirish

Misol: “Doktor va bemor” o‘yini orqali bolalar kasb nomlarini aytadi, savol-javobga kirishadi, og‘zaki nutq va ijtimoiy muloqot ko‘nikmalarini rivojlantiradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha ta’lim vazirligi. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. Toshkent, 2019.
2. Abdurahmonova, D. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutqni rivojlantirish metodikasi. Toshkent: “Fan va Ta’lim”, 2020.
3. Qodirova, S. Bolalar nutqining psixologik va pedagogik asoslari. Toshkent: “Sharq”, 2018.
4. Karimova, N. Maktabgacha ta’limda interfaol metodlar va didaktik o‘yinlar. Toshkent: “O‘qituvchi”, 2021.
5. Islomova, M. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar. Pedagogika jurnali, 2020, №3, 45-52.
6. Smirnova, E.V. Razvitie rechi u detey doshkolnogo vozrasta. Moskva: “Prosveshchenie”, 2017.
7. Vygotskiy, L.S. Psixologiya razvitiya rechi u detey. Moskva: “Pedagogika”, 2016.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

8. Ganiev, F., & Rasulova, D. Nutqni rivojlantirishda o‘yin va mashg‘ulotlarning roli. Toshkent: “Ta’lim dunyosi”, 2021.
9. Pospelova, T.A. Innovatsion texnologiyalar maktabgacha ta’limda. Pedagogika va Psixologiya jurnali, 2019, №5, 30-38.
10. O‘zbekiston Respublikasi Ta’lim vazirligi. Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirish strategiyasi 2020–2025. Toshkent, 2020

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ESTETIK TARBIYANING MAZMUNI VA MILLIY QADRYATLAR BILAN ALOQASI

Nasulloyeva Sarvinoz, 1-bosqich magistranti, Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O‘zbekiston
Yadgarov Nodir Djalolovich, p.f.d., professor**,** ilmiy rahbar, Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: bugungi globallashuv sharoitida shaxsni har tomonlama kamol toptirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu jarayonda estetik tarbiya muhim o‘rin tutib, insonning go‘zallikni his etish, anglash va yaratish qobiliyatini shakllantiradi. Estetik tarbiya shaxsning ma’naviy dunyosini boyitadi, didini, tafakkurini va dunyoqarashini rivojlantiradi. Ayniqsa, estetik tarbiyaning milliy qadriyatlar bilan uzviy bog‘liqligi yosh avlodni milliy o‘zlikni anglash, madaniy merosga hurmat ruhida tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega. Shu bois estetik tarbiyaning mazmunini milliy qadriyatlar asosida yoritish bugungi ta’lim-tarbiya jarayonining muhim vazifalaridan biridir.

MAQSAD: mazkur ishning asosiy maqsadi estetik tarbiyaning mazmunini ochib berish, uning milliy qadriyatlar bilan o‘zaro aloqasini tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, ta’lim-tarbiya jarayonida milliy san’at, an’analar, urf-odatlar va madaniy meros orqali o‘quvchilarda estetik didni shakllantirish imkoniyatlarini aniqlash ko‘zda tutiladi. Estetik tarbiya orqali yosh avlodda go‘zallikka muhabbat, milliy qadriyatlarga sadoqat va ijodiy tafakkurni rivojlantirish ham ushbu ishning muhim vazifalaridan hisoblanadi.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot jarayonida estetik tarbiya va milliy qadriyatlar masalasiga oid pedagogik, falsafiy va madaniy adabiyotlar, davlat ta’lim standartlari, milliy san’at namunalaridan foydalanildi. Tadqiqot metodlari sifatida tahlil va sintez, qiyosiy taqqoslash, kuzatish, suhbat, pedagogik tajriba va amaliy mashg‘ulotlar metodlari qo‘llanildi. Shuningdek, milliy musiqa, tasviriy san’at, xalq amaliy san’ati, adabiyot va teatr san’ati vositalaridan estetik tarbiya jarayonida foydalanish samaradorligi o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, estetik tarbiyani milliy qadriyatlar asosida tashkil etish o‘quvchilarda go‘zallikni idrok etish qobiliyatini rivojlantiradi. Milliy san’at asarlari, xalq og‘zaki ijodi, urf-odatlar va an’analar orqali o‘quvchilarda estetik did, ma’naviy boylik va milliy g‘urur shakllanadi. Ta’lim jarayonida milliy qadriyatlarga tayanilgan mashg‘ulotlar o‘quvchilarning ijodiy faolligini oshirishi, ularning madaniy merosga bo‘lgan qiziqishini kuchaytirishi aniqlandi. Natijada estetik tarbiya shaxsning ma’naviy kamolotida muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi.

XULOSA: xulosa qilib aytganda, estetik tarbiya shaxsning barkamol rivojlanishida muhim o‘rin egallaydi va u milliy qadriyatlar bilan uzviy bog‘liq holda amalga oshirilgandagina samarali bo‘ladi. Milliy san’at, madaniyat va an’analarga asoslangan estetik tarbiya yosh avlodni go‘zallikni anglaydigan, milliy o‘zligini qadrlaydigan va ijodkor shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois ta’lim muassasalarida estetik

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

tarbiyani milliy qadriyatlar asosida tizimli ravishda tashkil etish va rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: milliy qadriyatlar, xalq amaliy bezak san’ati, tasviriy san’at darslari, estetik tarbiya, o‘quvchilar estetik didi, badiiy ta’lim, san’at pedagogikasi, ijodiy faoliyat

СОДЕРЖАНИЕ ЭСТЕТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ И ЕГО СВЯЗЬ С НАЦИОНАЛЬНЫМИ ЦЕННОСТЯМИ

Насуллоева Сарвиноз, Бухарский государственный педагогический институт, магистрант первого курса, Бухара, Узбекистан
Ядгаров Нодир Джалолович, д.п.н., профессор, научный руководитель, Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в условиях современной глобализации особую актуальность приобретает проблема всестороннего развития личности. В этом процессе важное место занимает эстетическое воспитание, которое формирует у человека способность воспринимать, понимать и создавать красоту. Эстетическое воспитание обогащает духовный мир личности, развивает её вкус, мышление и мировоззрение. Особое значение имеет органическая связь эстетического воспитания с национальными ценностями, поскольку она способствует воспитанию у подрастающего поколения чувства национальной идентичности и уважения к культурному наследию. В связи с этим раскрытие содержания эстетического воспитания на основе национальных ценностей является одной из актуальных задач современного образовательного процесса.

ЦЕЛЬ: основной целью данной работы является раскрытие содержания эстетического воспитания и анализ его взаимосвязи с национальными ценностями. Также ставится задача определения возможностей формирования эстетического вкуса у обучающихся на основе национального искусства, традиций, обычаев и культурного наследия в образовательном процессе. Важной задачей является развитие у молодого поколения любви к прекрасному, преданности национальным ценностям и творческого мышления посредством эстетического воспитания.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в процессе исследования были использованы педагогические, философские и культурологические источники, посвящённые вопросам эстетического воспитания и национальных ценностей, государственные образовательные стандарты, а также образцы национального искусства. В качестве методов исследования применялись анализ и синтез, сравнительный анализ, наблюдение, беседа, педагогический эксперимент и практические занятия. Кроме того, изучалась эффективность использования национальной музыки, изобразительного искусства, народного декоративно-прикладного творчества, литературы и театрального искусства в процессе эстетического воспитания.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что организация эстетического воспитания на основе национальных ценностей способствует развитию у обучающихся способности эстетического восприятия. Через произведения национального искусства, устное народное творчество, традиции и обычаи у обучающихся формируются эстетический вкус, духовное богатство и чувство национальной гордости. Было выявлено, что занятия, основанные на национальных ценностях, повышают творческую активность обучающихся и усиливают их интерес к культурному наследию. В результате эстетическое воспитание проявляется как важный фактор духовного становления личности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: таким образом, эстетическое воспитание занимает важное место в формировании гармонично развитой личности и становится наиболее эффективным при его реализации в тесной связи с национальными ценностями. Эстетическое воспитание, основанное на национальном искусстве, культуре и традициях, способствует формированию у молодого поколения способности понимать красоту, ценить свою национальную идентичность и проявлять творческое мышление. В связи с этим системная организация и развитие эстетического воспитания на основе национальных ценностей в образовательных учреждениях имеют важное значение.

Ключевые слова: национальные ценности, народное декоративно-прикладное искусство, уроки изобразительного искусства, эстетическое воспитание, эстетический вкус учащихся, художественное образование, педагогика искусства творческая деятельность

THE CONTENT OF AESTHETIC EDUCATION AND ITS CONNECTION WITH NATIONAL VALUES

Nasulloyeva Sarvinoz, Bukhara State Pedagogical Institute, first year Master's student, Bukhara, Uzbekistan
Nodir Jalolovich Yadgarov, Dsc, Professor, Scientific Supervisor, Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: In the context of modern globalization, the issue of comprehensive personal development has become increasingly relevant. In this process, aesthetic education occupies an important place, as it shapes an individual's ability to perceive, understand, and create beauty. Aesthetic education enriches the spiritual world of a person and develops their taste, thinking, and worldview. Of particular importance is the close connection between aesthetic education and national values, as this relationship fosters a sense of national identity and respect for cultural heritage among the younger generation. Therefore, revealing the content of aesthetic education based on national values is one of the key tasks of the contemporary educational process.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

AIM: The main purpose of this study is to reveal the content of aesthetic education and analyze its relationship with national values. It also aims to identify opportunities for developing students' aesthetic taste through national art, traditions, customs, and cultural heritage within the educational process. Another important objective is to cultivate in the younger generation a love for beauty, loyalty to national values, and creative thinking through aesthetic education.

MATERIALS AND METHODS: In the course of the study, pedagogical, philosophical, and cultural studies literature related to aesthetic education and national values, state educational standards, and examples of national art were used. The research methods included analysis and synthesis, comparative analysis, observation, interviews, pedagogical experiments, and practical activities. In addition, the effectiveness of using national music, visual arts, folk decorative and applied arts, literature, and theater arts in the process of aesthetic education was examined.

DISCUSSION AND RESULTS: The results of the study showed that organizing aesthetic education based on national values contributes to the development of students' ability for aesthetic perception. Through works of national art, oral folk traditions, customs, and traditions, students develop aesthetic taste, spiritual richness, and a sense of national pride. It was found that lessons based on national values increase students' creative activity and strengthen their interest in cultural heritage. As a result, aesthetic education manifests itself as an important factor in the spiritual development of personality.

CONCLUSION: In conclusion, aesthetic education plays a significant role in the formation of a harmoniously developed personality and becomes most effective when implemented in close connection with national values. Aesthetic education based on national art, culture, and traditions helps shape a generation capable of appreciating beauty, valuing national identity, and demonstrating creative thinking. Therefore, the systematic organization and development of aesthetic education based on national values in educational institutions are of great importance.

Keywords: National values; folk decorative and applied arts; visual arts lessons; aesthetic education; students' aesthetic taste; art education; art pedagogy; creative activity.

Bugungi globallashuv jarayonida jamiyat hayotining barcha sohalarida, xususan, ta'lim tizimida yosh avlodni har tomonlama barkamol etib tarbiyalash masalasi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, o'quvchilarda estetik did, go'zallikni his etish va badiiy tafakkurni shakllantirish bugungi kunning dolzarb pedagogik muammolaridan biri hisoblanadi. Estetik tarbiya shaxsning ma'naviy-axloqiy kamolotida muhim o'rin tutib, uning dunyoqarashi, madaniy saviyasi va ijodiy faolligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Estetik tarbiyaning mazmuni milliy qadriyatlar bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, xalqning asrlar davomida shakllangan madaniy merosi, urf-odatlari, an’analari hamda xalq amaliy bezak san’ati namunalari orqali boyib boradi. Milliy qadriyatlar estetik tarbiyaning asosiy manbai sifatida o‘quvchilarda vatanparvarlik, milliy g‘urur, madaniy merosga hurmat tuyg‘ularini shakllantirishga xizmat qiladi. Shu bois estetik tarbiyani milliy qadriyatlardan ajratilgan holda tasavvur etib bo‘lmaydi. Mazkur muammoning zarurati shundaki, zamonaviy ta’lim jarayonida estetik tarbiya masalasiga yetarli darajada e’tibor qaratilmayotgani, milliy qadriyatlardan foydalanish imkoniyatlari to‘liq ishga solinmayotgani kuzatilmoqda. Natijada o‘quvchilarning estetik didi va badiiy tafakkurini rivojlantirishda ayrim bo‘shliqlar yuzaga kelmoqda. Shu sababli estetik tarbiyaning mazmunini milliy qadriyatlar asosida boyitish, ularni ta’lim jarayoniga tizimli va maqsadli tatbiq etish bugungi pedagogika fanining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.

“Hozirgi vaqtda eng muhim, eng dolzarb vazifamiz – jamiyatimiz a’zolarini,avvalambor, voyaga yetib kelayotgan yosh avlodni kamol toptirish, ularning qalbida milliy g‘oya, milliy mafkura, o‘z Vataniga mehr – sadoqat tuyg‘usini uyg‘otish, o‘zlikni anglash, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalashdan iboratdir”.

Tasviriy san’atni o‘qitilish jarayonida talabalarni milliy va umuminsoniy qadryatlar ruhida tarbiyalash ham o’rganilayotgan mavzu mazmuniga qarab xalqimizning asrlar davomida shakllangan yuksak ma’naviy boyliklari, ustoz va shogirt an’analari, ajdodlarimizning tarixiy merosidan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu o‘rinda milliy va umuminsoniy qadryatlarga nimalar kiradi, - degan savol tug’ilishi tabiiy. Milliy qadriyatlar har bir xalq, millat va elatlarning o‘z tarixiy taraqqiyoti davomida yaratgan va yaratadigan barcha moddiy va ma’naviy boyliklari, urf – odatlari, marosimlari, bayramlari va millatning o‘zligini belgilaydigan o‘ziga xos tamoyillari yig‘indisidan iboratdir.Bu o‘ziga xoslik moddiy,ma’naviy, ijtimoiy, oilaviy hayot turmush tarzida namoyon bo‘ladi. Bundan tashqari, xalq amaliy san’ati, xalq o’yinlari, rasm – rusumlari, urf – odatlari, marosimlari ham milliy qadryatlarga kiradi.

Milliy qadriyatlar — bu muayyan xalq yoki millatning asrlar davomida shakllangan, uning tarixiy tajribasi, turmush tarzi, ma’naviy-axloqiy qarashlari, urf-odat va an’analari bilan bog‘liq bo‘lgan ijtimoiy ahamiyatga ega boyliklar majmuasidir. Ular millatning o‘ziga xosligini, ma’naviy qiyofasini va jamiyat hayotidagi ustuvor tamoyillarini belgilab beradi.

Milliy qadriyatlarni uyg‘unlashtirishning yana bir samarali yo‘li – interaktiv va kolaborativ mashg‘ulotlar tashkil etishdir. Guruh ishlari orqali o‘quvchilar bir-biri bilan fikr almashadilar, an’anaviy san’at uslublarini birgalikda tadqiq qiladilar va ularni ijodiy loyihalarda qo‘llaydilar. Bu metod nafaqat ijodiy hamkorlikni rivojlantiradi, balki o‘quvchilarda milliy va jahon madaniyatlarini solishtirish qobiliyatinishakllantiradi. Shuni

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ta'kidlash joizki, milliy qadriyatlar va an'anaviy san'atni uyg'unlashtirish jarayonida o'quvchilarning yosh xususiyatlari, qiziqishlari va individual qobiliyatlarini hisobga olish zarur. Masalan, boshlang'ich sinflarda oddiy naqshlar va ranglar bilan ishlash, o'rta va yuqori sinflarda esa murakkab kompozitsiyalar va loyihaviy ishlarga e'tibor qaratish maqsadga muvofiqdir. Shu yo'l bilan mashg'ulotlar darajasi o'quvchilar yoshiga moslashadi va ularning qiziqishi yuqori bo'ladi. Milliy qadriyatlar tushunchasi xalqning tili, madaniyati, dini, urf-odatlari, an'analari, marosimlari, axloqiy me'yorlari, tarixiy xotirasi hamda milliy o'zlikni anglash kabi jihatlarni o'z ichiga oladi. Ushbu qadriyatlar avloddan avlodga meros bo'lib o'tadi va jamiyat barqarorligi hamda ma'naviy taraqqiyotining muhim omili hisoblanadi. Milliy qadriyatlarning mazmuni quyidagi asosiy yo'nalishlarda namoyon bo'ladi:

Ma'naviy-axloqiy qadriyatlar: halollik, vatanparvarlik, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, mehr-oqibat, bag'rikenglik. Madaniy qadriyatlar: xalq og'zaki ijodi, milliy san'at, musiqa, me'morchilik, adabiyot.

Ijtimoiy qadriyatlar: oila muqaddasligi, jamoatchilik, hamjihatlik, o'zaro yordam.

Diniy va e'tiqodiy qadriyatlar: iymon-e'tiqod, poklik, sabr-qanoat, adolat.

Tarixiy qadriyatlar: milliy qahramonlar, tarixiy obidalar, muhim tarixiy voqealar.

Falsafa bizga san'atning umumiy tamoyilini ko'rsatadi; estetika esa bu tamoyilni go'zallikning turli sohalarida tatbiq etishni rivojlantiradi. Falsafaning ta'kidlashicha, san'atning vazifasi biz yashayotgan dunyoni uning haqiqiy mohiyatida tushunishimizga yordam berishdir.Bu dunyo haqiqatlarini o'z holicha bizga taqdim etish, ongimizni yagona tajribaga yo'naltirish va uni koinotning qolgan qismidan ajratib qo'yish orqali amalga oshiriladi. Estetika bizga bu izolyatsiya talabini qanday qondirish mumkinligini, qanday qoidalarga rioya qilish lozimligini, tasvirlashning qanday usullari mavjudligini ko'rsatib berishi kerak. Biz ongimizni bitta narsaga to'plashga qodir emasmiz, chunki hayot bizni oldinga harakatlanishga undaydi va tinchlik hamda osoyishtalikni topish imkoniyatsiz bilim olishni talab qiladi. Yagona tajribani boshqa hamma narsadan haqiqatan ham ajratish olish uchun uni o'zgartirish lozim va bu o'zgartirishni amalga oshirish san'atning vazifasidir. Musiqa yoki she'riyatning estetikasi bo'lsada, shoir ham hayotni o'zgartirishi kerak, chunki u buni o'z romani, she'ri, dramasiga singdiradi va shaxslar hamda ularning xatti-harakatlarini biz yashayotgan tarixiy dunyodan ajratib ko'rsatadi. Biz bu yerda faqat dizayn san'ati, xususan, tasviriy dizayn bilan shug'ullanamiz.Barcha tasviriy san'at narsalarni amaliy faoliyatimiz doirasidan ajratib, ularni ikki o'lchovli tekislikka joylashtirish bilan boshlanadi, biz barcha amaliy buyumlarimiz esa uch o'lchovda mavjudmiz.

Xulosa qilib aytganda, milliy qadriyatlar jamiyatning ma'naviy poydevorini tashkil etib, shaxs tarbiyasi, milliy o'zlikni anglash va mustaqil davlat taraqqiyotida muhim

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ahamiyat kasb etadi. Ularni asrash, rivojlantirish va yosh avlod ongiga singdirish har bir jamiyatning ustuvor vazifalaridan biridir.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Shovdirov SA. O‘quvchilarda tasviriy savodxonlikka oid o‘quv
2. kompetentsiyalarini shakllantirish. // «Globallashuv jarayonlari, ma’naviy
3. taxdidlar, yoshlar ta’limi va tarbiyasi” mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy
4. konferensiyasi materiallari tuplami (5 - kism). - Navoiy, - 2016. - B. 195 -197.
5. Karimov I.A. Barkamol avlod O’zbekiston taraqqiyotining poydevori.
6. T.: “Shark”, 1997. - 31 b

7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 1-dekabr PQ 60-son
8. qarori “2022–2026 yillarda yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi”.
9. S. F. Abdullaev . I.N. Gadoyev Rangtasvir. O‘quv qo‘llanma. Navoiy 2022 .
10. Абдуллаев С. Ф., Муродова М. Х. Методические особенности методов
11. обучения рисованию по памяти и представлению //Universum: общественные
12. науки. – 2022. – №. 2 (81). – С. 21-24
13. Shovdirov.S.A. “O’quvchilarda tasviriy savodxonlikka oid o’quv
14. kompetensiyalarni shakllantirishning metodik tizimini takomillashtirish”.
15. Fanlari bo’yicha falsafa dokt. (phd) dis. Avtoreferati. Samarqand, 2022.-18
16. Baymetov B. B., Shovdirov S. A. Methods of Organizing Practical and
17. Theoretical Classes for Students in The Process of Teaching Fine Arts //International
18. Journal on Integrated Education. – 2023. – Т. 4. – №. 3. – С. 60-66.
19. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 29 oktabrdagi “Madaniyat va san’at sohasini rivojlantirish chora- tadbirlari to’g‘risida”gi qarori.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MAKTABGACHA TA'LIM FAOLIYAT MARKAZLARIDA TA'LIM JARAYONINI DAVLAT DASTURI ASOSIDA TASHKIL ETISH

R. F. Ubaydullayeva, Buxoro davlat pedagogika instituti, Buxoro, O'zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Ushbu maqolada maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat markazlari orqali ta'lim jarayonini Davlat o'quv dasturi talablari asosida tashkil etishning nazariy-metodik jihatlari yoritiladi. Tadqiqotda markazlashgan ta'lim modeli bolalarning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini optimallashtirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Shuningdek, faoliyat markazlarining mazmuni, ularning didaktik imkoniyatlari, pedagogning jarayonni boshqarishdagi roli hamda bolalarning mustaqil faoliyatini rag'batlantirish mexanizmlari ilmiy asosda ko'rib chiqiladi. Maqola maktabgacha ta'lim sifatini oshirish, davlat standartlari va o'quv dasturida belgilangan kompetensiyalarni shakllantirishda faoliyat markazlarining samaradorligini ochib berishga qaratilgan.

MAQSAD. Ushbu maqolaning maqsadi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat yurituvchi ta'lim markazlarida ta'lim-tarbiya jarayonini O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim davlat dasturi asosida tashkil etishning mazmuni, shakl va usullarini yoritish, shuningdek, bolalarning har tomonlama rivojlanishida ushbu markazlarning o'rnini tahlil qilishdan iborat. Shu bilan birga, faoliyat markazlari orqali bolalarda mustaqil fikrlash, ijodkorlik, ijtimoiy faollik va muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini aniqlash ko'zda tutiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR. Tadqiqot jarayonida O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim davlat dasturi, "Ilk qadam" davlat o'quv dasturi, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat markazlarini tashkil etishga doir me'yoriy-huquqiy hujjatlar, ilmiy-uslubiy adabiyotlar hamda ilg'or pedagogik tajribalar asosiy materiallar sifatida foydalanildi. Tadqiqot metodlari sifatida pedagogik kuzatish, tahlil va taqqoslash, suhbat, hujjatlarni o'rganish hamda amaliy tajriba-sinov metodlari qo'llanildi, shuningdek, faoliyat markazlarida tashkil etilgan mashg'ulotlar jarayoni monitoring qilindi va olingan natijalar umumlashtirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ta'lim jarayonini davlat dasturi asosida faoliyat markazlari orqali tashkil etish bolalarning yosh va individual xususiyatlarini hisobga olish imkonini beradi. Har bir markaz bolalarda ma'lum kompetensiyalarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Masalan, nutq rivojlantirish markazida bolalarning og'zaki nutqi va muloqot madaniyati rivojlansa, konstruktorlik va matematika markazlarida mantiqiy fikrlash va muammoli vaziyatlarni hal etish ko'nikmalari shakllanadi. San'at markazida esa ijodiy qobiliyatlar rivojlanadi. Natijada bolalarning ta'lim jarayoniga qiziqishi oshib, mustaqil faoliyatga bo'lgan intilishi kuchaydi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, maktabgacha ta'lim faoliyat markazlarida ta'lim jarayonini davlat dasturi asosida tashkil etish zamonaviy pedagogik yondashuvlardan biri bo'lib, u bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta'minlaydi. Faoliyat markazlari bolaga

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

yo‘naltirilgan ta’limni amalga oshirish, ularning qiziqish va ehtiyojlarini inobatga olish hamda mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi. Shu sababli, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat markazlarini samarali tashkil etish va ulardan maqsadli foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: maktabgacha ta’lim, faoliyat markazlari, Davlat o‘quv dasturi, kompetensiyalar, pedagogik jarayon, markazlashgan ta’lim modeli, bolalar rivoji, metodik yondashuv, didaktik imkoniyatlar, ta’lim sifatini oshirish.

ОРГАНИЗАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В ЦЕНТРАХ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА ОСНОВЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ПРОГРАММЫ

Р. Ф. Убайдуллаева, Бухарский государственный педагогический институт, Бухара, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье рассмотрены теоретические и методические аспекты организации образовательного процесса в дошкольных образовательных организациях через центры деятельности на основе требований Государственной учебной программы. В исследовании проанализирована роль централизованной образовательной модели в оптимизации образовательного процесса с учетом возраста и индивидуальных особенностей детей. Также на научной основе рассматриваются содержание центров деятельности, их дидактические возможности, роль педагога в управлении процессом, механизмы стимулирования самостоятельной деятельности детей. Целью статьи является раскрытие эффективности центров деятельности в повышении качества дошкольного образования, формировании компетенций, предусмотренных государственными стандартами и учебными программами.

ЦЕЛЬ. Цель данной статьи – осветить содержание, формы и методы организации образовательного процесса в образовательных центрах, действующих в дошкольных образовательных организациях на основе Государственной программы дошкольного образования Республики Узбекистан, а также проанализировать роль этих центров в всестороннем развитии детей. Одновременно предполагается выявить возможности развития самостоятельного мышления, творчества, социальной активности и коммуникативных навыков у детей посредством деятельности в центрах досуга.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ. В процессе исследования в качестве основных материалов использовались Государственная программа дошкольного образования Республики Узбекистан, Государственный учебный план «Первый шаг», нормативно-правовые документы по организации деятельности в центрах досуга в дошкольных образовательных организациях, научно-методическая литература и передовой педагогический опыт. В качестве методов исследования использовались педагогическое наблюдение, анализ и сравнение, интервью,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

изучение документов и практические экспериментально-тестовые методы, а также проводился мониторинг процесса организации занятий в центрах досуга и обобщались полученные результаты.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ. Результаты исследования показали, что организация образовательного процесса через центры деятельности на основе государственной программы позволяет учитывать возраст и индивидуальные особенности детей. Каждый центр служит для формирования определенных компетенций у детей.

Например, в центре развития речи у детей развивается устная речь и культура общения, а в конструктивно-математическом центре формируются логическое мышление и навыки решения проблем. В художественном центре развиваются творческие способности. В результате повышается интерес детей к образовательному процессу и их стремление к самостоятельной деятельности.

ВЫВОД. В заключение, организация образовательного процесса в дошкольных центрах деятельности на основе государственной программы является одним из современных педагогических подходов, обеспечивающих всестороннее развитие детей. Центры деятельности служат для реализации ориентированного на ребенка образования, учитывают его интересы и потребности, и формируют у детей самостоятельное мышление. Поэтому эффективная организация и целенаправленное использование центров деятельности в дошкольных образовательных организациях имеет большое значение.

Ключевые слова: дошкольное образование, центры деятельности, государственная учебная программа, компетенции, педагогический процесс, модель централизованного образования, развитие детей, методический подход, дидактические возможности, повышение качества образования.

ORGANIZATION OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN PRE-SCHOOL EDUCATIONAL ACTIVITY CENTERS BASED ON THE STATE PROGRAM

Ra'no F. Ubaydullayeva, Bukhara State Pedagogical Institute, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: this article highlights the theoretical and methodological aspects of organizing the educational process in preschool educational institutions through activity centers based on the requirements of the State Educational Program. The study analyzes the role of the centralized education model in optimizing the educational process while taking into account the age and individual characteristics of children. In addition, the content of activity centers, their didactic potential, the role of the teacher in managing the process, and mechanisms for encouraging children's independent activities are scientifically examined. The article is aimed at revealing the effectiveness of activity centers in improving the quality of preschool education and in forming the competencies defined in state standards and curricula.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

AIM: the purpose of this article is to describe the content, forms, and methods of organizing the educational and upbringing process in activity-based educational centers of preschool institutions in accordance with the State Preschool Education Program of the Republic of Uzbekistan, as well as to analyze the role of these centers in the comprehensive development of children. At the same time, the study seeks to identify opportunities for developing independent thinking, creativity, social activity, and communication skills in children through activity centers.

MATERIALS AND METHODS. in the course of the study, the State Preschool Education Program of the Republic of Uzbekistan, the “Ilk Qadam” State Curriculum, regulatory and legal documents related to the organization of activity centers in preschool institutions, scientific and methodological literature, and best pedagogical practices were used as the main sources. The research methods included pedagogical observation, analysis and comparison, interviews, document analysis, and practical experimental methods. In addition, the activities conducted in the activity centers were monitored, and the obtained results were systematized and generalized.

DISCUSSION AND RESULTS. the results of the study showed that organizing the educational process through activity centers based on the state program makes it possible to take into account the age and individual characteristics of children. Each activity center contributes to the formation of specific competencies in children. For example, in the speech development center, children’s oral speech and communication culture are developed, while in the construction and mathematics centers, logical thinking and problem-solving skills are formed. In the art center, creative abilities are enhanced. As a result, children’s interest in the educational process increases, and their motivation for independent activity becomes stronger.

CONCLUSION.i conclusion, organizing the educational process in preschool activity centers based on the state program is one of the modern pedagogical approaches that ensures the comprehensive development of children. Activity centers facilitate child-centered education, take into account children’s interests and needs, and contribute to their formation as independent thinkers. Therefore, the effective organization of activity centers and their purposeful use in preschool educational institutions is of great importance.

Keywords: preschool education, activity centers, State Educational Program, competencies, pedagogical process, centralized education model, child development, methodological approach, didactic potential, improving the quality of education.

Maktabgacha ta’lim tizimida bolalarning har tomonlama rivojlanishini ta’minlashda faoliyat markazlarining o‘rni tobora ortib bormoqda. Davlat o‘quv dasturida belgilangan kompetensiyalarni shakllantirish, pedagogik jarayonni samarali tashkil etish hamda ta’lim sifatini oshirish aynan shu markazlashgan yondashuv orqali yangi bosqichga ko‘tarilmoqda. Faoliyat markazlari bolalarning yosh va individual

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

xususiyatlarini inobatga olgan holda mustaqil izlanish, tajriba orttirish va ijodiy fikrlash jarayonlarini qo‘llab-quvvatlaydigan metodik imkoniyatlarga ega bo‘lgan muhitni yaratadi.

Shu bois, maktabgacha ta’lim tashkilotlarida markazlashgan ta’lim modelidan samarali foydalanish pedagogning malakasi, zamonaviy metodik yondashuvning qo‘llanishi hamda ta’lim jarayonining sifatli tashkil etilishiga bevosita bog‘liq. Ushbu maqola faoliyat markazlarining mazmuni, ularni Davlat o‘quv dasturi asosida rejalashtirish va amaliyotga joriy etishning nazariy-metodik jihatlarini tahlil qilishga qaratilgan.Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida faoliyat markazlari asosida ta’lim jarayonini tashkil etish Davlat o‘quv dasturi talablariga muvofiq ravishda bolalarning kompetensiyalarini bosqichma-bosqich rivojlantirishni nazarda tutadi. Mazkur modelning mohiyati bolalarning turli faoliyat turlari orqali bilim, ko‘nikma va malakalarni tabiiy, erkin hamda qiziqarli shaklda egallashiga imkon yaratishdan iboratdir. Har bir faoliyat markazi o‘zining didaktik vazifasi, pedagogik maqsadi va rivojlantiruvchi imkoniyatlari bilan ajralib turadi. Shu sababli markazlarni to‘g‘ri loyihalash va ularni samarali boshqarish ta’lim jarayonining sifat ko‘rsatkichlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadi.

- Birinchidan, markazlashgan ta’lim modeli pedagogik jarayonni individuallashtirishni ta’minlaydi. Bolalar o‘z qiziqishi va rivojlanish darajasiga mos markazni tanlab, mustaqil faoliyat yuritish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bu jarayon ularning tashabbuskorligi, mas’uliyati va ijodiy fikrlashini rivojlantiradi. Pedagogning vazifasi esa directiv boshqaruvdan ko‘ra, ko‘proq kuzatuvchi, yo‘naltiruvchi va motivator rolini bajarishdan iborat bo‘ladi. Bu esa bolalarning tabiiy rivojlanish jarayonini qo‘llab-quvvatlaydi va ularning tashabbus ko‘rsatishiga zamin yaratadi.
- Ikkinchidan, faoliyat markazlarining mazmuni Davlat o‘quv dasturida belgilangan kompetensiyalar bilan uyg‘unlashtirilgan bo‘lishi zarur. Masalan, “Konstruktorlik markazi” bolalarning fazoviy tasavvuri, mantiqiy fikrlashi va muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantirsa, “Til va nutq markazi” nutq madaniyatini, lug‘at boyligini va kommunikativ kompetensiyalarni shakllantiradi. Shuningdek, “San’at markazi”, “Tabiatshunoslik markazi”, “Matematika markazi”, “Rolli o‘yin markazi” kabi yo‘nalishlar bolalarning har tomonlama rivojlanishini kompleks qo‘llab-quvvatlaydi. Har bir markaz mustaqil pedagogik vazifani bajaradi, ammo ular o‘zaro integratsiyalashgan holda yagona ta’lim muhitini tashkil etadi.
- Uchinchidan, markazlar faoliyatini samarali tashkil etishda pedagogning metodik tayyorgarligi muhim ahamiyat kasb etadi. Pedagog har bir markazning didaktik materiallarini to‘g‘ri tanlash, xavfsiz, qiziqarli va rivojlantiruvchi muhit yaratish, bolalarning o‘zaro hamkorligini yo‘naltirish va kuzatish orqali ta’lim jarayonini boshqaradi. Shuningdek, pedagog har bir bola faoliyatini baholashda rivojlantiruvchi yondashuvni qo‘llab, jarayon va natijani alohida e’tiborga oladi. Bunda diagnostika, kuzatuv va refleksiya metodlari, faoliyat natijalarini hujjatlashtirish kabi jarayonlar muhim o‘rin tutadi.
- To‘rtinchidan, faoliyat markazlari orqali ta’limni tashkil etish ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Chunki bunday yondashuv bolalarning xulq-atvorini boshqarish, jamoada ishlash, o‘z fikrini ifodalash, mustaqil qaror qabul qilish kabi asosiy hayotiy

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

kompetensiyalarini shakllantirishga yordam beradi. Ta'lim jarayonining tabiiylikka yaqinlashuvi bolalarning psixologik holatini barqarorlashtiradi, ularda o'qishga ijobiy motivatsiyani kuchaytiradi. Natijada ta'lim jarayoni majburiyat emas, balki qiziqarli va mazmunli mashg'ulotlar tizimiga aylanadi.

Shu bilan birga, faoliyat markazlarining samaradorligiga ta'sir qiluvchi tashkiliy omillar ham mavjud. Markazlar uchun yetarli maydon, xavfsiz jihozlar, didaktik materiallar, guruhdagi bolalar soni, ota-onalar bilan hamkorlik, pedagoglarning malakasi kabi omillar markazlashgan ta'lim modelining to'laqonli qo'llanishini belgilaydi. Agar bu omillar tizimli ravishda yo'lga qo'yilsa, davlat dasturining asosiy maqsadlari – kompetensiyalarni shakllantirish, bolalarning individual rivojini qo'llab-quvvatlash va maktabga tayyorlik darajasini oshirish – samarali amalga oshiriladi. Faoliyat markazlarida ta'lim jarayonini tashkil etishda integrativ yondashuv alohida ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy pedagogika nazariyasiga ko'ra, bolalarning bilimlarni alohida-alohida emas, balki o'zaro bog'liq holda o'zlashtirishi ularning tafakkur sifatini yaxshilaydi, ko'nikmalarini chuqurlashtiradi hamda real hayotiy vaziyatlarga moslashuvini kuchaytiradi. Shu bois faoliyat markazlari o'rtasida mavzuviy integratsiyani ta'minlash ta'lim jarayonining samaradorligini oshiruvchi asosiy omillardan biri sanaladi. Masalan, tabiatshunoslik markazida o'simliklarni o'rganayotgan bolalar san'at markazida ular tasvirini chizishi yoki til va nutq markazida o'simliklar haqidagi matnlarni tinglab, qayta hikoya qilishi orqali bir mavzuning turli kompetensiyalar bilan boyitilgan shaklda o'zlashtirilishi ta'minlanadi.

Bundan tashqari, faoliyat markazlarining samaradorligini oshirishda konstruktiv o'yinlar, STEAM elementlari, sensor rivojlantirish vositalari, montessori materiallari kabi zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish katta ahamiyatga ega. Bu vositalar bolalarning mantiqiy fikrlashini, qo'l motorikasini, kuzatuvchanlik, tahlil qilish va sintez qobiliyatlarini rivojlantirish bilan birga, ularning qiziquvchanlik va ijodkorlik darajasini oshiradi. Zamonaviy yondashuvlar, xususan, STEAM texnologiyasi (science, technology, engineering, art, mathematics) bolalarda ilmiy dunyoqarashni shakllantirish va masalalarni tizimli hal qilish ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun STEAM elementlarini soddalashtirilgan ko'rinishlarda qo'llash — faoliyat markazlarining mazmunini yanada boyitishga xizmat qiladi. Shuningdek, faoliyat markazlarining sifatli ishlashi uchun psixologik-pedagogik muhitning qulay tashkil etilishi talab etiladi. Emotsional xavfsizlik, bolalarni qo'llab-quvvatlash, ularning fikriga hurmat bilan yondashish, do'stona munosabatlar, ochiq va demokratik muhit ta'lim jarayonining barqarorligini ta'minlaydi. O'yin, muloqot va tajriba asosidagi faoliyat bolalarda stressning oldini oladi, o'zini erkin ifodalashga zamin yaratadi, bu esa ta'lim sifatining oshishida muhim omil hisoblanadi.

Pedagog tomonidan rivojlantiruvchi muhitni yaratish jarayonida diagnostika va monitoring faoliyatlari ham muhim hisoblanadi. Pedagog muntazam ravishda bolalarning faoliyatini kuzatib borishi, rivojlanish darajasini tahlil qilishi, kuchli va rivojlanishi kerak bo'lgan jihatlarni aniqlashi, shuningdek, ta'lim mazmunini bolalarning ehtiyojlariga mos ravishda yangilab borishi zarur. Bu jarayon kompetensiyaviy yondashuvning asosiy talabi sanaladi. Monitoring natijalari asosida pedagog o'quv jarayoniga o'zgarishlar kiritishi,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

yangi didaktik materiallar tanlashi yoki faoliyat markazlarini qayta rejalashtirishi mumkin.Ota-onalar bilan samarali hamkorlik ham faoliyat markazlarining muvaffaqiyatli ishlashiga xizmat qiladi. Oilaviy muhit va ta'lim muassasasi o'rtasidagi uzluksizlik bolalarning barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Pedagog ota-onalara markazlar faoliyatining mazmuni, ularning didaktik ahamiyati, uy sharoitida qo'llash mumkin bo'lgan o'yin va mashg'ulotlar bo'yicha tavsiyalar berib borishi maqsadga muvofiqdir. Bunday hamkorlik pedagogik jarayonni qo'llab-quvvatlaydi va bola rivojlanishining barcha yo'nalishlarida izchillikni ta'minlaydi.

Umuman olganda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat markazlari orqali ta'lim jarayonini Davlat o'quv dasturi asosida tashkil etish nafaqat bolalarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantiradi, balki ularning ijtimoiy-emotsional, jismoniy, nutqiy, intellektual va ijodiy rivoji uchun kompleks sharoit yaratadi. Bu yondashuv bolalarning tabiiy qiziqishlariga asoslangan holda o'rganish jarayonini tashkil etadi va ularni maktab ta'limiga muvaffaqiyatli tayyorlaydi

- Faoliyat markazlari bola rivojlanishining multidisiplinar yo'nalishlarini integratsiyalash imkonini beradi, bu esa maktabgacha yoshdagi bolalarda kognitiv, nutqiy, ijtimoiy-emotsional va ijodiy kompetensiyalarning uyg'un shakllanishiga yordam beradi.
- O'yin asosidagi faoliyatning ustuvorligi ta'lim jarayonini bolaning psixofiziologik xususiyatlariga moslashtiradi, natijada o'quv jarayoni tabiiy, izchil va qiziqarli kechadi.
- Rivojlantiruvchi muhitning puxta tashkil etilishi bolalarning mustaqilligi, tashabbuskorligi, tanlov qilish qobiliyati va o'z o'quv faoliyatini o'zi boshqarish ko'nikmalarini sezilarli darajada faollashtiradi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari shuni anglatadiki, faoliyat markazlariga asoslangan ta'lim modeli maktabgacha ta'lim tashkilotlarida sifat, samaradorlik va shaxsga yo'naltirilganlik ko'rsatkichlarini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi hamda zamonaviy ta'lim talablari bilan to'liq mos keladi.

Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida faoliyat markazlari asosida ta'lim jarayonini Davlat o'quv dasturi talablari asosida tashkil etish pedagogik jarayonning individuallashtirilishi, bolalarning kompetensiyalarini kompleks rivojlantirish, integrativ yondashuvni ta'minlash, zamonaviy metodik va didaktik vositalardan samarali foydalanish, rivojlantiruvchi muhitni shakllantirish hamda pedagog, bola va ota-ona o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash orqali ta'lim sifatini oshirishga xizmat qiluvchi eng samarali yondashuvlardan biri hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. "Maktabgacha ta'lim tizimini modernizatsiya qilish to'g'risida" PQ-4312-son, 2019 yil.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

2. “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi. — Toshkent: Maktabgacha ta’lim vazirligi nashriyoti, 2018.
3. Maktabgacha ta’lim vazirligi. Maktabgacha ta’lim tashkilotlari faoliyat markazlarini tashkil etish bo‘yicha metodik qo‘llanma. — Toshkent, 2020.
4. Yo‘ldosheva, M. Maktabgacha ta’lim pedagogikasi. — Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, 2019.
5.Камилова, Г. А., & Курбонова, Г. Р. (2020). ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ: ОБРАЗОВАНИЕ ДОШКОЛЬНИКОВ С ПОМОЩЬЮ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ. Academy, (12), 60-62.
6.Kamilova, G. A. (2024). PARAMERIK JANRLAR VOSITASIDA EKOLOGIK MADANIYATNI SHAKLLANTIRISHDA PSIXOLOGIK YONDASHUV. Inter education & global study, (5), 565-5574.
7.Kamilova, G. A., & Rozieva, Z. E. (2022). Botirova. Nю A. Maktabgacha talim tashkilotlarida bolalarni ekologik-gigienik tarbiyalash imkoniyatlari. Maktabgacha talimMaktab-Oliy talim konsepsiyasi muammo, yechimlar va istiqbollar xalqaro ilmly-amaliy anjuman materiallarl. Buxoro, 46-48.
8. Kamilova, G. (2020). Maktabgacha talim muassasalarida ekologik tarbiyani tashkil etishda integrativ yondashuv. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz), 1(1).
9. Камилова, Г. А., & Нарзиева, Д. Б. (2022). Повышение экономической грамотности у детей дошкольного возраста с помощью развития коммуникативных компетенций. Вестник науки и образования, (8 (128)), 44-10. Камилова, Г. А., & Нарзиева, Д. Б. (2022). КОММУНИКАТИВНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ И ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ГРАМОТНОСТЬ. Вестник науки и образования, (8 (128)), 47-50.
11. Qodirova, F., & Jo‘rayev, N. Bolalar psixologiyasi va rivojlanish nazariyalari. — Toshkent: O‘qituvchi, 2017.
12. Vygotskiy, L. S. Bolaning psixologik rivojlanishi. — Moskva: Pedagogika, 1991.
13. Montessori, M. Bola sirini kashf etish. — Rim: Montessori Foundation, 2004.
14. Piaget, J. Bolaning bilish faoliyati va fikrlash bosqichlari. — Nyu-York: Wiley, 1972.
15. Smidt, S. Early Years Pedagogy. — London: Routledge, 2018.
16. Edwards, C., Gandini, L., & Forman, G. The Reggio Emilia Approach. — Westport: Praeger Publishers, 1998.
17. Jalilova, Z. Maktabgacha yoshdagi bolalarda ijodiy fikrlashni rivojlantirish. — Toshkent: Innovatsion ta’lim, 2021.
18. Shavkatova, M. Faoliyat markazlarida integrativ yondashuv. Ilmiy-uslubiy maqolalar to‘plami. — Toshkent, 2022.
19. O‘zbekiston Respublikasi Maktabgacha va maktab ta’limi vazirligi rasmiy sayti: www.mmv.uz
20. UNESCO. Early Childhood Care and Education Guidelines. — Paris, 2017.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

OLIY TA'LIMDA TARIX VA FALSAFA FANLARINI O'QITISHDA PEDAGOGIK INTEGRATSIYA

Abdullayeva Asila Abdulxodiyevna, Namangan davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi, Namangan,O'zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: Tarix faktologik bilimni, falsafa esa uni ontologik va aksiologik tahlil qilishni ta'minlaydi. Integratsiyalashgan o'qitish talabalarda murakkab ijtimoiy jarayonlarni chuqur anglash va tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

MAQSAD: Oliy ta'limda tarix va falsafa fanlarini pedagogik integratsiya asosida o'qitishning metodologik asoslarini aniqlash hamda uning kompetensiyaviy natijalarini asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: Fanlararo integratsiya nazariyasi asosida nazariy tahlil, qiyoslash va sintetik umumlashtirish metodlari qo'llanildi. Tarixiy hodisalarni falsafiy kategoriyalar orqali talqin qilish imkoniyatlari o'rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Integratsiyalashgan yondashuv tarixiy faktlarni falsafiy tahlil bilan bog'lab, talabalarda dialektik tafakkur va epistemologik ongni kuchaytirishi aniqlandi. Natijada bilimlarning tizimliligi ortib, muammoli vaziyatlarni tanqidiy baholash kompetensiyalari rivojlanadi.

XULOSA: Tarix va falsafani integratsiyalashgan holda o'qitish oliy ta'limda ta'lim samaradorligini oshiradi va talabalarda tizimli hamda tanqidiy fikrlashni shakllantiradi. Ushbu yondashuv kompetensiyaviy ta'lim talablariga mos metodik yechim sifatida baholanadi.

Kalit so'zlar: fanlararo integratsiya, tarix va falsafa, oliy ta'lim, gnoseologiya, aksiologiya, dialektik tafakkur, tanqidiy fikrlash.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ИНТЕГРАЦИЯ ПРИ ПРЕПОДАВАНИИ ИСТОРИИ И ФИЛОСОФИИ В ВЫСШЕМ ОБРАЗОВАНИИ

Абдуллаева Асила Абдулходиевна, Независимый исследователь Наманганского государственного университета, Наманган, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: История формирует фактическое и контекстное знание, а философия обеспечивает его ценностно-смысловую интерпретацию. Интеграция дисциплин усиливает аналитические и рефлексивные способности обучающихся.

ЦЕЛЬ: Определить методологические основания интеграции истории и философии в высшем образовании и обосновать её компетентностные результаты.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Использованы теоретический анализ, сравнительный подход и синтетическое обобщение в рамках междисциплинарной

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

интеграции. Рассмотрены возможности философской интерпретации исторических явлений.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Показано, что интегрированное обучение связывает исторические знания с философским рассуждением, развивая диалектическое мышление и эпистемологическое осмысление. Это повышает системность знаний и способность к критической оценке сложных процессов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Педагогическая интеграция истории и философии повышает эффективность обучения и способствует формированию у студентов системного и критического мышления. Подход соответствует требованиям компетентностной модели высшего образования.

Ключевые слова: междисциплинарная интеграция, история и философия, высшее образование, гносеология, аксиология, диалектическое мышление, критическое мышление.

PEDAGOGICAL INTEGRATION IN TEACHING HISTORY AND PHILOSOPHY IN HIGHER EDUCATION

Abdullayeva Asila Abdulxodiyevna, Independent researcher at Namangan State University, Namangan, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: History provides factual and contextual knowledge, while philosophy enables deeper value-based and conceptual interpretation. Their integration strengthens students' analytical and reflective capacities.

AIM: To identify methodological grounds for integrating history and philosophy in higher education and justify the competency-based outcomes of this approach.

MATERIALS AND METHODS: The study applies theoretical analysis, comparative reasoning, and synthetic generalization within an interdisciplinary framework. The possibilities of interpreting historical phenomena through philosophical categories are examined.

DISCUSSION AND RESULTS: Integrated instruction connects historical knowledge with philosophical reasoning, enhancing dialectical thinking and epistemological awareness. As a result, students' knowledge becomes more systemic and their critical evaluation of complex processes improves.

CONCLUSION: Pedagogical integration of history and philosophy increases educational effectiveness and supports the development of systemic and critical thinking. The approach aligns with competency-based higher education requirements.

Keywords: interdisciplinary integration, history and philosophy, higher education, gnoseology, axiology, dialectical thinking, critical thinking.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Oliy ta’lim tizimida tarix va falsafa fanlarini o‘qitish jarayoni talabalarda nafaqat faktologik bilimlarni shakllantirish, balki ularning tafakkur, dunyoqarash va tanqidiy fikrlash salohiyatini rivojlantirishga xizmat qilishi bilan ajralib turadi. Tarix fanining epistemologik tabiati talabalarga insoniyatning ijtimoiy, siyosiy, madaniy va iqtisodiy jarayonlarini tizimli ravishda tahlil qilish imkonini beruvchi nazariy platforma yaratadi, falsafa esa ushbu bilimlarni ontologik va aksiyologik nuqtai nazardan chuqurroq tushunishga yordam beradi. Shu nuqtai nazardan, tarix va falsafa fanlarini pedagogik integratsiyalashgan shaklda o‘qitish oliy ta’limning strategik maqsadlari, jumladan, zamonaviy jamiyatda ijtimoiy ongni shakllantirish, ilmiy tafakkurni rivojlantirish va talabalarda ma’naviy-axloqiy pozitsiyalarni mustahkamlash bilan bevosita bog‘liqdir. Fanlararo integratsiya kontseptsiyasi pedagogik nazariyada nisbatan yangi, biroq jadal rivojlanayotgan yo‘nalishlardan biri sifatida o‘rganiladi. Shu nuqtai nazardan, tarix va falsafa o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni aniqlash va amaliy ta’lim jarayonida qo‘llash, didaktik metodlarni tizimli va metodologik asosda uyg‘unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi. Oliy ta’lim kontekstida bu integratsiya bir tomondan epistemologik bilimlarni talabalarga yetkazish vositasi sifatida xizmat qilsa, boshqa tomondan gnoseologik va aksiologik yondashuv orqali ularning ijtimoiy-hayotiy tajribalarini kengaytiradi, shuningdek, murakkab ijtimoiy jarayonlarni tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantiradi. Tarix fanining maqsadi, asosan, insoniyat tajribasini kronologik va kontekstual nuqtai nazardan o‘rganish bo‘lsa, falsafa fanining asosiy vazifasi mavjudlikning mohiyatini, insoniy tafakkur va axloqiy me’yorlarni tahlil qilishdir[1]. Shu jihatdan, tarixiy hodisalarni falsafiy yondashuv bilan o‘rganish talabalarda bir vaqtning o‘zida analitik, sintez va tanqidiy tafakkur ko‘nikmalarini rivojlantirishga imkon yaratadi. Masalan, tarixiy voqeliklarni faqat faktologik darajada yodlash o‘rniga, ularni insoniyat taraqqiyotidagi axloqiy, siyosiy va ijtimoiy oqibatlari nuqtai nazaridan baholash integratsiyalashgan yondashuvning amaliy namunasidir. Pedagogik integratsiya jarayoni nafaqat o‘quv dasturlarini birlashtirish bilan cheklanmaydi, balki didaktik vositalar va metodlarni uyg‘unlashtirishni, talabalarning bilimni tizimli ravishda qabul qilishi va uni yangi kontekstlarda qo‘llash imkoniyatini ta’minlashni nazarda tutadi. Bu esa o‘z navbatida zamonaviy oliy ta’lim tizimida kompetensiyaviy yondashuvni rivojlantirishning strategik vositasi sifatida xizmat qiladi. Shu bilan birga, tarix va falsafa fanlarini integratsiyalashgan tarzda o‘qitish talabalarda ijtimoiy ongni mustahkamlash, madaniy merosni qadrlash va global va mahalliy kontekstlarda tizimli qarorlar qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. So‘nggi yillarda amalga oshirilayotgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, fanlararo integratsiya nafaqat individual fanlarni chuqurroq o‘rganish, balki ularning sintezini amalga oshirish orqali talabalarda murakkab va kontekstual bilimlarni

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

shakllantirish imkoniyatini beradi. Masalan, Chekish va Morrison o‘z tadqiqotlarida tarixiy hodisalarni falsafiy tahlil qilish orqali talabalarning tanqidiy fikrlash va muammolarni hal etish ko‘nikmalarini sezilarli darajada oshirish mumkinligini ta’kidlashgan. Shu bilan birga, Zhang va Li falsafa va tarixni birlashtirilgan pedagogik modelda o‘qitish orqali talabalarning epistemologik ongini rivojlantirish va ularni murakkab ijtimoiy-madaniy masalalarni tahlil qilishga tayyorlash samaradorligini ko‘rsatgan. Maqolaning dolzarbligi oliy ta’lim tizimida mavjud pedagogik muammolardan kelib chiqadi. Bugungi kunda ko‘plab universitetlar o‘quv dasturlarida fanlarni alohida o‘qitishga urg‘u berib, ularning o‘zaro bog‘liqligi va sinteziga yetarlicha e’tibor bermaydilar[2]. Natijada, talabalarda bilimlarning tizimlilik darajasi past bo‘lib, ularni real ijtimoiy va professional kontekstlarda qo‘llash qiyinlashadi. Shu jihatdan, tarix va falsafa fanlarini integratsiyalashgan tarzda o‘qitish oliy ta’lim pedagogikasining ilg‘or yondashuvlaridan biri sifatida talabalarda nazariy va amaliy bilimlarni uyg‘unlashtirishni, ularning ijtimoiy-hayotiy kompetensiyalarini mustahkamlashni ta’minlaydi. Kirish bo‘limida shuningdek, fanlararo integratsiyaning pedagogik asoslari, uning epistemologik va gnoseologik komponentlari, o‘quv jarayonidagi didaktik vositalar bilan uyg‘unlashuvi hamda talabalarning tanqidiy va sistematik tafakkurini shakllantirishdagi roli batafsil tahlil qilinadi. Bu jarayonda integratsiyalashgan ta’limning konseptual va metodologik fundamentlari, xususan, kompetensiyaviy, faoliyatga yo‘naltirilgan va interaktiv yondashuvlar asosida talabalarning bilim olish jarayoniga faol jalb qilinishi muhim ahamiyatga ega. Shu bilan birga, tarix va falsafa o‘rtasidagi pedagogik bog‘liqlik nafaqat ilmiy-didaktik, balki madaniy, ijtimoiy va ma’naviy aspektlarni ham qamrab oladi, bu esa zamonaviy oliy ta’limning strategik maqsadlariga to‘liq mos keladi. Shu nuqtai nazardan, maqola maqsadi oliy ta’limda tarix va falsafa fanlarini pedagogik integratsiya asosida o‘qitishning nazariy, metodologik va amaliy jihatlarini tahlil qilish, integratsiyalashgan yondashuvning ta’lim samaradorligini oshirishdagi roli va strategik ahamiyatini aniqlashdir[3]. Mazkur tadqiqot doirasida fanlararo integratsiya nazariyasi, tarixiy va falsafiy epistemologiya, didaktik texnologiyalar va kompetensiyaviy yondashuvlar birlashtiriladi, shuningdek, oliy ta’limda innovatsion pedagogik modellarni ishlab chiqish va tatbiq etish masalalari ko‘rib chiqiladi. Kirish bo‘limi yakunida ta’kidlanadiki, tarix va falsafa fanlarini pedagogik integratsiyalashgan shaklda o‘qitish nafaqat talabalarning akademik salohiyatini oshiradi, balki ularni murakkab ijtimoiy, madaniy va axloqiy vaziyatlarda ongli qarorlar qabul qila oladigan, tanqidiy va tizimli tafakkurga ega shaxslar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. Shu asosda, maqola keyingi bo‘limlarida adabiyotlar tahlili, metodologik yondashuvlar, natijalar va muxokama orqali fanlararo integratsiya jarayonining nazariy va amaliy jihatlarini batafsil ochib beradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Adabiyotlar tahlili: Fanlararo pedagogik integratsiya masalasi ta'lim falsafasi va tarixiy didaktika nazariyalarining uzviy uyg'unlashuvi nuqtai nazaridan chuqur ilmiy e'tibor talab etadi. Bu yondashuv talabalarda bilimlarni mustahkam shakllantirish, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish va murakkab ijtimoiy-hayotiy muammolarni tizimli tahlil etish ko'nikmalarini yaratishning asosiy omili hisoblanadi. Birinchi xorijiy olim sifatida tarix va falsafa pedagogik integratsiyasiga bevosita bog'liq ilmiy yondashuvni taklif etuvchi Akmal Atqoning ishlari e'tiborga molikdir. Uning "Integrative Learning in History Education: A Systematic Literature Review" nomli maqolasi tarix ta'limida integrativ yondashuvni ko'p fanli kontekstda rivojlantirish imkoniyatlarini ko'rsatadi[4]. Bu tadqiqot tarix fanining o'zaro bog'liq ijtimoiy fanlar, masalan sotsiologiya, psixologiya va falsafa bilan birgalikda qo'llanilishi orqali talabalar ongida yuqori darajadagi fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish mumkinligini tizimli manbalar orqali yoritadi. U integratsiya jarayonini to'rt bosqichli model orqali izohlaydi: maqsadni belgilash, intellektual nuqtai nazarni chuqur tushunish, integratsiyani amalga oshirish va tanqidiy pozitsiyani shakllantirish. Shu nuqtai nazar integratsiyalashgan ta'lim yondashuvi tarixni faqat faktologiya darajasida emas, balki murakkab nazariy kontekstlarda ham o'rganish vositasi sifatida ko'rsatadi, bu esa mazmunli fanlararo dialogni yaratadi. Ikkinchi xorijiy olim sifatida esa Mykhailo Martyniuk va hamkorlarning "The Relationship of the Philosophy of Education and the History of Philosophy: A Forecast of Educational Trends 2022–2024" nomli ilmiy maqolasi ta'lim nazariyasi va tarixiy-filozofik tafakkur integratsiyasining strategik ahamiyatini ochib beradi[5]. Ular ta'limni sinchkovlik bilan o'rganishda falsafa va tarixning o'zaro bog'liqligini synergetik yondashuv orqali tahlil qiladi, bunda tarixi-falsafiy yondashuv nafaqat fanlararo integratsiyani, balki ta'lim jarayonining epistemologik fundamentini ham mustahkamlaydi. Mualliflar ta'limni sistematik va gnoseologik jihatdan anglashni, tarixi-falsafa sintezini zamonaviy ta'lim strategiyalarining ajralmas qismiga aylantirish lozimligini ta'kidlaydi. Ular shuningdek, ta'limni globalizatsiya, texnologizatsiya va informatizatsiya kontekstida bashorat qilish orqali, tarix va falsafani pedagogik ishda uyg'unlashtirishning metodologik zaruratlarini ko'rsatadi[6]. Ikki olimning yondashuvlarini uzviy bog'lab qaraganda, fanlararo integratsiyada tarix va falsafa o'rtasidagi bog'liqlik talabalarga nazariy kompleks fikrlashni shakllantirishda strategik ko'mak beradi. Atqo tarixiy ta'limda integratsiyaning amaliy didaktik mexanizmlarini joriy etish bo'yicha tizimli modelni taklif qilsa, Martyniuk va hamkasblari falsafa va pedagogika tarixining epistemologik asoslarini chuqur tahlil orqali ta'lim ta'sirini hamda uni rivojlantirish strategiyalarini yoritadi. Mazkur ikki manbani solishtiradigan bo'lsak, Atqo pedagogik yondashuvlarni o'quv jarayonida integratsiyalashgan metodlarni amaliy qo'llash imkoniyatlariga yo'naltirgan bo'lsa, Martyniuk va hamkasblari bu sintezning konseptual-metodologik poydevorini chuqur

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

falsafiy kontekstda tahlil qiladi. Natijada, bu ikki yondashuv bir-birini to‘ldirib, oliy ta’limda tarix va falsafa fanlarini uyg‘unlashtirish orqali talabalarning tanqidiy fikrlash, nazariy tahlil va murakkab ijtimoiy tizimlarni anglash salohiyatini oshirish imkoniyatlarini keltirib chiqaradi[7]. Umuman olganda, adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, pedagogik integratsiya nafaqat ta’lim mazmunini kengaytirish, balki ta’limning epistemologik va aksiyologik strukturasi orqali talabalarni murakkab ilmiy va ijtimoiy jarayonlarni yangi nuqtai nazardan anglab yetishga yo‘naltirishning samarali vositasi sifatida xizmat qiladi.

Metodologik qism: Oliy ta’limda tarix va falsafa fanlarini pedagogik integratsiyalash jarayoni ilmiy va amaliy jihatdan murakkab, ko‘p qatlamli metodologik yondashuvni talab qiladi. Ushbu maqolada qo‘llangan metodologiya nazariy va amaliy komponentlarni birlashtirish, fanlararo bog‘liqlikni aniqlash va talabalarning kompetensiyalarini rivojlantirishga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasining asosiy tamoyili sifatida sistematik va kompleks yondashuv tanlandi, bu esa ta’lim jarayonida tarixiy va falsafiy bilimlarni sintezlashga imkon yaratadi. Birinchi navbatda, fanlararo integratsiya metodikasi asosida tarix va falsafa o‘qitishning pedagogik konsepsiyasi ishlab chiqildi. Bu metod talabalarni faqat faktologik bilim bilan cheklanmasdan, ularni epistemologik va aksiyologik tafakkur orqali o‘rganishga yo‘naltiradi. Masalan, tarixiy hodisalarni faqat kronologik tartibda yodlash o‘rniga, talaba ularni falsafiy kategoriya, ijtimoiy qonuniyat va axloqiy kontekst orqali tahlil qiladi. Shu nuqtai nazardan, metodologik yondashuv talabalarda tizimli, analitik va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan. Ikkinchi metod sifatida taqqoslash va kontrastlash yondashuvi qo‘llanildi. Bu yondashuv yordamida tarixiy hodisalar va falsafiy konseptlar bir-biri bilan solishtirildi, ularning o‘zaro ta’siri, ijtimoiy, siyosiy va madaniy kontekstda aks etishi tahlil qilindi. Taqqoslash metodologiyasi fanlararo integratsiyaning epistemologik asosini mustahkamlashga xizmat qiladi, shuningdek, talabalarga murakkab ilmiy va ijtimoiy jarayonlarni kontekstual ravishda tushunishga imkon yaratadi. Uchinchi jihat sifatida kognitiv yondashuv va faoliyatga yo‘naltirilgan metodlar tadqiqotda asosiy vosita sifatida ishlatildi. Talabalar o‘quv jarayonida o‘zaro faoliyat, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va interaktiv mashg‘ulotlar orqali bilimni amaliy kontekstga tadbiq etish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Ushbu metodologiya talabalarda yuqori darajadagi tafakkur, muammolarni hal etish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Shuningdek, tadqiqotda sintetik metod ham qo‘llanilib, tarix va falsafa fanlarining o‘zaro bog‘liqligi konseptual va nazariy darajada tahlil qilindi. Bu metod yordamida talabalarga ilmiy bilimlarni birlashtirish, murakkab g‘oyalarni uzviy kontekstda tushunish va amaliy vaziyatlarda qo‘llash imkoniyati yaratildi. Sintetik yondashuv talabalarga nafaqat individual fanlarni chuqur o‘rganish, balki ularni tizimli

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

tarzda uyg‘unlashtirish ko‘nikmasini shakllantiradi. Metodologik bazani yanada mustahkamlash uchun maqolada analitik va eksperimental metodlar uyg‘unlashtirildi.

Natijalar: Oliy ta’limda tarix va falsafa fanlarini pedagogik integratsiya asosida o‘qitish jarayonida olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, fanlararo yondashuv talabalarda nazariy va amaliy bilimlarning uzviy uyg‘unlashuvini ta’minlashda yuqori samaradorlikka ega. Tadqiqot davomida fanlararo integratsiyalashgan metodlar yordamida o‘quv jarayonini optimallashtirish, talabalarning tanqidiy va tizimli tafakkur ko‘nikmalarini rivojlantirish, shuningdek, ularning epistemologik ongini kengaytirish imkoniyatlari aniqlandi.

Muxokama: Oliy ta’limda tarix va falsafa fanlarini pedagogik integratsiyalashgan yondashuv orqali o‘qitish masalasi so‘nggi yillarda ilmiy-amaliy doiralarda keng muhokama qilinmoqda. Bu munozarada ikki xorijiy olimning qarashlari o‘zaro keskin bog‘langan. Birinchi taraf, Akmal Atqo, tarixiy ta’limda integratsiyalashgan metodlarning samaradorligini ta’kidlab, talabalarda tanqidiy fikrlash va murakkab ijtimoiy tizimlarni anglash ko‘nikmalarini shakllantirishga qaratilgan pedagogik strategiyalarni ilgari suradi. Atqo fikricha, tarixiy va falsafiy bilimlarni uyg‘unlashtirish o‘quv jarayonini faqat faktologik darajada emas, balki epistemologik va aksiologik kontekstlarda boyitadi. U o‘z tadqiqotlarida tarixiy voqealarni falsafiy kategoriya va nazariy konseptlar bilan tahlil qilish orqali talabalarning epistemologik ongini kengaytirish samaradorligini ko‘rsatgan. Boshqa tarafdan, Mykhailo Martyniuk va hamkasblari, pedagogik va falsafiy nuqtai nazardan fanlararo integratsiyaga biroz tanqidiy yondashadilar[8]. Ularning fikricha, tarix va falsafani birlashtirishdagi asosiy muammo talabalarda bilimlarni “sintetik” tarzda qabul qilishga majburlash va murakkab nazariy kategoriyalarni yetarlicha tushunmaslik xavfidir. Martyniuk va hamkasblar o‘quv jarayonida metodologik nazorat va bosqichma-bosqich yondashuvni ta’minlashni, fanlararo integratsiyani epistemologik asos bilan mustahkamlashni zarur deb biladilar. Ular, shuningdek, tarixiy va falsafiy bilimlarni uyg‘unlashtirishning global ta’lim kontekstidagi strategik ahamiyatini tan olib, lekin amaliy tatbiqda talabalarning tushunish qobiliyatini ilmiy sinovlar bilan baholash zarurligini ta’kidlaydilar. Ushbu ikki qarash o‘rtasidagi polemika pedagogik integratsiyaning amaliy va nazariy jihatlarini uzviy bog‘laydi. Atqo tarixiy va falsafiy ta’limni sintezlash orqali talabalarning tanqidiy va tizimli tafakkurini rivojlantirishga urg‘u bersa[9], Martyniuk va hamkasblari esa integratsiya jarayonida nazariy asos va metodologik qat’iylikni birinchi o‘ringa qo‘yadi. Shu bilan birga, ikkala yondashuv ham oliy ta’limda kompetensiyaviy yondashuvni kuchaytirish, talabalarning murakkab ijtimoiy, madaniy va axloqiy vaziyatlarda ongli qarorlar qabul qilish salohiyatini oshirishga xizmat qiladi[10]. Shu munozaralar natijasida aniqlandi: pedagogik integratsiya samarali bo‘lishi uchun fanlararo

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

sintez, epistemologik asos, faoliyatga yo‘naltirilgan metodlar va interaktiv texnologiyalar uyg‘un tarzda birlashtirilishi zarur. Atqo va Martyniuk yondashuvlari o‘zaro to‘ldiruvchi xususiyatga ega bo‘lib, ular talabalarda bilimlarni chuqurroq anglash, murakkab ijtimoiy-hayotiy vaziyatlarni tahlil qilish va nazariy konseptlarni amaliyotga tadbiq etish imkoniyatini beradi. Natijada, mazkur ilmiy munozara oliy ta’limda tarix va falsafa fanlarini pedagogik integratsiya jarayonining konseptual va amaliy samaradorligini kengroq ochib beradi.

Xulosa: Ushbu maqolada oliy ta’limda tarix va falsafa fanlarini pedagogik integratsiya asosida o‘qitishning nazariy, metodologik va amaliy jihatlari tizimli tarzda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, fanlararo integratsiya talabalarda nafaqat nazariy bilimlarni chuqurroq anglash, balki ularni amaliy kontekstlarda qo‘llash, murakkab ijtimoiy, madaniy va axloqiy vaziyatlarni tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Haydarov O., Qoraboyev S. O ‘zbekistonning eng yangi tarixi //SamDVMCHBU. Samarqand. – 2022.
2. Шермухамедова Н. Фалсафа //Тошкент: Noshir. – 2009.
3. Shohbozbek, E. (2025). Theoretical foundations for the development of the spiritual worldview of youth. Maulana, 1(1), 29-35.
4. Назаров Қ. Фалсафа асослари //Т.: Ўзбекистон. – 2005.
5. Shamsutdinov R., Mo'minov H. O'zbekiston tarixi. – Akademnashr, 2019. – T. 576.
6. Файзуллаев О. Фалсафа ва фанлар методологияси //Т.: Фалсафа ва ҳуқуқ. – 2006.
7. Ергашбаев, Ш. (2025). O'zbekiston sharoitida uzluksiz ta'lim tizimi orqali yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish. Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами, 1(1), 314-316.
8. Шермухамедова Н. Фалсафа ва фан методологияси //Тошкент: Университет. – 2005.
9. Shohbozbek, E. (2025, March). Yoshlarning ma'naviy dunyo qarashini shakillantirisda maktabgacha ta'limning o’rni. In international scientific research conference (Vol. 3, No. 32, pp. 76-81).
10. Туленов Ж. Фалсафий маданият ва маънавий камолот //Тошкент: Меҳнат. – 2000. – Т. 215.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

FARMAKOLOGIYANI O‘QITISHDA INNOVATSION PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISHNING AFZALLIKLARI

Arslanova Rayxon Rajabboyevna, Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti assistenti, Samarqand, O‘zbekiston.
Bahramov Rustam Raxmatullayevich, Zarmed universiteti assistenti, Samarqand, O‘zbekiston.
Xudoyberdiyeva Sevinch Xusan qizi, Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti talabasi , Samarqand, O‘zbekiston.
Omonqulov Yusufali Shukhrat o’gli, Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti talabasi, Samarqand, O‘zbekiston.

Annotatsiya
KIRISH: Zamonaviy tibbiyot ta’limida nazariy bilimlarni amaliy ko‘nikmalar bilan uyg‘unlashtirish muhim ahamiyatga ega. Bu jarayonda innovatsion pedagogik yondashuvlar muhim vosita hisoblanadi.
MAQSAD: Farmakologiyani o‘qitishda innovatsion pedagogik texnologiyalardan foydalanishning ta’limiy samaradorligini aniqlash.
MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda interaktiv metodlar (klaster, loyiha metodi, rol o‘yinlari, aqliy hujum, SCORE usuli) tahlil qilindi va ularning o‘quv jarayoniga ta’siri baholandi.
MUHOKAMA VA NATIJALAR: Innovatsion metodlar talabalarning mustaqil fikrlashi, kasbiy qiziqishi va amaliy ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qilishi aniqlandi.
XULOSA: Farmakologiyani innovatsion texnologiyalar asosida o‘qitish ta’lim samaradorligini oshiradi va bo‘lajak shifokorlarning kasbiy tayyorgarligini mustahkamlaydi.
Kalit so‘zlar: Farmakologiya, innovasion texnologiyalar, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, klaster" usuli, loyiha metodi, score усули, rol o‘yinlari, aqliy hujum usuli.

ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ФАРМАКОЛОГИИ

Арсланова Райхон Раджаббоевна, ассистент Самаркандского государственного медицинского университета, г. Самарканд, Республика Узбекистан.
Бахрамов Рустам Рахматуллаевич, ассистент университета «Zarmed», г. Самарканд, Республика Узбекистан.
Худойбердиева Севинч Хусан кизи, студентка Самаркандского государственного медицинского университета, г. Самарканд, Республика Узбекистан.
Омонкулов Юсуфали **Шухрат угли,** студент Самаркандского государственного медицинского университета, г. Самарканд, Республика Узбекистан.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Современное медицинское образование требует интеграции теории и практики с использованием инновационных методов обучения.

ЦЕЛЬ: Определить эффективность использования инновационных педагогических технологий при обучении фармакологии.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Проанализированы интерактивные методы обучения (кластеры, проектный метод, ролевые игры, мозговой штурм, SCORE).

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Установлено, что инновационные технологии способствуют развитию самостоятельного мышления и профессиональных навыков студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Использование инновационных педагогических технологий делает процесс обучения фармакологии более эффективным и практико-ориентированным.

Ключевые слова: Фармакология, инновационные технологии, современные педагогические технологии, метод" кластера", метод проекта, метод подсчета очков, ролевые игры, метод мозгового штурма.

ADVANTAGES OF USING INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING PHARMACOLOGY

Arslanova Raykhon Rajabboyevna, Assistant Lecturer, Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan.
Bahramov Rustam Rakhmatullayevich, Assistant Lecturer, Zarmed University, Samarkand, Uzbekistan.
Khudoyberdiyeva Sevinch Khusan qizi, Student, Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan.
Omonqulov Yusufali Shukhrat o‘gli, Student, Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: Modern medical education requires the integration of theoretical knowledge with practical skills through innovative teaching approaches.

AIM: To identify the effectiveness of innovative pedagogical technologies in teaching pharmacology.

MATERIALS AND METHODS: Interactive methods such as cluster techniques, project-based learning, role-playing, brainstorming, and the SCORE method were analyzed.

DISCUSSION AND RESULTS: The findings show that innovative technologies enhance students’ independent thinking and professional competencies.

CONCLUSION: Applying innovative pedagogical technologies in pharmacology education increases learning effectiveness and supports professional training.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Xozirgi kunda O'zbekiston jahon hamjamiyati safida o'z o'rniga ega bo'lib bormoqda. Mamlakatdagi har bir soha zamonga xos va mos tarzda rivojlantirilib, har bir sohada yangilanish nafasi ufurmoqda,jumladan birgina ta'lim sohasidagi islohotlar haqida to'xtalaylik. Sababi keyingi yillarda yurtimizda maktab, o'rta maxsus va oliy ta'lim tizimida raqobat muhitini shakllantirish, davlat-xususiy sherikchilik va xususiy sektor resurslaridan keng foydalanish, aholining oliy ta'lim bilan qamrab olinishini rivojlangan davlatlar darajasiga yetkazishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Davlat-xususiy sheriklik tizimi asosida nodavlat oliy ta'lim muassasalari faoliyati yo'lga qo'yilib, yoshlarning jahon andozalari darajasida zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallashi, ularning qobiliyat va iste'dodini yuzaga chiqarish borasida ulkan ishlar amalga oshirilmoqda. O'z navbatida, oliy ta'limning ilg'or standartlarini hayotga tatbiq etish, xususan, o'quv dasturlari nazariy bilimlarni olishga qaratilgan ta'lim tizimidan xalqaro tajribaga asoslangan amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich o'tish oliy ta'limni modernizatsiya qilishning yana bir mexanizmidir. Oliy ta'lim platformalari mehnat bozorida raqobatbardosh, kasbiy jihatdan barkamol, mas'uliyatli va malakali, jahon darajasida samarali ishlashga qodir, doimiy shaxsiy, ijtimoiy va kasbiy o'sishga intiladigan malakali mutaxassislarni tayyorlashning eng ustuvor yo'nalishini izlaydi.

Uzluksiz o'z-o'zini rivojlantirish va umrbod shaxsiy rivojlanish talabi universitet bitiruvchisi ta'limining ajralmas qismi bo'lishi kerak. Ta'lim komponentining eng muhim jihatlaridan biri oliy kasbiy ta'lim tizimiga talabalarning mustaqil ta'lim olishi kabi o'quv faoliyatining progressiv shaklini joriy etishdir . O'quvchilarning mustaqil ta'lim olish, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini nazorat qilish va o'z-o'zini boshqarish orqali egallagan bilim va amaliy ko'nikmalari ta'lim samaradorligini baholashning asosiy mezoni hisoblanadi. Vrachning kasbiy va shaxsiy fazilatlari kasbiy tayyorgarlikning asosiy talablari, shuningdek, ularning hissiy va irodaviy fazilatlari va qobiliyatlari bilan belgilanadi. Muayyan o'quv muammolarini (kognitiv, intellektual, tadqiqot va boshqalar) qo'yish va hal qilishga qaratilgan talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etish orqali bo'lajak shifokorlarning ijodiy salohiyati eng samarali tarzda rivojlanadi. O'qish davomida tibbiyot talabalari katta hajmdagi ma'lumotlarni olishadi, lekin ular o'zlarining kasbiy faoliyatida amaliy ahamiyatga ega bo'lishiga ishonadigan o'rganish ma'lumotlarini birinchi o'ringa qo'yishadi.

Tibbiyot oliy o'quv yurtida bo'lajak shifokorlarni tayyorlash murakkab, ko'p qirrali va bosqichma-bosqich talaba tafakkurining turli darajalarini: nazariy, kontseptual, mantiqiy, qiyosiy va ijodiy rivojlanish jarayonidir. Shuningdek, u o'quvchining fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, intellektni rivojlantiradi, uning shaxsiy va ijtimoiy rolini amalga oshiradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Shaxsiy motivatsiya, xulq-atvorni ichki, psixologik va fiziologik nazorat qilishning dinamik jarayoni, insonning diqqat markazida bo'lishi bilan belgilanadi, u qiymat yo'nalishlari, maqsadlari, ma'nosi va ideallarini o'z ichiga oladi. Shaxsiy diqqat insonning dunyoga va o'ziga, kasbiga, xatti-harakati va faoliyatining mazmunli birligiga bo'lgan fundamental munosabatlar tizimini belgilaydi. Bu shaxsiy chidamlilikni yaratadi, ularga nomaqbul tashqi va ichki omillarga qarshilik ko'rsatishga imkon beradi va o'z-o'zini rivojlantirish va o'zini o'zi takomillashtirish, shu jumladan kasbiy rivojlanish uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Vrachning kasbiy tayyorgarligi qanchalik keng va maqsadli bo'lsa, ularning kasb tanlashi shunchalik mazmunli bo'ladi va o'z-o'zini anglashdan qoniqish shunchalik xilma-xil bo'ladi. O'qitishning zamonaviy metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Interaktiv metodlar bu jamoa bo'lib fikrlashdan iborat deb yuritiladi, pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib,ta'lim mazmunining tarkibiy qismi xisoblanadi.

MAQSAD: Ushbu tadqiqotning maqsadi farmakologiyani o'qitishda innovatsion o'qitish texnologiyalaridan foydalanishning afzalliklarini aniqlash va tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: O'qitishning zamonaviy metodlarini qo'llash o'qitish jarayonida yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Interaktiv metodlar bu jamoa bo'lib fikrlashdan iborat deb yuritiladi, pedagogik ta'sir etish usullari bo'lib,ta'lim mazmunining tarkibiy qismi xisoblanadi. Bu metodlarning o'ziga xosligi shundaki, ular faqat pedagog va talabalarning birgalikda faoliyat kursatishi orqali amalga oshiriladi. Interaktiv metodlardan foydalanish innovasion faoliyatdir. Innovasion faoliyatning eng muxim masalalaridan biri –o'qituvchi shaxsi: u novator, sermaxsul ijodiy shaxs, keng qamrovli qiziqish, ichki dunyosi boy, pedagogik yengilikka o'ch bo'lishi lozim. Innovasion texnologiyalar pedagogik jarayon xamda o'qituvchi va talaba faoliyatiga yangilik, o'zgarishlar kiritish bo'lib, uni amalga oshirishda asosan interaktiv metodlardan to'liq foydalaniladi. Didaktik o'yinlarni tashkil etish prinsiplari amaliyotdagi real vaziyatni modelini ko'chirish va amaliyot dinamikasini xisobga olish. Klinik amaliyot jarayonini rivojlanishi, doimiy o'zgarish xarakteriga ega ekanligini va anashu o'zgaruvchanlik dinamik rivojlanish ishbilarmon o'yinlarni tashkil etish jarayonida albatta xisobga olinishi talab etiladi. Kasbiy faoliyatni maxzunini va shaklini xisobga olish. Ta'limning eng asosiy vazifalaridan biri yuqori malakali kadrlarni yetkazishdir. Biz anashu vazifalarni bajarish uchun xar bir ixtisoslik bo'yicha o'ziga xos bo'lgan ishbilarmon o'yinlarni ishlab chiqishimiz zarur. Jamoa bo'lib ish bajarishga o'rgatish, bugungi talaba ertaga ishchi jamoasiga qo'shilar ekan u jamoaning bir qismi sifatida ma'lum bir funksiyani bajaradi. Shu jamoaning boshqa a'zolari bilan birgalikda umumiy ishni olib boradi. Shuning uchun jamoa bo'lib ish bajarishni o'rganish xam juda muxim. Didaktik o'yinlar turlari. Psixotexnik o'yinlar bu gurux voqyelikni imitasiya qilishga emas, balki birinchi galda talabaning xotirasini, diqqatini, tasavvurini,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

fikrlash refleksini, malaka xamda ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilgan o'yinlardir. Ular talabalarni qobiliyatlarini ochish va rivojlantirishga qaratilagan. Ularga quyidagilarni kiritish mumkin: fikrlashga o'rgatuvchi psixotexnik o'yinlar(organayzerlar), rolli o'yinlar, ishbilarmon o'yinlar iborat.

Innovatsion texnologiyalarning turlari va ularning afzalliklari shundan iboratki bularga ,axborot-kommunikatsiya texnologiyalardan (multimedia, elektron ta'lim platformalari), Interaktiv metodlar (klaster, aqliy hujum, keys-stadi) kiradi. Innovasion pedogogik texnalogiya belgili darajada o'qitishni tashkillashtirish va o'qituvchilarni ishlarining shartlariga bo'lgan talablarni o'zgartiradi.

Interaktiv metodlardan klaster- bututam, bog'lam -axborot xaritasini tuzish yo'li-barcha tuzilmaning mohiyatini markazlashtirish va aniqlash uchun qandaydir biror asosiy omil atrofida g'oyalarni yig'ish. Bunda bilimlarni faollashtirishni tezlashtiradi, fikrlash jarayoniga mavzu bo'yicha yangi o'zaro bog'lanishli tasavvurlarni erkin va ochiq jalb qilishga yordam beradi. Klasterni tuzish qoidasi bilan tanishadilar. Yozuv taxtasi yoki katta qog'oz varag'ining o'rtasiga asosiy so'z yoki 1-2 so'zdan iborat bo'lgan mavzu nomi yoziladi Birikma bo'yicha asosiy so'z bilan uning yonida mavzu bilan bog'liq so'z va takliflar kichik doirachalar "yo'ldoshlar" yozib qo'shiladi. Ularni "asosiy" so'z bilan chiziqlar yordamida birlashtiriladi. Bu "yo'ldoshlarda" "kichik yo'ldoshlar" bo'lishi mumkin. Yozuv ajratilgan vaqt davomida yoki g'oyalar tugagunicha davom etishi mumkin.

"Loyiha" metodi-bu ta'lim oluvchilarning individual yoki guruhlarda belgilangan vaqt davomida, belgilangan mavzu bo'yicha axborot yig'ish, tadqiqot o'tkazish va amalga oshirish ishlarini olib borishidir. Bu metodda ta'lim oluvchilar rejalashtirish, qaror qabul qilish, amalga oshirish, tekshirish va xulosa chiqarish va natijalarni baholash jarayonlarida ishtirok etadilar. Loyiha ishlab chiqish yakka tartibda yoki guruhiy bo'lishi mumkin, lekin har bir loyiha o'quv guruhining birgalikdagi faoliyatining muvofiqlashtirilgan natijasidir. Bu jarayonda ta'lim oluvchining vazifasi belgilangan vaqt ichida yangi mahsulotni ishlab chiqish yoki boshqa bir topshiriqning yechimini topishdan iborat.

SCORE usuli-S (Symptom) - belgilar, hozirgi holat. Hozir nima bo'layotganini tasvirlab bering. Sizda qanday muammolar bor?

C (Cause) - sabablar. Nega bunday vaziyat yuzaga keldi, bunga nima sabab bo'ldi?

O (Outcome) – kutilayotgan natijalar. Oxirida nimaga erishmoqchisiz?

R (Resource) - resurslar. Maqsadingizga erishish uchun nima va qanday qilish kerak?

YE (Effect) - natija. Muammoni hal qilinganda qanday natijaga erishiladi?

SCORE usulida yallig'lanishga qarshi moddalar mavzusida olib borilganda

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

SCORE усули
Atsetilsalitsil kislota (aspirin) – SCORE modeli asosida

Muhokama va natijalar. . Olib borilgan muhokama va natijalar shuni ko‘rsatadiki, shu vaqtgacha an’anaviy ta’limda yoshlarni faqat tayyor bilimlarni egallashga o’rgatib kelinganligi ma’lum. Bunday usul yoshlarda mustaqil fikrlash, ishlash, ijodiy izlanish, tashabbus ko’rsatish qobiliyatlarini rivojlantirishga katta imkon bermasligi aniq. Endilikda fan, texnika va innovasion texnologiyalarning rivojlanishi natijasida o’quv-tarbiya jarayonida interfaol uslublar (innovasion pedagogik va axborot texnologiyalari)dan foydalanib, ta’limning samaradorligini ko’tarishga bo’lgan qiziqish, e’tibor kundan-kunga kuchayib bormoqda. Yuqoridagilardan umumiy xulosa shuki, zamonaviy pedagogik texnologiyalari asosida talabalarning fanlarga bo’lgan qiziqishlarini yanada oshirish, kasbiy malaka va ko’nikmalarini shakllantirish bo’yicha hamda ta’lim samaradorligini ta’minlovchi quyidagi uslubiy tavsiyalarni amaliyotga joriy etish maqsadga muvofiqdir.

XULOSA: Hozirgi kunda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalangan holda “Farmakologiya” fanini o’qitish jarayonini tashkil etishda yuqori samaradorlikka erishishga olib keladi. Ta’lim metodlarini tanlashda har bir darsning didaktik vazifasidan kelib chiqib tanlash maqsadga muvofiq sanaladi. .Qo’llaniladigan pedagogik texnologiyalarni bir tizimga solish, unga maqsadli yo’nalish berish ta’limni amalga oshirishdagi shakl va mazmun yaxlitligini ta’minlagan holda kutilishi zarur natijani olishni belgilaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O’zbekiston Respublikasi «Ta’lim to’g’risida» gi Qonuni 2020 yil

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

2. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 21.06.2022 yildagi PQ-289-son «Pedagogik ta’lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta’lim muassasalari faoliyatini takomillashtirish to’g’risida»gi
3. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.10.2020 yildagi PF-6097-son «Ilm fanni 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to’g’risida»
4. Mirziyoyev Sh.M. «O’zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori Davlat oliy ta’lim muasasalariga o’qishga qabul qilish jarayonini tashkil etish to’g’risida da 16.06.2022 PQ-279-son.

O’zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari

1. Mirziyoyev Sh.M. “Yangi O’zbekiston strategiyasi” kitobi 2021 yil 9 sentyabr
2. Sh.M.Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: “O’zbekiston”, 2017. – 48 b.
3. Sh.M.Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: : “O’zbekiston”, 2017. – 488 b.
4. Sh.M.Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: “O’zbekiston”, 2017. – 48 b.
5. Sh.M.Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent: “O’zbekiston”, 2017. – 488 b.
6. Sh.M.Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo’limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko’taramiz. – Toshkent : O’zbekiston, 2017. -592 b
7. Abdullaxo’jayeva M.S. Patologik anatomiya. 2021 Toshkent.
8. Magrupov A.I. Umumiy potologik anatomiyadan amaliy mashg’ulotlar uchun qo’llanma. 2020. Toshkent.
9. Robbinnsu. Kotranu. Osnovы patologii zabolevaniy. 2024. Moskva.

III . Maxsus adabiyot

1. Allaeva M.J. va boshqalar. Farmakologiya. T. 2021
2. Bagbekova L. Ta’lim tizimida mustaqil ta’limning o‘rni. Global dunyoda fan va ta'limning innovatsion rivojlanishining zamonaviy tendentsiyalari. 2023 yil, № 1(3). B. 143-145.
3. Grechukhina T. I. va boshqalar. Talabalarning mustaqil ishi: turlari, shakllari, baholash mezonlari. O'quv va uslubiy qo'llanma. 2016 yil, 84 b.
4. Kolesov O.O. 1, Petrenko E.S. 1 Tibbiy ta'lim tizimining evolyutsiyasi. Etakchilik va boshqaruv. 2023. jild. 10 No 4. P. 1439-1463.
5. Xarkevich D.A. Farmakologiya. 13-nashr, qayta ko'rib chiqilgan va to'ldirilgan. "GEOTAR-Media". 2021 yil.
1. Shaxodjaev M.A., Begmatov E.M. Mustaqil ta’lim o‘quvchilarda erkin fikrlash va mushohada yuritish ko‘nikmalarini rivojlantirish omili sifatida. Fan muammolari. 2019 yil. 12-2-son (145)

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH SINF O‘QITUVCHILARINING TANQIDIY TAFAKKUR ASOSIDA INTELEKTUALLIGINI RIVOJLANTIRISH MEZONLARI VA KO‘RSATKICHLARI

Axmedova Maloxat Ergashevna, Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti professori, Toshkent, O‘zbekiston.

Pardaboyeva Dilnoza G‘aybulla qizi, Toshkent Amaliy Fanlar Universiteti katta o‘qituvchisi, Toshkent, O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: Zamonaviy ta’lim tizimi bo‘lajak o‘qituvchilardan mustaqil, mantiqiy va refleksiv fikrlashni talab etadi. Tanqidiy tafakkur intellektuallikning yetakchi ko‘rsatkichi bo‘lib, boshlang‘ich ta’limda alohida ahamiyat kasb etadi. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining intellektual salohiyati o‘quvchilarda dastlabki tafakkur madaniyatini shakllantirishda hal qiluvchi omil hisoblanadi.

MAQSAD: Tadqiqotning asosiy maqsadi bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy tafakkur asosida intellektualligini rivojlantirish mezonlari va ko‘rsatkichlarini aniqlash hamda ularning baholash mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda pedagogik, psixologik va metodik adabiyotlar tahlili, B. Blum taksonomiyasi, R. Sternbergning intellekt nazariyasi hamda keys-stadi texnologiyasiga asoslangan metodlar qo‘llanildi. Shuningdek, pedagogik kuzatuv va tahliliy yondashuvlar asosida mezon va indikatorlar tizimi ishlab chiqildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Tadqiqot natijalari tanqidiy fikrlashga asoslangan mezon va ko‘rsatkichlar bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining intellektual rivojlanish darajalarini aniqlash imkonini berishini ko‘rsatdi. Motivatsion, mazmuniy va amaliy komponentlar asosida intellektuallikning yuqori, o‘rta va past darajalari belgilandi. Amaliy va muammoli vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar talabalarning pedagogik ijodkorligini oshirdi.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy tafakkur asosida intellektualligini rivojlantirish ularning kasbiy mustaqilligi va ijodkorligini ta’minlaydi. Taklif etilgan mezonlar va ko‘rsatkichlar tizimi o‘qituvchilar tayyorlash jarayonini yanada samarali tashkil etishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: tanqidiy tafakkur, intellektuallik, boshlang‘ich ta’lim, mezonlar, ko‘rsatkichlar, refleksiya, mantiqiy fikrlash.

КРИТЕРИИ И ПОКАЗАТЕЛИ РАЗВИТИЯ ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ НА ОСНОВЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Ахмедова Малохат Эргашевна, профессор Ташкентского университета прикладных наук, Ташкент, Узбекистан.
Пардабоева Дилноза Гайбулла кизи, старший преподаватель Ташкентского университета прикладных наук, Ташкент, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Современная система образования предъявляет высокие требования к интеллектуальному потенциалу будущих учителей. Критическое мышление рассматривается как ключевой показатель интеллектуальности, особенно значимый в начальном образовании. Интеллектуальная подготовка учителя оказывает решающее влияние на формирование мышления младших школьников.

ЦЕЛЬ: Цель исследования заключается в определении критериев и показателей развития интеллектуальности будущих учителей начальной школы на основе критического мышления и разработке механизмов их оценки.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В исследовании использованы анализ научной литературы, таксономия образовательных целей Б. Блума, теория интеллекта Р. Стернберга, а также кейс-стади и аналитические методы педагогического исследования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Результаты показали, что разработанная система критериев позволяет дифференцировать уровни интеллектуального развития будущих учителей. Использование проблемно-ситуационных заданий способствовало развитию педагогического мышления и профессиональной рефлексии студентов.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Таким образом, развитие интеллектуальности будущих учителей начальной школы на основе критического мышления способствует повышению их профессиональной самостоятельности и творческого потенциала. Предложенная модель может эффективно применяться в системе педагогического образования.

Ключевые слова: критическое мышление, интеллектуальность, начальное образование, критерии, показатели, рефлексия, логическое мышление.

CRITERIA AND INDICATORS OF INTELLECTUAL DEVELOPMENT OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS BASED ON CRITICAL THINKING

Axmedova Maloxat Ergashevna, Professor, Tashkent University of Applied Sciences, Tashkent, Uzbekistan.
Pardaboyeva Dilnoza G‘aybulla qizi, Senior Lecturer at Tashkent University of Applied Sciences, Tashkent, Uzbekistan.

Annotation

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

INTRODUCTION: Modern education requires future teachers to possess high levels of intellectual and reflective thinking. Critical thinking is considered a key indicator of intellectuality, especially in primary education. The intellectual potential of a teacher plays a decisive role in shaping pupils' initial cognitive development.

AIM: The aim of the study is to identify criteria and indicators for developing the intellectuality of future primary school teachers based on critical thinking and to design mechanisms for their assessment.

MATERIALS AND METHODS: The study employed theoretical analysis of pedagogical literature, Bloom's taxonomy of educational objectives, Sternberg's theory of intelligence, and case-study-based pedagogical methods.

DISCUSSION AND RESULTS: The findings demonstrate that the proposed criteria system enables differentiation of intellectual development levels among future teachers. Problem-based and situational tasks enhanced students' pedagogical creativity and professional reflection.

CONCLUSION: In conclusion, developing the intellectuality of future primary school teachers through critical thinking enhances their professional independence and creativity. The proposed model contributes to improving the effectiveness of teacher education.

Keywords: critical thinking, intellectuality, primary education, criteria, indicators, reflection, logical thinking.

Bugungi kunda ta'lim tizimi bo'lajak o'qituvchilardan nafaqat bilimdon bo'lishni, balki mustaqil fikrlay olish, dalillarni tahlil qilish, ishonchli xulosa chiqarish va muammolarni kreativ hal qila olishni talab qilmoqda. Tanqidiy tafakkur — bu fikrlashning yuqori darajasi bo'lib, u intellektuallikning asosiy ko'rsatkichidir. Boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun esa bu sifatlar alohida ahamiyatga ega, chunki ular o'quvchilarda dastlabki mantiqiy va refleksiv fikrlashni shakllantiradi. Zamonaviy ta'lim tizimida o'qituvchi shaxsining intellektual salohiyati ustuvor o'rin tutadi. Ayniqsa boshlang'ich sinf o'qituvchilari o'quvchilar tafakkuriga birlamchi ta'sir qiluvchi omil sifatida tanqidiy fikrlashga ega bo'lishi zarur. Tanqidiy tafakkur: dalillar asosida fikrlash, sabab-natijalarni ajrata olish, muammoni hal qilish, xulosa chiqarish ko'nikmalarini o'z ichiga oladi. Shu bois, bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarining intellektualligini rivojlantirish mezonlarini aniqlash, ularni baholash hamda tanqidiy tafakkur asosida shakllantirish metodikasini ishlab chiqish, bo'lajak o'qituvchilarning intellektualligini belgilash mezonlarini aniqlash ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi.

MATERIALLAR VA METODLAR.

Bo'lajak boshlang'ich sinf o'qituvchilarini tanqidiy fikrlashga asoslangan intellektualligini rivojlantirish ma'naviy-madaniy muhitini rivojlantirish bilan birga har bir

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ishga bo‘lgan munosabatlarida, hayotga muhabbat, xushxulqlik, ko‘tarinki ruhlik, ko‘nikmalilik, malakalilik, tajribalilik kabi fazilatlar kamol topadi. Bunday shaxslar o‘z ijtimoiy guruhi va jamoasini ham xuddi shunday fazilatlarga ega bo‘lishiga undaydi. Chunki axloqiy, tafakkuri va amaliy jihatdan yetuk bo‘lgan shaxsga o‘zgalar ishonadi. Unga ergashadi va ma’naviy yetuklikda “taqlid” qiladi. Shuning uchun ham bo‘lajak o‘qituvchilar jamoasi o‘quvchilarni intellektuallikka yo‘naltirishda ularning hayotga, jamiyatga bo‘lgan ehtiyoji rivojlanib boradi.

lib boradigan yetuk kompetentli mutaxassis sifatida namoyon bo‘ladi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy fikrlashga asoslangan intellektualligini rivojlantirishni tashkil etish metodikasi bevosita B. Blumning bilim olish sohasidagi o‘quv maqsadlari taksonomiyasi asosida quyidagi olti toifadagi asosiy o‘quv maqsadlaridan iborat holda qarab chiqildi:

O‘quv maqsadlarining ushbu olti asosiy kategoriyasini bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy fikrlashga asoslangan intellektualligini rivojlantirishda qo‘llash, pedagogik intelektual faoliyatni yurita olish kompetentligini shakllantirish jarayonidagi ko‘rinishlari tadqiq qilindi:

1. Bilish – ushbu kategoriya bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy fikrlashga asoslangan intellektualligini rivojlantirish faoliyatini yurita olish kompetentligini shakllantirish jarayonida egallangan maxsus va umumkasbiy ma’lumotlarni xotirada saqlab qolish, mustaqil tanqidiy fikrlash yuritish natijasida qayta esga tushirish, ijodiy erkin fikrlash, individual xususiyatlarini namoyon etish kabi o‘quv maqsadlarini ishlab chiqishni nazarda tutadi.

2. Tushunish – ta’lim olish turlarining bir turdan ikkinchisiga o‘zgarishi, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy fikrlashga asoslangan intellektual ishlarni tushuntirishi, natijalariga ta’sir qiluvchi takliflar kiritish, muammoli vaziyatlarning o‘zgarishini nazarda tutadi.

3. Amaliyotda qo‘llash – ta’lim jarayonida amaliy faoliyat bilan shug‘ullanish, pedagogik jarayon hamda metodlarni amaliyotda qo‘llash ko‘nikma va malakalarini shakllantirish. Ushbu faoliyat davomida pedagogik jarayon hamda metodlarni qo‘llash qoidalari, usullari, shakllari nazariyalari sinab ko‘riladi.

4. Tahlil – pedagogik jarayon hamda metodlar unsurlarini tahlil etib ular orasidagi munosabatni o‘rganish. Mustaqil ta’limni tashkil etish asoslarini bilish, tushunish va qo‘llashga qaraganda, yuqori intellektual darajali tavsiflanganligi sababli mustaqil bilim olish mazmunini hamda uning tarkibiy tuzilmasini bilishni talab qiladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

5. Sintez – ta’lim natijalari talaba o‘quv faoliyatida mustaqillikka erishishni, ijodiy xususiyatga ega bo‘lishini, mustaqil ijodiy ta’lim olishning adekvat usullarini, shakllari, ko‘rinishlari va tizimlarini vujudga keltirishni nazarda tutadi.

6. Baholash - talabalar tomonidan mustaqil ijodiy ta’lim olish jarayonida egallangan bilimlar, metodlarni qabul qilingan maqsadni hisobga olgan holda baholash.

R. Sternbergning “pentagonal implitsit nazariyasi”ga ko‘ra, shaxsning intellektual faoliyati quyidagi 5 asosiy belgiga javob berganda uni “iqtidorli” (talantli) deb hisoblash mumkin:

№	Belgi nomi	Mazmuni
1	Normativlik (Normativeness)	Iqtidorlilik belgilari jamiyat tomonidan qabul qilingan va ahamiyatli bo‘lishi kerak.
2	Qiymatdorlik (Value)	Ushbu qobiliyat va natijalar ijtimoiy jihatdan muhim va qiymatli bo‘lishi lozim.
3	Kamyoblik (Rarity)	Qobiliyatlar ko‘pchilikda uchramaydi, noyob xususiyatlarga ega bo‘ladi.
4	Ma’qullik (Productivity)	Iqtidorli shaxs faoliyati samarali va natijador bo‘ladi.
5	Namoyish etilish (Demonstrability)	Iqtidor belgilarini kuzatish, o‘lchash yoki namoyon qilish mumkin bo‘lishi kerak.

Sternberg shu beshta shartni belgilab, ularsiz shaxsni haqiqiy “iqtidorli” deb baholash mumkin emas, deb hisoblaydi.

Oliy ta’lim muassasasida olgan nazariy bilimlarining amaliyot bilan yaqindan bog‘lanishini ta’minlashga ta’lim jarayoniga o‘qitishning amaliy, muammoli-vaziyatli usul va vositalarini joriy etish orqali erishish mumkin. Shular qatorida keys-stadi texnologiyasi salmoqli o‘rinni egallamoqda. Keys-stadi o‘rganilgan material bo‘yicha bilimlarni mustahkamlash, muammolarni tahlil qilish ko‘nikmalarini shakllantirish, mustaqil ravishda muammoni hal qilish bo‘yicha maqbul qarorlarni qabul qila olishga tayyorlik va qodirlik xislatlarini rivojlantirish, ma’suliyatlilik, mustaqillik va kommunikativlik qobiliyatlarini shakllantirishni ta’minlashga xizmat qiladi.

Boshlang‘ich ta’limi amaliyotiga keys-stadi metodini joriy etish hozirgi kunning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Buning sabablaridan biri ta’lim sohasi rivojlanishining umumiy yo‘nalishidan kelib chiqadi, ya’ni ta’limning bilim, ko‘nikma va malakalarni emas, balki boshlang‘ich kompetensiyalarni, shaxsiy sifatlarni shakllantirishga qaratilganligidadir; ikkinchi sababi, mutaxassis tayyorgarligi sifatiga qo‘yiladigan talablarning kuchayganligi, asosiy boshlang‘ich talablardan tashqari, turli kutilmagan vaziyatlarda o‘zini munosib tuta bilish qobiliyatlariga ega bo‘lish talab etilmoqda.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Bo‘lajak boshlang‘ich ta’limi o‘qituvchilarini o‘qitishda keys-stadi metodidan foydalanish o‘rganilayotgan fanlarga nisbatan qiziqish uyg‘otish hamda izlanish, ijod qilish, mustaqil ravishda faoliyatga intilish kabi ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Keys-stadi metodining o‘ziga xosligi shundan iboratki, real hayotdan olingan misollar asosida muammoli vaziyatlar hosil qilinadi. Keys-texnologiyalarga asoslangan o‘quv jarayoni samarali bo‘lishining asosiy shartlari: yaxshi tuzilgan keys va o‘quv jarayonida undan foydalanishning aniq metodikasi bo‘lishi kerak. Muammoni hal etish davomida ta’lim oluvchilar jamoa bo‘lib ishlash, vaziyatni tahlil qilishni va mustaqil ravishda qarorlar qabul qilishni o‘rganadilar

Tanqidiy fikrlashga asoslangan intellektni rivojlantirish jarayonida mezon va ko‘rsatkichlarni va uning darajalarini aniqlash kerak. O‘lchov-bu biror narsani baholash, aniqlash va tasniflash uchun asos bo‘lib xizmat qiladigan xususiyat.

Ilmiy adabiyotlarda “o‘lchov” tushunchasi alternativani o‘lchash va tanlash vositasi sifatida belgilanadi. O‘lchov tizimi belgilangan maqsadni tekshirish, uni amalga oshirish darajasini baholash, o‘rganilayotgan obekt va ideal o‘rtasida mumkin bo‘lgan bo‘shliqni belgilash va keyingi harakatlarni bashorat qilish imkonini beradi.

Belgilangan tarkibiy qismlarning har biri talabalarning tegishli tarkibiy qismining shakllanish darajasini aniqlashga imkon beradigan xususiyatlar va ko‘nikmalarga ega. Tanqidiy fikrlashga asoslangan bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining intellektualligini rivojlantirishning ushbu modeli aksiologik vazifalarni bajarish orqali jarayonni amalga oshirish uchun asos bo‘lishi mumkin.

MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Ta’lim jarayonini bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy fikrlashga asoslangan intellektualligini rivojlantirish kompetensiyalarini shakllantirish va pedagogik ijodkorligini rivojlantirishga yo‘naltirishda o‘quv jarayonini talabaning kasbiy kompetentligi va pedagogik ijodkorligini shakllantirish, pedagogik layoqatlarini va imkoniyatlarini baholash, tanlagan kasbida o‘zini namoyon qila olishi uchun amaliy asos bo‘lib hisoblanadigan real vaziyatlar hamda xuddi real vaziyatlarga o‘xshatib sun’iy ravishda yuzaga keltirilgan pedagogik vaziyatlar bilan maksimal darajada to‘ldirish talab etiladi.

Boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida intelektual va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish mezonlari quyidagicha belgilanadi:

• talabaning subekt sifatida shakllanishi;

• Tanqidiy fikrlashning asosiy kognitiv ko‘nikmalari (tushuntirish, tahlil, baholash, xulosa qilish, o‘zini-o‘zi boshqarish);

• Tanqidiy fikrlashni baholash mezonlari va uning ahamiyati;

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

• boshlang‘ich tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari va ularni aniqlash uchun qo‘llaniladigan usullar.

Pedagogik muammoli vaziyatli topshiriqlarni hal etish asosida talaba bo‘lajak boshlang‘ich faoliyat muammolarini hal etish usullarini egallaydi va bo‘lajak o‘qituvchida turli xil pedagogik vaziyatlarni hal qilish borasidagi ijodiy ko‘nikmalar shakllanadi (1-jadval).

1-jadval.

№ Tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari Qo‘llanilish sohasi / Maqsadga muvofiqligi

1 Tushuntirish Axborotni to‘g‘ri anglash, boshqalarga yetkazish, kasbiy holatlarda fikrni aniq bayon qilish

2 Tahlil Muammoni hal etishda ma’lumotlarni saralash, ortiqcha va zarur ma’lumotni ajratish

3 Baholash O‘zining va boshqalarning qarashlarini tanqidiy baholash, obektiv qaror qabul qilish

4 Xulosa chiqarish Turli ma’lumotlardan yangi qaror yoki yo‘l topish, kasbiy vaziyatda to‘g‘ri yo‘nalishni aniqlash

5 O‘zini-o‘zi boshqarish O‘z ishini qayta ko‘rib chiqish, tuzatish, kasbiy rivojlanishga moslashish

Talabalarning bilim va ko‘nikmalarini amaliyotda ro‘yobga chiqarish ko‘rsatkichlari ko‘rsatkichlarning miqdoriy va sifat xususiyatlarini ochib beradi. Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy fikrlashga asoslangan intellektini rivojlantirish mezonlari va ko‘rsatkichlari aniqlanadi (2-jadval).

Komponent Mezonlar Ko‘rsatkichlar

Motivatsion Intelektuallikni rivojlantirish nuqtayi nazaridan bilimga bo‘lgan qiziqishi, faolligi va izlanish qobiliyati - Intelektuallik sohasida bilim olishga doimiy qiziqishi;- Intelektuallikka oid faoliyatni bajarishda faolligi;- Intelektuallik faoliyatidagi motivatsiyasi

Mazmunli Intelektuallikka oid nazariy bilimlari, ta’lim mazmunining nazariy asoslarini o‘zlashtirish qobiliyati (intelektuallikni rivojlantirishga qaratilgan bilim, ko‘nikma va malakalari) - Intelektuallikka oid yangi g‘oyalarni oldindan ko‘ra bilishi;- Intelektuallik sohasidagi bilimi;- Intelektuallikka qaratilgan faoliyat texnologiyalarini tanlay olishi

Amaliyotli (faoliyatli) Intelektuallikka oid oldindan ko‘ra bilish malakasi, yangi natijaga erishishda qarorni intelektuallik bilan qabul qilish qobiliyati - Intelektuallikka

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

oid izlanish malakasi;- Intelektuallik faoliyatida yangi tashabbuslarni o‘ylab topish va bajara olish malakasi;- Intelektuallik faoliyatining natijasi

2-jadval Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy tafakkur asosida intelektualini rivojlantirish mezonlari va ko‘rsatkichlari

Tanqidiy fikrlashga asoslangan belgilangan mezon va ko‘rsatkichlar kelajakdagi boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining (yuqori, o‘rta, past) aqliy rivojlanishining quyidagi darajalarini belgilaydi.

Yuqori daraja. Tanqidiy fikrlash asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari intellektni yuqori darajada rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan bilimlarga ega bo‘ladilar, ijodiy fikrlaydilar va mavzuga muvofiq tanqidiy fikrlash faoliyati turlarini farqlaydilar, paydo bo‘layotgan muammolarni hal qilishga qiziqish bildiradilar, faol intellektual qobiliyatlarni namoyon etadilar, ta’limni joriy etishni to‘liq taxmin qila oladilar., kognitiv, ijodiy vazifalar amaliyotga, uni o‘zlashtirishda axborot resurslarini farqlay oladi, egalik qiladi - o‘zini o‘zi tashkil qiladi, o‘zini o‘zi bajaradi, yangi bilimlarni o‘zlashtirishda yuqori natijalarga erishadi, intellektual ijodkorlik, ijodkor va o‘z xulosalarini isbotlaydigan talaba.

O‘rtacha daraja. Tanqidiy fikrlash asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari intellektualligini rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan etarli darajadagi bilimlarga ega, mavzuga muvofiq tanqidiy fikrlash faoliyati turlarini o‘rtacha ijodiy ixtiro qiladilar, qiziqish va paydo bo‘layotgan muammolarni hal qilish qobiliyatini namoyon etadilar, o‘quv, kognitiv, ijodiy vazifalarni joriy etishni o‘rtacha bashorat qiladilar. amaliyot, axborot resurslarini farqlash, aqlning xususiyatlariga muvofiq o‘zini o‘zi tashkil qilish, o‘zini namoyon qilish, yangi bilimlarni olishga o‘rtacha, intellektual munosabatda bo‘lish, o‘z nuqtai nazarini to‘liq isbotlay olmaydigan talaba.

Past daraja. Tanqidiy fikrlash asosida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilari asosiy darajadagi intellektualligini rivojlantirish uchun zarur bo‘lgan fan bilimlarini past darajada bilishadi, mavzuga muvofiq tanqidiy fikrlash faoliyatini o‘rtacha ijodiy ixtiro qila olmaydilar, qiziqish va paydo bo‘lgan muammolarni hal qilish qobiliyatini namoyon eta olmaydilar, paydo bo‘ladigan muammolarni hal qila olmaydilar. o‘quv, kognitiv, ijodiy vazifalarni amaliyotga joriy etishni ko‘zda tutadi, ular axborot resurslarining kam farqlanishiga ega, egalik qiladi-o‘zini o‘zi tashkil qiladi, o‘zini o‘zi anglashga qodir emas, intellektual yondashuvga qodir emas, yangi bilimlarga ega, natijalarni taqdim etishning past darajasi bilan o‘z ishini isbotlay olmaydigan talaba.

XULOSA.

Shunday qilib, bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy fikrlashga asoslangan aql-idrokini rivojlantirish ularning mustaqilligi va ijodkorligini rivojlantirishga olib keladi. Muayyan muammo haqidagi barcha fikrlarni umumlashtirib, tanqidiy fikrlash

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ularni qayta ko‘rib chiqish va qaror qabul qilish bilan yakunlanadigan murakkab jarayon ekanligini hisobga olish kerak, degan xulosaga keldik. Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining tanqidiy fikrlashga asoslangan intellektini rivojlantirishning tarkibiy va tarkibiy modeli kasbiy faoliyatning asosiy yo‘nalishlaridan birida o‘quvchilarning kompetensiyalarini shakllantirishning umumiy nazariy, motivatsion, faollik va amaliy mexanizmlarini belgilaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–4319-son qarori. “Ta’lim tizimini raqamlashtirish konsepsiyasi”, 2019.
2. Anderson, T. (2010). Theories of learning and educational practice. New York: Routledge.
3. Dewey, J. (2007). Democracy and education. Mineola, NY: Dover Publications.
4. Dilnoza, P. (2025). Methodology for Developing the Intellectuality of Future Primary School Teachers on The Basis of Critical and Creative Thinking. International Journal of Pedagogics, 5(03), 100-103.
5. Ennis, R. H. (1985). Critical thinking and subject specificity: Clarification and needed research. Educational Researcher, 14(3), 4–10.
6. Fadel, C., & Trilling, B. (2009). 21st century skills: Learning for life in our times. San Francisco: Jossey-Bass.
7. Pardaboyeva, D. G. (2024). BO ‘LAJAK BOSHLANG ‘ICH SINF O ‘QITUVCHILARINI TANQIDIY FIKRLASHGA ASOSLANGAN INTELEKTUAL RIVOJLANTIRISH METODIKASINI TAKOMIILLASHTIRISH. Inter education & global study, (4 (1)), 220-227.
8. Pardaboyeva Dilnoza G‘aybulla Qizi, P. D. G. A. (2024). BOSHLANG ‘ICH SINF O ‘QUVCHILARIDA TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI. Eurasian Journal of Academic Research, 4(7S), 521-523.
9. Rasulova, Sh. (2022). Innovatsion loyihalar orqali kreativ fikrlashni rivojlantirish. Tashkent: O’qituvchi nashriyoti.
10. Robinson, K. (2011). Out of our minds: Learning to be creative. Chichester: Capstone Publishing.
11. Tursunova M. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikasi. Toshkent, 2022.
12. OECD (2021). Learning compass 2030: A framework for future skills. Paris: OECD Publishing. 10. Ministry of Public Education of Singapore. (2020). Teach Less, Learn More: Educational framework. Singapore: MOE.
13. Yo‘ldoshev J. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent, 2021.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

PEDAGOGIK HAMKORLIK ASOSIDA BO‘LAJAK BOSHLANG‘ICH TA’LIM O‘QITUVCHILARINING METODIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHGA OID XORIJIY TAJRIBALAR TAHLILI

Ergasheva Nigora Dilshodjon qizi, Farg‘ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi, Farg‘ona,O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchisining metodik kompetensiyasi ta’lim sifati uchun hal qiluvchi omildir. Pedagogik hamkorlik tajriba almashish va refleksiya orqali ushbu kompetensiyani kuchaytiradi.

MAQSAD: Xorijiy ta’lim tizimlarida pedagogik hamkorlik orqali metodik kompetensiyalarni rivojlantirish mexanizmlarini aniqlash va moslashtirish xulosalarini asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: Qiyosiy tahlil va nazariy umumlashtirish asosida 5 mamlakat ta’lim tizimidagi hamkorlik modellarining mazmuni o‘rganildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: AQSh va Buyuk Britaniyada kasbiy hamjamiyatlar, Finlyandiyada mentorlik, Yaponiyada lesson study, Koreyada reflektiv muhokamalar metodik fikrlashni rivojlantirishi aniqlandi. Umuman, hamkorlik nazariya va amaliyotni bog‘lab, metodik qaror qabul qilishni kuchaytiradi.

XULOSA: Xorijiy tajriba pedagogik hamkorlik metodik kompetensiyalarni tizimli rivojlantirishini tasdiqlaydi. Ushbu mexanizmlarni milliy tizimga moslashtirish o‘qituvchi tayyorlash sifatini oshiradi.

Kalit so‘zlar: pedagogik hamkorlik, metodik kompetensiya, boshlang‘ich ta’lim, xorijiy tajriba, mentorlik, lesson study.

АНАЛИЗ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА РАЗВИТИЯ МЕТОДИЧЕСКИХ КОМПЕТЕНЦИЙ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ НАЧАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ НА ОСНОВЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО СОТРУДНИЧЕСТВА

Эргашева Нигора Дилшоджон кизи, Независимый исследователь Ферганского государственного университета, Фергана, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Методическая компетентность учителя начальной школы определяет качество обучения. Педагогическое сотрудничество усиливает её через совместную деятельность и рефлексию.

ЦЕЛЬ: Выявить эффективные зарубежные механизмы развития методических компетенций на основе сотрудничества и обосновать выводы для адаптации.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Применены сравнительный анализ и теоретическое обобщение зарубежных моделей сотрудничества.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Показано, что профессиональные сообщества (США/Великобритания), наставничество (Финляндия), lesson study (Япония) и рефлексивные обсуждения (Южная Корея) развивают методическое мышление и связывают теорию с практикой.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Сотрудничество является эффективным механизмом развития методических компетенций будущих учителей. Адаптация зарубежных практик может повысить качество подготовки.

Ключевые слова: педагогическое сотрудничество, методическая компетентность, начальная школа, зарубежный опыт, наставничество, lesson study.

ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE IN DEVELOPING METHODOLOGICAL COMPETENCIES OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS BASED ON PEDAGOGICAL COLLABORATION

Ergasheva Nigora Dilshodjon qizi, Fergana State University independent researcher, Fergana, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: Methodological competence is central to primary teaching quality. Collaboration strengthens it through shared practice and reflection.

AIM: To identify effective foreign collaboration mechanisms for developing methodological competencies and propose adaptable conclusions.

MATERIALS AND METHODS: Comparative analysis and theoretical generalization of collaboration models were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: Professional learning communities (USA/UK), mentoring (Finland), lesson study (Japan), and reflective peer discussion (South Korea) enhance methodological thinking and support theory–practice integration.

CONCLUSION: Pedagogical collaboration effectively develops methodological competencies of future primary teachers. Adapting these practices can improve teacher education quality.

Keywords: pedagogical collaboration, methodological competence, primary education, foreign experience, mentoring, lesson study.

Zamonaviy ta’lim tizimining jadal rivojlanishi sharoitida bo‘lajak o‘qituvchilarning metodik kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish masalasi ta’lim sifatini ta’minlashning ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida qaralmoqda. Ta’lim jarayonida kompetensiyaviy yondashuvning yetakchi o‘rin egallashi o‘qituvchidan nafaqat fan bo‘yicha chuqur bilimga ega bo‘lishni, balki o‘quv jarayonini samarali loyihalash, zamonaviy metod va texnologiyalarni qo‘llash, pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish hamda ta’lim natijalarini obyektiv baholash ko‘nikmalariga ega bo‘lishni talab etadi. Ayniqsa,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

boshlang‘ich ta’lim bosqichida faoliyat yurituvchi o‘qituvchining metodik kompetensiyasi ta’lim jarayonining mazmuni va sifatini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Chunki boshlang‘ich ta’limda o‘quvchilarning bilish faoliyati, mustaqil fikrlash ko‘nikmalari, o‘qishga bo‘lgan ijobiy munosabati hamda keyingi ta’lim bosqichlari uchun zarur bo‘lgan tayanch kompetensiyalari shakllanadi. Shu sababli bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining metodik tayyorgarligi, darsni ilmiy-metodik asosda loyihalash, o‘quv jarayonini tashkil etish va baholash kompetensiyalarini rivojlantirish muhim pedagogik vazifa sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mazkur jarayonda pedagogik hamkorlikka asoslangan yondashuvlar alohida ahamiyat kasb etadi. Pedagogik hamkorlik bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy shakllanish jarayonida ta’lim subyektlari o‘rtasidagi o‘zaro muloqot, tajriba almashish, birgalikdagi metodik faoliyat va reflektiv tahlilni ta’minlovchi muhim mexanizm hisoblanadi. Xorijiy ta’lim tizimlarida pedagogik hamkorlik asosida tashkil etilgan ta’lim jarayonlari bo‘lajak o‘qituvchilarning metodik kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligi ilmiy tadqiqotlar orqali tasdiqlangan. Xususan, rivojlangan davlatlar ta’lim amaliyotida bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlash jarayonida mentorlik, kasbiy hamjamiyatlar, reflektiv o‘qitish, jamoaviy dars tahlili kabi pedagogik hamkorlik shakllari keng qo‘llanilib, ular o‘qituvchilarning metodik tafakkuri, innovatsion yondashuvi va kasbiy o‘sishini ta’minlashga xizmat qilmoqda. Shu bois pedagogik hamkorlik asosida metodik kompetensiyalarni rivojlantirishga oid xorijiy tajribalarni ilmiy-nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish, ularning samarali jihatlarini aniqlash hamda milliy ta’lim tizimi sharoitiga moslashtirish dolzarb ilmiy-pedagogik masala hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Pedagogik hamkorlik asosida bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining metodik kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi xorijiy pedagogika va ta’lim metodikasi sohasida keng tadqiq etilgan. Mazkur yo‘nalishda olib borilgan ilmiy izlanishlar pedagogik hamkorlikning nazariy asoslari, metodik kompetensiyalarga ta’siri hamda amaliy mexanizmlarini ochib berishga qaratilgan.

Xususan, John Hattie o‘zining meta-tahlillarga asoslangan tadqiqotlarida o‘qituvchining kasbiy faoliyatida hamkorlikka asoslangan reflektiv yondashuv muhim ekanligini asoslaydi. Olimning ta’kidlashicha, pedagogik hamkorlik o‘qituvchilarning dars jarayonini tahlil qilish, metodik qarorlar qabul qilish va ta’lim samaradorligini oshirishga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bu holat bo‘lajak o‘qituvchilarning metodik kompetensiyalarini rivojlantirishda hamkorlik muhitining ahamiyatini ko‘rsatadi.

Robert Marzano pedagogik hamkorlikni o‘qituvchilarning metodik faoliyatini tizimli rejalashtirish va baholash bilan bog‘laydi. Uning tadqiqotlarida kasbiy hamkorlik asosida

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ishlab chiqilgan metodik strategiyalar o‘qituvchilarning darsni loyihalash va o‘quv natijalarini boshqarish kompetensiyalarini rivojlantirishi ilmiy jihatdan asoslangan.

Pedagogik hamkorlikning psixologik asoslarini yoritishda **Albert Bandura**ning ijtimoiy o‘rganish nazariyasi muhim ahamiyatga ega. Olimning fikricha, hamkorlikdagi faoliyat jarayonida o‘zaro kuzatish, tajriba almashish va modellashtirish bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy ishonchi hamda metodik kompetensiyalarining shakllanishiga xizmat qiladi.

Shuningdek, Lev Vygotsky tomonidan ilgari surilgan sotsiokultural yondashuv pedagogik hamkorlikning nazariy poydevorini tashkil etadi. Olimning “yaqin rivojlanish zonasi” konsepsiyasiga ko‘ra, bilim va ko‘nikmalar hamkorlikdagi faoliyat jarayonida samarali rivojlanadi. Bu yondashuv bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining metodik kompetensiyalarini shakllantirishda mentorlik va jamoaviy faoliyatning ahamiyatini asoslaydi.

Jerome Bruner pedagogik hamkorlikni bilish jarayonini faollashtiruvchi omil sifatida talqin etadi. Uning fikricha, o‘qituvchilarning birgalikdagi muammoli vaziyatlarni tahlil qilishi va metodik yechimlar ishlab chiqishi kasbiy tafakkur va metodik kompetensiyalarni chuqurlashtiradi.

O‘qituvchilar tayyorlash tizimida hamkorlikka asoslangan yondashuvni chuqur tadqiq etgan olimalardan biri Linda Darling-Hammond hisoblanadi. U pedagogik hamkorlikni bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy rivojlanishini ta’minlovchi asosiy mexanizm sifatida baholab, metodik kompetensiyalarni rivojlantirishda amaliyot va refleksiyaning uyg‘unligini ta’kidlaydi.

Ta’limdagi o‘zgarishlar va hamkorlik masalalarini tadqiq etgan Michael Fullan pedagogik hamkorlikni o‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishiga xizmat qiluvchi omil sifatida ko‘rsatadi. Uning tadqiqotlarida hamkorlik muhitida shakllangan metodik kompetensiyalar barqaror va uzoq muddatli natijalar berishi qayd etiladi.

Yaponiya ta’lim tizimidagi “lesson study” modelini ilmiy asoslagan James Stigler pedagogik hamkorlikning metodik kompetensiyalarni rivojlantirishdagi samaradorligini isbotlaydi. Olimning fikricha, darslarni jamoaviy rejalashtirish va tahlil qilish bo‘lajak o‘qituvchilarning metodik faoliyatini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Yuqoridagi olimlar tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, pedagogik hamkorlik:

metodik kompetensiyalarni rivojlantirishning samarali vositasi;

reflektiv va kasbiy fikrlashni shakllantiruvchi omil;

bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini kasbiy tayyorlashda muhim metodik asos hisoblanadi.

TAHLIL VA NATIJALAR

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Xorijiy ta'lim amaliyotida pedagogik hamkorlik bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlash jarayonining muhim tarkibiy qismi sifatida qaralib, u o'qituvchi, talaba, mentor hamda ta'lim muassasasi o'rtasidagi uzviy kasbiy muloqot va birgalikdagi metodik faoliyatni o'z ichiga oladi. Mazkur yondashuv o'qituvchilarning kasbiy shakllanish jarayonida nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlash, metodik bilim va ko'nikmalarni real pedagogik vaziyatlar asosida rivojlantirishga xizmat qiladi. Pedagogik hamkorlik jarayonida bo'lajak o'qituvchilar o'z faoliyatini tahlil qilish, muammoli vaziyatlarga metodik yechimlar ishlab chiqish hamda reflektiv fikrlash orqali kasbiy kompetensiyalarini mustahkamlash imkoniyatiga ega bo'ladilar. Xususan, AQSh va Buyuk Britaniya ta'lim tizimlarida pedagogik hamkorlik "professional learning communities" (kasbiy o'rganish hamjamiyatlari) modeli asosida tashkil etilib, bo'lajak o'qituvchilar jamoaviy faoliyatda darslarni rejalashtirish, o'quv jarayonidagi muammolarni tahlil qilish va metodik innovatsiyalarni birgalikda ishlab chiqishda faol ishtirok etadilar. Ushbu jarayon o'qituvchilarning metodik tafakkurini rivojlantirish, kasbiy refleksiyani shakllantirish va pedagogik tajriba almashish orqali metodik kompetensiyalarni takomillashtirishga xizmat qiladi.

Finlyandiya ta'lim tizimida pedagogik hamkorlik o'qituvchilar tayyorlash jarayonining tizimli va uzluksiz elementi sifatida e'tirof etiladi. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari ta'lim jarayonida nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtirgan holda, tajribali mentorlar rahbarligida darslarni loyihalash, o'tkazish, kuzatish va tahlil qilish jarayonlarida ishtirok etadilar. Ushbu hamkorlik asosida tashkil etilgan reflektiv faoliyat talabalarining metodik kompetensiyalarini chuqurlashtirish, pedagogik vaziyatlarga ilmiy-metodik yondashuvni shakllantirishga imkon yaratadi.

Yaponiya ta'lim tizimida esa pedagogik hamkorlikning samarali shakli sifatida "lesson study" modeli keng qo'llaniladi. Ushbu model o'qituvchilarning dars jarayonini jamoaviy rejalashtirish, kuzatish va tahlil qilish asosida metodik faoliyatni takomillashtirishga qaratilgan bo'lib, bo'lajak o'qituvchilarning metodik kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. "Lesson study" jarayonida pedagoglar dars samaradorligini oshirishga qaratilgan metodik xulosalarni birgalikda ishlab chiqadilar, bu esa ularning kasbiy o'sishini ta'minlaydi.

Janubiy Koreya ta'lim tizimida pedagogik hamkorlik reflektiv o'qitish yondashuvi bilan uzviy bog'liq holda amalga oshiriladi. Bo'lajak boshlang'ich ta'lim o'qituvchilari o'z dars faoliyatini tizimli tahlil qilish, hamkasblar bilan ilmiy-metodik muhokama olib borish va pedagogik xulosalar chiqarish orqali kasbiy rivojlanishga erishadilar. Ushbu jarayon o'qituvchilarning metodik kompetensiyalarini mustahkamlash, innovatsion yondashuvlarni shakllantirish hamda pedagogik faoliyatda mustaqil qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Xorijiy ta’lim tizimlari tajribasini tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, pedagogik hamkorlik:
bo‘lajak o‘qituvchilarning metodik fikrlashini tizimli ravishda rivojlantiradi;
nazariya va amaliyot o‘rtasidagi integratsiyani ta’minlaydi;
reflektiv va ijodiy yondashuvlarni shakllantiradi;
kasbiy o‘sish va o‘z-o‘zini rivojlantirish uchun qulay pedagogik muhit yaratadi.

Mazkur jihatlar bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining metodik kompetensiyalarini rivojlantirish jarayonida muhim metodik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Pedagogik hamkorlikka asoslangan xorijiy tajribalar bo‘lajak boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarining metodik kompetensiyalarini rivojlantirishda yuqori samaradorlikka ega ekanligini ko‘rsatadi. Ushbu tajribalarni milliy ta’lim tizimi sharoitiga moslashtirish orqali o‘qituvchilarni tayyorlash sifatini oshirish, metodik kompetensiyalarni tizimli va uzluksiz rivojlantirish imkoniyatlari kengayadi. Natijada, zamonaviy talablarga javob beradigan, kasbiy jihatdan yetuk va metodik jihatdan puxta tayyorlangan boshlang‘ich ta’lim o‘qituvchilarini tayyorlashga erishiladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London: Routledge, 2009. 378 p. Pp. 171–195.
2. Marzano R. J. The Art and Science of Teaching: A Comprehensive Framework for Effective Instruction. Alexandria, VA: ASCD, 2007. 221 p. Pp. 87–112.
3. Bandura A.Social Learning Theory. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1977. 247 p. Pp. 22–46.
4. Vygotsky L. S. Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978. 159 p. Pp. 79–91.
5. Bruner J. S. The Process of Education. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1960. 92 p. Pp. 65–76.
6. Darling-Hammond L. Powerful Teacher Education: Lessons from Exemplary Programs. San Francisco: Jossey-Bass, 2006. 390 p. Pp. 143–168.
7. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. New York: Teachers College Press, 2007. 338 p. Pp. 129–154.
8. Stigler J. W., Hiebert J. The Teaching Gap: Best Ideas from the World’s Teachers for Improving Education in the Classroom. New York: Free Press, 1999. 256 p. Pp. 111–136.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

RADIOLOGIYA FANINI O‘QITISHDA RAQAMLI RENTGEN TASVIRLARI INTEGRATSIYASINING PEDAGOGIK SAMARADORLIGI

G.Sh. Nazarova, Samarqand davlat tibbiyot universiteti, Samarqand, O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: Ushbu maqolada tibbiyot oliy ta’lim muassasalarida radiologiya fanini o‘qitishda raqamli rentgen tasvirlaridan foydalanishning pedagogik samaradorligi ilmiy asosda tahlil qilinadi. Raqamli tasvir texnologiyalarining joriy etilishi talabalarning klinik fikrlash, vizual tahlil, diagnostik qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim omil ekani aniqlanadi. Tajriba-sinov natijalari raqamli rentgen tasvirlari asosida tashkil etilgan darslarning an’anaviy o‘qitishga nisbatan samarali ekanligini ko‘rsatdi. Maqolada o‘qitish jarayoniga integratsiya mexanizmi, didaktik yondashuvlar va baholash mezonlari yoritilgan.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — radiologiya fanini raqamli rentgen tasvirlari integratsiya yondashuv asosida o‘qitish orqali tibbiyot talabalari o‘rtasida amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish, rentgen tasvirlari yordamida bilimni mustahkamlash va o‘quv jarayonini samarali tashkil etish imkoniyatlarini aniqlashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda raqamli rentgen tasvirlari va virtual laboratoriyalar yordamida o‘quv jarayoniga tatbiq etilgan innovatsion texnologiyalar o‘rganildi. Buxoro, Samarqand va Termizdagi tibbiyot oliygohlarida tajriba-sinovlar o‘tkazilib, nazorat va tajriba guruhlarining natijalari solishtirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘tkazilgan tajriba natijalari shuni ko‘rsatdiki, raqamli rentgen tasvirlari va integrativ yondashuv asosida o‘qitilgan talabalar nazorat guruhlariga nisbatan yuqoriroq baholarni oldilar. Jumladan, “a’lo” va “yaxshi” baholar soni tajriba guruhlarida keskin ko‘paygan.

XULOSA: tadqiqot natijalari tibbiyot ta’limida radiologiya fanini o‘qitishda raqamli rentgen tasvirlari integratsiyasining pedagogik samaradorligini isbotladi. Bu metodika orqali o‘quv jarayoni nafaqat samaraliroq, balki individual yondashuvga ega va zamonaviy talablarga mos ekanligi isbotlangan.

Kalit so‘zlar: integrativ yondashuv, radiologiya, tibbiyot ta’limi, innovatsion texnologiyalar, ta’lim samaradorligi.

ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ИНТЕГРАЦИИ ЦИФРОВЫХ РЕНТГЕНОВСКИХ ИЗОБРАЖЕНИЙ В ПРЕПОДАВАНИЕ РАДИОЛОГИИ

Г.Ш. Назарова, Самаркандский государственный медицинский университет, Самарканд, Узбекистан.

Аннотация

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ВВЕДЕНИЕ: В данной статье научно обоснован и проанализирован педагогический эффект использования цифровых рентгенологических изображений при обучении радиологии в медицинских высших учебных заведениях. Определено, что внедрение технологий цифровой визуализации является ключевым фактором в формировании у студентов навыков клинического мышления, визуального анализа и принятия диагностических решений. Результаты опытно-испытательной работы показали, что занятия, организованные на основе цифровых рентгенограмм, более эффективны по сравнению с традиционным обучением. В статье освещены механизмы интеграции в учебный процесс, дидактические подходы и критерии оценки.

ЦЕЛЬ: Основная цель исследования заключается в развитии практических навыков у студентов-медиков через обучение радиологии на основе интегративного подхода с использованием цифровых рентгенологических изображений, а также в определении возможностей укрепления знаний и эффективной организации учебного процесса с помощью рентгенограмм.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В исследовании были изучены инновационные технологии, внедренные в учебный процесс с помощью цифровых рентгенологических изображений и виртуальных лабораторий. Экспериментальные испытания проводились в медицинских вузах Бухары, Самарканда и Термеза, где сопоставлялись результаты контрольных и экспериментальных групп.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Результаты проведенного эксперимента показали, что студенты, обучавшиеся на основе цифровых рентгенограмм и интегративного подхода, получили более высокие баллы по сравнению с контрольными группами. В частности, количество оценок «отлично» и «хорошо» в экспериментальных группах резко возросло.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Результаты исследования доказали педагогическую эффективность интеграции цифровых рентгенологических изображений в преподавание радиологии в медицинском образовании. Доказано, что благодаря данной методике учебный процесс становится не только более эффективным, но и приобретает индивидуальный подход, соответствуя современным требованиям.

Ключевые слова: интегративный подход, радиология, медицинское образование, инновационные технологии, эффективность обучения.

PEDAGOGICAL EFFECTIVENESS OF THE INTEGRATION OF DIGITAL X-RAY IMAGES IN THE TEACHING OF RADIOLOGY

G.Sh. Nazarova, Samarkand State Medical University, Samarkand, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: This article provides a scientific analysis of the pedagogical effectiveness of using digital X-ray images in teaching radiology at medical higher education institutions. It establishes that the implementation of digital imaging technologies

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

is a key factor in developing students' clinical thinking, visual analysis, and diagnostic decision-making skills. The results of the experimental trials demonstrated that lessons organized using digital X-ray images are more effective than traditional teaching methods. The article covers integration mechanisms, didactic approaches, and assessment criteria within the educational process.

AIM: The primary objective of the research is to develop practical skills among medical students by teaching radiology through an integrative approach using digital X-ray images, as well as to identify opportunities for consolidating knowledge and effectively organizing the educational process.

MATERIALS AND METHODS: The study examined innovative technologies implemented in the educational process using digital X-ray images and virtual laboratories. Experimental trials were conducted at medical universities in Bukhara, Samarkand, and Termez, where the results of control and experimental groups were compared.

DISCUSSION AND RESULTS: The experimental results showed that students taught using digital X-ray images and an integrative approach achieved higher grades compared to the control groups. Specifically, the number of "excellent" and "good" grades significantly increased in the experimental groups.

CONCLUSION: The research results proved the pedagogical effectiveness of integrating digital X-ray images into radiology education within medical training. It has been demonstrated that through this methodology, the learning process is not only more efficient but also personalized and aligned with modern requirements.

Keywords: integrative approach, radiology, medical education, innovative technologies, educational effectiveness.

Jahon miqyosidagi taraqqiyot tendensiyalariga mos ravishda, tibbiy ta’lim mazmunini innovatsion texnologiyalar vositasida takomillashtirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Zamonaviy radiologik tadqiqotlarda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining keng qo‘llanilishi, vizuallashtirish va diagnostika bazasining murakkablashuvi (KT, MRT, PET-KT), tadqiqot ishlarining globallashuvi hamda radiologiyaning tibbiyotning barcha tarmoqlaridagi fundamental muammolarini yechishdagi o‘rni, sohada o‘zaro hamkorlikda ishlaydigan zamonaviy kompetentli mutaxassislarni tayyorlashni taqozo etmoqda. Xususan, raqamli rentgen tasvirlari integratsiyasi asosida bo'lajak shifokorlarning diagnostik tafakkurini shakllantirish bugungi kunning dolzarb vazifasidir.

Bugungi kunda tibbiy ta’lim oldida turgan asosiy muammolardan biri — nazariy bilimlarni amaliy diagnostika jarayoni bilan uzviy bog‘lashdir. An’anaviy radiologiya o‘quv kurslarida qo‘llaniladigan statik va plyonkali rentgen tasvirlari bo‘lajak mutaxassislarda zamonaviy raqamli tibbiyot muhitida ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish uchun yetarli emas.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

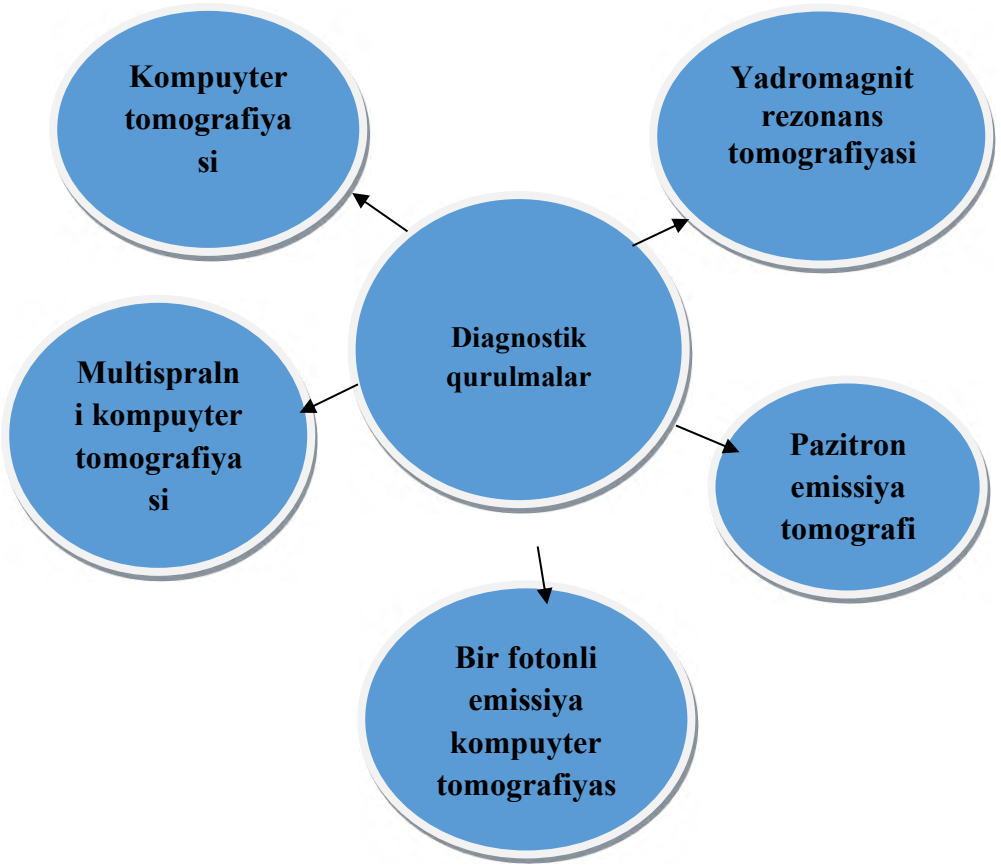
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Asosiy ziddiyatlar quyidagilarda namoyon bo‘lmoqda:

- **Texnologik uzilish:** Tibbiyot muassasalari to‘liq raqamli formatga (PACS tizimlariga) o‘tayotgan bir paytda, o‘quv jarayonida hali ham an’anaviy negaatvoskoplar va eskirgan tasvirlardan foydalanilayotgani.
- **Interaktivlikning yetishmasligi:** Talabalarning tasvir ustida mustaqil ishlash, o‘lchovlar o‘tkazish va dinamik o‘zgarishlarni tahlil qilish imkoniyati cheklanganligi.
- **Klinik tafakkur tezligi:** Zamonaviy radiologiyada soniyalar ichida yuzlab raqamli kesimlarni tahlil qilish talab etiladi, bu esa ta’lim jarayonida raqamli integratsiyani joriy etishni kechiktirib bo‘lmas vazifaga aylantiradi.

Shu munosabat bilan, radiologiya fanini o‘qitishda raqamli rentgen tasvirlari integratsiyasining pedagogik shart-sharoitlarini aniqlash va uning samaradorligini ilmiy asoslash mazkur tadqiqotning bosh maqsadi etib belgilandi.

Radiologiya fanini o‘qitishning zamonaviy talablari va vazifalari zamonaviy diagnostika qurilmalarining murakkab tuzilishi va ishlash prinsiplarini o‘rganish jarayonida talabalarga Radiologiya fanining tibbiyotdagi hozirgi o‘rni va kelajakdagi strategik ahamiyatini tizimli ravishda ochib berish lozim. Ma’ruza, amaliy va laboratoriya mashg‘ulotlarini tashkil etishda fanni fundamental fizika, anatomiya, onkologiya va axborot texnologiyalari bilan uzviy integratsiyalashgan holda olib borish vazifasi qo’yilish kerak.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

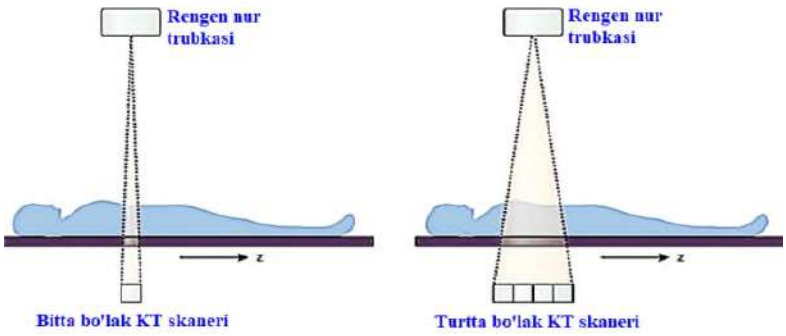
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

1. -rasm. “Radiologiya” fanida o‘qitiladigan diagnostik qurulmalar

Tibbiyot oliy ta’lim muassasalarida “Radiologiya” fanini o‘zlashtirish jarayonida talaba quyidagi fundamental tushunchalarga ega bo‘lishi shart:

- Raqamli rentgenodiagnostika va multspiral kompyuter tomografiyasi (MSKT) usullarining ishlash prinsiplari;
- Nur terapiyasi, jumladan, masofaviy nurlantirish va braxiterapiya usullarining klinik mohiyati;
- Yadro tibbiyoti sohasida radionuklidlarni diagnostika va davolash maqsadlarida qo‘llash;
- Korpuskulyar radioterapiya (proton va ion terapiyasi) kabi innovatsion texnologiyalar;
- Bir fotonli emission kompyuter tomografiyasi (BFEKT) va Pozitron-emission tomografiya (PET) natijalarini raqamli qayta ishlash hamda interpretatsiya qilish;

Kompyuter tomografiyasi rentgen nurlari va ularni aniqlashga asoslangan. Bu oddiy yorug‘lik uchun shaffof bo‘lmagan muhitdan o‘tishga qodir bo‘lgan elektromagnit nurlanishning maxsus turi . Shuni esda tutish kerakki, bu nurlanish, muhitda qanchalik zaiflashsa, ular o‘tgan muhit shunchalik zichroq bo‘ladi va bilvosita ionlashtiruvchi ta’sirga ega, ya’ni rentgen nurlanishi sodir bo‘lgan moddaning atomlaridan elektronlarning ajralib chiqishiga o‘tadi, bu esa o‘rganish jarayonida bemorga radiatsiya ta’sirini keltirib chiqaradi. Bemor tanasining eksenel bo‘limlarining vizual ko‘rinishini olaylik. Nurni qanday yo‘naltirishimiz kerak? Rentgen nurlarining emitentdan detektorga o‘tadigan chizig‘i x o‘qi, bemor uchun “O‘ngdan” “Chapga” o‘tadigan chiziq u o‘qi deb ataladi. Bemorning “Yuqori-pastki” chizig‘i, ya’ni kesimning qalinligi - z o‘qidir (2.1-rasmga qarang).

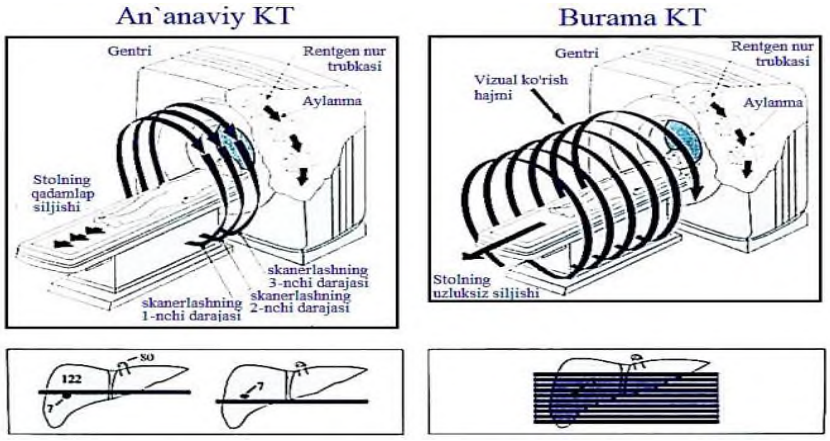
2. -rasm. KT skaneridagi rentgen nurlarining yo‘nalishi.

Zamonaviy KT skanerida rentgen trubkasi bemorning tanasi atrofida eksenel tekislikda spiral aylanishni amalga oshiradi va doimiy ravishda nurlanish hosil qiladi. Naycha aylana bo‘ylab aylanadi va shu bilan birga bemor bilan stol doimiy ravishda oldinga yoki orqaga siljiydi .

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

An’anaviy bosqichma-bosqich tomograflarda “Aylanish – stol bosqichi – aylanish” sikli sodir bo‘ladi (2.2-rasmga qarang).

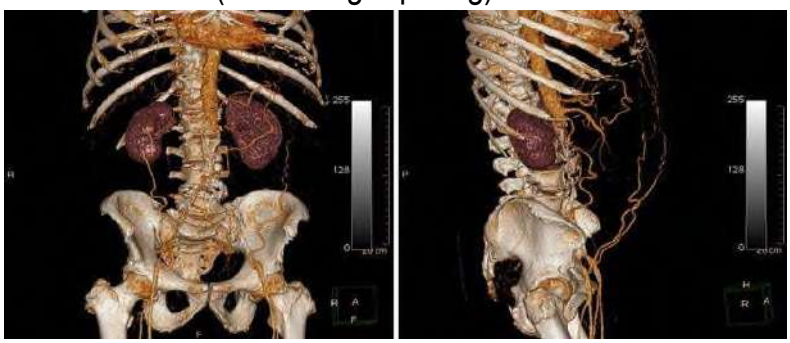

3. -rasm Spiral va pog‘onali tomograflarning ishlash prinsipi.

Bosqichma-bosqich tomograflarning asosiy kamchiligi shundaki, shakllanishning kichik o‘lchami va bemorning nafas olish chuqurligi har xil bo‘lsa, shakllanishni o‘tkazib yuborilishi mumkin

Yadro yoki konvolyusiyaning yadrosi tadqiqot va ma’lumotlarni qayta ishlash protokolida belgilanadi, ammo radiolog uni "Qattiqroq" yoki "Yumshoqroq" yadroni o‘rnatish orqali o‘z xohishiga ko‘ra o‘zgartirishi mumkin. Masalan, tabiiy kontrasti yuqori bo‘lgan muhitlar uchun (o‘pka to‘qimasi, suyak tuzilmalari) qattiq yadro, qorin bo‘shlig‘i organlari uchun (past tabiiy kontrast) yumshoq yadro ishlatiladi .

Usul – 3D renderlash, ma’lum bir mezonga javob beradigan dastlabki ma’lumotlardan uch o‘lchovli modelni tiklash imkonini beradi. Stansiyada ishlagan rentgenolog modelni har tomondan ko‘rishi va tasvirlarning keraksiz qismlarini "Kesib olishi" mumkin. 3D renderlash turlaridan biri virtual endoskopiya bo‘lib, bu texnologiya uch o‘lchamli tasvirda ichi bo‘sh organni ko‘rsatish imkonini beradi (2.3-rasmga qarang).

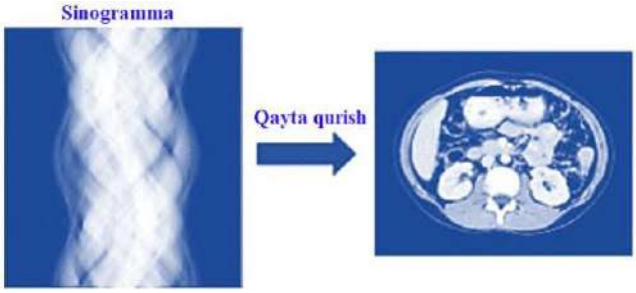
4. -rasm. Qorin bo‘shlig‘i va tos a’zolarining 3D KT rekonstruksiyasi.

4D renderlash asosan yurakning KT tekshiruvi uchun keng qo‘llaniladi. Ushbu texnologiya skanerlash va bemorning yurak urish tezligini sinxronlashtirish qobiliyatiga ega tomografni talab qiladi; 4-avlod tomograflari yoki detektorlar soni 64 va undan ortiq bo‘lgan

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ko‘p kesmali tomograflar qo‘llaniladi. Kompyuter tomografiyasida kontrast moddalar. Ichki organlarning diagnostikasida rentgen-kontrast moddalar qo‘llaniladi KT diagnostikasi yangi dori vositalarini ishlab chiqishni talab qildi va ularni qo‘llash doirasini kengaytirdi.

5. -rasm. Inson qorin bo‘shlig‘ining kompyuter tomografiyasi orqali olingan sinogrammani qayta tiklash.

Jigar, buyraklar va orqa miya kabi organlar. Bu ayniqsa, periferik tomirlar va yurakning angiografiyasini o‘tkazishda tolerantlikni sezilarli darajada oshiradi Jigardagi malign o‘smaning metastazlari. KT yuqori dozalarda kontrastli vositalardan foydalanishni va yuqori klirens tezligini talab qildi. Ion bo‘lmagan kontrast moddalar, yaxshi ko‘chirish qobiliyati tufayli tezda amaliyotga kirdi

Mavzuni mustahkamlash uchun quyidagi test savollar beriladi:

1. Jigarning kompyuter tomografiyasi qay hollarda amalga oshiriladi?
   A. Jigarda o‘sma, sirroz, xo‘ppoz, kistalar, shuningdek, sariqlik paydo bo‘lishi, jigarning kattalashishi, jarohatlar mavjudligiga shubha qilingan taqdirda amalga oshiriladi.
   B. Jigarda o‘sma, jarohatlar mavjudligiga shubha qilingan taqdirda amalga oshiriladi.
   C. Sariqlik paydo bo‘lishi, jarohatlar mavjudligiga shubha qilingan taqdirda amalga oshiriladi.
   D. Jarohatlar mavjudligiga shubha qilingan taqdirda amalga oshiriladi.
2. 2D rekonstruksiya- bu…?
   A. Ma’lumotlar birinchi bo‘lib sinogrammalarga aylantiriladi, ular bir-biridan mustaqil hisoblangan va tizim o‘qiga perpendikulyar bo‘lgan kesmalarning proeksiyasi haqidagi ma’lumotlardir.
   B. Ma’lumotlar birinchi bo‘lib sinogrammalarga aylantrolmaydi, ular bir-biridan mustaqil hisoblangan va tizim o‘qiga perpendikulyar bo‘lgan kesmalarning proeksiyasi haqidagi ma’lumotlardir.
   C. Ma’lumotlar birinchi bo‘lib sinogrammalarga aylantiriladi,
   D. Ular bir-biridan mustaqil hisoblangan va tizim o‘qiga perpendikulyar bo‘lgan kesmalarning proeksiyasi haqidagi ma’lumotlardir.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

3. 3D rekonstruksiya usuli bu….?
   A. Chiziqlarining tizim o‘qiga perpendikulyar bo‘lishini talab qilmaydigan qayta qurish usulidir.
   B. Perpendikulyar bo‘lishini talab qilmaydigan qayta qurish usulidir.
   C. Chiziqlarining tizim o‘qiga perpendikulyar bo‘lishini talab qiladigan qayta qurish usulidir.
   D. Chiziqlarining tizim o‘qiga parallel bo‘lishini talab qilmaydigan qayta qurish usulidir.

Ko‘rsatkichi	Tajriba guruhlarida		Nazorat guruhlarida	
	Tajriba boshida talaba soni	Tajriba oxirida talaba soni	Tajriba boshida talaba soni	Tajriba oxirida talaba soni
A’lo	22	35	22	23
Yaxshi	38	52	37	38
Qoniqarli	42	41	43	50
Qoniqarsiz	35	9	36	27
Jami:	137	137	138	138

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Toshmurodov D.A. Biokimyo fanini tibbiyot oliy ta'limida integratsiyalashgan yondashuv va mobil ilovalar yordamida o'qitish samaradorligini baholash. // Inter education & global study. 2025. Vol.3 №6(1). B.354–360.
2. TOSHMURODOV D. TALABALARNING BIOKIMYO FANIDAN KASBIY BILIMLARINI RIVOJLANTIRISH MODELI //News of the NUUz. – 2024. – T. 1. – №. 1.5. 2. – C. 190-192.
3. Asatullo O’g’li T. D. MODEL OF PROFESSIONAL KNOWLEDGE AND SKILLS DEVELOPMENT OF STUDENTS IN BIOCHEMISTRY IN MEDICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS //CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS. – 2024. – T. 5. – №. 05. – C. 23-27.
4. Asatullo O’g’li T. D. MODEL OF PROFESSIONAL KNOWLEDGE AND SKILLS DEVELOPMENT OF STUDENTS IN BIOCHEMISTRY IN MEDICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS //CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PEDAGOGICS. – 2024. – T. 5. – №. 05. – C. 23-27.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

TALABALAR HUQUQIY KOMPETENTLIGINI BAHOLASH VA MONITORING QILISHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Ganiyev Elyorbek Ulug‘bekovich, Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi, Namangan,O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Huquqiy kompetentlikni baholash oliy ta’lim sifatini oshirish, huquqiy ongni rivojlantirish va talabaning rivojlanish dinamikasini kuzatishda muhimdir. Shu sababli baholash jarayoni bilim bilan birga amaliy xulq-atvor va qadriyatlarni ham qamrab olishi lozim.

MAQSAD: Talabalarning huquqiy kompetentligini baholash va monitoring qilishning ilmiy asoslangan modelini asoslash hamda mezon-indikatorlarning metodologik rolini ochib berish.

MATERIALLAR VA METODLAR: Kompetensiyaviy yondashuv asosida nazariy tahlil, pedagogik diagnostika va indikatorlar tizimi qo‘llanildi. Test, so‘rovnoma, intervyu va kuzatuv kabi usullar hamda raqamli monitoring vositalaridan foydalanish metodik jihatdan asoslandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Natijalar huquqiy kompetentlikni faqat test bilan emas, autentik vazifalar va real vaziyatlar asosida ham baholash zarurligini ko‘rsatdi. Diagnostika va monitoring integratsiyasi kompetentlik darajasini kompleks aniqlash, raqamli vositalar esa o‘sish dinamikasini shaffof kuzatish imkonini beradi.

XULOSA: Huquqiy kompetentlikni baholash va monitoring qilish kompleks va uzviy bo‘lishi, nazariy bilimlar bilan birga amaliy ko‘nikma, qadriyat va normativ xulq-atvorni ham qamrab olishi kerak. Uzluksiz monitoring ta’lim sifatini oshirish va huquqiy ongni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: huquqiy kompetentlik, baholash, monitoring, diagnostika, indikatorlar, oliy ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ОЦЕНКИ И МОНИТОРИНГА ПРАВОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СТУДЕНТОВ

Ганиев Эльёрбек Улугбекович, Исследователь Наманганского государственного университета, Наманган, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Оценка правовой компетентности важна для повышения качества подготовки, развития правосознания и отслеживания динамики достижений студентов. Поэтому оценивание должно выходить за рамки проверки знаний и учитывать поведенческие и ценностные аспекты.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ЦЕЛЬ: Обосновать научно выверенные подходы к оценке и мониторингу правовой компетентности студентов и определить роль критериев и индикаторов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Использованы теоретический анализ, педагогическая диагностика и индикаторный подход. Применялись тестирование, анкетирование, интервью, наблюдение и элементы цифрового мониторинга.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Показано, что оценивание следует дополнять аутентичными заданиями и анализом решений в правовых ситуациях. Интеграция диагностики и мониторинга обеспечивает комплексную оценку, а цифровые средства позволяют отслеживать динамику более объективно.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Оценка и мониторинг правовой компетентности должны быть системными и многомерными, включая знания, практические умения, ценности и нормативное поведение. Непрерывный мониторинг способствует оптимизации образовательного процесса и укреплению правовой культуры.

Ключевые слова: правовая компетентность, оценка, мониторинг, диагностика, индикаторы, высшее образование, компетентностный подход.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR ASSESSING AND MONITORING STUDENTS' LEGAL COMPETENCE

Ganiyev Elyorbek Ulug'bekovich, Researcher at Namangan State University, Namangan, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: Assessing legal competence is essential for improving educational quality, developing legal awareness, and tracking students' progress over time. Therefore, assessment should address not only knowledge but also behavioral and value-based dimensions.

AIM: To justify scientifically grounded approaches to assessing and monitoring students' legal competence and clarify the role of criteria and indicators.

MATERIALS AND METHODS: The study used theoretical analysis, pedagogical diagnostics, and an indicator-based approach. Testing, questionnaires, interviews, observation, and elements of digital monitoring were applied.

DISCUSSION AND RESULTS: Findings indicate that assessment should be complemented with authentic tasks and analysis of decision-making in legal situations. Integrating diagnostics and monitoring enables holistic evaluation, while digital tools support more objective tracking of competence growth.

CONCLUSION: Assessment and monitoring of legal competence should be systematic and multidimensional, covering knowledge, practical skills, values, and normative behavior. Continuous monitoring supports educational optimization and strengthens legal culture.

Keywords: legal competence, assessment, monitoring, diagnostics, indicators, higher education, competency-based approach.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Oliy ta’lim muassasalarida talabalar huquqiy kompetentligini shakllantirish va baholash masalasi zamonaviy pedagogika va huquqshunoslik fanlari kesishmasida muhim ilmiy-amaliy vazifa sifatida namoyon bo‘lmoqda. Globalizatsiya, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari tezkor rivoji va ijtimoiy tizimlarning murakkablashuvi sharoitida talabalarda huquqiy ong va huquqiy xulq-atvorni rivojlantirish nafaqat ta’lim sifatining, balki jamiyatning barqaror rivojlanishining ajralmas elementi sifatida qaraladi. Huquqiy kompetentlik bu subyektning huquqiy bilim, ko‘nikma, qadriyat va normativ xatti-harakatlarni uyg‘un tarzda egallashi va amaliyotga tatbiq etish qobiliyati bo‘lib, u zamonaviy pedagogik va andragogik tadqiqotlarda markaziy tushunchalardan biriga aylangan. Oliy ta’lim tizimida huquqiy kompetentlikni baholashning muhimligi bir necha omillar bilan izohlanadi. Birinchidan, huquqiy kompetentlik talabalarning shaxsiy va ijtimoiy xulq-atvorini tartibga soluvchi me’yoriy tamoyillarni tushunishi va ularga muvofiq harakat qilishi bilan bog‘liqdir. Ikkinchidan, kompetentlikni aniqlash va monitoring qilish oliy ta’limning sifatini baholash, pedagogik jarayonlarni optimallashtirish va talabalarning individual rivojlanish yo‘nalishlarini aniqlash imkonini beradi. Uchinchidan, zamonaviy global hamjamiyatda huquqiy madaniyatning shakllanishi va mustahkamlanishi talabalarda barqaror huquqiy ongni rivojlantirishni talab qiladi, bu esa o‘z navbatida ijtimoiy barqarorlik, demokratik institutlarning mustahkamligi va fuqarolik mas’uliyatini ta’minlaydi. Ilmiy adabiyotlarda huquqiy kompetentlik tushunchasi turli nuqtai nazardan yoritilgan. Masalan, pedagogik tadqiqotlarda u kompetensiyaviy yondashuv doirasida talabalarning bilim, ko‘nikma va shaxsiy xususiyatlarini integrativ tizim sifatida baholash imkonini beruvchi indikatorlar majmuasi sifatida qaraladi [1]. Huquqshunoslik tadqiqotlarida esa huquqiy kompetentlik, birinchi navbatda, normativ huquqiy bilish, huquqiy qaror qabul qilish va qonuniy xatti-harakatlarni amalga oshirish qobiliyati sifatida tavsiflanadi. Shu sababli, oliy ta’lim tizimida talabalar huquqiy kompetentligini baholash va monitoring qilish jarayoni pedagogik, psixologik va huquqiy komponentlarning murakkab integratsiyasini talab qiladi. Zamonaviy ta’lim jarayonida baholash tizimi faqat bilimni aniqlash vositasi sifatida emas, balki shaxsning kompetentlik darajasini, shu jumladan huquqiy tafakkur va huquqiy xulq-atvorni rivojlantirish mexanizmi sifatida ham ko‘riladi. Bu yondashuv nazariy jihatdan Bloom taksonomiyasi, kompetensiyaviy yondashuv va rivojlanish psixologiyasi asosida shakllantiriladi. Kompetensiyaviy yondashuv talabaning bilim, ko‘nikma va malakalarini o‘zaro integratsiyalashgan tizim sifatida aniqlashni ta’minlaydi, bu esa huquqiy kompetentlikni baholashning ilmiy-asoslangan modelini yaratishga xizmat qiladi. Bundan tashqari, baholashning diagnostik va monitoring funksiyalari ham alohida ahamiyat kasb

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

etadi. Diagnostik baholash talabalar huquqiy bilimlarini, tafakkurini va xulq-atvorini aniqlashga xizmat qilsa, monitoring jarayoni kompetentlikning vaqt davomida o‘sish dinamikasini kuzatish, pedagogik ta’sir samaradorligini tahlil qilish va zarur pedagogik chora-tadbirlarni ishlab chiqishga imkon beradi[2]. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar va elektron baholash vositalari huquqiy kompetentlikni aniq va samarali monitoring qilish imkonini beradi, bu esa oliy ta’lim tizimida shaffof va objektiv baholashni ta’minlaydi. Talabalar huquqiy kompetentligini baholashning nazariy asoslarini chuqur o‘rganish shuni ko‘rsatadiki, kompetentlikni aniqlash mexanizmlari faqat bilim va ko‘nikmalarga emas, balki talabaning huquqiy qadriyatlar tizimi, axloqiy-ijtimoiy pozitsiyasi va xulq-atvor normativlariga ham tayangan holda shakllanishi lozim[3]. Shu nuqtai nazardan, oliy ta’lim muassasalarida kompetentlikni baholashning metodologik bazasi pedagogik diagnostika, indikatorlar tizimi va baholash vositalarining integratsiyasidan iborat bo‘lib, bu jarayon ilmiy asoslangan, tizimli va uzviy bo‘lishi kerak. Shuningdek, huquqiy kompetentlikni baholashning xalqaro tajribasi ham muhimdir. Masalan, Yevropa va Shimoliy Amerika mamlakatlarida kompetentlikni baholash tizimlari multidimensional indikatorlarga, shu jumladan huquqiy tafakkur, qaror qabul qilish qobiliyati va normativ xatti-harakatlarni amaliyotga tadbiq etish ko‘rsatkichlariga asoslanadi [4]. Bu esa O‘zbekiston kontekstida talabalar huquqiy kompetentligini baholashning zamonaviy modelini ishlab chiqishda muhim nazariy va metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin. Shu sababli, ushbu tadqiqotning dolzarbligi oliy ta’limda huquqiy kompetentlikni shakllantirish va monitoring qilishning ilmiy-metodologik asoslarini aniqlash, baholash mezonlari va indikatorlarini ishlab chiqish, shuningdek, innovatsion pedagogik yondashuvlar orqali talabalarda barqaror huquqiy ongni rivojlantirishga xizmat qiluvchi mexanizmlarni aniqlashda namoyon bo‘ladi. Tadqiqotning maqsadi shundan iboratki, talabalarda huquqiy kompetentlikni baholash va monitoring qilishning tizimli, ilmiy asoslangan va amaliy jihatdan samarali modelini ishlab chiqishdir[5]. Oliy ta’lim muassasalarida talabalarda huquqiy kompetentligini baholash va monitoring qilish jarayoni nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy, huquqiy va psixologik kontekstda ham ahamiyatlidir. Kompetentlikni baholash tizimining ilmiy asoslangan modeli talabaning huquqiy bilim, ko‘nikma, qadriyat va normativ xulq-atvorini aniqlashga, pedagogik jarayonlarni optimallashtirishga va oliy ta’lim sifatini oshirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, tadqiqotning nazariy va amaliy ahamiyati oliy ta’limda huquqiy ongni rivojlantirish va talabalarda mas’uliyatli fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish masalalarini yechishga qaratilgan.

Adabiyotlar tahlili: Talabalarda huquqiy kompetentligini baholash va monitoring qilish bo‘yicha mavjud xalqaro ilmiy-tadqiqot adabiyotlarini tahlil qilganda, huquqiy kompetentlik kontseptsiyasi va uni baholash metodlari bo‘yicha zamonaviy yondashuvlar

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ikki nufuzli chet el olimi Cath Sylvester va Dimitrios Vlachopoulos & Agoritsa Makri kabi tadqiqotchilarning ishlari asosida chuqur tahlil qilinadi. Birinchi navbatda, Cath Sylvesterning huquqiy ta'lim va kompetentlikni o'lchash bo'yicha yondashuvi yuqori ta'lim muassasalarida baholashning murakkab strukturasini aniqlashda muhim nazariy asos beradi. Ungacha baholash ko'pincha an'anaviy test va faktlarni eslab qolish orqali amalga oshirilgan bo'lsa, Sylvesterning tadqiqotida ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, zamonaviy huquqiy ta'lim tizimida kompetentlikni o'lchash ko'nikmalarni amaliy qo'llash, huquqiy tafakkur va qaror qabul qilish qobiliyatini aniqlash yo'nalishlariga o'tgan (masalan, huquqiy xulq-atvorni real huquqiy vaziyatda baholash)[6]. U huquqiy ta'lim jarayonida kompetentlikni baholashda an'anaviy natijalarga asoslangan baholashdan tashqari natijaga yo'naltirilgan, amaliy yondashuvni qo'llashni tavsiya qiladi bu esa talabalarning mukammal huquqiy ko'nikmalarini aniqlash va ularga real dunyo sharoitida baho berish imkonini beradi. Sylvesterning yondashuvi huquqiy kompetentlikni baholash bo'yicha ilmiy tahlilda kompetensiyalarni o'lchash modellarini yaratish va baholash natijalari asosida pedagogik qarorlar qabul qilishning ahamiyatini ta'kidlaydi. Ikkinchi muhim tadqiqot Dimitrios Vlachopoulos va Agoritsa Makrining oliy ta'limda "avtentik baholash" metodlari bo'yicha sistematik ko'rib chiqilishi bo'lib, u yuqori ta'limda talabalar kompetensiyalarini o'lchash kontekstida baholash metodologiyasiga yangicha yondashuvni taqdim etadi. Tadqiqotda autentik baholash bu real dunyo vazifalariga asoslangan murakkab ko'nikmalarni o'rganish va ularga baho berish modeli muhim deb ta'kidlanadi, chunki u talabalarning faqat bilim darajasini emas, balki huquqiy vaziyatlarni hal etish, ijodiy fikrlash va jamoaviy ishlash qobiliyatlarini ham baholaydi[7]. Bu yondashuv huquqiy kompetentlikni baholashni faqat nazariy bilimdan chiqib, amaliy vaziyatlarda huquqiy qaror qabul qilish va murakkab muammolarni yechish ko'rsatkichlariga asoslash zarurligini ko'rsatadi. Sylvester va Vlachopoulos & Makri tadqiqotlarining integratsiyalashgan tahlili shuni ko'rsatadiki, huquqiy kompetentlik baholashda faqat an'anaviy testlar yoki objektiv mezonlarga tayanish yetarli emas. Ular baholashni kompetentlikning struktural komponentlari bilim, ko'nikmalar, qadriyatlar va amaliy ko'rsatkichlarni birlashtirgan kompleks yondashuv orqali amalga oshirilishini ta'kidlashadi. Sylvesterning yondashuvi baholashni amaliy faoliyat bilan bog'lashni qo'llab-quvvatlasa, Vlachopoulos va Makri autentik vazifalar orqali talabalar kompetensiyalarini baholashning samaradorligini ko'rsatadi, bu esa huquqiy kompetentlikni monitoring qilish jarayonini yanada dinamik, real va talabalarning haqiqiy huquqiy holatlarga tayyorligini o'lchashga yo'naltiradi[8]. Shunday qilib, ushbu adabiyotlar tarjimasida talabalarning huquqiy kompetentligini baholash faqatgina bilimni tekshirishdan iborat emas, balki real huquqiy vaziyatlarda uning qo'llanilishi, qaror qabul qilish ko'nikmalari va huquqiy xulq-atvorning indikatorlariga asoslangan multidimensional

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

baholashni talab qiladi. Natijada nazariy-metodologik asoslar mashg‘ulotlar, monitoring tizimi va baholash vositalarini yanada aniq, ilmiy asoslangan, ham nazariy, ham amaliy yondashuvlar bilan integratsiyalangan shaklda ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Metodologik qism: Ushbu tadqiqotda talabalar huquqiy kompetentligini baholash va monitoring qilish jarayonini tizimli va ilmiy asoslangan yondashuv orqali amalga oshirish maqsad qilingan bo‘lib, metodologik jihatdan u bir nechta o‘zaro uzviy bog‘langan ilmiy-tadqiqot usullariga tayangan. Tadqiqotning nazariy bazasi kompetensiyaviy yondashuv, huquqiy pedagogika va rivojlanish psixologiyasi tamoyillariga asoslanadi, bu esa huquqiy kompetentlikni strukturaviy komponentlari bilim, ko‘nikma, qadriyatlar va amaliy xulq-atvor orqali aniqlashga imkon beradi. Metodologik jarayon doirasida diagnostik baholash, monitoring, so‘rovnomalar, intervyu va kuzatuv metodlari birgalikda qo‘llanildi, bu orqali talabalarning huquqiy bilim va ko‘nikmalari bilan bir qatorda huquqiy qaror qabul qilish va real vaziyatlarda normativ xatti-harakatlarni amalga oshirish qobiliyati ham o‘lchandi. Shuningdek, metodologiyada indikatorlar tizimi muhim rol o‘ynaydi. Har bir indikator talabaning huquqiy kompetentlikning alohida komponentlarini aniqlash va baholashga xizmat qiladigan mezon sifatida ishlab chiqildi. Masalan, huquqiy bilim indikatorlari talabaning nazariy bilimlarini o‘lchasa, amaliy ko‘nikmalar indikatorlari real vaziyatlarda qaror qabul qilish va huquqiy xatti-harakatlarni bajarish qobiliyatini tahlil qiladi. Shu bilan birga, huquqiy qadriyat va xulq-atvor indikatorlari talabaning ijtimoiy me’yorlarga moslashuvi va huquqiy ongini rivojlanish darajasini aniqlashga imkon beradi. Tadqiqot jarayonida qo‘llangan metodlar o‘zaro integratsiyalashgan bo‘lib, kvantitativ va sifatli tadqiqot yondashuvlari birlashtirildi. Kvantitativ yondashuv talabalar huquqiy bilimlarini testlar, baholash variantlari va monitoring natijalari orqali o‘lchashga qaratilgan bo‘lsa, sifatli yondashuv intervyu, kuzatuv va real vaziyatlar tahlili orqali huquqiy qaror qabul qilish jarayoni va xulq-atvorni chuqur tahlil qilish imkonini berdi. Shu tariqa, metodologik yondashuv talabalarda huquqiy kompetentligini kompleks va uzviy tarzda aniqlash, ularni barqaror huquqiy ongga yo‘naltirish hamda pedagogik jarayonlarni optimallashtirishga xizmat qildi. Tadqiqot shuningdek, raqamli monitoring vositalari va elektron test tizimlarini qo‘llash orqali kompetentlikning vaqt davomida dinamikasini kuzatish imkonini berdi. Bu metodologik yondashuv baholash jarayonining shaffof, objektiv va ilmiy asoslangan bo‘lishini ta’minlab, oliy ta’lim muassasalarida huquqiy kompetentlikni rivojlantirish bo‘yicha strategik qarorlar qabul qilish imkonini yaratdi. Shu bilan birga, metodologiya talabalarning individual rivojlanish xususiyatlarini inobatga olib, pedagogik jarayonni individualizatsiyalash va moslashtirish imkonini ham berdi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalarda huquqiy kompetentligini baholash va monitoring qilish jarayoni kompleks indikatorlar tizimi orqali amalga

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

oshirilganda samarali bo‘lib, diagnostik va monitoring metodlarining integratsiyasi orqali talabalarning huquqiy bilimlari, ko‘nikmalari, qadriyatlari va xulq-atvori uzviy tarzda aniqlanadi; test va so‘rovnomalar natijalari talabalarning nazariy bilimlarini tahlil qilsa, intervyu va kuzatuv metodlari real huquqiy vaziyatlarda qaror qabul qilish va normativ xatti-harakatlarni amalga oshirish qobiliyatini ko‘rsatdi, shu bilan birga raqamli monitoring vositalari talabalarning kompetentlik darajasining vaqt davomida o‘sish dinamikasini aniq kuzatishga imkon yaratdi, natijalar pedagogik jarayonlarni optimallashtirish va huquqiy ta’lim sifatini oshirish uchun ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qildi.

Muxokama: Talabalarda huquqiy kompetentligini baholash va monitoring qilish masalasi bo‘yicha xalqaro tadqiqotlarda bir qator ilmiy polemikalar mavjud. Masalan, Cath Sylvester va Dimitrios Vlachopoulos & Agoritsa Makri o‘rtasidagi yondashuvlar huquqiy ta’limda baholashning samaradorligi va metodologik asoslari bo‘yicha qiziqarli ilmiy munozaralarni yuzaga keltiradi. Sylvester o‘z tadqiqotlarida baholashni amaliy faoliyat bilan uzviy bog‘lashni, ya’ni talabalarning huquqiy xulq-atvorini real vaziyatlarda tahlil qilishni ustun qo‘yadi va an’anaviy test metodlariga faqat nazariy bilimlarni aniqlash uchun joy ajratadi[9]. U ta’kidlaydiki, kompetentlikning real dunyo kontekstida o‘lchanishi talabalarning haqiqiy huquqiy qaror qabul qilish qobiliyatini aniqlashga xizmat qiladi va pedagogik jarayonning samaradorligini oshiradi. Boshqa tomondan, Vlachopoulos va Makri autentik baholashning samaradorligi va amaliy ahamiyatiga urg‘u beradi. Ularning tadqiqotiga ko‘ra, talabalarning huquqiy kompetentligi faqat nazariy bilim va ko‘nikmalardan iborat emas, balki murakkab vaziyatlarda ijtimoiy va huquqiy xatti-harakatlarni amalga oshirish, jamoaviy qaror qabul qilish va normativ me’yorlarga rioya qilish qobiliyatini ham o‘z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, autentik baholash modeli talabalarning real hayotga tayyorligini aniq ko‘rsatadi va kompetentlikni multidimensional indikatorlar orqali baholashga imkon yaratadi. Ushbu ikki yondashuvning ilmiy munozarasida asosiy bahs markazi shundaki, Sylvester amaliy faoliyatga asoslangan baholashni nazariy bilimdan ustun qo‘yishni taklif qilsa, Vlachopoulos va Makri nazariy va amaliy komponentlarning integratsiyasini, ya’ni bilim, ko‘nikma va xulq-atvorni birgalikda o‘lchashni zarur deb hisoblaydi[10]. Shu tarzda, ularning fikrlarida umumiy nuqta mavjud: huquqiy kompetentlikni baholash faqat faktlarni eslab qolish bilan chegaralanmasligi, balki talabaning ijtimoiy va huquqiy faoliyatga tayyorligini aks ettirishi lozim. Shuningdek, bu ilmiy polemikalar oliy ta’lim kontekstida baholashning metodologik va amaliy jihatlarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Sylvesterning yondashuvi pedagogik jarayonni real vaziyatlar bilan boyitishga, Vlachopoulos va Makri esa baholash tizimini ilmiy asoslangan, indikatorlarga yo‘naltirilgan va multidimensional modelga aylantirishga imkon beradi. Natijada, talabalarda huquqiy kompetentligini shakllantirish va monitoring qilish jarayoni

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

yanada kompleks, uzviy va amaliy ahamiyatga ega bo‘ladi. Shu tariqa, xalqaro tajribalar O‘zbekiston oliy ta’limida huquqiy kompetentlikni baholash va monitoring qilish modelini optimallashtirish uchun muhim ilmiy va metodologik asos yaratadi.

Xulosa: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalarda huquqiy kompetentligini baholash va monitoring qilish jarayoni oliy ta’limda ilmiy asoslangan, kompleks va uzviy tizimni talab qiladi. Huquqiy kompetentlikni shakllantirish va baholash nafaqat nazariy bilimlarni, balki amaliy ko‘nikmalar, qadriyatlar va huquqiy xulq-atvorni o‘z ichiga olgan multidimensional yondashuv orqali amalga oshirilishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Ochilova G. O., AKBAROVA S. S. H. Kasbiy kompetentlik //darslik. Toshkent-2022. – 2021.
2. Kenjaboyev A., Kenjaboyeva D. Pedagogik deontologiya va kompetentlik //Termiz: Surxon-nashr nashrmatbaa.–2022. – 2022.
3. Sharopova Z. F. Ta'lim texnologiyalari //Navro ‘z”, Toshkent. – 2019.
4. Jumayeva G. KASBIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHDA PEDAGOGIK YONDASHUV ASOSLARI //“TISU Ijtimoiy fanlari va innovatsion pedagogika” ilmiy jurnali. – 2025. – Т. 1. – №. 1.
5. Muruvvat, A., & Shohbozbek, E. (2025). THE ROLE OF PRESCHOOL EDUCATION IN SPIRITUAL AND MORAL VALUES IN UZBEKISTAN. Global Science Review, 3(2), 246-253.
6. Муслимов Н. и др. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари //Т.: Сано стандарт. – 2015.
7. Тилеуов Э. М. ТАЛАБАЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ КОМПЕТЕНТЛИГИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ //UDK 519.24. – 2019. – Т. 1. – С. 326.
8. Qo'ysinov O. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси //Nordic_Press. – 2024. – Т. 2. – №. 0002.
9. Shohbozbek, E. (2025). Theoretical foundations for the development of the spiritual worldview of youth. Maulana, 1(1), 29-35.

RAXMONOVA G. TALABALARDA MA’NAVIY-AXLOQIY KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHNING MAZMUNI //EDAGOGIK AHORAT. – С. 107.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

DEONTOLOGIK YONDASHUV ASOSIDA O‘QITUVCHI KOMPETENSIYALARINI BAHOLASH MEZONLARI

Omonova Muxlisa Do‘stnazar qizi, Alfraganus universiteti dotsenti, Toshkent, O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: Zamonaviy ta’lim tizimi o‘qituvchidan yuqori darajadagi kasbiy tayyorgarlik bilan bir qatorda yuksak axloqiy madaniyat va pedagogik etikaga rioya qilishni talab etadi. Deontologik yondashuv o‘qituvchi faoliyatining axloqiy-me’yoriy asoslarini belgilovchi metodologik tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu yondashuv pedagogning shaxslararo muloqot, baholash va qaror qabul qilish jarayonlaridagi mas’uliyatini kuchaytiradi.

MAQSAD: Tadqiqotning asosiy maqsadi o‘qituvchi kompetensiyalarini baholashda deontologik yondashuvning samaradorligini aniqlash hamda axloqiy mezonlar va indikatorlarning ta’lim jarayonidagi ahamiyatini asoslashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot jarayonida pedagogik deontologiya, kasbiy etika va kompetensiyaviy yondashuvga oid ilmiy manbalar tahlil qilindi. Shuningdek, deontologik baholash mezonlarini aniqlashda nazariy tahlil, qiyosiy yondashuv va umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Tadqiqot natijalari deontologik mezonlar asosida baholash o‘qituvchining axloqiy qaror qabul qilish, empatik muloqot va adolatli baholash ko‘nikmalarini aniqlash imkonini berishini ko‘rsatdi. Ushbu yondashuv pedagogning professional identitetini mustahkamlaydi hamda ta’lim muhitida ishonch va psixologik barqarorlikni oshiradi.

XULOSA: Xulosa qilib aytganda, deontologik yondashuv o‘qituvchi kompetensiyalarini baholashda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi. Mazkur yondashuv pedagogning kasbiy va shaxsiy sifatlarini kompleks baholashga, ta’lim jarayonini insonparvarlik va adolat tamoyillari asosida tashkil etishga imkon yaratadi.

Kalit so‘zlar: deontologiya, pedagogik etika, kasbiy mas’uliyat, o‘qituvchi kompetensiyalari, axloqiy mezonlar, kommunikativ madaniyat.

КРИТЕРИИ ОЦЕНКИ КОМПЕТЕНЦИЙ ПЕДАГОГА НА ОСНОВЕ ДЕОНТОЛОГИЧЕСКОГО ПОДХОДА

Омонова Мухлиса Дустназар кизи, Доцент Университета Альфраганус, Ташкент, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Современное образование предъявляет к учителю требования не только профессиональной подготовки, но и высокого уровня нравственной культуры.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Деонтологический подход определяет нормативно-этические основы педагогической деятельности. Он способствует формированию ответственного отношения к межличностному взаимодействию и оценочной деятельности.

ЦЕЛЬ: Цель исследования заключается в обосновании эффективности деонтологического подхода при оценке компетенций учителя и определении значимости нравственных критериев в образовательной практике.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В исследовании использованы методы теоретического анализа научной литературы по педагогической деонтологии, профессиональной этике и компетентностному подходу. Применялись сравнительный анализ и обобщение.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Результаты показали, что деонтологические критерии позволяют объективно оценить уровень эмпатии, справедливости и ответственности педагога. Их применение способствует укреплению профессиональной идентичности учителя и созданию психологически устойчивой образовательной среды.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Деонтологический подход является значимой методологической основой оценки компетенций учителя. Он обеспечивает комплексное понимание профессиональной и нравственной зрелости педагога и способствует гуманизации образовательного процесса.

Ключевые слова: деонтология, педагогическая этика, профессиональная ответственность, компетенции учителя, нравственные критерии, коммуникативная культура.

CRITERIA FOR ASSESSING THE TEACHER'S COMPETENCIES BASED ON A DEONTOLOGICAL APPROACH

Omonova Muxlisa Do‘stnazar qizi, Associate Professor at Alfraganus University, Tashkent, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: Modern education requires teachers to possess not only subject knowledge but also a high level of ethical culture. The deontological approach defines the moral and normative foundations of pedagogical activity. It strengthens responsibility in interpersonal communication and evaluative practices.

AIM: The aim of the study is to substantiate the effectiveness of the deontological approach in assessing teacher competencies and to determine the role of ethical criteria in educational practice.

MATERIALS AND METHODS: The research is based on a theoretical analysis of scientific literature on pedagogical deontology, professional ethics, and competency-based education. Comparative analysis and generalization methods were applied.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

DISCUSSION AND RESULTS: The results indicate that deontological criteria effectively assess teachers' empathy, fairness, and ethical decision-making skills. Their implementation enhances professional identity and contributes to a stable and trust-based educational environment.

CONCLUSION: The deontological approach serves as an essential methodological framework for evaluating teacher competencies. It allows for a holistic assessment of professional and moral development and promotes humanistic values in education.

Keywords: deontology, pedagogical ethics, professional responsibility, teacher competencies, ethical criteria, communicative culture.

Zamonaviy ta'lim tizimi o'qituvchidan nafaqat fan bo'yicha puxta tayyorgarlik, balki yuksak axloqiy madaniyat, adolatli baholash, insonparvarlik, kommunikativ savodxonlik va pedagogik etikaga rioya qilishni talab etadi. Deontologik yondashuv ana shu fazilatlarning barchasini yagona me'yoriy tizim sifatida birlashtirib, o'qituvchi faoliyatining axloqiy asoslarini belgilab beradi. Pedagogik psixologiya tadqiqotlarida ta'kidlanganidek, o'qituvchi kompetensiyasining muhim qismi uning shaxslararo munosabatlarni boshqarish qobiliyati, empatiyasi, axloqiy qaror qabul qilishda mas'uliyati va o'z faoliyatiga tanqidiy yondasha bilishida namoyon bo'ladi.

Deontologik yondashuv axloqiy majburiyatlar va qonuniyatlarni asos qilib oladi. Pedagog faoliyatida bu prinsiplar talaba bilan muloqot, baholash jarayoni va konfliktlarni hal qilishda mustahkam qo'llaniladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, deontologik tamoyillarga rioya qilgan oqituvchi o'quvchilarda o'zaro hurmat, xolislik va mas'uliyatni shakllantiradi. Shu jihatdan yondashuv pedagogning professional identitetini mustahkamlaydi va uning ijtimoiy obro'sini oshiradi.

Bu yondashuv, ayniqsa, muloqot jarayonida o'qituvchining axloqiy pozitsiyasini mustahkamlaydi, talaba shaxsiga hurmat, adolatli munosabat, konstruktiv tahlil va baholash tamoyillariga asoslanadi. Shu bois deontologik baholash mezonlari o'qituvchi kompetentligi darajasini aniqlashda ishonchli metodik asos sifatida qaraladi.

Asosiy qism: Deontologiya pedagog faoliyatining me'yoriy asoslarini belgilovchi nazariya bo'lib, o'qituvchidan kasbiy etikaga rioya qilish, xolislik, mas'uliyat, empatik muloqot va adolat tamoyillarini qo'llashni talab qiladi. Mazkur yondashuvga ko'ra, o'qituvchining har bir harakati axloqiy mezonlar bilan uyg'un bo'lishi, ta'lim jarayonida insonparvarlik ustuvor bo'lishi lozim.

Deontologik yondashuv nafaqat pedagogning axloqiy qarorlarini, balki uning kasbiy yetukligini ham oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, deontologik prinsiplar asosida faoliyat yuritadigan pedagog:

O'z ishini rejalashtirishda aniq va adolatli mezonlarga amal qiladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

O‘quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga oladi.

Shaxsiy axloqiy qadriyatlari bilan kasbiy faoliyatini uyg‘unlashtiradi.

Shu tarzda, pedagogning axloqiy yondashuvi talabalarning kasbiy va shaxsiy rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

O‘qituvchi kompetensiyalarini baholashda quyidagi yangi komponentlar qo‘shilishi mumkin:

Axloqiy qaror qabul qilish tezligi va to‘g‘riligi – nizoli vaziyatlarda oqituvchi qanchalik tez va asosli qaror qabul qilishi.

Refleksiv kompetensiya – o‘z faoliyatini tahlil qilish va xatolarni aniqlash qobiliyati.

Madaniy va ijtimoiy sezgirlik – turli ijtimoiy va madaniy kontekstlarda talabalarga nisbatan moslashuvchan yondashuv.

Axloqiy liderlik – sinfdagi o‘quvchilarning ijtimoiy va axloqiy rivojlanishiga yetakchilik qilish.

Deontologik mezonlar orqali baholash faqat akademik ko‘rsatkichlarni emas, balki pedagogning axloqiy va kommunikativ qobiliyatlarini ham o‘z ichiga oladi. Masalan:

Talaba bilan munosabatdagi xolislik va empatiya.

Baholashda shaffoflik va adolat.

Konfliktli vaziyatlarda konstruktiv yechimlar qidirish.

Shu tarzda, baholash tizimi pedagogning ichki etika qoidalarini va shaxsiy madaniyatini ko‘rsatadigan diagnostik instrumentga aylanadi.

Deontologik yondashuvni baholash jarayonida zamonaviy texnologiyalar qo‘llanilishi mumkin:

Simulyatsion mashg‘ulotlar – pedagogni turli konfliktli vaziyatlarda sinovdan o‘tkazish.

Refleksiv video tahlil – o‘qituvchining muloqotini va baholash jarayonini videoga olib, keyinchalik tahlil qilish.

Onlayn anketa va so‘rovlar – talabalarning pedagogning axloqiy qarorlariga munosabatini yig‘ish.

Gamifikatsiya – pedagogik vaziyatlarda axloqiy qarorlarni qiziqarli va interaktiv tarzda mashq qilish.

Baholash jarayonida deontologik yondashuvni qo‘llash quyidagilarni ta’minlaydi:

Adolatli baholash – talabalarni sinflarga yoki ijtimoiy statusga qarab farqlamaslik.

Aniq va tushunarli mezonlar – baholash jarayoni shaffof bo‘lishi, talaba nima uchun ma’lum baho olganini bilishi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Konfliktlarni bartaraf etish – baholashda yuzaga keladigan nizolarni konstruktiv tarzda hal qilish.

Bu yondashuv talabalarda o‘zini hurmat qilish, o‘zini baholash va mas’uliyat hissini shakllantiradi.

Quyidagi asosiy komponentlar deontologik baholashning tarkibini tashkil etadi:

- Kasbiy axloq normlariga rioya qilish. O‘qituvchining o‘z fani va kasbiga sadoqat ko‘rsatishi, intizom, burchni anglash, odob-axloq tamoyillariga amal qilishi.
- Kommunikativ madaniyat. Muloqotda ochiqlik, hurmat, empatiya, tinglay olish, konstruktiv fikr bildirish va konfliktlarni yumshoq hal etish ko‘nikmalarini o‘z ichiga oladi.
- Empatik yondashuv va psixologik sezgirlik. Talaba holatini to‘g‘ri talqin qilish, qo‘llab-quvvatlash, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvni amalga oshirish — mazkur mezonning ajralmas qismidir (mazkur yondashuvning asoslari empatiya haqidagi tadqiqotlarda keng yoritilgan)
- Adolatli baholash. Talabalarning bilimini shaffof, asosli, xolis baholash; diskriminatsiya va tarafkashlikdan holi bo‘lish.
- Kasbiy mas’uliyat. Pedagogik qarorlar uchun javobgarlik, ta’lim sifatini ta’minlash, o‘z kasbiy rivojlanishini uzluksiz davom ettirish.
- Pedagogik hamkorlik. Ta’lim jarayonida sheriklik pozitsiyasini egallash, talabaning fikri va tashabbusiga ochiq bo‘lish.

Zamonaviy metodlar deontologik baholashning samaradorligini oshiradi:

Ssenariy asosida tahlil – pedagog turli konfliktli vaziyatlarda qanday qaror qabul qilganini ko‘rsatadi.

360° feedback – talabalar, ota-onalar va hamkasblar fikrini baholash tizimi.

Video-analiz – pedagogning dars jarayonidagi xatti-harakatlarini qayta ko‘rib, axloqiy yondashuvni baholash.

Onlayn refleksiv jurnallar – pedagog o‘z qarorlarini yozib, keyinchalik tahlil qiladi va takomillashtiradi.

Baholash tizimi faqat nazariy mezonlarga asoslanmasligi kerak. Pedagoglarni axloqiy treninglar, empatiya mashg‘ulotlari, dilemma vaziyatlarida qaror qabul qilish bilan muntazam shug‘ullanishga rag‘batlantirish lozim. Shu orqali pedagoglar o‘z kompetensiyalarini rivojlantiradi va real dars jarayonida yuqori samaradorlikka erishadi.

Deontologik mezonlar quyidagi ko‘rsatkichlar orqali aniqlanadi:

- muloqotdagi madaniy etikaga rioya qilish darajasi;
- empatik muloqotda reflektiv tinglash ko‘nikmasining namoyoni;
- talabalarga nisbatan adolatli, izchil, asosli baho qo‘yish odati;

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

- stressli vaziyatlarda axloqiy qarorlar qabul qila olish;
- shaxsiy namunasi orqali axloqiy qadriyatlarni targ‘ib qilish;
- pedagogik vazifalarni bajarishda mas’uliyat va intizom.

Bu indikatorlar o‘qituvchining nafaqat kasbiy bilimini, balki uning ma’naviy-axloqiy qiyofasini baholashga yordam beradi.

Deontologik mezonlarga asoslangan baholash:

- ta’lim muhitida axloqiy-psixologik barqarorlikni mustahkamlaydi;
- o‘qituvchining kasbiy sifatlarini kompleks rivojlantiradi;
- talaba–o‘qituvchi o‘zaro ishonchini oshiradi;
- akademik halollikni qo‘llab-quvvatlaydi;
- konfliktlarning kamayishiga, konstruktiv muhit shakllanishiga xizmat qiladi.

Yangi tavsiyalar va pedagogik strategiyalar

- Oqituvchilar muntazam axloqiy treninglar va empatiya mashg‘ulotlaridan o‘tishi.
- Deontologik indikatorlar bo‘yicha baholashni haftalik yoki oylik monitoringga aylantirish.
- Talabalar bilan refleksiv suhbatlar tashkil etish va pedagogik qarorlarni ularni jalb qilgan holda ko‘rib chiqish.
- Axloqiy dilemma vaziyatlarini tahlil qilish orqali pedagogning shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarini mustahkamlash.

Deontologik yondashuv pedagogning empatik konikmalari bilan uyg‘unlashganda yanada samarali bo‘ladi:

Talabaning his-tuyg‘ularini to‘g‘ri anglash va qo‘llab-quvvatlash.

O‘quvchining qiyinchiliklaridan kelib chiqib, mos pedagogik yechimlar ishlab chiqish.

Stressli vaziyatlarda sabr-toqat va adolatni saqlash.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, empatiya va deontologik prinsiplarni uyg‘unlashtirish pedagogning kompetensiyalarini baholashda yanada chuqurroq va ob’ektiv natijalarni beradi.

Deontologik yondashuvga asoslangan baholash mezonlari amaliyotda o‘qituvchining har bir pedagogik vaziyatda tutgan pozitsiyasini tahlil qilishga imkon beradi. Jumladan, o‘qituvchining tanqid va baholashdagi axloqiy yondashuvi, talabaning qadr-qimmatini asrashga bo‘lgan intilishi, shuningdek, nizoli holatlarda konstruktiv muloqot yuritish ko‘nikmalari muhim diagnostik ko‘rsatkich sifatida qaraladi. Bu jarayon o‘qituvchining o‘z kasbiy roli va mas’uliyatini qay darajada anglashini aniqlaydi. Baholash mezonlarining bunday talqini pedagogning nafaqat tashqi faoliyati, balki uning ichki me’yoriy qadriyatlari, kasbiy e’tiqodi va shaxsiy madaniyatini ham chuqur o‘rganish uchun sharoit yaratadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

So‘nggi yillarda olib borilgan empirik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki:

Deontologik yondashuvga asoslangan baholash talabalarning o‘zini hurmat qilishini oshiradi, ijtimoiy faolligini kuchaytiradi.

Oqituvchining empatik va xolis qarorlari sinfdagi psixologik muhitni barqarorlashtiradi.

Baholash jarayonida adolat tamoyilini qo‘llash akademik motivatsiyani oshiradi va talabalarning qiziqishini mustahkamlaydi.

Shuningdek, deontologik mezonlarga tayanilgan baholash tizimi o‘qituvchilarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini rag‘batlantiradi. O‘z faoliyatidagi kuchli va zaif tomonlarni aniqlash orqali pedagoglar axloqiy refleksiya olib boradi, kasbiy etikaga oid malaka oshirish kurslari va treninglarda ishtirok etish zaruriyatini tushunadi. Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, deontologik baholash asosida ishlab chiqilgan tavsiyalar o‘qituvchi faoliyatining sifat ko‘rsatkichlarini oshiradi, sinfdagi psixologik muhitni barqarorlashtiradi va talabalarning ta’lim jarayonidagi ishtirokini yanada faollashtiradi. Natijada, ta’lim jarayoni insonparvarlik tamoyillariga tayanadigan, ijtimoiy-emotsional barqarorlikni qo‘llab-quvvatlaydigan samarali tizimga aylanadi. Empatik muomala bo‘yicha tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, axloqiy me’yorlarga asoslangan muloqot talabaning motivatsiyasini, ijtimoiy moslashuvini va o‘quv jarayonidagi faolligini oshiradi

Xulosa: Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki:

Deontologik yondashuvga asoslangan baholashda pedagoglar o‘zaro ishonchni oshiradi.

Talabalar o‘z fikrini erkin ifoda eta boshlaydi, motivatsiya va qatnashuv kuchayadi.

Baholash jarayonida adolat tamoyili sinfdagi ijtimoiy muhitni barqarorlashtiradi va pedagogning shaxsiy namunasi orqali talabalarda axloqiy qadriyatlarni shakllantiradi.

Tadqiqot natijalari deontologik yondashuv o‘qituvchi kompetensiyalarini baholashda muhim metodologik asos ekanini tasdiqlaydi. Mazkur yondashuv pedagogning quyidagi jihatlarini chuqur baholash imkonini beradi:

- kasbiy mas’uliyati va axloqiy qaror qabul qilish darajasi;
- shaxslararo muloqot va empatik yondashuv ko‘nikmalari;
- adolatli baholash madaniyati;
- pedagogik etikaga amal qilish;
- ta’lim jarayonida insonparvarlik tamoyillarining namoyoni.

Shu bois o‘qituvchi kompetensiyalarini baholash tizimida deontologik mezonlar alohida o‘rin egallashi, pedagoglar uchun axloqiy treninglar, etik simulyatsiyalar, empatiya va muloqot bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar muntazam tizimlashtirilishi lozim.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Conference on Science, Education & Law, New York, 2025.
2. Belinova N.V., Bicheva I.B. Features of Professional Ethics Formation of Future Teachers. Revista Espacios, 2017.
3. Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. Principles of Biomedical Ethics. – Oxford University Press, 2019.
4. Kant, I. Groundwork for the Metaphysics of Morals. – Cambridge University Press, 2012.
5. UNESCO. Teacher Policy Development Guide. – Paris: UNESCO, 2015.
6. Hasanov, S. Pedagogik mahorat va pedagog etikasi. – Toshkent: Fan, 2018.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

KICHIK MAKTAB O'QUVCHILARIDA ASSOTSIATIV FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISH UCHUN PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARNI TAHLIL QILISH

Ortiqova Zulfiya Nurmaxamatovna, Farg‘ona davlat universiteti dotsenti (PhD), Farg‘ona,O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: Assotsiativ tafakkur yangi bilimlarni avvalgi tajriba bilan bog‘lab, anglash va eslab qolishni yengillashtiradi.

MAQSAD: Boshlang‘ich sinfda assotsiativ tafakkurni rivojlantiruvchi pedagogik texnologiyalarning ta’limiy samaradorligini asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: Psixologik-pedagogik manbalar nazariy tahlil qilinib, amaliy mashqlar va baholash mezonlari umumlashtirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Assotsiativ usullar xotira va tasavvurni faollashtirishi, badiiy-ijodiy faoliyatda ayniqsa samarali ekanligi aniqlandi. Rivojlanish darajalari (past, o‘rta, yuqori) hamda bosqichlari (konnotativ, ratsional-refleksiv) belgilandi.

XULOSA: Assotsiativ texnologiyalarni muntazam qo‘llash o‘quv muvaffaqiyati va ijodiy o‘zini ifodalashni kuchaytiradi.

Kalit so‘zlar: assotsiativ fikrlash, assotsiativ zanjirlar, ramziylik, assotsiativ yodlash, assotsiativ pantomimika, badiiy va ijodiy faoliyat, adabiy ijod, xoreografik ijod, tasviriy san'at, moddiy va ma'naviy ifoda.

АНАЛИЗ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ТЕХНОЛОГИЙ ДЛЯ РАЗВИТИЯ АССОЦИАТИВНОГО МЫШЛЕНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Ортикова Зулфия Нурмахаматовна, Доцент Ферганского государственного университета (PhD), Фергана,Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Ассоциативное мышление помогает связывать новые знания с уже известными, облегчая понимание и запоминание в начальной школе.

ЦЕЛЬ: Определить образовательный потенциал педагогических технологий, направленных на развитие ассоциативного мышления у младших школьников.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Проведён теоретический анализ психолого-педагогических источников и обобщены практические приёмы развития ассоциаций, включая критерии и уровни сформированности.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Выявлено, что ассоциативные технологии усиливают запоминание и воображение, особенно в художественно-творческой деятельности. Определены уровни (низкий, средний, высокий) и этапы формирования (коннотативный, рационально-рефлексивный).

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Систематическое применение ассоциативных приёмов повышает учебную успешность и поддерживает творческое самовыражение младших школьников.

Ключевые слова: ассоциативное мышление, ассоциативные цепочки, символизация, ассоциативное запоминание, ассоциативная пантомимика, художественно-творческая деятельность, литературное творчество, хореографическое творчество, изобразительное творчество, материальное и духовное выражение.

ANALYSIS OF PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF ASSOCIATIVE THINKING IN YOUNGER SCHOOLCHILDREN

Ortiqova Zulfiya Nurmaxamatovna, Associate Professor, Fergana State University (PhD), Fergana, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: Associative thinking links new knowledge with prior experience, improving comprehension and memorization in primary education.

AIM: To justify the educational potential of pedagogical techniques aimed at developing associative thinking in primary school learners.

MATERIALS AND METHODS: The study uses theoretical review of psychological-pedagogical sources and generalizes practical classroom techniques with criteria and levels of development.

DISCUSSION AND RESULTS: Associative methods enhance memory and imagination, especially in artistic-creative activities. Development levels (low, medium, high) and stages (connotative; rational-reflective) are identified.

CONCLUSION: Regular use of associative techniques supports academic success and creative self-expression in primary school children.

Keywords: associative thinking, associative chains, symbolization, associative memorization, associative pantomimics, artistic and creative activity, literary creativity, choreographic creativity, visual creativity, material and spiritual expression.

При решении разнообразных задач (запоминании информации, в творческом процессе) может быть полезным использование ассоциаций. Ассоциация связывает определенную задачу с подобными признаками других объектов: символами, образами, запахами.

Выделяется четыре класса ассоциаций:

- по смежности во времени и пространстве: окно – дом, лист – дерево;
- по сходству: свеча – факел, мяч – планета;

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

- по контрасту: радость – грусть, мальчик – девочка;
- причинно-следственные: ожог – боль.

Существует много различных приемов для развития ассоциативного мышления.

1. Ассоциативные цепочки. При выполнении данного вида упражнения учащихся просят выстроить ассоциативные цепочки по заданной теме. Например, тема «Зимние каникулы». Учащиеся выстраивают ассоциативные цепочки: Новый год, снег, елка, подарки, коньки. Таким образом, каждый ученик высказывает свое предположение по данной теме. Можно усложнить задачу и попросить учащихся строить ряд ассоциаций, используя только прилагательные, только глаголы, только существительные. Также можно дать задание дополнить пробелы. Учитель дает только первое и последнее слова в цепочке, учащиеся же должны придумать продолжение.

Учащиеся в начальной школе нередко испытывают трудности при решении математических примеров. Ассоциативные цепочки помогут ребенку снять затруднения. К примеру, дается слово «вычитание», учащиеся продолжают ряд – «минус», «вычитаемое», «уменьшаемое», «разность».

Ассоциативные цепочки могут быть использованы на любом предмете, где необходимо запоминать последовательность событий, даты, определения.

2. Символизация. Учащимся предлагаются следующие задания: при помощи цвета выразить характер произведения, характер персонажей. При помощи цветовой гаммы и определенных рисунков выразить настроения после прослушивания музыкального произведения. На уроках окружающего мира можно предложить учащимся придумать свой символ живой или неживой природы.

3. Ассоциативное запоминание. Для успешного запоминания орфограммы она представляется ученикам в виде яркого значка.

4. Ассоциативная пантомимика. Например, изучая словарное слово «мороз», учащиеся показывают пальцем букву о, что ассоциируется с запоминаемой гласной. Процесс запоминания происходит легче, если происходит, исходя из личного опыта. Например, то же слово мороз запомнится легче, если изобразить мимикой холод.

Развитие ассоциативного мышления происходит разными способами, формами, в различных условиях. Однако именно в художественно-творческой деятельности ребенок имеет возможность выразить свои чувства и эмоции.

Согласно Л.С. Выготскому, художественно-творческая деятельность представляет собой особый вид активности, направленный на приобщение человека к культуре и искусству, а также на создание уникальных творческих

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

продуктов. Эта деятельность реализуется в различных формах, которые классифицируются как виды, роды и жанры искусства. Несмотря на кажущееся многообразие и беспорядочность, все эти формы образуют логически выстроенную систему. Результаты художественно-творческой деятельности обладают рядом отличительных черт: они имеют как материальное, так и духовное воплощение, отличаются новизной и оригинальностью. Под характеристикой образа, созданного в процессе такой деятельности, подразумевается оценка конечного творческого продукта.

В условиях художественного творчества продуктами деятельности школьников являются: произведения в различных видах искусства (литературы, живописи, музыки т. д.), собственная трактовка художественных произведений, исследовательские работы в области культуры и искусства, а также открытие знаний и становление творческих способностей в художественной деятельности. В направлении художественно – творческой деятельности существуют очень много процессов, таких как: создание музыкальных пьес (музыкальное творчество); рассказов, стихов, сказок и т.д. (литературное творчество); танцевальных номеров (хореографическое творчество); рисунков, картин, иллюстраций (изобразительное творчество); театральных номеров (театральное творчество), исполнение музыкальных, литературных композиций, театральных постановок, танцевальных номеров.

Существует большое количество приемов для развития ассоциативного мышления младших школьников в художественно – творческой деятельности. В качестве примера можно привести такой прием как символизация. Благодаря ему ученик может выразить свое отношение к определенному литературному произведению или произведению изобразительного искусства – при помощи цвета, изобразив в виде художественного образа свое переживание, эмоциональную реакцию, отношение. Этот прием помогает учителю распознать чувства и эмоции, полученные после просмотра предлагаемых произведений.

Развитие ассоциативного мышления происходит и на уроках изобразительного искусства. Например, учитель предлагает детям так называемые цветовые пятна или кляксы и просит рассказать, какие ассоциации они вызывают. В рамках этого направления – «кляксографии» - дети пытаются в форме пятна увидеть какой-либо образ, «спрятанное» настроение, и потом рассказывают, какие ассоциации они вызвали. Дети могут назвать какой-то конкретный предмет, либо также воспользоваться методом ассоциативных цепочек. Результатом является конкретная ассоциация, вызванная в воображении данным цветовым пятном.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Таким образом:

1. При развитии ассоциативного мышления происходит адаптация учеников к окружающему миру.
2. При расширении сети ассоциаций происходит развитие творческого начала.
3. При развитии ассоциативного мышления у учеников педагог может корректировать становление личности, тем самым подбирать ассоциативные ряды в том направлении, который принесет наибольший успех.

Важно отметить, что уровень развития ассоциативного мышления у школьников может существенно различаться. В ходе анализа были выделены четыре основных критерия сформированности данного вида мышления: активная субъектная позиция ученика, проявляющаяся в стремлении выразить собственное восприятие ситуации или объекта; оригинальность и новизна создаваемых художественно-эстетических ассоциаций; способность к самостоятельной интерпретации сформированного образа; а также уровни развития ассоциативного мышления, которые классифицируются как начальный, средний и высокий.

Процесс формирования ассоциативного мышления происходит в два этапа. Первый этап называется коннотативным. Он способствует формированию компонента ассоциативного мышления и актуализации ассоциативности и воображения.

Второй этап называется рационально-рефлексивным. Он содействует способности школьника оценивать получившийся у него образ, развивает способность проектировать его сюжетную линию.

Обратимся к каждому уровню развития ассоциативного мышления:

Высокий уровень:

- учащийся без труда создает художественный образ за счет высокого уровня ассоциативного мышления;
- у него хорошо развито умение наблюдать, эмоционально воспринимать образы окружающего мира и использовать их при создании художественного образа.
- он верно отбирает художественные средства в приемах ассоциативных цепочек и символизации.

Средний уровень:

- учащийся испытывает затруднения при создании ассоциаций, он с трудом может представить вызванный в его воображении образ.
- у него плохо развито умение наблюдать, в следствие чего ему с трудом удается ассоциировать и символизировать образ.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Низкий уровень:

- учащийся стандартно мыслит, способность к ассоциациям не развита.

- наблюдательность находится на низком уровне, учащийся не может подобрать ассоциации к видимым предметам.

Таким образом, художественно-творческая деятельность способствует развитию ассоциативного мышления у младших школьников. По мере формирования этого типа мышления у детей активно развивается воображение, возрастает интерес к творческому самовыражению, а также появляется способность создавать новые, ранее не известные им творческие продукты.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Овчинникова Т.Н. Личность и мышление ребенка. М.: Наука, 2004г.
2. Ермолаева М.Н. Практическая психология детского творчества. М.: Оникс, 2007 г.
3. Куруленко Э.А. Творчество в пространстве культуры детства. М.: Наука, 2003 г.
4. Гончарова И.Ф. эстетическое воспитания школьников средствами искусства и действительности. Нижний Новгород: Астра, 1998г.
5. Волосатова И.Ю. Формирование художественно – творческих способностей младших школьников в процессе обучения в общеобразовательной школе. Автореферат. Самара, 2008г.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

BO‘LAJAK OFITSERLARDA AGRESSIVLIK YUZAGA KELISHINING PSIXOLOGIK ATRIBUTLARI

Rejametova Iroda Ikramsheykovna, Jamoat xavfsizligi universiteti dotsenti, Toshkent, O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: Bo‘lajak ofitserlar tayyorgarligi qat’iy reglament, uzluksiz baholash va cheklangan avtonomiya sharoitida moslashuv resurslari keskin safarbar etiladigan bosqichdir. Status bosimi va “Men” konsepsiyasidagi sinovlar ayrim holatlarda agressiv reaksiyalarni frustratsiyani tez tushirish yoki obro‘ni saqlash vositasi sifatida faollashtirishi mumkin. Shu bois agressivlik shaxsiy xususiyat emas, balki uni keltirib chiqaruvchi psixologik atributlar tizimi sifatida izohlanishi dolzarbdir.

MAQSAD: Bo‘lajak ofitserlarda agressivlik yuzaga kelishining psixologik atributlarini tizimlashtirish, ularning harbiy ta’lim muhitida shakllanish mexanizmlarini asoslash va profilaktik yondashuvlar uchun ustuvor psixologik yo‘nalishlarni belgilash.

MATERIALLAR VA METODLAR: Agressiya nazariyalari (frustratsiya–agressiya, ijtimoiy o‘rganish, himoya mexanizmlari) va agressiya shakllari bo‘yicha ilmiy manbalar tahlil qilindi. Tahliliy-sintetik yondashuv asosida kognitiv, emotsional, irodaviy-regulyativ, ijtimoiy-psixologik hamda shaxsiy-qadriyat atributlari konseptual model ko‘rinishida umumlashtirildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Agressiv xulq ko‘pincha vaziyatni tahdid sifatida baholash va niyatni dushmanona talqin qilishdan boshlanib, emotsional qo‘zg‘alish hamda impulsiv regulyatsiya pasayishi bilan kuchayadi. Harbiy jamoada “kuch — hurmat” stereotipi, ierarxik bosim va agressiyaning mustahkamlanishi agressivlikni normallashtirishi mumkin. Profilaktikada emotsional regulyatsiya, stress-menejment, kognitiv qayta baholash va konstruktiv muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim yo‘nalish sifatida ajratiladi.

XULOSA: Bo‘lajak ofitserlarda agressivlik ko‘proq moslashuv bosimi, frustratsiya, dushmanlik atributsiyasi va bo‘linma normasi bilan bog‘liq omillar majmuasi natijasida shakllanadi. Shuning uchun profilaktika intizomiy choralar bilan birga psixoregulyatsiya, stressni boshqarish va sog‘lom unit iqlimini rivojlantirishga tayanishi zarur. Taklif etilgan atributlar modeli agressiv xulqni erta aniqlash va psixologik aralashuv yo‘nalishlarini belgilashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak ofitserlar, kursantlar, agressiya, agressivlik, psixologik atributlar, frustratsiya, dushmanlik atributsiyasi, emotsional regulyatsiya, instrumental agressiya, unit iqlimi.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРИЗНАКИ ВОЗНИКНОВЕНИЯ АГРЕССИВНОСТИ У БУДУЩИХ ОФИЦЕРОВ

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Режаметова Ирода Икрамшейковна, доцент Университета Общественной Безопасности, Ташкент, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Подготовка будущих офицеров проходит в условиях жесткой регламентации и постоянного контроля, что требует интенсивной мобилизации адаптационных ресурсов личности. Давление статуса и трансформация «Я-концепции» могут актуализировать агрессивные реакции как ошибочный способ снижения фрустрации. Поэтому агрессивность целесообразно рассматривать как систему психологических атрибутов.

ЦЕЛЬ: Систематизировать психологические атрибуты возникновения агрессивности у будущих офицеров и раскрыть механизмы их формирования в военно-образовательной среде.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Проведен теоретический анализ концепций агрессии и ее форм. На основе аналитико-синтетического подхода выделены когнитивные, эмоциональные, волевые-регулятивные, социально-психологические и ценностно-личностные атрибуты.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Агрессивное поведение запускается оценкой ситуации как угрозы и враждебной атрибуцией намерений, усиливаясь эмоциональным возбуждением и снижением самоконтроля. Групповые нормы и иерархическое давление могут способствовать социальной легитимации агрессии. В профилактике ключевую роль играют навыки саморегуляции и стресс-менеджмента.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Агрессивность будущих офицеров обусловлена не личностной «негативностью», а совокупностью адаптационных и социально-психологических факторов. Эффективная профилактика должна сочетать дисциплинарные меры с психологическими технологиями поддержки и формирования здорового климата подразделения.

Ключевые слова: будущие офицеры, курсанты, агрессия, агрессивность, психологические атрибуты, фрустрация, враждебная атрибуция, эмоциональная регуляция, инструментальная агрессия, климат подразделения.

PSYCHOLOGICAL SIGNS OF AGGRESSION IN FUTURE OFFICERS

Rejametova Iroda Ikramsheykovna, Associate Professor at the University of Public Security, Tashkent, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: Future officer training takes place under strict regulation and continuous evaluation, requiring intensive mobilization of personal adaptive resources.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Status pressure and changes in self-concept may trigger aggressive responses as a maladaptive way to relieve frustration. Therefore, aggressiveness should be interpreted as a system of psychological attributes rather than a fixed personality trait.

AIM: To systematize the psychological attributes underlying aggressiveness in future officers and explain their formation mechanisms in a military educational context.

MATERIALS AND METHODS: The study applies a theoretical analysis of aggression theories and forms. An analytical–synthetic approach is used to conceptualize cognitive, emotional, volitional-regulatory, socio-psychological, and value-personal attributes.

DISCUSSION AND RESULTS: Aggressive behavior often begins with threat appraisal and hostile attribution, followed by heightened emotional arousal and reduced self-control. Group norms and hierarchical pressure may normalize aggression in military settings. Preventive priorities include emotional regulation, stress management, and constructive communication skills.

CONCLUSION: Aggressiveness among future officers is shaped by adaptive pressure and socio-psychological factors rather than inherent negativity. Effective prevention should integrate disciplinary regulation with psychological support and the development of a healthy unit climate.

Keywords: future officers, cadets, aggression, aggressiveness, psychological attributes, frustration, hostile attribution, emotional regulation, instrumental aggression, unit climate.

Bo‘lajak ofitserlar tayyorgarligi davri shaxsning ichki resurslari va tashqi ijtimoiy talablar o‘rtasida muvozanat izlanadigan intensiv bosqichdir. Harbiy ta’lim jarayonida bo‘lajak ofitserning hayot tarzida keskin o‘zgarishlar sodir bo‘ladi: mustaqillikning cheklanishi, qat’iy intizomga bo‘ysunish, doimiy nazorat va baholash, jamoa ichida yashash, hamkasblar bilan raqobat hamda xizmatga doir mas’uliyatning ortishi kuzatiladi. Shu sababli bu davr “fuqarolik odatlaridan xizmat standartlariga o‘tish” bosqichi bo‘lib, unda xarakter barqarorligi, hissiy javob usullari, ijtimoiy rolni qabul qilish va psixoregulyatsiya mexanizmlari shakllanadi. Biroq moslashuv jarayonida bo‘lajak ofitser ko‘plab dramatik kechinmalar, ichki- tashqi ziddiyatlar, status bosimi va “Men” konsepsiyasidagi sinovlarni boshdan kechirishi mumkin. Aynan shu sharoitlarda agressiv reaksiyalar ba’zan vaziyatni “nazorat qilish”, obro‘ni saqlab qolish, himoyalanish yoki frustratsiyani tezkor tushirishning noto‘g‘ri, ammo “oson” vositasi sifatida tanlanadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Literature review). Agressiya atamasi lotin tilidan olingan bo‘lib, «aggredi» – «agressiya qilmoq» ma’nosini anglatadi. Psixologiyada «agressiya» atamasiga nisbatan turli yondashuvlar mavjud bo‘lib, X.Delgado, A.A.Bass,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

L.M.Semenyuk, G.Parens, A.Bandura, R.Uolters, Yu.Mojginskiylar tomonidan agressiya salbiy baholanadi. Shu bilan bir qatorda agressiyaga nisbatan ijobiy yondashuvlar ham mavjuddir. Jumladan, L.Bender agressiyani insonning o‘z-o‘zini namoyon qilishga intilishidir, deb ta’kidlaydi. Motivlashtirish nuqtayi nazaridan, L.Bender agressiyani ixtiyoriy va instrumental turlarga ajratadi. Ixtiyoriy agressiya insonning boshqa bir kishiga anglangan tarzda zarar yetkazishi hisoblanadi. Instrumental agressiyada inson o‘z oldiga boshqaga zarar yetkazishni maqsad qilib qo‘ymaydi. Bu agressiya yuzaga kelgan vaziyatni hal etishda boshqa usulni qo‘llashga imkon bo’lmagan holda yuzaga keladi. R.Beroni va D.Richardsonlar agressiyani qurbonga nisbatan maqsadli ravishda zarar yetkazishdir, deya ta’riflaganlar [1].

Erix Fromm quyidagi agressiya turlarini ajratadi: O‘yin agressiyasi inson tomonidan o‘zidagi chaqqonlik malakalarini atrofdagilarga namoyish qilish maqsadida amalga oshiriladi. Bu turdagi agressiyada nafrat, buzg‘unchilik kabi destruktiv maqsadlar qo‘yilmaydi. Reaktiv agressiya o‘z hayoti, erkinligi, g‘ururi, o‘zining yoki boshqaning moddiy boyligini himoya qilish maqsadida amalga oshiriladi. Ehtiyojlar, istaklar frustratsiyasi namoyon bo‘ladi: rashk va xudbinlik; qasos; ishonchning yo‘qolishi (hayotga, sevgiga, yaqin insonlariga). Kompensator agressiya – zo‘ravonlik, destruktivlik hayotda o‘zi uchun muhim bo‘lgan dolzarb ehtiyojlar qondirilmasligi holatlarini kompensatsiya qilish: sadizm (boshqani o’z hukmi, irodasiga bo‘ysundirish); nekrofiliya; surunkali zerikish va depressiya. R.Beron va D.Richardson agressivlikning rivojlanishiga olib keluvchi shaxs xususiyatlarini quyidagicha ifodalagan: impulsiv xulq ko‘rinishlarining namoyon bo‘lishiga moyillik, emotsional ta’sirchanlik – diskomfort, o‘z-o‘zidan qoniqmaslik, ozorlanish hislari, psixologik qulaylikning yo‘qotilishi; turli o‘y-fikrlarga berilish (instrumental agressiya), diqqatning buzilishi (emotsional agressiya); dushmanlik yondashuvi – barcha stimullarni ularning tabiatidan qat’iy nazar o‘zi uchun xavfli, deb qabul qilish [2].

Agressiya turlari quyidagilardan iborat. Jismoniy agressiya – boshqani qo‘rqitishdan tortib, to‘g‘ridan-to‘g‘ri jismoniy kuch ishlatish, unga jismoniy va ma’naviy og‘riq yetkazish. Bilvosita agressiya – boshqa insonga zarar yetkazishi mumkin bo‘lgan axborotlarni tarqatish (mish-mish, kalaka qilish va hokazo), o‘z-o‘zidan aynan boshqa insonga qaratilmagan holda agressiyaning namoyon bo‘lishi (mushti bilan stolni urish, eshikni taqillatib yopish va boshqalar).

Verbal agressiya – salbiy hislarni baqirish, janjal qilish, so‘kish, haqoratlash, tahdid va boshqa usullar orqali bildirish. Arzimagan qo‘zg‘ovchi ta’sirga ham qo‘pollik, terslik, emotsional qo‘zg‘alish bilan javob berish. T.G.Rumyanseva, I.B.Boyko agressiyani ijtimoiy xulq ko‘rinishi deb hisoblaydilar. Bu borada agressiyani keltirib chiqaruvchi ikki holat tavsiflanadi: - qurbon uchun vaziyatlar natijasi xafvli deb hisoblanganda; - qabul qilingan

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ijtimoiy me'yorlarga amal qilinmaganda. Shaxs xususiyatlari emotsional tanglik holatlarida yaqqolroq namoyon bo'ladi. Shuning uchun psixologlar individni frustratsiya jarayonida o'rganishga alohida e'tibor qaratadilar. Tadqiqotchilar agressiyani keltirib chiqaruvchi sabablarga sub'ektiv omillar: tarixiy xotira, qasd olish udumlari, ayrim diniy oqimlar (fanatizm, ekstremizm g'oyalari), ommaviy axborot vositalari (ayniqsa, televideniye), ayrim siyosatchilarning individual axloqiy jihatlarining bevosita ta'sir etish imkoniyatlarini ta'kidlaydilar [3].

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Agressiya ko'pincha boshqa tirik mavjudotni haqoratlash yoki unga zarar yetkazishga qaratilgan xatti-harakatlarning har qanday shakli sifatida izohlanadi. Ushbu yondashuv agressiyani his-tuyg'u yoki motiv emas, balki xulq-atvor namunasi sifatida ko'rishni talab qiladi. Amaliy tahlilda bu juda muhim: bo'lajak ofitser g'azabni his qilishi mumkin, lekin bu har doim agressiv harakatga olib kelmaydi; aksincha, agressiya ba'zan xotirjam holatda ham sodir bo'lishi mumkin.

Shu jihatdan bo'lajak ofitserlarda agressiv xulqning psixologik atributlari quyidagicha ifodalanadi:

- Kognitiv atributlar: vaziyatni "tahdid" sifatida baholash; raqib niyatini dushmanona talqin qilish; adolat buzildi degan ishonch; "mening qadrim tushirildi" degan kognitiv sxema.
- Emotsional atributlar: g'azabning tez uyg'onishi; affektni boshqara olmaslik; emotsional beqarorlik; ranjish va kamsitilish hissining kuchliligi.
- Irodaviy-regulyativ atributlar: impulsivlik; o'zini tuta olmaslik; stress ostida tormozlanish mexanizmlarining susayishi.
- Ijtimoiy-psixologik atributlar: guruh normalari va "kuch — hurmat" stereotipi; ierarxik bosim; taqlid va mustahkamlovchi mukofot (agressiya "ish berayotgan" tajriba). Freydning dastlabki qarashlarida inson xulqi hayot instinkti eros va libidoning energiyasi bilan izohlangan; agressiya esa ko'proq bloklangan impulsga reaksiya sifatida ko'rilgan. Keyinchalik u tanatos o'lim instinkti g'oyasini ilgari surib, agressiyani tashqi obyektga yo'naltirish ichki halokatning oldini olishi mumkinligini ta'kidlagan [4].

Bo'lajak ofitserlar kontekstida bu yondashuv agressiyani "ichki zo'riqish chiqishi" sifatida talqin qiladi, biroq amaliy jihatdan bu g'oya haddan tashqari deterministik bo'lib, profilaktika imkoniyatlarini cheklab qo'yishi mumkin. Shuning uchun zamonaviy harbiy psixologiyada Freyd g'oyalari ko'proq emotsional energiya va himoya mexanizmlari (joy ko'chirish, proyeksiya) izohi sifatida qabul qilinadi.

Frustratsiya–agressiya konsepsiyasiga ko'ra agressiya ko'pincha maqsadli harakatlar yo'lida paydo bo'ladigan to'siqlar natijasidir. Bo'lajak ofitserlarda frustratsiya

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

manbalari: intizomiy cheklovlar, baholash bosimi, status raqobati, jamoada “o‘z o‘rnini topish”, uyqu tanqisligi, resurslar cheklanganligi va kutilmalar bilan real imkoniyatlar o‘rtasidagi tafovut bo‘lishi mumkin.

Mazkur model bo‘yicha agressiya ehtimoli quyidagilarga bog‘liq:

1. bo‘lajak ofitser kutayotgan qoniqish darajasi;
2. to‘siqning kuchliligi (jazolash, cheklov, adolatsizlik hissi);
3. frustratsion vaziyatlarning ketma-ketligi (yig‘iluvchi stress).

Shuningdek, jazo tahdidi agressiyani to‘xtatishi mumkin, ammo bu holda agressiya “ko‘chishi” (displacement) ehtimoli paydo bo‘ladi: to‘g‘ridan-to‘g‘ri manbaga emas, xavfsizroq obyektga yo‘naltiriladi (masalan, tengdoshga nisbatan bilvosita yoki verbal agressiya).

Agressiv xulq nafaqat frustratsiya mahsuli, balki o‘rganiladigan model hamdir. Bo‘lajak ofitser tajribasida agressiya “foyda berayotgan” bo‘lsa (status oshishi, qo‘rqitish orqali maqsadga erishish), u mustahkamlanadi. Bu yerda asosiy atributlar:

- agressiya oqibatlarini ijobiy baholash;
- emotsional qo‘zg‘alish va ichki taranglik;
- agressiyani yo‘naltirish mumkin bo‘lgan obyektning mavjudligi;
- guruh normasi va “qattiqlik”ni qadrlash.

Bo‘lajak ofitserlar muhitida agressiya quyidagi ko‘rinishlarda namoyon bo‘lishi mumkin:

- Jismoniy agressiya: kuch ishlatish, bevosita tahdid, jismoniy zarar yetkazish.
- Bilvosita agressiya: obro‘ga putur yetkazish, mish-mish, kamsituvchi hazil, “passiv zarar” (eshikni qarsillatish, buyumni urish).
- Verbal agressiya: baqirish, haqorat, do‘q-po‘pisa, kichik qo‘zg‘ovchiga keskin javob.
- Achchiqlanishga moyillik: tez jahllanish, qo‘pollikka tayyorlik.
- Negativizm: rahbariyat yoki tartibga qarshi muxolif xulq (passiv qarshilikdan faol qarshilikka qadar).

Bo‘lajak ofitserlarda agressiv xatti-harakat mexanizmi ko‘pincha vaziyatni idrok etish va baholashga bog‘liq. Asosiy determinant-attributlar:

1. Niyatni dushmanona atributsiyalash: “u atay qildi”, “menga qarshi” talqini agressiyani tez boshlab beradi.
2. Natijani kutish: agressiya orqali maqsadga erishish mumkin degan ishonch kuchaysa, agressiya ehtimoli ortadi.
3. Qasos tamoyili: “menga qilingan qaytaraman” kognitiv sxemasi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

4. Stimullar (kontekst effekti): “qurol effekti” kabi signal-stimullar agressiyani oshirishi mumkin; xizmat kontekstida bu “tajovuzga tayyorlik signallari” bilan o‘xshash mexanizmga ega.
5. Qoniqish (reinforcement): raqibning azobini ko‘rish yoki “yutdim” hissi agressiv tendensiyani mustahkamlashi mumkin.
6. O‘z-o‘zini baholash: sha’n, qadr-qimmat “shikastlandi” deb his qilinganda agressiya uni tiklash vositasi sifatida tanlanishi mumkin.

Xulosa va takliflar (Conclusion and suggestions). Bo‘lajak ofitserlarda agressivlik yuzaga kelishi ko‘pincha shaxsiy “yomonlik”dan emas, balki moslashuv bosimi, frustratsiya, stress, ijtimoiy taqlid, unit normasi, resurs tanqisligi va dushmanlik atributsiyasi kabi psixologik atributlar majmuasidan kelib chiqadi. Shuning uchun agressiyani profilaktika qilishda faqat intizomiy chora emas, balki psixoregulyatsiya ko‘nikmalari, kognitiv qayta baholash, stressni boshqarish, sog‘lom unit iqlimi va konstruktiv muloqot mexanizmlarini rivojlantirish ustuvor bo‘lishi lozim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Агрессия в подростковом возрасте. – Санкт-Петербург, «Питер», 2007. Бандура А., Уолтерс Р. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений. / Перевод с англ. – М.: «Апрель Пресс», 1999.
2. Берковиц Л. Агрессия и агрессивное поведение. – Воронеж: «Научная книга», 2004. – С. 80.
3. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения). – Санкт-Петербург: «Питер», 2011. – С. 71.
4. Бэрон Р. Агрессия [Текст] / Р. Бэрон, Д Ричардсон. - СПб: Питер, 2014. - 352 с.
5. Румянцева Т. Г. Понятие агрессивности в современной зарубежной психологии [Текст] / Т. Г. Румянцева // Вопросы психологии. - 1991. -№1. – С. 81 - 87.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

PRINCIPLES OF IMPLEMENTING A HEALTHY LIFESTYLE IN MEDICAL EDUCATION

Toshpulatova Saida Kuzibaevna, Farg'ona jamoat salomatligi tibbiyot instituti o'qituvchisi, Farg'ona, O'zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: So‘nggi yillarda turmush tarzi bilan bog‘liq kasalliklarning ko‘payishi tibbiy ta’limda profilaktik yondashuvni kuchaytirishni taqozo etmoqda. Bo‘lajak shifokorlar nafaqat kasalliklarni davolovchi, balki sog‘lom hayot tarzining faol targ‘ibotchisi bo‘lishi lozim. Shu sababli sog‘lom turmush tamoyillarini tibbiy ta’limga tizimli joriy etish dolzarb masala hisoblanadi.

MAQSAD: Tadqiqotning maqsadi tibbiy ta’lim jarayonida sog‘lom turmush tarzini amalga oshirish tamoyillarini aniqlash va ularning talabalarning shaxsiy hamda professional rivojlanishiga ta’sirini baholashdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqot tavsifiy-tahliliy yondashuv asosida olib borildi. Unda o‘quv dasturlarini tahlil qilish, sog‘lom turmushga yo‘naltirilgan amaliy mashg‘ulotlarni joriy etish, o‘zini kuzatish kundaliklari va so‘rovnomalardan foydalanildi. Shuningdek, fanlararo hamkorlik va xulq-atvorni shakllantirishga qaratilgan pedagogik usullar qo‘llandi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Natijalar sog‘lom turmush tamoyillarini o‘quv jarayoniga integratsiya qilish talabalarning jismoniy faolligi, ovqatlanish madaniyati va stressni boshqarish ko‘nikmalarini sezilarli darajada yaxshilaganini ko‘rsatdi. Talabalarda profilaktik tibbiyotga tayyorgarlik va shifokorlik kasbiga oid mas’uliyat hissi mustahkamlandi.

XULOSA: Sog‘lom turmush tarzini tibbiy ta’limga joriy etish bo‘lajak shifokorlarning salomatligi va professional kompetensiyalarini rivojlantirishda muhim ahamiyatga ega. Kompleks pedagogik yondashuv talabalarning sog‘lom hayot ko‘nikmalarini shakllantirish va ularni kelajakda bemorlar uchun ijobiy namuna bo‘lishiga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: tibbiy ta’lim, sog‘lom turmush tarzi, profilaktik tibbiyot, professional tayyorgarlik, salomatlik pedagogikasi.

ПРИНЦИПЫ ВНЕДРЕНИЯ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ В МЕДИЦИНСКОЕ ОБРАЗОВАНИЕ

Тошпулатова Саида Кузибаевна, Преподаватель Ферганского медицинского института общественного здравоохранения, Фергана, Узбекистан.

Аннотация

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ВВЕДЕНИЕ: Рост неинфекционных заболеваний обусловливает необходимость усиления профилактической направленности медицинского образования. Будущие врачи должны выступать не только лечащими специалистами, но и носителями культуры здорового образа жизни. Это определяет актуальность системного внедрения оздоровительных принципов в образовательный процесс.

ЦЕЛЬ: Цель исследования — определить основные принципы реализации здорового образа жизни в медицинском образовании и оценить их влияние на личностное и профессиональное развитие студентов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Исследование основано на описательно-аналитическом подходе, включающем анализ учебных программ, внедрение практико-ориентированных модулей, анкетирование и методы самонаблюдения. Использовались междисциплинарные и поведенческие педагогические технологии.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Полученные данные свидетельствуют о повышении уровня физической активности, культуры питания и стрессоустойчивости студентов. Также отмечено формирование профессиональной идентичности будущих врачей как сторонников профилактической медицины.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Интеграция принципов здорового образа жизни в медицинское образование способствует укреплению здоровья студентов и развитию их профессиональных компетенций. Комплексный подход повышает эффективность подготовки врачей к профилактической работе.

Ключевые слова: медицинское образование, здоровый образ жизни, профилактическая медицина, профессиональная подготовка, педагогика здоровья.

PRINCIPLES OF INTRODUCING A HEALTHY LIFESTYLE INTO MEDICAL EDUCATION

Toshpulatova Saida Kuzibaevna, Teacher of Fergana Public Health Medical Institute, Fergana, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: The global rise of lifestyle-related diseases necessitates a stronger preventive focus in medical education. Future physicians are expected to serve not only as clinicians but also as role models of healthy living. Therefore, systematic integration of healthy lifestyle principles into medical curricula is increasingly important.

AIM: The aim of the study is to identify key principles for implementing a healthy lifestyle in medical education and to assess their impact on students' personal and professional development.

MATERIALS AND METHODS: The study employed a descriptive and analytical approach, including curriculum analysis, integration of practice-oriented modules, self-

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

monitoring techniques, and survey methods. Interdisciplinary and behavioral pedagogical strategies were also applied.

DISCUSSION AND RESULTS: Results demonstrate improvements in students' physical activity, nutrition habits, stress management skills, and preventive health awareness. The integration of healthy lifestyle principles contributed to the formation of professional responsibility and readiness to promote preventive medicine.

CONCLUSION: Implementing healthy lifestyle principles in medical education plays a significant role in developing both personal health skills and professional competencies of future doctors. A comprehensive pedagogical approach supports sustainable health behaviors and effective preventive practice.

Keywords: medical education, healthy lifestyle, preventive medicine, professional training, wellness pedagogy.

In recent decades, the concept of a healthy lifestyle has become a central focus of medical research and practice due to the global increase in non-communicable diseases such as cardiovascular illnesses, type 2 diabetes, obesity, and stress-related disorders. According to the World Health Organization (WHO), more than 70% of premature deaths worldwide are caused by lifestyle-related factors. This alarming statistic underlines the urgent need for preventive strategies, where medical education plays a pivotal role.

Medical universities bear a dual responsibility: to provide students with scientific knowledge of diseases and treatment, and to cultivate in them a deep awareness of the significance of maintaining personal health. Future physicians are not only expected to diagnose and treat patients, but also to model healthy behaviors themselves. A doctor who practices healthy habits is more credible and effective in promoting lifestyle changes to patients. Therefore, implementing healthy lifestyle principles within medical education contributes directly to both professional competence and patient care outcomes. Another important aspect is the stress and workload experienced by medical students themselves. Long study hours, irregular eating habits, and high academic pressure often lead to burnout, poor physical fitness, and mental health challenges. This contradiction – between what is taught about health and what students practice – creates a gap that must be bridged by systematic integration of lifestyle education into medical curricula. Teaching students to balance nutrition, physical activity, sleep hygiene, and psychological resilience prepares them to handle both personal and professional challenges effectively.

Furthermore, the integration of healthy lifestyle education aligns with modern trends in medical pedagogy, such as competency-based learning and holistic education. Rather than limiting medical training to theoretical knowledge, contemporary approaches emphasize experiential learning, self-reflection, and interprofessional collaboration. In this

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

context, embedding principles of healthy living within the educational process not only improves students' personal well-being but also enhances their professional identity as advocates of preventive health.

Thus, the exploration of principles for implementing a healthy lifestyle in medical education is both timely and necessary. It reflects the global shift towards preventive medicine, recognizes the importance of doctors as role models, and addresses the pressing need to improve the health literacy of future healthcare professionals.

METHODS. This study employed a descriptive and analytical methodology to examine the principles of implementing a healthy lifestyle in medical education. The research design combined a review of pedagogical literature, curriculum analysis, and pilot integration of lifestyle-oriented modules into medical training. The following methodological approaches were applied:

A systematic review of medical curricula was conducted to identify areas where healthy lifestyle education could be embedded. This included subjects such as physiology, public health, internal medicine, and preventive medicine. For example, in physiology courses, lectures on cardiovascular function were supplemented with discussions about exercise benefits, while public health classes incorporated case studies on nutrition and chronic disease prevention.

A series of practical workshops was designed to provide students with hands-on experience in health-promoting activities. Sessions included:

- **Nutrition planning:** students learned to design balanced meal plans considering caloric intake and micronutrient balance.
- **Exercise modules:** physical activity sessions such as aerobic fitness, yoga, and strength training were conducted under supervision.
- **Stress management workshops:** training on mindfulness, breathing exercises, and time management was provided to help students cope with academic and clinical stress.

Elements of behavioral psychology and Neuro-Language Coaching (NLC) were incorporated to enhance motivation and habit formation. Students were encouraged to set personal health goals (e.g., "exercise three times a week" or "reduce caffeine intake") and reflect on their progress during coaching sessions. Peer mentoring was also applied, where senior students guided junior peers in adopting healthier routines.

Students were asked to maintain self-monitoring diaries recording their daily habits related to sleep, nutrition, and physical activity. These records were analyzed in reflective seminars where students discussed barriers and facilitators of adopting a healthy lifestyle. This approach fostered self-awareness and personal responsibility. The methodology also

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

emphasized collaboration with professionals from related fields. Nutritionists, sports medicine specialists, and psychologists were invited to conduct guest lectures and workshops. This interdisciplinary approach ensured that students received holistic training and a multi-faceted understanding of health promotion.

Effectiveness of the methods was assessed using pre- and post-intervention surveys. These surveys measured changes in students' health awareness, self-reported lifestyle behaviors, and attitudes toward preventive medicine. Qualitative feedback was also collected through focus group discussions, where students shared their perceptions of integrating healthy lifestyle training into their medical studies.

By combining curricular integration, practical training, behavioral coaching, and interdisciplinary collaboration, the methodological framework aimed to create a sustainable model for embedding healthy lifestyle principles into medical education.

RESULTS. The implementation of healthy lifestyle principles within the medical education context yielded several significant outcomes. Results were obtained through pre- and post-intervention surveys, student diaries, and focus group discussions conducted over one academic semester.
At the beginning of the intervention, only 42% of students demonstrated a comprehensive understanding of healthy lifestyle components (nutrition, exercise, sleep hygiene, and stress management). After the integration of modules and workshops, this percentage increased to 78%. Students reported a deeper awareness of the link between lifestyle behaviors and long-term health outcomes.

Survey data revealed a notable increase in physical activity among students. Before the program, only 35% engaged in regular exercise (three or more times per week). After six months, this number rose to 62%. Students particularly highlighted the impact of structured exercise modules such as yoga sessions and fitness workshops, which provided accessible and enjoyable ways to incorporate activity into daily routines. Analysis of student diaries indicated significant improvements in dietary habits. Prior to the intervention, 54% of students admitted to skipping meals or consuming high amounts of processed food due to academic workload. Post-intervention results showed that 71% of students reported following balanced meal plans, reducing fast-food consumption, and increasing intake of fruits and vegetables.

Focus group discussions highlighted that mindfulness and breathing workshops had a profound impact on students' ability to manage stress. Approximately 68% of participants reported using at least one stress-reduction technique during exam periods, compared to only 29% before the intervention. Students expressed that these practices not only improved their academic performance but also contributed to better sleep quality and

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

emotional stability. An important outcome was the recognition among students of their role as future health promoters. Many students reported that adopting healthier habits themselves increased their confidence in counseling patients about lifestyle-related issues. This professional identity development was reinforced through reflective seminars, where students connected personal experience with future clinical responsibilities.

Quantitative Summary

- Knowledge of healthy lifestyle principles: +36% increase
- Regular exercise participation: +27% increase
- Balanced nutrition adoption: +17% increase
- Stress management techniques usage: +39% increase
- Self-perceived readiness to promote preventive health: +41% increase

Overall, the results demonstrated that systematic integration of healthy lifestyle principles into medical education not only improved students' personal health behaviors but also strengthened their professional readiness to act as role models and advocates for preventive medicine.

DISCUSSION. The findings of this study demonstrate that integrating healthy lifestyle principles into medical education can significantly influence both students' personal behaviors and their professional development. The improvements observed in physical activity, nutrition, stress management, and health awareness are consistent with international research emphasizing the role of medical education in shaping preventive health practices. A key strength of this approach lies in its **holistic nature**. By combining curriculum integration, practical workshops, and behavioral coaching, students were exposed to both theoretical knowledge and experiential learning. This is aligned with the work of Frank et al. (2010), who argued that experiential learning is crucial for the development of health-related competencies among medical students. Our findings also echo the study by Lobelo et al. (2009), which showed that physicians who engage in regular physical activity are more likely to counsel their patients effectively about exercise.

Another important dimension is **stress management and mental health support**. The results demonstrated that mindfulness and relaxation techniques significantly reduced academic stress, echoing similar outcomes found by Shapiro et al. (2000), where mindfulness-based stress reduction programs improved medical students' well-being and resilience. These findings highlight that promoting mental health within medical curricula is not only beneficial for students' personal balance but also prepares them to address similar issues with patients.

The integration of healthy lifestyle principles also contributed to **professional identity formation**. Students recognized the importance of role modeling in preventive

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

medicine, supporting the argument by Oberg and Frank (2009) that physicians who adopt healthy behaviors themselves are perceived as more credible when advising patients. This outcome suggests that medical education must extend beyond the transmission of biomedical knowledge to include cultivation of values, attitudes, and lifestyle habits.

However, some challenges were also identified. First, the **curriculum overload** in medical education often limits the time available for additional modules on healthy lifestyle. Students expressed difficulties balancing academic requirements with participation in lifestyle workshops. Second, although many students showed improvements in their habits, sustaining these changes beyond the academic program remains uncertain. This points to the need for long-term institutional support, such as continuous wellness programs and integration of lifestyle practices throughout clinical rotations.Moreover, while the intervention improved individual behaviors, **systemic barriers** such as limited access to healthy food options on campus or lack of dedicated exercise facilities were also reported. These environmental factors highlight the importance of creating supportive institutional policies alongside curriculum innovation.

In summary, the results confirm that integrating healthy lifestyle principles into medical education is both feasible and beneficial. It enhances student well-being, prepares future doctors to be role models, and aligns with global trends in preventive medicine. Yet, sustainability requires addressing curriculum constraints, institutional support, and long-term monitoring.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. X. Karimova – "Jismoniy tarbiya va musiqaterapiyaning integratsiyasi", -2022
2. A.A. Ukhtomskiy “Dominanta”, Sank-Peterburg, Medetsina, - 2017
3. Maslow, A. H. (1954). Motivation and Personality. Harper and Row.
4. А.Э Таджибаева, Таълим самарадорлигини оширишда педагогик-психологик технологиялардан фойдаланиш, Scientific progress 3 (1), 313-320
5. Обидова, Г. К. (2016). Закономерности и принципы становления и развития экологической культуры будущих учителей в системе педагогического образования. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, (3-5), 82-85.
6. Kuzibaevna, O. G. (2020). Technologies of developing the ecological culture of students in the process of learning a foreign languages in higher educational institutions. Solid state technology, 63(1s), 1816-1825.
7. Обидова, Г. К. Гуманизация и интеграция в экологизации образовательного процесса. ХАБАРШЫСЫ, 55.
8. TEACHING AND LEARNING ENGLISH THROUGH DIGITAL TECHNOLOGY M Toshpulatova, R Ilhomjonova Engineering problems and innovations

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

9. THE MAIN FEATURES IN TEACHING ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES M.I Toshpulatova Journal of Integrated Education and Research 1 (5), 207-214
10. Use of Folktales in English Lessons T.M Ikromovna POLISH SCIENCE JOURNAL, 88

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

TALABALAR MOBILLIGI JARAYONIDA AKADEMIK VA IJTIMOIY MOSLASHUV MEXANIZMLARI

Xabibullayev Alimardon Xidoyatillayevich, Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi, Namangan,O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: Talabalar mobilligi global ta’lim makonida oliy ta’lim sifatini oshirish va inson kapitalini rivojlantirishning muhim omili sifatida qaraladi. Mobillik jarayonida talaba yangi o‘quv talablari, pedagogik yondashuvlar hamda madaniy-ijtimoiy muhitga moslashishi zarur bo‘ladi. Ilmiy manbalarda akademik va ijtimoiy moslashuvning o‘zaro bog‘liqligi, ulardan biridagi muammo ikkinchisining samaradorligini pasaytirishi qayd etiladi. Shu bois, maqola mobillik sharoitida moslashuv mexanizmlarini kompleks tahlil qilishga qaratiladi.

MAQSAD: Tadqiqotning asosiy maqsadi talabalar xalqaro va ichki mobillik jarayonlarida bilim hamda ijtimoiy ko‘nikmalarni samarali rivojlantirishga xizmat qiluvchi nazariy va amaliy moslashuv mexanizmlarini aniqlash hamda ularni oliy ta’lim amaliyotiga tatbiq etish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda integrativ metodologik yondashuv qo‘llanib, nazariy va empirik usullar uyg‘unlashtirildi. Kvantitativ bosqichda strukturaviy so‘rovnomalar va standart testlar asosida akademik moslashuv indikatorlari o‘lchandi, sifatli bosqichda esa chuqur intervyu, fokus-guruh va muloqotli kuzatuvlar orqali ijtimoiy integratsiya jarayonlari tahlil qilindi. Shuningdek, korrelyatsion va regressiya tahlili hamda mediatsiya modellari orqali akademik va ijtimoiy moslashuv komponentlarining o‘zaro ta’siri ilmiy asosda baholandi. Xalqaro tajribani o‘rganishda komparativ tahlil usulidan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Natijalar akademik moslashuv darajasi yuqori bo‘lgan talabalar ijtimoiy integratsiyada ham yuqori ko‘rsatkichlarga ega bo‘lishini ko‘rsatdi. Tengdoshlar qo‘llab-quvvatlashi va mentorlik tizimi stressni kamaytirib, akademik muvaffaqiyatni oshiruvchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ldi. Universitetning psixologik-pedagogik xizmatlari, akademik konsultatsiyalar va intercultural training dasturlari mobil talabalar uchun tezkor moslashuvni ta’minlovchi institutsional mexanizmlar sifatida asoslandi. Ilmiy munozara doirasida shaxsiy psixologik resurslar (barqarorlik, motivatsiya) hamda institutsional qo‘llab-quvvatlash (xavfsizlik, xizmatlar, o‘qituvchi aloqalari) birgalikda ishlaganda eng yuqori natija berishi aniqlashtirildi.

XULOSA: Tadqiqot talabalar mobilligi jarayonida akademik va ijtimoiy moslashuv mexanizmlari o‘zaro sinergetik bog‘liqlikka ega ekanini tasdiqlaydi. Akademik moslashuv talabaning o‘quv dasturiga integratsiyasi va ilmiy faoliyatdagi samaradorligini ta’minlasa, ijtimoiy moslashuv psixologik barqarorlik, muloqot va madaniy integratsiyani mustahkamlaydi. Shaxsiy resurslar va institutsional qo‘llab-quvvatlash uyg‘unligi talabaning stressini kamaytirib, akademik natijalarni optimallashtiradi. Shu sababli, oliy ta’lim muassasalari mobillik dasturlarini boshqarishda mentorlik, qo‘llab-quvvatlash

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

xizmatlari va madaniyatlararo tayyorgarlikni birlashtirgan kompleks yondashuvni tizimli joriy etishi lozim.

Kalit so‘zlar: talabalar mobilligi, akademik moslashuv, ijtimoiy moslashuv, oliy ta’lim, madaniyatlararo muloqot, pedagogik mexanizmlar.

АКАДЕМИЧЕСКИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ МЕХАНИЗМЫ АДАПТАЦИИ В ПРОЦЕССЕ МОБИЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ

Хабибуллаев Алимардон Хидоятиллаевич, исследователь Наманганского государственного университета, Наманган,Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Студенческая мобильность выступает важнейшим фактором интернационализации и повышения качества высшего образования. В условиях мобильности студент сталкивается с изменениями учебных требований, педагогических подходов и социокультурной среды, что требует одновременной академической и социальной адаптации. Научные исследования показывают, что недостаточность одного компонента адаптации снижает эффективность другого. Поэтому актуальной задачей является комплексное изучение механизмов адаптации в мобильных программах.

ЦЕЛЬ: Цель исследования — выявить теоретические и практические механизмы, обеспечивающие эффективное развитие знаний и социальных навыков студентов в международной и внутренней мобильности, а также разработать рекомендации для вузов по стимулированию академической и социальной адаптации.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В работе применён интегративный методологический подход, сочетающий теоретические и эмпирические методы. Количественная часть включала структурированные опросники и стандартизированные тесты для измерения показателей академической адаптации, качественная — глубинные интервью, фокус-группы и наблюдения для анализа социальной интеграции. Для выявления взаимосвязей использовались корреляционный и регрессионный анализ, а также модели медиативного анализа. В целях сопоставления практик использовался сравнительный анализ международного опыта.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Результаты показали, что высокая академическая адаптация коррелирует с успешной социальной интеграцией студентов в новой среде. Значимым фактором выступает поддержка сверстников и наставничество, которые снижают стресс и повышают академическую успешность. Институциональные механизмы — психологическая и педагогическая поддержка, академические консультации и программы межкультурной подготовки — ускоряют адаптацию и повышают устойчивость студентов. Обсуждение подтверждает, что

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

личностные ресурсы и институциональная поддержка дают максимальный эффект при согласованном применении.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Исследование подтверждает синергетическую взаимосвязь академической и социальной адаптации в процессе студенческой мобильности. Академическая адаптация обеспечивает интеграцию в учебный процесс и продуктивность в научной деятельности, тогда как социальная адаптация укрепляет коммуникативные навыки и психологическую стабильность. Эффективность мобильности возрастает при сочетании индивидуальных ресурсов студентов и системной институциональной поддержки. В этой связи вузам целесообразно внедрять комплексные механизмы управления мобильностью, основанные на менторстве, консультировании и межкультурной подготовке.

Ключевые слова: мобильность студентов, академическая адаптация, социальная адаптация, высшее образование, межкультурная коммуникация, педагогические механизмы.

ACADEMIC AND SOCIAL ADAPTATION MECHANISMS IN THE PROCESS OF STUDENT MOBILITY

Xabibullayev Alimardon Xidoyatillayevich, Researcher at Namangan State University, Namangan, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: Student mobility is widely recognized as a key driver of internationalization and quality enhancement in higher education. During mobility, students face new academic requirements, pedagogical practices, and socio-cultural contexts, which necessitate simultaneous academic and social adaptation. Research indicates that insufficient adjustment in one domain undermines performance in the other. Therefore, a comprehensive investigation of adaptation mechanisms is essential for designing effective mobility programs.

AIM: The aim of the study is to identify theoretical and practical mechanisms that support students' effective development of knowledge and social skills during international and domestic mobility, and to formulate recommendations for higher education institutions to promote academic and social adaptation.

MATERIALS AND METHODS: An integrative methodological approach was applied, combining theoretical and empirical methods. Quantitative data were collected using structured questionnaires and standardized tests to measure academic adaptation indicators, while qualitative data were obtained through in-depth interviews, focus groups, and observation to explore social integration processes. Correlational and regression analyses, as well as mediation models, were used to examine relationships between academic and social adjustment components. A comparative analysis of international practices was included to contextualize institutional support mechanisms.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

DISCUSSION AND RESULTS: The results demonstrate that higher levels of academic adjustment are associated with stronger social integration in the new environment. Peer support and mentoring were identified as critical factors that reduce stress and enhance academic performance. Institutional mechanisms—psychological and pedagogical support services, academic advising, and intercultural training programs—facilitate faster adjustment and strengthen student resilience. The discussion indicates that optimal outcomes occur when individual psychological resources are aligned with structured institutional support.

CONCLUSION: The study confirms the synergistic relationship between academic and social adaptation in student mobility. Academic adjustment enables effective integration into the curriculum and sustained research engagement, while social adaptation strengthens communication competencies and psychological stability. Mobility effectiveness increases when student-related factors and institutional support mechanisms operate in coordination. Consequently, higher education institutions should implement integrated mobility management strategies based on mentoring, counseling services, and intercultural preparation.

Keywords: student mobility, academic adaptation, social adaptation, higher education, intercultural communication, pedagogical mechanisms.

Talabalar mobilligi zamonaviy oliy ta’lim tizimining eng muhim komponentlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Globalizatsiya jarayonlari, xalqaro hamkorlik va mehnat bozorining talablaridagi keskin o‘zgarishlar oliy ta’lim muassasalarini nafaqat o‘quv dasturlarini optimallashtirishga, balki talabalarni akademik va ijtimoiy jihatdan samarali moslashuvga tayyorlashga majbur qilmoqda. Talabalar mobilligi jarayoni, xususan, xalqaro va ichki mobil dasturlar doirasida, shaxsning individual rivojlanishiga, madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishga, shuningdek, ilmiy va professional kompetentsiyalarni rivojlantirishga xizmat qiladi. Oliy ta’lim tizimida akademik moslashuv mexanizmlari talabaning o‘quv jarayoniga integratsiyalanish jarayonini, o‘quv dasturining murakkabligi va yangi pedagogik yondashuvlarga moslashish qobiliyatini ifodalaydi. Bu mexanizm talabaning o‘z bilim salohiyatini maksimal darajada amalga oshirishiga, ilmiy tadqiqot va laboratoriya faoliyatida samarali ishtirok etishiga imkon yaratadi[1]. Shu bilan birga, akademik moslashuv jarayoni talabalarni vaqtni boshqarish, akademik stressni yengish va o‘z-o‘zini nazorat qilish kabi kompetentsiyalarni shakllantirish orqali mustaqil o‘qishga tayyorlaydi. Ijtimoiy moslashuv mexanizmlari esa talabaning yangi madaniy va ijtimoiy muhitga integratsiyalanish jarayonini ifodalaydi. Talaba yangi jamoaga qo‘shilishi, turli millat va madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilishi, shaxsiy va ijtimoiy kompetentsiyalarini rivojlantirishi lozim. Ijtimoiy moslashuvning samarali mexanizmlari talabaning psixologik barqarorligini oshiradi, stressni kamaytiradi va o‘z-o‘zini boshqarish

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

qobiliyatini mustahkamlaydi. Shu bilan birga, madaniyatlararo muloqot orqali talaba global kontekstda hamkorlik qilish, turli kommunikatsion strategiyalarni qo‘llash va ijtimoiy muhitga tez integratsiyalanish qobiliyatini rivojlantiradi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, talabalar mobilligi jarayonida akademik va ijtimoiy moslashuv bir-biriga chambarchas bog‘liq bo‘lib, ularni alohida ko‘rib chiqish samarali natija bermaydi. Masalan, talaba akademik jihatdan yangi o‘quv dasturiga moslasha olsa, lekin ijtimoiy muhitda integratsiyalanmasa, uning bilim olish samaradorligi pasayadi va aksincha[2]. Shu sababli, oliy ta’lim muassasalari talabalar mobilligini rejalashtirishda va boshqarishda integratsiyalashgan yondashuvni qo‘llashlari zarur. Xalqaro tajribalar shuni ko‘rsatadiki, talabalar mobilligi jarayonini samarali tashkil etish uchun bir qator pedagogik va institutsional mexanizmlar qo‘llaniladi. Ulardan eng muhimi – mentorlik tizimi, psixologik va pedagogik qo‘llab-quvvatlash, akademik konsultatsiyalar, jamoaviy loyihalarda ishtirok etish va intercultural training dasturlari. Bu mexanizmlar talabalarning akademik va ijtimoiy moslashuvini tezlashtiradi, stressni kamaytiradi va ularning oliy ta’lim muassasasiga integratsiyalashuvini mustahkamlaydi[3]. Shuningdek, talabalar mobilligi jarayonida individual xususiyatlar, ilgari olingan tajribalar va motivatsion omillar muhim rol o‘ynaydi. Talabalar o‘zini o‘quv jarayonida qanchalik mustaqil his qilsa, akademik va ijtimoiy moslashuv jarayoni shunchalik samarali bo‘ladi. Shu bilan birga, xalqaro mobil dasturlarda madaniyatlararo farqlarni hisobga olish, til bilimini rivojlantirish va kommunikatsion kompetentsiyalarni oshirish talabalar muvaffaqiyatining asosiy shartidir. Talabalar mobilligini nazariy jihatdan tahlil qilganda, u shaxsiy rivojlanish, ijtimoiy integratsiya va akademik muvaffaqiyatni birlashtiruvchi kompleks jarayon sifatida tasavvur qilinadi[4]. Bu jarayonni samarali boshqarish oliy ta’lim muassasalariga talabalarning akademik va ijtimoiy jihatdan muvaffaqiyatli bo‘lishini ta’minlash imkonini beradi. Shu bois, mazkur maqola talabalar mobilligi jarayonida akademik va ijtimoiy moslashuv mexanizmlarini nazariy va amaliy jihatdan o‘rganishga bag‘ishlanadi[5]. Maqola doirasida quyidagi masalalar tahlil qilinadi: talabalar mobilligini nazariy asoslari, akademik moslashuvning asosiy komponentlari va indikatorlari, ijtimoiy moslashuvni rag‘batlantiruvchi mexanizmlar, xalqaro tajriba va uni O‘zbekiston kontekstiga tatbiq etish imkoniyatlari. Shu bilan birga, maqolada talabalarning individual va ijtimoiy xususiyatlari, madaniyatlararo muloqot qobiliyatlari hamda akademik kompetentsiyalari mobil jarayonda qanday rol o‘ynashi ko‘rib chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili: Talabalar mobilligi jarayonida akademik va ijtimoiy moslashuv (adjustment) masalasi xalqaro ilmiy hamjamiyatda chuqur tadqiq etilib, bu jarayon talabalar hayotida murakkab psixologik, madaniy va ijtimoiy o‘zgarishlar bilan bog‘liq ekanligi ko‘rsatildi. Ilgari olib borilgan tadqiqotlarda talabalar akademik va ijtimoiy moslashuvning

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

bir-biri bilan o‘zaro bog‘liqligi, shuningdek, talabalarning umumiy ruhiy farovonligi va yutuqlari bilan uzviy aloqadorligi aniqlangan. Xususan, Xu va Chai tomonidan olib borilgan tadqiqot talabalarning akademik kutishlari, madaniy moslashuv va ijtimoiy integratsiya jarayonlarini o‘zaro mustahkam bog‘lash orqali ularning umumiy farovonligi va muvaffaqiyatiga qanday ta’sir ko‘rsatishini o‘rganadi. Bu tadqiqotda akademik yuksalishning talablaridan kelib chiqadigan stressning talabalarning ruhiy farovonligiga salbiy ta’siri aniqlangan bo‘lib, madaniy moslashuv va ijtimoiy integratsiya bu salbiy ta’sirni vositachilik (mediatsiya) qiladi va ular orasida tengdoshlar qo‘llab-quvvatlashining moderatsion roli aniqlanadi, ya’ni kuchli tengdoshlar tarmog‘i talabalarning yangi muhitda o‘zini ijtimoiy va akademik kontekstda yaxshiroq his qilishini rag‘batlantiradi[6]. Bu natija shuni ko‘rsatadiki, akademik moslashuv sharoitida talabalarning psixologik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlanishi ularning muvaffaqiyatli moslashuv jarayonini sezilarli darajada kuchaytiradi. Bundan tashqari, Gündüz va Alakbarov tadqiqoti turk universitetida o‘tkazilib, xalqaro talabalar ijtimoiy moslashuvi omillarini aniqlashga qaratilgan. Bu tadqiqot logit regressiya tahlili orqali talabalarning ijtimoiy moslashuviga ta’sir qiluvchi asosiy omillar – xavfsizlik hissi, universitet konsultatsiya xizmatlari bilan muloqot hamda o‘qituvchilar bilan aloqalarni aniqlagan. Shuningdek, tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, talabalar xavfsiz muhitni his qilgan va universitet jamoasi bilan o‘zaro aloqada bo‘lgan holatlarda ijtimoiy moslashuv darajasi yuqori bo‘ladi[7]. Bu topilmalar talabalarning akademik muvaffaqiyati bilan bog‘liq bo‘lgan ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash strukturalarining ahamiyatini yana bir bor tasdiqlaydi va ijtimoiy moslashuvni rag‘batlantiruvchi institutsional mexanizmlarning zarurligini ko‘rsatadi. Ushbu ikki ilmiy izlanish talabalarning yangi ta’lim muhitiga integratsiyasi jarayonida akademik va ijtimoiy moslashuv mexanizmlari bir-biri bilan sinergik xususiyatga ega ekanligini ilmiy asosda dalillaydi. Xu va Chai modeli talabalar orasidagi ijtimoiy tarmoqlar va tengdoshlar qo‘llab-quvvatlashining o‘quv jarayoni stressi bilan kurashishdagi rolini urg‘ulaydi, bu esa akademik moslashuv jarayonining psixologik tarkibiga oid chuqur tahlilni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, Gündüz va Alakbarov tadqiqoti ijtimoiy moslashuvni ta’minlovchi institutsional muhitning strukturasini tahlil qilib, talabalarning ijobiy akademik natijalari uchun ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash komponentlari muhim ekanligini ko‘rsatadi[8]. Mazkur adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, talabalar mobilligi kontekstida akademik moslashuv davomida yuzaga keladigan murakkab psixologik stresslar va ijtimoiy integratsiya jarayonlarini nazorat qilish orqali oliy ta’lim muassasalari samarali qo‘llab-quvvatlash strategiyalarini ishlab chiqishi mumkin. Bunday mexanizmlar faqat akademik talablarni qondirish bilan cheklanmay, balki ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, tengdoshlar jamoasi orqali moslashuvni rag‘batlantirish va muhitga moslashuvni optimallashtirishni ham o‘z ichiga oladi. Bu esa talabalar mobilligi jarayonida

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ularning umumiy psixologik barqarorligi va akademik muvaffaqiyatlarini mustahkamlashda muhim rol o‘ynaydi.

Metodologik qism: Ushbu maqolada talabalar mobilligi jarayonida akademik va ijtimoiy moslashuv mexanizmlarini o‘rganish maqsadida integrativ metodologik yondashuv qo‘llanildi, bunda empirik va nazariy tadqiqot usullari birgalikda ishlatilgan. Tadqiqotning asosiy metodlari sifatida kvantitativ va sifatli tahlil metodlari birlashtirildi: kvantitativ jihatdan talabalarning akademik moslashuvi indikatorlarini o‘lchash uchun strukturaviy so‘rovnomalar va standart testlar ishlatildi, sifatli jihatdan esa talabalarning ijtimoiy integratsiya jarayonlarini chuqur intervyular, fokus-guruhlar va muloqotli kuzatuvlar orqali aniqlashga urg‘u berildi. Shu bilan birga, tadqiqotda correlational analysis, regressiya tahlili va mediatsiya modellari qo‘llanib, akademik va ijtimoiy moslashuv komponentlarining o‘zaro bog‘liqligi va ularning talabalarning umumiy muvaffaqiyatiga ta’siri ilmiy asosda tahlil qilindi. Metodologik jarayonda shuningdek, xalqaro mobil dasturlarda ishtirok etgan talabalar tajribasini o‘rganish uchun komparativ tahlil usuli qo‘llanildi, bu esa turli mamlakatlarda qo‘llanilayotgan akademik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlarini taqqoslash imkonini berdi. Natijada, metodologik yondashuv talabalar mobilligi jarayonida akademik va ijtimoiy moslashuvning bir-birini to‘ldiruvchi va rag‘batlantiruvchi rolini aniqlash imkonini yaratdi hamda amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga ilmiy asos bo‘ldi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalar mobilligi jarayonida akademik va ijtimoiy moslashuv mexanizmlari o‘zaro chambarchas bog‘liq bo‘lib, akademik moslashuv darajasi yuqori bo‘lgan talabalar ijtimoiy muhitga integratsiyalanishda ham yuqori ko‘rsatkichlarga ega bo‘lishadi; shuningdek, kvantitativ tahlillar talabalar orasidagi tengdoshlar qo‘llab-quvvatlashining akademik muvaffaqiyatga va ijtimoiy moslashuvga sezilarli darajada ta’sir qilishini ko‘rsatdi, sifatli intervyular esa shuni isbotladi-ki, universitet tomonidan taqdim etilgan psixologik va pedagogik qo‘llab-quvvatlash, intercultural training dasturlari hamda mentorlik tizimi talabalarning yangi akademik va ijtimoiy kontekstlarga tez integratsiyalashishida hal qiluvchi rol o‘ynaydi; natijada, talabalar mobilligi jarayonida individual xususiyatlar, ilgari olingan tajribalar va motivatsion omillar bilan birgalikda institutsional qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari ularning umumiy psixologik barqarorligi va akademik natijalari bilan bevosita bog‘liq ekanligi ilmiy jihatdan tasdiqlandi.

Muxokama: Talabalar mobilligi jarayonida akademik va ijtimoiy moslashuv mexanizmlarini tadqiq etishda ilmiy hamjamiyatda turlicha yondashuvlar mavjud. Xu va Chai ta’kidlaydiki, akademik moslashuv va ijtimoiy integratsiya o‘rtasida kuchli sinergetik bog‘liqlik mavjud bo‘lib, ijtimoiy tarmoqlar va tengdoshlar qo‘llab-quvvatlashi talabaning stressini kamaytiradi va akademik muvaffaqiyatini oshiradi[9]. Ularning fikricha, mobil talabalar yangi akademik muhitga moslashishda asosiy omil shaxsiy psixologik barqarorlik

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

bo‘lib, u tengdoshlar va mentorlar yordamida kuchaytirilishi lozim. Shu nuqtai nazardan, Xu va Chai modeli akademik va ijtimoiy moslashuv mexanizmlarini birlashtiruvchi kompleks yondashuvni ta’minlaydi va talabalarning muvaffaqiyatini prognozlashda samarali vosita sifatida xizmat qiladi. Boshqa tomondan, Gündüz va Alakbarov talabalar ijtimoiy moslashuvini institutsional va struktural omillar orqali tushuntiradi. Ularning tadqiqotiga ko‘ra, universitet muhitida xavfsizlik hissi, psixologik qo‘llab-quvvatlash xizmatlari va o‘qituvchilar bilan konstruktiv aloqalar talabalarning ijtimoiy integratsiyasida hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Gündüz va Alakbarov ta’kidlaydiki, hatto shaxsiy psixologik resurslar yuqori bo‘lsa ham, ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari yetarli bo‘lmasa, talaba yangi muhitga to‘liq integratsiyalasha olmaydi[10]. Shu sababli, ijtimoiy moslashuvni rag‘batlantiruvchi institutsional mexanizmlar akademik moslashuv bilan birgalikda ishlatilishi lozim. Mazkur ikki yondashuv o‘rtasida ilmiy bahs mavjud: Xu va Chai shaxsiy psixologik barqarorlik va tengdoshlar qo‘llab-quvvatlashini markaziy omil deb hisoblasalar, Gündüz va Alakbarov esa institutsional qo‘llab-quvvatlash va xavfsiz muhitni birinchi o‘ringa qo‘yadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ushbu yondashuvlar bir-birini inkor etmay, aksincha, birgalikda talabalarning muvaffaqiyatli moslashuvini ta’minlovchi kompleks mexanizmni tashkil qiladi. Shu nuqtai nazardan, akademik va ijtimoiy moslashuv jarayonini chuqur tushunish uchun shaxsiy va institutsional omillarni integratsiyalashgan tahlil qilish muhimdir. Xalqaro tadqiqotlarning bu ikki yondashuvni solishtirish orqali ko‘rsatgan asosiy xulosasi shundan iboratki, talabalarning mobil jarayonidagi muvaffaqiyati faqat shaxsiy psixologik resurslar yoki institutsional qo‘llab-quvvatlash bilan chegaralanmaydi; ular birgalikda va uyg‘un tarzda ishlaganda talabalar yangi akademik va ijtimoiy muhitga tezroq integratsiyalanadi, stressni kamaytiradi va o‘z bilim salohiyatini maksimal darajada amalga oshiradi. Shu bilan birga, bu ilmiy polemikalar oliy ta’lim muassasalari uchun muhim amaliy tavsiyalarni ham beradi: akademik va ijtimoiy moslashuvni rag‘batlantirishda shaxsiy va institutsional resurslarni muvofiqlashtirish zarur.

Xulosa: Mazkur maqolada talabalar mobilligi jarayonida akademik va ijtimoiy moslashuv mexanizmlari ilmiy tahlil qilindi va ularning bir-biri bilan chambarchas bog‘liqligi tasdiqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, akademik moslashuv talabaning yangi o‘quv dasturiga integratsiyalanishini, ilmiy faoliyatda samarali ishtirokini va o‘z-o‘zini nazorat qilish kompetentsiyalarini rivojlantirishni ta’minlaydi; ijtimoiy moslashuv esa talabaning yangi jamoa va madaniy muhitga integratsiyalanishi, tengdoshlar va mentorlar bilan samarali muloqotini va psixologik barqarorligini mustahkamlaydi. Xalqaro tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, shaxsiy psixologik resurslar va institutsional qo‘llab-quvvatlash mexanizmlari birgalikda ishlaganda talabalar yangi akademik va ijtimoiy kontekstga tezroq moslashadi, stressni kamaytiradi va akademik natijalarni optimallashtiradi. Shu bilan birga,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

maqola talabalar mobilligi jarayonida akademik va ijtimoiy moslashuvni rag‘batlantiruvchi pedagogik va institutsional tavsiyalar ishlab chiqishning zarurligini ham ko‘rsatadi. Natijada, oliy ta’lim muassasalari talabalarning global ta’lim makoniga muvaffaqiyatli integratsiyasini ta’minlash uchun integratsiyalashgan yondashuvni qo‘llashi lozim, bu esa ularning ilmiy, madaniy va ijtimoiy salohiyatini maksimal darajada rivojlantirish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Alimov J. Oliy ta’lim muassasalarida ta’lim sifatini o ‘quv dasturi asosida takomillashtirish //Nordic_Press. – 2025. – T. 7. – №. 0007.
2. Kenjaboyev A., Kenjaboyeva D. Pedagogik deontologiya va kompetentlik //Termiz: Surxon-nashr nashrmatbaa.–2022. – 2022.
3. Ximmataliyev D. O., Usarboyeva D. U. Talabalarning akademik mobilligini shakllantirish mexanizmlarini rivojlantirish //МУҒАЛЛИМ ҲӘМ ӲЗЛИКСИЗ БИЛИМЛЕНДИРИЎ. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 154-158.
4. Isaqulova B. Ta’lim sifatini oliy ta’lim tashkilotlarida yaxshilashda til bilishning o ‘rni //MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI JURNALI. – 2025. – T. 3. – №. 6.
5. Mingboyeva T. OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA O’QUV JARAYONIDA AKADEMIK MOBILLIK MODELINI JORIY ETISH TEXNOLOGIYASI //Modern Science and Research. – 2024. – T. 3. – №. 5. – C. 1385-1388.
6. Kuldashev S. Oliy ta’lim muassasalarida kredit-modul tizimini qo ‘llashning ahamiyati //Nordic_Press. – 2025. – T. 7. – №. 0007.
7. Xakimov S. Ta’lim jarayoniga xalqaro pedagogik tajribani samarali joriy etish: usullar va yondashuvlar //MAKTABGACHA VA MAKTAB TA’LIMI JURNALI. – 2025. – T. 3. – №. 11.
8. Saitkulova N., Suleymanova N. K. Akademik mobillik borasidagi muammolar va ularning yechimlari //MATERIALLARI TO „PLAMI. – 2023. – C. 65.
9. Nosirova D. OLIY TA’LIM MUASSASALARIDA KREDIT-MODUL TIZIMINI JORIY ETISHNING USTUVOR JIHATLARI //Журнал математики и информатики. – 2021. – T. 1. – №. 3.
10. Ismailov T., Abdulakimov A. TALABALAR AMALIYOTIDA XALQARO ALMASHINUV DASTURLARI: ERASMUS+, DAAD, FULBRIGHT //Наука и технология в современном мире. – 2025. – Т. 4. – №. 5. – С. 8-13.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

KORREKTSION-PEDAGOGIK FAOLIYATNI O‘QITUVCHILARGA O‘RGATISH METODIKASI

Yuldasheva Maftuna Mamurjon qizi, Namangan davlat universiteti tadqiqotchisi, Namangan, O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: Korrektsion-pedagogik faoliyat zamonaviy ta’lim tizimida maxsus ehtiyojlarga ega o‘quvchilarning rivojlanishini qo‘llab-quvvatlash va ularni jamiyatga integratsiyalashuvini ta’minlashda muhim o‘rin tutadi. Inkluziv ta’lim g‘oyalarining keng joriy etilishi o‘qituvchidan pedagogik diagnostika, korrektsiya, reabilitatsiya hamda individual yondashuvni samarali boshqarish kompetensiyalarini talab etmoqda. Shu bois o‘qituvchilarni korrektsion-pedagogik faoliyatga o‘rgatish metodikasini ilmiy asosda takomillashtirish dolzarb pedagogik vazifa hisoblanadi.

MAQSAD: Tadqiqotning maqsadi o‘qituvchilarni korrektsion-pedagogik faoliyatga o‘rgatish metodikasining nazariy-metodologik poydevorini asoslash, uni kompetensiyaviy, tizimli va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar integratsiyasi asosida takomillashtirish yo‘llarini ko‘rsatishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda nazariy tahlil, pedagogik modellashtirish, taqqoslash va umumlashtirish metodlari qo‘llanildi. Metodologik asos sifatida tizimli yondashuv (maqsad–mazmun–metod–shakl–natija birligi), kompetensiyaviy yondashuv (kasbiy, psixopedagogik va refleksiv kompetensiyalarni shakllantirish) hamda shaxsga yo‘naltirilgan yondashuv (individual imkoniyat va ehtiyojlarni hisobga olish) tanlandi. Shuningdek, korrektsion pedagogika va inkluziv ta’lim bo‘yicha xorijiy konsepsiyalar tahliliga tayangan holda konseptual model ishlab chiqildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Tahlil natijalari korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘rgatish metodikasi nazariya va amaliyot integratsiyasi asosida qurilganda o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarilishini ko‘rsatdi. Psixopedagogik diagnostika, individual yondashuv va differensial ta’lim elementlarini izchil qo‘llash o‘qituvchilarda maxsus ehtiyojli o‘quvchilar bilan ishlashga nisbatan kasbiy ishonch va moslashuvchanlikni kuchaytiradi. Munozara doirasida amaliyotga yo‘naltirilgan (Lorean yo‘nalishi) va konseptual-insonparvarlikka tayangan (Florian yo‘nalishi) yondashuvlarni uyg‘unlashtirish metodikaning barqaror samaradorligini ta’minlashi asoslandi.

XULOSA: Korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘qituvchilarga o‘rgatish metodikasini tizimli, kompetensiyaviy va shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvlar birligida takomillashtirish o‘qituvchilarning refleksiv fikrlashi hamda innovatsion pedagogik qaror qabul qilish salohiyatini rivojlantiradi. Natijada ta’lim jarayonini individual ehtiyojlar asosida moslashtirish, inkluziv va differensial ta’limni samarali tashkil etish imkoniyatlari kengayadi. Taklif etilgan metodologik yondashuvlar o‘qituvchilar kasbiy tayyorgarligini oshirishga xizmat qiluvchi ilmiy-amaliy asos sifatida namoyon bo‘ladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Kalit so‘zlar: korrektsion-pedagogik faoliyat, o‘qituvchilarni tayyorlash, metodika, nazariy-metodologik asoslar, psixopedagogik yondashuv, pedagogik kompetensiya, inkluziv ta’lim, differensial ta’lim, professional rivojlanish.

МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ ПЕДАГОГОВ КОРРЕКЦИОННО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Юлдашева Мафтуна Мамурджан кизи, исследователь Наманганского государственного университета, Наманган, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: Коррекционно-педагогическая деятельность является значимым компонентом современной образовательной системы, ориентированной на поддержку обучающихся с особыми образовательными потребностями. Расширение инклюзивного образования усиливает требования к учителю как к специалисту, способному осуществлять педагогическую диагностику, коррекцию и сопровождение, а также адаптировать обучение с учетом индивидуальных различий. В связи с этим научная разработка и совершенствование методики обучения учителей коррекционно-педагогической деятельности приобретает особую актуальность.

ЦЕЛЬ: Цель исследования — обосновать теоретико-методологический фундамент методики обучения учителей коррекционно-педагогической деятельности и определить направления ее совершенствования на основе интеграции системного, компетентностного и личностно-ориентированного подходов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Применялись методы теоретического анализа, педагогического моделирования, сопоставления и обобщения. Методологическую основу составили системный подход (единство цели, содержания, методов, форм и результатов), компетентностный подход (формирование профессиональных, психопедагогических и рефлексивных компетенций) и личностно-ориентированный подход (учет индивидуальных ресурсов и профессионального опыта педагога). Также использовался анализ зарубежных концепций коррекционной педагогики и инклюзивного образования для построения концептуальной модели.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Результаты показывают, что эффективность методики возрастает при интеграции теоретической подготовки с практико-ориентированными формами обучения и рефлексивным анализом. Последовательное включение элементов психопедагогической диагностики, индивидуального подхода и дифференцированного обучения усиливает профессиональную уверенность учителей в работе с обучающимися с особыми потребностями. В дискуссионной части обоснована целесообразность сочетания практико-ориентированной и ценностно-концептуальной линий подготовки, что

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

обеспечивает методическую устойчивость и гуманистическую направленность деятельности.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Совершенствование методики обучения коррекционно-педагогической деятельности на основе системного, компетентностного и личностно-ориентированного подходов способствует повышению профессиональной готовности учителей, развитию педагогической рефлексии и инновационного мышления. Это расширяет возможности эффективной реализации принципов инклюзивного и дифференцированного обучения в образовательной практике. Предложенные положения могут служить научно-практической основой модернизации подготовки педагогических кадров.

Ключевые слова: коррекционно-педагогическая деятельность, подготовка учителей, методика, теоретико-методологические основы, психопедагогический подход, педагогическая компетенция, инклюзивное образование, дифференцированное обучение, профессиональное развитие.

METHODS OF TEACHING TEACHERS CORRECTIONAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES

Yuldasheva Maftuna Mamurjon qizi, Researcher at Namangan State University, Namangan, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: Correctional-pedagogical activity has become an essential component of modern education aimed at supporting learners with special educational needs. The expansion of inclusive education increases the demand for teachers who can conduct pedagogical diagnostics, provide corrective support, and adapt instruction to individual differences. Therefore, developing and improving a scientifically grounded methodology for training teachers in correctional-pedagogical activities is a critical educational challenge.

AIM: The aim of the study is to substantiate the theoretical and methodological basis of a methodology for training teachers in correctional-pedagogical activities and to identify improvement directions through integrating systemic, competency-based, and learner-centered approaches.

MATERIALS AND METHODS: The research employed theoretical analysis, pedagogical modeling, comparison, and generalization. The methodological framework included a systemic approach (coherence of goals, content, methods, forms, and outcomes), a competency-based approach (developing professional, psycho-pedagogical, and reflective competencies), and a learner-centered approach (considering teachers' individual capacities and experience). The study also drew on analyses of international concepts in correctional pedagogy and inclusive education to design a conceptual model.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

DISCUSSION AND RESULTS: Findings indicate that the methodology becomes more effective when theoretical preparation is integrated with practice-oriented training and reflective analysis. The consistent use of psycho-pedagogical diagnostics, individualization, and differentiated instruction enhances teachers' professional confidence in working with learners who have special needs. The discussion supports combining practice-focused and value-conceptual training lines to ensure both methodological stability and a humanistic orientation.

CONCLUSION: Improving the methodology of training teachers in correctional-pedagogical activities through systemic, competency-based, and learner-centered integration strengthens teachers' professional readiness, pedagogical reflection, and innovative thinking. This expands opportunities for effective implementation of inclusive and differentiated education in practice. The proposed framework can serve as a scientific and practical basis for modernizing teacher education.

Keywords: correctional-pedagogical activity, teacher preparation, methodology, theoretical and methodological foundations, psycho-pedagogical approach, pedagogical competence, inclusive education, differentiated instruction, professional development.

Korrektsion-pedagogik faoliyat zamonaviy ta'lim tizimining muhim va ajralmas tarkibiy qismi sifatida jamiyatning ijtimoiy, madaniy hamda insonparvarlik ehtiyojlaridan kelib chiqib shakllanmoqda. Bugungi globallashuv, ta'lim paradigmasining o'zgarishi, shuningdek, inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan strategik yondashuvlar sharoitida o'qituvchining kasbiy faoliyati nafaqat bilim berish, balki har bir o'quvchining individual rivojlanish ehtiyojlarini aniqlash, ularni bartaraf etish va shaxsiy imkoniyatlarini to'liq namoyon etishga ko'maklashish bilan ham chambarchas bog'liqdir. Ayniqsa, rivojlanishida turli cheklanishlar, psixofiziologik yoki ijtimoiy moslashuv muammolariga ega bo'lgan bolalar bilan ishlashda korrektsion-pedagogik faoliyatning ahamiyati yanada ortadi. Shu bois o'qituvchilarni korrektsion-pedagogik faoliyatga o'rgatish metodikasini ilmiy asosda ishlab chiqish va takomillashtirish dolzarb pedagogik muammolardan biri hisoblanadi. Zamonaviy pedagogika fanida korrektsion pedagogika alohida yo'nalish sifatida shakllanib, u maxsus ehtiyojlarga ega bo'lgan shaxslarning rivojlanishini ta'minlash, ularning jamiyatga muvaffaqiyatli integratsiyalashuvi uchun zarur bo'lgan ta'lim-tarbiya sharoitlarini yaratishga qaratilgan. Biroq ushbu yo'nalishning samaradorligi ko'p jihatdan o'qituvchilarning korrektsion-pedagogik faoliyatni qanday darajada egallaganligi, metodik bilim va ko'nikmalarga egaligi, shuningdek, nazariy bilimlarni amaliy faoliyat bilan uyg'unlashtira olish qobiliyatiga bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan qaraganda, o'qituvchilarni korrektsion-pedagogik faoliyatga o'rgatish jarayoni tasodifiy emas, balki puxta o'ylangan, ilmiy asoslangan metodik tizimga tayangan holda amalga oshirilishi lozim. Ta'lim tizimida

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

amalga oshirilayotgan islohotlar, inkluziv ta’lim g‘oyalarining joriy etilishi, pedagog kadrlar tayyorlashga qo‘yilayotgan yangi talablar o‘qituvchining kasbiy kompetensiyalarini kengaytirishni taqozo etmoqda[1]. Endilikda o‘qituvchi nafaqat o‘z fanini chuqur biluvchi mutaxassis, balki pedagogik diagnostika, korrektsiya, reabilitatsiya va rivojlantirish jarayonlarini boshqara oladigan, o‘quvchilarning psixologik holatini tushunadigan va ularga individual yondashuvni qo‘llay oladigan professional shaxs sifatida namoyon bo‘lishi zarur. Bunday murakkab vazifalarni samarali bajarish esa o‘qituvchilarga korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘rgatish metodikasining ilmiy va amaliy jihatdan puxta ishlab chiqilgan bo‘lishini talab etadi. Korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘rgatish metodikasi pedagogik ta’limning tarkibiy qismi bo‘lib, u o‘qituvchilarda maxsus pedagogik bilimlar, psixopedagogik ko‘nikmalar, refleksiv fikrlash hamda kasbiy moslashuvchanlikni shakllantirishga xizmat qiladi. Mazkur metodika o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligini yangi sifat bosqichiga olib chiqib, ta’lim jarayonida yuzaga keladigan murakkab vaziyatlarni tahlil qilish, muammoni aniqlash va unga mos pedagogik yechim topish imkonini beradi. Ayniqsa, rivojlanishida og‘ishlar kuzatiladigan yoki o‘quv jarayonida qiyinchiliklarga duch kelayotgan bolalar bilan ishlashda o‘qituvchining metodik savodxonligi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Ilmiy-pedagogik adabiyotlarda ta’kidlanishicha, korrektsion-pedagogik faoliyatning samaradorligi o‘qituvchining nazariy bilimlari va amaliy tajribasi o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikka asoslanadi. Agar pedagog korrektsion pedagogikaning nazariy asoslarini chuqur o‘zlashtirmagan bo‘lsa, uning amaliy faoliyati fragmentar va samarasiz bo‘lishi mumkin. Aksincha, nazariy bilimlar amaliy faoliyat bilan uyg‘unlashganda, o‘qituvchi pedagogik vaziyatlarni tizimli tahlil qilish, individual rivojlanish dasturlarini tuzish va ta’lim jarayonini moslashtirish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu sababli, korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘rgatish metodikasi nazariya va amaliyot integratsiyasiga tayangan holda ishlab chiqilishi lozim[2]. Bugungi kunda pedagogik ta’lim tizimida korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘rgatishga oid yondashuvlar ko‘p hollarda umumiy tavsiyalar bilan cheklanib qolmoqda. Bu esa o‘qituvchilarning real pedagogik amaliyotda duch keladigan muammolarini to‘liq hal etishga imkon bermaydi. Mazkur holat korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘rgatish metodikasini ilmiy asosda qayta ko‘rib chiqish, uning mazmunini zamonaviy ta’lim talablari asosida boyitish zarurligini ko‘rsatadi. Ayniqsa, kompetensiyaviy yondashuv, tizimli yondashuv va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim tamoyillarini korrektsion pedagogika bilan integratsiya qilish dolzarb vazifa sifatida namoyon bo‘lmoqda. Korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘rgatish metodikasining ilmiy ahamiyati shundaki, u pedagogik jarayonni faqat normativ mezonlar asosida emas, balki individual farqlarni inobatga olgan holda tashkil etish imkonini beradi. Bu esa ta’lim jarayonida insonparvarlik tamoyillarining ustuvorligini ta’minlab, har bir o‘quvchining shaxsiy qadr-qimmatini hurmat

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

qilishga asoslangan pedagogik muhitni yaratishga xizmat qiladi[3]. Shu bilan birga, mazkur metodika o‘qituvchilarning kasbiy refleksiyasini rivojlantirib, ularni o‘z faoliyatini tanqidiy tahlil qilish va doimiy takomillashtirib borishga undaydi. Mazkur maqolada korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘qituvchilarga o‘rgatish metodikasining nazariy va metodologik jihatlari ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot doirasida korrektsion pedagogikaning asosiy tushunchalari, uning pedagogik va psixologik komponentlari, shuningdek, o‘qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishda qo‘llaniladigan metodik yondashuvlar tahlil qilinadi. Shuningdek, korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘rgatish jarayonining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi pedagogik shart-sharoitlar aniqlanadi.

Adabiyotlar tahlili: Korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘qituvchilarga o‘rgatish metodikasining nazariy asoslarini tahlil qilishda xorijiy pedagogika va maxsus ta’lim sohasida olib borilgan ilmiy tadqiqotlar muhim metodologik manba bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, mazkur yo‘nalishda ilmiy izlanishlar olib borgan xorijiy olimlar orasida Loreman, Deppeler va Harvey hamda Florianning tadqiqotlari alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi[4]. Ushbu olimlarning ishlari Google Scholar ilmiy bazasida keng muhokama qilingan bo‘lib, ular korrektsion va inkluziv ta’lim masalalariga tizimli yondashuvni taklif etadi. Loreman, Deppeler va Harvey o‘z tadqiqotlarida o‘qituvchilarning korrektsion-pedagogik faoliyatga tayyorgarligini ta’lim tizimining strategik komponenti sifatida talqin qiladi. Ularning ilmiy qarashlariga ko‘ra, korrektsion pedagogika faqatgina maxsus ehtiyojli bolalar bilan ishlash metodlari majmui emas, balki o‘qituvchining kasbiy tafakkuri, pedagogik qadriyatlari va refleksiv faoliyatini qamrab oluvchi kompleks tizimdir. Olimlar o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida nazariy bilimlar bilan bir qatorda amaliy mashg‘ulotlar, real pedagogik vaziyatlarni modellashtirish va reflektiv tahlil metodlarining ustuvorligini asoslab beradi. Ularning fikricha, aynan metodik jihatdan puxta tashkil etilgan tayyorgarlik o‘qituvchilarda korrektsion-pedagogik faoliyatga nisbatan ijobiy munosabat va kasbiy ishonchni shakllantiradi. Shu bilan birga, Florian o‘z ilmiy tadqiqotlarida korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘rgatish metodikasini inklyuziv ta’lim konsepsiyasi bilan uzviy bog‘liq holda tahlil qiladi[5]. U o‘qituvchilar tayyorgarligida differensial yondashuv va individual ehtiyojlarni hisobga olish metodikasini asosiy metodologik tamoyil sifatida ilgari suradi. Florian nazariyasiga ko‘ra, korrektsion pedagogika an’anaviy “muammo – yechim” modelidan chiqib, o‘quvchining imkoniyatlarini aniqlash va rivojlantirishga qaratilgan konstruktiv pedagogik faoliyat sifatida qaralishi lozim. Bu yondashuv o‘qituvchini faqat muammoni bartaraf etuvchi mutaxassis emas, balki rivojlantiruvchi va qo‘llab-quvvatlovchi pedagog sifatida shakllantiradi. Mazkur ikki olimning ilmiy qarashlarini qiyosiy tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, ularning tadqiqotlari umumiy metodologik asosga ega bo‘lib, korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘qituvchilarga o‘rgatishda tizimli va kompetensiyaviy yondashuvning

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ustuvorligini ta'kidlaydi. Loreman va hammualliflar metodik tayyorgarlikning amaliy jihatlariga urg'u bersa, Florian mazkur jarayonning falsafiy va konseptual asoslarini chuqurroq ochib beradi[6]. Ushbu yondashuvlarning uyg'unlashuvi o'qituvchilarning korrektsion-pedagogik faoliyatga tayyorligini oshirishda samarali ilmiy modelni shakllantirish imkonini beradi. Xulosa qilib aytganda, xorijiy olimlarning ilmiy tadqiqotlari korrektsion-pedagogik faoliyatni o'qituvchilarga o'rgatish metodikasini ishlab chiqishda muhim nazariy va metodologik poydevor bo'lib xizmat qiladi. Ularning qarashlari mazkur maqolada olib borilayotgan tadqiqot uchun ilmiy asos bo'lib, keyingi bo'limlarda metodologik yondashuvlar va amaliy natijalarni asoslashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Metodologik qism: Mazkur tadqiqotda korrektsion-pedagogik faoliyatni o'qituvchilarga o'rgatish metodikasini ilmiy asosda yoritish maqsadida o'zaro uzviy bog'langan va bir-birini to'ldiruvchi metodologik yondashuvlar majmuasidan foydalanildi. Jumladan, tizimli yondashuv korrektsion-pedagogik faoliyatni murakkab pedagogik tizim sifatida tahlil qilish, uning tarkibiy komponentlari — maqsad, mazmun, metod, shakl va natijalar o'rtasidagi dialektik bog'liqlikni aniqlash imkonini berdi. Kompetensiyaviy yondashuv o'qituvchilarda korrektsion-pedagogik faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan kasbiy, psixopedagogik va refleksiv kompetensiyalarni shakllantirish jarayonini asoslashga xizmat qildi. Shuningdek, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv ta'lim jarayonida o'qituvchining individual imkoniyatlari, ehtiyojlari va kasbiy tajribasini hisobga olishni ta'minlab, metodikaning moslashuvchanligini oshirdi. Tadqiqot jarayonida nazariy tahlil, pedagogik modellashtirish, taqqoslash va umumlashtirish metodlari qo'llanilib, ular korrektsion-pedagogik faoliyatni o'rgatish metodikasining konseptual modelini ishlab chiqish va uning ilmiy asoslanganligini ta'minlashga xizmat qildi.

Natijalar: Tadqiqot jarayonida olib borilgan chuqur nazariy tahlillar va metodologik umumlashtirishlar natijasida korrektsion-pedagogik faoliyatni o'qituvchilarga o'rgatish metodikasining samaradorligi bir qator muhim ilmiy xulosalar orqali asoslandi. Xususan, mazkur metodika tizimli va kompetensiyaviy yondashuvlar asosida tashkil etilganda, o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi faqat bilimlar majmui bilan cheklanib qolmasdan, balki ularning pedagogik tafakkuri, refleksiv faoliyati va amaliy muammolarni hal etish qobiliyati sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishi aniqlandi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, korrektsion-pedagogik faoliyatni o'rgatish jarayonida psixopedagogik diagnostika, individual yondashuv va differensial ta'lim elementlarini metodik jihatdan izchil qo'llash o'qituvchilarda maxsus ehtiyojlarga ega o'quvchilar bilan ishlashga nisbatan kasbiy ishonchni shakllantiradi. Shuningdek, metodikaning shaxsga yo'naltirilganligi o'qituvchilarning pedagogik moslashuvchanligini oshirib, ularni turli o'quv vaziyatlariga tez va samarali moslasha oladigan mutaxassis sifatida shakllantirishga xizmat qilishi

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

aniqlandi. Natijalar tahlili shuni ham ko‘rsatdiki, nazariy bilimlarning amaliy mashg‘ulotlar va reflektiv tahlil bilan uyg‘unlashuvi o‘qituvchilarning innovatsion pedagogik qarorlar qabul qilish salohiyatini kuchaytiradi hamda korrektsion-pedagogik faoliyatni ta’lim jarayonining uzviy va barqaror komponentiga aylantiradi.

Muxokama: Korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘qituvchilarga o‘rgatish metodikasining nazariy va metodologik jihatlari xorijiy pedagogika ilmida turli yondashuvlar asosida talqin qilinadi va bu holat ilmiy polemika uchun muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, Thomas Loreman hamda Lani Florianning ilmiy qarashlari mazkur masalada o‘ziga xos metodologik qarama-qarshilik va bir vaqtning o‘zida konseptual yaqinlikni namoyon etadi[7]. Ularning fikrlaridagi ushbu farqlilik korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘rgatish metodikasini chuqurroq anglash va takomillashtirish imkonini beradi. Loreman o‘z tadqiqotlarida o‘qituvchilarni korrektsion-pedagogik faoliyatga tayyorlash jarayonida amaliyotga yo‘naltirilgan yondashuvni ustuvor deb hisoblaydi[8]. Uning fikricha, pedagoglarni tayyorlashda real pedagogik vaziyatlarni modellashtirish, amaliy mashg‘ulotlar va reflektiv tahlil metodlarining keng qo‘llanilishi o‘qituvchilarda kasbiy ishonch va metodik barqarorlikni shakllantiradi. Loreman nazariyasida korrektsion-pedagogik faoliyat samaradorligi, avvalo, o‘qituvchining amaliy kompetensiyalarni qanchalik tez va samarali egallashiga bog‘liq holda baholanadi. Ushbu yondashuvda nazariy bilimlar muhim ahamiyatga ega bo‘lsa-da, ular ko‘proq amaliy faoliyatni qo‘llab-quvvatlovchi vosita sifatida talqin qilinadi. Bunga qarama-qarshi ravishda, Florian korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘rgatish metodikasining falsafiy va konseptual asoslariga alohida urg‘u beradi. Uning ilmiy qarashlariga ko‘ra, o‘qituvchilarni tayyorlash jarayonida faqat amaliy ko‘nikmalarni shakllantirish yetarli emas, balki pedagogning inklyuziv tafakkuri, kasbiy qadriyatlari va ta’limga bo‘lgan insonparvarlik munosabatini rivojlantirish muhim hisoblanadi. Florian korrektsion pedagogikani muammoni “tuzatish”ga qaratilgan faoliyat emas, balki o‘quvchining imkoniyatlarini ochib berishga xizmat qiluvchi rivojlantiruvchi jarayon sifatida talqin qiladi[9]. Shu sababli u metodik tayyorgarlikning mazmuni chuqur nazariy asosga ega bo‘lishi lozimligini ta’kidlaydi. Mazkur ikki yondashuv o‘rtasidagi ilmiy bahs shuni ko‘rsatadiki, korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘rgatish metodikasida bir tomonlama yo‘l tutish yetarli emas. Agar faqat Loreman taklif etganidek, amaliyotga haddan tashqari urg‘u berilsa, o‘qituvchining pedagogik faoliyati texnologik xarakter kasb etib, chuqur refleksiya va konseptual tafakkur yetishmasligi mumkin. Aksincha, Florian ilgari surgan nazariy-falsafiy yondashuv amaliyot bilan yetarlicha mustahkamlanmasa, o‘qituvchi real pedagogik vaziyatlarda qiyinchiliklarga duch kelishi ehtimoli mavjud[10]. Shu nuqtai nazardan, mazkur maqolada ilgari surilgan natijalar ushbu ikki olim qarashlarini integratsiyalash zarurligini asoslaydi. Korrektsion-pedagogik

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

faoliyatni o‘qituvchilarga o‘rgatish metodikasi nazariy chuqurlik va amaliy yo‘naltirilganlikning uzviy birligi asosida tashkil etilgandagina yuqori samaradorlikka erishishi mumkin. Bunday yondashuv o‘qituvchini nafaqat texnik jihatdan malakali, balki pedagogik jihatdan yetuk, refleksiv va insonparvar mutaxassis sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Xulosa: Mazkur tadqiqot korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘qituvchilarga o‘rgatish metodikasining nazariy, metodologik va amaliy jihatlarini tizimli yondashuv bilan yoritdi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, korrektsion-pedagogik faoliyatni o‘rgatish metodikasi o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi, psixopedagogik ko‘nikmalari va refleksiv fikrlash salohiyatini sezilarli darajada oshiradi, shuningdek, o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda samarali ta’lim jarayonini tashkil etishga imkon beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Raxmanova V. S. Korreksion pedagogika va logopediya //Toshkent “Iqtisod-Moliya” nashriyoti. – 2007.
2. Shohbozbek, E. (2025). Theoretical foundations for the development of the spiritual worldview of youth. Maulana, 1(1), 29-35.
3. Rasulova D. Korreksion pedagogika: nazariya, amaliyot va muammolar //Samarqand davlat universiteti. – 2022.
4. Muruvvat, A., & Shohbozbek, E. (2025). The role of preschool education in spiritual and moral values in uzbekistan. Global Science Review, 3(2), 246-253.
5. Rizashova M. B. Serebral falaj bolalar bilan korreksion ish va bunda ota-onalar rolining maxsus pedagogika nazariyasi va amaliyotida yoritilishi.\\Vestnik UDN imeni A. – 2008.
6. Ergashbayev, S. (2025). Philosophical foundations of the integration of education and upbringing in the development of youth’s spiritual outlook. Shokh library, 1(10).
7. Baratova Y. Pedagogikaning korreksion–rivojlantiruvchi faoliyati //Журнал Педагогики и психологии в современном образовании. – 2021. – Т. 1. – №. 4.
8. Atxamjonovna, B. D., & Shohbozbek, E. (2025). Forming the spiritual worldview of youth in pre-school education in our republic. Global Science Review, 4(5), 221-228.
9. Xamidova M. U. Maxsus pedagogika //T-2013 “Fan va texnologiyalar nashiryoti. – 2018.
10. Ергашбаев, Ш. (2025). O'zbekiston sharoitida uzluksiz ta'lim tizimi orqali yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish. Объединяя студентов: международные исследования и сотрудничество между дисциплинами, 1(1), 314-316.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MAHMUDXUJA BEHBUDIYNING PEDAGOGIK G‘OYALARI ASOSIDA TALABALARNING TARIXIY BILIMLARINI RIVOJLANTIRISH

Turdiyev Bahriddin Samiyevich, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universitetining katta o'qituvchisi, Toshkent, O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: zamonaviy oliy ta’limda talabalarda tarixiy ong va milliy xotirani shakllantirish masalasi dolzarblashmoqda. Jadidlar tarixni milliy uyg‘onish, fuqarolik pozitsiyasi va ma’naviy barqarorlikni ta’minlovchi asosiy omil sifatida ko‘rgan. Shu bois Behbudiy va boshqa jadidlarning pedagogik qarashlarini tarix ta’limiga integratsiya qilish metodologik ehtiyoj sifatida namoyon bo‘ladi.

MAQSAD: Mahmudxo‘ja Behbudiyning pedagogik g‘oyalari va jadidlar merosi asosida talabalarning tarixiy bilimlarini rivojlantirishning nazariy-metodologik asoslarini belgilash hamda uning ijtimoiy-pedagogik ahamiyatini asoslash.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda tarixiylik, ijtimoiy determinizm, insonparvarlik va milliy-ma’naviy taraqqiyot g‘oyalariga tayangan falsafiy-nazariy tahlil qo‘llandi. Jadidlar (Behbudiy, Avloniy, Fitrat va boshqalar) qarashlari zamonaviy ta’lim nazariyalari (kompetensiyaviy, shaxsga yo‘naltirilgan, faoliyatga asoslangan yondashuv, konstruktivizm) bilan qiyosiy-analitik usulda solishtirildi. Umumlashtirish orqali tarixiy bilimlarni rivojlantirishning ijtimoiy-pedagogik mexanizmlari konseptual asosda bayon etildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Tahlil natijalari jadid pedagogikasida tarixiy bilim shaxs kamoloti, milliy o‘zlikni anglash va jamiyat taraqqiyotiga daxldorlik hissini kuchaytiruvchi omil sifatida talqin etilganini ko‘rsatdi. Behbudiyning “millat oynasi” konsepsiyasi tarixiy tafakkurni tahliliy, muammoli va munozarali yondashuvlar orqali rivojlantirish zarurligini asoslaydi. Hozirgi ta’lim amaliyotida axborotiy yondashuv ustunligi va jadid merosidan yetarli foydalanilmasligi aniqlanib, integratsiya tarix fanining tarbiyaviy potensialini kuchaytirishi ta’kidlandi.

XULOSA: Jadidlarning pedagogik merosi, xususan Behbudiy g‘oyalari, talabalarning tarixiy bilimlarini rivojlantirish uchun kuchli metodologik baza hisoblanadi. Uni oliy ta’limga integratsiya qilish tarixiy tafakkur, tanqidiy yondashuv, milliy xotira va fuqarolik mas’uliyatini kompleks rivojlantirishga xizmat qiladi. Natijada tarix ta’limi nafaqat didaktik, balki ijtimoiy-pedagogik vazifalarni ham samarali bajarishga yo‘naltiriladi.

Kalit so‘zlar: Mahmudxo‘ja Behbudiy, jadid pedagogikasi, tarixiy bilimlar, tarixiy tafakkur, milliy o‘zlik, tarixiy ong, fuqarolik mas’uliyati, shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim, kompetensiyaviy yondashuv, ijtimoiy-pedagogik rivojlanish.

РАЗВИТИЕ ИСТОРИЧЕСКИХ ЗНАНИЙ СТУДЕНТОВ НА ОСНОВЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИДЕЙ МАХМУДХУДЖИ БЕХБУДИ

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Турдиев Бахриддин Самиевич, старший преподаватель Ташкентского государственного педагогического университета имени Низами, Ташкент, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В современном высшем образовании усиливается запрос на формирование исторического сознания и национальной памяти у студентов. Джадиды рассматривали историю как фактор национального пробуждения, нравственной устойчивости и социальной активности личности. В этой связи интеграция педагогических взглядов Бехбуди и других джадидов в преподавание истории выступает актуальной методологической задачей.

ЦЕЛЬ: определить теоретико-методологические основания развития исторических знаний студентов на основе педагогических идей Махмудходжи Бехбуди и джадидского наследия, а также обосновать их социально-педагогическую значимость.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Применён философско-теоретический анализ, опирающийся на идеи историзма, социального детерминизма, гуманизма и национально-духовного развития. Педагогические концепции джадидов (Бехбуди, Авлони, Фитрат и др.) сопоставлены с современными теориями образования (компетентностный, личностно-ориентированный, деятельностный подход, конструктивизм) с использованием сравнительно-аналитических процедур. Метод обобщения позволил выделить социально-педагогические механизмы развития исторических знаний.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Анализ показал, что в джадидской педагогике историческое знание трактуется как ресурс формирования национальной идентичности, критического осмысления опыта и гражданской позиции. Концепт Бехбуди о истории как «зеркале нации» методологически поддерживает проблемно-аналитические и дискуссионные форматы обучения. Выявлено, что доминирование информационного подхода и недостаточное использование джадидского наследия снижает воспитательный потенциал исторического образования; интеграция идей джадидов рассматривается как средство его усиления.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Педагогическое наследие джадидов, особенно идеи Бехбуди, обладает высоким потенциалом для развития исторических знаний студентов. Его интеграция в образовательный процесс способствует развитию исторического мышления, национальной памяти и гражданской ответственности. Тем самым обучение истории приобретает более выраженную социально-педагогическую направленность.

Ключевые слова: Махмудходжа Бехбуди, джадидская педагогика, исторические знания, историческое мышление, национальная идентичность, историческое сознание, гражданская ответственность, личностно-ориентированное обучение, компетентностный подход, социально-педагогическое развитие.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

DEVELOPMENT OF STUDENTS' HISTORICAL KNOWLEDGE BASED ON THE PEDAGOGICAL IDEAS OF MAHMUDHUJA BEHBUDI

Turdiyev Bahriddin Samiyevich, Senior lecturer at Tashkent State Pedagogical University named after Nizami, Tashkent, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: Higher education increasingly faces the task of fostering students' historical consciousness and national memory. Jadid intellectuals viewed history as a key driver of national awakening, moral stability, and social agency. Therefore, integrating Behbudiy's pedagogical views and Jadid heritage into history education is presented as a timely methodological need.

AIM: To define the theoretical and methodological bases for developing students' historical knowledge through Behbudiy's pedagogical ideas and Jadid educational heritage, and to justify their socio-pedagogical significance.

MATERIALS AND METHODS: The study employs philosophical-theoretical analysis grounded in historicism, social determinism, humanism, and national-spiritual development. Jadid pedagogical ideas (Behbudiy, Avloniy, Fitrat, etc.) are examined through comparative and analytical methods alongside modern educational theories (competency-based, learner-centered, activity-based approaches, and constructivism). Generalization is used to conceptualize socio-pedagogical mechanisms for enhancing historical knowledge.

DISCUSSION AND RESULTS: The analysis shows that Jadid pedagogy interprets historical knowledge as a resource for national identity formation, critical reflection, and civic engagement. Behbudiy's notion of history as a "mirror of the nation" supports problem-based, analytical, and discussion-oriented teaching. Current dominance of information-transmission models and limited use of Jadid heritage are identified as barriers, while integration is argued to strengthen the educational and formative capacity of history instruction.

CONCLUSION: Jadid pedagogical heritage—especially Behbudiy's ideas—provides a strong methodological basis for developing students' historical knowledge. Its integration into higher education can enhance historical thinking, national memory, and civic responsibility in a coherent manner. As a result, history education gains a clearer socio-pedagogical orientation.

Keywords: Mahmudkhoja Behbudi, Jadid pedagogy, historical knowledge, historical thinking, national identity, historical consciousness, civic responsibility, learner-centered education, competency-based approach, socio-pedagogical development.

Bugungi globallashuv sharoitida talabalarda tarixiy bilimlarning yuzaki shakllanishi, milliy tarixga befarqlik va tarixiy tafakkurning yetarli rivojlanmaganligi ta'lim tizimida muhim

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda. Mazkur muammoni hal etishda jadidlarning pedagogik merosi muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Jadid pedagogik g‘oyalari talabalarda: milliy o‘zlikni anglash, fuqarolik mas’uliyati, ijtimoiy faollik, ma’naviy barqarorlikni rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, jadidlar pedagogik merosi tarixiy bilimlarni rivojlantirishning ijtimoiy mexanizmlarini ilmiy asoslash imkonini beradi.

Zamonaviy ta’lim nazariyalari bilan uzviyligi. Jadid pedagogik g‘oyalari:

- kompetensiyaviy yondashuv,
- shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim,
- faoliyatga asoslangan yondashuv,
- konstruktivizm nazariyalari bilan uyg‘unlashadi. Tarix fanini o‘qitishda jadidlar ilgari surgan tahliliy, muammoli va munozarali yondashuvlar bugungi interfaol metodlarning nazariy ildizi sifatida qaralishi mumkin.

Ma’rifatparvar-jadidlar pedagogik g‘oyalari asosida talabalarning tarixiy bilimlarini rivojlantirishning ilmiy-nazariy asoslari falsafiy, pedagogik va ijtimoiy-pedagogik yondashuvlar uyg‘unligida shakllanadi. Jadidlarning ta’lim haqidagi qarashlari tarixiy bilimlarni shaxs kamoloti va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qiluvchi muhim omil sifatida talqin etib, zamonaviy ta’lim nazariyalari bilan metodologik jihatdan mushtaraklik kasb etadi.

Jadid ma’rifatparvarlari – Mahmudxo‘ja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat va boshqalar – tarixni xalqni uyg‘otuvchi, milliy o‘zlikni anglashga xizmat qiluvchi fan sifatida talqin qilganlar. Behbudiy tarixni “millat oynasi” deb atab, tarixiy bilimlar orqali jamiyatning kechagi va bugungi holatini anglash mumkinligini ta’kidlaydi .

Abdulla Avloniy o‘zining “Turkiy guliston yoxud axloq” asarida tarixiy bilimlarni axloqiy tarbiya bilan uzviy bog‘lab, yosh avlodni vatanparvarlik, milliy g‘urur va ijtimoiy mas’uliyat ruhida tarbiyalashda tarix fanining beqiyos ahamiyatini ko‘rsatib beradi .

Jadidlar ta’limda: tarixni hayot bilan bog‘lab o‘qitish, quruq yodlashdan voz kechish, tahlil, taqqoslash va xulosa chiqarishga o‘rgatish, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlash tamoyillarini ilgari surganlar .

Talabalarning tarixiy bilimlarini rivojlantirish faqat didaktik masala bo‘lib qolmay, balki ijtimoiy-pedagogik muammo hisoblanadi. Chunki tarixiy bilim: shaxsning ijtimoiy identifikatsiyasini, fuqarolik pozitsiyasini, ijtimoiy faolligini, ma’naviy barqarorligini shakllantiradi .

Jadid pedagogik g‘oyalari asosida tarixiy bilimlarni rivojlantirish talabalarda: tarixiy tafakkur, tanqidiy yondashuv, milliy xotira, jamiyat taraqqiyotiga daxldorlik hissini kuchaytiradi. Bu esa ta’limning ijtimoiy buyurtmasiga to‘la mos keladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Hozirgi oliy ta’lim tizimida tarix fanini o‘qitishda: axborotiy yondashuvning ustunligi, jadid merosidan yetarlicha foydalanilmasligi, tarixiy bilimlarning tarbiyaviy jihatlari kam yoritilishi kuzatilmoqda .

Shu bois jadidlarning pedagogik g‘oyalarini ta’lim jarayoniga integratsiya qilish: tarix fanining ijtimoiy ahamiyatini oshiradi, talabalarni faol subyektga aylantiradi, ta’lim va tarbiya uzviyligini ta’minlaydi.

Ma’rifatparvar-jadidlarning pedagogik g‘oyalari asosida talabalarning tarixiy bilimlarini rivojlantirish bugungi kunda muhim ijtimoiy-pedagogik muammo hisoblanadi. Jadidlar merosi tarixiy ongni shakllantirish, milliy qadriyatlarni tiklash va barkamol shaxsni tarbiyalashda boy ilmiy-pedagogik manba bo‘lib, u dissertatsiya tadqiqotlari uchun mustahkam nazariy asos vazifasini bajaradi.

N.Jo‘rayevning ta’kidlashicha, tarixiy bilim shaxs dunyoqarashining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, jamiyat taraqqiyoti qonuniyatlarini anglash, tarixiy tajribadan xulosa chiqarish va ijtimoiy ongni rivojlantirishga xizmat qiladi .

Talabalarda tarixiy bilimlarni rivojlantirish ta’lim va tarbiya uzviyligini ta’minlovchi muhim pedagogik jarayon hisoblanadi. Abdulla Avloniy tarix fanini yosh avlodni vatanparvarlik, milliy g‘urur va axloqiy barkamollik ruhida tarbiyalashning asosiy vositasi sifatida baholaydi. Uning fikricha, tarixni anglamagan millat o‘z kelajagini mustahkam qura olmaydi .

Tarixiy bilimlar talabalarda: milliy va umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, tanqidiy va tahliliy tafakkur, ijtimoiy faollik, ma’naviy barqarorlik

kabi muhim sifatlarning rivojlanishiga xizmat qiladi .

Talabalarning tarixiy bilimlarini rivojlantirishni ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida talqin etish zarur. Chunki mazkur jarayon jamiyatning ijtimoiy buyurtmasi, ta’lim tizimining strategik maqsadlari va shaxsning ijtimoiylashuvi bilan bevosita bog‘liqdir. I.A. Karimov ta’kidlaganidek, tarixiy xotira va milliy o‘zlikni anglash jamiyat ma’naviy taraqqiyotining muhim omillaridan biridir .

A.Erkayev tarixiy bilimlarni rivojlantirish orqali shaxs ma’naviyati va milliy tafakkurini shakllantirish mumkinligini ko‘rsatib, ta’lim jarayonida tarix fanining tarbiyaviy imkoniyatlaridan samarali foydalanish zarurligini asoslaydi .

Talabalarning tarixiy bilimlarini rivojlantirish ilmiy-pedagogik jihatdan shaxs kamoloti, tarixiy ong va ijtimoiy tafakkur shakllanishi bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan murakkab jarayondir. Tarixiy bilimlarning tizimli va maqsadli rivojlanishi talabalarda faol fuqarolik pozitsiyasini, milliy o‘zlikni anglashni va jamiyat taraqqiyotiga daxldorlik hissini kuchaytiradi. Bu esa oliy ta’lim tizimi oldida turgan strategik vazifalarga to‘liq mos keladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Mahmudxo‘ja Behbudiy ta’limni millatni uyg‘otuvchi asosiy kuch deb bilib, maktab va madrasalarni isloh qilish jamiyat taraqqiyotining eng muhim sharti ekanligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, ilm va ma’rifatdan mahrum xalq ijtimoiy va siyosiy jihatdan mustaqil bo‘la olmaydi .

Abdulla Avloniy jadid pedagogikasida ta’limning ijtimoiy ahamiyatini chuqur asoslab, “tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot masalasidir”, deb yozadi. U ta’limni nafaqat bilim berish, balki jamiyatning axloqiy va ma’naviy poydevorini mustahkamlovchi asosiy vosita sifatida talqin etadi . Avloniyga ko‘ra, ilm-ma’rifatga asoslangan ta’lim jamiyatda vatanparvarlik, milliy g‘urur va fuqarolik mas’uliyatini shakllantiradi.

Abdurauf Fitrat jadidlarning ta’lim haqidagi qarashlarini yanada rivojlantirib, ta’limni jamiyatni modernizatsiya qilish va tarixiy tafakkurni shakllantirishning asosiy omili sifatida ko‘rsatadi. U ilm-fanga tayangan ta’lim tizimi orqaligina xalqni jaholatdan chiqarish va zamonaviy taraqqiyot yo‘liga olib chiqish mumkinligini ta’kidlaydi .

Mahmudxo‘ja Behbudiy jadid pedagogikasining yetakchi namoyandalaridan biri sifatida ta’limni millatni uyg‘otuvchi, tarixiy xotirani shakllantiruvchi va ijtimoiy ongni rivojlantiruvchi asosiy kuch deb hisoblagan. U maktab va madrasalarni isloh qilish, yangi usuldagi ta’limni joriy etish orqali jamiyatni taraqqiyot yo‘liga olib chiqish mumkinligini asoslab berdi .

Abdulla Avloniy jadid pedagogik qarashlarida tarbiya masalasiga alohida e’tibor qaratib, ta’lim va tarbiyani bir-biridan ajralmas yagona jarayon sifatida talqin etadi. Uning fikricha, “tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot masalasidir”, ya’ni ta’lim jamiyatning axloqiy va ma’naviy poydevorini belgilaydi . Avloniy yosh avlodni vatanparvarlik, milliy g‘urur va ijtimoiy mas’uliyat ruhida tarbiyalashda tarix, adabiyot va axloq fanlarining ahamiyatini alohida ta’kidlaydi.

Abdurauf Fitrat jadid pedagogikasida zamonaviy fikrlash, tanqidiy tafakkur va ilm-fanga tayangan ta’lim g‘oyalarini ilgari surdi. U ta’limni jamiyatni modernizatsiya qilish, tarixiy ongni shakllantirish va yoshlarni mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida tarbiyalashning asosiy omili sifatida baholaydi . Fitrat ta’lim mazmunida milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligini ta’minlash zarurligini ham asoslab beradi.

Jadid ma’rifatparvarlarining pedagogik qarashlarida quyidagi asosiy tamoyillar ustuvor o‘rin egallaydi: ta’lim va tarbiya uzviyligi; ongli va faol o‘qitish; hayot bilan bog‘liqlik; milliylik va zamonaviylik uyg‘unligi. Ushbu tamoyillar bugungi kompetensiyaviy va shaxsga yo‘naltirilgan ta’lim yondashuvlari bilan metodologik jihatdan mushtarakdir . Shunday qilib, jadid ma’rifatparvarlarining pedagogik qarashlari ta’limni shaxs va jamiyat taraqqiyotining hal qiluvchi omili sifatida talqin etib, yosh avlodni ma’naviy yetuk, tarixiy ongli va ijtimoiy faol shaxs etib tarbiyalashga qaratilgan mukammal ilmiy-pedagogik tizimni tashkil etadi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Jadidlar pedagogik qarashlarida ta’lim shaxs va jamiyat rivojining uzviy birligi sifatida talqin etiladi. Ular ta’lim jarayonida ongli yondashuv, mustaqil fikrlash, tarixiy xotira va milliy qadriyatlarga tayangan holda yosh avlodni tarbiyalash zarurligini asoslab berdilar. Bu g‘oyalar bugungi kunda ham ta’limning ijtimoiy vazifalarini belgilashda muhim nazariy manba bo‘lib xizmat qiladi . Jadidlar ta’limni jamiyat taraqqiyotining hal qiluvchi omili sifatida talqin etib, uni milliy uyg‘onish, ijtimoiy islohotlar va ma’naviy yuksalishning bosh mexanizmi deb bildilar. Ularning pedagogik merosi zamonaviy ta’lim nazariyasi va amaliyotida ham o‘z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Jadid ma’rifatparvarlarining pedagogik qarashlarida ta’lim jarayoni shaxs va jamiyat taraqqiyoti o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik tamoyiliga asoslangan. Ular ta’limni shaxsning faqat bilim olish jarayoni deb emas, balki ijtimoiy faollik, axloqiy kamolot va jamiyatni modernizatsiya qilish vositasi sifatida ko‘rganlar. Bu qarashlar ta’limning shaxs va jamiyat uchun birdek muhim funktsiyalarini belgilaydi va ularning pedagogik konsepsiyasining markaziy o‘rnini tashkil etadi . Jadidlar fikricha, tarbiya va ma’rifat – bu jamiyatni jaholatdan chiqargan yagona asos bo‘lib, shaxsning bilim, tafakkur, axloqiy qadriyat va fuqarolik mas’uliyatini shakllantiradi. Aynan shu shaxslar orqali jamiyat o‘zining madaniy ijtimoiy hayotini yangilaydi. Jadid ma’rifatparvarlar ta’lim orqali shaxsni moslashuvchan, mustaqil fikrlovchi va jamiyat taraqqiyotiga hissasi bo‘ladigan ijtimoiy subyektga aylantirishni maqsad qilganlar. Bu yondashuv shaxs va jamiyat taraqqiyoti o‘rtasidagi uzviylikni ilmiy asos bilan izohlaydi . Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda jadid pedagogik merosi bu uzviy bog‘liqlikni milliy ma’naviyat va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi orqali ifodalash ko‘rsatib o‘tiladi. Maqolalarda jadid pedagogikasining shaxsni tarbiyalash va jamiyatning ijtimoiy madaniy holati o‘rtasida uzluksiz aloqani yaratishga intilgani ta’kidlanadi. Bu yondashuv shaxsni jamiyat oldidagi axloqiy burchni anglashga, madaniy identitetni mustahkamlashga hamda milliy ijtimoiy barqarorlikni shakllantirishga ko‘maklashadi . Bundan tashqari, jadidlarning pedagogik tafakkuri shaxs va jamiyat rivojlanishini bir butun jarayon sifatida qaraydi: ta’lim shaxsda mustaqil tafakkur, tanqidiy fikrlash va innovatsion faoliyatni rivojlantiradi, bu esa o‘z navbatida jamiyatning ijtimoiy taraqqiyoti, mehnat va madaniy salohiyatini oshirishga xizmat qiladi . Shu boisdan, jadid pedagogik qarashlarida ta’lim shaxs va jamiyat taraqqiyoti o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni ta’minlovchi strategik vosita sifatida qaraladi. Bu yondashuv nafaqat individual bilimni shakllantirish, balki jamiyatning ijtimoiy madaniy o‘sishiga ham xizmat qiladi hamda pedagogikaning ijtimoiy funksiyasini mustahkamlaydi.

Tadqiqotning falsafiy-nazariy asoslari. Mazkur tadqiqotning falsafiy-nazariy asoslari tarixiylik, ijtimoiy determinizm, insonparvarlik va milliy-ma’naviy taraqqiyot g‘oyalariga tayangan holda shakllantiriladi. Jadid ma’rifatparvarlarining pedagogik qarashlari dialektik

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

yondashuv asosida jamiyatning ijtimoiy-siyosiy ehtiyojlari bilan uzviy bog‘langan. Ular tarixni ijtimoiy taraqqiyot qonuniyatlarini anglash vositasi sifatida ko‘rganlar. Behbudiy va Fitrat asarlarida tarixiy bilimlar orqali millat taqdirini tushunish, ijtimoiy muammolarni tahlil qilish va istiqbolni belgilash g‘oyasi ustuvor o‘rin egallaydi.

Mazkur tadqiqotning falsafiy-nazariy asoslari tarixiylik, ijtimoiy determinizm, insonparvarlik va milliy-ma’naviy taraqqiyot g‘oyalari uyg‘unligiga tayanadi. Ushbu g‘oyalar jadid ma’rifatparvarlarining pedagogik qarashlari va zamonaviy ta’lim nazariyalari bilan metodologik jihatdan uzviy bog‘liq bo‘lib, talabalarning tarixiy bilimlarini rivojlantirish jarayonini ilmiy asoslash imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Fan, 1999.
2. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi, 1992.
3. Fitrat A. Tanlangan asarlar. – Toshkent: Ma’naviyat, 2000.
4. Munavvarqori Abdurashidxonov. Pedagogik qarashlar va ma’rifiy faoliyat. – Toshkent: Fan, 2005.
5. Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma’naviyat, 2008.
6. Jo‘rayev N. Tarixiy xotira va milliy tafakkur. – Toshkent: O‘zbekiston, 2010.
7. Erkayev A. Ma’naviyat va milliy taraqqiyot. – Toshkent: Ma’naviyat, 2007.
8. Yo‘ldoshev J., Usmonov S. Pedagogik texnologiyalar. – Toshkent: O‘qituvchi, 2013.
9. Rasulova Sh. Ta’limda tarixiy tafakkurni rivojlantirish masalalari. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
10. Qosimov B. Jadidchilik harakati va uning pedagogik ahamiyati. – Toshkent: Akademnashr, 2016

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

BELA BARTOK VA ALT: XX ASR KOMPOZITORLIK TAFAKKURI KONTEKSTIDA CHOLG‘UNING TALQIN ETILISH XUSUSIYATLARI

Ovchinnikov Dmitriy Petrovich, O‘zbekiston Davlat konservatoriyasi dotsenti, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: Bela Bartokning ijodi XX asr musiqa madaniyatida alohida o'rin tutadi, modernizm, folkloristik tafakkur va gumanistik falsafa tamoyillarini birlashtiradi. Uning "Alt va orkestr uchun kontsert" asari, kech va tugallanmagan bo'lishiga qaramay, alt repertuarida muhim asarga aylandi. Asar bir nechta nashrlarda mavjud bo'lib, unga musiqa tarixida noyob maqom beradi. Bu esa konsertni musiqiy tahlilning ayniqsa qimmatli obyektiga aylantiradi.

MAQSAD: ushbu maqolaning maqsadi Bela Bartokning "Alt va orkestr uchun kontsert" asarining estetik, kompozitsion va ijro xususiyatlarini tahlil qilishdir. Alohida e'tibor vafotidan keyingi nashrlar masalasiga va ularning bastakorning niyatlarini talqin qilishga ta'siriga qaratilgan. Tadqiqotning maqsadi XX asrda altning yakkaxon cholg'u sifatida rivojlanishi kontekstida kontsertning ahamiyatini aniqlashdir.

MATERIALLAR VA USULLAR: ushbu tadqiqotda kontsertning turli nashrlaridan olingan partituralar, qo'lyozma manbalari, shuningdek, bastakorning zamondoshlarining ilmiy nashrlari va xotiralaridan foydalanilgan. Tadqiqot metodologiyasi strukturaviy-rasmiy va tembr-dramaturgik yondashuvlardan foydalangan holda nashrlarning qiyosiy tahlilini o'z ichiga oladi. Tarixiy-stilistik va talqiniy tahlil elementlari qo'shimcha ravishda qo'llaniladi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil shuni ko'rsatdiki, kontsertning barcha mavjud nashrlari orkestratsiya va yakkaxon tafsilotlardagi farqlarga qaramay, odatda bastakor niyatining kontseptual birligini saqlab qoladi. Kontsertdagi alt falsafiy jihatdan ahamiyatli tembr vazifasini bajaradi, ichki diqqat va ma'naviy barqarorlik g'oyalarini ifodalaydi. Nashrlar mualliflarining individual badiiy tajribalarini aks ettiradi, asarning talqin doirasini kengaytiradi.

XULOSA: Bartokning alt va orkestr uchun kontsertori bastakorning asl matni va vafotidan keyingi rekonstruktsiya chegarasida joylashgan noyob asardir. U altni chuqur falsafiy salohiyatga ega to'laqonli yakkaxon cholg'u sifatida yaratdi. Ko'p nashrlar asarning badiiy qiymatini pasaytirmaydi, aksincha, uning keyingi tadqiqotlar va ijro talqinlari uchun ochiqligini ta'kidlaydi.

KALIT SO‘ZLAR: Bela Bartok, viola, viola konserti, XX asr musiqasi, tembr dramaturgiyasi.

БЕЛА БАРТОК И АЛЬТ: ОСОБЕННОСТИ ТРАКТОВКИ ИНСТРУМЕНТА В КОНТЕКСТЕ КОМПОЗИТОРСКОГО МЫШЛЕНИЯ XX ВЕКА

Овчинников Дмитрий Петрович, доцент Государственная консерватория Узбекистана, Ташкент, Узбекистан

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: творчество Белы Бартока занимает особое место в музыкальной культуре XX века, объединяя принципы модернизма, фольклорного мышления и гуманистической философии. Его Концерт для альта с оркестром стал одним из ключевых произведений альтового репертуара, несмотря на поздний и незавершённый характер сочинения. Произведение существует в нескольких редакциях, что придаёт ему уникальный статус в истории музыки. Это обстоятельство делает концерт особенно ценным объектом музыковедческого анализа.

ЦЕЛЬ: целью данной статьи является анализ эстетических, композиционных и исполнительских особенностей Концерта для альта с оркестром Б. Бартока. Особое внимание уделяется проблеме постумных редакций и их влиянию на интерпретацию авторского замысла. Задача исследования — выявить значение концерта в контексте развития альта как солирующего инструмента XX века.

Материалы и методы: в работе использованы партитуры различных редакций концерта, рукописные источники, а также научные публикации и воспоминания современников композитора. Методология исследования включает сравнительный анализ редакций, структурно-формальный и темброво-драматургический подходы. Дополнительно применяются элементы историко-стилевого и интерпретационного анализа.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ показал, что все существующие редакции концерта в целом сохраняют концептуальное единство авторского замысла, несмотря на различия в деталях оркестровки и сольной партии. Альт в концерте выступает как философски значимый тембр, выражающий идеи внутренней сосредоточенности и духовной устойчивости. Редакторские версии отражают индивидуальный художественный опыт их авторов, что расширяет интерпретационное поле произведения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: концерт для альта с оркестром Б. Бартока представляет собой уникальное произведение, находящееся на границе авторского текста и постумной реконструкции. Автор утвердил альт как полноценный солирующий инструмент с глубоким философским потенциалом. Множественность редакций не снижает художественной ценности сочинения, а, напротив, подчеркивает его открытость для дальнейших исследований и исполнительских интерпретаций.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Бела Барток, альт, Концерт для альта, музыка XX века, тембровая драматургия.

BELA BARTOK AND THE VIOLA: FEATURES OF THE INSTRUMENT'S INTERPRETATION IN THE CONTEXT OF 20TH-CENTURY COMPOSITIONAL THINKING

Ovchinnikov Dmitriy Petrovich, Dotsent at the State Conservatory of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Annotation

INTRODUCTION: Bela Bartok's work occupies a special place in 20th-century musical culture, combining the principles of modernism, folkloristic thought, and humanistic philosophy. His Concerto for Viola and Orchestra has become a key piece in the viola repertoire, despite its late and unfinished nature. The work exists in several editions, giving it a unique status in music history. This makes the concerto a particularly valuable object of musicological analysis.

AIM: the purpose of this article is to analyze the aesthetic, compositional, and performance features of Béla Bartók's Concerto for Viola and Orchestra. Particular attention is given to the issue of posthumous editions and their influence on the interpretation of the composer's intentions. The objective of the study is to identify the concerto's significance in the context of the development of the viola as a solo instrument in the 20th century.

MATERIALS AND METHODS: this study utilizes scores from various editions of the concerto, manuscript sources, as well as scholarly publications and memoirs by the composer's contemporaries. The research methodology includes a comparative analysis of the editions, using structural-formal and timbre-dramaturgical approaches. Elements of historical-stylistic and interpretive analysis are additionally employed.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis revealed that all existing editions of the concerto generally retain the conceptual unity of the composer's intent, despite differences in orchestration and solo details. The viola in the concerto functions as a philosophically significant timbre, expressing ideas of inner focus and spiritual stability. The editions reflect the individual artistic experiences of their authors, expanding the work's interpretive scope.

CONCLUSION: Bartok's Concerto for Viola and Orchestra is a unique work, situated on the border between the composer's original text and posthumous reconstruction. He established the viola as a full-fledged solo instrument with profound philosophical potential. The multiple editions do not diminish the artistic value of the work, but, on the contrary, emphasize its openness to further research and performance interpretations.

Keywords: Bela Bartok; viola, Viola Concerto, twentieth-century music, timbral dramaturgy.

Творчество Белы Бартока занимает особое место в истории музыки XX века, объединяя в себе новаторские композиционные техники, глубокий интерес к фольклорным истокам и стремление к обновлению музыкального языка. Несмотря на то, что альт сравнительно редко становился центральным инструментом в его сочинениях, вклад Бартока в формирование современного альтового репертуара является значительным и концептуально важным. На сегодняшний день альтовый концерт Б. Бартока это не только один из самых исполняемых альтовых концертов, но он также является самым исполняемым произведением автора.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Альт в эстетике Бартока предстает как самостоятельный носитель выразительной идеи, способный передавать как суровую экспрессию, так и философскую сосредоточенность. Композитор раскрывает тембровую глубину инструмента, активно используя его средний и низкий регистры, резонансные возможности и специфическую артикуляцию.

Особое значение в этом контексте приобретает Концерт для альта с оркестром, ставший итогом творческих поисков Бартока в последние годы жизни. Данное произведение не только расширило технические и выразительные горизонты альта, но и утвердило его статус как полноценного солирующего инструмента в симфонической практике XX века.

Тембровое мышление Бартока основывается на принципе функционального равноправия инструментов. Альт в его произведениях нередко выполняет роль медиатора между крайними регистрами, соединяя плотность басового звучания с напряжённой экспрессией верхних голосов. Композитор активно использует альтовые тембры для создания мрачных, архаичных и фольклорно окрашенных звуковых пластов. Характерной особенностью является обращение к нетрадиционным штрихам, остинатным формулам и ритмической асимметрии, что придает альтовой партии особую пластичность и внутреннюю динамику. Влияние народной музыки, прежде всего восточноевропейской и балканской, проявляется в ладовой нестабильности, переменной метроритмике и интонационной остроте, органично сочетающихся с природой альта.

Последнее крупное сочинение Белы Бартока — Концерт для альта с оркестром — было написано в 1945 году, в период тяжелой болезни композитора и его вынужденной эмиграции в США. Концерт написан по просьбе известного американского альтиста Уильяма Примроуза зимой 1944 года. Сохранилось несколько писем из переписки Бартока и Примроуза. В одном из писем от 8 сентября 1945 года Барток утверждает, что он почти закончил произведение и ему осталось только закончить оркестровку, но к сожалению композитор не успел завершить свой труд. Работа над концертом была прервана смертью композитора 26 сентября 1945 года. К моменту кончины Барток успел зафиксировать основные тематические и формообразующие элементы произведения, однако оркестровка и ряд структурных деталей остались незавершенными. Тем не менее, рукописный материал ясно отражает авторский замысел и стилистическое единство сочинения, позволяя говорить о высокой степени его завершенности на концептуальном уровне. Недоступность набросков рукописи на протяжении десятилетий с 1945 года на многие годы отодвинула его премьеру. После смерти Б.Бартока, произведение было закончено его близким другом и учеником Тибором Шерли в 1949 году. Опираясь на сохранившиеся эскизы и авторские пометки, Шерли осуществил оркестровку произведения и подготовил его первую исполнительскую редакцию. Именно эта версия стала основой для премьерного исполнения и на протяжении длительного времени оставалась канонической.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Премьера концерта состоялась 2 декабря 1949 года в исполнении Симфонического оркестра Миннеаполиса под управлением Антала Дорати и Уильима Примроуза в роли солиста.

Однако в последующие десятилетия возникли дискуссии относительно степени вмешательства редактора в авторский текст. Ряд исследователей указывал на возможные стилистические расхождения между языком Бартока и некоторыми оркестровыми решениями Шерли. Это привело к появлению альтернативных редакций концерта, стремящихся максимально приблизиться к авторскому замыслу на основе анализа рукописей и сравнительного стилевого исследования. Последующие редакции концерта появились намного позже. Это может быть частично объяснено нежеланием музыковедов участвовать в проекте, который, вероятно, вызовет больше вопросов, чем ответов. Помимо выше упомянутой, есть еще опубликованные редакции Питера Бартока (доступна во всем мире) и Чаба Эрдели (доступна только в Новой Зеландии и Австралии), а также неопубликованная версия Дональда Мориса.

В случаее с концертом для альта Беллы Бартока, нельзя недооценивать значимость работы редакторов и хотелось бы прежде поговорить о каждой из популярных редакторских версий этого произведения.

Редакция Чаба Эрдели Первоначальная редакция Чаба Эрдели, которая впервые была исполнена в 1992 году в Будапеште, касалась в основном только тесситуры партии альта. Последующая обработка Эрдели перетерпела гораздо больше изменений в аспектах оркестровки и структуры в результате его исследований редакций Питера Бартока, Дональда Мориса и благодаря сотрудничеству с известным исследователем творчества Бартока – Эллиоттом Антоколец из г. Остин (штат Техас, США) и с венгерским композитором Дьёрдье Куртагом. Исправленная и переизданная в 1996 году (опубликованная в частном порядке) версия Эрдели значительно отличается от редакции, которую он исполнил в 1992 году с Будапештским симфоническим оркестром: сольная партия альта была попыткой раскрыть то, что Барток оставил в своей рукописи. В тех немногих местах, где Эрдели изменил материал, он сделал пометки в тексте (любые добавленные изменения или динамика были заключены в скобки). Эта «неотредактированная» сольная партия не была исполнительской, так как в ней почти не было штрихов и акцентов. Таким образом, эту редакцию Эрдели можно рассматривать как «копию» рукописи Б.Бартока. В поисках окончательной версии, Эрдели еще раз пересмотрел свою работу в рамках подготовки к концертному выступлению на открытии Двадцать девятого Международного альтового конгресса в Веллингтоне (Новая Зеландия) 8 апреля 2001 года. Это выступление с Новозеландским симфоническим оркестром под управлением дирижёра Марка Децио Таддеи. Спустя два месяца оно было записано для выпуска в виде компакт-диска вместе с «Гарольдом в Италии» Г.Берлиоза. Это выступление было историческим событием, так как это был первый раз, когда исполнение Концерта для альта Бартока, в отличии от версий Шерли или Питера Бартока, исполнялось «легально».

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Эта ситуация возникла из-за того, что пятидесятилетний период авторского права, соблюдаемый в Австралии и Новой Зеландии, истек в декабре 1999 года, то есть через пятьдесят лет после того, как произведение было впервые исполнено. В Европе и Северной Америке произведение останется под авторским правом до декабря 2024 года, поскольку в обеих странах действует семидесятипятилетний срок действия авторских прав. По сути, это означает, что версии Шерли и Питера Бартока могут исполняться за пределами Австралазии до 2024 года. Компакт-диск и партитура редакции Эрдели 2001 доступны в Новой Зеландии с 2002 года.

Редакция Питера Бартока

В середине 1995 года британское музыкальное издательство «Boosey & Hawkes» выпустили новую публикацию Концерта для альта с пометкой: «Пересмотренная версия Нельсона Делламаджоре и Питера Бартока» при содействии с Нью-йоркским альтистом Полом Нойбауэром в качестве советника. Участие Нойбауэра было необходимым, так как он писал научную работу (магистерскую диссертацию) под руководством Кевина Колла в Университете Бригама Янга.

Для того чтобы максимально быть точным в соответствии с рукописью Бартока, Нельсон Делламаджоре начал изучать ее содержание. Исходя из этого, он и Питер Барток приняли решения относительно оркестровки и структуры концерта. Также, они не отказались от оркестровки и других пометок Шерли. Фразировку в партии солирующего альта добавил Пол Нойбауэр. Этот аспект не комментируется, так как он не имеет структурного значения. Ясно, что у каждого альтиста будут свои представления о том, как нужно интерпретировать сольную партию и было бы бессмысленно просто перечислять бесконечное количество возможностей. Печатное издание содержит предисловие, написанное Питером Бартоком и Нельсоном Делламаджоре, в котором описываются процессы, использованные при подготовке новой редакции.

Редакция Дональда Мориса

Дональд Морис начал первоначальную работу над изучением концерта в 1978 году. В то время у него не было никаких других известных источников, кроме неопубликованной работы Атара Арада. Только в 1993 году он ознакомился с видео записями концерта и другими редакциями. Как утверждает Морис, в будущем он с удовольствием принял бы некоторые альтернативные решения, предложенные другими редакторами, такие как пиццикато в Allegretto, записанное Фишем и предложенное Арадом и принятым Эрдели, заново исследовал бы материал, связывающий Allegretto с третьей частью концерта.

На ряду с другими редакциями, труд Дональда Мориса рассматривается как документ исторической важности, а не как законченная редакция Концерта Б.Бартока. Редакция Атара Арада

Атар Арад в настоящее время профессор по классу альта в Университете Индианы в Блумингтоне (США), являлся одним из ведущих исполнителей известных в 1970-х годах. Хотя он не произвел существенных изменений, но его

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ранние варианты редакции концерта Бартока имеют важное значение, так как Арад был первым альтистом, который значительно отошел от версии Шерли в концертных выступлениях.

Например, еще в 1976 году он представил идею использования пиццикато в аккордах Allegretto, которые связывают вторую и третью части. Это вызывает особый интерес, так как теперь мы знаем, что в записи Бертона Фиша, сделанной в начале 1948 года (до того, как Примроуз увидел рукопись Бартока), он также играл этот эпизод на пиццикато (предположительно по указанию Шерли).

В зимнем номере журнала «American String Teacher» 1988 года появилась статья под названием «Тринадцать страниц», в которой Атар Арад описывает свою реакцию на первое знакомство с рукописью Б.Бартока, которая была предоставлена ему в 1980 году. Большинство изменений Арада в исполнении предвосхитили более поздних редакторов в процессе интерпретации сольной партии альта, но обработка Атара Арада в основном ограничивается исправлениями нот и не влияет на оркестровку или структуру произведения.

Можно утверждать, что все эти редакции очень близки к рукописям и фактически точно представляют эскизы в том виде, в каком они были оставлены композитором, без каких-либо композиционных дополнений. Тем не менее, они имеют существенные различия, которые, несомненно, отражают разный культурный, стилистический и профессиональный опыт тех, кто участвовал в их разработке. Данная ситуация делает Концерт для альта уникальным примером произведения, существующего на стыке авторской интенции и постумной реконструкции, что придает ему дополнительное музыковедческое значение.

Концерт построен в трехчастной форме, традиционной по внешним признакам, но наполненной внутренне динамичным и контрастным содержанием. Первая часть отличается напряженным драматизмом и концентрированностью тематического материала. Альтовая партия развивается на основе кратких интонационных ядер, подвергающихся постоянной трансформации, что отражает характерный для Бартока принцип мотивной экономии.

Медленная часть носит созерцательно-лирический характер и демонстрирует особое внимание композитора к тембровой выразительности. Здесь альт выступает в роли философского повествователя, его звучание окрашено мягкой меланхолией и внутренним покоем. Оркестровая фактура предельно разрежена, что усиливает ощущение камерности и интимности музыкального пространства.

Финал, напротив, насыщен ритмической энергией и отсылает к фольклорным танцевальным моделям. Использование асимметричных размеров, акцентной пульсации и остинатных структур придает музыке импульсивность и экспрессию, в которых проявляется жизнелюбивое начало, несмотря на трагический контекст создания произведения.

Альтовая партия в концерте Бартока требует от исполнителя не только высокой виртуозности, но и глубинного понимания стилевых особенностей

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

композитора. Значительное внимание уделяется регистровым контрастам, сложной ритмике и нестандартной артикуляции. Частое использование двойных нот, широких скачков и резких динамических перепадов делает партию физически и интеллектуально насыщенной. Особую сложность представляет баланс между солистом и оркестром, поскольку Барток избегает традиционного противопоставления «солист — тутти», предпочитая полифоническое взаимодействие. Альтист должен обладать тонким чувством ансамбля, чтобы сохранить выразительность сольной линии в условиях плотной оркестровой ткани.

Концерт для альта с оркестром Бартока занимает устойчивое место в мировом альтовом репертуаре и рассматривается как одно из ключевых произведений XX века для данного инструмента. Он стал своеобразным итогом развития альтовой концертной формы, соединив в себе традиции классического концерта, элементы фольклорного мышления и достижения музыкального модернизма.

Произведение оказало существенное влияние на последующие поколения композиторов и исполнителей, утвердив альт как инструмент, способный не только к тембровой глубине, но и к яркому драматическому высказыванию.

Поздний период творчества Белы Бартока характеризуется особой концентрацией философского смысла и стремлением к обобщённому художественному высказыванию. Созданные в эмиграции произведения не являются прямым отражением личной драмы композитора или конкретных исторических обстоятельств, но представляют собой результат глубокой внутренней переработки трагического опыта эпохи. Для Бартока принципиально важным становится не изображение катастрофы как таковой, а поиск духовной опоры и утверждение нравственной устойчивости человека. Данная концепция находит выражение в отказе от внешней программности и избыточной эмоциональной экспрессии. Музыкальная драматургия строится на принципе внутреннего развития, где конфликт осмысляется как путь преодоления, а трагическое начало неизменно трансформируется в утверждающее. Подобный подход отчетливо проявляется как в Концерте для оркестра, так и в Концерте для альта, где драматургия лишена резких контрастов и развивается в русле философского размышления.

Выбор альта в качестве солирующего инструмента в одном из последних сочинений Бартока не случаен и имеет глубокое эстетическое обоснование. Тембровая природа альта — сдержанная, матовая, лишённая демонстративной виртуозности — идеально соответствует интонационному строю позднего стиля композитора. Альт становится выразителем внутреннего монолога, сосредоточенного и лишённого внешнего пафоса.

В Концерте для альта сольная партия не стремится к эффектному доминированию над оркестром. Напротив, она включена в сложную систему полифонических взаимодействий, где каждый тембровый слой обладает самостоятельной смысловой нагрузкой. Альт здесь выступает как медиатор между

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

индивидуальным и коллективным началом, между личным переживанием и универсальным философским обобщением.

Характерная для Бартока экономия выразительных средств проявляется в использовании лаконичных интонационных формул, гибкой ритмики и модально окрашенной гармонии. Эти элементы формируют особую звуковую среду, в которой альтовое звучание приобретает символическое значение — голос человеческого достоинства, сохраняемого даже в условиях исторической нестабильности.

Несмотря на солирующий статус альта, оркестр в концерте выполняет не аккомпанирующую, а равноправную драматургическую функцию. Барток последовательно разрушает традиционную модель концерта как диалога «солист — оркестр», предлагая взамен концепцию коллективного музыкального высказывания. Оркестровая ткань отличается прозрачностью и камерной гибкостью, что позволяет альту органично вписываться в общий звуковой поток.

Особое значение приобретает тембровая дифференциация оркестра: композитор активно использует средние регистры, сближая звучание альта с деревянными духовыми и низкими струнными. Такое решение усиливает ощущение единства и подчеркивает идею гармонического сосуществования индивидуального и общего начал.

Исполнительская судьба Концерта для альта Бартока во многом определила его место в современном музыкальном пространстве. С момента первого исполнения произведение привлекло внимание ведущих альтистов XX–XXI веков, каждый из которых стремился по-своему интерпретировать сложный и многослойный авторский текст. Отсутствие окончательной авторской редакции открыло широкие возможности для трактовок, в которых по-разному расставляются акценты между лирическим, драматическим и философским началами.

В исполнительской практике особое значение приобретает проблема темпового баланса и звуковой меры. Чрезмерная экспрессия может исказить сдержанную внутреннюю драматургию произведения, тогда как излишняя объективность приводит к утрате эмоционального напряжения. Таким образом, интерпретация концерта требует от исполнителя не только технического мастерства, но и зрелого художественного мышления, способности к глубокому стилевому анализу.

Включение Концерта для альта в концертную и педагогическую практику стало важным этапом в развитии репертуара инструмента. Произведение органично вписывается в общий процесс переосмысления роли альта в музыке XX века, когда он перестает восприниматься исключительно как оркестровый или ансамблевый инструмент и утверждается в качестве полноценного солирующего голоса.

В отличие от виртуозно-декоративных концертов романтической традиции, сочинение Бартока предлагает иную модель солирования — интеллектуально насыщенную, философски сдержанную и концептуально целостную. Именно эта

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

особенность делает концерт особенно актуальным для современной исполнительской культуры, ориентированной на осмысленное прочтение музыкального текста и глубину художественного содержания.

Концерт для альта с оркестром Бела Бартока представляет собой одно из наиболее значительных произведений альтового репертуара XX века, в котором синтезированы достижения композиторского модернизма, фольклорного мышления и гуманистической философии. Альт в данном сочинении выступает не только как носитель индивидуального тембра, но и как символ внутренней устойчивости и духовного достоинства человека.

Текущее исследование подтверждает, что окончательный вариант концерта Б.Бартока для альта с оркестром еще не раскрыт.

На сегодняшний день концерт Б.Бартока считается одним из наиболее часто исполняемых и записываемых концертов для альта и является стандартным репертуаром для прослушивания в ведущие мировые оркестры и на различные конкурсы. Исходя из выше сказанного можно заключить что альтовый концерт Б.Бартока имеет огромную почву для дальнейшего поиска исполнительской интерпретации и редакции партитуры на основе изучения всего творчества композитора.

Обращение Бартока к альту в последние годы жизни приобретает особый смысл: через сдержанное, углубленное звучание инструмента композитор формирует универсальное художественное высказывание, выходящее за рамки конкретных исторических обстоятельств. Концерт становится итогом его размышлений о человеке, культуре и ответственности искусства в трагическом контексте XX века.

Тем самым произведение сохраняет актуальность и в современной музыкальной практике, продолжая вдохновлять исполнителей и исследователей, а также подтверждая исключительное значение альта как инструмента философского и художественного высказывания.

ADABIYOTLAR RO'YXATI| СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ| REFERENCES

1. Асафьев Б. В. Избранные статьи о музыке XX века. — Л.: Музыка, 1975.
2. Барток Б. Статьи и письма. — М.: Музыка, 1981.
3. Барток Б. / Под ред. И. Мартынова. — М.: Музыка, 1977.
4. История зарубежной музыки XX века. — М.: Музыка, 1990.
5. Коган Г. М. О музыкальной интерпретации. — М.: Музыка, 1984.
6. Музыка XX века / Под ред. Н. Леонтович. — М.: Музыка, 1984.
7. Холопов Ю. Н. Гармония. Теоретический курс. — М.: Музыка, 2003.
8. Цуккерман В. А. Анализ музыкальных произведений. — М.: Музыка, 1980.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

XONANDALIK SAN'ATIDA NAFAS OLISH MEXANIZMLARINING ANATOMIK VA AMALIY ASOSLARI

Iroda Dashkinova Muradjon qizi, Botir Zokirov nomidagi Milliy estrada san'ati instituti, "Estrada xonandaligi" kafedrasi katta o'qituvchisi, Toshkent, O'zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqolada vokal ijrochiligida nafas olish jarayonining anatomik-fiziologik asoslari va uning ovoz sifatiga ta'siri yoritilgan. Nafas olishda ishtirok etuvchi asosiy tuzilmalar — o'pka, diafragma va qovurg'a tizimining faoliyati ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, vokal san'atida keng qo'llaniladigan nafas olish turlari qiyosiy ko'rib chiqilib, qovurg'a-diafragma (diafragmatik) nafas olish usulining afzalliklari asoslab beriladi. Maqolada xonandalar uchun nafasni boshqarish, havoni bir maromda chiqarish va tayanch ovozni mustahkamlashga qaratilgan amaliy mashqlar tizimi ham taklif etilgan. Tadqiqot natijalari vokal pedagogikasi va ijrochilik amaliyotida samarali foydalanish uchun tavsiya etiladi.

MAQSAD: ushbu ilmiy maqolaning maqsadi vokal ijrochiligida nafas olish jarayonining anatomik-fiziologik asoslarini ilmiy jihatdan yoritish, diafragma va qovurg'a tizimining ovoz hosil qilishdagi o'rni va ahamiyatini aniqlash hamda qovurg'a-diafragma (diafragmatik) nafas olish texnikasining vokal ijrochilik amaliyotidagi ustun jihatlarini asoslab berishdan iborat. Shuningdek, maqolada xonandalar uchun nafasni boshqarish, ovoz tayanchini mustahkamlash va ijrochilik mahoratini oshirishga xizmat qiluvchi amaliy mashqlar tizimini ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan tavsiflash ko'zda tutiladi.

MATERIAL VA METODLAR: mazkur ilmiy tadqiqot vokal san'ati va pedagogikasi sohasidagi nazariy hamda amaliy manbalarga asoslanadi. Tadqiqot materiallari sifatida vokal ijrochiligi, ovoz apparati anatomiyasi va fiziologiyasi, nafas olish texnikalari hamda vokal metodikaga oid ilmiy adabiyotlar va o'quv-uslubiy qo'llanmalardan foydalanildi. Tadqiqot jarayonida tahlil va sintez, qiyosiy-taqqoslash hamda tizimli yondashuv kabi umumilmiy metodlar qo'llanildi. Shuningdek, vokal ijrochilik amaliyotida nafas olish texnikalarining qo'llanishi pedagogik kuzatuv asosida o'rganilib, ularning ovoz sifati va ijrochilik barqarorligiga ta'siri tahlil qilindi. Amaliy mashqlar samaradorligini aniqlashda pedagogik tajriba-sinov metodidan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot jarayonida vokal ijrochiligida nafas olish texnikalarining ovoz sifati va ijrochilik barqarorligiga ta'siri tahlil qilindi. Pedagogik kuzatuv va amaliy tajribalar shuni ko'rsatdiki, qovurg'a-diafragma (diafragmatik) nafas olish texnikasidan foydalanish havoni barqaror va boshqariladigan tarzda chiqarishni ta'minlaydi hamda ovoz boylamlariga tushadigan ortiqcha zo'riqishni sezilarli darajada kamaytiradi. Kuzatuv natijalariga ko'ra, diafragmatik nafas olishni muntazam mashq qilgan ijrochilarda ovozning jarangdorligi, barqarorligi va davomiyligi oshgani, ijro jarayonida tomoq va bo'yinda yuzaga keladigan mushak zo'riqishlari kamaygani aniqlandi. Ayniqsa, "sss" tovushi asosidagi mashqlar va qovurg'a kengayishini saqlashga qaratilgan mashqlar nafas tayanchini mustahkamlashda samarali ekanligi tasdiqlandi. Shuningdek, ko'krak qafasining yuqori qismi bilan nafas olishga asoslangan usulda ijro

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

qiluvchi xonandalarda havo tez sarflanishi, ovozning barqarorligini saqlashda qiyinchiliklar va ijro davomida tez charchash holatlari ko‘proq kuzatilgani aniqlanadi. Bu holat ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan diafragmatik nafas olish texnikasining ustunligini yana bir bor tasdiqlaydi. Olingan natijalar vokal pedagogikasi amaliyotida nafas olish texnikalarini o‘rgatishda qovurg‘a-diafragma usuliga ustuvor ahamiyat berish zarurligini ko‘rsatadi hamda maqolada tavsiya etilgan mashqlar tizimining amaliy samaradorligini ilmiy jihatdan asoslaydi.

XULOSA: vokal ijrochiligida to‘g‘ri nafas olish texnikasi ovoz sifatini shakllantirish va uni barqaror saqlashda muhim omil. Tadqiqot davomida nafas olish jarayonida ishtirok etuvchi anatomik tuzilmalar, xususan, diafragma va qovurg‘a tizimining faoliyati tahlil qilindi hamda ularning vokal jarayonidagi o‘rni yoritildi.

Kalit so‘zlar: vokal ijrochiligi, nafas olish texnikasi, diafragma, qovurg‘a-diafragma nafas olish, vokal tayanch, ovoz apparati, nafasni boshqarish, xonandalik san’ati, vokal mashqlar.

АНАТОМИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ МЕХАНИЗМОВ ДЫХАНИЯ В ВОКАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

Ирода Дашкинова Мураджон кизи, старший преподаватель кафедры «Эстрадное пение», Национального института эстрадного искусства имени Ботира Закирова, Ташкент, Узбекистан.

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной статье рассматриваются анатомо-физиологические основы процесса дыхания в вокальном исполнительстве и его влияние на качество звучания голоса. С научной точки зрения анализируется деятельность основных структур, участвующих в дыхании, — лёгких, диафрагмы и рёберной системы. Также проводится сравнительный анализ различных видов дыхания, применяемых в вокальном искусстве, и обосновываются преимущества рёберно-диафрагмального (диафрагматического) дыхания. В статье предлагается система практических упражнений, направленных на развитие дыхательного контроля, равномерный выдох и укрепление вокальной опоры. Результаты исследования рекомендованы к использованию в вокальной педагогике и исполнительской практике.

ЦЕЛЬ: научное освещение анатомо-физиологических основ дыхания в вокальном исполнительстве, определение роли и значения диафрагмы и рёберной системы в процессе звукообразования, а также обоснование преимуществ рёберно-диафрагмальной (диафрагматической) техники дыхания в вокальной практике. Кроме того, в статье ставится задача с научно-педагогической точки зрения описать систему практических упражнений, направленных на управление дыханием, укрепление вокальной опоры и повышение исполнительского мастерства певцов.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: данное научное исследование основано на теоретических и практических источниках в области вокального искусства и педагогики. В качестве материалов исследования использовались научная литература и учебно-методические пособия, посвящённые вокальному исполнительству, анатомии и физиологии голосового аппарата, дыхательным техникам и вокальной методике. В процессе исследования применялись общенаучные методы анализа и синтеза, сравнительно-сопоставительный метод и системный подход. Также на основе педагогических наблюдений изучалось применение дыхательных техник в вокальной практике и анализировалось их влияние на качество голоса и исполнительскую устойчивость. Для определения эффективности практических упражнений использовался метод педагогического эксперимента.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в ходе исследования был проанализирован эффект различных дыхательных техник на качество голоса и исполнительскую устойчивость в вокальном исполнительстве. Педагогические наблюдения и практические эксперименты показали, что использование рёберно-диафрагмальной (диафрагматической) техники дыхания обеспечивает стабильный и управляемый выдох и значительно снижает избыточное напряжение голосовых связок. Результаты наблюдений свидетельствуют о том, что у исполнителей, регулярно практикующих диафрагматическое дыхание, повышаются звучность, устойчивость и продолжительность голоса, а также уменьшается мышечное напряжение в области горла и шеи во время исполнения. Особенно эффективными в укреплении дыхательной опоры оказались упражнения на звук «sss» и упражнения, направленные на сохранение расширения рёбер. В то же время у певцов, использующих дыхание преимущественно верхней частью грудной клетки, чаще наблюдаются быстрый расход воздуха, трудности в поддержании устойчивости голоса и быстрая утомляемость в процессе исполнения. Данный факт с научно-педагогической точки зрения ещё раз подтверждает преимущество диафрагматической техники дыхания. Полученные результаты указывают на необходимость приоритетного использования рёберно-диафрагмального метода в обучении дыханию в вокальной педагогике и научно обосновывают практическую эффективность предложенной в статье системы упражнений.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: правильная техника дыхания в вокальном исполнительстве является важнейшим фактором формирования и устойчивого сохранения качества голоса. В ходе исследования были проанализированы анатомические структуры, участвующие в дыхательном процессе, в частности деятельность диафрагмы и рёберной системы, а также раскрыта их роль в вокальном процессе.

Ключевые слова: вокальное исполнительство, техника дыхания, диафрагма, рёберно-диафрагмальное дыхание, вокальная опора, голосовой аппарат, управление дыханием, певческое искусство, вокальные упражнения.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ANATOMICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF BREATHING MECHANISMS IN VOCAL ART

Iroda Dashkinova Muradjon qizi, Senior Lecturer, Department of Pop Vocal Performance, Botir Zokirov National Institute of Pop Art, Tashkent, Uzbekistan.

Annotation

INTRODUCTION: this article examines the anatomical and physiological foundations of the breathing process in vocal performance and its influence on vocal quality. The functioning of the main structures involved in breathing—lungs, diaphragm, and rib system—is analyzed from a scientific perspective. Various types of breathing commonly used in vocal art are comparatively reviewed, and the advantages of costal-diaphragmatic (diaphragmatic) breathing are substantiated. The article also proposes a system of practical exercises aimed at breath control, even airflow release, and strengthening vocal support. The research findings are recommended for effective use in vocal pedagogy and performance practice.

AIM: the purpose of this scientific article is to provide a scholarly explanation of the anatomical and physiological foundations of breathing in vocal performance, to determine the role and significance of the diaphragm and rib system in sound production, and to substantiate the advantages of the costal-diaphragmatic (diaphragmatic) breathing technique in vocal practice. Additionally, the article aims to describe, from a scientific and pedagogical perspective, a system of practical exercises designed to develop breath control, strengthen vocal support, and enhance performers' vocal skills.

MATERIALS AND METHODS: this scientific study is based on theoretical and practical sources in the fields of vocal art and pedagogy. Research materials included scientific literature and educational-methodological manuals related to vocal performance, anatomy and physiology of the vocal apparatus, breathing techniques, and vocal methodology. General scientific methods such as analysis and synthesis, comparative analysis, and a systemic approach were employed. Furthermore, the application of breathing techniques in vocal performance was examined through pedagogical observation, and their impact on vocal quality and performance stability was analyzed. The effectiveness of the practical exercises was evaluated using a pedagogical experimental method.

DISCUSSION AND RESULTS: the study analyzed the influence of breathing techniques on vocal quality and performance stability in vocal performance. Pedagogical observations and practical experiments demonstrated that the use of costal-diaphragmatic (diaphragmatic) breathing ensures a stable and controlled airflow and significantly reduces excessive tension on the vocal folds. According to observational results, performers who regularly practice diaphragmatic breathing show increased vocal resonance, stability, and endurance, along with reduced muscular tension in the throat and neck during performance. Exercises based on the "sss" sound and those aimed at maintaining rib expansion proved particularly effective in strengthening breath support. In contrast, singers who rely primarily on upper chest breathing tend to experience rapid air consumption, difficulties in maintaining vocal stability, and increased fatigue during

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

performance. From a scientific and pedagogical standpoint, this finding further confirms the superiority of the diaphragmatic breathing technique. The results indicate the necessity of prioritizing the costal-diaphragmatic method in teaching breathing techniques in vocal pedagogy and scientifically substantiate the practical effectiveness of the exercise system proposed in the article.

CONCLUSION: proper breathing technique in vocal performance is a crucial factor in shaping and maintaining vocal quality and stability. The study analyzed the anatomical structures involved in the breathing process—particularly the diaphragm and rib system—and elucidated their role in the vocal process.

Keywords: vocal performance, breathing technique, diaphragm, costal-diaphragmatic breathing, vocal support**,** vocal apparatus, breath control, singing art, vocal exercises.

Inson tanasi, odatda, daqiqasiga, tahminan, o‘n ikki marta nafas oladi va bu jarayon ko‘pchilik uchun ongsiz ravishda kechadi. Biroq xonanda nafas olish jarayonini ongli ravishda bilishi va tushunishi zarur. Nafas olish (respiratsiya) jarayonini to‘liq anglash uchun tananing ishtirok etuvchi qismlari anatomiyasini bilish kerak. O‘pkalar ko‘krak qafasida joylashgan va ularning pastki qismida diafragma joylashgan. Diafragma katta mushak bo‘lib, o‘pkalarning pastki qismida ochilgan parashutga o‘xshash shaklga ega. Diafragma ko‘krak old suyagi, ko‘krak qafasining pastki oltita qovurg‘asi va pastki umurtqa pog‘onasiga biriktirilgan. Qovurg‘alar tog‘ay va suyak qismlaridan tashkil topgan bo‘lib, ular o‘zaro prujina mexanizmi singari birikkan. Bu tuzilma ko‘krak qafasining kengayishi va torayishini ta’minlaydi. Qovurg‘alarning old va yon qismlari tog‘ay orqali harakatchan bo‘lsa, orqa tomonda ular to‘g‘ridan-to‘g‘ri umurtqa pog‘onasiga birikkanligi sababli nisbatan qattiq va kamharakatdir. Shu bois, diafragma kengayishining eng katta amplitudasi old va yon qismlarda kuzatiladi, orqa qismda esa minimal bo‘ladi.

Diafragma oddiy nafas olish jarayonida bir necha santimetrga, chuqur va faol nafas olishda esa 10–12 santimetrgacha pastga siljiydi. Diafragma qisqarganida qorin bo‘shlig‘i organlariga bosim o‘tkazadi va qorin devorining oldinga chiqishini ta’minlaydi. Shu sababdan, xonandalar orasida “qorin bilan nafas olish” tushunchasi shakllangan. Aslida esa nafas olish jarayoni diafragma va qovurg‘a-diafragma tizimi orqali amalga oshadi.

Vokal ijrosi yoki notiqlik faoliyatida havoni bir maromda ushlab turish muhim ahamiyatga ega. Agar havo birdaniga chiqib ketsa, bu vokal boylamlari ishini qiyinlashtiradi va ovoz sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois, havoni bosqichma-bosqich, boshqaruv ostida chiqarish talab qilinadi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Nafas olishning turli xil sezilish shakllari mavjud bo‘lib, “to‘g‘ri nafas olish” qanday bo‘lishi kerakligi haqida turlicha fikrlar uchraydi. Muhimi, ijrochining o‘zi uchun qulay bo‘lgan uslubni topishi va havoni eng samarali nazorat qila olishidir. Vokal texnikasida diafragmatik nafas olish (qovurg‘a-diafragma nafas olish) eng maqbul hisoblanadi, chunki u havoning to‘liq nazoratini va barqaror ovoz chiqarishni ta’minlaydi.

Tez va samarali nafas olish texnikasi. Vokal ijrochiligida imkon qadar tez va samarali nafas olishni o‘zlashtirish muhimdir. Chunki qo‘shiq aytish jarayonida burun orqali nafas olishga deyarli vaqt yetmaydi. Shu sababli og‘iz orqali erkin va to‘sqinliksiz nafas olish amaliyoti eng maqbul usul hisoblanadi. Nafas olish jarayonida ortiqcha ovoz chiqishi ham maqsadga muvofiq emas, chunki vokal texnikasida nafas olish imkon qadar sokin va tabiiy bo‘lishi talab qilinadi.

Ko‘krakning yuqori qismi bilan nafas olish. Ba’zi ijrochilar nafas olish jarayonida ko‘krak qafasining yuqori qismini ko‘tarishga moyil bo‘ladilar. Bunday hollarda havo, asosan, o‘pkaning yuqori qismiga to‘planadi. Ammo yuqori qovurg‘alar kichik yuzali bo‘lgani sababli ularning harakat amplitudasi cheklangan, shu bois o‘pkada kengayish uchun deyarli joy qolmaydi. Natijada bunday nafas olish usuli ko‘pchilik uchun noqulay bo‘lib, ko‘krak qafasida torlik hissini uyg‘otadi. Uni barqaror saqlash mushkul va ko‘pincha tomoq mushaklarida siqilish yuzaga keladi, bu esa ovozning erkin chiqishini cheklaydi. Shunga qaramay, ayrim xonandalar ushbu turdagi nafas olishda sezilarli noqulaylikni his qilmaydilar. Bu esa inson organizmi va ovoz apparatining individual xususiyatlari bilan bog‘liqdir. Biroq ilmiy-pedagogik nuqtayi nazardan vokal san’atida diafragmatik usul samaraliroq hisoblanadi.

Nafas texnikasini rivojlantirish uchun mashqlar:

1-mashq. “Sss” tovushi mashqi

1. Nafas chiqarib, keyin asta nafas oling.
2. Nafas chiqarayotganda til yordamida sekin va sokin “sss” tovushini chiqaring.
3. “Sss” tovushi imkon qadar teng va uzluksiz bo‘lishi kerak. Havo chiqarishni ushlab turing.
4. Shu paytda qorin tepa qismi tobora tashqariga chiqayotganini his eting. Bu bo‘rtma kamaymasligi kerak, uni doimo kengaytirilgan holatda saqlang.
5. Qovurg‘alarni kengaytirilgan holda tuting, kindik atrofidagi qorin mushaklarini ichkariga torting, belning egri chizig‘ini to‘g‘rilang va orqa bel mushaklarini tarang tuting.
6. Nafas chiqarishni ushlab turgan hisni davom ettiring va havoni asta-sekin chiqaring.
7. Mashqni shunday darajada bajaringki, “sss” tovushi bora-bora 30 soniya - 1 daqiqa davom etsin.

2-mashq. Ko‘krak qafasini sezish.

1. Qo‘llaringizni pastki qovurg‘alaringizga qo‘ying.
2. Nafas olganda qovurg‘alar qo‘llaringizni tashqariga itarayotganini his eting.
3. Nafas chiqarayotganda sokin “sss” tovushini chiqaring yoki kuylang.
4. Avvalgi mashqdagi ko‘rsatmalarga amal qiling.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

5. “Sss” yoki kuylash jarayonida qovurg‘alarni imkon qadar uzoq muddat kengaytirilgan holatda saqlang.

3-mashq. Devorga suyanib mashq qilish.

1. Bosh va bel qismi, yelkalar bir vaqtning o‘zida devorga tegib tursin.

2. Oyoqlarni biroz bukib, devordan ozgina uzoqroq qo‘ying — bu qorin mushaklariga yordam beradi.

3. Agar bosh oldinga chiqib qolsa yoki yuqori bel qismining qiyaligi ortiqcha bo‘lsa, bo‘yinning orqasiga kichik yostiq qo‘ying.

4. Oyoqlarni asta-sekin devorga yaqinlashtiring, shu bilan birga bel devordan ajramasin.

5. Shu holatda ortiqcha kuch ishlatmasdan turishga harakat qiling.

6. Nafas chiqarishda ham avvalgi mashqlardagi kabi “sss” mashqini bajaring.

7. Bu mashq to‘g‘ri holat va tayanchni his qilish uchun juda foydali.

4-mashq. Nafas oqimini tekshirish.

1. Og‘iz oldiga yupqa qog‘oz yoki salfetka tuting.

2. Nafas oling va asta-sekin havoni chiqarishni boshlang.

3. Nafas chiqarishda qog‘oz qimirlamasligi kerak.

4. Bu mashq nafas oqimini mukammal boshqarish uchun mo‘ljallangan.

5. Avvalgi “sss” mashqi bo‘yicha ko‘rsatmalarga amal qiling.

5-mashq. Og‘irlik yordamida mashq.

1. Jismoniy holati kuchli ijrochilar tayanchni mashq qilish uchun og‘ir narsani ko‘tarib, tanadan biroz uzoqroqda ushlab turishlari mumkin.

2. Shu holatda “sss” tovushini chiqarishni davom ettiring.

3. Belni egmang, kindik atrofidagi qorin mushaklarini ichkariga torting, qorin tepa qismidagi bo‘rtmani kengaytirilgan holatda saqlang.

4. Avval devorga suyangan holda mashqni bajaring, keyin esa devordan uzoqlashib mustaqil bajaring.

6-mashq. Juftlikda mashq.

1. Ikki ijrochi bir-biringizga qarama-qarshi turib, qo‘llaringizdan ushlang.

2. Bir oyog‘ingizni oldinga qo‘yib, tizzalarni biroz buking.

3. Bir-biringizni asta-sekin torting, lekin keskin harakat qilmang.

4. Tortishuv vaqtida “sss” tovushini imkon qadar uzoq davom ettiring.

5. Shu paytda tayanch nuqtalarini his qiling (qorin tepa qismidagi bo‘rtma kengaygan, kindik atrofi ichkariga tortilgan, orqa mushaklar taranglashgan bo‘lishi kerak).

Xulosa qilib aytganda, vokal ijrochiligida to‘g‘ri nafas olish texnikasi ovoz sifatini shakllantirish va uni barqaror saqlashda muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot davomida nafas olish jarayonida ishtirok etuvchi anatomik tuzilmalar, xususan, diafragma va qovurg‘a tizimining faoliyati tahlil qilindi hamda ularning vokal jarayonidagi o‘rni yoritildi. Qovurg‘a-diafragma nafas olish usuli havoni samarali boshqarish, ovoz boylamlariga tushadigan ortiqcha zo‘riqishni kamaytirish va ovozning erkin ijrosini ta’minlashi bilan ajralib turadi. Taklif etilgan mashqlar tizimi vokal ijrochilarning nafas tayanchini mustahkamlash, nafas oqimini nazorat qilish va ijrochilik mahoratini oshirishga xizmat

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

qiladi. Mazkur tadqiqot natijalari vokal pedagogikasi amaliyotida, shuningdek, professional va havaskor xonandalar tayyorlash jarayonida samarali qo‘llanishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Seth Riggs “Singing for the stars”, 1992, Alfred music
2. Linklater Kristin “Freeing the natural voice”, 1976, Drama Publishers
3. Sadolin Cathrine “Complete vocal technique”, 2008, CVI Publications
4. McCoy, S. J. (2012). Your Voice: An Inside View. Princeton, NJ: Inside View Press.
5. Miller, R. (1996). The Structure of Singing: System and Art in Vocal Technique. New York, NY: Schirmer Books.
6. Miller, R. (2004). Solutions for Singers: Tools for Performers and Teachers. Oxford: Oxford University Press.
7. Sundberg, J. (1987). The Science of the Singing Voice. DeKalb, IL: Northern Illinois University Press.
8. Titze, I. R. (2000). Principles of Voice Production. Iowa City, IA: National Center for Voice and Speech.
9. Titze, I. R. (2008). Nonlinear source–filter coupling in phonation: Theory. The Journal of the Acoustical Society of America, 123(5), 2733–2749. https://doi.org/10.1121/1.2832337
10. Hixon, T. J., Weismer, G., & Hoit, J. D. (2014). Preclinical Speech Science: Anatomy, Physiology, Acoustics, and Perception. San Diego, CA: Plural Publishing.
11. Estill, J., McDonald Klimek, M., & Steinhauer, K. (2017). Voice Training Systems: Estill Voice Training Level One & Two. Pittsburgh, PA: Estill Voice International.
12. Chapman, J. (2012). Singing and Teaching Singing: A Holistic Approach to Classical Voice. San Diego, CA: Plural Publishing.
13. Ware, C. (1998). Basics of Vocal Pedagogy: The Foundations and Process of Singing. Boston, MA: McGraw-Hill.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

O'ZBEKISTONDA ZAMONAVIY FORTEPIANO IJROCHILIGI RIVOJLANISHI KONTEKSTINDA MILLIY AN'ANALAR

Islyamova Dilyara Rizayevna, O‘zbekiston Davlat konservatoriyasi katta o'qituvchisi, PhD, Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya.

KIRISH: O'zbekistonda zamonaviy fortepiano ijrochiligi milliy an'analar va global badiiy jarayonlar o'rtasidagi faol o'zaro ta'sir muhitida rivojlanmoqda. Ijro amaliyotidagi etnomadaniy tendentsiyalar an'anaviy musiqiy madaniyat qadriyatlarini o'zlashtirishga va globallashuv davrida xalqning ahamiyatini anglash va gumanistik ideallarni shakllantiradigan barqaror etnomadaniy ko'nikma va qobiliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Bu jarayonda milliy o'ziga xoslikni saqlab qolish ayniqsa muhimdir, bu o'zbek musiqiy an'analarining folklor kelib chiqishi, modal intonatsiya naqshlari, ritmik tuzilmalari va majoziy va semantik tuzilishiga tayanadigan pianinochilarning talqiniy qarorlarida namoyon bo'ladi.

MAQSAD: ushbu tadqiqotning maqsadi o‘zbek pianinochilarining mamlakatda zamonaviy pianino ijrochiligining ma’naviy va rivojlanish salohiyatini rivojlantirishdagi ishlarini o‘rganish va an’analar va zamonaviylik o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir kontekstida ularning ijodiy moslashuv strategiyalarini asoslashdan iborat. Tadqiqot maqsadlari ijro talqinida milliy an’analarning namoyon bo‘lishini tahlil qilish, milliy qadriyatlar tizimini shakllantiruvchi aksiologik ko‘rsatmalarni aniqlash va mamlakatda fortepiano ijrochiligining hozirgi rivojlanish bosqichidagi yetakchi tendentsiyalarni aniqlashni o‘z ichiga oladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot o‘zbek va xorijiy musiqashunoslarning asarlari, konsert materiallari, o‘zbek pianinochilarining chiqishlarining audio va video yozuvlari, shuningdek, ijrochilarning o‘zlari tomonidan berilgan intervyular va bayonotlarga asoslangan. Tadqiqotda musiqiy tahlil, tarixiy qiyosiy tahlil va interpretativ germenevtik tahlil usullari qo‘llaniladi, bu bizga pianino ijrosini individual ijodiy tafakkur va milliy madaniy kontekstning o‘zaro ta’siri natijasida shakllangan murakkab badiiy jarayon sifatida o‘rganish imkonini beradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijalari zamonaviy o‘zbek fortepiano ijrochiligi va milliy musiqiy folklorning an’anaviy asoslari o‘rtasidagi chambarchas bog‘liqlikni ko‘rsatadi. Pianinochilarning talqinlari og‘zaki professional va xalq musiqa madaniyatidan kelib chiqadigan xarakterli intonatsiya va modal xususiyatlarni, metrik formulalarni va majoziy assotsiatsiyalarni ochib beradi. Bundan tashqari, milliy an’ana mexanik ravishda qayta tiklanmaydi, balki individual tarzda qayta talqin qilinadi, bu esa o‘ziga xos ijro uslubini rivojlantirishga va fortepiano san’atining badiiy chegaralarini kengaytirishga hissa qo‘shadi.

XULOSA: zamonaviy o‘zbek musiqa san’atida fortepiano ijrochiligi va milliy an’analar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sir ijrochilarning musiqiy matnga, dunyoga va umuman ijodga germenevtik yondashuvi bilan shakllanadi. Bu holat bizga o‘zining asosiy qadriyatlarini saqlab qolgan holda, yangi talqiniy yechimlar va badiiy tadqiqotlar uchun

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ochiq bo‘lgan an’ananing dinamik tabiati haqida gapirish imkonini beradi. Natijada, pianino ijrochiligini rivojlantirishning barqaror modeli paydo bo‘lmoqda, u global madaniy kontekstga organik ravishda mos keladi va shu bilan birga milliy o‘ziga xoslikni saqlab qoladi.

Kalit so‘zlar: etnik-madaniy an'analar, fortepiano ijrochiligi, talqinda aksiologiya, musiqiy san'at, germenevtika.

НАЦИОНАЛЬНЫЕ ТРАДИЦИИ В КОНТЕКСТЕ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ФОРТЕПИАННОГО ИСПОЛНИТЕЛЬСКОГО ТВОРЧЕСТВА УЗБЕКИСТАНА

Ислямова Диляра Ризаевна, старший преподаватель Государственная консерватория Узбекистана, Ташкент, Узбекистан

Аннотация.

ВВЕДЕНИЕ: современное фортепианное исполнительское искусство Узбекистана развивается в условиях активного взаимодействия национальных традиций и глобальных художественных процессов. Этнокультурные тенденции в исполнительской практике способствуют освоению ценностей традиционной музыкальной культуры, формированию устойчивых этнокультурных умений и навыков, которые формируют гуманистические идеалы и представления о значимости народа в эпоху глобализации. Особую значимость в этом процессе приобретает проблема сохранения национальной идентичности, которая проявляется в интерпретационных решениях пианистов, обращающихся к фольклорным истокам, ладоинтонационным моделям, ритмическим структурам и образно-смысловому строю узбекской музыкальной традиции.

ЦЕЛЬ: цель — раскрыть деятельность пианистов Узбекистана в развитии духовно-развивающего потенциала современного фортепианного искусства страны, обосновать стратегии их творческой адаптации в контексте взаимодействия традиции и современности. Задачи исследования включают анализ проявлений национальных традиций в исполнительской интерпретации, выявление аксиологических ориентиров, формирующих систему национальных ценностей, а также определение ведущих тенденций современного этапа развития фортепианного исполнительского творчества страны.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: основой исследования стали труды узбекских и зарубежных музыковедов, материалы концертной практики, аудио- и видеозаписи выступлений узбекских пианистов, а также интервью и высказывания самих исполнителей. В работе применены методы музыкально-аналитического, историко-сравнительного и интерпретационно-герменевтического анализа, что позволило рассмотреть фортепианное исполнительство как сложный художественный процесс, обусловленный взаимодействием индивидуального творческого мышления и национально-культурного контекста.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты проведённого анализа свидетельствуют о тесной связи современного фортепианного исполнительского

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

искусства Узбекистана с традиционными основами национального музыкального фольклора. В интерпретациях пианистов выявляются характерные интонационно-ладовые особенности, метроритмические формулы и образные ассоциации, восходящие к устной профессиональной и народной музыкальной культуре. При этом национальная традиция не воспроизводится механически, а переосмысливается в индивидуальном ключе, что способствует формированию оригинального исполнительского стиля и расширению художественных границ фортепианного искусства.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: процесс взаимодействия фортепианного исполнительства и национальной традиции в современном музыкальном искусстве Узбекистана обусловлен герменевтическим подходом исполнителей к музыкальному тексту, миру и творчеству в целом. Данное обстоятельство позволяет говорить о динамичном характере традиции, которая, сохраняя свою ценностную основу, открыта для новых интерпретационных решений и художественных поисков. В результате формируется устойчивая модель развития фортепианного исполнительского творчества, органично вписывающаяся в общемировой культурный контекст и одновременно сохраняющая национальную самобытность.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: этнокультурные традиции, фортепианное исполнительское творчество, аксиология в интерпретации, музыкальное искусство, герменевтика.

NATIONAL TRADITIONS IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF CONTEMPORARY PIANO PERFORMANCE IN UZBEKISTAN

Islyamova Dilyara Rizaevna, Senior lecturer at the State Conservatory of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan

Annotation.

INTRODUCTION: contemporary piano performance in Uzbekistan is developing in an environment of active interaction between national traditions and global artistic processes. Ethnocultural trends in performance practice foster the assimilation of the values of traditional musical culture and the development of sustainable ethnocultural skills and abilities that shape humanistic ideals and understandings of the importance of the people in the era of globalization. The preservation of national identity is particularly important in this process, manifested in the interpretive decisions of pianists who draw on folkloric origins, modal intonation patterns, rhythmic structures, and the figurative and semantic structure of the Uzbek musical tradition.

AIM: the aim of this study is to explore the work of Uzbek pianists in developing the spiritual and developmental potential of contemporary piano performance in the country and to substantiate strategies for their creative adaptation in the context of the interaction between tradition and modernity. The objectives of the study include analyzing the manifestations of national traditions in performance interpretation, identifying the axiological guidelines that shape the national value system, and identifying

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

the leading trends in the current stage of development of piano performance in the country.

MATERIALS AND METHODS: the study draws on the works of Uzbek and foreign musicologists, concert materials, audio and video recordings of Uzbek pianists' performances, as well as interviews and statements by the performers themselves. The study utilizes methods of musical analysis, historical comparative analysis, and interpretative hermeneutic analysis, allowing us to examine piano performance as a complex artistic process shaped by the interaction of individual creative thinking and the national cultural context.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the analysis demonstrate a close connection between contemporary Uzbek piano performance and the traditional foundations of national musical folklore. The pianists' interpretations reveal characteristic intonation and modal features, metrical formulas, and figurative associations that derive from oral professional and folk musical culture. Moreover, the national tradition is not mechanically reproduced but reinterpreted in an individual way, which contributes to the development of an original performance style and the expansion of the artistic boundaries of piano art.

CONCLUSION: the interaction between piano performance and national tradition in contemporary Uzbek musical art is shaped by the performers' hermeneutic approach to musical text, the world, and creativity in general. This circumstance allows us to speak of the dynamic nature of the tradition, which, while preserving its core values, is open to new interpretive solutions and artistic explorations. As a result, a sustainable model for the development of piano performance is emerging, organically fitting into the global cultural context while simultaneously preserving national identity.

KEYWORDS: ethnocultural traditions, piano performance, axiology in interpretation, musical art, hermeneutics.

Талант и мировоззрение музыканта-исполнителя в процессе взаимообусловленности и взаимодополнения являются тем двигателем исполнительского творчества, который способен придать общественный смысл феномену художественно-эстетической игры. Стоит отметить, что творческая адаптация в фортепианном исполнительстве и устремления пианистов находят свое наивысшее выражение в эпоху глобализации. Она связана с особенностями ощущения народного творчества и окружающего мира, жизни и быта определенного этноса, что на сегодняшний день представляется актуальным. Более того, природа фортепиано тяготеет к воплощению различных многокрасочных и регистрово-тембровых акустических параметров, в связи с чем возникает множество разнообразных исполнительских трактовок, связанных с многовариантностью и множественностью интерпретаций, что определяется герменевтическим подходом к проблеме. То есть интерпретация музыканта, есть «практический прием, искусство понимания» - герменевтики [7].

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Современный пианист, отвечая идеалам своего времени и являясь выразителем национального фортепианного искусства, способен своей деятельностью прояснить нравственные и патриотические чувства народа. Но наравне с этим возникает большая и нелегкая его задача – сделать общественным и интернациональным все то эстетически ценное, что создано и создается в его стране. «Наиболее общие свойства народа (инвариантные признаки его характера) имеются и выражаются в виде наборов отдельных характеристик и в их различных сочетаниях» [6: 13].

В процессе непрерывных поисков новых звуковых красок пианист придаёт фортепианным сочинениям национальную оригинальность и самобытность. При этом его потенциал формируется путем осознания необходимости раскрытия национальных традиций посредством использования разнообразных технических приемов игры. «Традиции – одно из условий преемственности исторического опыта, воссоздание духовно-нравственных и этических основ национального характера» [2: 59]. Деятельность наиболее ярких представителей фортепианной школы Узбекистана доказывает потенциальные возможности их исполнительской практики в вопросах художественной интерпретации национальных традиций. Они, являясь наследниками сокровищ национальной культуры страны, призваны творить новое исполнительское искусство, вдохновленное самыми передовыми идеалами мировой цивилизации, что приобретает социокультурный код в эпоху глобализации. В своих интерпретациях пианисты Узбекистана большое внимание уделяют поискам фортепианного интонационного эквивалента народно-песенной и инструментальной традиции узбекского фольклора, который содержит в себе ментальные звуковые акустические структуры, позволяя осуществлять непроизвольную и произвольную регуляцию самого процесса исполнительской интерпретации.

Офелия Юсупова, Сайёра Гафурова, Адиба Шарипова, Мадина Файзиева, Наргиз Полатханова, Гульзамон Гулямова, Захро Мухамеджанова, Феруза Мухамедова, Луиза Кабдурахманова, Василя Умарова, Нигора Хусанова, Элнура Мирзакамалова отличаются интеллигентностью ярко выраженного национального типа, разносторонностью кругозора, горделивым благородством мыслей, иначе говоря, широтой художественного взгляда на мир. Они одарены особым ладотембровым слухом, а в их исполнительском стиле выявляются национальные признаки, проявляющиеся в особой манере звукоизвлечения и определенном психологическом контакте с инструментом. «Национальный музыкальный стиль - есть форма выражения музыкально-образного содержания, отражающего мировосприятие, мироощущение, идеи, эмоции, специфичные для определённой музыкальной культуры» [3: 255]. Исходя из этого, можно определить, что национальный фортепианный исполнительский стиль названных пианистов представляет собой самобытный музыкально-эстетический феномен.

Пианисты Узбекистана чувствуют инструмент в соответствии с интонациями близкой им народной речи. Это исходит из того факта, что фортепианному

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

исполнительскому творчеству свойственна опора на локальные особенности в претворении национальной песенности. При этом фортепианная музыка композиторов страны обобщенно и полновесно сочетает в себе интонации-тезисы узбекской песенной традиции, ее внутреннюю содержательность и общественную отзывчивость. Стоит отметить, что отечественное музыковедение сегодня острее изучает вопросы интонационного строя исполнительской лексики в создании гибкого, органичного мелоса, творимого исполнителем. Кроме того, пианисты страны руководствуются теми многовековыми традициями, которые являются характерными для исполнительства на народных инструментах. Они способны художественно полноценно имитировать специфику самобытного звучания узбекских инструментов и музыки в целом. Многочисленные варианты и инварианты такого исполнения имеют оригинальные и самобытные амплитудно-частотные свойства, резонансную частоту и способность к поглощению или усилению звуковой энергии. Это также становится одной из стратегий творческой адаптации в многополярном мире.

Более того, данный факт обуславливает семантический контекст в отражении национальных традиций и выдвигает перед исполнителем определенные художественные задачи, направленные на имитацию темброво-акустических возможностей. Отсюда вытекает и своеобразие музыки композиторов Узбекистана, состоящей из орнаментальных и импровизационных приёмов. Её национальная неповторимость диктует пианисту поиски исполнительской культуры, которая в достаточной мере могла бы отразить ментальную сущность.

Национальный исполнительский стиль узбекских пианистов проявляется в темпо-ритме музыкального исполнения произведения и объясняется генетически сложенными представлениями о движении, пространстве, времени в плоскости национального своеобразия. В темпо-ритме проявляется своеобразие слышания пианистами ладогармонических возможностей, скрытых в узбекском музыкальном фольклоре, и умение добиваться совершенного соответствия между текстом и характером музыкального образа. Являясь разновидностью индивидуального исполнительского стиля, он представляет собой целостную систему художественного мышления музыканта. «Вскрытие национальных примет стиля есть также одно из нагляднейших доказательств уникальности творчества исполнителя» [5: 159]. Важно отметить качественный рост пианистов, открывающих национальные звуковые миры фортепианной игры на мировых площадках. Среди них Тамилла Салимджанова, Улугбек Палванов, Барно Хакназарова, Бехзод Абдуллаев, Фазлитдин Хусанов, Эльдар Небольсин, Ирэна Гульзарова, Станислав Юденич, Бехзод Абдураимов, Искандар Мамадалиев и другие. В своей исполнительской деятельности они демонстрируют всему миру яркий индивидуальный стиль, окрашенный традициями узбекского народного мелоса. Учитывая их плодотворную концертную деятельность и интенсивность процессов, происходящих в развитии сольного индивидуального творчества, можно проследить, что национальная школа на сегодняшний день представляет собой

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

феномен, сложившийся в результате адаптации европейской музыкальной традиции в условиях сосуществования с национальным исполнительским мышлением при непрерывном их взаимодействии. Ее главная особенность – это проявление единых принципов отечественной пианистической школы и национальной традиции, стремление к искусству большой жизненной правды, к искусству высоких художественных идеалов и вместе с тем с Искусству с большой буквы, как к особому вновь творимому миру. «Культура является важнейшим компонентом каждой нации, так как формирует единое пространство для функционирования весьма различных этнических и конфессиональных общностей на бытовом, духовном, ритуальном и других уровнях» [4: 197].

Отрадно отметить, что в нашей стране, при размахе профессионального музыкального образования каждый сезон из стен Государственной консерватории Узбекистана выходят новые отряды молодых пианистов, представляющих фортепианную школу Узбекистана. Те, которые еще несколько лет тому назад считались «начинающими», ныне выросли в зрелых мастеров. В их числе стоит отметить Азиза Эргашева, Надиру Азизову, Иноятхон Абдуллаеву, Никиту Стеценко, Хабибу Гаибову и других. Их исполнительское творчество также базируется на узбекских национальных музыкальных традициях, приобретении опыта восприятия стилевых, интонационных, метроритмических, ладогармонических и других особенностей узбекской музыки. Таким образом, при анализе интерпретаций пианистов Узбекистана обнаруживается тесная связь с традиционными основами узбекского музыкального фольклора. Процесс такого взаимодействия обусловлен герменевтическим подходом исполнителей о мире и творчестве. «Культура человечества движется вперед не путем перемещения в пространстве и времени, а путем накопления ценностей. Чем большими ценностями мы овладели, тем более изощренным и острым становится наше восприятие иных культур…» [1: 231]. Это обстоятельство позволяет говорить о сохранении традиций и поиске новых путей развития фортепианного исполнительского творчества страны в русле общемировых тенденций.

ADABIYOTLAR RO'YXATI| СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ| REFERENCES

1. Лихачев Д. Письма о добром и прекрасном – М.: Детская литература, 1988. – 238 с.

2.Макина А. Русская духовная музыка как средство духовного воспитания молодежи. // Культура и искусство: традиции и современность: материалы Международной очно-заочной научно-практической конференции / отв. редактор Л. Г. Григорьева. – Чебоксары: ЧГИКИ, 2013С.55-60

3.Михайлов М. Национальный стиль. // Этюды о стиле в музыке. Статьи и фрагменты. – Л., 1990. – СС. 255-258.

4.Попович Э. Национально-культурная идентичность как теоретическая проблема. // ВЕСТНИК КемГУКИ 49/2019. – с.193-200

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

5.Смирнов М. К вопросу о национальном исполнительском стиле / Эстетические очерки. - Выпуск IV. - М., 1997. - СС. 153-157.

6.Фэнцзюань Лю. Духовные инварианты и традиции в произведениях русских художников XX века: Автореф. дис. кандидат искусствоведения: 17.00.04 - Санкт-Петербург, 2007.- 32 с.

7.Hans-Georg Gadamer. Reflections on My Philosophical Journey. / ed. Lewis Edwin Hahn. Chicago end La Salle, III.: Open Court, 1997

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

HUDUDIY ETNOMADANIYAT VA XALQ RAQSI

Fazliyeva Zebo Kamarbekovna, O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti,
Sahna harakati va jismoniy madaniyat kafedrasi dotsenti,Toshkent, O'zbekiston

Annotatsiya:

KIRISH. ushbu maqolada hududiy etno-madaniyat tushunchasi hamda uning xalq raqsi san'ati bilan uzviy bog'liqligi ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Xalq raqsi muayyan hududning tarixiy taraqqiyoti, urf-odatlari, an'analari, turmush tarzi va estetik qarashlarini aks ettiruvchi muhim madaniy hodisa sifatida ko'rib chiqiladi. Maqolada hududiy etnomadaniy xususiyatlarning raqs plastikasida, harakatlar tizimida, musiqiy ritm va sahnaviy ifodalilikda namoyon bo'lishi ochib beriladi. Shuningdek, xalq raqsining milliy o'zlikni anglash, madaniy merosni asrash va avloddan-avlodga yetkazishdagi o'rni asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari hududiy xalq raqslarini o'rganish va ularni zamonaviy sahna talqinida qo'llashda ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

MAQSAD: har bir xalq raqsi o'zining musiqiy jo'rligiga ega. An'anaviy cholg'u asboblari va kuylar raqsning kayfiyatini belgilab, uni to'ldiradi. Masalan, Buxoro raqsi ijrosida ko'pincha faqat ikki xil cholg'u – metallga o'xshash qayroq va bilak yoki etiklarga taqiladigan jarangdor zanglar (qo'ng'iroqlar) ishlatiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: tahlil va taqqoslash, so'rov va intervyu, mavzuga oid adabiyotlarni o'rganish va xorij tajribasini o'rganish metodlaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: xalq raqslari o'z hududining etnografik xususiyatlari bilan chambarchas bog'liqdir. An'anaviy raqslar nafaqat o'yin-kulgi, balki xalqning turmush tarzi, urf-odatlari va estetik qarashlarining ifodasidir. Quyida etnomadaniyatning asosiy jihatlari va ularning raqs san'ati bilan bog'liqligini ko'rib chiqamiz: Raqs ijrochilarining sahna liboslari o'sha mintaqaning urf-odatlari va didini aks ettiradi. Masalan, Buxoro raqqosi og'ir atlas matodan tikilgan, zar bilan hoshiyalangan keng chopon kiyadi; boshiga esa uzun ro'mol bilan bezatilgan do'ppi hamda yirik taqinchoqlarni taqadi. Raqqosalarning bilagiga jarangdor zanglar (bilak qo'ng'iroqlari) taqilgan bo'lib, ular raqs paytida ohangdor ovoz hosil qiladi. Xorazm erkak raqqoslari esa an'anaviy qo'y terisidan tikilgan telpak (bosh kiyim) va etiklariga taqilgan qo'ng'iroqlar bilan sahnaga chiqishadi. Liboslardagi ranglar, naqshlar va bezaklar xalqning estetik didi va an'analariga mos holda tanlanadi.

XULOSA: Farg'ona vodiysi raqslarida esa doyra va rubob kabi sozlar muhim rol o'ynaydi; Xorazmning Lazgi raqsini surnay va nog'ora jo'rsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Shu tariqa, har bir hududdagi musiqa va an'anaviy asboblar o'z raqslarining ruhini ochib beradi. Raqslar turli marosim va urf-odatlarning tarkibiy qismi sanaladi.

Qadim zamonlardan beri Markaziy Osiyo xalqlarida kundalik turmush, diniy rasm-rusumlar va mavsumiy bayramlar raqslarsiz o'tmagan, buni qoyatosh suratlaridagi raqqoslar tasvirlari ham tasdiqlaydi. Masalan, to'y marosimlarida "Kelin salom" raqsi yoki Navro'z sayillarida bahoriy raqslar ijro etish odati qadimdan davom etib keladi.

Kalit so'zlar: hududiy etnomadaniyat, xalq raqsi, milliy madaniyat, an'ana, urf-odat, raqs san'ati, madaniy meros, sahnaviy ifodalilik.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ЭТНОКУЛЬТУРА И НАРОДНЫЙ ТАНЦ

Фазлиева Зебо Камарбековна, доцент, кафедры сценического движения и физической культуры. Узбекского государственного института искусств и культуры, Ташкент, Узбекистан

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ. в данной статье научно анализируется концепция региональной этнокультуры и ее неразрывная связь с искусством народного танца. Народный танец рассматривается как важный культурный феномен, отражающий историческое развитие, обычаи, традиции, образ жизни и эстетические взгляды конкретного региона. В статье раскрывается проявление региональных этнокультурных особенностей в пластичности танца, системе движений, музыкальном ритме и сценической выразительности. Также обосновывается роль народного танца в понимании национальной идентичности, сохранении культурного наследия и его передаче из поколения в поколение. Результаты исследования имеют научное и практическое значение для изучения региональных народных танцев и их применения в современной сценической интерпретации.

ЦЕЛЬ: каждый народный танец имеет свое музыкальное сопровождение. Традиционные музыкальные инструменты и мелодии определяют настроение танца и дополняют его. Например, в исполнении бухарского танца часто используются только два типа инструментов – металлический кярак и колокольчик (колокольчики), носимые на запястье или сапогах.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: были использованы методы анализа и сравнения, опроса и интервью, изучения соответствующей литературы и изучения зарубежного опыта.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: народные танцы тесно связаны с этнографическими особенностями своего региона. Традиционные танцы — это не только развлечение, но и выражение образа жизни, обычаев и эстетических взглядов народа. Ниже мы рассмотрим основные аспекты этнокультуры и их связь с искусством танца: Сценические костюмы танцоров отражают обычаи и вкусы этого региона. Например, бухарский танцор носит широкое платье из плотной атласной ткани, отделанное бисером; а на головах у него тюбетейки, украшенные длинными шарфами и крупными украшениями. Танцоры носят на запястьях колокольчики (наручные колокольчики), которые создают мелодичный звук во время танца. Хорезмские танцоры-мужчины выходят на сцену в традиционных тельпаках (головных уборах) из овечьей шкуры и с колокольчиками на сапогах. Цвета, узоры и украшения на одежде выбираются в соответствии с эстетическим вкусом и традициями народа.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в танцах Ферганской долины важную роль играют такие инструменты, как дойра и рубаб; танец Лазги из Хорезма невозможно представить без сопровождения трубы и барабана. Таким образом, музыка и традиционные инструменты каждого региона раскрывают дух их танцев. Танцы считаются

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

неотъемлемой частью различных ритуалов и обычаев. С древних времен повседневная жизнь, религиозные церемонии и сезонные праздники у народов Центральной Азии не обходились без танцев, о чем свидетельствуют изображения танцоров на наскальных рисунках. Например, традиция исполнения танца «Келин салом» на свадебных церемониях или весенних танцев во время празднования Навруза сохранилась с древних времен.

Ключевые слова: региональная этнокультура, народный танец, национальная культура, традиция, обычаи, танцевальное искусство, культурное наследие, сценическая выразительность.

REGIONAL ETHNOCULTURE AND FOLK DANCE

Fazliyeva Zebo Kamarbekovna, associate professor, department of physical culture, faculty of theatre ats, Uzbekistan state institute of art and culture

Abstract:

INTRODUCTION. this article scientifically analyzes the concept of regional ethno-culture and its inextricable connection with the art of folk dance. Folk dance is considered as an important cultural phenomenon reflecting the historical development, customs, traditions, lifestyle and aesthetic views of a particular region. The article reveals the manifestation of regional ethno-cultural characteristics in dance plasticity, movement system, musical rhythm and stage expressiveness. It also substantiates the role of folk dance in understanding national identity, preserving cultural heritage and passing it on from generation to generation. The results of the research are of scientific and practical importance in studying regional folk dances and applying them in modern stage interpretation.

AIM: each folk dance has its own musical accompaniment. Traditional musical instruments and melodies determine the mood of the dance and complement it. For example, in the performance of Bukhara dance, only two types of instruments are often used - a metal-like kyarak and a ringing bell (bells) worn on the wrist or boots.

MATERIALS AND METHODS: The methods of analysis and comparison, survey and interview, study of relevant literature, and study of foreign experience were used.

DISCUSSION AND RESULTS: folk dances are closely related to the ethnographic characteristics of their region. Traditional dances are not only entertainment, but also an expression of the lifestyle, customs, and aesthetic views of the people. Below we will consider the main aspects of ethnoculture and their connection with the art of dance: The stage costumes of dance performers reflect the customs and tastes of that region. For example, a Bukhara dancer wears a wide robe made of heavy satin fabric, trimmed with beads; and on their heads they wear skullcaps decorated with long scarves and large jewelry. The dancers wear bells (wrist bells) on their wrists, which create a melodious sound during the dance. Khorezm male dancers go on stage with traditional sheepskin telpaks (headgear) and bells on their boots. The colors, patterns

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

and decorations on the clothes are chosen in accordance with the aesthetic taste and traditions of the people.

CONCLUSION: in the dances of the Fergana Valley, such as doyra and rubab play an important role; the Lazgi dance of Khorezm cannot be imagined without the accompaniment of the trumpet and drum. Thus, the music and traditional instruments of each region reveal the spirit of their dances. Dances are considered an integral part of various rituals and customs. Since ancient times, everyday life, religious ceremonies and seasonal holidays among the peoples of Central Asia have not been without dances, as evidenced by the images of dancers in rock paintings. For example, the tradition of performing the “Kelin salom” dance at wedding ceremonies or spring dances during Navruz celebrations has been preserved since ancient times.

Keywords: regional ethnoculture, folk dance, national culture, tradition, customs, dance art, cultural heritage, stage expressiveness.

Xususan, Xorazmning Lazgi raqsi milliy bayramlar va xalq sayillarida, shuningdek oilaviy tantanalarda doimiy ijro etilib keladi. Demak, xalq raqsi ko‘pincha marosim va an’analarning ifoda vositasi vazifasini o‘tab, jamiyat hayotida muhim o‘rin tutadi. Xalq raqsi harakatlari orqali ma’lum bir mazmun yoki g‘oya ifodalanadi. Raqs davomida atrof-muhit va tuyg‘ular ramziy harakatlarda namoyon bo‘ladi – masalan, Xorazm lazgisida tabiat tovushlari hamda muhabbat va baxt tuyg‘ulari harakatlar orqali gavdalantiriladi.

Aksar xalq raqslari kichik sahna ko‘rinishiga o‘xshab, kundalik turmush manzaralarini namoyish etadi: zargarning zar tikishi, dalada paxta terimi, bog‘da meva uzumi, bozorda savdo yoki tandirda non yopish kabi hayotiy jarayonlar raqsda aks ettiriladi. Shu sababli an’anaviy raqslar odatda biror voqea yoki hodisani so‘zlab beradi, har bir harakat va imo-ishora zamirida xalq hayotiga oid ma’no-mazmun mujassam bo‘ladi.

Tarixan o‘zbek raqs san’ati uch asosiy maktabga bo‘linadi: Farg‘ona, Buxoro va Xorazm raqs maktablari bo‘lib, ularning har biri o‘ziga xos uslub, estetika va xoreografik an’analarga ega. Quyida ushbu hududiy raqs an’analarining xususiyatlari, shuningdek Qashqadaryo va Surxondaryo singari boshqa mintaqaviy uslublar haqida so‘z yuritiladi.

Farg‘ona raqs maktabi nafis va mumtoz ohangga ega bo‘lib, unda qo‘l harakatlarining silliq, mayin oqimi hamda bosh va bo‘yinning o‘ynoqi qimirlari ustuvor ahamiyat kasb etadi. Farg‘ona raqslari odatda lirika va romantik tuyg‘ularga boy bo‘lib, insoniy munosabatlarni ifodalovchi nozik namoyishlar bilan ajralib turadi. Ushbu uslub ijrosida raqqosalarga keng improvizatsiya erkinligi beriladi, ya’ni qat’iy sahnalashtirilgan harakatlardan ko‘ra ijodiy o‘zgarish va jo‘shqinlikka ko‘proq o‘rin beriladi. Farg‘ona raqslarida qo‘l kaftlarini yuqoriga qaratib raqsga tushish an’anaviy qoidaga aylangan (bu boshqa maktablardan farqlovchi xususiyatdir). Mazkur maktab raqslari ko‘pincha oshiq-ma’shuqlik va nafis his-tuyg‘ularni ifodalaydi; masalan, “Andijon polkasi” raqsi Farg‘ona vodiysida shakllangan sho‘x va ommabop xalq raqslaridan biridir.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Buxoro raqqosalari an'anaviy kuyga raqs tushmoqda. Ularning liboslari Buxoro uslubiga xos tarzda zar bilan bezalib, yirik taqinchoqlar bilan boyitilgan. Buxoro raqslari mag'rur va mahobatli uslubga ega bo'lib, jo'shqinlik va ehtiros jihatidan Xorazm raqslariga qiyosan o'xshashdir. Biroq, Buxoro uslubida harakatlar ko'proq mayin tebranma qadamlar va sust aylanishlar bilan bajariladi; bunda gavdaning yuqori qismi – qo'l, yelka, bo'yin va ko'krak harakatlari asosiy e'tiborda turadi. Buxoro raqqosalari chiqishlari chog'ida libos elementlarini ham raqsga muvofiq qo'shib yuboradilar: masalan, qo'l harakatlarini libosning keng yenglari yoki uzun ro'mollari hilpiratishi bilan uyg'un holda namoyish etib, sahnaviy ta'sir hosil qiladilar.

Buxoro raqslari odatda bir joyda turib ijro etilmaydi – raqqosalar chap qanot qilib, poshnalarni yerga ohangdor urgan holda xiyol harakatlanib raqsga tushadilar. Ularning bilaklariga taqilgan zanglar va ba'zan barmoqlardagi qayroq tosh (metall plastinka) raqs ritmini yanada jo'shqinroq va jozibadorroq qiladi. Buxoro raqslari repertuari boy bo'lib, unda tantanavor sahna raqslari, xalq o'yinlari hamda mumtoz Shashmaqom musiqasi ohanglaridagi raqslar uchraydi.

Lazgi raqs yorqin, jo'shqinlik va ehtiros bilan ijro etilib, Xorazmning boy madaniy an'analarini namoyon etadi. Xorazm raqslari ko'p asrlik tarixga ega bo'lib, hatto qadimgi Tuproq qal'a yodgorligidagi devoriy suratlarda raqqosalar tasviri uchraydi. Xorazm raqs san'atining falsafasi hayotga muhabbat, tabiat go'zalligi va mehnatsevarlikni ulug'lashga qaratilgan bo'lib, bu mavzular raqs harakatlarida yaqqol ifodasini topadi.

Xoreografiyada qushlarning parvozini yoki dalada mehnat qilayotgan odamlar harakatlarini taqlid qiluvchi o'ziga xos ekssentrik harakat uchraydi. Xorazm raqslariga keskin va chaqqon harakatlar, kutilmaganda "qotib qolish" pauzalari xos bo'lib, aksincha aylana bo'ylab sayr qilish (aylanib raqs tushish) bu maktabda deyarli uchramaydi. Boshqa hududlar bilan solishtirganda, Xorazm raqslari o'ta jo'shqin temperament va quvnoq ruh bilan ajralib turadi. Ushbu maktabning eng mashhur raqsi "Lazgi" bo'lib, uning ohanglari va harakatlari shu qadar jozibadorki, tomoshabinlar ham beixtiyor raqsga tushib ketadilar. Lazgi raqsi Xorazm xalqining o'z-o'zini ifoda etish shakli sifatida avloddan-avlodga o'tib kelmoqda hamda milliy bayramlar, xalq sayillari va oilaviy davralarning ajralmas qismiga aylangan. 2019-yilda "Xorazm raqsi – Lazgi" nomi bilan ushbu raqs UNESCOning Insoniyat nomoddiy madaniy merosi ro'yxatiga kiritildi.

Janubiy O'zbekiston viloyatlarida – Qashqadaryo va Surxondaryoda ham o'ziga xos raqs an'analari shakllangan. Tadqiqotlar bu mintaqalarda qadim zamonlardan raqs va teatr elementlari mavjud bo'lganini ko'rsatadi. Surxondaryo tomonda qoshiqcha raqsi (yog'och qoshiqlar bilan o'ynaladigan raqs) yoki tayoqchalar bilan bajariladigan o'yin-raqslar kabi o'ziga xos usullar uchraydi. Ushbu hudud raqqosalari liboslari rang-barangligi bilan ajralib turadi — ular qo'shni Tojikiston janubidagi Qubodiyon va Kulyab mintaqalari milliy kiyimlariga o'xshash bo'lsa-da, yanada boy ranglar va bezaklarga ega.

Qashqadaryo va Surxondaryo raqslarida ham xalqning turmush tarzi, urf-odatlari va jo'shqin temperamentini aks ettiruvchi o'ziga xos uslublar avloddan-avlodga o'tib kelmoqda. Xulosa qilib aytganda, hududiy etnomadaniyat va xalq raqsi bir-birini

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

to‘ldiruvchi tushunchalardir. Har bir mintaqaning xalq raqslari o‘sha yurtning urf-odatlari, kiyim-kechak madaniyati, musiqasi va dunyoqarashini o‘zida mujassam etadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Avdeyeva L.A. O‘zbek mi liy raqsi tarixidan - T.: M.Turg‘unboyeva nomidagi “O‘zbekraqs” mi liy raqs birlashmasi, 2001. 204b.
2. Авдеева Л.А. Мухитдин Кари-Якубов. (документалная монография). Т.: Издателство литературы и искусства имени Гафура Гуляма, 1984 . С. 258 3. Avdeyeva L.A. Mukaramma Turg‘unboyevaning raqsi -T.: G‘ofur G‘ulom nomidagi adabiyot va san’at nashriyoti, 1989. 199-B.
3. Avdeyeva L.A. O‘zbekiston raqs san’ati. –T.: GIXL, 1966. 192 b.
4. Qodirov M. Temuriylar davri tomosha san’atlari. – T.: San’at, 2007. – 210 b.
5. Kolkanatov, A. (2023). IFTIKHORI TIMSOLI TUMOR BRANCH. *JOURNAL OF HEALTHCARE AND LIFE-SCIENCE RESEARCH*, *2*, 67-69.
6. QOLQANATOV, A. (2024). MA’DANIYAT VAZIRLIGI VA MADANIYAT MARKAZLARI: TARIXIY TARAQQIYOT JARAYONLARIDAN. *News of UzMU journal*, *1*(1), 1.
7. Nazarbai, K. A. (2023). NEW VOICE IN UZBEK DIRECTION. *Journal of Innovation, Creativity and Art*, *2*, 65-70.
8. Kalkanatov, A. (2023). PROFESSIONAL QUALIFICATION OF THE MANAGER IN THE CULTURAL FIELD. *JOURNAL OF ECONOMY, TOURISM AND SERVICE*, *2*, 19-23.
9. Kalkanatov, A. (2023). THE IMPORTANCE OF MANAGING THE PARTICIPATION OF CULTURAL AND ART INSTITUTIONS AND ORGANIZATIONS IN CULTURAL ACTIVITIES. *Journal of Innovation, Creativity and Art*, *2*, 7-10.
10. Nazarbaevich, Q. A. (2025). FORMATION OF THEORY AND PRACTICE OF CREATIVE ENTREPRENEURSHIP IN THE FIELD OF CULTURE AND ART. *SHOKH LIBRARY*, *1*(13).

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

“NEW GREEN SHOES” – YOSH DIZAYNER TOMONIDAN YARATILGAN YANGI G‘OYA

Olimova Gulrux Otabekjonovna, Buxoro davlat pedagogika instituti, Tasviriy san’at yo‘nalishi magistranti

Annotatsiya

KIRISH: bugungi kunda ekologik muammolar, atrof-muhitni muhofaza qilish va barqaror rivojlanish masalalari global ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, moda va dizayn sanoati ekologiyaga sezilarli ta’sir ko‘rsatadigan sohalardan biri hisoblanadi. Shu sababli yosh dizaynerlar tomonidan ekologik toza, qayta ishlanadigan va tabiatga zarar yetkazmaydigan mahsulotlarni yaratish dolzarb vazifaga aylangan. “New Green Shoes” loyihasi ana shunday innovatsion yondashuv asosida yaratilgan bo‘lib, u ekologik toza materiallardan tayyorlangan poyabzal konsepsiyasini ilgari suradi. Ushbu loyiha dizayn va ekologiya uyg‘unligini namoyon etadi.

MAQSAD: mazkur ishning asosiy maqsadi “New Green Shoes” loyihasi orqali ekologik dizayn g‘oyasini yoritish, yosh dizaynerning innovatsion qarashlari va ijodiy yondashuvini tahlil qilishdan iborat. Shuningdek, ekologik toza poyabzallarni yaratish orqali atrof-muhitni muhofaza qilish, aholida ekologik madaniyatni shakllantirish va barqaror iste’mol g‘oyalarini targ‘ib etish ko‘zda tutiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: loyiha doirasida ekologik xavfsiz va qayta ishlanishi mumkin bo‘lgan materiallar, jumladan, tabiiy tolalar, qayta ishlangan rezina, organik matolar va biologik parchalanadigan xomashyolardan foydalanildi. Tadqiqot metodlari sifatida dizayn tahlili, qiyosiy taqqoslash, ekologik samaradorlikni baholash hamda iste’molchilar fikrini o‘rganish usullari qo‘llanildi. Shuningdek, zamonaviy dizayn texnologiyalari va vizual modellashtirish usullaridan foydalanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, “New Green Shoes” loyihasi ekologik jihatdan xavfsiz bo‘lish bilan birga estetik va qulay dizaynga ega. Poyabzalning ishlab chiqarish jarayonida tabiiy resurslardan oqilona foydalanilgan, chiqindilar miqdori kamaytirilgan. Iste’molchilar orasida o‘tkazilgan so‘rovlar ekologik toza mahsulotlarga bo‘lgan qiziqish tobora ortib borayotganini ko‘rsatdi. Ushbu loyiha yosh dizaynerlarning jamiyatdagi muhim ijtimoiy masalalarga befarq emasligini namoyish etadi.

XULOSA: “New Green Shoes” — bu nafaqat yangi dizayn mahsuloti, balki ekologik ongni oshirishga qaratilgan muhim tashabbusdir. Yosh dizayner tomonidan ilgari surilgan ushbu g‘oya moda sanoatida barqaror rivojlanish tamoyillarini joriy etish imkoniyatlarini ko‘rsatadi. Ekologik toza poyabzallarni yaratish orqali atrof-muhitni asrash, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish va kelajak avlodlar uchun toza muhitni saqlab qolish mumkin. Shu bois bunday loyihalarni qo‘llab-quvvatlash va rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: poyabzal,loyihalash,detallar,texnologiya,brend,model, eskiz.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

«NEW GREEN SHOES» — НОВАЯ ИДЕЯ, СОЗДАННАЯ МОЛОДЫМ ДИЗАЙНЕРОМ

Олимова Гулрух Отабекжоновна,Бухарский государственный педагогический институт, магистрант направления «Изобразительное искусство»

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в настоящее время экологические проблемы, охрана окружающей среды и вопросы устойчивого развития приобретают глобальное значение. Особенно индустрия моды и дизайна считается одной из сфер, оказывающих значительное влияние на экологию. В связи с этим создание экологически чистых, перерабатываемых и безопасных для природы продуктов молодыми дизайнерами становится актуальной задачей. Проект «New Green Shoes» разработан на основе именно такого инновационного подхода и направлен на продвижение концепции обуви, изготовленной из экологически чистых материалов. Данный проект наглядно демонстрирует гармонию дизайна и экологии.

ЦЕЛЬ: основной целью данной работы является раскрытие идеи экологического дизайна на примере проекта «New Green Shoes», а также анализ инновационного мышления и творческого подхода молодого дизайнера. Кроме того, предполагается популяризация идей охраны окружающей среды, формирование экологической культуры населения и продвижение принципов устойчивого потребления посредством создания экологически чистой обуви.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в рамках проекта использовались экологически безопасные и перерабатываемые материалы, такие как натуральные волокна, переработанная резина, органические ткани и биоразлагаемое сырьё. В качестве методов исследования применялись анализ дизайна, сравнительный анализ, оценка экологической эффективности, а также изучение мнения потребителей. Также использовались современные дизайнерские технологии и методы визуального моделирования.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что проект «New Green Shoes» является экологически безопасным и одновременно отличается эстетичным и удобным дизайном. В процессе производства обуви рационально использовались природные ресурсы и было сокращено количество отходов. Опросы среди потребителей показали рост интереса к экологически чистым продуктам. Данный проект демонстрирует, что молодые дизайнеры не остаются равнодушными к важным социальным проблемам современного общества.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: таким образом, «New Green Shoes» — это не только новый дизайнерский продукт, но и значимая инициатива, направленная на повышение экологического сознания. Идея, предложенная молодым дизайнером, отражает возможности внедрения принципов устойчивого развития в индустрию моды. Создание экологически чистой обуви способствует сохранению окружающей

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

среды, пропаганде здорового образа жизни и обеспечению чистой среды для будущих поколений. В связи с этим поддержка и развитие подобных проектов имеют большое значение.

Ключевые слова: обувь, проектирование, детали, технология, бренд, модель, эскиз.

"NEW GREEN SHOES" — A NEW IDEA CREATED BY A YOUNG DESIGNER

Olimova Gulrukh Otabekjonovna, Bukhara State Pedagogical Institute, Master's student in Fine Arts

Annotation

INTRODUCTION: today, environmental problems, environmental protection, and issues of sustainable development have acquired global significance. In particular, the fashion and design industry is considered one of the sectors that has a significant impact on the environment. Therefore, the creation of environmentally friendly, recyclable, and nature-safe products by young designers has become an urgent task. The "New Green Shoes" project was developed based on such an innovative approach and promotes the concept of footwear made from eco-friendly materials. This project clearly demonstrates the harmony between design and ecology.

AIM: the main purpose of this study is to present the idea of ecological design through the "New Green Shoes" project and to analyze the innovative thinking and creative approach of a young designer. In addition, the study aims to promote environmental protection, develop environmental awareness among the population, and popularize the ideas of sustainable consumption through the creation of eco-friendly footwear.

MATERIALS AND METHODS: within the framework of the project, environmentally safe and recyclable materials were used, including natural fibers, recycled rubber, organic fabrics, and biodegradable raw materials. The research methods included design analysis, comparative analysis, evaluation of environmental efficiency, and the study of consumer opinions. Modern design technologies and visual modeling methods were also applied.

DISCUSSION AND RESULTS: the results of the study showed that the "New Green Shoes" project is environmentally safe while also featuring an aesthetic and comfortable design. During the footwear production process, natural resources were used rationally and the amount of waste was reduced. Surveys conducted among consumers indicated a growing interest in environmentally friendly products. This project demonstrates that young designers are not indifferent to important social issues facing modern society.

Conclusion: in conclusion, "New Green Shoes" is not only a new design product but also an important initiative aimed at increasing environmental awareness. The idea proposed by the young designer highlights the possibilities of implementing sustainable development principles in the fashion industry. Creating eco-friendly footwear helps

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

protect the environment, promote a healthy lifestyle, and preserve a clean environment for future generations. Therefore, supporting and developing such projects is of great importance.

Keywords: footwear, design, detailing, technology, brand, model, sketch.

O'zbekiston hukumati tomonidan so'nggi yillarda charm poyabzal sanoati qo'llab-quvvatlangani tufayli izchil rivojlanib bormoqda. Mamlakatimizda tabiiy charmni chuqur qayta ishlashga asoslangan eksportga yo'naltirilgan tayyor buyumlar hajmi va turlarini kengaytirish, shuningdek, aholini mahalliy ishlab chiqarilayotgan yuqori sifatli arzon poyabzal va charm buyumlari bilan ta'minlash bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizda charm xom ashyosini chuqur qayta ishlash asosida eksportga yo'naltirilgan tayyor mahsulot ishlab chiqarish hajmi va turlarini kengaytirish, shuningdek, aholini mahalliy ishlab chiqarilgan sifatli va arzon poyabzal hamda charm-attorlik mahsulotlari bilan ta'minlash choralari ko'rilmoqda.

Qabul qilingan chora-tadbirlarning amalda ro'yobga chiqarilishi natijasida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori, 26.02.2022 yildagi PQ-143-son charm-poyabzal va mo'ynachilik sohalarida tayyor mahsulot ishlab chiqarishni qo'llab-quvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi Qarorida investitsiyalar va tashqi savdo vazirligi, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi, Andijon, Buxoro, Jizzax, Qashqadaryo, Namangan, Samarqand, Surxondaryo, Farg'ona, Xorazm va Toshkent viloyatlari hokimliklari hamda «O'zcharmsanoat» uyushmasining tuman (shahar)larda terini qayta ishlashga ixtisoslashgan kichik sanoat zonalarini hamda tayyor charm-poyabzal va mo'yna mahsulotlarini ishlab chiqarishga ixtisoslashgan kichik sanoat zonalarini tashkil qilish to'g'risidagi takliflari kiritildi. Mustaqil davlatimizni xalqimizni kelajak ravnaqi uchun yuqori talablarga javob beruvchi sifatli xalq iste'mol mollarini, shu jumladan har xil charm mahsulotlarni ko'paytirishga katta ahamiyat berilmoqda. Hozirgi vaqtda poyabzal ishlab chiqarish juda keng tarmoq bo'lib, unda avtomatlashtirish va mexanizatsiyalashtirishning ilg'or vositalaridan, kompyuter texnikasidan, fan va texnika yutuqlaridan keng foydalaniladi.Bugungi zamonaviy davrda, hamma uchun sifatli, hamyonbop, poyabzal yaratish uchun bir qator dizaynerlarning hissasi beqiyos desak mubolag'a bo'lmaydi Ayni paytda mamlakatimiz yengil sanoati rivojlanish borasida sifat jixatidan yangi bosqichga chiqmoqda. An'anaviy va ma'naviy eskirgan texnologiyalar o'rnini yuqori samaradorli, sifatli mahsulot ishlab chiqaradigan va ularga ishlov berish standartlarini kuchaytiradigan yangi texnologiyalar egallamoqda.

Yuqoridagi imkoniyatlardan foydalangan holda men Olimova Gulrux yosh dizayner

© intereduglobalstudy.com

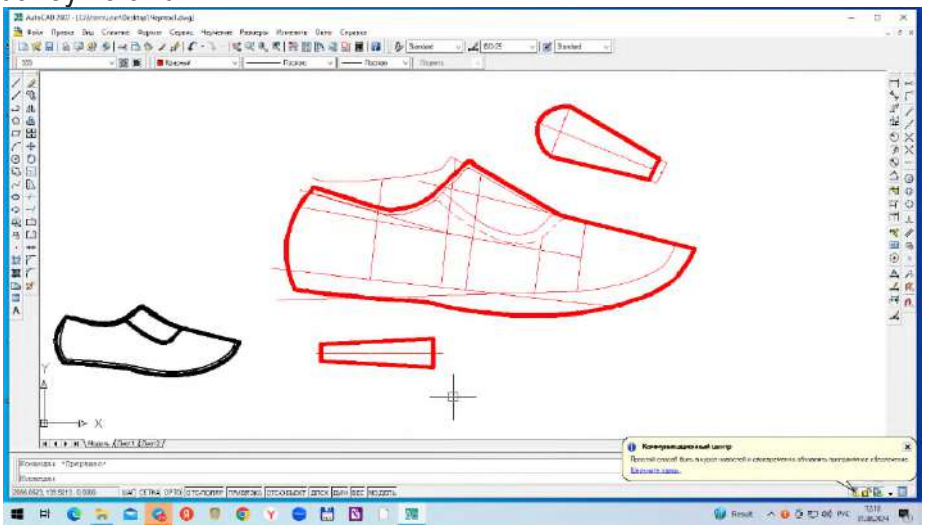
ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

va rassom sifatida “**NEW GREEN SHOES”** brendi asosida yangi modeldagi erkaklar poyabzali yaratdim va bu mutaxassislik fani loyihasi sifatida taqdim etdimoqchiman. Aytish joizki Yashil - hayotni, uyg'unlikni, yoshlikni anglatib, shuningdek har doim yashil rang farovonlik, ishonch va ishonchlilik ramzi bo'lib kelgan, insonlarning hayot sifatini yaxshilash maqsadida ushbu poyabzal yaratdim .

Ushbu loyihada moda tendensiyalarga tayangan holda hozirgi va qadimgi moda tendensiyalarni o’rgangan holda va brendlar faoliyatini o’rgangan holda loyihada timsoh timsolini ijodiy manbani asos qilib oldim.

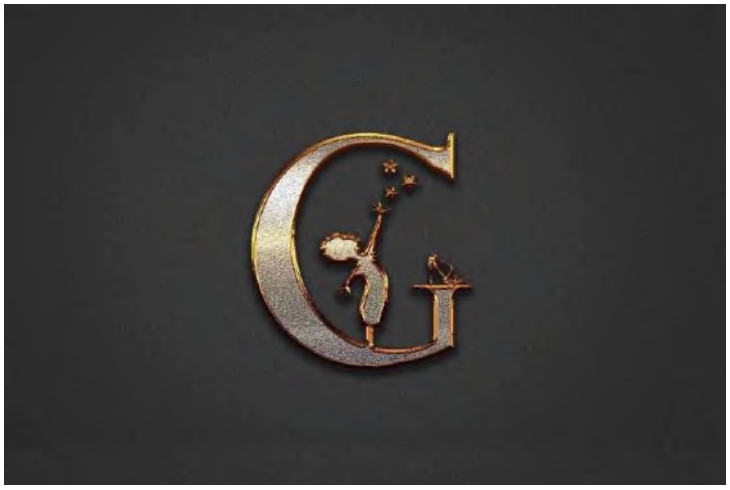

Poyabzal tanavorni modellashtirishda nusxalash usullari o’rgandim va eng optimal usul grafik -nusxalash usulini tanlandim. Shu usul asosida erkakalar klassik ko’rinishidagi tuflisining ustki va tag detalllarini AVTOCAD kompyuterda loyihash dasturida loyihalandi.

Poyabzal detallarini bichish , tikish va ishlov berish, tanovorni hamda poyabzalni yi’gish texnologik jarayonlarni ketma- ketligini tuzilib poyabzal tayyorlash texnologik jarayoni ishlab chiqdim. Konstruktorlik va texnologik jarayonlarni va poyabzalni detallarni bichishda, qirqishda va ishlov berishda , poyabzal yig’ishda hozirgi vaqtda eng zamonaviy rusumdagi, elektroenergiyani tejaydigan jihozlar tanlandi va undan so’ng loyihamni taqdimot qilish maqsadida shaxsiy brend yaratdim.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Shu jumladan yaratilgan brendimni nomi “GOO” atalib har jihatdan ishlab chiqariladigan mahsulotga ma’no va mazmun baxsh etadi. Undagi “G” harfi muallifga tegishli bo’lib, Gulrux ya’ni gulyuzli, ko’rinishi guldek go’zal, nafis, jozibali, latofatli degan ma’noni anglatib shu o’rinda bu sifat belgilarini ushbu brend asosida ishlab chiqarilayotgan mahsulotlarga ham tegishli hisoblanadi. “G” harfini ichidagi nafis yuzli, latofatli xilqat bu ayoldir.Ayol go’zallik va nafosat, mehr-muxabbat ramzidir.

Poyabzal oyoq panjasini to’liq qoplaydi. Klassik uslubga xos bo’lib , ish va rasmiy uchrashuvlar uchun mo’ljallangan .

Xulosa qilib aytganda, bugungi kunda bu sohada keskin ko’plab o’zgarishlar bo’ldi. Shu o`rinda, “Men ushbu sohaga kelajakda o’zimni hissamni qo’shmoqchiman, negaki shu kasbni juda qadrlayman. Shuning uchun o’zimning brendimni yaratgan holda, bu sohaning rivojlanishiga hissamni qo’shmoqchiman. Men yaratadigan poyabzallar erkaklar uslubiga xos bo’lib, ekskuliziv, dizayn, qiymatli, sifatli, hamyonbop, raqobatdosh va eksportbop tayyor mahsulotni yaratish maqsadim bor. Bilamizki, hozirgi kunda bu sohaga bo’lgan talab ko’pligi va kuchayganligi uchun, charm-poyzabzal sohasi rivojlanib, mahsulot sifati yaxshilanib borayotgani, rivojlanishdan dalolat beradi. Men ushbu

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

imkoniyatlardan foydalanib, moda tendensiyalarini o'rgangan holda jahon bozorida eksport hajmini oshiriib, jahon standartlariga mos keladigan yanada yangi dizayndagi poyabzallarni yaratish maqsadim bor" - deb loyiha muallifi yosh dizayner sifatida ushbu fikrlarini bildirmoqchiman. Kelajakda yosh dizayner ishlab chiqilgan erkaklar poyabzalining yangi dizayndagi loyihasini poyabzal ishlab chiqarish korxonalariga taqdim qilamiz.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Sh.Mirziyoyev O`zbekiston Respublikasi Prezidentining 08.02.2021 y PQ - 4982 –son ,,Charm –poyabzal va mo`ynachilik sohalarini yanada rivojlantirishga doir qo`shimcha chora-tadbirlar to`g`risida" dagi Qarori.
2. К.М.Зурабян и др. Справочник по материалам, применеямым в производство обуви и кожгалантереи. -М. 2023. 210ст.
3. В.А.Фукин, А.Н.Калита Технология изделий из кожи. – М. Легпромбытиздат 1988 г.
4. S.S .Musayev C.C.Мусаев «Yakka buyurtma bo`yicha poyabzal tayyorlash texnologiyasi». «Turonlqbol» 2007 y.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MUSIQA DARSLARI SAMARADORLIGINI O'STIRISHDA SUN'IY INTELLEKTNING TA'SIRI

Ruziyev Davron Yuldashevich, Buxoro davlat universiteti Musiqa ijrochiligi va madaniyat kafedrasi professori

Annotatsiya.

KIRISH: bugungi kunda inson aqlini taqlid qila oladigan va odatda insonning aqliy qobiliyatlarini talab qiladigan vazifalarni bajaradigan dasturiy va apparat tizimlarini yaratish va rivojlantirish bilan shug'ullanadigan sun'iy intellektga ehtiyoj oshib bormoqda. Sun'iy intellektning asosiy maqsadi – ma'lumotlarni tahlil qilish, tajribadan bilim olish, qarorlar qabul qilish, muammolarni hal qilish va inson qobiliyatiga o'xshash harakatlarni bajarishga qodir. Sun'iy intellekt tibbiyot, moliya, avtomobilsozlik, ta'lim, san'at va boshqa ko'plab sohalarda qo'llaniladi. Sun'iy intellekt tajriba bilan o'rganish va yaxshilash, o'zgaruvchan sharoit va muhitga moslasha oladigan tizimlarni yaratishga intiladi. Sun'iy intellektning muhim xususiyati katta hajmdagi ma'lumotlarni qayta ishlash va undagi naqshlarni topish qobiliyatidir, bu esa uni tahlil qilish va prognozlash uchun kuchli vositaga aylantiradi.

Mamlakatimizning uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilish va takomillashtirish, unga ilg'or pedagogik hamda raqamli texnologiyalarni joriy qilish, ta'lim samaradorligini oshirishga e'tibor kuchaytirildi. Ta'lim jarayoniga zamonaviy yondashuvlar so'nggi yillarda tizimda sezilarli o'zgarishlarni keltirib chiqardi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, musiqa ta'limiga qo'yiladigan talablar o'zgardi. Endilikda musiqiy ta'lim tizimi faqat nazariy musiqiy ma'lumot, tushuncha, kuy va qo'shiqlarni kuylash hamda tinglashni o'rgatish bilan cheklanilmaydi. Balki sun'iy intellekt orqali o'quvchilarning musiqa sohasida ijodiy fikrlash va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini ham shakllantirishga qaratiladi. Shu jihatdan mamlakatimiz musiqa ta'limi jarayonida musiqiy ta'lim faoliyatlarini sun'iy intellekt yordamida tashkil etishda zamonaqviy yondashuvlarni amaliyotga joriy etishiga erishish muhim hisoblanadi.

MAQSAD: ushbu maqolada zamonaviy musiqa darslari samaradorligini o'stirishda sun'iy intellektning ta'siri, hamda, musiqa asarlarining mazmuni va mohiyatini o'quvchilar ongiga singdirish usullarini bayon etishdir.

Maqolada musiqa darslari samaradorligini o'stirishda sun'iy intellektning ta'sirini asoslab berish, interaktiv metodlar, texnologiyalardan foydalanib musiqiy ta'limda sun'iy intellektdan zamonaviy yondashuv samaradorligi va uning o'quvchilarga ta'sirini o'rganib chiqish orqali musiqiy ta'limni yanada rivojlantirish mumkinligi ko'rsatiladi.

Shuningdek, maqolaning maqsadi faqatgina sun'iy intellektdan foydalanib ta'lim jarayonini yaxshilash emas, balki o'quvchilarning musiqiy faoliyatlari orqali ularning ma'naviy-madaniyatini rivojlanishiga erishish yo'llarini aniqlashdir. Shu bois maqolada ta'lim mazmunini faqat nazariy bilimlar bilan cheklab qo'ymasdan, balki musiqani amaliy faoliyat sifatida o'rganishning afzalliklari ham yoritiladi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Mazkur tadqiqotning maqsadlaridan yana biri – sun'iy intellektdan foydalanish natijasida musiqa o'qituvchilarini yangi pedagogik yondashuvlarga tayyorlash, ularda sun'iy intellekt vositasida zamonaviy metodlarni qo'llashga bo'lgan motivatsiyani oshirish bo'yicha samarali yo'llarini ko'rsatishdir. Natijada maqola musiqa darslari samaradorligini o'stirishda sun'iy intellektning ta'sirini yanada takomillashtirish, o'quvchilarda musiqa materiallariga bo'lgan qiziqishni o'stirishga xizmat qiladi.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqot olib borilayotgan fan va sun'iy intellektning musiqa darslari samaradorligini o'stirishda ta'siri va o'quvchilar bu fanni o'zlashtirishdagi imkoniyatlarini o'rganishdan keying jarayonlarni tahlil qilish uchun 10 dan ortiq ilmiy maqolqlardan iborat korpus yaratildi. Yig'ilgan maqolalar 2021-2025 yillar oralig'ida xalqaro va mahaliy akademik jurnallarda chop etilgan. Bu maqolalar tahlil qilindi va qiyosiy natijalar olindi. Umuman olganda, maqola uchun materiallar maktabda musiqa darslari samaradorligini o'stirishda sun'iy intellekt ta'sirini boyitishga yo'naltirilgan musiqa o'qitish metodikasi, musiqa pedagogikasi va didaktik texnologiyalar bo'yicha mavjud adabiyotlardan foydalanilgan.

Tadqiqotda sun'iy intellektdan foydalanishning sifatli va qiyosiy tahlil metodlari qo'llanildi. Birinchidan, musiqa darslari samaradorligini o'stirishda sun'iy intellektning ta'siri bo'yicha mavjud nazariy manbalar tahlil qilinib, lg'or xorijiy va mahalliy tajribalar o'rganildi.

Ikkinchidan, maktab musiqa darslari samaradorligini o'stirishda sun'iy intellektning ta'sirini kuzatuvlar olib borildi va o'qituvchilarning dars jarayonini sun'iy intellekt vositasida tashkil etishdagi yondashuvlari o'rganildi. Bu jarayonda o'quvchilarning musiqa darslari jarayonidagi faolligi, qiziquvchalik darajasi, kuylarni diqqat-e'tibor bilan tinglashi, qo'shiqlarni ifodali kuylashga harakat qilishi, ijodiy topshiriqlarga bo'lgan munosabati alohida qayd etildi.

Metodologik jihatdan maqolada musiqa darslari samaradorligini o'stirishda sun'iy intellektning ta'sirini aniqlash uchun qiyosiy taqqoslash usuli ham qo'llanib, zamonaviy texnologiyalar asosida tashkil etilgan musiqa darslarining samaradorligi qiyoslandi. Shuningdek, pedagogik eksperiment sifatida ayrim maktablarda musiqiy darslar samaradorligini o'stirishda sun'iy intellektning ta'siri dinamikasi kuzatildi.

MUHOKOMA VA NATIJALAR: yig'ilgan materiallar o'rganilishi natijasida ishtirok etuvchi belgilardan foydalanish usullari aniqlandi. Musiqa ta'limida sun'iy intellektdan foydalanish jarayonini samarali tashkil etish va faoliyatga o'quvchilarni jalb etish juda muhimdir, chunki sun'iy intellekt o'quvchilarni musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish, ularda musiqiy madaniyati asoslarini tarbiyalashda ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Sun'iy intellektdan foydalanish musiqa darslari samaradorligini o'stirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi. Ayniqsa, o'quvchilarni ijodiy fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan musiqiy faoliyatlar, masalan, musiqa tinglash, musiqa ijodkorligi, musiqa asari xususida ma'lumotlar to'plash, qo'shiqlarni ifodali kuylash qobiliyatlarini rivojlantiradi.

XULOSA: musiqa darslarida sun'iy intellektdan foydalanish uchun o'qituvchi o'z pedagogik faoliyatini doimiy ravishda yangilab, takomillashtirib borishi lozim. Zamonaviy musiqa darslarida sun'iy intellektdan foydalanish talablari shuni ko'rsatadiki, an'anaviy

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

metodlar bilan cheklanish nafaqat samaradorlikni pasaytiradi, balki o‘quvchilarning ijodiy salohiyatini to‘liq rivojlantirish imkoniyatini ham pasaytiradi. Shu bois o‘qituvchi sun’iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish metodlarini o‘rganishi, darslarni interaktiv va kreativ shakllarda tashkil etishi zarur. Bu jarayonda sun’iy intellekt, shuningdek, o‘yin texnologiyalari, virtual reallik kabi innovatsion o‘qitish usullarini ishlab chiqishni qo‘llab-quvvatlashi lozim.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, musiqa san'ati, musiqa darslari, musiqiy komponent, musiqiy afzalliklar, musiqiy kompozitsiya, texnologiya, innovatsion texnologiyalar.

ВЛИЯНИЕ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА НА ПОВЫШЕНИЕ ЭФФЕКТИВНОСТИ УРОКОВ МУЗЫКИ

Д.Ю.Рузиев, Бухарский государственный университет, Бухара, Узбекистан

Аннотация:

ВВЕДЕНИЕ: сегодня растет потребность в искусственном интеллекте, то есть в создании и разработке программных и аппаратных систем, способных имитировать человеческий интеллект и выполнять задачи, которые обычно требуют умственных способностей человека. Главная цель искусственного интеллекта — анализировать данные, учиться на опыте, принимать решения, решать проблемы и выполнять действия, аналогичные человеческим. Искусственный интеллект используется во многих областях, включая медицину, финансы, автомобилестроение, образование, искусство и многое другое. Искусственный интеллект стремится создавать системы, способные учиться и совершенствоваться на основе опыта, адаптируясь к меняющимся условиям и окружающей среде. Важной особенностью искусственного интеллекта является его способность обрабатывать большие объемы данных и выявлять в них закономерности, что делает его мощным инструментом для анализа и прогнозирования.

Уделяется повышенное внимание реформированию и совершенствованию системы непрерывного образования страны, внедрению в нее передовых педагогических и цифровых технологий, а также повышению эффективности обучения. Современные подходы к образовательному процессу привели к значительным изменениям в системе за последние годы. С этой точки зрения требования к музыкальному образованию изменились. Теперь система музыкального образования не ограничивается обучением только теоретическим музыкальным знаниям, концепциям, пению и слушанию мелодий и песен. Возможно, благодаря искусственному интеллекту, она также будет уделять внимание развитию творческого мышления учащихся и навыков самостоятельного принятия решений в области музыки. В этой связи важно добиться внедрения современных подходов в процесс музыкального образования в нашей стране при организации музыкально-образовательных мероприятий с использованием искусственного интеллекта.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ЦЕЛЬ: данная статья направлена на описание влияния искусственного интеллекта на повышение эффективности современных уроков музыки, а также методов привития учащимся содержания и сути музыкальных произведений.

В статье демонстрируется потенциал дальнейшего развития музыкального образования путем обоснования влияния искусственного интеллекта на повышение эффективности уроков музыки, а также путем изучения эффективности современного подхода к применению искусственного интеллекта в музыкальном образовании с использованием интерактивных методов и технологий и его влияния на учащихся.

Цель статьи — не только усовершенствовать образовательный процесс с помощью искусственного интеллекта, но и определить пути достижения духовного и культурного развития учащихся посредством их музыкальной деятельности. Поэтому статья не ограничивает содержание обучения теоретическими знаниями, но также подчеркивает преимущества изучения музыки как практической деятельности.

Еще одна цель данного исследования — подготовить учителей музыки к новым педагогическим подходам с использованием искусственного интеллекта, показать эффективные способы повышения их мотивации к применению современных методов с помощью искусственного интеллекта. В результате статья послужит дальнейшему повышению эффективности использования искусственного интеллекта в проведении уроков музыки и повышению интереса учащихся к музыкальному материалу.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: для анализа процессов, лежащих в основе изучения данной темы, и влияния искусственного интеллекта на повышение эффективности уроков музыки и способности учащихся осваивать этот предмет, был создан корпус, состоящий из более чем 10 научных статей. Собранные статьи были опубликованы в международных и местных академических журналах в период с 2021 по 2025 год. Эти статьи были проанализированы, и были получены сравнительные результаты. В целом, материалы для статей были взяты из существующей литературы по методике преподавания музыки, музыкальной педагогике и дидактическим технологиям, направленным на усиление влияния искусственного интеллекта на повышение эффективности уроков музыки в школе.

В исследовании использовались качественные и сравнительные методы анализа применения искусственного интеллекта. Во-первых, был проведен анализ существующих теоретических источников о влиянии искусственного интеллекта на повышение эффективности уроков музыки, а также изучен соответствующий зарубежный и местный опыт.

Во-вторых, было изучено влияние искусственного интеллекта на повышение эффективности уроков музыки в школах, а также подходы учителей к организации учебного процесса с использованием искусственного интеллекта. В ходе этого процесса особое внимание уделялось активности учащихся на уроках музыки,

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

уровню их заинтересованности, внимательному слушанию мелодий, попыткам выразительного исполнения песен и отношению к творческим заданиям.

В методологическом плане в статье также используется сравнительный метод для определения влияния искусственного интеллекта на повышение эффективности уроков музыки, сравнивая эффективность уроков музыки, организованных на основе современных технологий. Кроме того, в качестве педагогического эксперимента была изучена динамика влияния искусственного интеллекта на повышение эффективности уроков музыки в некоторых школах.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в результате изучения собранных материалов были выявлены методы использования интерактивных знаков. Эффективная организация процесса использования искусственного интеллекта в музыкальном образовании и вовлечение учащихся в деятельность имеет большое значение, поскольку искусственный интеллект оказывает положительное влияние на развитие музыкальных способностей учащихся и их обучение основам музыкальной культуры. Использование искусственного интеллекта открывает широкие возможности для повышения эффективности уроков музыки. В частности, оно развивает у учащихся навыки в музыкальных видах деятельности, направленных на развитие творческого мышления, таких как слушание музыки, создание музыки, сбор информации о музыкальном произведении и выразительное пение.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: для использования искусственного интеллекта на уроках музыки учитель должен постоянно обновлять и совершенствовать свою педагогическую деятельность. Требования к использованию искусственного интеллекта на современных уроках музыки показывают, что ограничение традиционными методами не только снижает эффективность, но и уменьшает возможности для полного развития творческого потенциала учеников. Поэтому учителям необходимо научиться использовать возможности искусственного интеллекта, организовывать уроки интерактивным и творческим способом, а также поддерживать развитие инновационных методов обучения, таких как искусственный интеллект, игровые технологии и виртуальная реальность.

Ключевые слова: искусственный интеллект, музыкальное искусство, уроки музыки, музыкальная составляющая, музыкальные предпочтения, музыкальная композиция, технология, инновационные технологии.

THE IMPACT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON IMPROVING THE EFFECTIVENESS OF MUSIC LESSONS

D.Yu. Ruziev, Bukhara State University, Bukhara, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: today, there is a growing need for artificial intelligence, that is, the creation and development of software and hardware systems capable of simulating human intelligence and performing tasks that typically require human mental abilities.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

The primary goal of artificial intelligence is to analyze data, learn from experience, make decisions, solve problems, and perform actions similar to those of humans. Artificial intelligence is used in many fields, including medicine, finance, automotive engineering, education, art, and much more. Artificial intelligence aims to create systems that can learn and improve based on experience, adapting to changing conditions and environments. A key feature of artificial intelligence is its ability to process large volumes of data and identify patterns in it, making it a powerful tool for analysis and forecasting.

Increased attention is being paid to reforming and improving the country's continuous education system, introducing advanced pedagogical and digital technologies, and increasing the effectiveness of training. Modern approaches to the educational process have led to significant changes in the system in recent years. Consequently, the requirements for music education have changed. Nowadays, the music education system is not limited to teaching only theoretical musical knowledge, concepts, singing and listening to melodies and songs. Perhaps, thanks to artificial intelligence, it will also focus on developing students' creative thinking and independent decision-making skills in the field of music. In this regard, it is important to implement modern approaches to music education in our country when organizing music education events using artificial intelligence.

AIM: this article aims to describe the influence of artificial intelligence on improving the effectiveness of modern music lessons, as well as methods for instilling in students the content and essence of musical works.

The article demonstrates the potential for further development of music education by substantiating the influence of artificial intelligence on increasing the effectiveness of music lessons, and also by studying the effectiveness of a modern approach to the application of artificial intelligence in music education using interactive methods and technologies and its impact on students.

The purpose of this article is not only to improve the educational process with the help of artificial intelligence, but also to identify ways to achieve spiritual and cultural development of students through their musical activities. Therefore, the article does not limit the content of the training to theoretical knowledge, but also emphasizes the benefits of studying music as a practical activity.

Another goal of this study is to prepare music teachers for new pedagogical approaches using artificial intelligence and to demonstrate effective ways to increase their motivation to apply modern methods using artificial intelligence. As a result, the article will serve to further improve the effectiveness of using artificial intelligence in music lessons and increase students' interest in musical material.

MATERIALS AND METHODS: to analyze the processes underlying the study of this topic and the impact of artificial intelligence on improving the effectiveness of music lessons and students' ability to master this subject, a corpus of more than 10 scientific articles was created. The collected articles were published in international and local academic journals between 2021 and 2025. These articles were analyzed and comparative results were obtained. In general, the materials for the articles were taken

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

from existing literature on music teaching methods, music pedagogy and didactic technologies aimed at enhancing the influence of artificial intelligence on improving the effectiveness of music lessons in schools.

The study utilized qualitative and comparative methods to analyze the application of artificial intelligence. First, it analyzed existing theoretical literature on the impact of artificial intelligence on improving the effectiveness of music lessons, as well as relevant international and local experiences.

Secondly, the impact of artificial intelligence on increasing the effectiveness of music lessons in schools, as well as teachers' approaches to organizing the educational process using artificial intelligence, were studied. During this process, special attention was paid to the students' activity in music lessons, their level of interest, attentive listening to melodies, attempts at expressive performance of songs, and their attitude towards creative tasks.

Methodologically, the article also uses a comparative method to determine the impact of artificial intelligence on improving the effectiveness of music lessons by comparing the effectiveness of music lessons organized based on modern technologies. In addition, the dynamics of the influence of artificial intelligence on increasing the effectiveness of music lessons in some schools was studied as a pedagogical experiment.

DISCUSSION AND RESULTS: as a result of studying the collected materials, methods of using interactive signs were identified. Effective organization of the process of using artificial intelligence in music education and involving students in activities is of great importance, since artificial intelligence has a positive impact on the development of students' musical abilities and their learning of the basics of musical culture. The use of artificial intelligence opens up vast opportunities to improve the effectiveness of music lessons. In particular, it develops students' skills in musical activities aimed at developing creative thinking, such as listening to music, creating music, collecting information about a piece of music, and expressive singing.

CONCLUSION: to use artificial intelligence in music lessons, teachers must constantly update and improve their teaching practices. The demands placed on the use of artificial intelligence in modern music lessons show that limiting the use of traditional methods not only reduces effectiveness but also limits opportunities for the full development of students' creative potential. Therefore, teachers need to learn how to harness the power of artificial intelligence, organize lessons in an interactive and creative way, and support the development of innovative teaching methods such as artificial intelligence, gaming technologies, and virtual reality.

Keywords: artificial intelligence, musical art, music lessons, musical component, musical preferences, musical composition, technology, innovative technologies.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Ilg‘or texnologiyalar bilan o‘ralgan zamonaviy jamiyat barcha sohalarda jadal rivojlanishga xizmat qilmoqda. Fanning jadal rivojlanishi uning mutaxassislari zimmasiga yangi vazifa va mas’uliyat yuklaydi. Xususan, ta’lim sohasida faoliyat yuritayotgan mutaxassislardan doimiy ravishda o‘zlarini takomillashtirib borishlari, so‘nggi yutuqlardan xabardor bo‘lishlari talab etiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, musiqa ta’limida ilg‘or texnologiyalardan foydalanish zamon talablaridan biridir. Buning uchun sun’iy intellektdan to‘g‘ri va samarali foydalanish talab etiladi, bu esa ilmiy yutuq hisoblanadi. Sun'iy intellekt o'quvchilarning musiqa darslariga qiziqishini oshirishga yordam beradi. Sun'iy intellekt yordamida o'qitish nafaqat o’quvchilar uchun qiziqarli, balki o'qituvchilar uchun ham juda qulay bo'lib, samarali darslarni o'tkazish imkonini beradi. O‘zbekistonda sun’iy intellektdan to‘g‘ri foydalanishni targ‘ib qilish bo‘yicha ko‘plab innovatsiya va tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Amalga oshirilayotgan ta’lim islohotlari musiqa darslarining sifatini bevosita ta’minlabgina qolmay, balki kelajakda texnologik taraqqiyotning muvaffaqiyatli tomonlarini har tomonlama anglash imkonini beradi. Sun’iy intellekt muammoning turli jihatlari faylasuflar, sotsiologlar, o‘qituvchilar, psixologlarning tadqiqotlarida hal etiladi. Rus olimlari Amirov R. A., Bilalova U.” Oliy ta’limda sun’iy intellekt texnologiyalarini joriy etish istiqbollari”, Samsonovich O. O., Fokina Ye. A. “Sun'iy intellekt: yangi haqiqatlar”, Kotlyarova I.O. “Ta'limda sun'iy intellekt texnologiyalari” haqida, Buryakova O. S., Reshetnikova I. V., Cherkesova L. V. “Algoritmik musiqiy kompozitsiyalarni yaratishda sun'iy intellekt usullari” bo’yicha, Nagornaya L. N. esa “Musiqa olamida ilm-fan yutuqlari va sun'iy intellekt” bo’yicha tadqiqot ishlarini amalga oshirib bormoqda.

O’zbek olimlari: S.Tursunov “Musiqa va texnologiyalar: Sun’iy intellektning roli), A.Murodov “Ijodiy jarayonlarda sun’iy intellekt: Musiqa tahlili va yaratish.”, E.Rasulov “Musiqa yaratish va tahlil qilishda sun’iy intellektning roli”, M. Alimov “Musiqiy tahlil va sun’iy intellektning integratsiyasi”, R. Hamidov “Sun’iy intellekt va musiqaning ijodiy jarayonlariga ta’siri” bo’yicha ilmiy maqola va tadqiqot ishlarini amalga oshirgan.

Mazkur ishlarlar sun’iy intellekt yo‘nalishlariga oid bo‘lsada, ammo ularda musiqa darslari samaradorligini o’stirishda sun’iy inteltektning ta’siri alohida tadqiqot ob’yekti sifatida kam o‘rganilgan, bu esa umumta’lim maktablarida musiqa fanini o’qitishda sun’iy intelekt imkoniyatlarini tadqiq etish lozimligini taqozo etadi. Ma’lumki, bugungi kunda barcha soha va tarmoqlarda zamonaviy innovatsion texnologiyalarning ahamiyati tobora ortib bormoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Raqamli O‘zbekiston – 2030” strategiyasi va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlarini tasdiqlash to‘g‘risidagi farmoniga muvofiq, mamlakatimizda raqamli iqtisodiyotni faol rivojlantirish, ta’lim, sog‘liqni saqlash, qishloq xo‘jaligi kabi barcha soha va sohalarga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish bo‘yicha kompleks chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Sun’iy intellektning musiqa ta’limiga joriy etilishi, shuningdek, uning dars mazmuniga integratsiyalashuvi o‘quvchilar va o‘qituvchilar uchun yangi imkoniyatlar ochadi. Xususan, bu o‘quvchilarning musiqiy mahoratini oshirish bilan birga musiqa asarlari mazmuni va mohiyatini chuqurroq anglab, o‘zlashtirishga xizmat qiladi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Sun'iy intellekt mavjud ma'lumotlarga asoslanib, musiqiy komponent bilan shug'ullanadi - u ohang, garmoniya, shakl asarlari va musiqa asboblarini tashkil etuvchi notalarni tanlash bo'yicha qarorlar qabul qiladi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, musiqa ta'limida sun'iy intellekt katta ahamiyatga ega. Lekin shuni unutmaslik kerakki, ta'lim tizimida yaratilgan shart-sharoit va imkoniyatlardan kelib chiqib, musiqa darslarining sifatini yanada oshirish, har bir o'quvchiga individual yondashishni ta'minlash uchun zamonaviy texnologiya va sun'iy intellekt tushunchalariga ko'proq e'tibor qaratish lozim. Milliy musiqa ijrochilari sun'iy intellektni kompyuter bilan qiyoslaydilar va bundan 50 yil avval u nafaqat san'at sohasini, balki butun insoniyat hayotini ham o'zgartirib yubordi. Xuddi shunday, sun'iy intellekt bizni hamma joyda o'rab oladi va biz unga tobora ko'proq qaram bo'lamiz. Milliy musiqa fanlari o'qituvchilari sun'iy intellekt deganda "informatika fanining asosiy maqsadi inson aralashuvisiz yoki minimal darajada vazifalarni bajara oladigan mashinalar tizimini yaratishdan iborat bo'lgan soha" deb tushunadilar. Adabiyotda mashhur olim Alan Tyuring[1], sun'iy intellekt falsafasining birinchi yaratuvchisi, "agar u bilan o'zaro aloqada bo'lganida uni odamdan ajratib bo'lmasa, aqlli mashina" degan g'oyasi mavjud. Musiqa darslarida sun'iy intellektdan foydalanish bo'yicha joriy tajribani monitoring qilish va olib borilayotgan tadqiqotlar natijalarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, o'quvchilarning individual ehtiyojlariga, qobiliyatlariga va o'rganish uslublariga moslashtirilgan (shaxsiylashtirilgan) ta'lim o'quv dasturlarini yaratish bugungi kunda katta ahamiyatga ega. Musiqiy material yoki ma'lumotlardagi o'zgarishlardan o'rganadigan algoritmlar sun'iy intellektga har bir o'quvchining ehtiyojlari va musiqa mahoratiga moslashtirilgan mazmunli vazifalar va mazmunli darslarni taklif qilish imkonini beradi. Bu nafaqat o'quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirishga, balki orttirgan yangi tajribalarini musiqiy hayotida qo'llashga ham undaydi.

. Musiqa ta'limi jarayonlarida sun'iy intellektdan foydalanishning bir necha samarali usullarini tatbiq qilish mumkin:

1. Musiqa tahlili: Sun'iy intelekt o'quvchilarga notalar xususiyati, tovushlarning dinamik ta'minoti, templar xarakteri, ritmik bo'linishlarni tushunishga yordam beradi. Bunda musiqa asarlarini tahlil qilish orqali ulardagi asosiy g'oyalarni bilib olish, nota matni haqida tushunchani shakllantirishda qulaylik keltirib chiqaradi. Masalan, 6-sinf o'quvchilar ijrosi uchun mo'ljallangan "Muallim bobom"(P.Mo'min sh., N.Norxo'jayev mus.,) asarining musiqiy tuzulmasi aralash notalar asosida shakllangan bo'lib ikki ovozli shaklida ijro etiladi. Ikki ovozli tovushlar tertsiya, kvarta, kvinta intervallari oralig'ida ijro etilishi o'quvchilarda qiyinchiliklar hosil qiladi. Bunda sun'iy intelekt vositalaridan foydalanish yaxshi samara beradi. 5-sinf o'quvchilari kuylashiga moslashtirilgan "Chumoli" (R.Ishoqov sh., A.Rasulov mus.,) qo'shig'i sho'x, quvnoq ijro etiladi. O'quvchilar qo'shiqning temp xarakterini tushunib, ritmik bo'linishlar talabi darajasida ijro etishga qiynaladi. Shu o'rinda sun'iy intellektdan foydalanish samarali foyda berishi mumkin.

[1] Informatika fanining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan ingliz matematiki, mantiqi va kriptografi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

2. Musiqa yozish: Sun'iy intelekt bolalarga o'zlari musiqa yozish imkoniyatlarini taqdim qiladi. Musiqa asarlarini chuqur egallash uchun musiqani eshitish malakasi va musiqa bilimi bo'lishi talab qilinadi. Bolalarga musiqa yozish malakasini shakllantirish uchun ular uchun mo'ljallangan musiqa asarlarini tinglatish samarali ijodni shakllanishiga da'vat etadi. Tinglanadigan musiqa asarlari o'quvchilarning tushunchasi va ichki dunyosiga yaqin bo_lishi lozim. O'quvchilar quvnoq va qayg'uli, tantanavor, ko'tarinki ruhdagi va hajviy musiqalarni juda qiziqib eshitadilar. Musiqa yozish uchun, birinch navbatda, o'quvchilarda musiqa eshitish qobiliyatni o'stirish kerak. Jumladan, tovushlarning balandligi va tembr xususiyatlarini sezgir idrok etish va ularning uyg'unligini his qilish yo'llari sun'iy intelektdan foydalanisb o'quvchilarga o'rgatilishi kerak. Bularning barchasi musiqani to'liq idrok etish va uni o'zi yaratish imkonini beradi.

Musiqa yozishda ritmni sezishisiz ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ritm hissisiz har qanday musiqiy faoliyatni amalga oshirish mumkin emas. O'quvchilar tovushlarning ritmik tuzulmasi, kuchli va zaif hissalarning almashinishini eshitishi va his qilishi kerak.

Musiqa asarini yaratish uchun musiqaning ichki tuzilishi qonuniyatlarini tushunish, akkordlar va ular tarkibidagi notalarni o'rganish, ulardan foydalanish tamoyillarini o'zlashtirish kerak. bu borada sun'iy intellekt imkoniyatlaridan foydalanish mumkin bo'ladi.

3. Individual ozlashtirish: Sun'iy intellekt bolalarning bilim daradjasi va ozlashtirish ko'nikmalarini hisobga olgan holda, har bir bolaga shaxsiy o'zlashtirish yolini tuzadi.

Musiqani individual ozlashtirish usullari - og'zaki, vizual, amaliy yondashuvlar yuqori ixtisoslashgan texnikalar bilan birlashtirilishi kerak. O'qituvchi musiqa asarlarini taqqoslash, muammoni hal qilish va hissiy jalb qilish orqali o'quvchilarning eshitish, ritm, nota va ijro mahoratini rivojlantirishga e'tibor qaratishi lozim. Musiqani tinglash (musiqa tinglash, musiqa chalish) yordamida mashhur musiqiy asarlarni yakkaxon cholg'u asboblarida yoki qo'shiqni jonli "ijrosi" bilan tinglash imkoniyatini berish kerak. O'quvchilar tezkor yoki lirik asarlar ijrosini tinglab ijrochining ishiga taqlid qilishga harakat qiladilar. Masalan, o'qituvchi o'quvchilarga V.Motsasrt musiqasi, A. Overder she'ri "Bahor sog'inchi" (o'zbek tilida Safar Barnoyev tarjimasi) qo'shig'ini tinglashni taklif qiladi. O'qituvchi kuylaydi o'quvchilar diqqat bilan tiglaydilar. Asar ikkinchi marta kuylanganda o'quvchilar ham o'qituvchi ijrosiga taqlid qilib asarni kuylaydilar. Hamma ham darhol muvaffaqiyatga erisha olmaydi, lekin bir necha urinishlardan so'ng ko'pchilik asar ijrosini o'zlashtirib olishga etishi mumkin.

4. Musiqa tarixi va ko'ngilochar mashg'uloti: Sun'iy intellekt musiqa tarixi, turli musiqiy oqimlar, musiqa san'atini rivojlanish haqida ma'lumotlar bazasi hisoblanib, interakti darslar va o'yinlar orqali musiqa darslar sifatini yanada oshirishga yordam beradi. Misol, 6-sinf o'quvchilari SI tufayli Shashmaqom - o 'zbek va tojik xalqlarining mumtoz musiqasi ekanligini puxta o'rganadilar. Jumladan, Shashmaqom Buxoroda XVIII asrga kelib to'la shakllangani, uning tarkibida 250 dan ortiq yirik shakldagi kuy va ashulalar mavjudligini anglaydilar. Shuningdaek, Shashmaqom - «Buzruk», «Rost», «Navo», «Dugoh», «Segoh» va «Iroq» deb nomlanuvchin olti maqomdan iboratligini bilib oladilar. Farg'ona vodiysining mahalliy uslubiga xos katta ashula vokal janrlarini bilib

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

olishda ham SIdan foydalanish mumkin. Umuman olganda, SI yordamida O'zbekistonning har biri jug'rofiy va madaniy muhiti, tarixan aholining turmush tarzi, musiqiy shevasi, musiqa janrlari va cholg'ularining tarqalishi hamda ijro uslublari bilan ajralib turishini bilib olish munmkin. Shi bilan birga SI o'quvchilar ohgida jahon musiqa madaniyati haqida ham keng tushunchalarni shakllantirish imkonini berdi. Sun'iy intellekt imkoniyatlari yana shundan iboratki, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 02.02.2022 yildagi PQ-112-sonli qaroriga ko'rsatilgan "umumiy o'rta talim muassasalarida o'quvchilarga milliy musiqa cholg'ularidan kamida bittasida kuy idjro etish ko'nikmalari o'rgatilishi"ga katta yordam beradi. Bunda o'qituvchi sinf xonadagi barcha o'quvchilar bilan bir vaqtda shug'ullana olamaydi. lekin sun'iy intellekt orqali ularga berilgan topshiriqlarni nazorat qila oladi. Shu tariqa, suniy intellekt imkoniyatlari orqali o'quvchilar biror cholg'u asbobini o'rganishi va o'zlari mustaqil ravishda kuy yoza olishi mumkin bo'ladi. Musiqiy topshiriqlar ta'lim oluvchini ijodiy fikrlashga, musiqiy g'oyani kengroq tushunib olishga, musiqani o'ta diqqat bilan tinglab notalar tuzulmasini farqlay olish qobiliyatiga ega bo'lib borishi undaydigan tarzda ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq. Shuningdek, topshiriqlar qo'shiqlarni ifodali va yoqimli kuylash malakasini o'stirb borishga yo'naltirilgan bo'lishi lozim.

Bugungi kunda O'zbekistonda musiqa san'ati, madaniyati va ijro maktablariga tegishli muammolarni amaliy hayot bilan bog'lagan holda o'rgatish yoki musiqa sohasida ta'lim oluvchini o'z ijodiy g'oyalari asosida loyihalar ishlab chiqishga jalb qilish zarur. Musiqiy ijodkorlikni talab qiladigan turli topshiriqlar SI vositalaridan faqat yordamchi sifatida foydalanishni talab qiladi, buning natijasida ta'lim oluvchini musiqaning mazmun-mohiyat haqida mustaqil fikrlashga undaydi.Musiqa san'atining o'ziga xos xususiyatlarida kelib chiqib topshiriqlar ko'lami ta'lim oluvchining bilim olish jarayonini izchil kuzatishga imkon beradigan bosqichlarga bo'lingan holda tuzilishi lozim. Masalan, ta'lim oluvchi birinchi bosqichda musiqa asarlari bo'yicha materiallar mavzunini mustaqil o'rganadi, ikkinchi bosqichda musiqiy tuzulmalarni tahlil qiladi, uchinchi bosqichda esa o'zlashtirib olingan yakuniy natijani taqdim etadi. Har bosqichda ta'lim oluvchining ishtiroki kuzatilib, qiyinchiliklarga duch kelingan o'rinlarda maslahat berilishi kerak.

Musiqa sohasida ta'lim oluvchiga sun'iy intellekt yordamida yig'ilgan ma'lumotlarni tahlil qilish va ulardan o'z xulosalarini chiqarish topshirig'i berilishi ham mumkin. Masalan, musiqa asari mualliflari, uning yaratilish tarixi, musiqiy matnning tuzilishi, ijro etish usullari haqida topshiriqlar berilishi mumkin. Shu xildagi topshiriqlar ta'lim oluvchining musiqani o'rganish texnologiyalaridan mas'uliyatli foydalanish qobiliyatini rivojlantiradi va ular uchun musiqiy texnologiyalar faqat yordamchi vosita ekanligini anglatadi. Shu o'rinda o'qituvchiga "musiqa madaniyati o'qituvchisi ta'lim oluvchiga sun'iy intellekt vositalaridan qanday to'g'ri foydalanishni o'rgatishi lozim?", degan savol hosil bo'ladi. Buning uchun musiqa fanidan maxsus dars yoki treninglar tashkil etilishi mumkin. O'qituvchi ta'lim oluv-chiga sun'iy intlekt faqat vosita ekanligini va ularning shaxsiy bilimi hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanini tushuntirishi kerak. O'qituvchi musiqa haqida ta'lim oluvchini musiqa tarixi, tuzulishi, ijrochilik uslublari haqida muammolarni tahlil qilish, xulosa chiqarish va mustaqil qaror qabul qilishga undashi lozim. Buning uchun dars jarayonida

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ochiq savollar, munozaralar va mantiqiy tahlilni o‘z ichiga olgan topshiriqlar beriladi. Sun’iy intellektning musiqa darslarida qo‘llanilishidan yana biri bu ijodkorlik va ijro mahoratini rivojlantirish uchun innovatsion vositalarni yaratishdir. Masalan, tovush manbasini vizuallashtirish va tovushni qayta ishlash texnologiyalari o'quvchilarning harakatlariga javob beradigan va ularning harakatlariga mos keladigan tovushlarni yaratadigan virtual asboblarni ishlab chiqish imkonini beradi. Bu musiqa asbobida chalishni o'rganish jarayonini yanada qiziqarli qiladi.

Milliy musiqa fanidan dars beruvchi pedagoglarning fikricha, sun’iy intellekt insonning dasturlar bilan o‘zaro munosabatlarining yanada intuitiv jarayonini ta’minlovchi va aniq vazifalar doirasida qarorlar qabul qilishga yordam beruvchi vositadir. Bizning zamonaviy milliy musiqamizdagi asosiy maqsadlarimizdan biri kiritilgan ma’lumotlarni tahlil qilish va olingan natijalarni sharhlashga qodir bo‘lgan dasturiy mahsulotlarni topish hamda ularni o‘quv jarayoniga bosqichma-bosqich joriy etishdir.

Milliy musiqa bilan shug‘ullanuvchilar o‘zlarida mavjud bo‘lgan ma’lumotlarga asoslanib, musiqiy komponent bilan shug‘ullanadilar, ohangni tartibga soluvchi notalarni tanlaydilar, garmoniya, asar shakli va qanday cholg‘u asboblari qo‘llanilishi haqida fikr yuritadilar. Shunday qilib, musiqa darslarida sun'iy intellektdan foydalanish zamonaviy musiqa ta'limining potentsial muhim yo'nalishi hisoblanadi. Musiqa ta’limi an’anaviy o‘qitish usullarini innovatsion texnologiyalar bilan uyg‘unlashtirib, o‘qituvchilar uchun yanada samarali va qiziqarli darslar yaratish, o‘quvchilarning musiqiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun yangi ufqlarni ochish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. M.Mamirov., 1 N.A.Gulbayev. "Axborot texnologiyalari yordamidan musiqa yaratish va ishlab chiqishda foydalanish". "O'zbekistonda fanlararo innovatsiyalar va ilmiy-tadqiqotlar" jurnali. «Best publication» Ilm ma'rifatmarkazi © materiallari to'plami 20-oktyabr, 2024-yil 33-son

2. G'ulomov S.S. va boshqalar "Axborot tizimlari va texnologiyalari". Oliy o'quv yurti talabalari uchun darslik. - T: «Sharq», 2000 y. 336-368 b.

3. Raximov N.O. Intellektual o'qitish tizimlarida bilimlarni ifodalash modellari // TATU xabarlari. - Toshkent. №4. 2010. 64-68 b.

4. Kadirov M.M. "Axborot texnologiyalari" fanidan o'quv qo'llanma. 1-qism. - T.: «Sano-standart» nashriyoti, -2018. 192-237 b.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

SAHNA NUTQINING AKTYORLIK MAHORATIDAGI AHAMIYATI

Xatira Juldikarayeva, O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti “Sahna nutqi” kafedrasi professori v.b., Toshkent, O ‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: sahna nutqi har qanday teatr yoki ijodiy sahna faoliyatida muhim o‘rin tutadi. U aktyorning sahnadagi obrazini jonlantirish, his-tuyg‘ularni etkazish va tomoshabinga ta’sir qilish qobiliyatini shakllantiradi. Sahna nutqi aktyorning ovoz nazorati, talaffuz, intonatsiya va ifodaviylik ko‘nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

MAQSAD: mazkur ishning asosiy maqsadi sahna nutqining aktyorlik mahoratidagi ahamiyatini ochib berish, uning sahnadagi ijodiy jarayonga qo‘shadigan hissasini tahlil qilishdir. Shu bilan birga, sahna nutqi orqali aktyorning obrazga kirish va tomoshabinga ta’sir ko‘rsatish qobiliyatlarini rivojlantirish imkoniyatlari o‘rganiladi.

MATERIAL VA METODLAR: tadqiqotda teatr pedagogikasi bo‘yicha adabiyotlar, sahna nutqi bo‘yicha metodik qo‘llanmalar, aktyorlik mashg‘ulotlari va amaliy nazorat materiallari asos sifatida ishlatildi. Metodlar sifatida kuzatish, amaliy mashg‘ulotlarni tahlil qilish, eksperimental mashqlar va suhbat usullari qo‘llanildi. Shu bilan birga, sahna nutqi va aktyorlik mahorati o‘rtasidagi bog‘liqlikni aniqlash uchun interaktiv mashqlar va rollarni ijro etish tajribasidan foydalangan.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, sahna nutqi aktyorning ifodaviyligini oshiradi, obrazga chuqurroq kirish imkonini beradi va tomoshabinga his-tuyg‘ularni etkazishni osonlashtiradi. Nutq mashqlari orqali aktyorlar ovoz balandligi, intonatsiya, ritm va pauzalarni nazorat qilishni o‘rganadilar. Shuningdek, sahna nutqi aktyorning sahnadagi ishonchliligini oshiradi va ijodiy faoliyatni yanada samarali qiladi.

XULOSA: xulosa qilib aytganda, sahna nutqi aktyorlik mahoratining ajralmas qismi bo‘lib, u sahnadagi ijodiy jarayonni boyitadi va tomoshabinga ta’sir kuchini oshiradi. Sahna nutqini rivojlantirish orqali aktyorlar obrazni jonli ifodalash va ijodiy imkoniyatlarini to‘liq amalga oshirishga ega bo‘ladi. Shu bois teatr pedagogikasida sahna nutqiga alohida e’tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: aktyorlik mahorati, sahna nutqi, teatr san’ati, nutq madaniyati, intonatsiya, nutq texnikasi, obraz, nafas

ЗНАЧЕНИЕ СЦЕНИЧЕСКОЙ РЕЧИ В АКТЕРСКОМ МАСТЕРСТВЕ

Хатира Джулдикаряева, Исполняющая обязанности профессора кафедры «Сценическая речь», Государственный институт искусств и культуры Узбекистана, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: сценическая речь занимает важное место в любой театральной или творческой деятельности. Она позволяет актёру оживлять образ на сцене,

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

передавать эмоции и оказывать влияние на зрителя. Сценическая речь способствует развитию навыков контроля голоса, произношения, интонации и выразительности у актёра.

ЦЕЛЬ: основная цель данного исследования — раскрыть значение сценической речи в актёрском мастерстве и проанализировать её вклад в творческий процесс на сцене. Также исследуется, как сценическая речь помогает актёру глубже войти в образ и эффективно воздействовать на зрителя.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в исследовании использовались педагогические и методические материалы по театральному мастерству, пособия по сценической речи, материалы практических занятий и контроля. В качестве методов применялись наблюдение, анализ практических занятий, экспериментальные упражнения и беседы. Для выявления связи между сценической речью и актёрским мастерством использовались интерактивные упражнения и практика исполнения ролей.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты исследования показали, что сценическая речь повышает выразительность актёра, позволяет глубже войти в образ и облегчает передачу эмоций зрителю. Через упражнения с речью актёры учатся контролировать громкость голоса, интонацию, ритм и паузы. Кроме того, сценическая речь увеличивает уверенность актёра на сцене и делает творческую деятельность более эффективной.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: таким образом, сценическая речь является неотъемлемой частью актёрского мастерства, обогащая творческий процесс на сцене и усиливая воздействие на зрителя. Развитие сценической речи позволяет актёрам живо выражать образ и полностью реализовать свои творческие возможности. Поэтому в театральной педагогике важно уделять особое внимание развитию сценической речи.

Ключевые слова: актёрское мастерство, сценическая речь, театральное искусство, культура речи, интонация, техника речи, образ, дыхание.

THE IMPORTANCE OF STAGE SPEECH IN ACTING SKILLS

Khatira Juldikarayeva, Acting Professor of the “Stage Speech” Department, Uzbek State Institute of Arts and Culture, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: Stage speech occupies an important place in any theatrical or creative activity. It enables an actor to bring a character to life on stage, convey emotions, and influence the audience. Stage speech helps develop an actor’s skills in voice control, pronunciation, intonation, and expressiveness.

AIM: The main purpose of this study is to reveal the importance of stage speech in acting skills and to analyze its contribution to the creative process on stage. Additionally, the study examines how stage speech helps actors immerse themselves in a character and effectively impact the audience.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MATERIALS AND METHODS: The study used pedagogical and methodological materials on theatrical skills, manuals on stage speech, practical exercises, and evaluation materials. The research methods included observation, analysis of practical exercises, experimental tasks, and interviews. Interactive exercises and role-playing practice were also applied to identify the connection between stage speech and acting skills.

DISCUSSION AND RESULTS: The study results showed that stage speech enhances an actor's expressiveness, allows deeper immersion into a character, and facilitates the communication of emotions to the audience. Through speech exercises, actors learn to control voice volume, intonation, rhythm, and pauses. Additionally, stage speech increases an actor's confidence on stage and makes the creative process more effective.

CONCLUSION: In conclusion, stage speech is an integral part of acting skills, enriching the creative process on stage and enhancing the actor's influence on the audience. Developing stage speech enables actors to vividly portray characters and fully realize their creative potential. Therefore, in theatrical pedagogy, special attention should be given to the development of stage speech.

Key words: Acting, stage speech, theatrical art, speech culture, intonation, speech technique, image, breathing.

"Hammamizga yaxshi ma'lumki, inson va jamiyat hayotida, xalqning ma'naviy dunyosini, ong-u tafakkurini yuksaltirishda teatr san'atining o'rni va ahamiyati beqiyosdir. Buyuk ma'rifatparvar bobomiz Mahmudxo'ja Behbudiy aytganlaridek, teatr haqiqatan ham ibratxona, qutlug' tarbiya va ma'rifat maskanidir". Shu bois, yosh tomoshabinlar teatrining repertuarini shakllantirishda teatrning maktab bilan hamkorligi masalasini tadqiq etish ustuvor vazifalar sifatida belgilandi.

Aktyor nutqining sof va ravonligi, ta'sirchanligi, sahnadagi rangbarangligi, talaffuzning aniqligi, ohang va ishoralarning badiiy jihatlari yakunlovchi ifodaviylikni hosil qiladi. Bu xususiyatlar aktyorning har bir rolida o'z aksini topishi kerak. Ba'zan shunday piyesalar ham bo'ladiki, uni sahnalashtirish uchun alohida ifodaviy vositalar talab qilinadi. Bunday dramatik asarning g'oyaviy-badiiy talqini uchun aktyorlar shu rolga xos shaklu-shamoyil, xatti-harakat topishlari kerak. Sahnaviy nutq masalasini chuqurroq o'rganishni ixtiyor etganlar uchun I.Po'latovning «Sahna nutqi», A.Sayfutdinovning «Aruz sistemasida yozilgan she'rlar teksti ustida ishlash», N.Aliyevaning «Sahna nutqining ravon va aniq bo'lishida muhim shartlar», L.A.Xo'jayevaning «Nutq madaniyatiga doir kuzatishlar» kabi risolalari bilan tanishib chiqishni tavsiya etamiz.

Sahnada sherigimizga biror so'zni aytar ekanmiz, bu bilan nafaqat uning idrokiga, shu bilan birga tafakkuriga ham ta'sir o'tkazamiz. Hayotda biron voqea haqida gapirilganida, biz shunchaki so'zning o'zinigina gapirib qolmay, gapirilayotgan voqea xayolan ko'z o'ngimizda bo'y basti bilan namoyon bo'la boshlaydi. Sahna tili bilan

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

aytganda, uni tasavvurimiz orqali ko‘rib turamiz. Misol uchun: mening gaplarimdan ta’sirlangan sherigimni, biron-bir nojo‘ya harakatdan to‘xtatish uchun, agar u shunday qilaversa, boshiga ko‘plab ko‘ngilsizliklar yog‘ilishini dalil sifatida keltiramiz. Shu bilan birga, o‘sha ko‘ngilsizliklarni uning ko‘z o‘ngida gavdalantirish uchun intilamiz. Bu narsalarni sherigim ko‘z o‘ngida namoyon qilishdan avval ularni o‘zim ko‘rishim kerak. Biror odamga ma’lum fikrni uqtirishdan avval, uqtirishimiz kerak bo‘lgan fikrni o‘zimiz, ichki ko‘z bilan ko‘rishga intilamiz. Agar biron xabarni eshitayotgan bo‘lsak, avval eshitib, so‘ngra eshitganlarimizni ichki ko‘z bilan ko‘ramiz. Sahna tili bilan aytganda, eshitmoqlik - ko‘rmoqlikni bildiradi. Shuning uchun sahnadagi aktyor uchun so‘z quruq ovozdangina iborat bo‘lmay, ongimizda o‘sha timsolni qo‘zg‘atuvchi hamdir.Teatrda nutqning vazifasi hayotdagidan birmuncha farq qiladi. Aktyorlarning ma’lum xatti-harakatni amalga oshirish maqsadida nutqdan foydalanish jarayoni murakkabroq hisoblanadi. Boisi, teatrdagi “teatrlilik” so‘zlashuv munosabatining xayotdagidek to‘g‘ridan-to‘g‘ri tabiiy tashkil topishiga to‘sqinlik qiladi. Buning natijasida ko‘pchilik aktyorlar nutq so‘zlash uchungina nutqdan foydalanadilar. Ular o‘z zimmalariga yuklatilgan vazifani chalkashtirgan xolda so‘z yordamida hatti-xarakat qilish lozimligini unutadilar. Sahna nutqi jismoniy harakat uchun ko‘makdosh bo‘lishi kerak. Aktyor uchun so‘z obraz timsolida o‘z maqsadiga yetish yo‘lidagi ko‘makchi vosita hisoblanadi.

Sahna nutqi o‘zida xatti-harakatga ega ekanligi bilan juda boy mazmunni mujassam etgan. Uning ma’no, mazmun va ohangini aktyor keng qamrovli o‘rganishi va turli ta’sir etish nuqtalari-ong, tasavvur, xissiyot doirasiga yo‘naltirishni uzluksiz ravishda mashq qilishi talab etiladi. Aktyor o‘z roli so‘zlarini irod qilar ekan, partnyorining aynan qaysi jihatiga, ya’ni ongi, tasavvuri va yoxud xisiyotidan qaysi biriga ta’sir etishni maqsad qilganligini aniqlab olsin. Partnyorining biror-bir jihatiga ta’sir etish maqsadi aniqlab olingach aktyor o‘z nutqining mantiqli, ishonchli va ta’sirchan chiqishi uchun intilishi kerak. Buning uchun esa rol matnini aniqlab, chuqur o‘rganishi, uni qismlarga bo‘lib, har bir qism ma’no-maqsadini va nihoyat butun bir matnning ma’no-maqsad, g‘oyasini oydinlashtirib olishi kerak. Mazkur vazifalar orasidan eng muhimi va qo‘shimcha ikkinchi darajalilarini belgilab olgach aktyor har bir so‘zning boshqa bir so‘zdan ma’nosi, maqsadi jahatidan farqi va muhimligini o‘rganishi birmuncha osonroq kechadi. Bu esa o‘z navbatida aktyor uchun ohang va urg‘ulardan to‘g‘ri foydalanish imkoniyatini yaratadi. Ushbu fikrlar yuqorida keltirib o‘tganimiz aktyorning nutqdan foydalanish borasidagi birlamchi vazifaning muhim va kerakli ekanini isbot etadi. Aktyor sahnada partnyoriga nisbatan o‘tkazuvchi ta’siri maqsadini aniq bilsagina so‘zlar havoga uchmaydi, balki ma’lum maqsadga yo‘naltiilgan holda ta’sirli ifodalanadi. Bunday ta’sirli, mantiqli, maqsadli ko‘rinish olgan nutq o‘z navbatida aktyor temperamenti, xissiyot ilhomini uyg‘otadi. Agar mazkur xislatlar aktyorda avvaldan uyg‘ongan bo‘lsa ularning yanada rivojlanishiga turtki bo‘ladi. Ushbu ijod ilhomi va xislatlari proporsional ravishda so‘zning yanada ematsional ifodalanishiga zamin yaratadi.

Keyingi yillarda ma’naviy qadryatlarimizning tiklanishi, yoshlar estetik madaniyatini yuksaltirishda milliy musiqa madaniyati va san’atining noyob durdonalarining rivojiga o‘zining salmoqli hissasini qo‘shgan buyuk san’atkorlarning hayoti va ijodini chuqur

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

o‘rganish, falsafiy mushohada etish katta tarbiyaviy, ma’naviy-ma’rifiy ahamiyatga egadir. Ota-bobolarimizdan meros bo‘lib kelayotgan bebaho milliy qadriyatlarni va an’analarimizni imkoni boricha to‘laroq tiklash, tarixiy-madaniy yodgorliklarimizni, shu jumladan, musiqiy merosimizni mufassal o‘rganib borish muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yoshlarni estetik madaniyatini yuksaltirishda, ularni hamma tomonlama yetuk va barkamol bo‘lib kamol topishlarida astoydil xizmat qilish har bir ustozning (qaysi kasb egasi bo‘lmasin) eng dolzarb vazifasi bo‘lishi bugungi kunning talabidir. Yoshlar estetik madaniyatini yuksaltirishda milliy teatr san’ati madaniyatining modernizatsiyasi turli omillar ta’sir ko‘rsatadigan dinamik jarayondir. Unda, milliy teatr madaniyatiga xos bo‘lgan takrorlanmas omillari bor. Bunday omillarni ikki guruhga ajratish mumkin: obyektiv va subyektiv. Obyektiv va subyektiv omillar esa, o‘z navbatida agressiv va pozitiv xarakterga ega bo‘lishi mumkin. Kundalik hayotda har bir inson teatr madaniyatining ishtirokchisiga aylanadi. Ayniqsa, yoshlarning estetik madaniyatini tarbiya jarayonida teatrning o‘rni o‘ziga xosdir. Demak, teatrga ham estetik, ham axloqiy izlanishlar obyekti sifatida murojaat qilinadi. Mana shu jihat o‘z navbatida, axloq bilan nafosat, badiiylik bilan estetikaning o‘zaro aloqadorligini ta’minlovchi asosiy omil hisoblanadi. Shu bois teatrning tarbiyaviy vazifasidan yoshlar estetik madaniyatini yuksaltirishda undan oqilona foydalanish maqsadga muvofiqdir.

“Yangi O‘zbekiston” degan ibora bugungi kunda xalqaro maydonda nafaqat yangi tushuncha, balki real ijtimoiy hodisa sifatida qabul qilinmoqda. Bu borada jahon hamjamiyati bilan integratsiya jarayonlarida teatr madaniyatining ahamiyati yuqori hisoblanadi. Teatr madaniy integratsiya bu- turli millat va elatlar o'z madaniyatini to'liq saqlab qoladigan, shu bilan birga boshqa xalqlarning madaniy qadriyatlariga bag'rikenglik ko'rsatadigan va ularni qisman o'zlashtiradigan madaniyatlararo o'zaro ta'sir shakli hisoblanadi. Jamiyatning ma’naviy yangilanishida o‘zbek milliy teatr san’ati va madaniyatini yangi bosqichga olib chiqish, ulug‘ ustozlarning ijodi va faoliyatini, ularning o‘ziga xos va betakror ijrochilik mahoratini har tomonlama chuqur o‘rganish va targ‘ib etish uchun katta imkoniyatlar yaratdi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston teatr xodimlariga/“Yangi O‘zbekiston” gazetasi, 2021. 3-son. – B. 1.
2. Xalikulova G. Aktyorning sahna nutqi mahoratini egallashda nafasni takomillashtiruvchi yangi uslubiy izlanishlar. – 2012. 233 b.
3. To‘laxo‘jayeva M. Teatr madaniyatlari mushtarakligi: Sharq va G‘arb // “Jahon adabiyoti” jurnali, 2016 y., 6-son. – B.132.
4. Umarov E. Teatrda badiiy obraz yaratishning estetik tamoyillari. – Toshkent, 2011. – 187 b.
5. Nazarbaevna, Q. A., & Serjanovich, K. S. (2024). The Importance of Scenario in Cultural Events. *EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION*, *4*, 259-262.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

QORAQALPOQ XALQI DOSTON IJROCHILIGIDA IJRO YO‘LLARI

Xudaybergenova Gulshınar Jangabaevna, O‘zDSMI Nukus filiali "Xalq ijodiyoti" kafedrasi assistent o‘qituvchisi, Nukus, Qoraqalpog‘iston
Seytimbetov Quwanıshbay Xojabaevich, Nukus shahri 22-sonli bolalar musiqa va san’at maktabi o‘qituvchisi, Nukus, Qoraqalpog‘iston

Annotatsiya

KIRISH: ushbu ilmiy maqolada qoraqalpoq xalqining og‘zaki an’anaviy ijodida muhim o‘rin tutuvchi baxshi ijrochilik san’ati, xususan, doston ijrochiligidagi ijro yo‘llari ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilinadi. Maqolada Aqımbet baxshi va uning shogirdlari — Muwsa baxshi hamda Súyew baxshilar ijrochilik yo‘llari misolida ustoz-shogird an’anasi, individual ijro uslubi va maktablarning vujudga kelishi ilmiy asosda ochib beriladi. Shuningdek, Qarajan baxshi va Esjan baxshilar ijrosi orqali dutor sozining texnik xususiyatlari, charxona va po‘lat simlarning tembr farqlari, ritm, avj, nola va qayirimlarning ijrodagi o‘rni tahlil qilinadi.

MAQSAD: Qoraqalpog’iston xalqi dostonlari namunalari xalqning ijtimoiy qatlamlarini, tarixiy voqealarini, turmush tarzini tasvirlash imkoniyatini beradi. N. Dawqaraev, Q. Ayımbetov, O.Kojurov kabi olimlarning ilmiy ishlari qoraqalpoq nasrini tasniflash, uni chuqur tahlil qilishga hissa qo‘shdi. Bu akademik tadqiqotlar qoraqalpoq xalq nasrining rang-barangligini ko‘rsatish va uni ilmiy jihatdan tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etdi. Qoraqalpoq xalq og‘zaki ijodi nafaqat xalq tarixini, balki uning axloqiy qadriyatlarini, dunyoqarashini, ijtimoiy muhitini ham o‘zida mujassam etgan. Xalq ijodi, xususan, doston va matallarda xalqning ruhiy holati, axloqiy me’yorlari, hayotga qarashlari umumlashtiriladi. Bu asarlar madaniy meros sifatida nafaqat qoraqalpoq xalqi, balki butun O‘rta Osiyo va Turkiston xalqlari uchun ahamiyatli bo‘lib, ularning madaniy birligi va o‘zaro ta’sirini o‘zida aks ettiradi.

MATERIALLAR VA METODLAR: Esjan baxshi Qospolatov doston va qo‘shiqlarni yuqori darajada ijro etgan baxshi bo‘lib hisoblanadi. Esjan baxshining qo‘shiqlariga qaraydigan bo‘lsak xalq qo‘shiqlari asosan aytilgan qo‘shiqlar hisoblanadi. Esjan baxshi qo‘shiqlarni Muwsa baxshi maktabi yo‘lida bajaradi. Muwsa baxshi yo‘li haqiqiy qoraqalpoq xalq qo‘shiqlari asosida yaratilgan qoraqalpoq baxshichilik maktabi deb ayta olamiz.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Esjan baxshi Qospolatov doston va qo‘shiqlarni yuqori darajada ijro etgan baxshi bo‘lib hisoblanadi. Esjan baxshining qo‘shiqlariga qaraydigan bo‘lsak xalq qo‘shiqlari asosan aytilgan qo‘shiqlar hisoblanadi. Esjan baxshi qo‘shiqlarni Muwsa baxshi maktabi yo‘lida bajaradi. Muwsa baxshi yo‘li haqiqiy qoraqalpoq xalq qo‘shiqlari asosida yaratilgan qoraqalpoq baxshichilik maktabi deb aytish maqsadga muvofiq.

XULOSA: qoraqalpoq baxshilarning doston va qo‘shiq ijrosidagi turfa ijro yo‘llari, ularning individual mahorati hamda ustoz-shogird an’anasi asosida shakllangan maktablar qoraqalpoq xalq og‘zaki ijodining uzviy davomiyligini ta’minlab kelgan. Aqımbet

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

baxshi asos solgan ijrochilik an'anasi Muwsa baxshi va Súyew baxshilar orqali rivojlanib, keyingi avlod baxshilari ijrosida yanada boyigan.

Kalit so'zlar: qoraqalpoq baxshichiligi, doston ijrochiligi, baxshi, ustoz-shogird an'anasi, ijro yo'li, ijrochilik maktabi, dutor, nola va qayirim, milliy kolorit.

СПОСОБЫ ИСПОЛНЕНИЯ В ЭПИЧЕСКОМ ИСПОЛНЕНИИ НАРОДА КАРАКАЛПАК

Худайбергенова Гульшинар Джангабаевна, ассистент-преподаватель кафедры "народное творчество" Нукусского филиала Узгсми, Нукус, Каракалпакстан
Сейтимбетов Куванышбай Ходжабаевич, Учитель детской музыкально-художественной школы № 22 города Нукус, Нукус, Каракалпакстан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной научной статье научно-теоретически анализируется исполнительское искусство Бахши, занимающее важное место в устном традиционном творчестве Каракалпакского народа, в частности способы исполнения эпоса. В статье на примере исполнительских путей Акимбета Бахши и его учеников — Мувсы Бахши и сую Бахши-на научной основе раскрывается традиция учителя-ученика, индивидуальный стиль исполнения и возникновение школ. Также через исполнение Караджана бахши и Эсжана бахши анализируются технические характеристики мелодии дутора, тембровые различия чарханы и стальных струн, роль ритма, кульминации, стона и кайрима в исполнении.

ЦЕЛЬ: образцы былин Каракалпакского народа дают возможность описать социальные слои народа, исторические события, образ жизни. N. Давкараев, Г. Аумбетов, О.Научные труды таких ученых, как Кожуров классификация Каракалпакской прозы, способствовали ее глубокому анализу. Эти академические исследования сыграли важную роль в демонстрации разнообразия Каракалпакской народной прозы и ее научном анализе. Каракалпакский фольклор вобрал в себя не только историю народа, но и его нравственные ценности, мировоззрение, социальную среду. В народном творчестве, в частности в былинах и поговорках, обобщается душевное состояние народа, нравственные нормы, взгляды на жизнь. Эти произведения как культурное наследие значимы не только для Каракалпакского народа, но и для народов всей Средней Азии и Туркестана, отражают их культурное единство и взаимодействие.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: Эсжан Бахши Госполатов считается Бахши с высоким уровнем исполнения былин и песен. Если мы посмотрим на песни эсжана Бахши, народные песни-это в основном песни, которые поются. Эсджан Бахши исполняет песни по дороге в школу Мувса Бахши. Можно сказать, что путь мувса Бахши-это школа Каракалпакского бахшизма, основанная на подлинных каракалпакских народных песнях.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Эсжан Бахши Госполатов считается Бахши с высоким уровнем исполнения былин и песен. Если мы посмотрим на песни

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

эсжана Бахши, народные песни-это в основном песни, которые поются. Эсджан Бахши исполняет песни по дороге в школу Мувса Бахши. Уместно сказать, что путь мувса Бахши-это школа Каракалпакского бахшизма, основанная на подлинных каракалпакских народных песнях.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: различные пути исполнения эпоса и песни каракалпакских Бахши, их индивидуальное мастерство и школы, сформированные на основе традиций учителя и ученика, обеспечивали непрерывность Каракалпакского народного устного творчества. Исполнительская традиция, основанная акимбетом Бахши, развивалась через Мувса Бахши и сую Бахши и еще больше обогатилась исполнением Бахши следующего поколения.

Ключевые слова: каракалпакское бахшство, эпическое исполнение, Бахши, традиция учителя-ученика, путь исполнения, школа исполнения, дутор, Нола и кайрим, национальный колорит.

KARAKALPAK PEOPLE PERFORMING PATHS IN SAGA PERFORMANCE

Khudaybergenova Gulshınar Jangabaevna, Assistant Teacher of the Department of "folk art" of the Nukus branch of Özdsmi, Nukus, Karakalpakstan
Seytimbetov Quwanıshbay Khojabaevich, teacher of children's music and Art School No. 22, Nukus City, Nukus, Karakalpakstan

Annotation

INTRODUCTION: this scientific article will scientifically-theoretically analyze the Performing Arts of Bakhshi, which plays an important role in the oral traditional creativity of the Karakalpak people, in particular, the performance paths in the performance of the saga. The article reveals the teacher — disciple tradition, individual performance style, and the rise of schools on a scientific basis using the example of Aqımbet Bakhshi and his disciples-Muwsa Bakhshi and Súyew Bakhshi-performing paths. Also, through the performance of Karajan Bakhshi and Esjan Bakhshi, the technical characteristics of the dutor tune, timbre differences of the chariot and steel strings, rhythm, climax, moans and kayirim are analyzed.

AIM: samples of the epics of the people of Karakalpakstan provide an opportunity to describe the social strata, historical events, lifestyle of the people. N. Dawqaraev, C. Ayimbetov, O. The scientific work of scientists such as kozhurov contributed to the classification of the Karakalpak prose, its in-depth analysis. These academic studies have been instrumental in showing the colourfulness of the Karakalpak folk prose and analyzing it scientifically. Karakalpak folk oral creativity embodied not only the history of the people, but also its moral values, worldview, social environment. Folk creativity, in particular, epic and matals, summarize the state of mind, moral standards, views on life of the people. These works are significant as cultural heritage not only for the Karakalpak people, but also for the peoples of Central Asia and Turkestan as a whole, reflecting their cultural unity and interaction.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MATERIALS AND METHODS: Esjan Bakhshi Qospolatov is considered to be Bakhshi who performed the epic and songs at a high level. Looking at the songs of Esjan Bakhshi, folk songs are mostly spoken songs. Esjan Bakhshi does the songs on the path of Muwsa Bakhshi school. We can say that the Muwsa Bakhshi road is a Karakalpak bakhshiqi school created on the basis of real Karakalpak folk songs.

DISCUSSION AND RESULTS: Esjan Bakhshi Qospolatov is considered to be Bakhshi who performed the epic and songs at a high level. Looking at the songs of Esjan Bakhshi, folk songs are mostly spoken songs. Esjan Bakhshi does the songs on the path of Muwsa Bakhshi school. It is advisable to say that the Muwsa Bakhshi road is a Karakalpak bakhshiing school based on real Karakalpak folk songs.

CONCLUSION: the turfa performance paths of the Karakalpak Bakhshis in the epic and Song Performance, their individual skills and schools formed on the basis of the teacher-disciple tradition, have provided an inextricable continuation of the Karakalpak folk oral creativity. The Performing tradition founded by Aqımbet baxshi developed through the Muwsa baxshi and súyew baxshi, becoming more rich in the performance of the next generation of baxshi.

Keywords: Karakalpak bakhshism, saga performance, Bakhshi, master-disciple tradition, performance path, performance school, dutor, nola and kayirim, national colorit.

Qoraqalpoq baxshichiligi tarixiga nazar tashlasak baxshilarimiz qo‘shni o‘zbek, turkman, qozoq baxshilari bilan yaqin munosabatda bo‘lib, ular bilan repertuar almashib, to‘y-tomoshalarda birga ijro etgan. Har bir baxshi bir-biridan repertuar almashganda kuyni shu holida o‘rganib qolmay, har bir baxshi kuyni o‘zining mahalliy tinglovchilariga moslashtirib, kuyni qayta ishlab ijro etgan.

Har bir millat baxshichiligining o‘ziga xos yo‘li bor. Qoraqalpoq baxshichiligining doston ijrochiligida, qo‘shiq ijrochiligida, qo‘shiqlarni mukammal yetkazib ijro etish, uning koloriti, ohanglari, turli mahoratli usullar bilan ijrosi hech bir millatda yo‘q uchramaydi.

Qoraqalpoq baxshichilik maktabining asoschisi Aqımbet baxshi turkman, o‘zbek baxshilaridan o‘rgangan kuylarini qayta ishlab, o‘zi ham yangi kuylar yaratgan va doston ijrochilik yo‘lini rivojlantirgan. Aqımbet baxshining shogirdlari ham ustozidan o‘rgangan kuylarini shu holida ijro etmay, unga o‘zlaricha forshlaglarini, ohanglarini, qayirmalarini qo‘shib, kuylarni boyitib, qoraqalpoq baxshi qo‘shiqlarini. rivojlantirdi va shogirdlari ham yangi kuylar yaratib, ular yaratgan kuylar. hozirgi kunda ham baxshilarimiz tomonidan ijro etib kelinmoqda. Ko‘pincha baxshilar bir ustozdan ta’lim olgan bo‘lsa-da, ularning har birining ijrosi har xil bo‘ladi.

Masalan Muwsa baxshi bilan Súyew baxshi Aqımbetdan ta’lim olgan bo‘lsa-da ular o‘zlarining ijro mahoratiga qarab, kuylarni o‘zlariga moslashtirib, qayta ishlab, kuyni yanada rivojlantirib, yangi kuylar yaratdi. Ular o‘zlarining shunday mohir ijrochilik yo‘li bilan o‘z oldiga bir maktab yaratdi. Hozirgi kunda baxshilarimiz she’rlarni shu ikki maktab yo‘lida ham teng ijro etadi. Biz Aqımbet baxshining Muwsa baxshi va Súyew baxshining

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ijro etgan dostonlarini, qo‘shiqlarini eshitmagan bo‘lsakda ularning qay darajada ijro etganligini ularning shogirdlari orqali bilamiz.

Chunki ular ijro etgan dostonlar, qo‘shiqlar ustoz-shogird yo‘li bilan bizgacha yetib kelgan. Qiz baxshi Hurlimaning bolasi va shogirdi Qarajan baxshidan boshlab biz magnit lentalariga yozilgan qo‘shiqlarni tinglaganmiz. Qarajan baxshi, Esjan baxshi, Japaq baxshilarning aytganlarini eshitsak xuddi o‘sha zamonga tushib qolgandek bo‘lamiz.

Chunki ularning chalgan dutor soz - asbobining tori hozirgidek po‘lat simdan emas, charxona deb ataladigan tabiiy ipakdan taqilgan. Aqımbet baxshidan Esjan baxshiga qadar charxona tor bizning alamoynoq dutorimizga taqilib kelgan. Bu torning ovozi gumburlab, tembri yoqimli, chiroyli va gumburlagan ovozi er baxshilar qo‘shiq aytganda ularning ovoziga mos bo‘lib keladi - deb ustozlarimizning aytganini eshitganmiz.

Po‘lat sim taqilgan dutorning ovozi bo‘lsa, dutorning pardasi temir bo‘lmagani uchun jaranglab, yuqori ochiq tembrli, qattiqroq bo‘lib eshitiladi. Hozirda bizlarning qulog‘imiz shu po‘lat simdan taqilgan dutorning ovoziga o‘rganib ketgan. Sharxona torda chalinadigan dutorning ohangini, unda ijro etiladigan qo‘shiqlarni tinglaganimizda, ko‘z oldimizga tarix gavdalanib, xuddi o‘sha zamonga tushib qolgandek. sezadi odam o‘zini. Qarajan baxshining yozuvlari uning qarigan vaqtida yozilgani ovozidan bilinadi. Uning ijrosini eshitganimizda hech bir baxshida uchramaydigan alohida yo‘li bor. Qo‘shiqlarni qissaxonlik yo‘lida aytayotganga o‘xshaydi. Qo‘shiqning yoqimli, shirin joylarini cho‘zib, odam zavq beradigan darajada kuch berib yuboradi.

Yana qo‘shiqlar ko‘pincha uch - to‘rt daqiqa ijro etiladigan bo‘lsa Qarajan baxshining qo‘shiqlari 2 daqiqaga yetmaydi. U qo‘shiq aytganda kupletlarning o‘rtasida atigi 2 qatordan keyin o‘ynaladigan kuyni o‘ynamay, shu jo‘shi bilan to‘xtamay ijro etadi, ham qo‘shiqning kuyini chalganda ham, qo‘shiq ijro etganda ham tez tempda ijro etgan. Jirovlarning terme-to‘lg‘ovlarini, nasihatlarini eshitganimizda, melodik tuzilishiga nazar solganimizda ko‘p qatorli nasihatlarni aytganda ko‘pincha avj olmasdan birgalikdagi kuyni uchratamiz. Lekin baxshilarning qo‘shiqlarida bunday uchramaydi, deyarli har bir she’rida cho‘ziqlik, avj, qayirim bor.

Qarajon baxshining qo‘shiqlarini eshitsang xuddi terme eshitgandek bo‘lasan. Qarajon baxshi "Besh parda" kuyiga nasihat aytganini eshitsak, xuddi terme aytishga moslashtirib ketma-ket izchillikda izini uzmay nasihatdan keltirib ijro etgan. Qarajan baxshi “Sáwdigim”, “Qara kóz”, “Aqsıńgúl”, “Adıńnan” “Teke nalısh” qo‘shiqlarini hech bir baxshiga o‘xshamaydigan nola, ohanglar bilan haqiqiy baxshi ovoz bilan ijro etganini eshitamiz.

Esjan baxshi Qospolatov doston va qo‘shiqlarni yuqori darajada ijro etgan baxshi bo‘lib hisoblanadi. Esjan baxshining qo‘shiqlariga qaraydigan bo‘lsak xalq qo‘shiqlari asosan aytilgan qo‘shiqlar hisoblanadi. Esjan baxshi qo‘shiqlarni Muwsa baxshi maktabi yo‘lida bajaradi. Muwsa baxshi yo‘li haqiqiy qoraqalpoq xalq qo‘shiqlari asosida yaratilgan qoraqalpoq baxshichilik maktabi deb ayta olamiz.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Chunki, uning ijro etgan, qayta ishlagan va yaratgan qo‘shiqlari qoraqalpoq ohangiga boy qo‘shiqlar bo‘lib hisoblanadi. Muwsa baxshi maktabida qo‘shiqlar ko‘pincha jonga yoqimli, ohanglarga boy bo‘lib keladi.

Esjan baxshining ijrosida bu narsa uncha uchramaydi. Uning har bir she’ri professional nolalarga boy. Nolalarni olganda ham hamma baxshi ham uchrasha bermaydigan mayda ohanglarni bir nafasda olib yuqori darajada qo‘shiqlarni bajargan. Esjan baxshining qo‘shiqlarini lentaga yozib olish uchun Germaniyadan tadqiqotchilar kelganda, Esjan baxshining ijro etganini eshitib o‘tirib uning ijrosini “Operaning eng cho‘qqisi bilan barobar” deb ta’rif beradi. Chunki baxshilar nola va qayirimlarni olgan vaqtida har xil texnika bilan ijro etsa, Esjan baxshi ritmni va qayirimlarni ichkaridan chiqqan ovoz orqali mahorat bilan ijro etgan.

Hozirgi kunda Esjan baxshining faqat oltita qo‘shig‘i saqlanib qolgan.

Ularda ohanglarga boy bo‘lgan Muwsa baxshi yo‘liga aytilgan “Miynettti súy”, “Idiris”, Miynet et”, “Arıwxan”, “Muwsa sen yarı”, “Sen yar qal endi” qo‘shiqlari.

Buning bilan Esjan baxshini boshqa avjli qo‘shiqlarni ijro etmagan degan so‘zdan yiroqmiz. Qoraqalpoq folkloridagi XX - tomlikning, XIV - tomidagi “Ǵárip ashıq” dostonini Qallı Ayımbetov Esjan baxshidan yozib olgan. Olimlarimizning yozib qoldirishicha bizning baxshilarimiz bir doston boshdan - oxirigacha ijro etganda doston davomida bir kuyni ikkinchi marta takrorlamay, har qo‘shiqni alohida bir kuy bilan bajarib chiqqanini aytib o‘tadi.

Demak “Ǵárip ashıq” dostonida yoki boshqa dostonlarda qancha qo‘shiqlar o‘rin olgan bo‘lsa Esjan baxshining repertuarida undan ko‘p qo‘shiq va kuylarning o‘rin olganidan darak beradi. Ustozlarimizning aytishiga qaraganda “U shu dostonni yetti - sakkiz soat davomida ijro etgan. Esjan baxshining ijrosi Muwsa baxshi yo‘liga haqiqiy qoraqalpoq koloritidagi ijro bo‘lib hisoblanadi. Esjan baxshining ijro etgan qo‘shiqlarida yana aytib o‘tadigan qo‘shiqlarimizning o‘lchovlarining o‘zgarib turishi, hamda chalinadigan kuylarning xarakteriga qarab ritmlarning har xil bo‘lishi boshqa Muwsa baxshining yo‘lining o‘ziga xosligidan darak beradi.

Xulosa qilib aytganda, qoraqalpoq baxshilarning doston va qo‘shiq ijrosidagi turfa ijro yo‘llari, ularning individual mahorati hamda ustoz-shogird an’anasi asosida shakllangan maktablar qoraqalpoq xalq og‘zaki ijodining uzviy davomiyligini ta’minlab kelgan. Aqımbet baxshi asos solgan ijrochilik an’anasi Muwsa baxshi va Súyew baxshilar orqali rivojlanib, keyingi avlod baxshilari ijrosida yanada boyigan.

Maqolada tahlil qilingan Qarajan baxshi va Esjan baxshi ijrolari qoraqalpoq baxshichilik san’atida ritm, ohang, temp va tembr jihatidan o‘ziga xos yondashuvlar mavjudligini ko‘rsatadi. Xususan, charxona torli dutorning qo‘llanilishi baxshi ovozining tabiiy tembri bilan uyg‘unlashib, ijroga alohida badiiy ta’sirchanlik bag‘ishlagani ilmiy asosda yoritildi. Baxshilarning har bir doston davomida kuyni takrorlamasdan ijro etishi esa ularning yuqori darajadagi ijodiy salohiyatidan dalolat beradi.

Mazkur tadqiqot qoraqalpoq baxshichilik san’atini chuqurroq o‘rganish, uni kelajak avlodga ilmiy asosda yetkazish hamda milliy madaniy meros sifatida asrashda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, maqola baxshichilik ijro yo‘llarini

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

musiqashunoslik, folklorshunoslik va san'atshunoslik nuqtayi nazaridan o'rganish uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Maqsetov. Q. Qoraqalpoq jirov baxshilari. Nukus - 1983-yil
2. Maqsetov.Q. "Dostonlar, baxshilar, jirovlar." 1992-yil
3. Maqsetov.Q., TajimuratovA., "Qoraqalpoq folklori," Nukus -1979
4. Moyanov.I.J. "Qoraqalpoq xalq musiqasi asosida o'quvchi-yoshlar." ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish xususiyatlari" ped. fan. (PhD) dissertatsiya Toshkent 2019.
5. Erejepov.A.A. "Baqsı hám jırawshılıq tiykarları" Oqıw metodikalıq qollanba Nókis-2020 y 35.
6. Erejepov.A.A "Qaraqalpaq milliy saz ásbapları" Oqıw metodikalıq qollanba, Nókis 2021j 36.

Erejepov. A.A. "Qaraqalpaq xalıq qosıq hám sazlarınıń tarıyxı

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

EKRAN SAN'ATIDA OVOZLI SHOVQIN EFFEKTLARI

Zaretdinov Karamatdin Qurbanbaevich, O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti Nukus filiali. Texnogen ham san'atshunoslik fakulteti dekani, dotsent

Annotatsiya

KIRISH: mazkur ilmiy maqolada ovozli shovqin effektlarining o'rni, badiiy va funksional ahamiyati hamda ularning ekran asarlaridagi ifodaviy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda ovozli shovqin effektlari tushunchasi, ularning akustik xususiyatlari, tasnifi va ovoz dizayni jarayonidagi amaliy qo'llanilish usullari yoritilgan. Shu bilan birga ovoz dizayniga ishlov beruvshi palitrasi haqida, tabiiy, mexanik va elektron ovozlar haqida soz etiladi.

MAQSAD: mazkur tadqiqotning maqsadi ekran asarlarida qo'llaniladigan ovozli shovqin effektlarining badiiy-estetik va funksional ahamiyatini aniqlash, ularning dramatik ifoda vositasi sifatidagi o'rnini ochib berish hamda ovoz dizayni jarayonida samarali qo'llash usullarini ilmiy jihatdan asoslashdan iborat.

MATERIAL VA METODLAR: tadqiqot davomida audiovizual asarlar, kino va media mahsulotlaridagi ovoz dizayni namunalari tahlil qilindi. Ovozli shovqin effektlarining akustik xususiyatlarini aniqlashda qiyosiy-tahliliy, tasniflash va tavsifiy metodlardan foydalanildi. Shuningdek, amaliy ovoz dizayni tajribalari, studiya yozuvlari va montaj jarayonlari asosida funksional qo'llanish yo'llari o'rganildi. Ovoz palitrasi tarkibiga kiruvchi tabiiy, mexanik va elektron tovushlar alohida guruhlarda ko'rib chiqildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko'rsatdiki, ovozli shovqin effektlari ekran asarlarida nafaqat fon elementi, balki mustaqil dramatik ifoda vositasi sifatida ham xizmat qiladi. Ular vizual tasvirni kuchaytiradi, emotsional ta'sirni oshiradi va tomoshabin idrokini boshqaradi. Tabiiy ovozlar realizmni ta'minlasa, mexanik effektlar harakat va texnik muhitni ifodalaydi, elektron tovushlar esa fantastik va abstrakt obrazlarni yaratishda samarali qo'llaniladi. Ovoz dizayneri tomonidan shakllantirilgan ovoz palitrasi sahna mazmuni va janr xususiyatiga mos tanlanganda, audiovizual asarning umumiy ta'sir kuchi sezilarli darajada ortadi.

XULOSA: ovozli shovqin effektlari zamonaviy ekran san'atining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ular badiiy mazmunni chuqurlashtiradi, dramatik keskinlikni kuchaytiradi va tomoshabin bilan emotsional aloqa o'rnatadi. Ovoz dizayni jarayonida shovqin effektlarini ilmiy asoslangan tasnif va maqsadli tanlov asosida qo'llash audiovizual mahsulot sifatini oshirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ekran, audivizual, Sound effects, drama, emotsional, mexanik, elektron.

ЗВУКОВЫЕ ШУМОВЫЕ ЭФФЕКТЫ В ЭКРАННОМ ИСКУССТВЕ

Заретдинов Караматдин Курбанбаевич, Нукусский филиал Государственного института искусств и культуры Узбекистана. Декан факультета техногенных и искусствоведческих дисциплин, доцент.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в данной научной статье анализируется роль звуковых шумовых эффектов, их художественное и функциональное значение, а также их выразительные возможности в экранных произведениях. В исследовании освещены понятие звуковых шумовых эффектов, их акустические свойства, классификация и методы практического применения в процессе звукового дизайна. При этом речь идет о палитре обработчика звукового дизайна, о естественных, механических и электронных звуках.

ЦЕЛЬ: в ходе исследования были проанализированы аудиовизуальные произведения, примеры звукового оформления кино- и медиаконтента, а также практические материалы по звуковому дизайну. Применялись методы сравнительного, структурного и акустического анализа, классификации и описательного обобщения. Рассматривались особенности формирования звуковой палитры, включающей естественные, механические и электронные звуки, а также методы их обработки и интеграции в экранное пространство.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: результаты анализа показали, что звуковые шумовые эффекты выполняют не только вспомогательную, но и самостоятельную выразительную функцию в экранных произведениях. Они усиливают визуальный ряд, формируют пространственную среду, повышают эмоциональную насыщенность и драматическое напряжение сцен. Естественные звуки способствуют реалистичности восприятия, механические — передают динамику и техногенный характер среды, электронные — создают условные, символические и фантазийные образы. Установлено, что целенаправленный подбор и обработка шумовых эффектов существенно повышают художественную целостность аудиовизуального произведения.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты анализа показали, что звуковые шумовые эффекты выполняют не только вспомогательную, но и самостоятельную выразительную функцию в экранных произведениях. Они усиливают визуальный ряд, формируют пространственную среду, повышают эмоциональную насыщенность и драматическое напряжение сцен. Естественные звуки способствуют реалистичности восприятия, механические — передают динамику и техногенный характер среды, электронные — создают условные, символические и фантазийные образы. Установлено, что целенаправленный подбор и обработка шумовых эффектов существенно повышают художественную целостность аудиовизуального произведения.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: звуковые шумовые эффекты являются важным компонентом современного экранного искусства и звукового дизайна. Их осознанное и методически выверенное применение расширяет выразительные возможности произведения, усиливает эмоциональное воздействие и улучшает качество восприятия аудиовизуального контента. Научно обоснованный подход к формированию звуковой палитры повышает эффективность творческих решений в практике звукового дизайна.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Ключевые слова: экран, аудиовизуальный, Sound effects, драма, эмоциональный, механический.

SOUND NOISE EFFECTS IN SCREEN ARTS

Zaretdinov Karamatdin Qurbanbaevich, Nukus branch of the Uzbekistan State Institute of Arts and Culture. Dean of the Faculty of Technogenic and Art Studies, Associate Professor.

Annotation

INTRODUCTION: this scientific article analyzes the role of sound noise effects, their artistic and functional significance, and their expressive possibilities in screen works. The study covers the concept of sound noise effects, their acoustic properties, classification, and methods of practical application in the process of sound design. At the same time, we will talk about the palette of voice designers, natural, mechanical, and electronic sounds.

AIM: the research is based on the analysis of audiovisual screen works, film and media soundtracks, and professional sound design practices. Methods used include comparative analysis, structural and acoustic analysis, classification, and descriptive interpretation. Practical sound design cases and studio production techniques were examined to identify the features of forming a sound palette, including natural, mechanical, and electronic sounds, as well as their methods of processing and integration into audiovisual structure.

MATERIALS AND METHODS: the study shows that sound noise effects perform not only a supportive but also an independent expressive function in screen works. They enhance visual imagery, create spatial depth, shape atmosphere, and intensify emotional and dramatic impact. Natural sounds contribute to realism and environmental authenticity, mechanical sounds emphasize motion and technological context, while electronic sounds are effective in creating symbolic, abstract, and futuristic impressions. The results indicate that a carefully selected and processed sound palette significantly increases the perceptual and artistic quality of audiovisual productions.

DISCUSSION AND RESULTS: the study shows that sound noise effects perform not only a supportive but also an independent expressive function in screen works. They enhance visual imagery, create spatial depth, shape atmosphere, and intensify emotional and dramatic impact. Natural sounds contribute to realism and environmental authenticity, mechanical sounds emphasize motion and technological context, while electronic sounds are effective in creating symbolic, abstract, and futuristic impressions. The results indicate that a carefully selected and processed sound palette significantly increases the perceptual and artistic quality of audiovisual productions.

CONCLUSION: the study shows that sound noise effects perform not only a supportive but also an independent expressive function in screen works. They enhance visual imagery, create spatial depth, shape atmosphere, and intensify emotional and dramatic impact. Natural sounds contribute to realism and environmental authenticity, mechanical sounds emphasize motion and technological context, while electronic sounds

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

are effective in creating symbolic, abstract, and futuristic impressions. The results indicate that a carefully selected and processed sound palette significantly increases the perceptual and artistic quality of audiovisual productions.

Keywords: screen, audiovisual, Sound effects, drama, emotional, mechanical.

Ekran san’atda ovoz tasvir bilan teng darajada muhim badiiy vosita hisoblanadi. Ayniqsa, ovozli shovqin effektlari (sound effects) ekran asarining realistik, dramatik va emotsional ta’sirini ta’minlovchi asosiy akustik komponentlardan biridir. Ovozli shovqinlar musiqiy qatlam va nutqiy dialoglardan farqli ravishda, vizual makon va harakatni to‘ldiruvchi, tomoshabinni voqea ichiga chuqurroq jalb etuvchi muhitni yaratadi. Ekran san’ati paydo bolgan davrda hamma asarlar ovozsiz, heshqanday ovozli effeklarsiz, shovqinlarsiz asarlar yaratilgan. Bu yaratilgan asarlarni tomoshabin yaqshi qabul qilgan shunki bu ekran san’atining yaratilish davri edi, bir soz bilan aytganda kino san’atining uyg’onish davri hisoblanadi. Bu filmlarni asosiy g’oyani va film maqsatini titrlar yordamida shiqarib berishgan. Harakat va titrlar osha davr odamlarida yaqshi tasurotlar qoldirgan. Bu filmlar hozirgi paytda kino arxivlarida saqlangan va ularni hozirda ham odamlar qiziqib korib borishadi. 1927-yil insoniyot tarixida misli korilmagan da’rajada o’zgarish yuz berdi yaniy kinomatografiya sohasiga ovoz kirib keldi. Bu film nomi “The Jazz Singer” filmi tarixda birinchi muvaffaqiyatli ovozli film hisoblanadi. Shu film bilan kino san’atida jim kino davri yakunlanib, ovozli kino davri boshlandi.[1]

Shu davrdan boshlab qariyb yuz yil ishida ekra san’atida ozov va ovoz effektlari misli korilmagan darajada rivojlandi. Shu davrga kelib ovoz effektlari raqamli formatka aylanib film va boshqa asarlarda keng turda foydalanmoqda.

Mashhur ovoz dizayneri Gari Ridstrom ta’kidlaganidek, ovoz effektlari orkestratsiya jarayoniga o‘xshaydi: turli tovushlar chastota, tembr va ritmik jihatdan birlashtirilib, yagona badiiy kompozitsiyani hosil qiladi. Aynan shu yondashuv kino va televideniye amaliyotida shovqin effektlarining san’at darajasiga ko‘tarilishiga sabab bo‘lgan.[2] Mazkur yondashuv shovqin effektlarini tasodifiy yoki fon xarakteridagi tovushlar majmuasi sifatida emas, balki dramaturgik vazifani bajaruvchi muhim badiiy sifatiga ta’sir etishga imkon beradi. Ovoz dizaynida shovqinlar asarlarning kompozitsion shaklining bir qismi bo‘lib, kadr ichidagi harakat, makon va vaqt hissini shakllantirishda faol ishtirok etadi. Ular ekran kayfiyatini belgilash, dramatik tasirni kuchaytirish hamda vizual tasvirni yukinini to‘ldirish vazifasini bajaradi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, shovqin effektlari ekran san’ati asarlarida musiqiy va nutqiy bolimlarda uzliksiz ishlatiladi. Ovoz dizayneri ularning balandlik darajasi, tarkibi va ritmik tuzilishini hisobga olgan holda, umumiy ekran san’tida audio muhitni yaratadi va uni takomillashtiradi. Natijada shovqinlar ekran tasviriga xizmat qiluvchi texnik vosita bo‘lishdan chiqib, tomoshabin idrokiga bevosita ta’sir etuvchi badiiy ifoda vositasiga aylanadi.

Audiovizual loyihadagi ovozli shovqin elementlari musiqiy toifaga kirmaydigan va inson nutqi bilan bevosita bog‘liq bo‘lmagan barcha tovushlarni qamrab oladi. Ular ekran

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

tasvirining realistik idrok etilishida muhim akustik vosita bo‘lib xizmat qiladi hamda kadr ichidagi harakat, muhit va fazoviy makonni tovush orqali ifodalash imkonini beradi va vizual obrazlarning ta’sirchanligini oshiradi hamda tomoshabinga kuchli psixologik va hissiy ta’sir ko‘rsatadi. Shovqinlarni to‘g‘ri tanlash, ularni vizual tasvir bilan mazmunan va ritmik jihatdan uyg‘unlashtirish audiovizual mahsulotning badiiy qiymatini sezilarli darajada oshiradi. Aksincha, asosga ega bo‘lmagan shovqin effektlari salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Shu sababli ovoz dizayneri shovqin to‘qimalarini tanlash jarayonida ularning tembral xususiyatlari, chastota spektri, dinamik diapazoni hamda sahna ritmi bilan mosligini chuqur tahlil qilishi lozim. Ekran san’atida murakkab jarayonlaridan biri ovozli shovqin effektlarini yaratish hisoblanadi.

Ovozli shovqin effektlari — bu raqamli yoki analog shaklda yozib olingan, qayta ishlangan yoki sun’iy ravishda yaratilgan turli tovushlar majmuasidir. Ovozli shovqinlar fantastik janrdagi asarlardagi voqealarning realizmini oshiradi, tomoshabinni sahnaga yanada chuqurroq jalb qiladi va dramatik kayfiyatni kuchaytiradi. Shovqin effektlariga turli tabiiy, texnik va sun’iy tovushlar kiradi:

Tabiat tovushlari: yomg‘ir, shamol, bulutlarning g‘arillashi, dengiz, qushlarning chivinishi, o‘rmon shovqini va boshqalar. Bu tovushlar insonning tabiiy muhit bilan bog‘lanish hissini uyg‘otadi va sahnaning realistik atmosferasini yaratadi. Transport shovqinlari: avtomobil, poyezd, samolyot, kemalar va boshqa transport vositalarining harakat tovushlari. Ular sahnadagi harakatni vizual effekt bilan birlashtirib, tomoshabinga voqea haqiqiy ekanligini sezdiradi. Jangovar tovushlar: portlash, otishmalar, qurollar, mexanizmlar va harbiy texnika tovushlari. Bu turdagi shovqinlar odatda dramatik kuchni oshirish va sahnaga dinamiklik qo‘shish uchun ishlatiladi. Maishiy shovqinlar: eshik ochilishi, stakan sindirilishi, qadam tovushlari, ovozli eslatmalar, radio yoki televizor shovqini kabi kundalik hayotdan olingan tovushlar. Ular sahnada realizm hissini yaratadi va tomoshabinning voqeaga kirishiga yordam beradi. Maxsus sintez qilingan yoki elektron tovushlar: fantastik film va o‘yinlarda ishlatiladigan sun’iy yaratmalar, masalan, robot harakatlari, kosmik portlashlar yoki sehrli effektlar. Ular sahnaga futuristik yoki mistik kayfiyat qo‘shadi. Shovqin tovushlari murakkab chastotaviy tuzilishga ega bo‘lib, ko‘pincha aniq balandlikka ega emas. Masalan, yomg‘ir yoki dvigatel shovqini uzoq davom etuvchi, monoton yoki takrorlanuvchi xarakterga ega bo‘lishi mumkin, shuningdek, qisqa, nuqtaviy yoki keskin tovushlar (masalan, portlash yoki eshik urilishi) ham mavjud. Har bir shovqin o‘zining manbasi bilan bog‘liq bo‘lib, inson ongida muayyan assotsiatsiyalarni uyg‘otadi: yomg‘ir shovqini tinchlik va sokinlikni eslatadi, portlash esa xavf va hayajonni uyg‘otadi.[3]

Ovozli shovqinlarning musiqiy elementlar bilan bog‘liqligi ham mavjud. Shovqin va musiqiy tovushlar o‘rtasida oraliq hodisalar mavjud bo‘lib, ular “musiqiy shovqin” sifatida talqin etiladi. Bunday tovushlarda ritm, tembr va dinamik o‘zgarishlar muhim bo‘lib, ular sahnada dramatik vazifani bajaradi: masalan, filmda yomg‘irning ritmik shovqini yoki motor tovushining pulsatsiyasi sahna kuchini oshirishi mumkin. Musiqiy shovqin nafaqat realizmni yaratadi, balki his-tuyg‘ularni kuchaytiradi, qarama-qarshi kayfiyatlarni ifodalaydi va tomoshabinni voqeaga yanada chuqurroq jalb qiladi. Shuningdek, shovqin effektlarini yaratishda texnologik vositalar muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy raqamli audio ishlash

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

dasturlari (DAW — Digital Audio Workstation)[1] orqali shovqinlar yoziladi va kadrga moslashtiriladi. Analog shovqin yozish usullari esa, maxsus studiyada real predmetlar bilan yaratiladi. Masalan, oyoq qadamlarini yaratish uchun qum, yog‘och yoki tosh yuzalar ishlatiladi. Bu ovozlarning toplami ovoz dizaynerining ishchi palitrasi hisoblanadi. Bu uning sahnada yoki film, video o‘yin, reklama va teatr loyihalarida foydalanadigan barcha tovushlar to‘plami. Bu palitra orqali dizayner sahnaga atmosferani yaratadi, voqealarga realizm qo‘shadi va tomoshabinning hissiy reaksiyasini boshqaradi. Ovoz palitrasi uch asosiy toifaga bo‘linadi:

1. Tabiiy (organik) tovushlar - insonning atrof-muhit bilan o‘zaro aloqasini aks ettiradi. Bu toifaga quyidagilar kiradi: yomg‘ir yog‘ishi, shamolning esishi, qushlarning chivinishi, dengiz yoki daryo sörfi, o‘rmon shovqini. Inson harakatlari bilan bog‘liq tovushlar: qadam tovushlari, eshik ochilishi, stakan urilishi, qog‘oz varaqlanishi. Bu tovushlar sahnaga realizm hissi beradi va tomoshabinning ongida tabiiy muhitni his qilish imkonini yaratadi. Masalan, o‘rmon sahnasida qushlar va shamol tovushi birlashtirilsa, tomoshabinning diqqatini sahnaga jalb qilish va atmosferani kuchaytirish mumkin.

2. Mexanik (sanoat) tovushlar - Mexanik tovushlar inson yaratgan texnika va qurilmalar bilan bog‘liq. Ular sahnada dinamiklik va harakat hissini oshiradi. Bu toifaga quyidagilar kiradi: Transport vositalari tovushlari: avtomobil, poezd, samolyot, kemaning harakat tovushlari. Texnika va mexanizmlar: motorlar, kompressorlar, zavod uskunalari, elektr qurilmalarining ishlash tovushlari.
Bunday tovushlar sahnada voqea realizmini kuchaytiradi va tomoshabinning harakatni sezishini ta’minlaydi. Masalan, avtomobil yugurishi va motor shovqini sahnada tezlik va hayajon hissini beradi.

3. Elektron (sintez qilingan) tovushlar - Elektron tovushlar — bu sintezatorlar, elektron qurilmalar va maxsus dasturlar yordamida yaratilgan sun’iy tovushlar. Ular odatda fantastik, futuristik yoki mistik kayfiyat yaratish uchun ishlatiladi. [4]

Ovozli shovqin effektlari ekran san’atda mustaqil va kuchli badiiy vosita sifatida namoyon bo‘lib, tasvirning nafaqat tashqi realizmini, balki uning semantik va emotsional qatlamlarini ham boyitadi. Ular tomoshabinning ekranda ko‘rayotgan voqeaga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi, sahnaning ichki mazmunini ochishga xizmat qiladi va dramatik ta’sirni kuchaytiradi.

Ovozli shovqin effektlarini ilmiy va amaliy jihatdan chuqur o‘rganish ovoz rejissyorlari, rejissyorlar va tadqiqotchilar uchun alohida ahamiyatga ega. Ilmiy tahlil shovqinlarning akustik xususiyatlarini, ularning idrokka ta’sir mexanizmlarini va dramaturgik vazifalarini aniqlashga yordam beradi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

[1] DAW - bu raqamli audio ish stantsiyasi, ya’ni kompyuterda ishlaydigan dastur bo‘lib, u yordamida siz: ovoz yozishingiz mumkin, ovozlarni tahrirlashingiz mumkin, musiqa yaratishingiz mumkin, mixing va mastering qilish mumkin.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

1. David Bordwell, Kristin Thompson — Film History: An Introduction England 1994-year 213–215.
2. А.А. Деникин – Звуковой дизайн в кинематографе и мультимедиа. ГИТР Москва 2012. 180ц
3. Qutlibaevich, Qdirbaev Islambek. "FILMDA MAXSUS OVOZ EFFEKTLAR." IMRAS 7.1 (2024): 784-788.
4. Ovoz yozish studiyasi jihozlari va ovoz yozish tizimi - Mirzayev A Toshkent 2019
5. Тилепов, Куатбай Нукусбаевич. "ВЫРАЖЕНИЕ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ В ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ И ИСКУССТВЕ." Shokh Articles Library 1.1 (2025).
6. Nukusbayevich, Tilepov Quatbay. "MAIN FACTORS OF THE HISTORY AND DEVELOPMENT OF" KARAKALPAKFILM" FILM STUDIO." World Bulletin of Social Sciences 27 (2023): 169-171.
7. Abdreymov, Manas Bekpolatovich. "FILMLARDA OVOZ YOZISH JARAYONIDA MIKSHER PULTLARDAN FOYDALANISH." Oriental Art and Culture 4.5 (2023): 95-99.
8. Abdreymov, Manas Bekpolatovich. "QORAQALPOQ ZAMONAVIY MILLIY KINODAGI IZLANISHLAR XARAKTERI." Oriental Art and Culture 2.4 (2021): 44-49.
9. Qurbanbaevich K. Z. SOME CHALLENGES AND SOLUTIONS OF MUSIC PEDAGOGY //Multidisciplinary Journal of Science and Technology. – 2023. – Т. 3. – №. 6 (INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCHER). – С. 162-1. 65.
10. Kurbanbaevich, Zaretdinov Karamatdin. "DEVELOPMENT OF NATIONAL CINEMATOGRAPHY: TRADITIONS AND INNOVATIONS." Universum: филология и искусствоведение 1.10 (136) (2025): 64-65.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

FARG‘ONA VODIYSI MUSIQA MADANIYATI

Olimova Yulduz Baxtiyorjon qizi, O‘zbekiston davlat konservatoriyasi “Musiqa san’ati” yo‘nalishi I bosqich magistranti

Annotatsiya

KIRISH: Farg‘ona vodiysi O‘zbekistonning qadimiy madaniy hududlaridan biri bo‘lib, o‘zining boy musiqiy an’analari va ijrochilik maktablari bilan alohida o‘rin egallaydi. Bu hududda asrlar davomida shakllangan musiqa merosi xalqning turmush tarzi, urf-odatlari, marosimlari va estetik qarashlari bilan chambarchas bog‘liq holda rivojlangan. Farg‘ona vodiysi musiqa madaniyatida maqom san’ati, katta ashula, mumtoz qo‘shiqlar hamda marosim folklori muhim o‘rin tutadi. Mazkur yo‘nalishlar nafaqat badiiy-estetik qadriyat, balki tarixiy-ma’naviy manba sifatida ham ahamiyatlidir.

MAQSAD: mazkur maqolaning maqsadi Farg‘ona vodiysi musiqa madaniyatining shakllanish tarixi, asosiy yo‘nalishlari va janr xususiyatlarini ilmiy tahlil qilish, ayniqsa marosim musiqasining o‘ziga xos jihatlari va amaliy ahamiyatini ochib berishdan iborat.

MATERIAL VA METODLAR: tadqiqot jarayonida Farg‘ona vodiysi musiqa merosiga oid ilmiy adabiyotlar, folklor namunalar, notaviy va audio manbalar o‘rganildi. Tahlil, qiyosiy-taqqoslash, tarixiy-madaniy yondashuv hamda musiqiy-uslubiy tahlil metodlaridan foydalanildi. Shuningdek, marosim musiqasi namunalarining janriy va ijrochilik xususiyatlari tizimli ravishda ko‘rib chiqildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Farg‘ona vodiysi musiqa madaniyati o‘zining lirizmi, ohangdorligi va ijro uslubining nozikligi bilan ajralib turadi. Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari, katta ashula an’analari hamda mumtoz qo‘shiqlar professional ijrochilikning yuksak namunasi hisoblanadi. Marosim musiqasi esa xalq hayotining muhim bosqichlari — to‘y, sunnat, mavsumiy bayramlar va udumlar bilan bog‘liq holda shakllangan. Ushbu musiqiy namunalar matn, ohang va ijro uslubi jihatidan marosim mazmunini ifodalaydi hamda jamoaviylik xususiyati bilan tavsiflanadi. Natijada Farg‘ona vodiysi musiqasi hududiy uslub sifatida yaxlit tizimni tashkil etishi aniqlandi.

XULOSA: Farg‘ona vodiysi musiqa madaniyati o‘zbek milliy musiqa merosining muhim tarkibiy qismi bo‘lib, unda professional va xalq ijrochiligi an’analari uyg‘unlashgan. Ayniqsa marosim musiqasi xalqning tarixiy xotirasi, ma’naviy qadriyatlari va estetik qarashlarini aks ettiruvchi muhim qatlamdir. Ushbu merosni ilmiy o‘rganish, saqlash va yosh avlodga yetkazish milliy madaniyat rivoji uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so‘zlar: O‘zbek musiqa madaniyati, mahalliy uslublar, an’anaviy musiqa, xalq og‘zaki ijodi, marosim, marosim folklori, urf-odat, an’ana, milliy musiqiy meros.

МУЗЫКАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ

Олимову Юлдуз Бахтиёржон кизи Государственная консерватория Узбекистана
Магистрант I курса направления "Музыкальное искусство"

Аннотация

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ВВЕДЕНИЕ: Ферганская долина является одним из древнейших культурных регионов Узбекистана и занимает особое место благодаря богатым музыкальным традициям и исполнительским школам. Музыкальное наследие, формировавшееся здесь на протяжении веков, развивалось в тесной связи с образом жизни народа, его обычаями, обрядами и эстетическими представлениями. В музыкальной культуре Ферганской долины важное место занимают искусство макама, жанр катта ашула, классические песни и обрядовый фольклор. Эти направления представляют ценность не только как художественно-эстетическое явление, но и как значимый историко-духовный источник.

ЦЕЛЬ: цель данной статьи — научный анализ истории формирования музыкальной культуры Ферганской долины, её основных направлений и жанровых особенностей, а также раскрытие специфики и практической значимости обрядовой музыки.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в процессе исследования были изучены научные источники по музыкальному наследию Ферганской долины, образцы фольклора, нотные и аудиоматериалы. Использованы методы аналитического обзора, сравнительно-сопоставительного и историко-культурного анализа, а также музыкально-стилистический метод. Обрядовые музыкальные образцы рассмотрены системно с точки зрения жанровых и исполнительских характеристик.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: проведённый анализ показывает, что музыкальная культура Ферганской долины отличается особой лиричностью, мелодичностью и тонкостью исполнительской манеры. Фергано-ташкентские макомные пути, традиции катта ашула и классические песенные жанры являются высокими образцами профессионального исполнительства. Обрядовая музыка формировалась в связи с важнейшими этапами народной жизни — свадебными, семейными, календарными и сезонными обрядами. Эти музыкальные образцы отражают содержание ритуалов на уровне текста, мелодики и исполнительской формы и характеризуются коллективностью исполнения. В результате установлено, что музыка Ферганской долины представляет собой целостную региональную стилевую систему.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: музыкальная культура Ферганской долины является важной составной частью узбекского национального музыкального наследия, в которой органично сочетаются профессиональные и народные исполнительские традиции. Обрядовая музыка выступает значимым пластом, отражающим историческую память, духовные ценности и эстетические взгляды народа. Её научное изучение, сохранение и передача молодому поколению имеют важное значение для развития национальной культуры.

Ключевые слова: узбекская музыкальная культура, локальные стили, традиционная музыка, устное народное творчество, обряд, обрядовый фольклор, обычай, традиция, национальное музыкальное наследие.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

MUSICAL CULTURE OF THE FERGANA VALLEY

Olimova Yulduz Bakhtiyorjon kizi State Conservatory of Uzbekistan
Master's student of the 1st stage of the "Musical Art" direction

Annotation

INTRODUCTION: the Fergana Valley is one of the most ancient cultural regions of Uzbekistan and holds a special place due to its rich musical traditions and performance schools. The musical heritage formed here over centuries has developed in close connection with the people's way of life, customs, rituals, and aesthetic views. The musical culture of the Fergana Valley includes maqom art, the katta ashula genre, classical songs, and ritual folklore as its essential components. These directions are valuable not only as artistic and aesthetic phenomena but also as important historical and spiritual sources.

AIM: the aim of this article is to provide a scholarly analysis of the formation history of the musical culture of the Fergana Valley, its main directions and genre characteristics, with particular emphasis on revealing the specific features and practical significance of ritual music.

MATERIALS AND METHODS: during the research process, scientific literature on the musical heritage of the Fergana Valley, folklore samples, notated materials, and audio sources were studied. The study applied analytical review, comparative analysis, historical-cultural approach, and music-stylistic analysis methods. Samples of ritual music were examined systematically from the perspective of genre and performance characteristics.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis shows that the musical culture of the Fergana Valley is distinguished by its lyricism, melodiousness, and subtle performance style. The Fergana–Tashkent maqom traditions, katta ashula performance practice, and classical song genres represent high examples of professional musicianship. Ritual music developed in connection with important stages of social life — weddings, family ceremonies, and seasonal and calendar rituals. These musical samples reflect ritual content through text, melody, and performance form and are characterized by collective participation. As a result, the music of the Fergana Valley can be defined as an integrated regional stylistic system.

CONCLUSION: the musical culture of the Fergana Valley is an important component of Uzbek national musical heritage, where professional and folk performance traditions are harmoniously combined. Ritual music represents a significant layer that reflects historical memory, spiritual values, and aesthetic views of the people. Its scholarly study, preservation, and transmission to the younger generation are essential for the development of national culture.

Keywords: Uzbek musical culture, local styles, traditional music, oral folk art, ritual, ritual folklore, custom, tradition, national musical heritage.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

O‘zbekiston musiqa madaniyati ko‘p asrlik tarixga ega bo‘lib o‘z tarkibiga bir-biriga sira o‘xshamagan bir qancha tarmoqlarni jamlagan bo‘lib bu an’anaviy musiqiy madaniy jarayon ko‘plab xalq orasida yetishgan xavaskor sozanda, honandalar va mohir ijodkorlarning ijrosida asrlar osha xalq ijodiy hayotidan mustahkam o‘rin olib kelmoqda. Shu o‘rinda xalqimizning boy milliy merosi uning qadim o‘tmishi, dunyoqarashi, yashamlarini o‘z ichiga sig‘dira olgani bilan ham ahamiyatlidir. Qay bir etnosning tarixiga nazar solmaylik uning qadriyat va an’analarida kelajakning, kelajakka atalgan g‘oyalarning aksini ko‘ramiz chunki u elning orzu umidlari bilan birlikda tarixining ulug‘vor yutuqlari yoki dard-alamlarini tirik tashuvchisidir. Shu bois turmush hayotimizdan o‘rin olgan har bir ijod mahsuli san’atning bir bo‘lagi o‘laroq madaniyatni, milliy o‘zlikni ifodalashga xizmat qiladi.

Ta’kidlanganidek, O‘zbekiston musiqa madaniyati ko‘p qirrali bo‘lib o‘z tarkibiga juda ko‘plab tarmoqlarni jamlagan. Ushbu xilma-xillik mamlakatimizda birlikda tarqqiy topib kelayotgan mahalliy uslublar bilan ham bevosita bog‘liqdir. Hozirgi O‘zbekiston musiqiy meroasi tarkibida Farg‘ona-Toshkent, Buxoro-Samarqand, Qashqadaryo-Surxondaryo, Xorazm mahalliy uslublari mavjud bo‘lib ularning har biri o‘ziga xosligi va betakrorligi bilan ajralib turadi. Har bir lokal uslubning o‘z an’analari mavjud bo‘lib ular faqat o‘sha hududgagina xosligi bilan xarakterlidir. Ma’lum bir hududga tegishli til va ijtimoiy turmush tarzi o‘sha yerning ijodiy qiyofasi tarkib topishi uchun yetarli omil bo‘la oladi.

Masalan, Farg‘ona-Toshkent mahalliy uslubi O‘zbekiston musiqa madaniyatining bir bo‘lagi sifatida yalla, lapar, ashula, qo‘shiq kabi marosim musiqasi janrlari, katta ashula va Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari kabi mumtoz musiqalarimiz namunalarini o‘z ichiga oladi. Geografik jihatdan Farg‘ona vodiysi hozirgi Farg‘ona, Andijon, Namangan viloyatlarini qamrab oladi va bu hududlarning so‘zlashuv tili va an’analarining bir-biriga yaqinligi, musiqiy tilining birligi ularni o‘zaro bog‘lovchi asosiy omildir.

Farg‘ona-Toshkent mahalliy uslubi umummilliy madaniyatning bir qismi sifatida musiqiy madaniy hayoti bilan xarakterlidir. Farg‘ona viloyati 1876-yilda Rossiya imperiyasi Qo‘qon xonligiga barxam bergandan so‘ngra Marg‘ilon shahridan 10 kilometr janubda tuziladi. Dastlab, Yangi Marg‘ilon, so‘ngra Skobelev nomi bilan bir muddat yuritiladi. Keyinchalik 1924-yilda viloyat nomi Farg‘ona deb o‘zgartiriladi. Olimlarning fikricha Farg‘ona so‘zining kelib chiqish tarixi uzoq o‘tmishga borib taqaladi. U qadimgi Sug‘d yozuvlarida “Parg‘ana”, “Prag‘ana” shakllarida uchraganligi va hind-sanskrit tilida “kichik viloyat” ma’nolarini, fosriy lahjada esa “tog‘ oralig‘dagi vodiy” ma’nolarini bildirishi ta’kidlab o‘tilgan.

Qo‘qon xonligi davrida Farg‘ona vodiysida Marg‘ilon, Qo‘qon, Chust, Namangan, Andijon, O‘sh, kabi yirik shaharlar xonlikning madaniy-iqtisodiy markazi sifatida rivojlangan. Qo‘qon xonligi davri qizg‘in tarixiy voqealarga guvoh bo‘lgan bo‘lsa-da o‘z davrida me’morchilik va amaliy san’at turlari rivojlangan davlatlardan biri ekanligi tarixiy manbaalarda keltirib o‘tiladi. Shuningdek, bu shaxarlar ilm-fan rivojlangan hududlar qatoridan ham asosiy o‘rin egallaydi. Farg‘ona vodiysiga xos xususiyatlardan biri diniy ta’lim va diniy madaniyatning yaxshi rivojlanganligidir. XVII – XIX asrlarda Qo‘qon xonligi

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

hududida 200 dan ortiq madarasalar faoliyat yuritganligi ham gapimizning yorqin dalili bo‘la oladi.

Farg‘ona vodiysida xo‘jalik hayotining asosini dehqochilik tashkil etar edi. Bu esa mehnat va mehnat jarayonlari bilan bog‘liq marosimlarning xalq hayotidan katta o‘rin olganligini ifodalaydi. Farg‘ona vodiysi madaniy hayotida an’anaviy teatr san’ati, tomosholar, xalq sayillari tarkibida mumtoz musiqalarimiz namunalari va bir qator xalq qo‘shiqlari ijro etilganligi vodiyning o‘ziga xos madaniy turmushi mavjudligidan darak beradi. Katta ashula, Farg‘ona raqslari, maqom yo‘llari va yana xalq ijodining ajralmas bo‘lagi bo‘lgan marosim musiqalari vodiyning o‘ziga xosligini ifodalabgina qolmay uning musiqiy madaniy hayoti haqida ham bir talay malumotlar beradi.

Farg‘ona vodiysi musiqa madaniyati umumiy ko‘rinishda ikki: professional ijodkorlar ijodida mumtoz yo‘nalishda va xalq ijodida shakllandi va rivojlandi. Milliy musiqiy ijrochiligimiz tarixiy taraqqiyot jarayonida asosan uch yirik mintaqaviy maktab — Xorazm, Buxoro–Samarqand va Farg‘ona–Toshkent ijrochilik an’analari negizida shakllanib, takomillashib kelganligi musiqashunoslik ilmida umum e’tirof etilgan holatdir. Ushbu maktablarning har biri muayyan voha xalqining etnik tarkibi, ijtimoiy-maishiy turmush tarzi, an’anaviy urf-odatlari, estetik dunyoqarashi hamda mahalliy mentaliteti bilan uzviy bog‘liq holda o‘ziga xos musiqiy-ijrochilik uslublarini vujudga keltirgan.

Ma’lumki, O‘n ikki maqom tizimi asosida shakllangan Shashmaqom musiqa san’atining yuksak nazariy-amaliy namunasi sifatida milliy madaniyatimizda muhim o‘rin tutadi. Shashmaqom zamirida asrlar davomida xalq bastakorlari va mohir ijrochilar tomonidan yaratilgan cholg‘u va ashula yo‘llari musiqiy merosimizning boy qatlamini tashkil etib, aniq yozma va og‘zaki manbalar orqali bizgacha yetib kelgan. Ana shu jarayonning mantiqiy davomi sifatida Farg‘ona–Toshkent maqom yo‘llari shakllanib, ular o‘zining lad-maqom tuzilishi, ritmik xilma-xilligi va ijro uslubi bilan alohida ajralib turadi.

Jumladan, “Dugoh Husayniy”, “Shahnazi Gulyor”, “Bayot” va “Chorgoh” maqom turkumlari bir butun ijroiy tizim sifatida keng tarqalganligi sababli musiqashunoslik adabiyotida shartli ravishda “Chormaqom” (to‘rt maqom) atamasi bilan ham yuritiladi. Farg‘ona, Toshkent, Samarqand vohalarida, shuningdek Qozog‘istonning Chimkent viloyati va qo‘shni hududlarda Shashmaqom an’analari asosida turli shakl va ko‘rinishdagi cholg‘u hamda vokal yo‘llarning yaratilishi mazkur maktabning keng geografik va uslubiy ta’sir doirasiga ega ekanini ko‘rsatadi.

Ayniqsa, besh qismli “Nasrulloyi”, “Munojot” turkumi, “Cho‘li Iroq”, “Navo”ning turli cholg‘u variantlari, “Navro‘zi Ajam”, “Ajam” va uning taronalari, “Ilg‘or”, “Miskin” va “Adoyi”ning besh qismli turkumlari, ikki qismli “Mirzadavlat”, “Madalibek”, “Beksulton”, “Cho‘li Qurd”, “Sayqal”, “Suvora” yo‘llari, “Mushkuloti Dugoh” va uning ufarilari, “Dutor Bayoti”, “O‘yin Dugohi”, “Rost Panjgoh Qashqarchasi”, “Dilhiroj”, “Mushkuloti Segoh” hamda uning ufarilari, shuningdek patnisaki uslubda ijro etiladigan “Dugoh”, “Segoh”, “Ushshoq” namunalari, surnay yo‘llaridan “Buzruk”, “Navo”, “Iroq”, “Dugoh”, “Dugohi Husayniy”, “Nasrulloyi”, “Chorgoh”, “Mustahzod”, “Dashti Navo” kabi o‘nlab asarlar mahalliy bastakorlik an’analari mahsuli sifatida maqom asoslarida yaratilgan bo‘lib, ular

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

milliy musiqiy madaniyatimizning bebaho ma'naviy va estetik durdonalari sifatida yuksak qadrlanadi.

Masalan, katta ashula janri professional musiqa tarkibida muhim ahamiyat kasb etib, Farg'ona-Toshkent musiqa uslubining asosiy xarakterli janrlaridan biridir. Katta ashula mahoratli va ovoz imkoniyati keng ijrochilar tomonidan jo'rsiz, badihago'ylik uslubida katta diapazon va katta auditoriyada hamnafaslikda ijro etiluvchi ushbu ashula "patnis ashula" yoki "patnusaki ashula" nomi bilan ham mashxur. Uning kelib chiqishi haqida musiqashunos profesor Rustambek Abdullayev shunday fikrlarni aytadi: - "Katta ashula o'rta asrlarda marosim va mehnat qo'shiq aytimlari (baland va kuchli ovozda, erkin usulda jo'rsiz aytishi), katta "maqtov" aytimlari negizida, mumtoz she'riyati va xonandalik ijro madaniyatining rivojlanishi, mumtoz g'azallarni an'anaviy o'qish talqini ("g'azalxonlik") asosida yuzaga kelib, taraqqiy topdi. Uning o'tmishdagi namunalarida ishqiy-lirik va falsafiy g'azallar bilan bir qatorda didaktik (pand-nasihat), tasavvuf ruhidagi she'rlar ham kuylangan." Ularning she'riy matnlarida Navoiy, Lutfiy, Zavqiy, Mashrab, Miskin kabi klassik shoirlar she'rlaridan keng foydalanilgan. XX asrga kelib esa zamonaviy shoirlarning aruz vaznidagi she'rlari ham qo'llanila boshlandi. Demak, katta ashula janri Farg'ona vodiysi musiqa madaniyati tarkibida yuzyillardan beri mavjud bo'lib, mumtoz namuna o'laroq allaqachon umumiy madaniyatning asosiy tarkibiga kirib ulgurgan.

Farg'ona–Toshkent ijrochilik maktabi doirasida shakllangan xalq bastakorlik amaliyoti milliy musiqa san'atining muhim tarkibiy qatlami sifatida yuzlab vokal va cholg'u asarlarining vujudga kelishiga zamin yaratdi. Ushbu ijodiy jarayon maqom yo'llarining lad-funksional tizimi, ohangiy-rivojlanish qonuniyatlari hamda an'anaviy ijrochilik me'yorlarining bastakorlik tafakkuri bilan uzviy sintezini namoyon etadi. Aynan shu jarayon doirasida yaratilgan ashula va musiqalar Farg'ona–Toshkent uslubining estetik mezonlari va stilistik xususiyatlarini mukammal tarzda ifodalaydi.

Yunus Rajabiy, To'xtasin Jalilov, Imomjon Ikromov, Komiljon Jabborov, Doni Zokirov, Muxtorjon Murtazoyev, Jo'raxon Sultonov hamda Orifxon Hotamov kabi yirik bastakor va ijrochilar ijodi mazkur maktabning tarixiy rivojlanish bosqichlarini belgilab beruvchi yetuk namunalardan sanaladi. Mazkur bastakorlik faoliyati natijasida maqom asoslarida yaratilgan ko'plab ashula va cholg'u namunalari individual mualliflik doirasidan chiqib, xalq og'zaki ijrochilik an'anasiga singib ketgan hamda umumxalq mulkiga aylangan.

Xususan, bastakor Imomjon Ikromov tomonidan Alisher Navoiy ijodiga mansub "Qaro ko'zim" radifli g'azalning Farg'ona–Toshkent maqom yo'llaridan biri asosida yuqori badiiy did va ijodiy mahorat bilan ohanglashtirilishi mazkur an'ananing yorqin ifodasi hisoblanadi. Ushbu asar poetik matn va musiqiy ohangning ichki semantik-mushtarakligi, lad ohanglarining ifodaviy imkoniyatlari hamda ijro talqinining barqarorligi tufayli keng ijro amaliyotiga kirib, musiqashunoslik manbalarida va amaliy repertuarda "Toshkent Ushshog'i" nomi bilan mustahkam o'rin egallagan.

Musiqiy madaniy merosining ikkinchi qatlami bo'lmish xalq musiqa ijodi ham Farg'ona vodiysi musiqiy hayotini ajralmas bir bo'lagidir. U bevosita xalq og'zaki an'anaviy ijodida shakl topdi, rivojlandi va hozir ham o'z mavqeini yo'qotmasdan xalqimizning boy milliy merosi safidan joy olib kelmoqda.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Xalq ijodining ma'lum ma'noda bevosita urf-odat, marosim va an'analar bilan bog'liq. Hosil bayramlari, yangi yil (Navro'z), tabiat hodisalari va inson hayoti (tug'ilishi, voyaga yetishi, oila qurishi va vafoti) bilan bog'liq an'analarimizda xalq ijodi jumladan, cholg'u va aytim janrlarimizning salmog'i kengdir. Aynisa, oilaviy-maishiy marosimlarning asosiy qismi musiqa va boshqa san'at turlarisiz o'tmaydi. Ya'ni, urf-odat va marosimlar maishiy turmush va oila hayoti bilan bog'langan ijtimoiy hodisadir. Ular jamiyat taraqqiyotining ilk davrlaridanoq shakllanib, rivojlanib kelgan. Kishilar o'z hayotlari davomida ko'plab urf-odat va marosimlarda ishtirok etishga tortiladilar, bevosita uning qatnashchisiga aylanadilar. Har qanday urf-odat va marosimlar muayyan etnosning boshqa elatlardan farqlanib turishini ta'minlovchi muhim etnografik belgilardan biridir.

Avvalo marosim tushunchasiga to'xtalib o'tsak, san'atshunoslik fanlari doktori, professor foklorshunos Bahodir Sarimsoqovning fikricha – "Marosim, inson moddiy va ma'naviy turmushining talab va ehtiyoji bilan yuzaga kelgan va keladigan tabiiy hati-harakat (dekoratsiya) va textga ega bo'lgan hayotiy sahna asaridir." Demak, marosim bu biror xalqning umummilliy va o'ziga xos xususiy ma'naviy mulkidir. Unda ma'lum bir maqsad doirasida so'zlar, ohang va harakatlar orqali o'sha xalqning etnik unikalligi ifodalanadi. U ming yilliklar ortiga yashiringan tarixi orqali kelajak avlodga uning kalajak va o'tmish haqidagi tassuvlarini namoyon qila oladi.

Folklorshunoslikda marosim tushunchasidan tashqari urf-odat, an'ana, udum kabi atamalar ham mavjud bo'lib, ular bir-biriga o'zaro uzviy bog'liq holda alohida ma'nolarni anglatadi. Urf-odat tushunchasi o'ta keng bo'lib o'z ichiga xalq hayotini barcha tomonini – oddiy kundalik udum, rasim-rusum, irim-sirim, o'zaro muammolarni va barcha marosimlarni qamrab oladi.

Marosim tushunchasi nisbatan tor bo'lib, u ushbu xalqning ma'lum sohalarida omma tomonidan qabul qilingan va ko'pincha ramziy harakterga ega bo'lgan va ma'lum kishilar majmui tomonidan maxsus uyushtirilgan namoyishlardan iboratdir. Marosim o'z tarkibiga xalqning moddiy va ma'naviy ehtijoylari jamlab, go'zal va nodir ko'rinishlarda yuzaga kelgan.

Urf-odat, marosimlarda sahnalashtiruvchi ham, ijrochi ham xalqning o'zi tomoshabin esa kelajak avloddir. Shunday ekan, "sahnaviy asarda" ijrochi marosim asnosida musiqa, teatr, adabiyot kabi bir qancha san'at turlariga murojaat qiladi. Faqat marosimlar eskirmaydi aksincha yangi-yangi ranglarda, turli ko'rinishlarda jilo topaveradi. Uning musiqasi esa xalq ijodidagi noyob merosdir. Unda orzu-umidlar, tilaklar, o'z ifodasini topadi va gohida ohanglarda, gohida boshqa san'at namunalarida aks etadi. Shu kabi og'zaki ijod namunalarida xalqning ma'naviyati aks etadi. Bu ma'naviy meros namunalari kelajak uchun muhim omil o'laroq yahlit jarayon sifatida mahalliy aholining ijtimoiy-siyosiy hayoti, diniy e'tiqodlari va etnik qiyofasini ifodalaydi. Ammo bu tendensiyalar doim ham saqlanib qolmaydi, marosimning tarkibiy jihatlari o'zgarishiga qarab uning mazmun va mohiyati o'zgarishini ham ko'rishimiz mumkin.

Musiqiy folklorshunos professor Rustambek Abdullayev o'zining tadqiqotlarida marosim va ular asnosida ijro etiluvchi aytimlarning tasnifoti haqida bir qancha qimmatli ma'lumotlarni berib o'tgan. Olimning fikriga ko'ra har bir marosimning o'ziga xos qo'shiq va aytimlari

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

mavjud bo‘lib, ular cholg‘u va aytim janrlaridan iborat. Unga ko‘ra mavsumiy marosim musiqasi o‘z mazmun-mohiyatiga, shakl va funksional vazifalariga ko‘ra quyidagi asosiy guruhlarga tasniflanadi:

1. Ommabop va bayramona xarakterdagi umumxalq marosim musiqasi;
2. Mavsum va mehnat jarayonlari bilan bog‘liq marosimlar musiqasi;
3. Taqvimiy marosimlar bilan bog‘liq qo‘shiqlar;

Ommabop va bayramona xarakterdagi umumxalq marosimlari qatoriga Navro‘z, Darvishona, Mehrgan (Mehrijon), Sada, Hosil va Xirmon kabi marosimlar va ular tarkibida ijro etiluvchi cholg‘u va aytim musiqalar kiradi. Bunday musiqiy namunalarda bayramona ruh, xursandchilik, tabiat uyg‘onishi va hosilga bo‘lgan umid ifodalanadi. Xususan, “Navro‘z”, “Navro‘z muborak”, “Sumalak”, “Yil boshi”, “Muborakbod”, “Oblo baraka” kabi musiqiy qo‘shiqlar doira, nog‘ora kabi urma cholg‘ular, shuningdek, karnay, cho‘pon nay, sibizg‘i, chang, do‘mbira, dutor va qo‘biz kabi an’anaviy cholg‘u asboblari bilan ijro etilgan.

Mavsum va mehnat jarayonlari bilan bog‘liq marosimlarga bevosita yil fasllari va mehnat jarayonlarida ijro etiluvchi cholg‘u va aytim yo‘llari kiradi. Mavsumiy va taqvimiy musiqiy folklor – bu guruhga yil fasllarining tabiiy hodisalari bilan bog‘liq holda shakllangan aytimlar va marosim qo‘shiqlari kiradi. Bahor mavsumiga xos qo‘shiqlar orasida “Boychechak”, “Binafsha”, “Lola”, “Bahor keldi”, “Turna keldi” kabi namunalar mavjud bo‘lib, ular birinchi gul marosimlariga bag‘ishlangan. Bu qo‘shiqlarda tabiatning uyg‘onishi, yangi hayot boshlanishi va insonlarning unga bo‘lgan estetik munosabati aks ettiriladi. Taqvimiy marosimlar tarkibidan Ramazon oyi bilan bog‘liq qo‘shiqlar joy oladi.

Yozgi mavsumda esa “Qizil gul”, “Atir gul” (gul sayli bayramlari bilan bog‘liq) kabi aytimlar bilan bir qatorda, yomg‘ir chaqirish marosimiga oid “Sust yoki Sus xotin” kabi ko‘p variantli xalq qo‘shiqlari ijro etilgan. Ular qadimiy e’tiqodlarning musiqiy ifodasi hisoblanadi.

Kuzgi mavsum bilan bog‘liq qo‘shiqlar ham o‘ziga xos ritual-xarakterga ega bo‘lib, ular orasida “Shamol chaqirish” (Mirhaydar yoki Yo Haydar) va “Choy momo” nomli qo‘shiqlar mavjud. Ushbu qo‘shiqlar shamol chaqirish va shamol to‘xtatish marosimlari bilan bevosita bog‘liq. Shuningdek, Mehrjon bayramiga oid “Oblo baraka” va “Xirmon qo‘shig‘i” singari qo‘shiqlar kuzgi hosil bayramining musiqiy ifodasidir.

Qish mavsumida esa qor chaqirish marosimlariga oid “Qor keldi”, “Safar qochdi” kabi qo‘shiqlar mavjud bo‘lib, ular o‘ziga xos funksiyani bajargan. Bu qo‘shiqlar orqali odamlar ob-havo hodisalariga ta’sir o‘tkazish, yil hosildor bo‘lishi uchun tabiat bilan ruhiy-madaniy aloqani mustahkamlashga intilganlar.

Taqvimiy, ya’ni musulmon taqvimi bilan bog‘liq marosimlar tarkibiga “Ramazon”, “Yo Ramazon” kabi qo‘shiqlar kiradi va ular ramazon oyi kirib kelishi munosabati bilan ijro etiladi. Ko‘p hollarda guruhli, jo‘rsiz ijrosi bilan farqlanadi.

Marosimlarning tarkibida musiqaning ahamiyati asosiy o‘rinni egallagan va ularning musiqiy tarkibi esa turlicha, ba’zan aynan marosimga oid aytimlar bilan ba’zida esa turli mavzulardagi aytimlar bilan o‘tkazilgan. Qo‘shiqlarning xarakteri marosimning mazmuni bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan holda xursandchilik, tashqi olamga bo‘lgan munosabat va mehnat bilan bog‘liq jarayonlarni ifoda etgan.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Xulosa qilib aytish mumkinki Farg‘ona vodiysi musiqa madaniyati xalq og‘zaki ijodi va ustoz-shogird an’anasi asosida shakllangan professional musiqa qatlamining o‘zaro uyg‘unligi natijasida yuzaga kelgan murakkab va ko‘p qirrali madaniy tizimdir. Ushbu hududda marosim va mavsumiy folklor musiqasi xalqning kundalik turmushi, mehnat jarayonlari, diniy-e’tiqodiy qarashlari hamda ijtimoiy munosabatlari bilan bevosita bog‘liq holda rivojlangan bo‘lsa, professional musiqa an’analari mumtoz she’riyat, yuksak ijrochilik madaniyati va badihago‘ylik tamoyillari asosida takomillashib borgan.

Farg‘ona vodiysida shakllangan katta ashula, maqom yo‘llari va boshqa professional musiqiy janrlar marosim aytimlari bilan mushtarak ildizlarga ega bo‘lib, xalq musiqiy tafakkurining yuksak bosqichini ifodalaydi. Bu janrlar nafaqat badiiy-estetik ahamiyatga ega, balki xalqning ma’naviy dunyosi, falsafiy tafakkuri va tarixiy xotirasini musiqiy shaklda mujassamlashtirgan. Shu bilan birga, xalq ijodi ma’lum ma’noda professional musiqaning shakllanishi va ommalashuvida muhim zamin bo‘lib xizmat qilgan.

Shunday qilib, Farg‘ona vodiysi musiqa madaniyatida folklor va professional musiqaning uzviy bog‘liqligi, ularning bir-birini boyitib borishi mintaqaning o‘ziga xos musiqiy qiyofasini belgilab beradi. Marosim va mumtoz musiqa namunalari xalqning ijtimoiy, diniy va estetik qadriyatlarini bir butun tizimda aks ettirgan holda, milliy musiqiy merosimizning barqarorligi va davomiyligini ta’minlovchi muhim omil sifatida namoyon bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. O‘zbekiston nomoddiy madaniy merosi.
2. Абдуллаев Р. Обряд и музыка центральной Азии. Ташкент., 1994.
3. Абдуллаев Р. Байсун тродиционная музыкалная культура. Ташкент., 2006.
4. Абдуллаев Р. Обряд и музыка и в контексте культури Узбекистана и центральной Азии. Ташкент., 2006.
5. Abdullayev R. An’anaviy o‘zbek musiqasi asoslari Toshkent., 2022.
6. Jo‘rayev M, Xudoyqulova L. Marosimnoma. Toshkent., 2008.
7. Jo‘rayev M. O‘zbek mavsumiy marosim folklori., Toshkent., 2008.
8. Tusunov R. Ashula va Raqs ansambli bilan ishlash uslubiyoti., Toshkent - 2002
9. Toshmatov O‘. Folklor ansambli (Madaniyat va san’at kollejlari uchun folklor qo‘shiq ijrochiligi fanidan o‘quv qo‘llanma) Toshkent., 2003.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

O'QITUVCHILARNING MOTIVATSIYA DARAJASI VA BOSHQARUV PSIXOLOGIYASI METODLARINING O'QUV JARAYONIGA TA'SIRI

Turobova Malika Axmat qizi, Navoiy davlat universiteti magistri, Navoiy, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: motivatsiya o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatida muhim omil bo‘lib, uning darajasi o‘quvchilarga bilim berish sifati hamda ta’lim samaradorligiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqotda boshqaruv psixologiyasi metodlaridan foydalanish orqali o‘qituvchilarning kasbiy qoniqishi va faoliyatga bo‘lgan ijobiy munosabati shakllanishi ilmiy asoslab berilgan. Maqolada o‘qituvchilarning ichki va tashqi motivlari, ularni rag‘batlantirish mexanizmlari hamda psixologik yondashuvlarning ta’lim muassasalarida qo‘llanishi masalalari yoritilgan.

MAQSAD: maqolaning maqsadi "kasbiy kompetentsiya" tushunchasining ta’rifini ochib berish, axborot faoliyati sohasida o‘qituvchining malakasini oshirish yo'llarini ko‘rsatishdir.

MATERIALLAR VA USULLAR: tadqiqot jarayonida o‘qituvchilarning motivatsiya darajasi va boshqaruv psixologiyasi metodlarining o‘quv jarayoniga ta’sirini o‘rganishda turli ilmiy qarashlar hamda ilg‘or pedagogik tajribalar tahlil qilindi. Ushbu jarayonda tahlil, sintez va umumlashtirish kabi ilmiy-uslubiy yondashuvlar qo‘llanildi. Shuningdek, motivatsiya nazariyalarini amaliy jihatdan sinovdan o‘tkazish maqsadida aqliy hujum, o‘yin mashqlari, loyihani ishlab chiqish, vaziyatli muammolarni hal qilish kabi interaktiv usullar tatbiq etildi. Mazkur metodlar o‘qituvchilarning kasbiy faoliyatida motivatsion omillarni chuqurroq ochib berishga hamda boshqaruv psixologiyasi yondashuvlarining samaradorligini baholashga xizmat qildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: maqola doirasida axborot faoliyati sohasida o‘qituvchining kasbiy malakasini shakllantirish va rivojlantirish yo'llari keltirilgan. Zamonaviy o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirishning asosiy usullari sanab o‘tilgan, shuningdek, "kasbiy kompetentsiya" tushunchasining mohiyati aniqlangan.

XULOSA: maqola natijalariga ko‘ra, tadqiqotchilarning kompetentsiyalarni rivojlantirish sohasidagi qarashlari asosida biz kasbiy kompetentsiyalarni rivojlantirish yo‘llari va o‘quv jarayonida innovatsiyalarni joriy etish usullarini ko‘rsatdik.

Kalit so‘zlar: o‘qituvchi motivatsiyasi, boshqaruv psixologiyasi, ta’lim samaradorligi, kasbiy rivojlanish, o‘quv jarayoni, pedagogik metodlar, interaktiv yondashuvlar.

УРОВЕНЬ МОТИВАЦИИ ПЕДАГОГОВ И ВЛИЯНИЕ МЕТОДОВ ПСИХОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ НА УЧЕБНЫЙ ПРОЦЕСС

Туробова Малики Ахмат кизи, магистр Навоийского государственного университета, Навои, Узбекистан

Аннотация

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ВВЕДЕНИЕ: мотивация является важным фактором в профессиональной деятельности педагогов, поскольку её уровень напрямую влияет на качество преподавания и эффективность обучения. В исследовании научно обосновано, что использование методов психологии управления способствует формированию профессионального удовлетворения учителей и положительного отношения к деятельности. В статье освещены внутренние и внешние мотивы педагогов, механизмы их стимулирования, а также вопросы применения психологических подходов в образовательных учреждениях.

ЦЕЛЬ: раскрыть понятие «профессиональная компетентность» и показать пути повышения квалификации учителей в сфере информационной деятельности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: в ходе исследования уровня мотивации учителей и влияния методов психологии управления на учебный процесс были проанализированы различные научные подходы и передовой педагогический опыт. Применялись анализ, синтез и обобщение, а также интерактивные методы — мозговой штурм, игровые упражнения, проектная деятельность и решение ситуационных задач. Эти методы позволили глубже раскрыть мотивационные факторы в профессиональной деятельности педагогов и оценить эффективность применения подходов психологии управления.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: в статье приведены пути формирования и развития профессиональных компетенций учителей в сфере информационной деятельности, определены основные способы повышения профессионального мастерства педагогов, а также раскрыта сущность понятия «профессиональная компетентность».

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: по результатам исследования на основе научных взглядов в области развития компетенций показаны пути совершенствования профессиональных навыков педагогов и внедрения инноваций в учебный процесс.

Ключевые слова: мотивация учителей, психология управления, эффективность обучения, профессиональное развитие, учебный процесс, педагогические методы, интерактивные подходы.

INFLUENCE OF THE LEVEL OF MOTIVATION OF TEACHERS AND METHODS OF MANAGEMENT PSYCHOLOGY ON THE EDUCATIONAL PROCESS

Turobova daughter of Princess Akhmat, Navoi State University undergraduates, Navoi, Uzbekistan

Abstract

INTRODUCTION: motivation is a key factor in teachers' professional activity, as its level directly affects the quality of teaching and learning outcomes. The study scientifically substantiates that the use of management psychology methods fosters teachers' professional satisfaction and a positive attitude toward their work. The article also highlights teachers' internal and external motives, mechanisms of encouragement, and the application of psychological approaches in educational institutions.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

AIM: purpose of the article is to define the concept of “professional competence” and to show ways to improve teachers’ qualifications in the field of information activities.

MATERIALS AND METHODS: in studying teachers’ motivation levels and the influence of management psychology methods on the learning process, various scientific approaches and advanced pedagogical practices were analyzed. Analytical, synthetic, and generalization methods were applied, along with interactive approaches such as brainstorming, role-play exercises, project development, and problem-solving activities. These methods helped to reveal motivational factors in teachers’ professional practice and evaluate the effectiveness of management psychology approaches.

DISCUSSION AND RESULTS: the article outlines ways of forming and developing teachers’ professional competencies in the field of information activities, identifies key methods of enhancing professional skills, and defines the essence of the concept “professional competence.”

CONCLUSION: based on the results and existing scientific views on competence development, the article presents approaches to improving teachers’ professional competencies and implementing innovations in the educational process.

Keywords: teacher motivation, management psychology, educational effectiveness, professional development, learning process, pedagogical methods, interactive approaches.

O‘qituvchilarning motivatsiya darajasi va boshqaruv psixologiyasi metodlarining o‘quv jarayoniga ta’siri zamonaviy ta’lim tizimida alohida ahamiyatga ega bo‘lib, pedagogik faoliyat samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ta’lim jarayoni faqat o‘quv dasturlarining mazmuniga emas, balki o‘qituvchining shaxsiy motivatsiyasi, boshqaruv uslubi va psixologik yondashuvlariga ham bevosita bog‘liq. Yuqori motivatsiya darajasiga ega bo‘lgan pedagoglar dars jarayonida yanada faol, ijodkor va tashabbuskor bo‘lib, o‘quvchilarda bilim olishga qiziqishni oshiradi.

Motivatsiya jarayoni ichki va tashqi omillarga bo‘linadi. Ichki motivatsiya o‘qituvchining kasbga bo‘lgan sadoqati, shaxsiy qadriyatlari, o‘zini rivojlantirishga bo‘lgan intilishi bilan bog‘liq bo‘lsa, tashqi motivatsiya moddiy rag‘bat, ijtimoiy maqom, rahbariyat tomonidan beriladigan baho va qo‘llab-quvvatlash bilan belgilanadi. Shu nuqtai nazardan, ta’lim muassasalarida o‘qituvchilarning motivatsiyasini oshirish uchun turli psixologik va tashkiliy chora-tadbirlarni amalga oshirish muhimdir.

Boshqaruv psixologiyasi metodlari o‘qituvchi faoliyatida ta’lim jarayonini samarali tashkil etish, stressni kamaytirish, mehnatga nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirish va o‘quvchilar bilan sog‘lom psixologik muhit yaratishda katta ahamiyat kasb etadi. Masalan, muntazam fikr-mulohaza berish, aniq maqsadlarni belgilash, pedagoglarni qaror qabul qilish jarayoniga jalb qilish, hamkorlik ruhini rivojlantirish kabi usullar motivatsiyani kuchaytiradi va o‘qituvchining kasbiy kompetensiyasini mustahkamlaydi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

O‘quv jarayonida interaktiv metodlarning qo‘llanilishi ham o‘qituvchining motivatsiyasi va psixologik faolligini oshiradi. Aqliy hujum, rolli o‘yinlar, loyiha asosida ishlash, vaziyatli muammolarni hal qilish kabi usullar nafaqat o‘quvchilarning bilim olish jarayonini jonlantiradi, balki o‘qituvchining ijodiy yondashuvini kuchaytiradi. Natijada, ta’lim samaradorligi ortadi, o‘quvchilar bilan o‘qituvchi o‘rtasida ishonchli aloqa vujudga keladi.

Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, motivatsiya darajasi yuqori bo‘lgan va boshqaruv psixologiyasi metodlarini samarali qo‘llay oladigan pedagoglar darslarda innovatsion texnologiyalardan keng foydalanadi, o‘z ustida muntazam ishlaydi va o‘quvchilarni mustaqil fikrlashga undaydi. Shuningdek, bunday yondashuv ta’lim muassasasida ijobiy psixologik muhit yaratishga, o‘quvchilarning ijtimoiy va akademik muvaffaqiyatlarini oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, o‘qituvchilarning motivatsiya darajasi va boshqaruv psixologiyasi metodlaridan oqilona foydalanish ta’lim samaradorligini oshirishning muhim omillaridan biridir. Bu nafaqat pedagoglarning kasbiy rivojlanishini ta’minlaydi, balki zamonaviy ta’lim talablariga javob beradigan, innovatsion fikrlaydigan va barkamol shaxsni tarbiyalash jarayonida ham hal qiluvchi rol o‘ynaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Абдурасулова, Д. (2020). Педагогларнинг касбий компетенцияларини ривожлантиришда мотивациянинг аҳамияти. Тошкент: Фан.
2. Абдуллаева, М. (2019). Таълим жараёнида бошқарув психологияси усуллари. Тошкент: Низомий номидаги ТДПУ нашриёти.
3. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The “what” and “why” of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. Psychological Inquiry, 11(4), 227–268.
4. Locke, E. A., & Latham, G. P. (2002). Building a practically useful theory of goal setting and task motivation. American Psychologist, 57(9), 705–717.
5. Назарова, Г. (2021). Ўқитувчиларда касбий мотивацияни шакллантиришда инновацион усуллар. “Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar” журнали, 4(2), 33–40.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

QORAQALPOG‘ISTON RESPUBLIKASI SHAHAR VA TUMAN YOSHLARIDA EMPATIYA XUSUSIYATLARINING QIYOSIY TAHLILI (NUKUS SHAHRI VA SHUMANAY TUMANI MISOLIDA)

Abdimuratov Paraxat Seytmuratovich, pedagogika fanlari nomzodi, Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti professori, Nukus, O‘zbekiston
Rafaelova Sayda Rustam qizi, Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti 2-bosqich magistranti. Nukus, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: maqolada urbanizatsiya jarayonlari va yashash muhitining (shahar va qishloq) shaxsning empatik qobiliyatlariga ta’siri tahlil qilinadi. "Shahar anonimligi" va qishloq jamoaviyligi fenomenlarining yoshlar psixologiyasidagi in’ikosi o‘rganiladi.

MAQSAD: tadqiqotning asosiy maqsadi — Nukus shahri va Shumanay tumani yoshlari misolida empatiya namoyon bo‘lishining hududiy xususiyatlarini aniqlash hamda empatik kechinmaning dominant obyektlarini (ota-ona, notanishlar, ramziy obrazlar) qiyosiy baholashdir.

MATERIALLAR VA METODLAR: tadqiqotda dastlab 118 nafar respondent ishtirok etdi. Ma’lumotlarning ishonchliligi I.M. Yusupovning "Yolg‘on shkalasi" orqali tekshirilib, noxolis javoblar chiqarib tashlangach, yakuniy tahlil 93 nafar valid respondent (48 nafar Shumanay, 45 nafar Nukus) natijalari asosida o‘tkazildi. Asosiy vosita sifatida I.M. Yusupovning "Empatik qobiliyatlar darajasini tashxislash metodikasi" qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: tahlil natijasida qishloq yoshlarida (Shumanay) empatiyaning "yaqin doira"ga, xususan, ota-onaga (10.46 ball) kuchli yo‘nalganligi aniqlandi. Shahar yoshlarida (Nukus) esa empatiya ko‘proq "ramziy va uzoq" obyektlarga — hayvonlar, badiiy qahramonlar va qariyalarga taqsimlanganligi kuzatildi. Shuningdek, shahar muhitida "past darajadagi empatiya"ga ega respondentlar ulushi (26.7%) qishloqqa nisbatan yuqoriroq ekanligi ma’lum bo‘ldi.

XULOSA: yashash hududi empatiyaning yo‘nalishini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Qishloq muhiti oilaviy empatiyani kuchaytirsa, shahar muhiti empatiyani diffuz (tarqoq) holatga keltirib, hissiy begonalashuv xavfini oshiradi. Shahar ta’lim tizimida ijtimoiy intellektni rivojlantiruvchi treninglarni joriy etish tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: empatiya, urbanizatsiya, I.M. Yusupov metodikasi, ota-ona, altruizm, shahar psixologiyasi, validatsiya.

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ ОСОБЕННОСТЕЙ ЭМПАТИИ У ГОРОДСКОЙ И СЕЛЬСКОЙ МОЛОДЕЖИ РЕСПУБЛИКИ КАРАКАЛПАКСТАН (НА ПРИМЕРЕ Г. НУКУС И ШОМАНАЙСКОГО РАЙОНА)

Абдимуратов Парахат Сейтмуратович, кандидат педагогических наук, профессор Каракалпакского государственного университета им. Бердаха. Нукус, Узбекистан
Рафаелова Сайда Рустам кызы – магистрант 2-го курса Каракалпакского государственного университета им. Бердаха. Нукус, Узбекистан.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: в статье анализируется влияние процессов урбанизации и среды проживания (город и село) на эмпатические способности личности. Изучается отражение феноменов «городской анонимности» и сельского коллективизма в психологии молодежи.

ЦЕЛЬ: основная цель исследования — выявить территориальные особенности проявления эмпатии на примере молодежи города Нукус и Шоманайского района, а также провести сравнительную оценку доминирующих объектов эмпатического переживания (родители, незнакомцы, символические образы).

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: первоначально в исследовании приняли участие 118 респондентов. После проверки достоверности данных с помощью «шкалы лжи» И.М. Юсупова и исключения неискренних ответов, итоговый анализ проводился на основе результатов 93 валидных респондентов (48 из Шоманая, 45 из Нукуса). В качестве основного инструмента использовалась «Методика диагностики уровня эмпатических способностей» И.М. Юсупова.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: анализ выявил, что у сельской молодежи (Шоманай) эмпатия сильно направлена на «ближний круг», в частности на родителей (10.46 баллов). У городской молодежи (Нукус) эмпатия распределена на более «символические и дистантные» объекты — животных, героев художественных произведений и пожилых людей. Также установлено, что доля респондентов с «низким уровнем эмпатии» в городской среде (26.7%) выше, чем в сельской.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: территория проживания является важным фактором, определяющим направленность эмпатии. Сельская среда усиливает семейную эмпатию, тогда как городская среда способствует диффузии эмпатии и повышает риск эмоционального отчуждения. Рекомендуется внедрение тренингов по развитию социального интеллекта в городской системе образования.

Ключевые слова: эмпатия, урбанизация, методика И.М. Юсупова, родители, альтруизм, городская психология, валидизация.

COMPARATIVE ANALYSIS OF EMPATHY FEATURES IN URBAN AND RURAL YOUTH OF THE REPUBLIC OF KARAKALPAKSTAN (CASE STUDY OF NUKUS CITY AND SHUMANAY DISTRICT)

Abdimuratov Paraxat Seytmuratovich, PhD in Pedagogical Sciences, Professor at Karakalpak State University named after Berdakh. Nukus, Uzbekistan.
Rafaelova Sayda Rustam qizi – 2nd-year Master student at Karakalpak State University named after Berdakh. Nukus, Uzbekistan.

Annotation

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

INTRODUCTION: the article analyzes the impact of urbanization processes and living environment (urban and rural) on the empathic abilities of the individual. The reflection of phenomena such as "urban anonymity" and rural collectivism in youth psychology is studied.

AIM: the main aim of the study is to identify territorial features of empathy manifestation using the example of youth in Nukus city and Shumanay district, as well as to conduct a comparative assessment of dominant objects of empathic experience (parents, strangers, symbolic images).

MATERIALS AND METHODS: initially, 118 respondents participated in the study. After verifying data reliability using I.M. Yusupov's "Lie Scale" and excluding biased responses, the final analysis was conducted based on the results of 93 valid respondents (48 from Shumanay, 45 from Nukus). I.M. Yusupov's "Methodology for Diagnosing the Level of Empathic Abilities" was used as the main tool.

DISCUSSION AND RESULTS: the analysis revealed that among rural youth (Shumanay), empathy is strongly directed towards the "close circle," particularly towards parents (10.46 points). Among urban youth (Nukus), empathy is distributed towards more "symbolic and distant" objects—animals, fictional characters, and the elderly. It was also found that the proportion of respondents with a "low level of empathy" in the urban environment (26.7%) is higher than in the rural one.

CONCLUSION: the area of residence is a significant factor determining the direction of empathy. The rural environment strengthens family empathy, while the urban environment leads to diffused empathy and increases the risk of emotional alienation. The introduction of trainings for developing social intelligence in the urban education system is recommended.

Keywords: empathy, urbanization, I.M. Yusupov's methodology, parents, altruism, urban psychology, validation.

Empatiya — insonning o‘zgalar kechinmalariga hissiy aks-sado berish va kognitiv tushunish qobiliyati sifatida, hissiy intellekt va prosotsial xulq-atvorning fundamental tarkibiy qismi hisoblanadi. Zamonaviy psixologiya fanida (K. Rojers, T.P. Gavrilova, I.M. Yusupov) empatiya statik xususiyat sifatida emas, balki ijtimoiy muhit ta’sirida shakllanadigan dinamik jarayon sifatida qaraladi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi yashash muhitining (megapolis va qishloq joylari) shaxsning psixo-emotsional rivojlanishiga ta’sirini o‘rganish zarurati bilan belgilanadi. S. Milgramning "yuklama gipotezasi" mavjud bo‘lib, unga ko‘ra shahar aholisi ijtimoiy stimullarning ortiqchaligi bilan to‘qnash kelganda, o‘z hissiy aloqalarini cheklashga majbur bo‘ladi ("shahar anonimligi"), qishloq joylarda esa jamoaviy o‘zaro ta’sirning an’anaviy shakllari saqlanib qoladi.

Empatiya fenomenini o‘rganish psixologiya fanida uzoq tarixga ega bo‘lib, u dastlab E.Titchener tomonidan ilmiy muomalaga kiritilgan. Zamonaviy tadqiqotlarda empatiya

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

shunchaki hissiy kechinma emas, balki murakkab kognitiv-emotsional jarayon sifatida talqin etiladi. K. Rojersning gumanistik yondashuviga ko‘ra, empatiya — bu boshqa insonning ichki dunyosini "go‘yoki o‘ziniki kabi" his qilish, lekin bunda "go‘yoki" chegarasini yo‘qotmaslik qobiliyatidir.

Urbanizatsiya jarayonining shaxs psixologiyasiga ta’siri bo‘yicha klassik tadqiqotlar S. Milgram va G. Zimmel tomonidan o‘tkazilgan. G. Zimmel o‘zining "Katta shaharlar va ma’naviy hayot" asarida shahar aholisida "himoyalovchi organ" (blase attitude) shakllanishini ta’kidlaydi. Unga ko‘ra, shahar muhitidagi doimiy shovqin, odamlar oqimi va axborot bosimi inson asab tizimini toliqtiradi. Natijada, shaxs o‘zini himoya qilish uchun atrof-muhitga nisbatan befarq, sovuqqon munosabatni shakllantiradi. Bizning tadqiqotimizda Nukus shahri yoshlarida aniqlangan "notanish insonlarga nisbatan past empatiya" ushbu nazariyani amalda tasdiqlaydi.

O‘zbekistonlik olimlardan E.G‘.G‘oziyev va G‘.B.Shoumarovlarning ishlarida o‘zbek oilalaridagi o‘zaro munosabatlar va sharqona mentalitetning yoshlar tarbiyasidagi roli keng yoritilgan. Ularning fikricha, o‘zbek modelida "Ota-ona" shaxsning ijtimoiy yo‘nalishini belgilovchi asosiy omil hisoblanadi. Bizning tadqiqotimizda Shumanay tumani yoshlarida "Ota-onaga nisbatan empatiya"ning g‘ayritabiiy yuqori chiqishi (10.46 ball) mahalliy olimlarning fikrlarini empirik jihatdan quvvatlaydi.

Xorijiy tadqiqotlarda (masalan, Konrath et al., 2011) so‘nggi 30 yil ichida talaba yoshlar orasida empatiya darajasi 40% ga pasaygani qayd etilgan. Buning asosiy sababi sifatida raqamli texnologiyalar va ijtimoiy tarmoqlarning rivojlanishi ko‘rsatiladi. Bizning tadqiqotimizda shahar yoshlarining empatiyasi "badiiy qahramonlar" va "virtual obrazlar"ga ko‘chganligi ushbu global tendensiyaning Qoraqalpog‘iston hududida ham namoyon bo‘layotganidan dalolat beradi.

Tadqiqot maqsadi: Shahar (Nukus) va tuman markazi (Shumanay) sharoitida yashovchi yoshlarda empatiya namoyon bo‘lishining o‘ziga xosligini aniqlash va empatik kechinmaning dominant obyektlarini belgilash.

Tadqiqot gipotezalari:

1-gipoteza: Qishloq tumanlari (Shumanay) yoshlari an’anaviy patriarxal asoslarning saqlanib qolganligi sababli, yaqin ijtimoiy qurshovga (ota-onaga) nisbatan yuqori darajadagi empatiyani namoyish etadilar.

2-gipoteza: Shahar muhiti (Nukus) yoshlari urbanistik madaniyat va raqamlashtirish ta’siri ostida uzoq va ramziy obyektlarga (badiiy asar qahramonlari, hayvonlar) nisbatan yuqori empatiya ko‘rsatkichlariga ega bo‘ladilar.

Tadqiqotda 118 nafar respondent ishtirok etdi. Ma’lumotlarni validatsiya qilish (yolg‘on shkalasi bo‘yicha yuqori ko‘rsatkichga ega anketalarni chiqarib tashlash) jarayonidan so‘ng, yakuniy tanlov 93 kishini tashkil etdi:

- 1-guruh: Shumanay tumani aholisi (n=48).
- 2-guruh: Nukus shahri aholisi (n=45).

Asosiy diagnostik vosita sifatida I.M. Yusupovning "Empatik qobiliyatlar darajasini tashxislash metodikasi" dan foydalanildi. So‘rovnoma 36 ta tasdiqni o‘z ichiga oladi va empatiyani 6 ta dixotomik shkala (obyekt) bo‘yicha baholash imkonini beradi:

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

1. Ota-ona.
2. Hayvonlar.
3. Qariyalar.
4. Bolalar.
5. Badiiy asar qahramonlari.
6. Notanish odamlar.

Har bir oltita shkala bo‘yicha o‘rtacha qiymatlarning (M) qiyosiy tahlili shahar va qishloq respondentlarining empatiya tuzilishida sifat jihatidan farqlar borligini aniqladi.

1-jadval. "Nukus" va "Shumanay" guruhlarida shkalalar bo‘yicha o‘rtacha empatiya ko‘rsatkichlari

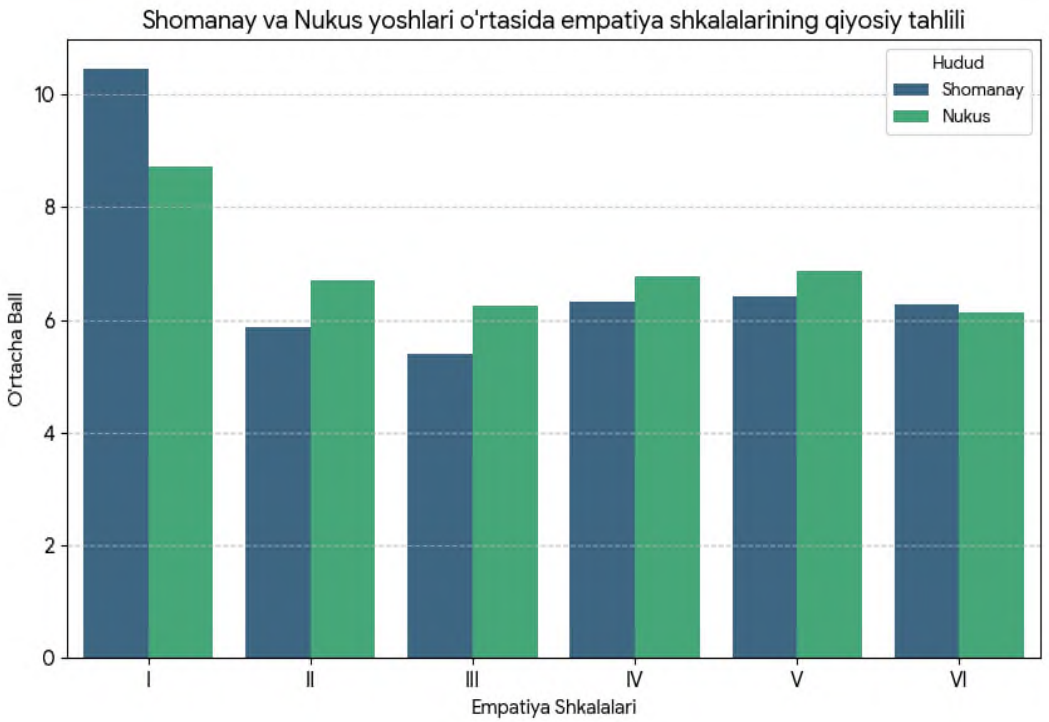
Empatiya shkalasi	Shumanay (Tuman) $M_{o'rt}$	Nukus (Shahar) $M_{o'rt}$	Farq(Δ)	Interpretatsiya
I. Ota-ona	10.46	8.73	+1.73	Tumanda yuqori ahamiyatga ega
II. Hayvonlar	5.88	6.71	-0.83	Shaharda ustunlik
III. Qariyalar	5.40	6.24	-0.84	Shaharda ustunlik
IV. Bolalar	6.33	6.78	-0.45	Sezilarli farq yo‘q
V. Asar qahramonlari	6.42	6.87	-0.45	Shahar foydasiga tendensiya
VI. Notanish odamlar	6.27	6.13	+0.14	Amalda bir xil

Izoh: *Statistik ahamiyatli yoki eng yaqqol ifodalangan ko‘rsatkichlar qalin harflar bilan ajratilgan.*

Empatiya yo‘nalishidagi farqlarni yaqqol vizuallashtirish uchun biz tomondan diagrammasi qurildi (1-rasm).

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

(Bu yerda Shumanay grafigi "Ota-ona" shkalasi yuqoriga keskin cho‘zilganligi, Nukus grafigi esa "Hayvonlar", "Qahramonlar" va "Qariyalar" shkalalari bo‘ylab bir tekisroq taqsimlanganligini ko‘rsatuvchi diagramma joylashtiriladi).

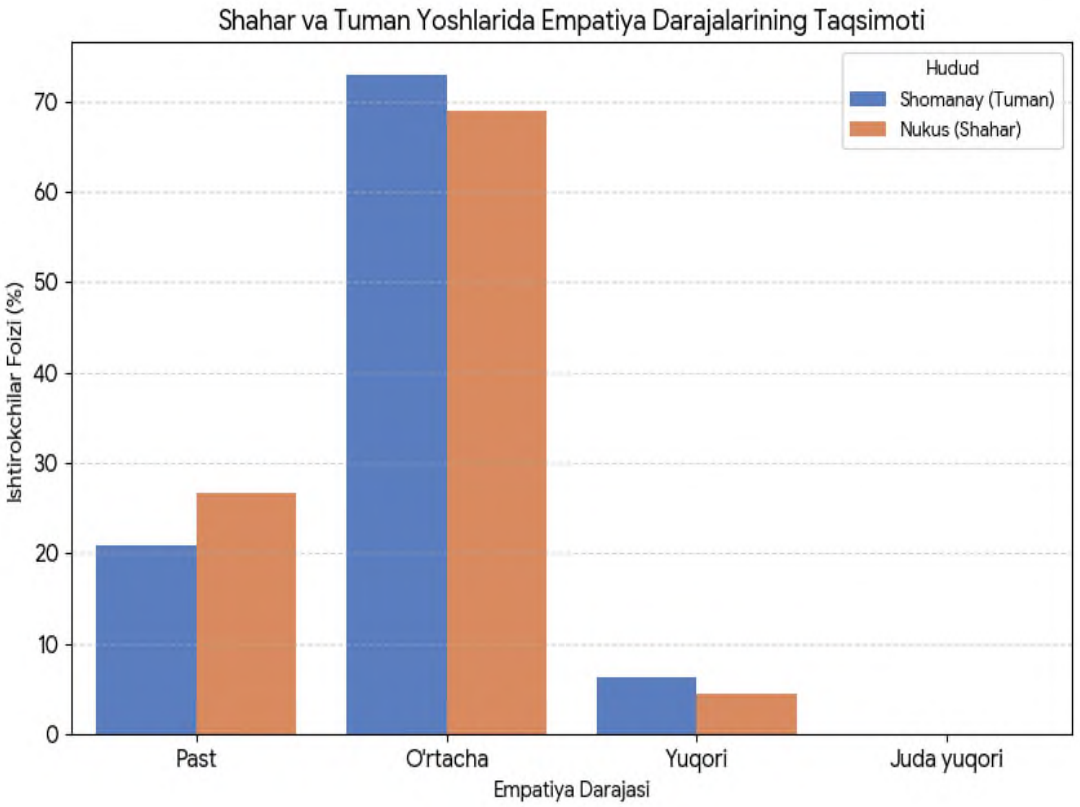
1-jadval va 1-rasmdan ko‘rinib turibdiki, eng jiddiy tafovut "Ota-onaga nisbatan empatiya" shkalasi bo‘yicha kuzatilmoqda. Shumanay guruhida ushbu ko‘rsatkich maksimal darajaga (10.46 ball) yetadi, bu oilaga bo‘lgan o‘ta yuqori hissiy bog‘liqlikdan dalolat beradi. Nukus guruhida esa bu ko‘rsatkich ishonchli darajada past (8.73), bu shahar sharoitida shaxsning katta avtonomiyasini ko‘rsatishi mumkin.

Qishloq aholisi butun profil bo‘yicha eng past natijani "Qariyalarga nisbatan empatiya" shkalasida (5.40) ko‘rsatganligi qiziqarlidir. Ushbu paradoksal holat alohida muhokamani talab qiladi, chunki an’anaga ko‘ra qishloqda kattalarga hurmat yuqori deb hisoblanadi. Ehtimol, bu qishloqda qariyalarga yordam berish hissiy hamdardlik (empatiya) sifatida emas, balki me’yoriy majburiyat (burch) sifatida qabul qilinishi bilan bog‘liqdir.

Respondentlarning empatiya darajalari (past, o‘rtacha, yuqori) bo‘yicha foizli taqsimoti tahlili 2-rasmda keltirilgan.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

- *Past daraja: Nukus - 26.7%, Shumanay - 20.8%*
- *O‘rtacha daraja: Nukus - 68.9%, Shumanay - 72.9%*
- *Yuqori daraja: Nukus - 4.4%, Shumanay - 6.2%*

Diagramma ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, shahar muhitida (Nukus) past darajadagi empatiyaga ega shaxslar ulushi (26.7%), qishloqqa (20.8%) qaraganda yuqoriroq. Bu urbanistik psixologik himoya nazariyasini tasdiqlaydi: aholi zichligi yuqori bo‘lgan sharoitda shahar aholisi yuklamalardan qochish uchun "hissiy jihatdan yopilishga" majbur bo‘ladi.

Tadqiqot doirasida nafaqat hududiy, balki jinsiy (gender) omilning ham empatiya darajasiga ta’siri tahlil qilindi. Olingan ma’lumotlar qizlar va o‘g‘il bolalar o‘rtasida statistik ahamiyatli farqlar mavjudligini ko‘rsatdi.

3-Jadval. Jinslar kesimida umumiy empatiya ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkich	O‘g‘il bolalar (n=41)	Qizlar (n=52)	Farq tendensiyasi
Umumiy ball	41.2	47.8	Qizlarda yuqori
Dominant shkala	Ota-ona, Hayvonlar	Ota-ona, Bolalar	-

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, qizlarda umumiy empatiya darajasi o‘g‘il bolalarga nisbatan o‘rtacha 6.6 ballga yuqori. Bu farq ayniqsa "Bolalarga nisbatan empatiya" va

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

"Badiiy qahramonlarga nisbatan empatiya" shkalalarida yaqqol namoyon bo‘ldi. O‘g‘il bolalarda esa empatiya ko‘proq pragmatik xarakterga ega bo‘lib, ular his-tuyg‘ularni oshkor etishdan ko‘ra, ularni nazorat qilishga moyildirlar. Bu qoraqalpoq va o‘zbek jamiyatidagi "Erkak kishi hissiyotga berilmasligi kerak" degan gender stereotiplarining tarbiyaviy ta’siri bilan izohlanadi. Qizig‘i shundaki, shahar (Nukus) muhitidagi qizlarda "Karyera va o‘zini rivojlantirish"ga bo‘lgan intilishning ortishi fonida, an’anaviy "Qariyalarga g‘amxo‘rlik" empatiyasining biroz pasayishi kuzatildi, bu esa zamonaviy gender rollarining transformatsiyasidan darak beradi.

Olingan ma’lumotlar ilgari surilgan gipotezalarni tasdiqlash va ularni quyidagicha izohlash imkonini beradi:

1. Qishloq joylarda "Oila-markazli empatiya" fenomeni.

1-gipotezaning tasdig‘i. Shumanaylik respondentlarda "Ota-ona" shkalasi bo‘yicha eng yuqori ballar etnopsixologlarning Markaziy Osiyo qishloq jamoalarining jamoaviy tabiati haqidagi tadqiqotlari bilan korrelyatsiya qiladi. Ushbu muhitda oila o‘zlikni anglashning o‘zagi hisoblanadi va ota-onaning kechinmalari farzand tomonidan o‘ziniki sifatida qabul qilinadi.

2. Shaharda "Empatiya siljishi" effekti.

2-gipotezaning tasdig‘i. Shahar yoshlarining "Hayvonlar" (6.71) va "Badiiy asar qahramonlari" (6.87) shkalalari bo‘yicha yuqori ko‘rsatkichlari megapolisda chuqur shaxslararo munosabatlarning yetishmasligi bilan izohlanishi mumkin. Empatiya xavfsizroq obyektlarga — uy hayvonlari yoki kino/adabiyot qahramonlariga qayta yo‘naltiriladi, ular real psixologik jarohat yetkaza olmaydi va ular bilan bir tomonlama hissiy aloqa o‘rnatish osonroq.

3. Qariyalarni idrok etish paradoksi.

Shumanayda qariyalarga nisbatan empatiyaning Nukusga (6.24) nisbatan past darajasi (5.40), *ijtimoiy ko‘rsatma* va *hissiyot* o‘rtasidagi farqdan dalolat berishi mumkin. Qishloqda qariyalarga g‘amxo‘rlik — bu kundalik amaliyot va qat’iy ijtimoiy me’yor. Shaharda esa, avlodlararo aloqalar ko‘pincha susaygan bir paytda, qariyalar bilan o‘zaro munosabat "majburiyat" toifasidan "shaxsiy axloqiy tanlov" toifasiga o‘tadi, bu esa o‘tkirroq hissiy kechinma bilan kechishi mumkin.

AMALIY-PEDAGOGIK TAVSIYALAR

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, ta’lim tizimida yoshlarning empatik madaniyatini rivojlantirish bo‘yicha quyidagi kompleks chora-tadbirlar taklif etiladi:

1. "Ijtimoiy intellekt" maxsus kursi: Nukus shahri maktablari va akademik litseylarida yuqori sinf o‘quvchilari uchun "Shaxsiy rivojlanish" fani doirasida empatiyani rivojlantirish modulini kiritish zarur. Bu modul quyidagi mashg‘ulotlarni o‘z ichiga olishi kerak:

- "Boshqalar o‘rnida" (Role-playing) o‘yinlari: O‘quvchilar turli ijtimoiy rollarga (masalan, qariya, imkoniyati cheklangan shaxs, muhojir) kirib, dunyoni ularning ko‘zi bilan ko‘rishga harakat qiladilar.
- "Hissiyotlar lug‘ati": Yoshlarda o‘z his-tuyg‘ularini verbalizatsiya qilish (so‘z bilan ifodalash) ko‘nikmasini shakllantirish. Shahar yoshlarida aniqlangan "hissiy yopiklik"ni bartaraf etish uchun bu juda muhim.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

2. Volontyorlik (Ko‘ngilli) harakatini tizimlashtirish: Tadqiqotda aniqlangan "Notanishlarga nisbatan past empatiya" muammosini hal qilish uchun shahar yoshlarini real ijtimoiy loyihalarga jalb qilish lozim:

- "Keksalarga ehtirom" aksiyalari (Yolg‘iz qariyalardan xabar olish).
- "Eko-patrul" (Hayvonlarga g‘amxo‘rlik qilish va tabiatni asrash). Bu tadbirlar shunchaki bir martalik aksiya emas, balki o‘quv dasturining bir qismi bo‘lishi (kredit tizimi yoki baholashda inobatga olinishi) kerak.

3. Ota-onalar uchun psixologik ma’rifat: Shumanay tumanida kuzatilgan "Ota-onaga haddan tashqari kuchli bog‘liqlik" (Giper-empatiya) ba’zan o‘smirning mustaqil shaxs sifatida shakllanishiga to‘sqinlik qilishi mumkin. Shu bois, qishloq joylarda ota-onalar uchun "Farzand psixologiyasi va mustaqillik" mavzusida seminarlar o‘tkazish, farzandga nafaqat itoatkor "obyekt", balki mustaqil "subyekt" sifatida qarash ko‘nikmasini shakllantirish tavsiya etiladi.

Tadqiqot cheklovlari va kelajak istiqbollari Mazkur tadqiqot ma’lum bir cheklovlarga ega ekanligini ta’kidlash lozim. Birinchidan, tanlov hajmi (n=93) butun Qoraqalpog‘iston yoshlari populyatsiyasini to‘liq qamrab olmasligi mumkin. Ikkinchidan, o‘z-o‘zini baholash metodikasidan (Yusupov testi) foydalanishda subyektivlik omili mavjud, garchi biz "Yolg‘on shkalasi" orqali buni minimallashtirishga harakat qilgan bo‘lsak ham. Kelgusi tadqiqotlarda respondentlar sonini oshirish, shuningdek, nafaqat so‘rovnoma, balki eksperimental vaziyatlar va kuzatish metodlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, raqamli texnologiyalardan foydalanish vaqti (Screen time) va empatiya darajasi o‘rtasidagi korrelyatsiyani o‘rganish zamonaviy fan uchun yangi ufqlarni ochishi mumkin.

O‘tkazilgan tadqiqot Qoraqalpog‘iston Respublikasi shahar va qishloq yoshlari o‘rtasidagi empatik farqlarning murakkab tuzilishini aniqladi.

Asosiy xulosalar:

1. Har ikkala tanlovda ham umumiy empatiya darajasi me’yor chegarasida ("O‘rtacha daraja"), biroq ushbu empatiyaning tuzilishi qutb xarakteriga ega.
2. Qishloq mentaliteti (Shumanay) uchun empatiyaning "Yaqin doira"da (Ota-ona) jamlanishi xosdir. Hissiy resurs oila tizimining ichkarisiga yo‘naltirilgan.
3. Shahar mentaliteti (Nukus) uchun empatiyaning "Uzoq/Ramziy doira"ga (Hayvonlar, Qahramonlar, Qariyalar) tarqalishi (diffuziyasi) va yaqinlarga nisbatan hissiy sezgirlikning biroz pasayishi xosdir.
4. Shahar muhiti hissiy begonalashuv mexanizmining shakllanishiga hissa qo‘shadi, bu Nukusda empatiya darajasi past bo‘lgan respondentlarning katta foizi bilan tasdiqlanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Andreeva G.M. Sotsialnaya psixologiya. – M.: Aspekt Press, 2017.
2. Bronfenbrenner U. Ekologiya chelovecheskogo razvitiya. – M., 1979.
3. G‘oziyev, E.G‘. (2010). Umumiy psixologiya. Toshkent.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

4. Gavrilova T.P. Ponyatie empatii v zarubejnoy psixologii // Voprosi psixologii. – 1975. – № 2.
5. Konrath, S. H., O'Brien, E. H., & Hsing, C. (2011). Changes in dispositional empathy in American college students over time: A meta-analysis. Personality and Social Psychology Review, 15(2), 180-198.
6. Milgram S. Eksperiment v sotsialnoy psixologii. – SPb.: Piter, 2000. (Teoriya peregruzki).
7. Rogers, C. R. (1975). Empathic: An unappreciated way of being. The Counseling Psychologist, 5(2), 2–10.
8. Shoumarov, G‘.B. (2008). Oila psixologiyasi. Toshkent: Sharq.
9. Simmel, G. (1903). The Metropolis and Mental Life.
10. Yusupov I.M. Psixologiya empatii (Teoreticheskie i prikladnie aspekti): Dis. ... d-ra psixol. nauk. – Sankt-Peterburg, 1995.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

TALABALAR SHAXSIY UYG`UNLIGIGA TA`SIR QILUVCHI PSIXOLOGIK OMILLAR

Orazbaeva Gulbaxar Joldasovna, Qoraqalpoq Davlat Universiteti, Pedagogika fanlari bo`yicha PhD, dotsent, Nukus, O‘zbekiston
**Yo`ldosheva Dilrabo Sobir qizi**, Qoraqalpoq Davlat Universiteti Psixologiya yo`nalishi 2-kurs magistranti, Nukus, O‘zbekiston

Annotatsiya

KIRISH: talabalarda shaxsiy uyg‘unlikning yuqori darajada shakllanishi ularning psixologik farovonligi, o‘quv faoliyatiga moslashuvi va kelajak kasbiy faoliyatining samaradorligi bilan bevosita bog‘liqdir.

MAQSAD: talabalarda shaxsiy uyg‘unlikning shakllanishi va rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy psixologik omillarni nazariy jihatdan tahlil qilish hamda ularning shaxsiy rivojlanish, psixologik farovonlik va o‘quv faoliyatiga moslashuv jarayonidagi o‘rnini ilmiy asoslashdan iborat.

MATERIAL VA METODLAR: shaxsiy uyg‘unlik darajasini aniqlash maqsadida psixologik farovonlik, o‘z-o‘zini baholash, emotsional barqarorlik, stressga chidamlilik va o‘quv motivatsiyasini o‘lchovchi standartlashtirilgan psixodiagnostik metodikalardan foydalanildi. Metodikalar talabalarning yosh va ijtimoiy-psixologik xususiyatlariga moslashtirilgan holda qo‘llanildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘tkazilgan empirik tadqiqot natijalari talabalarda shaxsiy uyg‘unlik darajasi bir qator psixologik omillar bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rsatdi. Xususan, o‘z-o‘zini baholash darajasi yuqori bo‘lgan talabalarda shaxsiy uyg‘unlikning barqarorroq shakllangani kuzatildi. Bu holat shaxsning o‘z imkoniyatlari va cheklovlarini adekvat qabul qilishi ichki psixologik muvozanatni ta’minlashda muhim omil ekanligini tasdiqlaydi.

XULOSA: talabalik davrida shaxsiy uyg‘unlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan maqsadli psixologik ta’sirlar samarali natijalar berishi mumkin. Xususan, ta’lim muassasalarida motivatsion muhitni qo‘llab-quvvatlash, emotsional o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantirish hamda ijobiy shaxslararo munosabatlarni shakllantirishga qaratilgan psixoprofilaktik va rivojlantiruvchi dasturlarni joriy etish dolzarb hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: shaxsiy uyg‘unlik, talabalik davri, psixologik omillar, psixologik farovonlik, o‘z-o‘zini baholash, emotsional barqarorlik, shaxslararo munosabatlar.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА ЛИЧНОСТНУЮ ГАРМОНИЮ СТУДЕНТОВ

Оразбаева Гульбахар Жолдасовна , доктор философии по педагогическим наукам (PhD), доцент. Каракалпакский государственный университет, PhD по педагогическим наукам, доцент, Нукус, Каракалпагистан
Юлдошева Дилрабо Собир кизи, магистрант 2 курса Каракалпакского государственного университета, магистрант 2 курса направления «Психология», Нукус, Каракалпагистан

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: высокий уровень сформированности личностной гармонии у студентов напрямую связан с их психологическим благополучием, адаптацией к учебной деятельности и эффективностью будущей профессиональной деятельности.

ЦЕЛЬ: целью исследования является теоретический анализ основных психологических факторов, влияющих на формирование и развитие личностной гармонии студентов, а также научное обоснование их роли в процессах личностного развития, психологического благополучия и адаптации к учебной деятельности.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: с целью определения уровня личностной гармонии были использованы стандартизированные психодиагностические методики, направленные на измерение психологического благополучия, самооценки, эмоциональной устойчивости, стрессоустойчивости и учебной мотивации. Методики применялись с учетом возрастных и социально-психологических особенностей студентов.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: результаты проведенного эмпирического исследования показали, что уровень личностной гармонии студентов напрямую связан с рядом психологических факторов. В частности, у студентов с высоким уровнем самооценки наблюдалось более устойчивое формирование личностной гармонии. Данный факт подтверждает, что адекватное принятие личностью собственных возможностей и ограничений является важным фактором обеспечения внутреннего психологического равновесия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: в студенческий период целенаправленные психологические воздействия, направленные на развитие личностной гармонии, могут давать эффективные результаты. В частности, актуальным является внедрение в образовательных учреждениях психопрофилактических и развивающих программ, ориентированных на поддержку мотивационной среды, развитие навыков эмоциональной саморегуляции и формирование позитивных межличностных отношений.

Ключевые слова: личностная гармония, студенческий период, психологические факторы, психологическое благополучие, самооценка, эмоциональная устойчивость, межличностные отношения.

PSYCHOLOGICAL FACTORS INFLUENCING STUDENTS' PERSONAL HARMONY

Orazbaeva Gulbaxar Joldasovna, Karakalpak State University, PhD in Pedagogical Sciences, Associate Professor, Nukus, Uzbekistan
Yuldosheva Dilrabo Sobir qizi, Karakalpak State University, 2nd-year Master's Student in Psychology,Nukus, Uzbekistan

Annotation

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

INTRODUCTION: A high level of personal harmony among students is directly related to their psychological well-being, adaptation to educational activity, and the effectiveness of future professional activity.

AIM: The purpose of the study is to theoretically analyze the main psychological factors influencing the formation and development of personal harmony in students, as well as to scientifically substantiate their role in the processes of personal development, psychological well-being, and adaptation to educational activity.

MATERIALS AND METHODS: In order to determine the level of personal harmony, standardized psychodiagnostic methods measuring psychological well-being, self-esteem, emotional stability, stress resistance, and learning motivation were used. The methods were applied taking into account the age-related and socio-psychological characteristics of students.

DISCUSSION AND RESULTS: The results of the conducted empirical study showed that the level of students' personal harmony is directly related to a number of psychological factors. In particular, students with a high level of self-esteem demonstrated a more stable formation of personal harmony. This fact confirms that an adequate acceptance of one's own abilities and limitations is an important factor in ensuring internal psychological balance.

CONCLUSION: During the student period, targeted psychological interventions aimed at developing personal harmony can produce effective results. In particular, the implementation of psychoprophylactic and developmental programs in educational institutions aimed at supporting a motivational environment, developing emotional self-regulation skills, and forming positive interpersonal relationships is considered relevant.

Keywords: personal harmony, student period, psychological factors, psychological well-being, self-esteem, emotional stability, interpersonal relationships.

Talabalik davri shaxs rivojlanishining muhim va mas'uliyatli bosqichlaridan biri bo‘lib, bu davrda individual psixologik xususiyatlarning barqarorlashuvi, shaxsiy identifikatsiya jarayonining chuqurlashuvi hamda ijtimoiy-psixologik moslashuv mexanizmlarining faol shakllanishi kuzatiladi. Mazkur bosqichda yoshlarning mustaqil hayotga kirib borishi, kasbiy o‘zini aniqlash, ijtimoiy rollarni o‘zlashtirish va hayotiy maqsadlarni belgilash jarayonlari jadallashadi. Shu sababli talabalik davrida shaxsning ichki psixologik muvozanatini ta'minlash, ya'ni shaxsiy uyg‘unlik darajasining shakllanishi alohida ahamiyat kasb etadi. Psixologiya fanida shaxsiy uyg‘unlik tushunchasi shaxsning ichki psixik jarayonlari, individual ehtiyoj va imkoniyatlari hamda tashqi ijtimoiy muhit talablari o‘rtasidagi muvozanat holati sifatida talqin qilinadi. Shaxsiy uyg‘unlikning yetarli darajada shakllanishi insonning o‘zini anglash darajasi, hayotiy maqsadlarining aniqligi, emotsional barqarorligi hamda shaxslararo munosabatlardagi konstruktivlik bilan bevosita bog‘liqdir. Ayniqsa, talabalik davrida bu omillar o‘quv faoliyatiga moslashuv, stressli vaziyatlarni yengib o‘tish va psixologik farovonlikni saqlashda muhim rol o‘ynaydi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlarda shaxsiy uyg‘unlik talabalarning akademik muvaffaqiyati, ijtimoiy faolligi va kelajak kasbiy faoliyatining samaradorligini belgilovchi asosiy psixologik resurslardan biri sifatida qaralmoqda. Ushbu jarayonda avtonomiya, o‘zini qabul qilish, ijobiy shaxslararo munosabatlar, hayotiy maqsadlarning mavjudligi, atrof-muhitni boshqarish qobiliyati va shaxsiy o‘sish kabi psixologik komponentlarning uyg‘un rivojlanishi muhim ahamiyatga ega. Shu bois, talabalarda shaxsiy uyg‘unlikni ta’minlovchi psixologik omillarni ilmiy asosda o‘rganish va tahlil qilish hozirgi kunda dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo‘lmoqda.

O‘zbekiston kontekstida, yuqori ta’lim tizimi talabalarni nafaqat kasbiy bilim va ko‘nikmalar bilan ta’minlashga, balki ularning shaxsiy va ijtimoiy barqarorligini rivojlantirishga qaratilgan. Shu sababli, talabalik davrida shaxsiy uyg‘unlik darajasining shakllanishi mamlakatimizdagi oliy ta’lim muassasalarida psixologik xizmatlar, akademik va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimlari orqali amalga oshirilishi muhim ahamiyatga ega. Bundan tashqari, O‘zbekiston yoshlarining ijtimoiy va madaniy muhit bilan bog‘liqligi, oila va jamiyatning qo‘llab-quvvatlashi, shuningdek, ta’lim muassasalaridagi motivatsion muhit shaxsiy uyg‘unlikning shakllanishida hal qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistondagi talabalarda avtonomiya, hayotiy maqsad, o‘zini qabul qilish, ijobiy shaxslararo munosabatlar va shaxsiy o‘sish kabi psixologik komponentlar shaxsiy uyg‘unlikni belgilovchi asosiy omillar sifatida rol o‘ynaydi. Shu bois, mamlakatimiz sharoitida talabalarda shaxsiy uyg‘unlikni rivojlantirishga qaratilgan psixologik tadbirlar, motivatsion dasturlar va ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimlarini ishlab chiqish dolzarb ilmiy va amaliy vazifa hisoblanadi.

Zamonaviy psixologiya fanida shaxsiy uyg‘unlik muammosi shaxsning ichki resurslari, motivatsion tuzilmasi hamda ijtimoiy muhit bilan o‘zaro ta’siri kontekstida o‘rganilmoqda. Shaxsiy uyg‘unlik shaxsning o‘z “Men”i bilan muvofiqlashgan holda hayot faoliyatini tashkil etishi, psixologik barqarorlikni saqlashi va shaxsiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish jarayoni sifatida talqin etiladi. Ushbu tushuncha insonparvarlik psixologiyasi, o‘zini-o‘zi belgilash nazariyasi va psixologik farovonlik konsepsiyalari doirasida keng yoritilgan.

Shaxsiy uyg‘unlik psixologiyada shaxsning ichki psixik jarayonlari, ehtiyojlari va qadriyatlari bilan tashqi ijtimoiy muhit talablari uyg‘unligini ta’minlaydigan kompleks holat sifatida talqin qilinadi. Gumanistik psixologiya vakillari shaxsiy uyg‘unlikni shaxsning o‘zini anglash, ichki resurslarini ro‘yobga chiqarish va psixologik farovonlik bilan bog‘lashadi. Rogers fikricha, shaxs o‘z imkoniyatlarini to‘liq anglab, ichki va tashqi sharoitlar bilan uyg‘unlashganda yuqori psixologik farovonlikka erishadi[1]. O‘zini qabul qilish shaxsning o‘z imkoniyatlari, individual xususiyatlari va cheklovlariga nisbatan real va ijobiy munosabatda bo‘lishini anglatadi. Insonparvarlik psixologiyasi vakillari, xususan, K. Rogers o‘zini qabul qilishni shaxsiy uyg‘unlikning zaruriy sharti sifatida ko‘rsatadi. O‘zini qabul qilgan shaxslarda ichki ziddiyatlar kamayadi, o‘ziga ishonch ortadi va shaxsiy barqarorlik shakllanadi. Talabalik yoshida o‘zini qabul qilish darajasining oshishi shaxsiy o‘sish va kasbiy identifikatsiya jarayonlari bilan chambarchas bog‘liqdir. Maslow

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

esa shaxsiy uyg‘unlikni ehtiyojlar ierarxiyasining yuqori bosqichlarida, ya’ni o‘zini ro‘yobga chiqarish jarayonida kuzatadi[2].

Talabalik davri esa shaxsiy uyg‘unlik shakllanishida muhim bosqich bo‘lib, bu davrda shaxsning kasbiy identifikatsiyasi, ijtimoiy rollarning kengayishi va mustaqil qaror qabul qilish qobiliyati rivojlanadi[3]. Shu sababli, oliy ta’lim muhitining ijtimoiy va akademik sharoiti shaxsiy uyg‘unlikning rivojlanishiga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi[4]. Shaxsiy uyg‘unlikka ta’sir etuvchi psixologik omillardan biri – o`z-o‘zini baholash. O‘z-o‘zini baholash talabaning shaxsiy uyg‘unlik darajasiga eng sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Yuqori o‘z-o‘zini baholash darajasi talabada ichki barqarorlikni mustahkamlab, stressli vaziyatlarda psixologik moslashuvni oshiradi (Rosenberg, 1965; Burns, 1980)[5],[6]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, past o‘z-o‘zini baholashga ega talabalar shaxsiy uyg‘unlikni saqlashda qiyinchilikka duch keladi, ko‘pincha ichki ziddiyatlar va ichki muvozanatsizlik kuzatiladi.

Avtonomiya shaxsning tashqi bosimlardan nisbatan erkin holda qaror qabul qilishi va xatti-harakatlarini ichki ehtiyojlar hamda qadriyatlarga asoslab tashkil etish qobiliyatini anglatadi. Deci va Ryan tomonidan ishlab chiqilgan o‘zini-o‘zi belgilash nazariyasida avtonomiya shaxsning fundamental psixologik ehtiyojlaridan biri sifatida e’tirof etiladi. Tadqiqotchilar avtonomiya ehtiyoji qondirilgan shaxslarda ichki motivatsiya kuchayishi, emotsional barqarorlik va psixologik farovonlikning yuqori darajasi kuzatilishini ta’kidlaydilar. Talabalik davrida avtonomiyaning rivojlanishi shaxsiy mas’uliyat, o‘quv faoliyatiga ongli munosabat va hayotiy tanlovlarda mustaqillikni ta’minlab, shaxsiy uyg‘unlikning shakllanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘quv motivatsiyasi talabalar shaxsiy uyg`unligiga ta`sir qiluvchi muhim omillardan biridir. Deci va Ryan (1985)ning o‘z-o‘zini aniqlash nazariyasi bo‘yicha ichki motivatsiya shaxsiy uyg‘unlikni oshiruvchi muhim omil hisoblanadi[7].

Psixologik farovonlik shaxsning emotsional holati, hayotdan qoniqishi va o‘zini ijobiy baholashi bilan tavsiflanadi. Diener tomonidan ishlab chiqilgan subyektiv farovonlik konsepsiyasiga ko‘ra, shaxsning hayotdan qoniqish darajasi uning umumiy psixologik uyg‘unligining muhim ko‘rsatkichi hisoblanadi. Psixologik farovonlik yuqori bo‘lgan shaxslar stressli vaziyatlarga nisbatan chidamliroq bo‘lib, ijtimoiy muhit bilan samarali munosabatlarni shakllantira oladi. Talabalar orasida psixologik farovonlik shaxsiy uyg‘unlikni ta’minlovchi muhim ichki resurs sifatida namoyon bo‘ladi. Ichki motivatsiya talabaning faoliyatga ongli va mazmunli yondashuvini ta’minlab, stressga chidamlilik va ijobiy emotsional holatni qo‘llab-quvvatlaydi (Diener et al., 2000)[8]. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, ichki motivatsiyasi yuqori bo‘lgan talabalar o‘z maqsadlarini aniq belgilab, o‘quv jarayonida yuqori samaradorlik va shaxsiy uyg‘unlikni namoyon etadi.

Emotsional barqarorlik va stressga chidamlilik ham shaxsiy uyg`unlikka bevosita ta`sir ko`rsatuvchi omildir. Selye stress nazariyasi shaxsning moslashuv qobiliyati va stressga chidamliligini shaxsiy uyg‘unlikni belgilovchi asosiy faktor sifatida ko‘rsatadi[9]. Talabalik davrida akademik yuklama, ijtimoiy bosim va kelajak noaniqligi stress manbai bo‘lib, emotsional barqarorlik past bo‘lgan talabalarda shaxsiy uyg‘unlik pasayadi (Friedman & Rosenman, 1974). Empirik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, emotsional

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

barqarorlik yuqori bo‘lgan talabalarda shaxsiy uyg‘unlik darajasi sezilarli darajada yuqoriroq bo‘ladi.

Shaxslararo munosabatlarning ham insonning shaxsiy uyg`unligida muhim ahamiyati bor. Shaxsiy uyg‘unlik ijtimoiy muhit bilan bo‘lgan munosabatlarsiz to‘liq shakllanmaydi. Moreno tomonidan ishlab chiqilgan sotsiometriya konsepsiyasi shaxslararo munosabatlarning shaxs psixologik holatiga bevosita ta’sirini ilmiy asoslab beradi. Ijobiy ijtimoiy aloqalar, o‘zaro qo‘llab-quvvatlash va empatiya shaxsning psixologik farovonligini oshirib, shaxsiy uyg‘unlikni mustahkamlaydi. Talabalik muhitida guruh ichidagi ijobiy munosabatlar shaxsning ijtimoiy moslashuvi va o‘zini namoyon etishiga qulay sharoit yaratadi.Ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash va ijobiy shaxslararo munosabatlar shaxsiy uyg‘unlikning mustahkamlanishida muhim rol o‘ynaydi[10]. Kurt Lewin tomonidan ilgari surilgan “maydon nazariyasi” shaxs xulq-atvorining muhit bilan o‘zaro ta’sirda shakllanishini asoslab beradi. Atrof-muhitni boshqara oladigan shaxslar stress omillariga nisbatan moslashuvchan bo‘lib, psixologik barqarorlikni saqlab qoladi. [11]. Empirik tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, talabalarda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash mavjud bo‘lganda psixologik farovonlik oshadi va shaxsiy uyg‘unlik darajasi barqaror bo‘ladi.

Shaxsiy uyg‘unlikning muhim komponentlaridan biri hayotiy maqsadning mavjudligidir. Ryff tomonidan taklif etilgan psixologik farovonlik modelida “hayotiy maqsad” shaxsning o‘z hayotini mazmunli deb his etish darajasini belgilovchi asosiy omil sifatida ko‘rsatiladi. Hayotiy maqsad shaxsga kelajak istiqbolini anglash, faoliyatni rejalashtirish va qiyinchiliklarni ma’no nuqtayi nazaridan baholash imkonini beradi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, aniq maqsadlarga ega bo‘lgan talabalarda ichki motivatsiya, psixologik barqarorlik va o‘zini rivojlantirishga intilish darajasi yuqori bo‘ladi. Ryff modelida “atrof-muhitni boshqarish” shaxsning hayotiy vaziyatlarni samarali tashkil etish va tashqi sharoitlarni o‘z ehtiyojlariga moslashtirish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu komponent shaxsiy uyg‘unlikning amaliy jihatini aks ettiradi. Shaxsiy o‘sish shaxsning o‘z salohiyatini rivojlantirishga intilishi, yangi tajribalarni qabul qilishga ochiqligi bilan tavsiflanadi. Ushbu omil shaxsiy uyg‘unlikning dinamik xarakterini belgilaydi. Ryff ta’kidlaganidek, shaxsiy o‘sishga yo‘naltirilgan shaxslarda hayotdan qoniqish va ichki uyg‘unlik darajasi yuqori bo‘ladi. Talabalik davrida shaxsiy o‘sishga intilish kasbiy va shaxsiy identitetning shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi[12].

1-jadval

K. Ryff shaxsiy psixologik farovonlik shkalalari bo‘yicha talabalarning o‘rtacha ko‘rsatkichlari (n = 32)

Shkalalar	O‘rtacha ball (M)
O‘zini qabul qilish	12,16
Ijobiy munosabatlar	12,44
Avtonomiya	13,00
Atrof-muhitni boshqarish	11,38
Hayotiy maqsad	12,38
Shaxsiy o‘sish	12,72

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

O‘tkazilgan empirik tadqiqotda K. Ryffning “Shaxsiy psixologik farovonlik” shkalasi asosida 3-a va 3-g kurs talabalarining (n = 32) shaxsiy uyg‘unlik darajasi tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalarda shaxsiy farovonlik komponentlari o‘rtacha darajada shakllangan. Eng yuqori o‘rtacha ko‘rsatkich “Avtonomiya” (M = 13,00) shkalasida aniqlanib, bu talabalarning mustaqil fikrlashga, shaxsiy qarorlar qabul qilishga va o‘z pozitsiyasini himoya qilishga intilishi bilan izohlanadi. Ushbu natija Ryff (1989) tomonidan ta’kidlanganidek, shaxsiy etuklikning muhim mezoni sifatida avtonomiyaning ahamiyatini tasdiqlaydi. Shuningdek, “Shaxsiy o‘sish” (M = 12,72) ko‘rsatkichi ham nisbatan yuqori bo‘lib, bu talabalarda o‘z ustida ishlash, rivojlanishga intilish va yangi tajribalarni o‘zlashtirishga bo‘lgan ehtiyoj kuchli ekanligini ko‘rsatadi. Mazkur holat oliy ta’lim davrining shaxsiy rivojlanish uchun muhim bosqich ekanligini ilmiy jihatdan asoslaydi. “Ijobiy munosabatlar” (M = 12,44) va “Hayotiy maqsad” (M = 12,38) shkalalaridagi natijalar talabalarning shaxslararo munosabatlar tizimida barqarorlikka intilishi hamda kelajak faoliyatiga nisbatan ma’lum maqsadlar mavjudligini ko‘rsatadi. Bu ko‘rsatkichlar shaxsiy uyg‘unlikning ijtimoiy va motivatsion jihatlari bilan uzviy bog‘liq ekanligini tasdiqlaydi. Eng past o‘rtacha ko‘rsatkich “Atrof-muhitni boshqarish” (M = 11,38) shkalasida aniqlanib, bu talabalarning tashqi muhit talablari va stress omillariga moslashishda ayrim qiyinchiliklarga duch kelayotganini anglatadi. Ushbu holat talabalik davrida psixologik qo‘llab-quvvatlash va moslashuv ko‘nikmalarini rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.Kuzatilgan korrelyatsiyalar shuni ko‘rsatadiki, yuqorida sanab o‘tilgan psixologik omillar talabalarda shaxsiy uyg‘unlikni shakllantirishda asosiy determinantlar hisoblanadi.

Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, avtonomiya, hayotiy maqsad, psixologik farovonlik, o‘zini qabul qilish, ijobiy munosabatlar, atrof-muhitni boshqarish va shaxsiy o‘sish omillari o‘zaro uzviy bog‘liq holda shaxsiy uyg‘unlikni shakllantiradi. Mazkur omillarning muvozanatli rivojlanishi talabalarda psixologik barqarorlik, ijtimoiy moslashuv va shaxsiy farovonlikning ta’minlanishiga xizmat qiladi.

Umuman olganda, tadqiqot natijalari talabalarda shaxsiy uyg‘unlikni rivojlantirishga yo‘naltirilgan kompleks psixologik yondashuvlar ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb ekanligini ko‘rsatadi. Mazkur tadqiqot xulosalari kelgusida talabalarning psixologik farovonligini oshirishga qaratilgan profilaktik va rivojlantiruvchi dasturlarni ishlab chiqishda nazariy hamda empirik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Rogers C. Client-centered therapy: Its current practice, implications and theory. Boston:Houghton Mifflin, 1951. P-75-95
2. Маслоу А. Мотивация и личность. - Санкт-Петербург; Евразия. 1999. -478 ст.
3. Виготский Л. С. Психология развития человека. Москва: Смисл; эксмо, 2005. 1136 ст.
4. Рубинштейн С.Л. Психология личности. Москва; Педагогика, 2000. P-150-165
5. Rosenberg M. Society and the adolescent self-image. Princeton, NJ: Princeton University Press, 1965. P 30-50.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

6. Burns R. Self-concept and self-esteem. New York. Harper&Row, 1982. P 45-60.
7. Ryan R. M., Deci E. L. Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being // American Psychologist. – 2000. – Vol. 55. – No. 1. – P. 68–78.
8. Diener E. Subjective well-being // Psychological Bulletin. – 1984. – Vol. 95. – No. 3. – P. 542–575.
9. Селье Г. Стресс без дистресса. – М.: Прогресс, 1979. – 124 с.
10. Lewin K. Field theory in social science: Selected theoretical papers. – New York: Harper & Row, 1951. – 320 p.
11. Moreno J. L. Who shall survive? – Beacon, NY: Beacon House, 1934. – 328
12. Ryff C. D.Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being // Journal of Personality and Social Psychology. – 1989. – Vol. 57. – No. 6. – P. 1069–1081.

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

O‘QUVCHILARDAGI KOGNITIVLIK KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH

Ostonov Jasur Shopirjonvich, Buxoro davlat pedagogika instituti Psixologiya kafedrasi dotsenti

Annotatsiya

KIRISH: ushbu maqola o‘quvchilarda kognitivlik kompetensiyasini shakllantirish xususida bo‘lib, unda kompetensiya nima ekanligi, u xususida o‘zbek va rus pedagoglarining fikr mulohazalari, ushbu kompetensiyani rivojlantirish uchun dars jarayonida qanday yondashuvlarga amal qilish lozimligi to‘g‘risidagi xulosa va tavsiyalar keltirib o‘tilgan

MAQSAD: o‘quvchilarda kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish ularni o‘quv, biluv faoliyatiga hamda shaxsiy rivojlanishini ta’minlaydi. Noyob kapital sifatida qadrlanayotgan ta’limning quyi bosqichlaridan ta’lim samaradorligini oshirish, takomillashtirilgan mexanizmlarni joriy etish, sifatli ta’lim natijasida o‘quvchi-yoshlarni kelajak hayotdagi kommunikativ faoliyatga tayyorlash umumiy o‘rta ta’lim maktablari o‘quvtarbiya jarayonining asosiy vazifalaridan biri sanaladi. Umumiy o‘rta ta’lim o‘quvchilarida amaliy faoliyat tajribasini tarkib toptirish, turli kompetentsiyalarni shakllantirish orqali ijtimoiy hayotga samarali tayyorlash jarayonlarini tashkil etishga oid izlanishlar salmog‘i ortib borayotgan pallada, o‘quvchilarda kommunikativ kompetentsiyani rivojlantirish ham o‘z dolzarbligiga ega.

MATERIAL VA METODLAR: o‘quvchilarning kognitivlik kompetensiyasini rivojlantirish uchun darslarda bir nechta samarali yondashuvlar va metodlarni qo‘llash mumkin. Bu yondashuvlar o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini, tahlil qilish, ijodkorlik va muammolarni hal qilish kabi kognitiv ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Quyidagi yondashuvlar bu maqsadga erishishda juda foydali bo‘lishi mumkin:

- interfaol ta’lim metodlari; - muammoga asoslangan ta’lim (PBL - Problem-Based Learning);
- tanqidiy fikrlashni rivojlantirish;
- metakognitiv yondashuv;
- interaktiv texnologiyalarni qo‘llash;
- ijodiy va amaliy ishlash;
- o‘zaro baholash va fikr-mulohaza:
- takrorlash va mustahkamlash;
- metafora va analogiyalar

MUHOKAMA VA NATIJALAR: o‘quvchilarni kichik guruhlarga bo‘lib, muayyan masalalarni muhokama qilish yoki yechimlar topishlarini ta’minlash. Bu metod o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va jamoaviy muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘quvchilarga turli rollarni bajarishga imkon berish. Bu yondashuv o‘quvchilarning kreativligini va vaziyatni turli nuqtai nazardan ko‘rish qobiliyatini oshiradi.

O‘quvchilarga haqiqiy hayotdagi muammolarni taqdim etish va ularni hal qilishga yo‘naltirish. Bu metod o‘quvchilarning izlanish va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Masalan, ekologik muammolar, ijtimoiy yoki global muammolarni tahlil qilib, ularni hal etishga harakat qilish.

XULOSA: kognitiv kompetensiyaning rivojlanishi o‘quvchilarga o‘z bilimlarini samarali tarzda qo‘llash, muammolarni hal qilish va mustaqil fikrlash imkonini beradi. Bu ularning nafaqat akademik, balki hayotdagi muvaffaqiyatlarini ham ta’minlaydi. Zamonaviy ta’lim metodlari o‘quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Bu uslublar o‘quvchilarning fikrlash va tahlil qilish qobiliyatlarini mustahkamlaydi. Kognitiv kompetensiya o‘quvchining ichki motivatsiyasiga ham bog‘liq. Agar o‘quvchi o‘z qobiliyatlarini yuqori baholasa, u yanada ko‘proq o‘rganishga tayyor bo‘ladi. Har bir o‘quvchining kognitiv rivojlanishi individualdir. Shu bois, o‘qituvchi o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga olib, o‘quv jarayonini tashkil etishi zarur

Kalit so‘zlar: kompetensiya, kognitivlik, kompetentlik, interfaol ta’lim, muammoga asoslangan ta’lim, tanqidiy fikr, metakognitiv yondashuv, metafora va analogiyalar

РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ У УЧАЩИХСЯ

Остонов Жасур Шопиржонович, доцент кафедры психологии Бухарского государственного педагогического института

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: данная статья посвящена формированию у учащихся познавательной компетенции, в ней приводятся выводы и рекомендации о том, что такое компетенция, отзывы о ней узбекских и российских педагогов, какие подходы следует применять в процессе урока для развития данной компетенции

ЦЕЛЬ: развитие познавательной компетентности учащихся обеспечивает их вовлеченность в учебную, познавательную деятельность, а также личностное развитие. Начиная с низших ступеней образования, которые ценятся как уникальный капитал, для повышения эффективности образования, внедрения усовершенствованных механизмов, подготовки учащихся-молодежи к коммуникативной деятельности в будущей жизни в результате качественного образования, школы общего среднего образования считаются одной из главных задач образовательного процесса. Развитие коммуникативной компетентности у учащихся системы общего среднего образования также имеет свою актуальность в условиях растущего интереса к исследованиям по организации процессов эффективной подготовки к социальной жизни путем структурирования опыта практической деятельности, формирования различных компетенций.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: для развития познавательной компетентности учащихся на уроках можно использовать несколько эффективных подходов и методов. Эти подходы помогают учащимся развивать свои мыслительные способности, когнитивные навыки, такие как анализ, творчество и решение проблем. Следующие подходы могут быть очень полезны для достижения этой цели:

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

- интерактивные методы обучения;
- проблемное обучение (PBL-проблемное обучение);
- развивать критическое мышление;
- метакогнитивный подход; - применение интерактивных технологий;
- творческая и практическая работа;
-взаимная оценка и обратная связь:
- повторение и подкрепление;
- метафоры и аналогии

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: разделите учащихся на небольшие группы, чтобы они могли обсудить определенные проблемы или найти решения. Этот метод развивает у учащихся навыки критического мышления и коллективного решения проблем. Позволяя учащимся выполнять разные роли. Такой подход повышает креативность учащихся и их способность видеть ситуацию с разных точек зрения. Представить учащимся реальные жизненные проблемы и направить их на их решение. Этот метод развивает исследовательские и аналитические способности учащихся. Например, анализируя экологические проблемы, социальные или глобальные проблемы и пытаясь их решить.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Развитие познавательной компетентности позволяет учащимся эффективно применять свои знания, решать проблемы и мыслить самостоятельно. Это обеспечит их успех не только в учебе, но и в жизни. Современные методы обучения играют важную роль в развитии познавательной компетентности учащихся. Эти методы укрепляют навыки мышления и анализа учащихся. Познавательная компетентность также зависит от внутренней мотивации учащегося. Если ученик переоценивает свои способности, он будет готов учиться дальше. Познавательное развитие каждого ученика индивидуально. Поэтому учителю необходимо организовать учебный процесс с учетом индивидуальных потребностей учащихся

Ключевые слова: компетентность, когнитивность, компетентность, интерактивное обучение, проблемное обучение, критическое мышление, метакогнитивный подход, метафоры и аналогии

ANATOMICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS OF BREATHING MECHANISMS IN VOCAL ART

Ostonov Jasur Shopirzhonovich, associate professor of the Department of Psychology, Bukhara State Pedagogical Institute

Annotation

INTRODUCTION: this article is devoted to the formation of competency competence in students, which brings conclusions and recommendations on what competence is, feedback from Uzbek and Russian educators, what approaches should be followed in the course of the lesson for the development of this competence

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

AIM: the development of cognitive competence in students ensures their educational, cognitive activity and personal development. From the lower stages of Education, which are valued as unique capital, to increase educational efficiency, to introduce improved mechanisms, to prepare students-young people for communicative activities in future life as a result of quality education, general secondary education schools are considered one of the main tasks of the educational process. The development of communicative competence in students of general Secondary Education also has its relevance in the increasing age of research on the organization of processes of effective preparation for social life by structuring the experience of practical activity, the formation of various competencies.

MATERIALS AND METHODS: several effective approaches and techniques can be used in classes to promote student cognitive competence. These approaches help develop students ' cognitive skills such as thinking skills, analysis, creativity, and problem solving. The following approaches can be very useful in achieving this goal:

- interactive learning techniques;
- problem-based learning
(PBL-Problem-Based Learning;
- development of critical thinking;
- metacognitive approach;
- application of interactive technologies;
- creative and practical work;
- mutual assessment and feedback:
- repetition and reinforcement;
- metaphors and analogies

DISCUSSION AND RESULTS: to keep students in small groups to discuss specific issues or find solutions. This method develops critical thinking and team problem solving skills in students. To allow students to take on different roles. This approach increases students ' creativity and ability to view the situation from different perspectives. Presenting students with real-life problems and directing them to solve them. This method develops students ' research and analysis skills. For example, analyzing environmental problems, social or global problems and trying to solve them.

CONCLUSION: The development of cognitive competence allows students to effectively apply their knowledge, solve problems and think independently. This ensures their success not only in academia, but also in life. Modern educational methods play an important role in the development of cognitive competence of students. These techniques strengthen students ' thinking and analysis skills. Cognitive competence also depends on the intrinsic motivation of the student. If the student has a high grade of his or her abilities, he or she will be more willing to learn. The cognitive development of each student is individual. Therefore, it is necessary for the teacher to organize the educational process, taking into account the individual needs of students

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Keywords: competence, cognitivism, competence, interdisciplinary education, problem-based education, critical thought, metacognitive approach, metaphors, and analogies

“Muammolarimizning yechimi, savollarimizning javobi faqat va faqat ta’limda. Hamma eshiklarni ochadigan kalit ham – faqat va faqat ta’lim va tarbiyadir. Shu sababli maktab ta’limini isloh qilish bo‘yicha katta dastur qabul qildik. Maktablarimizda, avvalo, ona tili va adabiy otini chuqur o‘rgatishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Farzandlarimizga chet tillaridan sifatli ta’lim berish maqsadida xorijiy til egalarini olib kelmoqdamiz.

Maktab o‘quvchilari jahondagi ilg‘or tajribalar asosida tayyorlangan zamonaviy darsliklar bilan ta’minlanmoqda”, - dedi O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev mustaqillikning 33 yilligiga bag‘ishlangan bayram shodiy onasidagi nutqida. Bundan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekiston Respublikasida o‘quvchilarga ta’lim ber ishga jiddiy e’tibor qaratilmoqda. Ta’lim tizimi sohasida bir qancha islohotlar amalga oshirilmoqda, bu esa o‘quvchilarga yanada sifatli va zamonaviy ta’lim olish imkoniyatlarini yaratmoqda. Jumladan, O‘zbekiston hukumati ta’lim tizimida katta islohotlar olib bormoqda:

-ular o‘quv dasturlarini modernizatsiya qilish, o‘qituvchilarni malakasini oshirish, va texnologiyalardan foydalangan holda ta’limni sifatli qilishga qaratilgan;

-o‘quvchilarga ta’lim berishning yangi metodologiyalari, masalan, interfaol va amaliy mashg‘ulotlar, o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga qaratilgan metodlar keng tarqalgan;

-ta’lim jarayonida raqamli texnologiyalarni qo‘llash o‘quvchilarga yanada keng imkoniyatlar yaratmoqda. Interaktiv ta’lim platformalari, onlayn darslar va elektron kitoblar kabi vositalar o‘quvchilarning bilim olish jarayonini samarali qilishda muhim rol o‘ynamoqda;

-O‘zbekistonning ta’lim tizimi rivojlanishiga xalqaro tajriba ham katta ta’sir ko‘rsatmoqda. Dunyodagi ilg‘or ta’lim tizimlaridan foydalangan holda, o‘quvchilarga sifatli ta’lim berish uchun yangi usullar joriy etilmoqda;

-o‘qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirishga katta e’tibor berilmoqda. O‘zbekiston hukumati o‘qituvchilarning o‘z bilim va ko‘nikmalarini doimiy ravishda yangilab borishlarini ta’min lash uchun treninglar va seminarlar tashkil etmoqda. Umuman olganda, O‘zbekistonda ta’limga bo‘lgan e’tibor kundan-kunga oshib bormoqda, bu esa o‘quvchilarning dunyoqarashi va intellektual rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatmoqda.

Fan-texnika asri va jadal taraqqiy etayotgan hayot talabalarda o‘quv predmetlari bo‘yicha faqatgina bilim, ko‘nikma va malakalarga ega bo‘lishning o‘zi yetarli emasligini ko‘rsatmoqda. Bu quyidagi holatlarda namoyon bo‘lmoqda:

ta’lim muassasasini muvaffaqiyatli bitirgan ayrim talabalar, hayotda ko‘p muvaffaqiyatsizliklarga uchraydi;

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

oliy ta’lim muassasini bitirib yangi ishga borgan yosh mutaxassis oliy ta’limda kasbiga oid bilim va ko‘nikmalarni yetarli darajada olgan bo‘lsa-da, ish joyiga ko‘nikishi uzoq vaqt davom etadi;

ko‘pincha ta’lim muassasalarida olingan bilim va ko‘nikmalar tezda hal qilinishi kerak bo‘lgan hayotiy vaziyatlarga to‘g‘ri kelmaydi yoki umuman hayotida kerak bo‘lmaydi.

Shunga ko‘ra ta’lim jarayoniga talabalar egallagan bilim, ko‘nikma va malakalarini bevosita kundalik hayotida qo‘llashga o‘rgatadigan kompetensiyaviy yondoshuvga asoslangan ta’lim standartlari va malaka talablarini yaratish va ta’lim jarayoniga qo‘llash zaruriyati yuzaga keldi.

“Kompetensiya” lot. “competere” – so‘zi “to compete” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “musobaqalashmoq”, “raqobatlashmoq”, “bellashmoq” degan ma’noni bildiradi. So‘zma-so‘z tarjima qilinsa¸ “musobaqalashishga layoqatlilik” ma’nosida keladi.

Ilmiy pedagogik-psixologik manbalarda berilishicha, kompetensiya, kompetentlilik o‘ta murakkab, ko‘p qismli, ko‘pgina fanlar uchun mushtarak bo‘lgan tushunchalardir. Shu boisdan uning talqinlari ham hajman, ham tarkibiga ko‘ra, ham ma’no, mantiq mundarijasi jihatidan turli-tuman. Atamaning mohiyati shuningdek "samaradorlik", "moslashuvchanlik", “yutuqlilik", “muvaffaqiyatlilik", "tushunuvchanlik", “natijalilik", "uquvlilik”, "xossa", xususiyat”, “sifat", "miqdor" kabi tushunchalar asosida ham tavsiflanmoqda.

Shunga ko‘ra, egallangan kompetensiyalarini ta’rifi keltirilgan: Bilim - o‘qib o‘zlashtirgan ma’lumotlarni xotirada saqlab, uni qayta aytib bera olish;

Ko‘nikma - o‘qib o‘zlashtirgan ma’lumotlarini mos keladigan kasbiy faoliyatda qo‘llay olish;

Kompetensiya — egallangan bilim va ko‘nikmalarni faoliyatda samarali qo‘llay olishi.

Bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy faoliyatga tayyorligi uning ta’lim olgan yo‘nalishi ta’lim dasturi talablarining o‘zlashtirilishi davomida ega bo‘lgan kasbiy kompetentlik sifatlari asosida belgilanadi.

Kasbiy kompetentlik sifatlarini rivojlantirish muammosini to‘la, ijobiy hal qilishda ham tayanch tushunchalar va ularning mazmunidan xabardor bo‘lish talab etiladi. Xususan, “kompetensiya”, “kompetentlik” tushunchalarning tavsifi muammoni hal qilishga qaratilgan ilmiy pedagogik faoliyatni to‘g‘ri tashkil etish tadqiqotni tashkil etishda samaradorlikka erishish imkoniyatini yaratadi. Shu sababli tadqiqotni olib borishda masalaning bu jihatiga alohida e’tibor qaratildi.

Dastlab “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalarini aniqlashtirib olamiz. “Kompetensiya” va “kompetentlik” so‘zlari dastlab 1957-yilda pedagogika sohasiga kirib keldi. O‘sha davrda bu ikkala tushunchani bir xil ma’noni anglatadi deb hisoblanildi, so‘ngra esa farqli tomonlari tadqiq qilina boshlandi. 1960-1970 – yillarida Amerika ta’lim jarayoni sifati va samaradorligining pasayishi yuzaga kela boshladi, soha keskin tanqidga uchradi. Natijada yuzaga kelgan muammoni batafsil, har tomonlama tahlil qilib ko‘rib chiqish, sabab-oqibat bog‘liqligini sinchkovlik bilan tahlil qilish zarur bo‘lib qoldi. Shunga

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

ko‘ra, olib borilgan izlanishlarning natijasikompetensiya va kompetentlik tushunchalari bir xil ma’noni bildiradigandek tuyulsa-da, farqli ravishda har xil holatlarni ifodalashi aniqlandi.

"Kognitiv" so‘zi lotincha so‘zdan kelib chiqqan inson turlarining fakulteti o‘z mulohazalarini atrofni o‘rab turgan tabiatni anglashda qo‘llash, o‘zaro munosabatlarni o‘rnatish, xulosalar chiqarish, hodisalarni bashorat qilish va loyiha nazariyalariga qodir. Ma’lum darajada, barcha tirik mavjudotlar keng ma’noda bilish qobiliyatiga ega, ya’ni o‘z tajribalarini o‘rganishga o‘tkazish va shu bilan o‘zlarining muhitiga yaxshiroq moslashish, xotira va axborot imtiyozlarining ayrim turlarini qo‘llash. Affektiv umuman olganda hissiyotlar, kayfiyat va hissiyotlarni anglatadi, kognitiv bilish jarayoni bilan bog‘liq. Bu affektiv va kognitiv o‘rtasidagi asosiy farq.

Kompetensiya atamasi bir guruh olimlar tomonidan turlicha talqin qilingan:

SH.Qurbonov samarali faoliyatni amalga oshirishda bilim, ko‘nikmalarni mahorat bilan amalda qo‘llash qobiliyati;

N.A.Muslimov bo‘lajak mutaxassisning axborot kompetensiyasiga ega bo‘lishi muhim ekaniga e’tiborni qaratadi. “Kompetensiya o‘z bilimlarini tinmay boyitib borishni, yangi axborotlarni o‘rganishni, shu kun va davr talablarini his etishni, yangi bilimlarni izlab topish mahoratini, ularni qayta ishlashni hamda o‘z amaliy faoliyatida qo‘llashni talab qiladi. Kompetensiya egasi bo‘lgan mutaxassis muammolarni yechishda o‘zi o‘zlashtirib olgan, aynan shu sharoitga mos metod va yo‘llardan foydalanishni yaxshi bilishi, hozirgi vaziyatga munosib bo‘lgan metodlarni tanlab olib qo‘llashi, to‘g‘ri kelmaydiganlarini rad etishi, masalaga tanqidiy ko‘z bilan qarashi kabi ko‘nikmalarga ega bo‘ladi”.

M.A.Innazarovning ko‘rsatishicha, “kompetensiya kasbiy bilimlarini uzluksiz oshirib borishni, yangi ma’lumotlarni to‘plash, o‘zlashtirishni, muhim ahamiyatga ega bo‘lgan ijtimoiy talablarni bajara olish, qayta ishlash va faoliyatga samarali tadbiq qila olishi bilan belgilanadi”.

Yo.R.Najmiddinovaning fikricha kasbiy tayyorgarlik jarayonidagi harakatlarda har biri teng ahamiyatli bilim, ko‘nikmalarga bo‘lgan munosabatlar.

I.T.Aliyevning ta’kidlashicha kompetensiya tushunchasi ma’lum bir sohada talaba (masalan, bo‘lajak o‘qituvchi) tomonidan egallangan ma’lum bir sifatlarning to‘liq shakllangan majmui tushuniladi.

O‘quvchilarning kognitivlik kompetensiyasini rivojlantirish uchun darslarda bir nechta samarali yondashuvlar va metodlarni qo‘llash mumkin. Bu yondashuvlar o‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini, tahlil qilish, ijodkorlik va muammolarni hal qilish kabi kognitiv ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi. Quyidagi yondashuvlar bu maqsadga erishishda juda foydali bo‘lishi mumkin:

- interfaol ta’lim metodlari; - muammoga asoslangan ta’lim (PBL - Problem-Based Learning);
- tanqidiy fikrlashni rivojlantirish;
- metakognitiv yondashuv;
- interaktiv texnologiyalarni qo‘llash;
- ijodiy va amaliy ishlash;

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

- o‘zaro baholash va fikr-mulohaza:
- takrorlash va mustahkamlash;
- metafora va analogiyalar

Qarshi shahrida joylashgan Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi talabalariga pedagogik amaliyot faoliyati davrida shuni guvohi bo‘ldikki, ta’lim jarayoni mantig‘i bu tamoyillarga o‘zaro aloqadorlikda qarashni talab etadiki, bunga ko‘ra har bir kursda o‘rganiladigan o‘quv materiali hajm hamda mazmun jihatidan bir-biridan farq qiladi va quyidagi tamoyillar fan o‘qitish va natijaga erishishda tez va samarali natija beradi.

O‘quvchilarni kichik guruhlarga bo‘lib, muayyan masalalarni muhokama qilish yoki yechimlar topishlarini ta’minlash. Bu metod o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash va jamoaviy muammolarni hal qilish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. O‘quvchilarga turli rollarni bajarishga imkon berish. Bu yondashuv o‘quvchilarning kreativligini va vaziyatni turli nuqtai nazardan ko‘rish qobiliyatini oshiradi.

O‘quvchilarga haqiqiy hayotdagi muammolarni taqdim etish va ularni hal qilishga yo‘naltirish. Bu metod o‘quvchilarning izlanish va tahlil qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. Masalan, ekologik muammolar, ijtimoiy yoki global muammolarni tahlil qilib, ularni hal etishga harakat qilish. O‘quvchilarga mavzularni tanqidiy tahlil qilish va chuqurroq o‘rganish uchun ochiq savollar berish. Masalan, "Nima uchun bu hodisa yuz beradi?", "Bu yechimning afzalliklari va kamchiliklari nimalardan iborat?" Yoki o‘quvchilarga masalalarni tahlil qilish va mantiqiy yechimlar topishga yordam beradigan faoliyatlar berish. Bu jarayon kognitivlikni rivojlantiradi, chunki o‘quvchilar har bir nuqtai nazarni va variantni tahlil qilishadi.

O‘quvchilarga o‘z fikrlash jarayonlarini o‘rganish va tahlil qilishni o‘rgatish. Masalan, o‘quvchilarni o‘zlarining o‘rganish uslublarini va metodlarini tushunishga undash. Bu ular uchun o‘z bilim va ko‘nikmalarini yaxshiroq boshqarishga yordam beradi.

O‘quvchilarga o‘z bilimlarini qanday baholashni va o‘zlashtirilgan materialni qanday yaxshilashni o‘rgatish.

O‘quvchilarni interaktiv ilovalar va o‘yinlar orqali ta’lim berish. Masalan, bilimni mustahkam lash uchun online quizlar, simulyatsiyalar va interaktiv grafikalar yoki video, audiolar, infografikalar va animatsiyalarni qo‘llash orqali o‘quvchilarning tushuncha va tasavvurini kuchaytirish. O‘quvchilarga o‘z g‘oyalarini amalga oshirish imkonini beradigan loyihalar yaratish. Bu o‘quvchilarni ijodkorlikka undaydi va bilimlarni amaliyotga qo‘llashni o‘rgatadi. O‘quvchilarga o‘zlarining innovatsion va ijodiy fikrlarini ishlab chiqish uchun masalalar taqdim etish. Bu ularni muammolarni yangi nuqtai nazardan ko‘rishga o‘rgatadi.

O‘quvchilar o‘zaro baholashni amalga oshirganida, ular boshqalarining ishini tahlil qilish va o‘z fikrlarini ifodalash orqali tanqidiy fikrlashni rivojlantiradilar. Bu, shuningdek, o‘z ishini yaxshi lash uchun foydali fikrlar olishga yordam beradi.

O‘quvchilar o‘rgangan materialni doimiy ravishda takrorlab, uni mustahkamlash orqali fikrlash qobiliyatlarini rivojlantiradilar. Masalan, har bir yangi mavzu bilan eski bilimlar o‘rtasidagi bog‘lan ishni ko‘rsatish va ularga tegishli misollar keltirish.

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Kognitiv fikrlashni rivojlantirishda turli analogiyalar va metaforalardan foydalanish. Bu o‘quvchilarga murakkab konseptlarni soddalashtirishga yordam beradi va ularga yangi bilimlarni yaxshiroq tushunishga imkon yaratadi. Ushbu yondashuvlar o‘quvchilarga faqat bilim olishni emas, balki o‘z bilimlarini amaliyotda qo‘llashni, tanqidiy fikrlashni va ijodiy yondashuvlarni o‘rganishni osonlashtiradi. Bu esa ularning kognitivlik kompetensiyasini mustahkamlaydi.

O‘quvchilardagi kognitivlik kompetensiyasini rivojlantirish o‘quv jarayonining ajralmas qismidir. Ushbu kompetensiyalarni rivojlantirish o‘quvchilarga kelajakda muvaffaqiyatli va mus tahkam ta’lim olish imkoniyatlarini taqdim etadi.

Quyida bu boradagi xulosa va tavsiyalarni keltiraman: Kognitiv kompetensiyaning rivojlanishi o‘quvchilarga o‘z bilimlarini samarali tarzda qo‘llash, muammolarni hal qilish va mustaqil fikrlash imkonini beradi. Bu ularning nafaqat akademik, balki hayotdagi muvaffaqiyatlarini ham ta’minlaydi. Zamonaviy ta’lim metodlari o‘quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi.

Bu uslublar o‘quvchilarning fikrlash va tahlil qilish qobiliyatlarini mustahkamlaydi. Kognitiv kompetensiya o‘quvchining ichki motivatsiyasiga ham bog‘liq. Agar o‘quvchi o‘z qobiliyatlarini yuqori baholasa, u yanada ko‘proq o‘rganishga tayyor bo‘ladi. Har bir o‘quvchining kognitiv rivojlanishi individualdir. Shu bois, o‘qituvchi o‘quvchilarning individual ehtiyojlarini inobatga olib, o‘quv jarayonini tashkil etishi zarur. O‘quvchilardagi kognitivlik kompetensiyasini rivojlantirishda quyidagi tavsiyalarni berishimiz mumkin.

O‘qituvchilar o‘quvchilarning kognitiv kompetensiyasini rivojlantirish uchun kreativ va inter faol metodlarni (rol o‘ynash, guruhli ishlar, muammolarni yechish, va boshqalar) qo‘llashlari kerak. Bu usullar o‘quvchilarning fikrlash jarayonlarini mustahkamlaydi va ularni yanada faolroq o‘qitishga yordam beradi. O‘quvchilarga kritik fikrlashni o‘rgatish, ya’ni materiallarni tahlil qilish, baholash va mustaqil qarorlar qabul qilishni o‘rgatish zarur. Buning uchun o‘quvchilarga savollar berish, ularni muammo larni yechishga undash foydalidir. Zamonaviy texnologiyalar (kompyuterlar, internet, ilovalar) kognitiv kompetensiyani rivojlan tirish uchun ajoyib vosita hisoblanadi. O‘quvchilarga onlayn resurslardan foydalanishni o‘rgatish, ularga turli xil o‘quv platformalarida mashqlarni bajarishga yordam beradi.

O‘qituvchilar o‘z pedagogik bilim va ko‘nikmalarini doimiy ravishda yangilab borishlari zarur. Ular yangi o‘qitish metodlaridan xabardor bo‘lishlari va o‘quvchilarga kognitiv kompetensiyalarini rivojlantirishda samarali yordam bera olishlari uchun malakali bo‘lishlari lozim. O‘quvchilarga o‘z bilim va ko‘nikmalarini baholash, o‘z-o‘zini tahlil qilish va o‘rganish jarayonini nazorat qilishni o‘rgatish muhimdir. Bu ularga o‘z rivojlanishini mustahkamlash imkonini beradi. O‘quvchilarni yangi ilmiy, texnologik yutuqlar bilan tanishtirib borish, ularga o‘z qiziqish lariga asoslangan yangi bilimlar olish imkoniyatlarini yaratish, ularning kognitiv rivojlanishiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. O‘quvchilarda kognitiv kompetensiyani rivojlantirish orqali, nafaqat bilim darajasi, balki mus taqil fikrlash, ijodiy yondashuv va muammolarni yechish qobiliyatlari ham kuchayadi, bu esa ularga kelajakda muvaffaqiyatli insonlar bo‘lish imkoniyatini yaratadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

1. Innazarov M.A. Malaka oshirish tizimida pedagog kadrlar kasbiy kompetentligini tashhislash va baholash texnologiyalari: ped.fanl.bo‘yicha ... falsafa doktori (PhD) ... dis. – T.: 2020. – 27-b.

2. Choriyeva Z.T. “Ona tilini o‘qitish jarayonida bo‘lajak boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining kasbiy kompetensiyasini takomillashtirish” pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori diss. –T., 2023.

3. Muslimov N.A., Raximov Z.T., Xo‘jayev A.A. Kasbiy pedagogika. Darslik. Toshkent “Voris” nashriyoti – 2020. 517 b.

4. Ro‘zieva D., Tolipov O‘. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat. – Toshkent,: Innovatsiya Ziyo, 2019. - B.71-79.

5. Z.T.Choriyeva “Development of professional as an important task of the higher education process” Current research journal of pedagogics, ISSN:2767-3278, SJIF(2023):7.226-USA, 2022, Vol.3 №9

© intereduglobalstudy.com

INTER EDUCATION & GLOBAL STUDY
Scientific-theoretical and methodological journal
Original paper

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

OILAVIY ZO‘RAVONLIKNI AYOLLARNING EMOSIONAL- PSIXOLOGIK HOLATIGA TA’SIRI

Ra’no Ismaylova, Alfraganus universiteti dotsenti, Toshkent, O‘zbekiston.

Annotatsiya

KIRISH: So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ayollarni oilaviy zo‘ravonlikdan himoya qilish bo‘yicha institutsional va huquqiy choralar kuchaytirilmoqda. Shunga qaramay, oilaviy zo‘ravonlikning ayollarning psixologik holatiga uzoq muddatli ta’siri yetarli darajada ilmiy o‘rganilmagan. Ushbu holat mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

MAQSAD: Tadqiqotning maqsadi oilaviy zo‘ravonlikka duchor bo‘lgan ayollarda apatiya, xavotir va depressiya darajasini aniqlash hamda ushbu holatlar o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlikni tahlil qilishdan iborat.

MATERIALLAR VA METODLAR: Tadqiqotda 18–50 yoshdagi, oilaviy zo‘ravonlik tajribasiga ega ayollar ishtirok etdi. Diagnostika A.A. Zolotaryovaning apatiya shkalasi, Spilberger–Xanin xavotir shkalasi va A. Bek depressiya testi yordamida amalga oshirildi. Tadqiqot Toshkent, Surxondaryo va Namangan viloyatlarida anonim va ixtiyoriy asosda olib borildi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR: Natijalar ishtirokchilarning aksariyatida apatiya, yuqori darajadagi xavotir va depressiv simptomlar mavjudligini ko‘rsatdi. Korrelyatsion tahlil apatiya va depressiya, shuningdek apatiya va xavotir o‘rtasida kuchli ijobiy bog‘liqlik mavjudligini tasdiqladi. Ushbu holatlar o‘zaro ta’sirda bo‘lib, psixo-emosional buzilishlarning yopiq doirasini shakllantiradi.

XULOSA: Oilaviy zo‘ravonlik ayollarning psixologik salomatligiga chuqur va uzoq muddatli salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Tadqiqot natijalari jabrlanuvchilar bilan ishlashda kompleks diagnostika va psixokorreksion yondashuv zarurligini asoslaydi. Apatiya, xavotir va depressiyani differensial baholash samarali reabilitatsiya strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ahamiyatga ega.

Kalit so‘zlar: oilaviy zo‘ravonlik, apatiya, xavotir, depressiya, psixologik salomatlik, ayollar.

ВЛИЯНИЕ ДОМАШНЕГО НАСИЛИЯ НА ЭМОЦИОНАЛЬНО - ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ СОСТОЯНИЕ ЖЕНЩИН

Рано Исмайлова, Доцент Университета Альфраганус, Ташкент, Узбекистан

Аннотация

ВВЕДЕНИЕ: В последние годы в Узбекистане усиливаются меры по защите женщин от домашнего насилия. Однако его долгосрочные психологические

© intereduglobalstudy.com

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

последствия остаются недостаточно изученными. Это определяет актуальность настоящего исследования.

ЦЕЛЬ: Цель исследования — выявить уровень апатии, тревожности и депрессии у женщин, подвергшихся домашнему насилию, а также проанализировать их взаимосвязь.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ: В исследовании приняли участие женщины в возрасте 18–50 лет с опытом домашнего насилия. Использовались шкала апатии А.А. Золотарёвой, шкала тревожности Спилбергера–Ханина и опросник депрессии А. Бека. Исследование проводилось анонимно и добровольно.

ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ: Полученные данные свидетельствуют о высоком уровне апатии, тревожности и депрессивных проявлений у большинства участниц. Корреляционный анализ выявил значимую взаимосвязь между указанными психологическими состояниями. Это подтверждает наличие устойчивого травматического воздействия.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Домашнее насилие оказывает системное негативное влияние на психическое здоровье женщин. Эффективная помощь требует комплексного диагностического и психокоррекционного подхода с учётом выраженности апатии, тревожности и депрессии.

Ключевые слова: домашнее насилие, апатия, тревожность, депрессия, психологическое здоровье.

THE IMPACT OF DOMESTIC VIOLENCE ON THE EMOTIONAL AND PSYCHOLOGICAL STATE OF WOMEN

Ra'no Ismaylova, Associate Professor at Alfraganus University, Tashkent, Uzbekistan

Annotation

INTRODUCTION: In recent years, Uzbekistan has intensified efforts to protect women from domestic violence. However, its long-term psychological consequences remain insufficiently explored, highlighting the relevance of this research.

AIM: The aim of the study is to assess levels of apathy, anxiety, and depression among women affected by domestic violence and to analyze the relationships between these psychological states.

MATERIALS AND METHODS: The study involved women aged 18–50 with documented experiences of domestic violence. Diagnostic tools included the Apathy Scale by A.A. Zolotaryova, the Spielberger–Khanin Anxiety Inventory, and the Beck Depression Inventory. Participation was voluntary and anonymous.

DISCUSSION AND RESULTS: Results indicate high levels of apathy, anxiety, and depressive symptoms among participants. Correlation analysis confirmed strong positive relationships between these conditions, suggesting a cumulative traumatic effect.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

CONCLUSION: Domestic violence has a profound and lasting impact on women's psychological well-being. The findings support the need for comprehensive diagnostic and therapeutic interventions addressing apathy, anxiety, and depression simultaneously.

Keywords: domestic violence, apathy, anxiety, depression, psychological health, women.

O'zbekistonda so'ngi yillarda gender tenglikni ta'minlash, xotin-qizlarni tazyiq va zo'ravonlikdan himoya qilish sohasida izchil va samarali sa'y- harakatlar sa'y-harakatlar amalga oshirilib, nafaqt davlat organlari, balki fuqoralik jamiyati institutlari ham bu yo'nalishda faol ekanligi e'tibor loyiqdir. Shu bilan birga, oilada ayollarga nisbatan jismoniy, psixologik, iqtisodiy va jinsiy zo'ravonlikning kelib chiqish sabablarini tizimli ravishda o'rganish, ilmiy-amaliy tadqiqodlarni keng miqyosda olib borish, natijalarni tahlil etish, uning sabablarini bartaraf etishga qaratilgan ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqish zarur. Mavzuning dolzarbligi oilaviy zo'ravonlikning keng tarqalganligi va uning jabrlanuvchilar uchun chuqur emosional -psixologik oqibatlari bilan bog'liq.

Oilada turmush o'rtog'i (er) tomonidan ayolga nisbatan sodir etilgan zo'ravonlikning jismoniy, psixologik, jinsiy, iqtisodiy shakllari butun dunyo bo'ylab keng tarqalgan. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotiga ko'ra ayollarning qariyb 30 foizi hayoti davomida ko'pincha turmush o'rtog'i tomonidan jismoniy va/yoki jinsiy zo'ravonlikka duch keladi [6]

Boshqa mamlakatlarda bo'lgani kabi, O'zbekistonda ham ayollarga nisbatan oilaviy zo'ravonlik holatlari yetarli darajada qayd etilmaydi, afsuski. Shuningdek, ayollarning o'zlari ham turli sabablarga ko'ra har doim ham zo'ravonlik holati xaqida kerakli tashkilotlarga murojaat etmaydilar. Jamiyatimizda ayollarga nisbatan zo'ravonlik milliy, madaniy, diniy an'analar, loqaydlik yoki xuquqiy bilimsizlik tufayli saflanib qolmoqda.

Oiladagi zo'ravonlik qurbonlarida ko'pincha apatiya, xavotir, depressiya kabi psixologik muammolarga duch kelishadi. Olib borilgan qator tadqiqotlarda oiladagi zo'ravonlikni boshdan kechirgan ayollarda depressiya rivojlanish xavfi zo'ravonlik qurboni bo'lmaganlarga qaraganda ikki baravar yuqori ekanligi ko'rsatiladi[2]

Oiladagi zo'ravonlikning emosional oqibatlari nochorlik, yolg'izlik va qo'rquv hissi sifatida namoyon bo'lishi mumkin. Jabrlanuvchilar ko'pincha uyat va aybdorlik hissini boshdan kechiradilar, bu esa ularning yordam so'rash istagiga to'sqinlik qilishi mumkin. Bu his-tuyg'ular zo'ravonlik holatidan chiqqandan keyin ham saqlanib qolishi mumkin, bu esa tiklanish jarayonini qiyinlashtiradi.

Oiladagi zo'ravonlik qurbonlarining psixologik va emosional holatini o'rganish yanada samarali qo'llab-quvvatlash va reabilitatsiya dasturlarini ishlab chiqish imkonini beradi.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Jabrlanuvchilarga nafaqat jismoniy yordam berish, balki ularning tiklanishi va normal hayotga qaytishi uchun psixologik yordam ko‘rsatish ham muhimdir.

Adabiyotlarning tahlili. So‘nggi yillarda apatiya fenomeniga mustaqil psixologik holat sifatida alohida e’tibor qaratilmoqda. A.A. Zolotaryovaning ishlarida apatiya hissiy, kognitiv va xulq-atvor komponentlarini o‘z ichiga olgan, motivatsiya, faollik va hissiy ishtirokning pasayishida namoyon bo‘ladigan murakkab buzilish sifatida ko‘rib chiqiladi. Uzoq vaqt davomida zo‘ravonlik holatida bo‘lgan ayollar uchun apatiya surunkali stressga psixikaning himoya reaksiyasi sifatida namoyon bo‘lishi mumkin [3]. Oilaviy zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan ayollarda xavotir bezovtalik doimiy zo‘riqish hissi, tahdidni kutish, giperqo‘zg‘alish va uyquning buzilishi ko‘rinishida namoyon bo‘ladi. Ch.Spilberger konsepsiyasiga ko‘ra, xavotirlanish vaziyatga bog‘liq holat sifatida va uzoq muddatli travmatik tajriba ta’sirida shakllanadigan barqaror shaxsiy xususiyat sifatida qaralishi mumkin [5].

Depressiv holatlar, o‘z navbatida, kayfiyatning pasayishi, hayotga qiziqishning yo‘qolishi, umidsizlik va aybdorlik hissi bilan tavsiflanadi, bu A. Bek tomonidan depressiyaning kognitiv nazariyasida batafsil tasvirlangan [1].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda, xavotir va depressiyani o‘rganishning metodologik asosi klinik, psixologik va diagnostik usullarni birlashtirgan kompleks yondashuvni o‘z ichiga oladi. Asosiy jihatlar apatiya tushunchasini aniqlash, uning mezonlarini ajratish, boshqa holatlardan farqlash, shuningdek, psixologik mexanizmlar va baholash usullarini o‘rganishdir. Tadqiqotda oilaviy (jismoniy, psixologik yoki iqtisodiy) zo‘ravonlik tajribasiga ega bo‘lgan 18 yoshdan 50 yoshgacha bo‘lgan ayollar ishtirok etdi (inqiroz va reabilitatsiya markazlariga murojaat etmagan ayollar). Tadqiqot ishlari Toshkent, Surxondaryo va Namangan viloyatlarida olib borildi. Tadqiqotda ishtirok etish ixtiyoriy va anonim tarzda, psixologiya fanining axloqiy tamoyillariga rioya qilgan holda amalga oshirildi.

Diagnostika uchun foydalanilgan metodikalar:A.A. Zolotaryovaning apatiya shkalasi, Spilberger-Xanin xavotir shkalasi va A.Bekning depressiya aniqlash testi.

Tahlil va natijalar. A.Zoloterova testi natijalari shuni ko‘rsatdiki, ishtirokchilarning 70 foizi yuqori darajadagi apatiyaga ega (ballar 40 dan yuqori), 20 foizi o‘rtacha darajaga ega (30-40), faqat 10 foizi past darajaga ega (30 dan past). Spilberger-Xanin testi natijalariga ko‘ra, ayollarning 65 foizi yuqori darajadagi (36 balldan yuqori), 25 foizi o‘rtacha darajadagi (26-36) va 10 foizi past darajadagi (26 balldan past) xavotirni namoyon qilgan.

A.Bek shkalasi buyicha ishtirokchilarning 68 foizida depressiv alomatlar (20 balldan yuqori), 22 foizida depressiyaning o‘rtacha namoyon bo‘lishi (10-20), 10 foizida esa past darajada (10 balldan kam) ekanligini ko’rishimiz mumkin.

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Shuningdek, korrelyasiya tahlilida apatiya va xavotir darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlik ($r = 0.67$; $p < 0.01$), apatiya va depressiya o‘rtasidagi bog‘liqlik ($r = 0.72$; $p < 0.01$) bog‘liqlik mavjudligi tasdiqlandi. Xavotir va depressiya o‘rtasida ham ($r = 0.65$; $p < 0.01$) ijobiy bog‘liqlik kuzatildi.

Olingan natijalar shuni tasdiqlaydiki, oiladagi zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan ayollarda apatiya, xavotir va depressiyaning yuqori darajasi kuzatiladi. Ushbu holatlar o‘rtasidagi kuchli bog‘liqlik shuni ko‘rsatadiki, bir holat boshqasiga ta’sir qilishi mumkin, bu esa psixo-emosional muammolarning yopiq doirasini yaratadi.

Natijalar olib borilgan tadqiqotlarning ma’lumotlarini tasdiqlaydi, ya’ni oilaviy zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan ayollar xavotirli-depressiv buzilishlarning rivojlanishi uchun yuqori xavf guruhiga kiradi. Ushbu kontekstdagi apatiya uzoq muddatli psixotravmatik ta’sir va hissiy charchoq natijasi sifatida qaralishi mumkin. Shuningdek, A.A. Zolotaryova tomonidan taklif etilgan apatiya tushunchasi ushbu toifadagi ayollarda motivasion va hissiy buzilishlarni yanada tabaqalashtirilgan holda ko‘rib chiqish, apatiyani depressiyadan farqlash imkonini beradi, garchi bu holatlar o‘rtasida yaqin munosabatlar aniqlangan bo‘lsa ham.

Spilberger-Xanin va A.Bek so‘rovnomalaridan foydalanish oilaviy zo‘ravonlikdan jabrlangan ayollar guruhlarini o‘rganishda yuqori ishonchlilik va validlikni ko‘rsatdi, bu esa ularni klinik va konsultativ tashxislashning samarali vositasiga aylantiradi. Olingan ma’lumotlar shuni tasdiqlaydiki, oilaviy zo‘ravonlik qurboni bo‘lgan ayollar sezilarli xavotir-depressiv buzilishlar bilan tavsiflanadi. Ushbu guruhdagi apatiya nafaqat hamroh alomat sifatida, balki motivasion va hissiy charchoqni aks ettiruvchi mustaqil holat sifatida ham namoyon bo‘ladi. Natijalar A.A.Zolotaryova tomonidan taklif etilgan apatiyaning ko‘p komponentli tuzilishi haqidagi konsepsiyasiga mos keladi va apatiyaning depressiv simptomatika bilan chambarchas bog‘liqligini tasdiqlaydi.

Shuningdek, ta’kidlash joizki psixologik tadqiqotlarda apatiya, xavotir va depressiyaning chegaralarini aniq ajratish muhim, bu keyingi psixokonsultatsiya va psixokorreksion ishlarni tashkil etishda muhim ahamiyatda ega. Quyida biz apatiya, xavotir va depressiyaning psixologik holat sifatida chegaralarini ajratishga hakat qildik.

1-jadval

Parametr	Apatiya	Xavotir	Depressiya
Tavsif	Hissiy befarqlik	Bezovtalik va qo‘rquv tuyg‘usi	Chuqur tushkunlik va umidsizlik holati
Sabab	Charchoq, qiziqishning yo‘qligi	Stress, jarohatlar, irsiyat	Biokimyoviy o‘zgarishlar, stress

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

Belgilari	Loqaydlik, motivasiyaning pastligi	Kuchli bezovtalik, zo‘riqish	Qayg‘u, qiziqishning yo‘qolishi, charchoq
Davomiyligi	Qisqa yoki uzoq muddatli bo‘lishi mumkin	Qisqa muddatli yoki surunkali bo‘lishi mumkin	Uzoq muddatli, davolanish talab etilishi mumkin
Hayotga ta’siri	Qisqa muddatda kundalik hayotga ta’siri past bo‘lishi mumkin	Kundalik hayotga, shaxsiy, kasbiy faoliyatga xalaqit berishi mumkin	Kundalik hayotga, shaxsiy, kasbiy faoliyatga xalaqit berishi mumkin

Xulosa va takliflar. Oiladagi zo‘ravonlik - jabrlanuvchining psixologik holatiga o‘ta salbiy ta’sir ko‘rsatadigan inson huquqlarining tizimli buzilishidir. Ayniqsa, uzoq vaqt davomida zo‘ravonlikdan jabrlangan ayollarda surunkali stress affektiv buzilishlar: apatiya, xavotir va depressiya rivojlanishi kuzatiladi. Tadqiqot oilada zo‘ravonlikka duchor bo‘lgan ayollarda apatiya, xavotir va depressiyaning yuqori darajasini va ularning sezilarli bog‘liqligi aniqlandi. Ushbu natijalar oilaviy zo‘ravonlikdan jabrlangan ayollarni psixologik qo‘llab-quvvatlashga kompleks yondashuv, shu jumladan apatiya, xavotir va depressiya darajasini pasaytirishga qaratilgan terapiya zarurligini ta’kidlaydi.

Oilaviy zo‘ravonlikdan jabrlangan ayollar bilan ishlashda kompleks diagnostika: apatiya, xavotir va depressiyani baholashni o‘z ichiga olib, tyerapevtik maqsadlar tarkibiga sub’yektlikni tiklash orqali apatiya bilan ishlash, xavotir va depressiyani kamaytirish uchun kognitiv xulq-atvor usullaridan foydalanishni hamda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash, zo‘ravonlik qurbonlari uchun xavfsiz joylar yaratish tavsiya etiladi. Shuningdek, profilaktik chora-tadbirlar bir martalik aralashuv bilan cheklanmasligi, balki uzoq muddatli hamrohlikni o‘z ichiga olishi muhimdir. Psixologlar muntazam tekshiruvlar o‘tkazib, oilaning holatini kuzatib boradilar va zarur hollarda aralashuv rejasini o‘zgartiradilar.

Shunday qilib, psixologlarning oiladagi zo‘ravonlikning oldini olish sohasidagi faoliyati jabrlanuvchilar va tajovuzkorlar bilan bevosita ishlashni ham, profilaktika, mutaxassislarni o‘qitish va qo‘llab-quvvatlash infratuzilmasini yaratish bo‘yicha tizimli chora-tadbirlarni ham qamrab olishlari kerak bo‘ladi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI | СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ | REFERENCES

1. Beck A. T., Steer R. A., Brown G. K. Manual for the Beck Depression Inventory-II // San Antonio, TX: Psychological Corporation, 1996. pegegog.net +1

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

ISSN 2992-9024 (online)
2026, volume 4, issue1

2. Campbell J. C., et al. Intimate Partner Violence and Mental Health // American Journal of Public Health. 2009. Vol. 99, No. 5. P. 825–832. DOI: 10.2105/AJPH.2007.119049.
3. Золотарева А. А. Теоретический анализ проблемы диагностики апатии // Клиническая и специальная психология. 2021. Т. 10, №3. С. 17–30. elibrary.ru +1
4. Ханин Ю. Л. Исследование тревожности в клинической практике // Л., 1976.
5. Spielberger C. D. State-Trait Anxiety Inventory // Palo Alto: Consulting Psychologists Press, 1989. scirp.org
6. WHO. Violence against women and mental health // Geneva, 2021. URL

© intereduglobalstudy.com
CC BY NC ND

Muassis: Buxoro davlat pedagogika instituti
Jurnal O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2023-yil 08 avgust №-111889-sonli guvohnoma bilan ro‘yxatga olingan.

Jurnal O‘zbekiston Respublikasi OAK Rayosatining 2024 yil 31 yanvardagi 350-son qaroriga asosan pedagogika, san’atshunoslik, psixologiya, fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan “Dissertatsiyalar asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxati” ga kiritilgan https://oak.uz/pages/4802

Jurnal 2023 yilda tashkil etilgan bo‘lib bir yilda 8 marta o‘zbek, rus va ingliz tillarida nashr etiladi. Pedagogika, psixolgiya, san’atshunoslik fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan ilmiy jamoatchilikni ilm-fan natijalari bilan tanishtirish; ilm-fan rivojlantirishning dolzarb masalalariga tadqiqotlarining ustuvor yo‘nalishlari doirasida olib borilgan ilmiy ishlarning asosiy natijalari to‘g‘risida ma’lumot berish; yangi istiqbolli loyihalar va texnologiyalarni joriy etish; ta’lim va tarbiya bilan bog‘liq nazariy va amaliy ishlar; fan va ta’limning innovatsion rivojlanishi; fundamental va amaliy tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash uchun qulay axborot muhitini yaratishning asosiy ilmiy natijalarini o‘z ichiga oladi. Shuningdek, zamonaviy ta’limning muammo va paradigmalarini o‘rganish, rivojlantirish va amaliyotga tadbiq etish bo‘yicha nazariy tavsiyalar berishdan iborat. Nashr qilingan materiallardan O‘zbekiston Respublikasi hamda xorijning yetakchi olimlari, tadqiqotchi izlanuvchilar foydalanishi ko‘zda tutilgan.

Jurnalning kalit so‘zlari:
Oliy pedagogik ta’lim nazariyasi va amaliyoti; umumiy va maxsus pedagogika, psixologiya va san’atshunoslik; pedagogika va innovatsiya, integratsiya; O‘zbekiston va xorijiy mamlakatlarning ta’lim tizimi; ta’lim jarayoni; ko‘p madaniyatli va mintaqaviy ta’lim; III Renessans, XXI asrdagi ta’lim; ta’lim va tarbiya sohasidagi milliy hamda umuminsoniy qadriyatlar; ta’lim sifatini monitoring qilish; ta’lim dasturlari; oliy, umumiy o‘rta va professional ta’limining davlat ta’lim standartlari; o‘qituvchilarni tayyorlash tizimidagi ta’lim texnologiyalari.

Guvohnoma raqami №-111889
Mas’ul kotib: Toshpulatov F.U.
31.01.2026

Учредитель: Бухарский государственный педагогический институт
Журнал зарегистрирован Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан свидетельством №111889 от 08 августа 2023 года.

Журнал включен в список национальных изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов диссертаций кандидатов на соискание ученой степени доктора философии (PhD), доктора наук (DSc). Согласно решению Президиума ВАК РУз от 31 января 2024 г. №350. По направлении педагогики, искусствоведение и психологии https://oak.uz/pages/4802

Журнал был основан в 2023 году и выпускается в год 8 раз на узбекском, русском и английском языках. Он предназначен для ознакомления научного сообщества с результатами научных исследований соискателей ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSc) в областях педагогики, психологии и искусствоведения. Журнал информирует о ключевых научных достижениях, проводимых в рамках приоритетных направлений исследований, касающихся актуальных вопросов развития науки. Также в нем рассматриваются новые перспективные проекты, технологии и идеи, связанные с образованием, воспитанием, инновациями, а также созданием благоприятной информационной среды для поддержки фундаментальных и прикладных исследований. Журнал также предлагает теоретические рекомендации по изучению, разработке и внедрению современных подходов к образованию. Материалы, опубликованные в журнале, предназначены для ведущих ученых и исследователей из Республики Узбекистан и других стран, и направлены на стимулирование дальнейших исследований, развитие науки и образования.

Ключевые слова журнала:
Теория и практика высшего педагогического образования; общая и специальная педагогика, психология и искусствоведение; педагогика и инновации, интеграция; система образования Узбекистана и зарубежных стран; образовательный процесс; мультикультурное и региональное образование; образование эпохи Возрождения, XXI веке; национальные и общечеловеческие ценности и ценности в сфере образования и воспитания; мониторинг качества образования; образовательные программы; государственные образовательные стандарты высшего, среднего и профессионального образования; образовательные технологии в системе подготовки педагогических кадров.

Идентификационный номер №-111889
Ответственный редактор: Тошпулатов Ф.У
31.01.2026

Founder: Bukhara State Pedagogical Institute
The journal is registered by the Agency of Information and Mass Communications under the Administration of the President of the Republic of Uzbekistan with certificate No. 111889 dated August 8, 2023.

The journal is included in the list of national publications recommended for publishing the main scientific results of dissertations of candidates for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), Doctor of Science (DSc). According to the decision of the Presidium of the Supreme (Higher) Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan dated January 31, 2024 No. 350. In the direction of pedagogy, art science and psychology https://oak.uz/pages/4802

The journal was founded in 2023 and is published 8 times a yeain Uzbek, Russian and English. It is intended to familiarize the scientific community with the results of scientific research of applicants for the degrees of Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Sciences (DSc) in the fields of pedagogy, psychology and art history. The journal informs about key scientific achievements carried out within the framework of priority research areas related to topical issues of science development. It also examines new promising projects, technologies and ideas related to education, upbringing, innovation, as well as the creation of a favorable information environment to support fundamental and applied research. The journal also offers theoretical recommendations on the study, development and implementation of modern approaches to education. The materials published in the journal are intended for leading scientists and researchers from the Republic of Uzbekistan and other countries, and are aimed at stimulating further research, the development of science and education.

Key words of the journal:

Theory and practice of higher pedagogical education; general and special pedagogy, psychology and art criticism; pedagogy and innovation, integration; education system of Uzbekistan and foreign countries; educational process; multicultural and regional education; Renaissance education, XXI century; national and universal values and values in the field of education and upbringing; monitoring the quality of education; educational programs; state educational standards of higher, secondary and vocational education; educational technologies in the system of teacher training.

Identification number№-111889
Managing editor: Toshpulatov F.U.
31.01.2026

2992-9024
ISSN

